

 S0-BVD-563

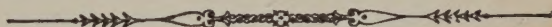
Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/bwb_S0-BVD-563

(ל' 45) פרקי ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ורש"י בפ' בשלח (י"ד כ"ד) מביא וז"ל ושנינו בפרקי ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה כו' ואולי כוונת רש"י פרקי ר"א הגדול, וכן ר"י הגלילי ט"ס הוא וצ"ל בן הורקנוס ע"כ. רש"י כוון לברייטא של ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות וכן רש"י בראשית ב' ח' כתוב בפירוש ראיתי בברייטא של ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות.

(ל' 46) הוסיף החכם המו"ל וז"ל עיין רמב"ן יתרו פ' ואתה תחזה מביא מאמר הילמדנו שנאי בצע ששונאין ממון עצמן כו', גם בסוף בחקתי הביא מצאתי באגדה בילמדנו תניא ר"ע אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם עכ"ל. לפלא בעיני שלא העיר מאומה כי במבוא להתנחומא (דף מח) הבאתי המקומות אשר הרמב"ן הביא את הילמדנו בספריו. וגם אשר הביא בפ' יתרו שנאי בצע הבאתי שם ושם אמרתי לא נמצא בתנחומא הקדום שהוצאתי לאור ולא בנדפס מכבר, אבל באמת מצאתי בנדפס מכבר יתרו אות ב' ותנחומא הנדפס מס' שמות לקוח כלו מן הילמדנו (הנאכר ואיננו). וגם מאמר השני מן פ' בחקתי החרם הוא השבועה כו' הבאתי במבוא שהוא בנדפס וישב אות ב' ובדאי נובע מהילמדנו.

(ט"ס) מה שהביא בשם ב"ר פע"א אליהו משל מי כו' ע"כ, עיין ילקוט מלכים רמז ר"ח שהביא המאמר בשם ב"ר וגם הביא שם את תרב"א והוא בפ"ח ע"ש.

הערות למלואים

מהרב החכם, החוקר הנכבד.

מר שלמה באָבער נ"י

בהחקרמה (צד 34) ואש הבחרות העלה על לבי גם אצתי לכתבו ביום אחד כו'. זה מוסב לדבריו „והוא הקדמה רחבה שעשיתי למדרש אגדת בראשית“. והלשון קצת בקצרה :

(ס) עובדא דר"ע הביא בעל זכרון תורת משה בערך עונש תחלת המעשה קצת ממנו בשם מס' כלה אמנם בס' המוסר פ"ז ובס' ראשית חכמה גדול בנים הביאוהו בשם מדרש תנחומא יותר בארוכה ע"כ. המעשה מר"ע הובא בס' מנורת המאור סימן ט' בשם מפרש תנחומא פ' נח, ולא נמצא בתנחומא לא בזה שנרפס מכבר ולא בתנחומא הקדום שהוצאתי לאור ואין ספק שהיה לפני בעל ראשית חכמה בילמדנו הנאבד. ונמצא במס' כלה רבתי פ"ב בש"ס החדש הנדפס בוויילנא, ומובא באו"ז ה' שבת סימן ג', ועיין סדר הדורות אות ע' ערך ר"ע שהביא זה בשם ספר קמן והוא ספר המעשיות, והעירותי על זה במבוא לתנחומא צד 104 :

(ל 35) בעל ס' המוסר הביא וז"ל דתניא אמר שמואל כל האומר ג' דברים אלו אחר תפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם ואלו הן : מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך, בנה ביתך שכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך כו', וסיים הגאון ה"ר אברהם ז"ל והוא במדרש שו"ט הביאו המור ע"כ. הוא במור ה' תפלה סימן קכ"ב, וז"ל : ואומר אלהי נצור ויש מוסיפין לומר מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך והכי איתא באגדה אמר שמואל כל הזריו לומר ד' דברים הללו זוכת ומקבל פני שכינה עשה למען שמך כו' כו'. וראיתי ברוקח סימן שכ"ג הביא וז"ל באגדה דשמואל כל הרגיל בד' דברים הללו זוכה ומקבל פני שכינה, אלו הן : עשה למען שמך עשה למען ימינך, עשה למען משיח צדקך עשה למענך ולא למעננו. למען יחלצון ידידך הושיעה ימינך וענני. ע"כ. ובאמת נשתבש המאמר כי לא נמצא רמז מזה במדרש שמואל וצ"ל באגדה אמר שמואל, כמו שהעירותי במבוא למדרש שמואל צד 30. ועיין במנהיג (סימן ס"ב) שהביא : אמר שמואל כל האומר אחר תפלתו ג' דברים עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך אין תפלתו חוזרת ריקם, הוא בסגנון אחר ואח"כ הביא ומנהיגו לומר כך כו'. אבל מה שהביא הגאון ה"ר אברהם ז"ל „והוא במדרש שו"ט הביאו המור“ באמת לא נמצא שמץ מנהו בשו"ט והמור לא הביא בשם שו"ט. ואולי יען כי ראה ברוקח שנדפס בטעות באגדה דשמואל והמדפיסים יכנו את מדרש תהלים ומדרש שמואל יחד בשם שו"ט, הביא גם הוא „במדרש שו"ט“.

(ל 41) מהרמב"ן נראה ברור כי המכילתא שלנו ומכילתא דרשב"י מכילתות שונות הן ולא אחת הן. אודות המכילתא דרשב"י האריכו שני גדולים הרה"ג מהר"י ד"ר לעווין והרה"ח הגדול מהר"ד ד"ר האָפֿטמאן.

סובבת בקרן דרומית במימי אוקיאנוס בין קצות השמים לקצות הארץ ושוקעת שהלילה הגדילה ודרך גדולה מאד עד שמגיע לחלון שבמזרח, ובתקופת ניסן ותמוז סובב בקרן צפונית במימי אוקיאנוס בין קצות דרום וסובב אל צפון, הולך אל צפון [דרום] בתקופת תשרי ומבט, וסובב אל צפון בתקופת ניסן, ששה חדשים בקרן דרומית וששה חדשים בקרן צפונית, ועל סביבותיו בחלונות שבמזרח שב הרוח. החמה שלש אותיות מהשם כתובים על לבו והמלאכים מנהיגים אותה, אלו שמנהיגים ביום אינן מנהיגים בלילה, והחמה עולה במרכבה ורוכב ומעומד כחתן שנאמר [ישעיה סא] כחתן יכהן פאר, [תהלים יט] כחתן יוצא מחופתו. בימות החמה קרנותיו ופניו של אש מביטות לארץ, קרנותיו ופניו של ברד מביטות למעלה, אילולי הברד שהוא מכסה אותו, היה העולם נשרף שנאמר [שם יט] ואין נסתר מחמתו, ובחורף הופך את פניו של מעלה למטה, אילולי האש שמחמם פניו של ברד, לא היה העולם יכול לעמוד מפני הקור שנאמר [שם קמז] לפני קרתו מי נעמוד. ולשמש אהל נאה, ושם"ה חלונות בו כמנין ימות החמה [לכך ס"ת של שמותיו שם"ה, שמש חרם חמה] ובכל יום חמה ולבנה מכסות עיניהם מאורה של מעלה, ומשליכין בו חצים, וכשיוצא הוא גבור, ונעשה חלש מעונותיהן של בריות, ונתן בנרתק, ובריכה של מים שעל גבי הרקיע עוברת תחתיו ומתיש חמימותו במים, אעפ"כ אין נסתר מחמתו, וי"ג תבות כתובים על לבו [לכן מבראשית עד ויכלו י"ג פעמים אור] וה' מלאכים מנהיגים אותה ביום, וג' מלאכים מנהיגים אותה בלילה. בבקר בבקר השמש (טבילו) [טובל] בנהר רגיון ומוסיף לו אורה ומאיר עד נכון היום, ובא השמש ברקיע ומובל עצמו מריח בשר ודם שקבלה, וגלגליא"ל הממונה על גלגל חמה ועמו צ"ו מלאכים רבים ונכבדים שמריצים גלגל חמה ברקיע שם"ה אלפים פרסאות בכל יום ויום ומאיר השמש במקום הטיפות ואין מויק לו והיא נובלת מאור של מעלה ואין עין יכולה לראותה כדכתיב [שמות לג] כי לא יראני האדם וחי, ואופניאל השר הממונה על גלגל הלבנה ועמו פ"ח אלפים מלאכים שהם מריצים גלגל הלבנה שכ"ד אלפים פרסאות בכל לילה. טדור הלבנה בין ענן וערפל, ועשוין כמו ב' קערות כסויות כפיון זה את זה, והוא ביניהם, וכשהוא מולד הלבנה אלו ב' עננים הופכים את פניהם ברוח מערבית והוא יוצא מבין שניהם כמין שופר, לילה הראשון מדה אחת, לילה שניה [שני] מדה שנית, עד חציו של חדש עד שיגלה כלו. אלו ב' עננים הופכין פניהם ברוח מזרחית, פנת לבנה שיצאה מתחלה מתחיל לבנס, ומכסת בין שניהם, בלילה ראשונה [ראשון] מדה אחת, בשניה [בשני] מדה שנית עד סוף החדש עד שיתכסה כלו. מניין שהוא כמין עננים שנאמר [איוב לח] בשומי ענן לבושו וכו'. מניין שהוא מתכסה כלו שנאמר [תהלים פא] תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו, בכסה ביום שהוא מתכסה כלו תקעו בחדש שופר. שעה אחת מיומו של הקב"ה באים חמה ולבנה שוים לתחלת ליל ד' שעת שבת בשעה שנבראו, אז שלהבת לבנה מגעת לחמה ביום וארבעים מעלות עוברת לתוכו ומכה את אורו: ר' נהוראי (*) אומר גזירת מלך היא כשישראל חומאים ואין מעבירים השנה כראוי, אז שלהבת חמה מגעת ללבנה בלילה, מ' מעלות עוברת בתוכה ומכה אורה, וכשישראל עושין רצון ומעבירים השנה כראוי, הקב"ה מכלה את החמה ומשלח רוגזו על אומות העולם [עובדי האלילים שאינם מאמינים בה'] שנאמר [ירמיה י'] כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו:

(*) ע"פ שיטת הגאון המחבר ז"ל (ר"פ מדרש כונן וסדר עולם רבא) ניכל ליחס ברייתא זו להאמורא ר' נהוראי זה. ועיין חולין (נהג) פריש ר' נהוראי משמיה דשמואל. כמ"ל

לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ, ואותה הארץ אינה נושבת ובאותה הארץ רבוקים קצת ברקיע סביב, וחכמי הגוים אמרו, כי הרקיע לארץ היא מכל צד, וחכמי ישראל אמרו, שהרקיע בצד צפון אינו רבוק קצותיו עם הארץ ואינו מתוקן כי פנת צפון על תהו תולה ארץ על בלימה ומדרום סתומה פנתו, כחדר סתומה עגולה כדכתיב [איוב ט] עושה גדולות עד אין חקר עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן. ממזרח וממערב מיוסד הרקיע על הארץ דכתיב [עמוס ט] כונה שמים עליתו ואגורתו על ארץ יסדה, וכימה וחדרי תימן שהרוחות ממונים בתוכן בימות הגשמים משמשין, ונחש בריח הוא מול תנין הנקרא מול תלי, לפי שתלוי בו י"ב מזלות, ששה מצד אחד וששה מצד שני, פעמים מברית את השמים מקצה אל הקצה לכך נקרא נחש בריח, ופעמים מתעקם מכנים זנבו לתוך פיו כנחש עקלתון. ששה המזלות הפנימיים משמשים פנים ומנהיגים את העולם באותו זמן, ובעלותם לשמש ישוב ומתעקם אף מצד השני כדי שיהא מכנים מזלות החיצוניים לפנים שישימשו בעולם, ובשעה שמתפשט מברית את הרקיע מקצה אל הקצה והרקיע הזה נמיו על כל העולם כלו מקצה לקצה לבד מקצת פנת צפון שלא נגמר. ע"כ דברי המעתיק מברייתא דשמואל]. והעולם הזה עשוי ומחולק לג' חלקים שליש מים שליש מדבר שליש ישוב, והארץ ממקום זריחת תקופת מכת שהיא מערבית דרומית עד לרקיע זה והגבול עגול הוא סביב כנגד שפת אוקיאנוס מכל צד, והוא גבוה מסביב סביב מקצה מזרחית דרומית עד מערבית דרומית, וזה הרקיע הגבוה פתוח חלונות חלונות במזרח, וחלונות חלונות במערב, ממקום זריחת תקופת תשרי שהוא מזרחית דרומית של תקופת מכת ועד המזרחית התיכוני, והאמצעי של תקופת תמוז, ובאמצע התוך בין צ"א חלונות שבקרבן דרומי לבין צ"א שבקרבן צפוני, יש חלון אחד באמצע, ושמה חלון נגה, ובצד חלון זאת מצד צפוני שלה יש חלון ושמה תעלומה, ובה אור יוצא שנאמר [איוב כח] ותעלומה יוציא אור. והחלון שבקרבן מזרחית דרומית של תקופת מכת שמה בלגה, והחלון שבקרבן צפוני של תקופת תמוז, שמו נעמן, ומתחיל השמש לזרוח מחלון נעמן והולך סובב סובב וחוזר לאחוריו ויורד מצפון לדרום חלון אחר כל אלו חלונות ולכשתכלה צ' חלונות יש חלון אחד ושמה חדר שבה רוח סופה: תקופת תשרי מתחיל השמש לזרוח מחלון נגה והולך וסובב לקרב מזרחית דרומית חלון אחר חלון עד שהוא מגיע לחלון בלגה. ותקופת [מכת] מתחיל מחלון בלגה והולך וסובב וחוזר לאחוריו ועולה מדרום לצפון עד שמגיע לחלון תעלומה. בתקופת ניסן נהפך הצד של חמה שהיא חם ולח להיותו למטה לארץ ויהיה העת חם ולח ג' חדשים. בתקופת תמוז נהפך צד החמה שהוא חם ויבש להיותו למטה לצד הארץ ויהיה העת עד ג' חדשים חם ויבש. בתקופת תשרי נהפך צד החמה שהיא קר ולח עד ג' חדשים. בתקופת מכת נהפך צד החמה שהוא קר ויבש עד ג' חדשים, ואם לא היתה החמה מסובבת לד' מסיבות לא היה העולם יכול לעמוד. ושבעה הם מעדנות כימה וחמשה מושכות כסיל, והם י"ב סובבי לגלגל, ו' מקושרים לישוב לצד דרום וה' מפותחים מחוץ לישוב לצד צפון, וזרחת ב' מצפון לצד הימין וג' לשמאלו (א), וכנגדן נאספות ביום ובלילה, תאומים. סוף הו', עקרב סוף הה', מן תאומים לקשת, כבין עקרב לסרמן, בין עקרב לסרמן, כבין עגלה לעקרב, עגלה לצפון ועקרב לדרום. וזרחת עגול כלפי דרום, ושוקעת עגול כלפי צפון, ובצפון עגלה חוזרת ומשרתת את התלי, והתלי למזלות והמזלות לגלגל (ב): בתקופת תשרי ומכת

(א) בברייתא דשמואל הקטן וזרחת ד' מצפון לימין וה' משמאל וכצ"ל. (ב) עיין כ"ז בבב"ש. סמ"ל

ההרים, והרים על רוח, ורוח תלוי בשערה וקשור בגופו של ארץ התחתונה. ומלאך הממונה עליו ארציצאי שמו, ונקרא ארץ שרצתה לעשות דבר מלך שלמון. למעלה מן הארץ התחתונה תהום, על תהום תהו, על תהו כהו, על כהו ים, על ים מים, על מים אפר' מארץ התחתונה [נראה שצ"ל על מים ארץ וארץ התחתונה] תלויה בשערה וקשורה בכפה של אדמה, ועל אדמה גדולתו וגבורתו (והדרו*) וכחו ותפארתו ותקפו של יוצר בראשית שנאמר אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל [לעשות], למה נקרא שמה אדמה שממנה נברא אדם, ומלאך הממונה על האדמה אדמא"ל שמו. למעלה מן האדמה תהום, על תהום תהו, על תהו כהו, על כהו ים, על ים מים, על מים חרבה. אדמה תלויה בשערה וקשור בכפה של חרבה, ומלאך הממונה על חרבה-חרבה שמו, ולמה נקרא שמו חרבה ששואבת ומחרבת כל מימות שבעולם שנאמר וירא והנה חרבו פני האדמה, ויאורים על אורים [נראה שצ"ל חרבה על יאורים] שנאמר [יחזקאל ל'] ונתתי יאורים חרבה. למעלה מחרבה תהום, על תהום תהו, על תהו כהו, על כהו ים, על ים מים, על מים יבשה, וחרבה תלויה בסערה וקשורה בכפה של יבשה, ומלאך הממונה על היבשה יבשהא"ל שמו, ולמה נקרא שמו יבשה, שמיבש כל מימות שבעולם שנאמר [שמות יד] ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, וכו'. יבשה ימים ונהרות וכל מקוה מים שנאמר [תהלים צה] אשר לו הים והוא עששו ויבשת וגו'. למעלה מן היבשה תהום, על תהום תהו, על תהו כהו, על כהו ים, על ים מים, על מים ארקא, יבשה תלוי בשערה וקשור בכפת ארקא, ומלאך הממונה על ארקא ארקא"ל שמו, ולמה נקרא שמו ארקא שבה נבראת גיהנם והרשעים נדונים בה באש שנאמר [ירמיה י"א] כדנה תאמרון להם אלהיאי די שמיא וארקא. ועל ארקא שאול ואברדון ובאר שחת וטיט היון ושערי מות ושערי צלמות וגיהנם ובהם רשעים נידונים ומ' מלאכי חבלה ממונים עליהם, ועובי החשך שבהם כחומה שנאמר [שמואל א' ב'] ורשעים בחשך ירמו. והשאל חציה אש וחציה ברד והם אינם כלים שנאמר [תהלים מט] וצורם לכלות שאול, ונשמתן לא כלה שנאמר [ישעיה סו] תולעתם לא תמות. וכמה נהרי אש וז' מדורין גדולים בניהם, וכל מדור ז' נהרי אש וז' נהרות של ברד. אש וברד העליונים אחד על ששים כאש שלנו וכל מדור אחד משישים של חכירו, וכל מדור ז' אלפים חורים, וכל חור ז' אלפים סדקים, וכל סדק ז' אלפים עקרים, וכל עקרב ש' ב' חוליות, ובכל חוליא שבעת אלפים כדי מרה, וכו' נהרות של סם המות צורבת כאש, כשאדם נוגע בהם נבקע, ומלאכי חבלה מחיין אותו ודנין אותו כל רגע וחצי שנה באש וחצי שנה בכרד ושלג, והצנה קשה מן האש, זה חלק אדם רשע.

למעלה מן ארקא תהום, על תהום וכו' וארקא תלוי בסערה וקשור בכפת תבל, ומלאך הממונה על תבל תבל שמו, ולמה נקרא שמו תבל, לפי שמתבלין אותה במעשיהם הטובים, ועל תבל הרים וגבעות וכל יושביה שנאמר [איוב מ'] עשה עש כסיל וכימה שבהם מנהיג ומעמיד כל אחד ואחד בעתו בהם משנה עתים ומחליף את הזמנים. [זה דברי מעתיק אחד והכנים בעצם הברייתא, וז"ל: ובספר שבת"י שמפרש ברייתא דשמואל, הרקיע הזה עשוי בכפה דומה לאהל הפרוס על הארץ שנאמר [ישעיה מ'] ויפתחם כאהל לשבת, קצותיו למטה ותוכו למעלה דומה לאהל וכל הארץ וים אוקיאנוס מסביב, וסביב יש ארץ תהו ובהו דכתיב [שם] הלוא ידעת אם

(א) בבב"ד כתוב "הרבו" והכו"ל רוצה להגיה "הרבה". (ב) מאמר זה נמצא בפרקא דריבנו הקדוש (ר"י הנשיא) אות ז' נדפס ראשונה ע"י הר"ש שענבלום בלבוב בשנוי נוסחאות ושם הגי' ז' אלפים חוליות.

והברייתות שהיו לרז"ל עד אין מספר. במדרש אבכיר וז"ל אמרו מתושלח צדיק נמור היה וכל דבור ודבור שהיה יוצא מפיו היה מושל מאתים ושלשים משלים בשבחו של הקב"ה והיה שונה מ' מאות סדרי משנה וכו' עכ"ל. ובס' האמונות לרש"י (שער ו' פ"ב) וז"ל ובמדרש של חז"ל נמצא כי שאל ר"א הגדול את ר' יוחנן ב"ו סוד פסוק וימלך תחתיו הדר וגו' [בראשית ל"ו] והוא משונה משאר מלכי אדם. ונמצא בתורה הדר ולא הוזכר שם מיתה וברה"א [א' נ'] הדר [הדר] והוזכר שם מיתה כמו בשאר וגם הוזכר שם אשתו ולא באהרים, והשיב לו שהיו לו ת' הלכות פסוקות בסתרי תורה עכ"ל. וכן היו להם ספרים בחכמת הכרת פנים וסדרי שרמוזין כמו שהביא הרמב"ן פ' בראשית בפסוק ויאמר למך לנשיו וגו' וז"ל] וכתב רבינו שרירא הגאון מסרו החכמים וכו' כמ"ש בפנים הספר צד 18.

וזה לך קורא יקר העתקה מברייתא דמעשה בראשית כאשר מצאתיה כתובה במגלת ספר רב פעלים כ"י הגאון המחבר ז"ל מהדו"ק (אך לא בעצם יד המחבר נכתבה). — הברייתא העתיקה והקדמונה הזאת עוד לא ראתה אור הדפוס מעודה עד היום הזה בשלמותה, ורק קצת מכנה נמצא במדרש כגון מאמרים בודדים אנה ואנה, ובספר רוזאל, ואך בבתי מדרשות שהו"ל הרר"ש ווערטהייסער בירושלים עיה"ק (חג"ג) שם בבית ראשון, כנראה, נדפסה בשלמותה, כיום נהיתה. אפס שונה ומשונה היא מכפי שמצאתיה ראיתה אני, בלבול עצום ומכונה גדולה בנוסחאותיה ובגורסאותיה השונות והמשונות יש כאן, הן בכ"י והן בהמקט אשר בדפוס כמו כגון ורוזאל, ובתי מדרשות. לכן מצאתי חובה לנפשי להעלות על ספר גם העתקה זו לפני הקורא כאשר היא, ואולי היא העיקרית כיום נתינתה, ורק הוספתי ציוני המקראות.

ברייתא דמעשה בראשית א.

א"ה ידיר הקורא לא אכחד ממך ולא אמנע מלהודיעך ולהיטיבך מהמוב אשר היטיב לי ה' ית' להעתיק לך ברייתא דמעשה בראשית, וז"ל:
כל העולם ת"ק על ת"ק וים הגדול הוויר לעולם סמוך אל יסוד עולם, ואותו כפה וים הגדול וכל העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו שנאמר וצדיק יסוד עולם [משלי י'], ואותו עמוד וכל העולם כלו עומד על סנפיר אחד של ליתין וליתין שוכן בתוך מים התחתונים כרג קטן בתוך הים, והמים התחתונים על מי בראשית כמעין קטן על שפת הים, ונקרא שם מים בוכים, בשעה שחצה המים ולקח מים העליונים, בכו התחתונים ככי גדול שלא זכו לעלות ורצו לעלות ודרכן הקב"ה, ומים הבוכים תלוים ועומדים למעלה מן הארץ התחתונה, והארץ רקע על מים הוירונים כדרכיב רוקע הארץ על המים, ומים על עמודי חשמל, ועמודי חשמל על אוצרות שלג ואוצרות שלג על הרי ברד, והרי ברד על תהום, למת הם דומים לג' ראשי שור [נראה שצ"ל תור] שנאמר תהום אל תהום קורא, ותהום על תהו, ותהו הוא קו ירוק שממנו יצא חשך, ותהו על כהו, ודומה לאבנים [מפולמות] שמישם יצאו מים, וכהו עומד על הים, וים על המים, ומים על

העתקתיה פה. גם נדפס מס"א עם פי' גנוי מרומים מהר"ר יצחק אייזיק הבר, וגלו לו גם מסלות חכמה ממנה"מ פאפריש וחמר דבורה מהרמ"ק, בקובץ ילקוט הרועים (ווארשא הרמ"ה). גם נדפס בגנוי חת"ק, א) עיין בהוספותיו של המחבר למעשה תורה אות ה' (ווארשא 1884) שמביא מברייתא דמע"ב: ח' מלאכים יש לחמה ד' מלפניה שלא תשרוף את העולם וד' מלאכיה שלא תצטנן את העולם. גם בהוספותיו שבסוף הס' הנ"ל (אות ב' סימן ל"ח) הביא ממדרש מי השלוח ומעשה בראשית כל מה שברא הקב"ה תאומים נבראו, התורה תושב"ב ו' ותושבע"פ, המצות עשה ול"ח, האמצעיים משה ואהרן, המשיגת רבי ור' נתן, הברייתא ר"ח ור"א, התלמוד רבינא ור"א, העולם שמים וארץ. המאורות שמי' וירא, האדם זכר ונקבה, הגמול גן עדן וגיהנם, וכ"ז לא נמצא לפנינו בברייתא זו.

(ל' 117) שורה ט', „המדרש ילמדנו אבר וכו' הערוך והילקוט“. עיין רמב"ן יתרו פ' ואתה תחזה מביא מאמר מילמדנו וז"ל: „ושוב ראיתי בילמדנו שנאי בצע ששונאין ממון עצמן ואצ"ל ממון אחרים יהיו אומרים אפילו שורף גדישי אפילו קוצץ נטיעותי כהונן אני דנו“, ובתנחומא שלנו הנקרא ג"כ ילמדנו איננו. גם בסוף פ' בחקתי כתב וז"ל: ועוד מצאתי באגדה בילמדנו תניא ר"ע אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם.

(ל' 119) בההערות בשורה האחרונה יש להוסיף: תקוני הזהר עם פ' כסא מלך, ופי' דרך אמת ופי' אור ישראל מהרר"י מקאונץ, וכבוד מלך מהרר"ו, וחידושי הרמ"ו, ירושלים (תרמ"ג). עוד פ' על תקוני זהר בשם צפנת פענח, הר"ר אליהו ב"ר משה מלואנץ, כ"י רד"א. (ל' 122) שורה ל"ב, אף, — צ"ל א"ב [אמר בנימין]. (ל' 126) שורה ג', צ"ל ביש"ש [ב"ק]. (ל' 131) בסוף העמוד, „כמלה“, — צ"ל „במלחמה“. ובההערה שם בשורה האחרונה „ורוב הגאונים כתבו כר"ת“: גם נזכר במור או"ח סי' ל"ב וש"ע שם. וע"ע תוס' מנחות דף לה' ד"ה ש"ן.

(ל' 132) שורה ט"ז, „ותוס' כתבו (יומא פג.)“ יש להוסיף: וסנהדרין כט'.

מלואת החסר שבצר 18 אחר המסכת כלים מכת"י סהר"ק.

[וכן מצאתי ברייתא בחכמת הקבלה, יערשיה בן ירוחם פתח, זכרי בן ירוחם פתח, אליה בן ירוחם פתח, והמה בענין עשר ספירות, והם נזכרים בדברי הימים (א' ח') ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם. ודרשו רז"ל בב"ר (פ' ע"א) אליהו משל מי ר' אלעזר אומר משל בנימין דכתיב ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם כל אלה מבני בנימין. ר' נהוראי אומר- משל גד היה וכו', ומה מקיים ר' נהוראי קרא דר"א ויערשיה ואליה, אלא מדרשות הן, בשעה שהיה הקב"ה מרעיש עולמו היה [אליהו] מזכיר זכות אבות, בני ירוחם והקב"ה מתמלא רחמים על עולמו עכ"ל. ובשמות רבה (פ' מ') וז"ל ונקראו לו לאלהיו ד' שמות שכן כתיב ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם. למה נקרא שמו כן, אלא בשעה שהקב"ה מבקש להרעיש עולמו הוא עומד ומזכיר זכות אבות ואלהים מרחם על עולמו עכ"ל. ובערוך [ערך יערשיה] הביא וז"ל ובב"ר פ' ע"ה (צ"ל פ' ע"א) בגד ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם, בשעה שמרעיש עולמו אליהו מזכיר זכות אבות, בני ירוחם והקב"ה מתמלא רחמים על עולמו עכ"ל. בספרו היה בב"ר ג"כ הנוסחא כמו בש"ר. וכן הביא בתוספות שאנץ (*) (ב"מ קי"ד א') בסוף ד"ה מהו שיסדרו לבד"ה וכו' אני מבני בניה של רחל וכו' וז"ל וכבר שמעתי מימים רבים בשם רבינו יעקב שעל מדרש שדורש ויערשיה ואליה וזכרי (צ"ל וזכרי) בני ירוחם על אליהו הנביא שמוזכר זכות אבות בשעה שמבקש הקב"ה (חסר: להרעיש עולמו) ויתמלא עליהם רחמים יסד הפייט בזמר שלו: מהר מבשר לעם נלחם, את אליהו בן ירוחם, כי משם היה יודע כי אליהו הנביא נקרא אליהו בן ירוחם ולא הייתי יודע איפה המדרש הזה עד שראינוהו בב"ר עכ"ל.

ועתה אחרי כתיב זאת הגיע לירי קובץ כ"י ובהוכיח ברייתא אחת שנוכרים בה אליהו בן יוסף ויערשיה בן יוסף וזכרי בן יוסף וירוחם בן יוסף ולא ידעתי אם בא הטעות בהברייתא מוחמת העדר ידיעת הכותבים שמות האלו או שהם אחרים וז"ל הברייתא (ב):

(א) הוא רבינו שמשון בר אברהם משאנץ (ד"א התקב"ז) תלמיד ר' יצחק בעל התוספות הנקרא ר"י חוקן, ור"ש זה למד עם ר"ת, ותוספות מס' שבת ומנחות בש"ס שלנו הם תוספות שאנץ ושאר תוספותיו קצום הר"א מטנך, והם פתח תוספות, ופירש דיעים וטהרות בשם ר"ש ואחיו היה הרציב"א.

(ב) הברייתא הזאת היא מוסכת אצילות שנדפסה ע"י המחבר במדרש אגדת בראשית (וויזנא תקס"ב) גם נקראת „ברייתא בחכמת הקבלה“, וכבר נדפסה עד היום כ"פ עם המדרש אג"כ הג"ל, ולכן לא

„ויותר נראה“ אינו נראה. — ועיין מהרש"ל בתשובותיו סימן כ"ט מביא: רבי שמעון הגדול בר יצחק החסיד בר אבון הגדול בתורה ובהכמה ובעשר ובסודי סודות וכו'.

(ל' 96) בהערות „בהקדמת המחבר צד 4“, — צ"ל צד 12.

(ל' 97) אחר פרקי בן עזאי, [הוספה. פרקי דרך ארץ. ברמב"ן פ' שלח (ט"ו ל"א) מצאתי וז"ל: וראיתי בפרקי דרך ארץ מהו עונה בה, מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה וכו'. ואולי כוונתו למסכת ד"א, אבל במסכת ד"א שלפנינו המאמר הזה איננו].

[הוספה. פרקי אליהו מרז"ל בדפוס ישן וחדש, כ"ב שה"ג, ועיין אוצה"ס שכתב אולי כוונתו לס' תנא דבי אליהו]. נדפס בקובץ ילקוט הרועים ווארשא תרמ"ה.

[הוספה. פרקי ר' אלעזר בנו ש"ר יוסי הגלילי. עיין רש"י בחומש פ' בשלח (י"ד כ"ד) מביא וז"ל: ושנינו בפרקי ר"א בנו ש"ר יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה לשון הרעמת קול הוא וזה אב לבולן וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהומם (ש"א ו'). ואולי כוונת רש"י פרקי ר"א הגדול, ובן ר"ה הגלילי מ"ס הוא וצ"ל בן הורקנוס, ואם כי זה המאמר אין בפדר"א, ישנם הרבה והרבה מאמרים המובאים בספרים בשם פדר"א ובפדר"א שלפנינו אינם, ועיין מ"ס הגאון המחבר בר"פ צד 96 ובהערות שם. אח"כ מצאתי בזכור לאברהם (הרה"ח ר"א ברלינר) שמצא ברש"י (ש"א ה' י"א) שמביא מאמר זה בשם אגדה דל"ב מדות דר' אלעזר בנו של ריה"ג וגם שם איננו, ועיין מדרש שמואל (פי"ג) בפ' ויהי שמואל מעלה העולה וגו' וירעם ה' וגו', ובמדרש תהלים מזמור י"ח בפ' וירעם בשמים ה' וגו'.

(ל' 99) „הגהות הגרד"ל מכת"י. יש להוסיף: עוד נדפס פסיקתא רבתי עם פי' והגהות בשם מאיר עין מר"מ איש שלום (פרידמאן) והוספת ד' פרשיות מכת"י, וועיין תר"מ.

(ל' 101) בהערות שורה כ' „ובשה"ג מכריע כי ר' הושעיא רבה חברו (את המד"ר) יען כי הרקח שהיה מרבוואתא קמאי אומר כן: והיה לו להביא ראיה יותר גדולה כי ר' הושעיא חברו, מכה"ג שהיה זמן רב עוד קודם הרקח (כי הכה"ג ר' שמעון קינח) היה נמלה החמישית לאלף החמישי וחברו חבורו אלף ג"ב לשערת, היא ד"א תק"א, והרקח היה נמלה העשירית לחמישי, כ"כ הכה"ג בספר הקבלה שלו) והוא אומר בסוף הלכות יו"ט וז"ל: „תאני בבראשית דרבי אושעיא“ וקוץ זה קנרים (כמד' קנרים) ודרדר אלו עכבויות וכו', והוא באמת בבראשית רבה פ"ב.

(ל' 106) שורה ג' צ"ל והיו נוהגין „כן“ עד שבא. שם שורה ה' צ"ל וחבר „מהן“ שיתא סדרי משנה. שם שורה ו' פליגי בה רב פפא ורבנן כ"ה בגמרא, ובב"י ר"פ מהדו"ק הגי' „ורבינא“ וכ"כ עיקר מלישנא דגמרא שם חד אמר וחד אמר (בל"י). ועיינתי בש"ס ד' ווילנא ומצאתי גם שם הגי' ורבנן, ובכל ההגהות הרבות שבסוף המסכת לא מצאתי מי שהעיר ע"ז.

(ל' 107) בסוף העמוד בסוף ההערה: וז"ל הבחיי ב"ר אשר ז"ל בפרשת משפטים: ובמדרשו של ר' שמעון בן יוחאי ראיתי, כי ניצו אנשים זה מיכאל וסמאל, ונגפו אשה הרה זו כנסת ישראל, ויצאו ילדיה בגלות, ענוש יענש סמאל, כאשר ישית עליו בעל האשה זה הקב"ה שנאמר ונתן בפללים עב"ל, וזה הלשון הוא ברעיא מהימנא פ' משפטים.

(ל' 108) „מדרש רבה רות“. מדר' רות נדפס עם פי' מתנות כהונה ופי' חדש בשם הפארת ציון טאת ה"ר יצחק זאב במו"ה יהודה דוד יאדלער, בירושלים תרנ"ה.

(ל' 114) שורה ג', ומ' פעמים י"ח. — צ"ל ומ' פעמים י"ה.

(סס) שורה כ"ד, מצפ"ץ בגי' רחמים, — צ"ל ברחמים.

(ל' 116) בהערות, שורה כ"ה, יש להוסיף: לוח ארז על התנוד"א מהר"ר חיים פאלאני, אוסיר תרמ"א.

פילגשים אלו שמונים מדרשים, ועלמות אין מספר אלו ברייתות דמעשה בראשית ומעשה מרכבה, גם בספרו הרקח הלכות חסידות ירש קדושת היחוד מוכר, כפר המרכבה, ועיין בהקדמת מדרש אגדת בראשית להגאון המחבר ז"ל. מכל הלין נראה כי היא ברייתא אבל מבוכה נפלה בין המחברים למי הברייתא הזאת, ומי ילדה, יש שמיחסים אותה לר"י כה"ג ויש שימאנו בזה. גם יקראו לה בשמות מתחלפים. רבינו בחי פ' בראשית קורא אותה "פרקי מרכבה" וכן השל"ה בספרו דף י"ג ע"ב ד' אמ"ר. בעל שה"ג במערכת ספרים כתב "פרקי מרכבה לר' ישמעאל כת"י". באוצה"ס: מעשה מרכבה לר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול כ"י מינצ'ען, זה שמו לפי הכתוב שם בסופו אבל בשער הספר כתוב סתם "קבלה דר' ישמעאל" ואולי הוא ספר "פרקי היכלות" מנוסחא אחרת וכו', ושם סי' 1818 הביא: מעשה בראשית ומעשה מרכבה כת"י בוואטיקאן משנת ה"א נ"ה. שבלי הלקט סי' ט' קוראהו "פרקי היכלות" ויש קורין לה משנת המרכבה. וע' ר"פ—מעשה בראשית. ברייתא זו נדפסה בתוך ס' ארוי לבנון (וויניציא שס"א) בשם "פרקי היכלות לר"י כה"ג" ובפנים הספר בראש הברייתא כתוב "מסכת היכלות", אולם שמו העיקרי הוא ברייתא דמעשה מרכבה. וכעת נדפסה ברייתא זו בירושלים תרנ"ד בתוך קובץ בתי מדרשות, ע"י הרה"ג ר' שלמה אהרן ווערטהיימער, וע' בהקדמתו לברייתא זו שם באריכות, אך המאמר מסנרלפון קושר תפלין וכו' שמביא הציוני בשם ברייתא דמעמ"ר גם המאמר שמביא המוסקאמו בשמה (ע' ר"פ — מעשה בראשית) אין זכר להם בה, אשר מזה נראה כי ספר היכלות וברייתא זו שני דברים הם ולא אחד הם].

(ל' 89) שורה י"ד "יבמות פ"ב" יש להוסיף [וע' שבת פח' בגלה יא: נייר ה ע"ז ח'].

(ל' 90) בההערות שורה ד' יש להוסיף: ספרי חיים, פי' על ספרי ומכילתא (כ"י) מה"ר חיים כפופי, נזכר בספר שבות יהודה לה"ר יהודה נגאר שגם הוא פי' על המכילתא וע' מכילתא. הוא היה בזמן התשב"ץ ובאה תשובתו בשו"ת ה"ר"י ובשו"ת ה"ר בצלאל אשכנזי ועיין אבן ספיר ת"א י"א. ספרי עם הגהות הגר"א, נדפס ע"י הרה"ג ר' שמואל לוריא בוויילנא תרכ"ו.

(ל' 93) [הוספה. עקמאן דמר יעקב (ר"ל תלאות מר יעקב). כולל אגדה ישנה אודות העשר גליות והתגירות הכוורים. היא היתה ספונה וסמונה באוצרות הספרים זה ימים רבים, עד אשר בא ה"ר אליקים כרמולי והוציאה לאור הדפוס (בצירוף עוד ב' גרגרי אגדה: א) אלה המסעות (זכרון קברי אבותינו שבאה"ק ובחול), ב) מבשרת ציון (מכתבים ע"ד עשרת השבטים) בפעם הראשונה מתוך כ"י על קלף בבריסעל תר"ב 8° ואח"כ בירושלים תרמ"ה 32°. — והנה מר יעקב זה לא נודע מי הוא, ומתי היה. ואפשר שהוא רבי יעקב מארץ נמץ הנזכר במכתב מלך אלכזר לרב חסדאי בר יצחק בר עזרא בן שפרום, כי שם אביו כשם אבי רבי יעקב אליעזר, ואולם אף ששם מר יעקב נקרא עליו, מנוף הספר הקצר נראה שלא הוא המחבר אלא איש אחר. כן דעת החכם כרמולי בהקדמתו לספר הזה].

(ל' 95) בההערות, "היה תלמידו של ר"א הגדול", יש לתקן ולהוסיף: וא"כ שגגת בעל אוצה"ס בצדה עומדת, יען כי רב נטרונאי ריש מתיבתא ורב עמרם גאון והכוורי יביאיהו (את הפר"א) ויכניהו בשם מפורש "פרקי ר"א בן הירקנוס", והם הלא היו עוד רבות בשנים לפני ר"א ב"י בר אבון. כי רב נטרונאי היה ד"א ת"ע ורב עמרם גאון ד"א תש"ב. ור"ש הגדול רבו של ר"א הנ"ל היה ד"א תתנ"ו, לכן מ"ש

וקושר בתרים לקונו [ע' חגיגה יג:] מתפלת ישראל וכשגומר לעשות את הכתר משביעו בשם המפורש ועולה ויושב בראשו של הקב"ה ובאותה שעה כל מלאכי מעלה וכל שרפי מעלה אחוזת חלחלה רתת וזועה עם כל חיות שבמרכבה ואומרים בשכמל"ז. ביום הרביעי ברא וכול וברא גליצור ומיום שחרב בהמ"ק לא דבר הקב"ה אלא עם גליצור המלאך בלבד, ולמה נקרא שמו גליצור, מפני שהוא מגלה מעמי תורה והוא מכריז ואומר שנה זו חמים יצליחו שעורים יצליחו, ועוד מלאכה אחרת יש לגליצור מחבת (ככ"י מרדעת ובפסיקתא פ"ב הגי' נודות של ברזל ועליהם גחלי ריגיון. הערה שם) של ברזל יש לו ונותן עליהם גחלי ריגיון הוא נהר דינור ומעמידו לפני כל המלאכים ולפני כל השרים והנריבים וכל השלטונים כדי שיבהיק זיום ותפול אימתן על הבריות". ומאמר זה לא נמצא לא בברייתא דמע"ב ווערטהיימער ולא בביריתא שהעתקתי אני מכ"י ר"פ ורק כעין דוגמא לזה תמצא בביריתא ווערטהיימער בסופה סימן מ"ז.

ואודיעך עוד קורא יקר! כי זה מקרוב יצאה לאור בפעם ראשונה ברייתא דמעשה בראשית, העתקה מלשון סורסית, ומחברו ערולאי בר ברגלאי, נדפס בסמריסבורג תרנ"ד, ע"י הר"ר אליעזר גולדשמידט עם הערות ממנו. והיא אחת הברייתות העתיקות מאד, וכשמה כן היא, כי היא מדברת מעניני מעשה בראשית וסוד ה' ליראיו, וקצת דבריו נזכרו בתלמוד ובדברי הראשונים. ויען כי בביריתא הזאת לא נמצא בה שום שקלא וטריא והויות, ושמות תנאים ואמוראים לא יזכרו ולא יפקדו בה כאשר המצא ימצאון בתלמודים וספר הזהר, ויזכר בזה למדי המו"ל את הברייתא הזו כי קדומה היא במאד במאד נוסדו הישיבות בכבל וא"י, וכבר שקלו וטרו, חקרו ודרשו חכמי לב על הספר ועל מחברו, ולא נציל מפיחם דבר אמת כי האמת בזה קסתה במשאון. וע"ז יענה ויאמר הרה"ג מהר"ש ווערטהיימער בכתבי מדרשות שלו בית שלישי, כי כל הברייתא הזאת מזויפת היא ולא לנו היא, ושם כותב הספר ערולאי בר ברגלאי הוא שם בדוי מחלופי אותיות השם אליעזר בר גכריאל"ל וכן הסכים לדבריו, בעדותו, החכם מוהר"א נייבויער כי הוא ספר מזויף ורק הוא העתק דברי נוצרים מכתבי כושיים, והחכם מוהר"א עפשטיין גם הוא יסכים ויאמר כי הוא רק העתק מספר העקסיעמאראן המיוחס להנוצרי עפיפאניוס. ע' מכתבו בספר הירחי חלק ל"ח עמוד תע"ט.

[הוספה. ברייתא דמעשה מרכבה. מעשה מרכבה נזכר במשנה חגיגה ריש פ"ב (יא:) ולא במרכבה ביחיד. ובגמרא שם (יג') על אין סופרין סתרי תורה פרש"י כגון מעשה המרכבה וספר יצירה ומעשה בראשית והיא ברייתא. ועוד שם בפרש"י מעשה המרכבה ומעשה בראשית ברייתות הן. ובברכות (נא:) כתב רש"י ר' ישמעאל עלה לרקיע ע"י שם בברייתא דמעשה מרכבה. ובכוזרי (מאמר ג' סי' ס"ה): ומתלמידיו (של ריב"ז) ר' ישמעאל בן אלישע כ"ג והוא ר' ישמעאל של היכלות (כי חבר ספר הנקרא ספר היכלות) והכתר פנים (אולי ע"ש ספר חובר ממנו בשם הכתר פנים, וע' ק"י) ומעשה מרכבה, כי ידע סודותיהם עד שהיה ראוי למדרגה קרובה מהנבואה. במדרש לקח טוב פ' ואחנן בפסוק וידבר ה' אליכם כתב: ואל יתמה אדם על ההיכלות לר' ישמעאל ועל דברי ר' עקיבא אשר דברו בספר הישר במעשה מרכבה כי כלם נכוחים למבין כי כחות ונבזרות בורא הכל המה. ובצינוני (פ' בא): איתא במעשה מרכבה, כי סנדלפון קושר תפלין בראש צור ה' אלהי ישראל, ומה כתיב בזה? ומי כעמך ישראל, ומי גוי גדול וכו' כמוכא בר"פ באות מ' מעשה בראשית וע"ש. הרקח בספרו יין הרקח כתב: ששים המה מלכות אלו ששים מככות, ושמונים

שער הגמול דף צ"ז דפוס וויניציא יכנה, "ברייאת דארכו של עולם" על שם החלק הב' ממנה המתחלת: ארכו של עולם מהלך ח"ק שנה, ומביא שם מאמר ממנה ונמצא בברייאת שלפנינו, הר"מ בן גבאי בספרו עבודת הקדש (ח"ד פמ"א) מביא מאמר בזה"ל: "אמרו בברייאת דמעשה בראשית הארץ התחתונה יש בה חיות הקדש ואופנים וכסא כבוד הדום רגליו של ארון העולמים שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי. הגאון המקובל ר"א אזולאי בספרו חסד לאברהם מביא איוה מאמרים ממנה וקורא לה בשם "ברייאת דמעשה בראשית" (ע' מעין ב' נהר ב' ונהר ג' ד' ומעין ה' נהר ו' ח' ט' שמבאר כמעט כל הברייאת), וקרוב הדבר לאמת כי להברייאת הזו כוון רש"י בחגיגה יג' ב' המקומות שם. — רב עמרם גאון מביא מאמרים ממנה בסדור תפלה שלו בתפלת שחרית ומנחה. — בה השתמשו הרבה בעל מדרש כוון הנקרא ג"כ בברייאת דמעשה בראשית, ומדרש עשרת הדברות. חלק קטן ממנה ומעט מן המעט נדפס לראשונה בס' רזיאל ד' אמ"ד תס"א ואח"כ בכמה דפוסים, והמעט הנדפס הוא בלי סדרים וערכוב דברים בחלוף וחסרון, ורק הוצאת ווערטהיימער בירושלים היא כנראה בשלמותה, וע' בסבואו שם צד 9 מ"ש בזה. וגם אנכי המ"ל העתקתי ברייאת זו בסוף הקונטרס הזה כאשר מצאתיה בסוף הכת"י רב פעלים מהר"ק אבל לא בכתב יד המחבר ממש. ע"ש.

ועיין בספר כתב תמים לר' משה תקו* (נדפס באוצר נחמד ג' צד 59) וז"ל: ואחר האמוראים נגזרו הלכות מעשה בראשית, ואין בדורנו לא משנה ולא ברייאת מהם רק מעט נמצא במקומות הדורש תיבות ואותיות של בראשית, ויש שרוצים להיות חכמים מעצמם ובודים דברים ואומרים שהם מעשה בראשית ומה שאומר זה לא יאמר זה, ויפה להם שתיקה" וכו'. עוד שם: "ובפ' אין דורשין (יד) אמרו רבותינו כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נברא בו מלאך שנאמר בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, וכל בריות כגון שמים וארץ הרים וגבעות בקעות וימים וערים לכולן יש מלאך שלו כדמוכח בברייאת דמעשה בראשית וכו' ותדע כי הנא במדרש מעשה בראשית ביום השני ברא שחקים וברא סנדלפון המלאך, אמרו עליו על סנדלפון המלאך שהוא גבוה על כל המלאכים ת"ק שנה ורגליו על תהום התחתונה וראשו בין השרפים והחיות הנושאות כסא רם ונשא,

(*) הוא ר' משה בן חסדאי מזכירו הרמב"ן בחדושי' בפ"ק דגשין בזה"ל: "והחכם ר' משה בר חסדאי מפולניא שיחיה ויארץ ימים כתב" וכו'. גם הר"י מברונא בשו"ת שלו סי' קס"ח מזכיר תשובותיו של הר"מ תקו ובסי' ר"י מזכיר תוספותיו לנדרים בזה"ל, "וכן כתב ר' משה בן חסדאי והוא ה"ר משה תקו". מקום קבורתו נרשם בשו"ת מהר"י ברונא (סי' כ"ד) וז"ל: "וראיתי בתשובות הרב רבינו משה תקו ז"ל שיסד כתב תמים וקבורתו בעיר ניאושטט סמוך לווינא", ואיש שמספחתי אחריו, אהרן בר משה תקו, חתום בשטר הרשאה הנכתב בניאושטט בשנת רמ"ג (שו"ת מהר"י מינץ ד"ז דף ל"ט ב) וחבורו כתב תמים הזכיר הרמ"א בתורת העולה [ח"ג פ"ע] וז"ל: "אמנם דעה השלישית הוא דעת החכם הראב"ע וכן גבירול והוא דעת הנביאים יוחס עוד גלגל עשירי שכלי וליחס שכל ראשון שאינו סבת ראשונה לאותו גלגל וקראו שפי' הצלחה, וכתב בס' כתב תמים שזהו דעת הרמב"ן בפי' איוב". ובתשובותיו [של הרמ"א] סי' קכ"ו כתב הרב שיק [שמואל יודא קצנאילבונג, אב"ר דק"ק וויניציאה נפט' ו' ניסן שנ"ו]. רע' עלי המעשה אשר כתב לי אדוני בשם שאדנו הגאון במהרר"ש י"ק ששלח לשונו בשיר היחוד וגזר במקומו שלא לאמרו על סמך מה שציג כתוב בס' אחד ישן נושן נקרא כתב [כתשו' רמ"א ד' אמ"ד תע"א וכן בד' האנוי' (הענא) ת"ע כתוב בכתר] תמים, כי האוסר התירו, סובב את הכל ואתה בכל" הרי זה מחרף ומגדף (אוצר נחמד ג' צד 56), ועיין עוד שם דברים הראויים לחוקי הדעת לדעת, וקשים הם על און שומעת. וע"ע שם צד 81 והלאה.

(ל' 77) „ברכות דבי רבי חייא” יש להוסיף: דהני רב יהודה בר סימון בנזקין דבי קרנא (ב"ק מז: וכו' .
(סס) בסוף העמוד „כאלו היה מקרא עכ"ל”: ועיין עירובין סב: ומגלת הענית פ"ד „רכתיבא ומנחא” .

(ל' 78) בהערות „באסיליאה ש"ו”: אופיבאך ת"פ . (ל' 80) מעקב סביבי, — צ"ל ועקב סביבי . (ל' 81) הריני מכוב, — צ"ל הריני מכוב בדברתי .
(סס) שורה ל"ב, — צ"ל למד פסק דין „מהמסורת” . (ל' 82) וציין „פי” היכלות, — צ"ל „פרקי” היכלות . (סס) שנת „הרפ"ג”, — צ"ל „הרנינ"ו” .

(ל' 83) „עד כאן הברייתא הו"ל עכ"ל”: גם אני המ"ל מצאתי ברמב"ן פ' בשלח בפסוק ויסע מלאך האלהים וז"ל: וראיתי במכילתא דר' שמעון בן יוחאי שאל ר' יונתן בן יוחאי את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך ה' וכאן מלאך האלהים, א"ל אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו', ומאמר זה נמצא במכילתא שלפנינו . וכן תמצא שם עוד בפ' משפטים (כ"ב י"ב) וז"ל: וכן ראיתי במכילתא דר' שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יבוא עדים, שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו' ונמצא במכילתא שלפנינו, ועיין ב"ק יא' . אולם ברמב"ן פ' אמר (כג כד) ראיתי כתוב וז"ל: ובמכילתא ראיתי בפ' החדש וכו' ואחרי כן ראיתי במכילתא אחריתי דרשב"י ששנו בה לשון אחר וכו' ואע"פ שאלו הברייתות חלוקות בלשונן ובמדרשיהן שמא לדבר אחד נתכונו וכו', מכאן נראה ברור כי המכילתא שלנו ומכילתא דרשב"י מכילות שונות הן ולא אחת הן .

(סס) בהערות שורה י' „ליוורנו תקס"א”, יש להוסיף: ספרי חיים, פ"ע על ספרי ומכילתא (כ"י) מה"ר חיים כפוס, נזכר בס' שבות יהודה הנזכר ועיין ספרי . (ל' 84) [הוספה . מכילתא דבן עזאי משמו דר' עקיבא בן יוסף, מתחיל מפרשה שסיים ר' ישמעאל מכילתתו, היינו פ' ויקהל, עד סוף התורה (שפתי ישנים)] .
ועיין ר"פ דף מ"ט פרקי בן עזאי, ועיין יוחסין .

[הוספה . מכילתין לר' עקיבא בן יוסף עיין שה"ק (ש"י), ומזכירין אותו גם הרמב"ם בהקדמתו שם והיוחסין, ולפי הנראה הוא הנ"ל לדעת ה"א כנ"ל או אליבא דר"ע כמובן מדברי היוחסין שם, ועיין צונץ גא"פ דף מ"ח (אוצה"ס)] .
(ל' 85) „תהו דומה לג' ראשי השור”, צ"ל תהום דומה וכו' ובהעתקת ברייתא דמע"ב שבסוף כת"י ר"פ דעת המחבר להגיה ראשי התור .

(ל' 86) [הוספה . מדרש ר' יצחק בן פרנך . מובא בס' התשבי לר"א בחור ערך חבוט הקבר . ועיין מ"ש הרב המחבר לעיל צד 62 בפרקי חבוט הקבר, ושנראה שפרקי חבוט הקבר או מסכת חבוט הקבר הוא חלק ממדרש ר' יצחק בן פרנך הנ"ל . ואולי הוא מאיזה מחבר שקרא לחבורו בשם מדרש, כמו מדרש ר' יצחק הנשיא המובא בשפ"י בשם שה"ק] .

(סס) לסוף מאמר ברייתא דמע"ב: ברייתא דמעשה בראשית נדפסה בירושלים בפעם הראשונה בספר בתי מדרשות, בית ראשון, ע"י הרה"ח מו"ה שלמה אהרן ווערטהיימער בשנת תרנ"ג, ע"פ קובץ כת"י אשר מצא שם בירושלים, ונקובה שם בשם „סדר רבה דבראשית דמרכבה דר' ישמעאל כהן גדול” . ועוד שמות נקראו לה: „מעשה בראשית רבה” קורא לה הראב"ד בפירושו לס' יצירה (פ"א משנה י"ג) ומביא שם מאמר ממנה . הרקח בפירושו גם הוא לס' יצירה בתחלתו יקרא לה בשם „מעשה בראשית דמרכבה” גם „ברייתא דמעשה בראשית” ומביא מאמר ממנה . גם ברקח הלכות חסידות שרש קדושת היחוד הביא ס' מעשה בראשית . הרמב"ן בס' תורת האדם

יהודה ליב דוקעס. — פ' על ספר יצירה לה"ר יהודה ב"ר כרוילי אלברצלונג כ"י האחים טריאסטי בפאדובה, ונדפס קצת ממנו בס' הליכות קרם דס"ג [וכלו נדפס בברלין תרמ"ה ע"י חברה מקיצי נרדמים שהוקמה מחדש]. — פ' ע"ס יצירה לה"ר יהודה החסיד אשכנזי, הפ' הזה היה ביד הר"א אבואלעפיא בכ"י כמ"ש בספרו אוצר עדן ננו, ועיין הקדמת הר"א יעללינעק לספרו בהמ"ד ח"ג דמ"ב. — פ' על ספר יצירה לה"ר יהודה ב"ר נסים נ' מלכה. מובא בפ' המוטוט על הראב"ע בראשית פ' והיו לאותות ובפ' משפטים ע"פ ויראו את אלהי ישראל, ונמצא בכתי פאריו. — פ' על ספר יצירה לה"ר יוסף שר שלום. ר' אהרן אלרבי מזכירו בפירושו על רש"י עה"ת. — פ' על ספר יצירה לה"ר יעקב בר נסים והוא פ' על פ' רס"ג האמיתי עם תוספת תקונים ושנויים, כ"י מינכען, וכ"י די רוס, וממנו נדפס קצתו בס' קונטרס המסורת לר"ל דוקעס הנ"ל. גם נמצא בכ"י פאריו ומיוחס לאבוסהאל בן תמים הוא ר' אדוניים או דונש בן תמים. — פ' על ספר יצירה לה"ר יעקב משגוביא ע"ד קבלה לבר, היה ביד הר"א אבואלעפיא בכ"י כמ"ש בספרו או"ע. — פ' ע"ס יצירה לה"ר יצחק מברדש, היה ג"ב ביד הרא"א הנ"ל בכ"י וכתב עליו שהוא המעולה מכל הפירושים בגליו וכו'. — פ' ע"ס יצירה לה"ר יצחק סגי נהור בן הראב"ד מפשקירא, כ"י ליידען. — פ' ע"ס יצירה לה"ר מאיר אריסטולה והר"ש אלקבץ בספרו אפריון שלמה פ' ג' כתב שלא כוון אל האמת. — פ' ע"ס יצירה לה"ר עזרא (רבו של הרמב"ן?), היה ג"ב ביד דף קפ"ו. — פ' ע"ס יצירה לה"ר עזרא (רבו של הרמב"ן?), היה ג"ב ביד הרא"א הנ"ל וכתב עליו שקבלותיו נכונות ומעטות. ע' הקדמת ספרו הנ"ל. — פ' ע"ס יצירה לה"ר עזריאל (בן מנחם?), היה ג"ב ביד הרא"א הנ"ל וכתב עליו שקבלותיו נסתרות ורבות (הקדמת ספרו הנ"ל). — פ' ע"ס יצירה לאחר קדמון לא נודע שמו, כ"י יה"ש, ועוד לו בכ"י פ' אחר לאחר קדמון ושונה מזה, וכן בכ"י ליידען (אוצה"ס). (ל' 69) בהערות שורה כ"ז „רב אשי מסדר הגמרא": וע' תכ"י (ריב"ל) פ"ו בהערה שמסתפק בו אם הוא רב אשי האמורא שחבר התלמוד בבלי שהיה בשנת קפ"ו לאלף החמישי, או רב אשי אחד מהגאונים והוא אביו ש"ר צדק (צדוק) שהיה בשנת תקמ"ח לאלף החמישי, או אחד מהאחרונים. — (ל' 70) שורה ב' „בא להודיע לנו", צ"ל „להודיעו שנו". — (ל' 74) שורה כ"ז „את עכבותא", צ"ל אתעכבותא. (ל' 75) [הוספה. מגלת אנמיוכוס, על מלחמות המכבים עם אנמיוכוס ומעשה נס חנוכה. מגלת אנמיוכוס המצויה בידינו היום היא כתובה עברית וכמה מקומות היו נוהגים לקרותה בחנוכה בצבור. עיין תוספות רי"ד בסוכה (מדי), ומה נראה שהיא קדומה. אך בכבוד הלבנון שנה י' חוברת ד' נדפסה מגלה זו בלשון ארמית ע"י ה"ר יעקב טאפראווער ע"פ כת"י ישן מבית עקדה"ס אשר בלייפציג, ובה נזכר נס הפך של חנוכה שהיתה דולקת שמונת ימים אף שהיה רק להדלקת לילה אחד. גם נדפסה ע"י ה"ר צבי פליפאוסקי מכ"י אוצה"ס שבלונדון בלשה"ק וארמית עם העתקה אנגלית בלוית ספר מבחר הפנינים בלונדון 1851. גם בווארשא הארמית והעברית יחד ע"י ה"ר דוד סלוצקי 1863, ושם בסבואו הראה לדעת שהארמית היא הראשונה והעיקרית, ועתיקה היא מאד, ונכתבה עוד לפני דה"י לחשמונאים (אפוקריפא), וכנראה עוד היתה לעיני חכמי התלמוד הראשונים, כמו המג"ת. ולפי הכתוב במגלה הארמית הזאת היה נס חנוכה ר"ו שנה לפני חרבן בית שני. ועיין גראמץ ח"א צד 362. (ל' 76) בהערות שורה א' „גוף הספר בל"ע": וכ"ר מוהרנ"ק במונה"ז שעי".

הילקוט מילקוטו מאמרים הרבה וירשום עליהם בציוניו מדרש סתם או מדרש שה"ש, רות וכו' וכוונתו על מדרש זוטא זה אשר נקבצו באו וחבורו יחד ע"י החכם המו"ל הנ"ל, ופי החכם הזה יקבנו בשם מדרש זוטא וכן קרא לו שם זה מאת בעל הרקח, כי רובי מאמריהם אינם נמצאים במדרש רבה על ד' מגלות אשר לפנינו כ"א במדרשים הקטנים האלו. וע' בהמבוא אשר לו מאת החכם המו"ל ברחבה.

המדרש שה"ש זוטא היה גלוי לעיני ה"ר מכיר בן אבא מרי, הוא ר' מכיר בר אבא בר מכיר בעל ילקוט המכירי ולעיני הרב הנשיא ר' יהודה בן ברזילי הברצלוני אשר חי זה כשמונה מאות שנה לפני דורנו, וכן ראוהו הרמב"ן והרקאנטי. את המדרש זוטא על רות ראה בעל מדרש לקח טוב והביא מאמרים ממנו, והרקח מביא מדרש איכה זוטא וקוראהו איכה זוטא. וכל מאמרי מדרש קהלת רבה אשר הביאם בעל הילקוט הם נובעים ממדרש קהלת זוטא זה, כי המדרש קהלת רבה אשר לפנינו היום לא ראהו בעל הילקוט כלל ולא הביאו, כמבואר באריכות בהמבוא.

(ל' שורה) ובעלה, "ניכר" לך, — "צ"ל" "ומכר" לך.

(ל' שורה ב' ובנה בתליסר "אלפי" עליה — מלת אלפי טעית היא.

(ס' ס) "כך היה מנהגו של ר"י בר אלעאי" וכו': במד"ר ויקרא פ' בהר (פל"ד סימן ג) אמרו לו תלמידיו (להלל הזקן) רבי להיכן אתה הולך, אמר להם לעשות מצוה. אמרו לו וכי מה מצוה זו? אמר להן לרהוץ בבית המרחץ. אמרו לו וכי זו מצוה היא? אמר להם הן מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בכתי טרמאות ובבתי קרקסאות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות, אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב כי בצלם אלהים עשה את האדם עאכ"ו עכ"ל המדרש. ממאמר זה משמע כי אף גם ככל הימים זולת ע"ש לכבוד שבת גם אז יחשיב הרחצת גופו של אדם לדבר מצוה, אכן בגמרא שבת (כה:) וכן בשאלות משמע לכאורה דאף להלל הזקן המצוה הוא רק בע"ש, וצ"ע.

(ל' שורה) ו' "ועיין שה"ג": ועיין בית יהודה (ריב"ל) ח"ב ריש

פרק קל"ו בההערה שם.

(ל' שורה) ו' ובימינו יצא לאור מדרש חסר ויתיר ע"י הרה"ח מוהר"א ברלינר [בס' פליטת סופרים מיינץ תרל"ב]. והרה"ח רש"א ווערטהיימער מצא ממדרש זה עוד קונטרס אחד כ"י בארץ מצרים והדפיסו בכתי מדרשות שלו בכית ראשון בירושלים תרנ"ג וע' בהקדמתו שם.

(ל' שורה) ו' "לא לו הוא לד"ק": וקרוב לשמוע שהוא לאחד מתלמידיו רב סעדיה המפרש ס' דה"י אשר בירדנו, אבל פ' רס"ג האמיתי עורנו בכתי בקצת אוצרות ספר כמו במינכען וזו"ו, ולפי הנשמע לא קרב זה אל זה בדרך פירושם (אוצה"ס אות פ').

(ס' ס) בההערות בסוף העמוד יש להוסיף: פ' על ספר יצירה להראב"ע מובא במפרשי עה"ת. ע' מקור חיים ריש פ' בראשית ומוטוט שם ע"פ והו' למאורות ובפ' שמות בענין השם הנכבד. — פ' על ספר יצירה לה"ר אלעזר הדרשן כ"י לייפציג, וה"ר אברהם אבואלעפיא כתב בספר אוצר ערן גנוז שפירש בו פליאות מקובלות אך לא ראהו. — פ' על ספר יצירה לה"ר ברוך רבו של הר"א אבואלעפיא. — פ' על ספר יצירה לדונש בן תמים הוא הרופא ר' יצחק בן שלמה הישראלי, חובר בל' ערבי והעתיקו עברית ה"ר נחום המערבי, כ"י שד"ל, וכ"י מינכען, וכ"י רש"ף כרך ח' וקצת ממנו נדפס בספר קונטרס המסורת לר'

גדולה בלבד, מן ארבעה אלפים ותקל"ו שנה ואילך" וכו', אשר לפ"ו הרי הוא עתה כאלף ומאה שנה, ושמואל הקטן היה זמן הרבה קודם לזה? שהיה בזמן ר"ג הוקן בזמן הבית, כי שמואל הקטן תקן לפניו ברכת המינים, נוכל לומר כי שמואל חשב חשבונות לזמן העתיד לבוא ואשר יהיה באחרית הימים. ולי נראה כי נתלית ברייתא זו באילן גדול זה, יען כי הוא היה בקי בהכמת התכונה ובה ידובר-מענייני תכונת השמים. וע' בר"פ אות ס' סוד העבור שהביא מרש"י ישעיה (ט יג) שכתב "ובברייתא דשמואל מצאתי שיש מולות ברקיע ממונים ואלה שמותם" ובכרד"ש שבידינו המאמר הזה איננו, וקצת ראה מזה כי ברייתא זו לא היא הברייתא שהיתה לפני רש"י ז"ל.

(זל 42) בההערות שורה ד' יש להוסיף: וע' א"ע פ' במדבר בדגל מחנה ראובן וז"ל: סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה לדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאים וכו'.

(זל 43) שורה ז' "לכאורה דברי דו"ל", — צ"ל ר"ל.

(זל 54) שורה ב' "בכל מקום", — צ"ל בכמה מקומות.

(זל 57) יש להוסיף: עוד נדפס ספר הזהר עם נמוקי הר"ר חיד"א באומיר בשנת יהודה וירושלים (תרכ"ג) בו' חלקים 4^ו ואותיות מרובעות גדולות (וועלעש) ונרפסו בתכלית היופי. והזהר הנדפס בווארשא בדפוס גאלרמאן נדפס פעם ראשונה בשנת זהר הקדוש (תרכ"ו) ופעם שנית תרל"ב.

עוד נמצאים כמה פירושים על הזהר כתבי יד אשר עוד לא נדפסו עד היום, ואלה הם: פי' על הזהר לה"ר אברהם היירא מפראג, כ"י רד"א תקמ"ב. — פי' על הזהר לה"ר אליהו בר"ר משה מלואניץ. — פי' על קצת מאמרי זהר ששלח ר' בער מירושלים לה"ר ישעיה, כ"י רד"א. — פי' על הזהר לה"ר חיד"א, ונגנו תחת המפלות ברעש עה"ק צפת בשנת תקצ"ו, כמ"ש בספר קול עוגב דע"ו (אוצה"ס). — פי' על הזהר להאריו"ל, מלוקט ע"י הר"מ כהן פאפירש, כ"י רד"א 1020, 906. — פי' על מאמרי זהר לה"ר יוסף המערבי המכונה בן מבול, כ"י רד"א. — פי' על הזהר לה"ר לוי נחמיאש שד"ר עה"ק חברון. — פי' על הזהר בראשית למהר"ם פאפירש, כ"י רד"א. — פי' על הזהר להרמ"א (ר"מ איסרלס). — פי' על הזהר לה"ר משה זכותא, כ"י רד"א. — פי' על הזהר לה"ר מתתיה ב"ר שלמה דלקראט (תנ"י לר' מרדכי שמואל גירונדי מאמר קב"ד). — פי' על כל הזהר לה"ר שלמה מבית פרץ נשלח לוויניציא להרמ"ז להרפ"ס, ומפני מותו בעת ההיא נשאר בכתובים, כ"כ בהקדמת ס' פרח לבנון מר' יהודה ב"ר יוסף לבית פרץ (אוצה"ס). — פי' על הזהר בקצרה לא נודע למי, כ"י רח"ס. — פי' על הזהר פ' פקודי מבעל עומר מן (ר' מנחם די לונזאנו).

שם בסוף העמוד ב' שורות האחרונות יתרות כי נכפלו בהעמוד הבא אחריו כטעות.

(זל 59) [הוספה. מדרש זוטא על שה"ש רות איכה וקהלת. נדפס ע"פ כתי' מאוצר הספרים של די ראססי בפארמא קובץ 541. עם נוסחא שניה על מגלת איכה ג"כ ע"פ כ"י די ראססי קובץ 261, ואליו נלוו ילקוט שמעוני על איכה, עם הערות ותקונים וצינונים ומבוא בראש הספר מאת המוציאו לאור החכם הגדול החוקר מו"ר שלמה באָבער מלבוב, ברלין תרנ"ד.

מהמדרש הזה אשר היה ספון ושמן באוצה"ס מאות בשנים אסף וקבץ בעל

אליהו סוף דל"ח ע"ב והערה פ"א שם, ובאור על אדרא זוטא להר"מ קורדובירו כ"י רד"א, ובאור על אדרא רבא לה"ר ישראל יצחק ב"ר משה חיים ברד"ח מובא בהסכמת ספרו טעמי תורה ווילנא תקפ"ב. ובאור האדרות מכתבי הארז"ל, מועתק מספר אמת ליעקב לר"י צמח, כת"ר רד"א (אוצה"ס).

(75 34) שורה ו' „נעלמות והיסורין יותר“, — צ"ל „הנעימות והיסורין ביותר“.

(75 38) שורה ט"ו בספר „הפלאה“, — צ"ל „הפליאה, ושם: שורה י"ח אוצר ה' רובא, — צ"ל יבוא“.

(55) בההערות שורה ה' צ"ל „שמוכירים התום“ והמרדכי והרא"ש ריש חולין' ובסוף ההערה מלות „ובעל אוצה"ס מעה וכתב והמרדכי תחת והרא"ש“ צריך למחוק. [הוספה. ברייתא דרב אדא על סוד העבור, היא היתה עוד לעיני ה"ר עובדיה ב"ר דוד בעל פירוש קדח"ח להרמב"ם, עיין רמב"ם שם פ"י כתב וז"ל: לדברי רב אדא בר אהבה כו' וכאשר ראינו מברייתא הנקראת על שמו כו'] .

(75 39) שורה כ"ה בההערות „ברייתא דשמואל [ירחינאה] בסוד העבור“:

שתי ברייתות קא חזינא הכא, ברייתא דשמואל וברייתא דסוד העבור, ושני שמואל היו. א) שמואל הקטן (אבות פ"ד) [גיא תשס"ה] חברו של ר' יוחנן בן זכאי ותלמידיו של הלל הזקן, והיה בזמן ר"ג הזקן (ולדעת הראב"ד היה בזמן ר"ג השני, ר"ג דיבנה) ונקרא קטן בגלל ענותו, ובמותו הספידו ר"ג ואמר אי חסיד אי עניו מתלמידיו של הלל (סנהדרין י"א) ובין התנאים יתחשב, והיה חכם גדול בחכמת התכונה עד אשר אמר עליו ר"ג ראיות כל השנים להתעבר על ירך (שם). — ב) שמואל בריה דאבא בר אבא הכהן (מגלה ככ') האמורא, ראש ישיבה בנהרדעא (שבת קטזו) רש"י חולין טה: מגלה כבי' ותוס' ב"ב ז' ד"ה נהרדעי חברים של רב ולוי (מת ד"א י' שש שנה אחר רב). ונקרא ירחינאה ע"ש שהיה בקי בסוד העבור וחכם גדול גם הוא בחכמת התכונה והוא אמר נהירין לי שבילי דרקיע בשבילי דנהרדעא (ברכות נח:) וא"ל אבא אבוא דר' שמלאי ידע מר וכו' א"ל לא (ר"ה כ:). וידיו רב לו גם בחכמת הרפואה ואסיא דרבינו הקדוש הוה, ובתורת הדינים אמרו עליו הלכה בשמואל בדיני. וארח לחברה עם החכם הנודע אבל ט מחכמי העמים. ונקרא מר שמואל (שבת קה:), גם אריוך (מנחות לח:), גם שבור מלכא (ב"ק צו: , פסחים נד:). ולפ"ו לא רחוק הדבר לשער, כי ברייתא דשמואל שבה ידובר מחכמת הכוכבים וממהלכם יותר מבחכמת העבור ועיקר יסודה קמבע על אדני חכמת התכונה, ראויה ליחסה לשמואל הקטן אשר תקע עצמו בחכמה זו יותר מבסוד העבור, ושמואל ירחינאה שהיה בקי ועוסק ביותר בסוד העבור וכי על כן קרא לו שם ירחינאה, לו נאה ויאה ליחס ברייתא הכנויה עיקר על סוד העבור, והיא הנזכרת בדברי הראשונים. אבל סוד העבור הנזכר בר"ה כ' היא ברייתא אחרת יען כי לא ידע את האמור בה כנ"ל, ודלא כהמגיה שכתב בכ"ח ח"ו דף ס"א ע"ש. וע' ר"פ צד 92 בסוד העבור, וע' הערת החכם באבער לצד זה.

ואחר הדפסת ס' ר"פ זה ראיתי ס' אחד כרך קטן נקיב בשם „ברייתא דשמואל הקטן“. הנמצא בכ"י בארץ ישמעאל והוא סדר התקופות דשמואל, מחזיק י' דפי, נדפס בפפד"מ תרכ"ג ע"י ה"ר אליהו כהן מלובוראניץ, והוא משובש מאד, ופעם ראשונה נדפס בסלאוניקי, וע' כ"ח ז' דף ס' מ"ש החכם שד"ל בשבח הברייתא הזו. ובמינו אלה נדפסה ע"י הרה"ג מ' שמואל לוריא בוויילנא וע' לקמן בסוד העבור. ומ"ש בברייתא דשמואל אשר בידנו „בשנת ארכעא אלפים וחמש מאות ושלשים ושש שנה, שוו חמה ולבנה שממות ותקופות, ולא נשתויר לחבה אלא שעה אחת

שכלל היכלך, קרב קץ ביאת משיחך, עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען תורתך, עשה למען משיח צדקך, עשה למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני וכו' עב"ל. והוא במדרש שו"ט הביאו המור אבל לא נאמר שם עד עשה למען שמך וכו'. (לד 26) „לא נמצא בסגנון זה". כל הלשון והענין הזה מבואר במדיר פרשת משפטים (פ' ל"א).

(לד 28) בסוף מאמרי מדרש אנכיר יש להוסיף: בספר כתב תמים מהר"ר משה תקו (הנעתק באוצר נחמד ח"ג) מצאתי שהביא מאמר ממדרש אנכיר וז"ל: ואמר במדרש אנכיר"ר אמר ר"ח אין אדם שמח בימיו יותר מבשעת חופתו ובניהן בקבר כפלים מבשעת חופתו שנאמר השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר [איוב ג']. וכבר רשמתי מאמר זה על הגליון ואח"כ מצאתיו גם בהערות החכם בא"ב ע"ש צד 9.

(סס) [הוספה. מדרש אנגדה על חמשה חומשי תורה, יצא פעם ראשונה לאור ע"פ כת"י ישן נושן אחד בעולם ואין שני לו, אשר הובא מארם צובה (אלעפא) והוציאו ממחשכים לאור עולם ליהנות מאורו אור הגנוז החכם המהלל בפי עמו, האדם הגדול בענקים, מו"ר שלמה בא"ב ע"ר מלבוב, עם הערות ותקונים מאתו כדרכו בקדש בכל המדרשים הרבים אשר הוציא לאור עד כה. גם ציוני המקראות בגוף הספר ובאור בהרבה מקומות להבנת דברי המדרש, הכל כאשר לכל כיד ה' הטובה עליו, ונדפס בווינץ תרנ"ד.

מחבר המדרש הזה לקט וחפן, אסף וקבץ על יד את דרשותיו על כל פסוק מפסוקי התורה ממדרשי קדמונים, דברי חז"ל המפורים במקומות שונים, מתלמוד בבלי, מכלתא, ספרא, ספרי, ב"ר ויק"ר, תנחומא הקדום (הוצאת בא"ב ע"ר), תנחומא אשר בידינו הנדפס מכבר, פדר"א, פסיקתא דר"כ, פסיקתא רבתי, פסיקתא זוטרתי (לקח טוב), אדר"נ. וסדרם בסדור נאה בלשון צח וקל ובסגנון נעים בתכלית הקצור רק תמצית הענין וכל דרש ודרש על מקומו מקום הפסוק יבוא בשלום, וסגנונו הוא כסגנון מדרש לקח טוב לרבינו מובה ב"ר אליעזר ז"ל וממנו לקח לספרו מאמרים רבים ככתבם וכלשונם הכתוב בלקח טוב.

הספר העתיק הזה היה מונח בכתובים בקרן זוית בדר גלמוד באין חבר לו בעולם, ושני העת כבר שלמו בו ואכלו בו רב באיזה מקומות ומאמצע פ' תצא עד סוף התורה חסר לגמרי, וחבל על דאבדין, ולכן לא נודע לא שם מחברו ושם מעתיקו ולא שנת הכתיבה מתי היתה, כי רוב כת"י נעדרו שם יודעו שמותם ותולדותיהם למי הם ומאין הם ע"פ חתימת יד המחבר או המעתיק אשר יכתוב ידו לזכרון לדורות עולם למען דעת דור יבוא למי הוא ומתי היה, ועד היום הזה עוד לא ראה אור הדפוס, עד כי בא גואלו החכם הו"ת ק הזה הנודע בשערים המצוינים באגדה ויקרא לו שם מדרש אנגדה (ושמו נאה לו יען כי הרבה דברים אשר רש"י ז"ל בפירושו על התורה יבואם בשם מדרש אנגדה נמצאים בהמדרש הזה, ואולי הוא הוא המ"א אשר היה לעיני רש"י ז"ל) והוציאו לאור הדפוס למען זכות את הדברים, וזכות הרבים תלוי בו, ועיין כ"ו באריכות בהקדמת המו"ל למ"א זה).

(סס) בהערה א' שורה ט' נדפס מלת „תנא" במעות.

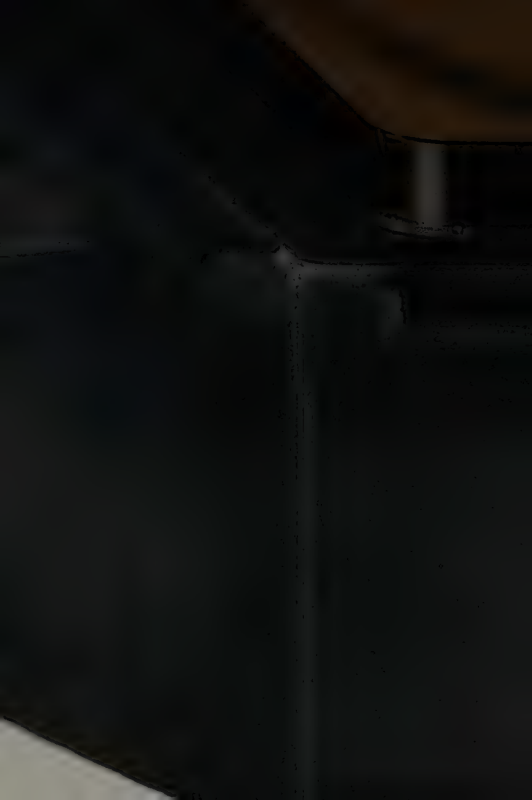
(לד 31) „חסר" פועל יוצא, — צ"ל „פי" פועל יוצא.

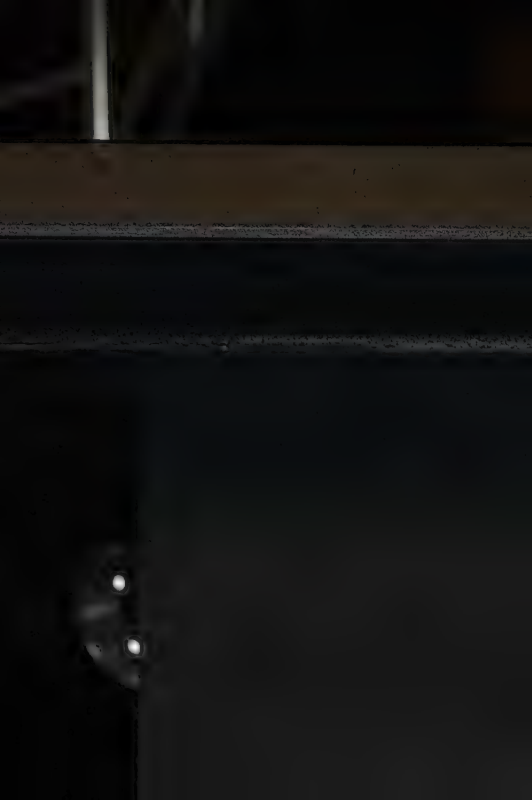
(סס) „ואינו לא מדרש רות" וכו'. על צד גליון הכת"י מהדו"ק מצאתי כתוב:

„שם ברות רבה כל מה שהובא בילקוט". וע' מדרש זוטא שהו"ל החכם בא"ב ע"ר

(ברלין תרנ"ד) צד XV בהערה.

(סס) „אדרא רבא וזומא": באור על אדרא רז"ו להגר"א (כ"י) ע' בס' עליות

צוואה שצוה לבנו קודם מותו. ר' קראקא שע"ב. ונקרא אורחות חיים ע"ש שאמרו (ברכות כ"ח ב) ת"ר בשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו א"ל ר' תלמדנו אורחות חיים ונוכה בהן לחיי העוה"ב.

ודע ידיד הקורא מה שנדפס הוא קיצור רק מה שהביא ממנו בעל שבט מוסר לענינו. וכתב בעמק המלך שראה ממנו כרך גדול וז"ל גם ר"א הגדול חיבר ספר אחד הנקרא צוואת ר"א הגדול וראיתי חלק גדול ממנו עכ"ל. ודע שיש בו מעניני גיהנם וגן עדן כמו שהביא החסיד ר' שם טוב בספר האמונות שער ששי פרק ששי וז"ל: ובארחות חיים לר"א הגדול גלה סודו לעת פטירתו, והביא סידור ההיכלות והרוחות אשר שם בגן עדן, וכתב בני דע כי בטחון הצדיקים הוא הטוב הגנוז מבחר תבל ארצו, והוא מקום גנוז וסתום אין כל בריה יכולה לעמוד באותו מקום זולתי הרוחות הקדושות המזומנות לאותו מקום, והמקום מטע שעשועיו של הקב"ה וכו' (עכ"ל) הוא בנוסחא שלנו וכאן הוא מסיים נראה שהוא חסר) ג' חומות יש לו לג"ע וכו' קרקעית הגן הוא כשברא הקב"ה ג"ע נטל עפר מתחת כסא הכבוד וממנו נעשה קרקע הגן הזה. וזה קרקעית הגן נוגע ואינו נוגע עם הארץ הזאת שהוא תבל למעלה מכל הארצות כו', כשעולות הנשמות בע"ש לג"ע של מעלה כמה כרוזים מכרוזים מעלה ומטה וכלם מתפשטים מאותו מלבוש ועולים למעלה ושם ברקיע ערבות עומד מיכאל השר הגדול ומזבח לפניו ומקריב נשמות צדיקים ע"ג מזבח ההוא (עי' אות ח' חכם הרזים) ואז באותו ריח מבושם שהיו עושים מעשיהם בעוה"ז הקב"ה משיב רוחו אליו, כי ברוח היוצא באים בעולם הזה ואותו הרוח וכו' כי גן עדן של מטה הוא אשר נטע ה' ממקום עדן העליון, אותו גן עדן הוא לירכתי צפון של מעלה, כענין ירושלים של מטה דכתיב הר ציון ירכתי צפון וכו', וכתב רש"י הנ"ל גם כי באו הדברים סתומים וצריכים פירוש ארוך מקובל ממקבלי האמת מ"מ למדנו ג"ע של מטה וג"ע של מעלה עכ"ל. וכן בילקוט ראובני (דף י"ב א) מביא ג' חומות לג"ע וכלן של אש החומה חיצונית היא של אש שחורה נראית ואינה נראית ולהט החרב המתהפכת סביבות חומה החיצונה מתהפכת וד' פתחים באותה חומה חיצונה ושיעור בין כל פתח ופתח ק"ך באמה ולהט החרב מתהפכת כל היום וכל הלילה ואינה שוקטת ואוכלת כל ירק עשב וכל דבר קרוב אל הגן שיעור מיל. מאותה חומה החיצונה עד חומה השניה היא במדה ת"ר באמה ושם החסידים שבעובדי כוכבים ומזלות אותם שהצילו ישראל וכו' (ציוני ר"א הגדול) צ"ל, "ציוני בשם ר"א הגדול" והוא מאורחות חיים ר"א הגדול שהביא רש"י בס' האמונות, כי באו הציונים בילקוט ראובני רב המעיות כמ"ש (בדף ז' ב) בשעה שנוף הקב"ה בלבנה ונפלו ניצוצים עמה ע"פ הקרקע (צ"ל הרקיע) ומה נעשו הכוכבים ולפי שנפלה מאורה נשארה חשכה, וגם הניצוצות שהם הכוכבים אינם מאירים כמו שהיה חלון לבנה מאירה בשמש ולכן נקראו כוכבים לפי שכבו. וציון "מדרש תולדות יצחק" וצ"ל, "מדרש הובא בספר תולדות יצחק" ואני הכותב ראיתי בספר תולדות יצחק שחבר ר' יצחק קארו זקנו של הרב בית יוסף שמביא זה המדרש בפ' בראשית. גם הביא בילקוט ראובני (דף י"ד א) שבע מעלות הצדיקים הן בג"ע שבע חופות נפרדו אלו מאלו כפי מעלתם. מעלה א' היא מעלת אותם הנקראים צדיקים והם כל

הערות ונוספות מהמו"ל

הורקנוס בההקדמה שם הוא מהמתיק ואינו מהספר, ע' שה"ג ואיזה"ס, וע' בהמפתח לפדר"א מהרח"מ הורוויץ פלפל ארוך בזה והעלה בפלפולו כי הוא רבינו אליעזר בר יצחק מווארמיוא (1050) יהיה ג"כ פייטן ובקי באגדה והוא בעל הצוואה ובעל סדר ג"ע וזר ג"ע נקרא ג"כ צוואת ר"א הגדול או פרקי ר"א ע"ש.

כל השומרים ברית קדש בעוה"ז ושולמים ביצער, ואח"כ שומרי התורה. וכנגדם למעלה משרתי עליון מלאכים הנקראים אראלים וראש המעלה הזאת הוא יוסף הצדיק, והוא המשרת בחופה ראשונה שהוא בהיכל הראשון בג"ע. המעלה הב' היא המעלה לאותם הנקראים ישרים בדרכיהם, ושכל מה שעושים בעוה"ז ביושר לבם בלא הרעור דברים רעים וכל מעשיהם ישרים נגד בוראם, וכנגדם למעלה מלאכים הנקראים השמלים ואלו הן לפנים ממעלת הצדיקים ועל אלו ואלו נאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך וראש המעלה היא פינחס בן אלעזר, הוא המשרת בחופה הזאת שהוא היכל ב' שבג"ע. המעלה הג' היא מעלה לאותם הנקראים תמימים ההולכים בעולם הזה בתמימות לבם ואינם מהרהרים אחר מדותיו של הקב"ה והשתדלו במעלות הראשונות בצדק ביושר בתום לבכם ושמרו דברי התורה והמצוות, וכנגדם למעלה אותם מלאכים הנקראים תרשישים וראש המעלה הזאת אלעזר בן אהרן הכהן המשרת בחופה הזאת בהיכל ג' שבג"ע. המעלה הד' היא מעלת אותם הנקראים קדושים והם דכתיב בהו לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי כם ואלו הם שכל מפתחות שערי ג"ע ברשותם. ובעת שהעמוד אשר באמצע הגן נמוע, מנגן מאליו, הרקיע אשר על ג"ע חוזר, אלה יוצאים תחלה לקראת בוראם, מתקרבים אצל העמוד והאיש לבוש הבדים אוהו בארבע טבעות שברקיע, ועמוד הרקיע מכה בטבעת אשר במזרח הרקיע וכל האילנות אשר בגן מרגנים ומשבחים ואז כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים והארץ האירה מכבודו והו' ג"ע מעלת קדושים ואז אלו פותחים תחלה ואומרים ק' ק' ק' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ועל מעלות קדושים הללו הוא אהרן הכהן קדוש לאלהיו. המעלה החמישית היא מעלת בעלי תשובה אשר שברו דלתות נחשת ושבו לבוראם כראוי. וכנגדם למעלה משרתי עליון קדוש ומכון מעלתם למעלה במקום אותם אופנים (צ"ל אותם מלאכים הנקראים אופנים) ואין מי שישגיג מעלתם, כי מעלתם גבוהה מאד, ונועם השם מגיע עליהם מוזהר התשובה העליונה אשר עין לא ראתה כו'. הצדיקים נכונים מחופתם של אלו, ואפילו הרשעים שבגיהנם רואים זוהר מעלתם וצועקים ואומרים רבש"ע משוא פנים יש בדבר, אנו ושבחופה הגדולה ההיא חמאנו יחד ועברנו דרך התורה מפני מה יש להם המעלה הגדולה ההיא ואנו בני (צ"ל בני) צלמות ומדורנו בגיהנם. מיד נודמן להם ברקיא"ל המלאך ואומר להם שומים שבעולם נוח לכם שלא תצאו לעולם, אותם חברים חמאו כמותכם והרהרו בתשובה ואח"כ חזרו לקונם לפיכך וכו' לכל הכבוד הזה ומגשה מלך יהודה ממונה עליהם. מעלה הששית היא תינוקות של בית רבן שלא חמאו והיא מעלה פנימית יותר מאלו, ובכל יום ויום מטמרון שר הפנים יורד דרך העמוד ולומד להם תורה, ומחיצתן גדולה מכלל ובחצות הלילה עולים למתיבתא עילאה והקב"ה לומד להם תורה ומשתעשע בהם, וכנגדן למעלה מלאכים הנקראים כרובים, ועליהם נאמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משרים. וראש המעלה הזאת הוא יהושע בן נון נער משרת משה. המעלה השביעית היא מעלת אותן הנקראים חסידים, היא המעלה הפנימית מכלל, וכנגדן למעלה היא מעלת החיות הנקראות חיות הקדש, ואברהם ויצחק ויעקב ממונים עליהם ואדם הראשון (וציין אור החיים דף ג' ע"א, וצ"ל אורחות חיים). ובפ' פינחס הביא בעל ילקוט ראובני (דף קמ"ט א) וז"ל שבע מעלות הצדיקים שבג"ע וכו' (וציין צוואת ר' אליעזר הגדול דף ג' ע"ב) והוא ממש מה שהביא בפ' בראשית אפס קיצר בכאן ומשמע שהעתיק מאורחות חיים הגדול השלם והוא ראה אותו בדפוס שמביא דף ג' ואין דרך הסופרים לציין בספרי כ"י דפים כי המה מתחלפים לפי רצון ומאויי הכותבים לא כן הנדפסים; והוא דפוס קראקא (שנת ת"ת).

והנבאי כתב בס' עבודת הקדש וז"ל ובצוואת ר' אליעזר הגדול גרסינן עשה לך נר

שכל המכוין בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם, שנאמר תכין לבם תקשיב אונך, עכ"ל. ועי' פי' של אינה חוזרת ריקם בס' בית אלהים ובשל"ה.

וסבת מה שנעדרו המדרשים ממנו, כי כל המדרשים אשר אוכזר והגדת בראשית ואגדת רות ואגדת משלי נתחברו מתנאים ואמוראים שונים כמ"ש (ברכות י' ע"א) רב שימי בר עוקבא הוה שכיח קמיה דר"ש בן פזי והוה מסדר אגדתא קמיה דר' יהושע בן לוי, ובשבת (קנז) כתוב אפנקסיה דריב"ל מאן דבחר בשבתא כו', ובעירובין (כא) אמר רב חסדא לההוא מרבנן דהוי מסדר אגדתא קמיה, וביומא (לח) א"ל רבינא לההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה, ובשבת (קנב) רב כהנא הוה פסיק סידרא קמיה דרב, פירש"י מסדר פרשיות של פסוקים. (יומא פז א) רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי, פירש"י מסדר פרשת מקרא של נביאים או של כתובים. (חולין סז) א"ל רב חסדא לרב תחליפא בר אבינא זיל כתוב קניני ובלססרי באגדתך ופרשה, וכתוב ארוניק באגדתך ופרשה. (צבא א"ל ר' אבא לרב ירמיה בר אבא כי דריש להו רב להני קראי באגדתא. ובמנחות (ע א) מ"ש מדכתב אפנקסי' דאילפא ביצי נבלת עוף טהור כו'. ובתמורה (יד ב) ר' יוחנן ור"ל הוה מייניי בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי עת לעשות לה' הפרו תורתך אמרי מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל תשתבח תורה מישראל.

כל תלמיד היה מסדר לפני רבו מאמרים רבים עד שעלו לספר אחד וקראו מדרש או הגדת פלוני ע"ש התחלתו והיה המדרש נקרא בפי כל ע"ש המסדר כמ"ש (פסחים ק"ה ב) א"ל אנא לא חכימאנא אנא ולא חוואה אנא וכו' אלא גמראנא אנא ומסדרנא, פירש"י מסדר שמועות לפני רבותי. ובמדרש שוחר טוב (מוזמר נ"ה) ואתה אנוש כערכי מהו כערכי בסדרי שמסדר עלי ההלכות. ובקדושין (סז א) ההוא סמיא דהוה מסדר מתנייתא קמיה דמר שמואל. והמדרשות אשר נמצאו בימינו חברים ר' יוחנן ועשה קיצור מכל המדרשים וכלל כל מאמריהם כאשר אבאר לך בארוכה באות ר' בעזא"י (וכבר העתקתי בקונטרס א' לתועלת המעיין). והגדת בראשית הוא על ספר בראשית, הוא דורש פי' תורה מעין הסדרא ופי' נביאים השייך לפ' הנ"ל ופי' כתובים עד כלות בראשית.

והרב רבי ישראל בס' מנורת המאור שלו פ' גדול בנים מביא ממנו ב' פרשיות, והוא פרק מ' פ' תורה ופרק מ"א פ' נביאים ויש בו נוסחאות שונות, והגהתי ממנו בנוסחת הדפוס. אבל לא ידע ר' ישראל הנ"ל כי ב' פרשיות הנ"ל הם מהגדת בראשית וכתב וז"ל: וזה הדבר נתבאר לך בתנא דבי אליהו וז"ל ויהי כי זקן יצחק וז"ה יראה אל עבדיך פעלך וגו', סלוק פ' תורה. פ' נביאים, ועלי זקן מאד כו' ע"כ מצאתי, ועם היות שיש מקצת מעיות בלשון הענין מובן, ולא מצאתי ספר להגיה כראוי, עכ"ל. ועיין ראשית חכמה מוסר (רפ"ח ע"ב). ובשבת (נ"ה ב) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא מועה וגו' אלא הא כתיב אשר ישכבון ישכבן כתיב והא כתיב מעבירים א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב. וכתב רש"י ז"ל קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שמעות גדול הוא ולא גרסינן לה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורה הגדולה שמנויין שם כל התיבות דלא כתיב בהן יו"ד וקורין ולא נמנה זה והם מנויין עפ"י החשבון וזו אינה קושיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו) והכי קאמר להו לא מובה השמועה אשר אנכי שומע עם ה' מעבירים ומכריזים וקובלים עליכם והאי מעבירים לשון דבים הוא ואעם ה' קאי ולא אמני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל. ואלו ראה דברי ר' סימון בהגדת בראשית (פ' מ"א) לא היה כותב שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים, וז"ל, א"ר סימון נקיים היו בני עלי מדבר שכתוב את אשר ישכבון את הנשים, אלא כך היו עושין לא היו מקריבים בשעתן את הקרבנות אלא היו מעבכין

מעבבין אותן כו', והיו בנות ישראל סבורות שנמהרו והולכות ומשמשות לבעליהן שנא' ואת אשר ישכבון את הנשים הצובאות משכיבין הנשים ממאות לבעליהן. מי גרם להם כל זאת, הקרבנות שלא היו מקריבין בשעתן, שנא' מעבירים עם ה' מחמיאים אין כתיב כאן אלא מעבירים, שהיו מעבירין אותן משעה לשעה כו' עכ"ל. וכוונת הבבלי ג"כ זאת שתירץ ישכבן כתיב חסר פועל יוצא שמשכיבין את הנשים ממאות עם בעליהן וכן מה שתירץ רב הונא בד"ר יהושע מעבירים כתיב פ' פועל יוצא מעבירין אותן משעה לשעה. ויש בהגדת בראשית פ"ג פרשיות כי בכמה סדרות הוא דורש ב' פעמים או ג' פעמים פ' תורה פ' נביאים פ' כתובים. וכן מובא בס' שומר אמונים פ' ויחי וז"ל דאיתא במדרש אגדה שמע ישראל עי"ן גדולה לפי שהקב"ה ברא מעשיו בעין. כיצד, ישראל א' משבעים באומות, האומות עו"ג א' משבעים בנחמות, הכחמות א' משבעים בעופות, העופות א' משבעים בדגים. דגים א' משבעים בשרים, שדים א' משבעים במלאכים, והקב"ה מלך על כלן ע"כ. והוה עלי עין א' משבעים כו' עכ"ל. וכן הביא רש"י ז"ל (תענית ד' א') ז"ל בתנחומא אשר לא צייתי כו' ובאגדה קא חשיב כלב בהדיהו אשר יכה את קרית ספר וכו' עכ"ל. הכל מוכן לס"ד, כל מקום שהביאו אגדה רובן לא נמצא אתנו.

אגדת רות מובא בילקוט יהושע רמז ל"ה. ואינו לא מדרש רות ולא רות רבתי. אגדתא דבי רב. מובא בזהר פ' ויקרא (דף ל"ז) וז"ל ובספרא אגדתא דבי רב אמרינן (נ"א אמרו) אע"ג דאורייתא מפי גבורה איתמר כלה מפי עצמו של משה כמו כן אתמר ומאי איהו כגון קללות שבמשנה תורה ולבתר אתכללן בגבורה. הה"ד משה ידבר והאלהים יענו בקול וכו' עכ"ל: באגדתא דבי רב תנינן אמאי ו' ד' כלולין ביו"ד אלא נטיעה דגינתא ו' אקרי גינתא יו"ד אקרי נטיעה ואית גינתא אוחרא דאיהו ד' ובגין כך אקרי אב לכלא כו'. ויש בו דינין ג"כ כמ"ש (סנהדרין נ"ו ב) אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג (בוה"ב) בדין אחד זכר אחד שלא בהתראה מפי איש ולא מפי אשה ואפי' קרוב משום ר' ישמעאל אמרו כו'.

אגדת הסודות. ר' נחוניא בן הקנה. סודות ובחינות ממשיח מובא בשפתי ישנים ובסה"ד. וראיתי בספר שמות ר' נחוניא בן הקנה והוא צרופי שמות מסודר לכמה משניות ופי' על ספר הכהיר של רנב"ה, ג"כ צירופי שמות העתיקו הראקנמזי וז"ל נדפס. ואפשר הוא ספר שמות שמואל ברוקח שרש קדושת היחוד וז"ל: ספר המרכבה וס' מעשה בראשית וס' יצירה וס' שמות וס' הכבוד אין לכתוב בספר הזה וסודות חמשים שערי בינה ואלפא ביתא יהיו לך לדרך סוד ה' ליראיו ואת ישרים סודו, עכ"ל.

אגדתא דרב ייבא סבא. מובא בזהר פ' האוינו (דף רצ"ב) וז"ל בספרא אגדתא דרב ייבא סבא אמר מצח דעתיקא כו' עכ"ל.

ספרא דאגדתא דרב המנונא סבא. מובא שם וימלך תחתיו הדר הדר ודאי כד"א פרי עץ הדר, ושם אשתו מהיטבאל כד"א כפות תמרים *).

אדרא רבא וזוטא בזהר.

ספר אגדתא. מובא בזהר פ' אמור פסוק ובחמשה עשר יום לחדש וז"ל ובספרא דאגדתא ותתצב אחותו מרחוק וגו' דא הוא באר מים חיים וכלא קשורא חד וכו' עכ"ל.

אורחות חיים ר' אליעזר בן הורקנוס * (והיה מורעו של משה, בחיי בשם מדרש) והוא צוואה

הערות ונוספות מהמזל

(א) גם בזהר פנינים (דף ע"ב) מצאתי: אשכנא בספרא דרב המנונא סבא.

(ב) ולדעת הרב ר"ב די לונזאנו בספרו שתי ידות באצבע דרך חיים (דף קכב) חבדו ר' אליעזר הגדול שמזכירין הפוסקים שהיה גדול אחד ושמו אליעזר והיו קורין לו ר' אליעזר הגדול, ומעשה ר"א בן הורקנוס

מלואים (גם תקונים) לספר רב פעלים

מאת המוציאו לאור

שמעון משה האנעס .

(ל' 13) „שאר ספרי דבי רב”. בכת"י מהר"ק נ"ב: וכן דעת רש"י ז"ל (ובחים מא:): הנאי היא תנא דבי רב מרבי הכי, ופרש"י ז"ל כל ה"ר תנא דבי רב הוא .

(ל' 23) „המקובל מו"ה נתן נטע”: הוא ר' נתן נטע שפירא אב"ד דהוראדנא מחבר ספר אמרי שפר (של"ז) וספר נובא שערים (שמביאו חבית יוסף) שהוא פ"י על ספר שערי דורא, ור' נתן שפירא בעל סגולה עמוקות היה נכדו .

(ל' 25) אחר „ואעתיק קצתם שלא להלאות” המאמרים שהשמיט המחבר ראיתי להעתיקם הנה כפי מה שמוצאתי בטהדו"ק, וז"ל: וז"ל (ספר המוסר) בפ"א, ואמרו חכמינו ז"ל אפילו יש תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכי רע ואחד מליץ טוב להגיד ישרו נצול מדינה של גיהנם, שנאמר ויחננו ויאמר פדעוהו מדרת שחת מצאתי כפר [איוב ל"ג] עכ"ל, ורו"ל דרשו ע"ז הפסוק בשבת לבי על מי שחלה ונטה למות שהוא נצול מן המות אבל לא מדינה של גיהנם, ובוהר פ' נשא (קכ"ו) הביא בסגנון אחר וז"ל, ת"ח בר נש אויל בהאי עלמא והוא חשיב דדיליה הוא תדיר, וישתאר כגויה לדרי דרין, עד דאיהו אויל בעלמא יהבין ליה בקולרא [פ"י ע"ד שאמרו בשבת [שם] חש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שנתנהו בקולר], עד דאיהו יתיב דיינין ליה בקונפון עם שאר בני דינא, אי אשתכח ליה סניגורא, הא אשתויב מן דינא, הה"ד אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וכו' מאן הוא סניגורא, אלן עובדין דכשרן וכו' עכ"ל, אבל מדינה של גיהנם לא נזכר .

שם (ספר המוסר) וז"ל: אחז"ל מ"ד וילבש צדקה כשרין, מה שריון זה מגין על לבושו במלחמה אף הצדקה מגינה על בעליה מדינה של גיהנם עכ"ל. ורו"ל דרשו על פסוק זה [חגיגה יב: וב"ב מ:]: אבל לא נזכר ענין זה שם, ובוראי הם לקוחים ממדרשים הנעלמים מאתנו .

שם וז"ל: ואמרו חז"ל הוי שמח במתנה שנתנה לעניים מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות שנאמר מתן בסתר יכפה אף, ואין אף אלא מות שנאמר כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם עכ"ל. ורו"ל דרשו ע"ז הפסוק [סוטה ה, ב"ב ט] לענין העושה צדקה בסתר, אפס לא לענין שמחת הצדקה .

שם וז"ל: ועוד אמחו"ל הוי שמח על שלחנך בשעה שהרעבים נהנין ממנה כדי שתאריך ימים בעוה"ז ובעוה"ב עכ"ל, ולא ידעתי איה מוצאו. ואחר כ"ז מעתיק המחבר וגרסינן במדרש ברוך אתה בעיר וכו' .

שם (למ ב) וארו"ל כוונת הלב אם אתה הכינות לכך ופרשת אליו כפיך [איוב יא] אם אתה הכינות לכך תקובל תפלתך בפרשת כפים שהיא מקובלת עכ"ל, ואינו במדרשים שלנו .

שם (מח ב) וז"ל דתניא אמר שמואל כל האומר ג' דברים אלו אחר תפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם ואלו הן, מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך, בנה ביתך

חבור קרמון מהגאונים בדיני תפלין ומוזוזה". עיין מה שהעיר הרב החכם מהר"ש זקם ז"ל במבוא לספר תגין (סימן ה').
 (לד 132) הביא המו"ל בהערה א' „וקרוב לשמוע שהוא לר' יוסף פורת בן הרשב"ם" ע"כ. טעה בזה לחשוב את רבינו פורת לבן הרשב"ם, ועיין מה שהעיר הרה"ג מוהר"ר ח"ן דעמביצר ז"ל במכ"ע החוקר שנה שניה (צד 48).

(ל' 123) הביא „מדרש תמורה מובא בספר חיי עולם הבא שחבר ר' אברהם הרוואה בשנת רי"ג" ע"כ. הוא ר' אברהם אבולאפאי ופרט השנה רי"ג הוא בטעות ואדותיו דבר הר"א ד"ר יעללינעק ו"ל וסופר ומונה כל הספרים שלו.

(ל' 125) „כמו שראיתי בספר שבלי הלקט סימן י"א". הוא בשבלי הלקט הקצר, ומובא בשבלי הלקט השלם סימן כ"ח.

(ל' 129) ילקוט שמעוני ובהערה שם הביא המו"ל „לדעת מהרש"ל רפאפורט הוא ר' שמעון קרא" כו'. כבר הראה בטוב מעם ודעת הרב החכם הגדול מהר"א עפשטיין כי אין בהשערה הלזו יסוד.

(ס) מביא מאמר הילקוט מפ' בהעלתך וו"ל: אספה לי שבועים איש וכתבנו אנו מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים ולמד אותם בתרביץ מוצא, ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון כו', וכתב המחבר „דברים אלו בלתי מובנים כלל" ע"כ. עיין במאמר ממני הנדפס בכנסת ישראל להרב החכם הנותן אמרי שפ"ר (צד 309).

(ל' 130) מביא „ובספר יוחסין כתב וו"ל עוד היו לו לרש"י ב' תלמידים גדולים אחד ר' שמואל מבונבורג שעשה ספר הפרדס וכו' והשני ר' שמעון עשה ספר הלקט וכתב בעל סדר הדורות ואולי הוא בעל ילקוט שמעוני". ועל זה כתב המחבר „ולא יתכן שהמחבר (בעל הילקוט) היה בעת הגאונים בורא" עכ"ל. מלבד כי הילקוט לא היה בעת הגאונים רק בלא זה לא יתכן זה, וכבר העירתי במובא ללקח טוב הערה כ"ט, כי הרש"ל רפאפורט בכ"ח ח"ו צד י"ב הביא את זה וכתב שיש כאן חסרון וצ"ל והב' ר' יוסף קרא ואביו ר' שמעון עשה ספר הלקט והוא הילקוט, ולדעתו ר' שמעון קרא הוא בעל הילקוט ורש"י ראהו. אבל לדעתי אינו כן וכוונת היוחסין כן הוא, אחד עשה ספר הפרדס, והוא הפרדס הגדול לרש"י ו"ל, והשני עשה ספר הלקט כלומר לקוטי הפרדס, כי תלמידי רש"י הבינו את לקוטי הפרדס ובחבור הספר הזה עסקו יותר מאחד כי מפורש בו כמה פעמים הדבור „אמרו המלכמים".

(ס) מביא בשם ס' מנות הלוי מה"ר שלמה אלקבץ שהביא וו"ל: „מצאתי בספר הילקוט הנקרא שמעוני ובספר הילקוט הנקרא תלמוד תורה" ע"כ. הילקוט תלמוד תורה אספו ה"ר יעקב ב"ר חננאל אל סקלי כמו שנרשם בסוף התקדמה. הכ"י תלמוד תורה על במדבר ודברים היה ביד חכם אחד והחל להעתיקו בעדי אבל בין כך נמכר הכ"י לאוצר הספרים באקספארד, והתחלת הכ"י נמצא בידו. המחבר הזה חבר ג"כ ספר „תורת המנחה" והוא דרשות על התורה, נכתב בשנת ה"א ש"ז (1547), והובא בשם הגדולים ח"ב אות ת' (סימן 46) והגאון חיד"א ראה כ"י גם על בראשית ושמות, וכן נמצא הכ"י באקספארד עיין רשימת ניבויער סימן 984. 985. 986. הילקוט תלמוד תורה הביאו גם בעל שם הגדולים באות ת' (סימן 58), וכן בספרו מדבר קרמות מערכת ו' (סימן כ') וו"ל: מצאתי בספר ישן כ"י להרב כמהר"ר יעקב סקלי שהביא מרו"ל. ועיין צונץ בספרו „צור געשיכטע" (צד 516). המחבר השלים את הספר בשנת ה"א צ"ו (1337) ונתקן בשנת רפ"ב (1522) בדמשק ע"י ר' יצחק החבר והילקוט תלמוד תורה על ויקרא נמצא באוצר הספרים של הגביר גינצבורג.

(סס) „שמושא רבא". המו"ל מביא בהערה „ויש עוד ספר שמושא רבא והוא

שבספר תורה, והספר תגין מר' אברהם נחלק לכ"ג פרקים ורוב יסודותיו המה דברי הוהר, והפרדס, ומביא גם ספר האורה (הוא ספר שערי אורה) וספר גנת אגוז וגם לספר עבודת הקדש וגם לספר עץ החיים. ובסוף הקדמתו כתב שחברו בשנת נור אלהיו על ראשו בעיר לאוויז אשר בארץ איטליא ונראה שהנקודות צריכים להיות על הב' תיבות נור על, ונתחבר בשנת שנ"ו ולא כאשר כתב הסופר אשר כתב ספר ההגין שנכתב בשנת רנ"ז, ונסתר ממילא בזה מה שסבר בספר שפתי ישנים שהוא המובא בהקדמת ספר מעשה אפור אשר קדם הרבה לזמן זה הספר רק כוונתו לספר תגין קדמון אשר נתחבר בזמן חכמי התלמוד, כנראה מהתחלתו המועתקת שם וו"ל: הדין ספר תאג' דאסיק עלי הכהן משתים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל כו', ואליו נתכוון גם בספר ילקוט ראובני ובספר מנחת שי, והוא ספר התגין שהיה בכ"י לפני סדר הדורות (הנדפס בפאריו תרכ"ו) ולא הספר תגין מר' אברהם פיקס.

והנה בספר תגין הנ"ל הנדפס בפאריו נדפס ג"כ מאמר מספר בדי ארון מחרב ר' שם מוב בר' אברהם ו' גאון הספרדי בעל ספר מגדל עוז על הרמב"ם, ושם הביא: ויהי בימים הרבים בדרשי וחקרי על מסתרי עשרים וארבעה ספרים ובפרט בספר התורה אשר כתבתי מכתובת ידי מצאתי ספרי קדמונים חלוקים לפרקים בחסרות ויתרות כו', ובתני האותיות כו', ובא לידי ספר תג' המקובל איש מפי איש ע"ד העתקתו מ"ב אבנים שבגלגל כו' והביא עוד שם כי חבר את ספר התגין בתנ"ך אשר כתב בעצמו בין התורה והנביאים ע"ש. התנ"ך היקר הזה כתוב בכתב יד הרב ר' ש"ט ו' אברהם ו' גאון בשנת ה"א ע"ב נמצא עוד היום במראבלס המערב (מריפאליס) וע"י השתדלות הרב הגאון הגדול מוהר"ר אליהו חזן נ"י בעת אשר היה אב"ד שם (בעת הוא אב"ד באלכסנדריא) נעתק למעני הספר תגין מן התנ"ך ההוא וההעתקה ההיא יותר מיושרת מהנדפס, כי בהנדפס עלה כלו קמשובני וחרולי הטעיות. (ושאלתי ההעתקה ההיא להרב החכם הגדול מהר"ם ד"ר גאסמער בלאנדאן). ועיין עוד בספר אבן ספיר ח"א (צד י"ב) וח"ב (צד קע"ד).

(ל' 114) „מדרש תרשא, מובא בילקוט, וברוקח, ובחי כו'". אדות המדרש הזה עיין צונץ בספרו על הדרשות (צד 280) ובהקדמת החכם ר"ך בנית המדרש ח"ג. ומחדש יצא המדרש הזה ע"י הרב החוקר מהר"א עפשטיין בספרו מקדמוניות היהודים, ונכבדות מדובר בו אדות המדרש הזה.

(ל' 120) „תקיעתא דבי רב, מובא בפסיקתא רבתי וו"ל בכ"ה באלול נברא העולם ואתיא כדרב דתניא בתקיעתא דרב" כו'. ועל זה הוסיף ותקן המו"ל [דרב כהנא פסקא כ"ג] והניח המלה „רבתי" כמו שהובא מן המחבר, ובאמת המחבר לקח זה מן הילקוט פינחס (רמז תשפ"ב) ד"ה ובחדש השביעי ושם הובא המאמר הזה ומצוין „פסיקתא" וחשב המחבר שכוון לפסיקתא רבתי, ובאמת הוא בפסיקתא דר"ב בריש פסקא כ"ג פסקא בחדש השביעי ולזה כוון הילקוט לא להרבתי והרב המחבר לא ראה את הפסיקתא דר"ב שהוצאתי לאור. ומה שהעיר שם המו"ל שנמצא ג"כ בירושלמי ע"ש, לא הזכיר כלל על מה שהעירותי שם בהערה ו' ע"ש.

(סס) תרגום אונקלוס הביא המחבר המקומות אשר חו"ל הביאו את התרגום על כתובים בשם רב יוסף והמו"ל הוסיף גם מאמר אחד מב"ק ג' ע"ב, ויש עוד להוסיף שבת ס"ד ע"א אמר רב יוסף היינו דמתרגמינן כו', מגלה ג' ע"א ואמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא.

מהמדרש הזה מקובץ 541 מאוצר הספרים בפארמא, והוא ג"כ בנוסח אחר, ועיין צונץ (צד 146).

(ל' 97) „פרקי בן עזאי כו". עיין אוצה"ס אות ת' (סימן 609) הביא מסכת ד"א ופרקי בן עזאי (ריווא שב"א).

(סס) „מדרש פליאה". המו"ל כתב „גקרא ג"כ ספר הפליאה וכנראה הוא חלק אחד מספר הקנה נדפס בקאריץ תקמ"ד כו". נדפס עוד הפעם בפרעמיסל תרמ"ד ובהקדמה מס' הפליאה מתחיל אמר אלקנה בן ירוחם בן אביגדור. ועיין אודות ספר הפליאה וס' קנה בהקדמת בית המדרש להרב החוקר מהר"א יעללינעק ח"ג ובקונטרס תרי"ג בסופו.

(סס) „פסיקתא דר"כ". החכם המו"ל האריך בהערה ב' אדותיה ודבריו נובעים מן המבוא שלי אשר ערכתי בראשה.

(ל' 99) „פסיקתא רבתי". בדברי המו"ל יש להוסיף גם הפסיקתא רבתי שהו"ל הרב החכם הגדול מוהר"ר מאיר איש שלום עם באור בשם מאיר עין א'.

(סס) „ועתה הנה נדפס עוד הפעם בווארשא עם פי' זרע אפרים ועם פי' מהרו"ו והגהות הרד"ל מכתב יד" ע"כ. בהוצאה זו בווארשא נדפס גם מבוא להרד"ל ז"ל ובאוצר הספרות אשר יצא בקרוב לאור יהיה נדפס ממני מאמר גדול אודות המבוא הנ"ל.

(ל' 100) הביא המחבר בשם מנחת שי שבפסיקתא זוותרתא כתוב שהיה בשנת ד"א תת"ן לבריאת עולם, ועל זה כתב המחבר שלא יתכן שנתחבר הפסיקתא זוותרתא אחר זמן הגאונים ורש"י הביאו בפ' על תהלים פסוק פתחת שקי וז"ל רבותינו פרשו על מרדכי ואסתר בפסיקתא זוטא, ולדעת המחבר הוא הוספה בתוך דברי הפסיקתא רבתי כו'. על זה דברתי ברחבה במבוא למדרש לקח טוב, וירשם הקורא משם, ואין זה הוספה כמו שחשב המחבר רק רבינו מוביה חי בזמן ההוא. (ל' 104) הביא המו"ל בהערה „את שני החלקים במדבר ודברים רבה קורא אותם הערוך לפעמים מדרש ילמדנו" ע"כ. באמת אינו כן כי הערוך לא הביא את המדרשים במ"ר ודב"ר רק לפני הערוך היה הילמדנו הנאבד ואליו כוון.

(ל' 110) „שעיר קימה" כו'. אדותיו נמצא מאמר גדול בטוב מעם ודעה מאת הרב הגדול מהר"ם ד"ר גאטמער במכ"ע מאנאטסשריפט הי"ל ע"י החכמים ד"ר בראן וד"ר קויפמאנן משנת 1893 ע"ש, ועיין קדמות הוהר (דף י"ג) ובכתב תמים באוצר נחמד ח"ג (צד 61).

(סס) „ספר התנין, הראשונים ייחסוהו לר' אברהם פיקס כו' ולדעתי ר' אברהם פיקס עשה פירוש על ספר תנין לכן ייחסוהו על שמו" והחכם המו"ל האריך לדבר אודות הספר הזה, ודבריו נובעים מן ההקדמה להחכם ר' שניאור זקס ז"ל בספר תנין דפוס פאריז תרכ"ו, וההקדמה איננה מהחכם ב"ג כמו שחשב המו"ל רק היא מהר"ש זקס. הספר תנין לר' אברהם פיקס איננו הספר תנין הנדפס בפאריז אשר היה לפני הקדמונים רק זה לחוד וזה לחוד, והספר תנין מר' אברהם הנ"ל כאשר הביא החוקר ה"ר חיים מיכל בספרו אור החיים (סימן 207) הוא בסוד אותיות השם ותנין וכתרי אותיותיו ולא כאשר חשב בעל שפתי ישנים שהוא על תגי האותיות

ר"י הוא סדר עולם לר' שמחה. המבוא אשר הוציא לאור הרב המופלג מוה"ב ראמנער הנ"ל הוא ספר יקר מאד והמחבר ירד עד היסוד סכל הנוגע לס"ע והעלה פנינים בידו .

(סס) „ומה שמוחם סדר עולם על שם ר' יוסי כו"ל. עיין קורות היהודים לגראטץ ח"ד נאטע ל"ט וס' דר"ו ח"ב (צד 258) ובמבוא להחכם ראמנער הנ"ל, וס"ע זוטא נמצא בכ"י בפארמא קובץ 541 ויש בירי העתקה ממנו .

(סס) „ספרא ר' יהודה ספרי ר' שמעון". על המחברים מספרא וספרי כבר האריך הרב בעל דר"ו ח"ב (פכ"ד) והרב בעל מאיר עין במבוא להמכילתא ופה קצר המצע מהשתרע ובמאמר מיוחד אדברה ברחבה אי"ה .

(ל"ד 91) הוסיף המו"ל והביא את ספרי זוטא והמקומות אשר נזכר ע"ש . ועיין צונץ בספרו על הדרשות (דף מ"ט) והביא ג"כ כי מובא בערוך ערך: קטא קטף רנק, ועיין זכור לאברהם מהרב החוקר מהר"א ברלינר בלקוטס (דף קפ"ו), ועיין בספר עטרת צבי (יובעלשריט) ליום מלאת שבעים שנה להחוקר גראטץ (צד 179) והלאה מאמר אודות הספרי זוטא מהרב הגדול מהר"ן בריל ז"ל, וזה לא כביר החל הרב החכם דר' קעניגסבערגער להוציא לקוטס מספרי זוטא ורק חוברת א' נדפס .

(ל"ד 92) „סוד העבור חברו שמואל ובספר רויאל (דף י"ח ב') וז"ל ובספר שבתי שמפרש ברייתא דשמואל כו"ל. לפנינו בטעות שמפרש ברית דשמואל (צ"ל ברייתא דשמואל) והביא המאמר הרקיע הזה עשוי ככפה דומה לאהל . וכוונתו „בספר שבתי" ר' שבתי דונולו וחבר פ' לברייתא דשמואל וגם פ' לספר יצירה וקרא הפירושים בשם תחכמוני [חכמוני], ועיין מה שכתבתי על אדותיו במבוא ללקח טוב (דף כ"ב), והספר היקר הזה הוציא לאור החכם הגדול דר' פ"פ דוד קאשמילי בבלאָרענץ בשנת תרמ"א, ואח"כ נדפס שנית ע"י השתדלותי אצל החכם הנ"ל, בווארשוי בספר יצירה שהוציא לאור ה"ר יצחק גאָלדמאן, ואדות ברייתא דשמואל אשר לדעת המחבר הוא סוד העבור כאשר הביא בשם הרמב"ן בפ' איוב שהביא ברייתא דשמואל של סוד העבור *). ובגמרא ר"ה (ב' ע"ב) איתא דתניא בסוד העבור ופירש"י ברייתא שנויה ברמזים. ועיין צונץ בספרו על הדרשות (צד 98), ועיין כ"ח ח"ח (צד 57) שחושב שם אלה שמוכירים את הברייתא דשמואל. הברייתא נדפסה בסאלוניקי (תרכ"א) ובפראנקפורט דמיין (תרכ"ג) .

(סס) „מדרש סידורו של עולם והבחיי פ' קרח הביא ראיתי במדרש סידורו של עולם". עיין במבוא לבית המדרש ח"ב (צד 13) והביא שם מספר רויאל כ"י שכתוב שם סדרו של עולם לפי מה שנמצא בספר הקומה .

(ל"ד 93) „ע' שמות למט"ס והביאו בתוס' ובמות (ט"ז ע"ב) בע' שמות של מטטרון מונה ג"כ נער כו"ל. עיין מה שהעירותי במבוא לפסיקתא דר"כ (סימן ח' אות א') .

(ל"ד 94) „ספר העיון כו"ל. נדפס בגנוזי חכמת הקבלה, והוא קובץ עניני קבלה שונים (לייפציג תרי"ג) .

(סס) „מדרש פטירת משה מובא בילקוט פ' וילך ומתחיל הן קרבו ומיך למות כו"ל. כבית המדרש ח"א (צד 115) נדפס המדרש הזה באופן אחר ויש בירי העתקה

(א) עיין בהערתי ברייתא דשמואל בר"ם דף ב' .

ורש"י תרומה כ"ו ה' [וכן ברש"י תרומה כ"ו ה'] ורש"י תהלים ע"ח ט"ז ומלכים א' ז' ט"ז וכו' ורש"י כפי' לב"ד פ"ט. ויש להוסיף גם רש"י תענית כ"ו ע"א שהביא ברייתא של מ"ט מדות. והדברים האלה הביא המחבר בקצרה בהקדמתו למדרש אגדת בראשית (ווילנא תקס"ב). והחוקר מהריט"ל צונץ בספרו על המדרשות (צד 91) ראה את ההקדמה של הרב המחבר והביאה שם רק הביא "ההקדמה למדרש אגדת בראשית נדפס בזאלקווא", כי ר' יעקב בר נפתלי הירץ הוציא המדרש הזה בזאלקווא בשנת תקס"ד והעלים שם מחבר ההקדמה, ועיין השגת הראב"ה פ"ו א). והנה לדעת צונץ היתה מכילה הברייתא דמ"ט מדות ע"ד המספרים ומדות ומשקלות. והחכם החוקר הגדול מהר"ם שמינשניידער הוציא לאור בשנת 1864 את משנת המדות עפ"י כ"י מינכען קובץ 36 ולדעתו הוא המ"ט מדות, אבל הוא בספק כי המאמרים המובאים בשם מ"ט מדות אינם נמצאים שם, ועיין מ"ש הרה"ח ר' חיים מאיר הורוויץ בתוספתא עתיקתא (צד 7) ולדעתו הברייתא דמ"ט מדות איננה אך נוסחא אחרת ומשונה מהברייתא דמלאכת המשכן ושניהם הם תוספתא למסכת מדות והכילה ענינים מבנין בית המקדש או המשכן וכמה דברים שהביאו הקדמונים בשם ברייתא דמ"ט מדות נמצאו בברייתא דמלאכת המשכן.

(ל' 87) "מעשה תורה. ואדוני אבי הגאון נר"ו השלימו מש"ס ותוספתא, ואני הכותב (היינו המחבר ה"ר אברהם ז"ל) הוספתי ממדרשים כמ"ש לעיל" ע"ב. וכוונתו כמ"ש "כמ"ש לעיל" באות ח' בערך חופת אליהו רבא ושם הביא "וא"א הגאון החסיד המפורסם נר"ו השלימו (את הספר מעשה תורה) מבבלי ומירושלמי ותוספתא וספרא וספרי ומכילתא, ואני הצעיר הוספתי ממדרשים" ע"ב. הספר הזה נדפס בווארשא בשנת תרמ"ד בשם ברייתא מעשה תורה, ושם בהקדמה כתב הח' המו"ל וז"ל: וכבר הוזכרה המחברת הזאת בספר עליות אליהו בעלית קיר אות מ"ט וז"ל: ספר מעשה תורה מונה והולך כל המספרים אשר נמצא בדברי רז"ל ואשר כללם הוא (ר"ל הגאון רבינו אליהו מווילנא ז"ל) בחכמתו ונמצא מאות א' עד אות י"ג וגם אות ע' והגאון הרד"ל הוסיף על זה שיש ב' כרכים מעשה תורה ולפיה"ל אלו הן שהשלימם בנו הרב מהר"א ז"ל בחכמתו עכ"ל, וכ"ה באמת כי בספר רב פעלים כתב יד למוהר"א בן הגר"א ז"ל שכולל זכרון כל המדרשים הנמצאים אתנו והאבודים ממנו עד שמונים מדרשים מוזכר גם שם המחברת הזאת כו'.

(ל' 89) "סדר עולם רבא, ראיתי בשבלי הלקט (סימן נ"ט) וז"ל: וכן צריך ליוהר שלא להניח שקין מלאין קמח זה ע"ג זה הכי איתא בסדר עולם עכ"ל, והיא נפלאה בעיני עד שמצאתי בשם הגדולים שהביא סדר עולם שחיבר ר' שמחה תלמיד רש"י, דינן". הוא בשבלי הלקט השלם סדר פסח (סימן ר"י), וכן מובא הרבה מאמרים בהנהגות מיימוניות, כמו שהביא הרה"ג מוהר"ר בער ראמנער מווילנא במבוא לסדר עולם שהוציא לאור (ווילנא תרנ"ד) והעיר שם במוב טעם ודעת, שבטעות יחסו הסדר עולם לרבינו שמחה מוויטרי תלמיד רש"י ובאמת מחבר הס"ע (על דינים) הוא רבינו שמחה ב"ר שמואל משפירא, ומה שהביא ה"ר אברהם מן שבלי הלקט איננו הסדר עולם לר' יוסי כאשר חשבתי בטעות בהקדמה לשבלי הלקט ושם הבאתי כי הסדר עולם מובא בסימן ר"י ור"ל"ה ובאמת מה שמוכא בסימן

א) גם הרב ריב"ל לא ידע מזה כי גנובה היא ויחשבה למעשה ידי יב"ן, עיין בי"ח סוף ע' קי"ד בההערה. ופ' קט"ו בהערה שם.

תנין ובבית המדרש הגי' כנגד התלמוד ודברי חכמים, ובספר האסופות הגי' כנגד תורה שבע"פ.

(ל' 72) „מדרש לקח טוב“. דברתי אדותיו באריכות במבוא ללקח טוב על בראשית ושמות שהוצאתי לאור (נדפס בוויילנא תר"ם).

(ל' 74) „ספר לבנת הספיר. פי' על התורה על דרך הקבלה בלשון ארמית כמו הזהר“. וחושב שם המחבר ה"ר אברהם ז"ל המקומות אשר נזכר מאמרים בשם ספר לבנת הספיר. ע"כ. ועיין גם באוצר הספרים אות ל' (סימן 59) ובספר אור החיים להחוקר ה"ר חיים מיכל מהמבורג ז"ל (אות ד' סימן 726) שהביא רבינו דוד ב"ר יהודה החסיד חבר ספר לבנת הספיר ע"ש. והרב החכם מהר"ש זקס ז"ל במבוא לספר תנין הביא כי ספר לבנת הספיר הוא גמצא באוצר הספרים של גניצבורג והוא כ"י ספרדי ישן נושן והוא ספר קבלה נפלא במאד מאד. המחבר היה חי בשנת ה"א פ"ה.

(ל' 75) „מגלות. במדרש רבה ובתנחומא פ' שמות שהיו להם מגלות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת כו'. הוא במדרש שמ"ר פ"ה אות י"ח ובתנחומא הנדפס מכבר פ' וארא סימן ו', וכן בתנחומא הישן וארא אות ד', ובשו"ס מזמור קי"ט אות ל"ח (שהוא מן מאמרים המאוחרים שנוספו במדרש שו"ס) הגי' ספרים היו להם *).

(ל' 76) „מגלת חסידים“. עיין בדברי המו"ל, וכן העירות אני בהערות למדרש שמואל פ"א הערה י"א ע"ש.

(ל' 79) מדרש משלי. החכם המו"ל הביא אדותיו דברים בשמי ופה אעיר רק דרך אנב מה שכתבתי לחכם אחד. בפרשה א' הערה כ"ו הבאתי : בכ"י רומי ופארמא וילקוט הגי' ואתיא כדעתיה דר' יהושע דאמר החכמה בלב, דכתיב נתתה שמחה בלבי, ואין שמחה אלא חכמה, שנאמר חכם בני ושמח לבי, אל תקרי למ"ד אלא לב שהלב הוא מבין דעת, שנאמר חכם לב יקח טעות חזור באותיות כו', ובעל זית רענן כתב חזור באותיות פי' תלמוד מהאותיות שלמ"ד הוא לשון למוד ודברו דחוקים ע"כ. אולם בעת נגלה לי כי המסדר כוון לאותיות דר"ע, ושם אות ל' איתא ל' למ"ד אל תקרי למ"ד אלא לב מבין דעת, ר"ל כי הלמד הוא ר"ת לב מבין דעת, וכן בכאן צ"ל אל תקרי למ"ד אלא לב מבין דעת. וזה שסיים „חזור באותיות" מלשון חזרנו על כל המקומות ור"ל חזר באותיות דר"ע, והיא הוספת המעתיק.

(ל' 82) „מעין חכמה“. עיין בית המדרש ח"א בהקדמת הרב החכם מהר"א יעללינעק ז"ל.

(סס) „מכילתא ר' שמעון בן יוחאי“. אדות המכילתא דרשב"י כתבו החכמים מהר"י לעזוי והר"ד האפמאנן בסוב מעם ודעת.

(ל' 86) „מדרש מ"ט מדות, מובא בילקוט נח [הוא ברמז ס"א] ובראב"ע בספרו יסוד מורא ובהרא"ש ב"ב כ"ו ובשטה מקובצת ב"ב שם, ורש"י מוכה ח' ע"א

(א) ועיין כ"י להריב"ל (ח"א פ"ט) בהערה ד"ה וכן הוא דעת וכו' מביא שאמרו חכמי ישראל בערות קדמונינו שמרע"ה היה מראה ספר איוב לזקני ישראל במצרים [כי לפ"ד רז"ל (ב"ב טו) וירושלמי סוטה פ"ה ה"ח] משה חברו] בזמן השעבוד לקרוא בו למצוא נחם ותקוה ע"ש. וכן מביא בתעודה שלו (פ"ד) בהערה המתחלת כבר ידעת וכו', ולא ידעתי מקורו בחז"ל.

(אות ל') המלות „היינו מעושרת או מלופפת סביב קוצה העליון ולא מתויגת” הם דברי בעל שלטי הגבורים וראוים להיות מסוגרים במסגר.

(אות מ') המלות „עם שאר צדיקים” ליתא בספר תגין ובביה”מ. ובס’ האסופות חסרים המלות „כסא דין לדון בו או”ה כסא רחמים לדון בו ישראל”.

(אות נ') „בשקבלו התורה” וכן המלות „מציורף לכתר שם טוב העולה על גביהן” ליתא במקומות הנ”ל.

(סס) „נמזיה בגלה למטה”. במקומות הנ”ל כתוב נ’ נמזיה בגלה למטה, ובס’ תגין חסרה מלת „רגלה”.

(סס) „או שלטון” ליתא במקומות הנ”ל, ובספר תגין חסר „או כהן”.

(סס) „ימו רגליהם”. בבית המדרש ובספר האסופות „מטה רגלו”, ובספר תגין „מטה ידו”.

(סס) „וירדו בגיהנם”. זה ליתא במקומות הנ”ל.

(סס) „חוזרין לגאלתן” ונרשם שם „צ”ל לגדולתן”. כן הוא לנכון בספר תגין ובביה”מ, ובספר האסופות הגי’ שאם חוזרין בתשובה מקבלין אותם וחוזרין לגדולתן.

(סס) „ונוטה לצד מטה מימין”, זה ליתא במקומות הנ”ל.

(סס) „ויראת חטא” וכ”ה בספר תגין אבל בביה”מ הגי’ ויראת השם.

(אות ע') „בשרביטה השמאלי” הוא הוספת בעל שלטי הגבורים וליתא במקומות הנ”ל.

(סס) „כנגד ענוי ארץ”. בספר תגין כנגד עמי ארץ ישראל ובביה”מ כנגד ענוי ארץ ישראל.

(סס) „שרביטה הימני” „שרביט השמאלי” נוסף מן בעל שלטי הגבורים וליתא במקומות הנ”ל. ובספר תגין ובביה”מ נוסף: „ועוד ע’ מזויינת בה’ ויינין להוסיף עליהם צדיקי יראת ה’ ויראת חטא”. ובביה”מ הגי’ „צדיקי ארץ ישראל ויראת חטא”, וזה ליתא גם בספר האסופות.

(סס) „זקוף ומוטה ג”כ לצד שמאל”, זה חסר בספר תגין, ונמצא ג”כ בספר האסופות ובבית המדרש.

(אות פ') „שכל הפותח פיו בתורה”. בספר האסופות ובספר תגין ובביה”מ כתוב „בתורה ובתפלה”, ובספר תגין סיים „וכל הנועם שאמר בפה נוהגין גם לפה” יש לתקן וכל המעם שאמר בפ”ה נוהגים גם לפ’ כמו שהוא לנכון בבית המדרש.

(אות ק') „שעל המצנפת”. זה ליתא במקומות הנ”ל.

(אות ר') „כנגד מצות ציצית”. בספר תגין ובביה”מ כנגד המלית ומצות ציצית, ובספר האסופות כנגד מצות ציצית שבמלית.

(אות ש') „בקוץ השמאלי”, נוסף מן בעל שלטי הגבורים.

(סס) „ופעמים יש לה ה’ ציונים נגד ציצית וב’ תפלן ומוזה וציץ”. כ”ה גם

בספר האסופות וחסר בספר תגין גם בבית המדרש.

(אות ת') „כנגד לשון העברי ותרגום של כ”ד פעמים”, ועל זה כתב המחבר הגר’ אברהם ז”ל „לא הכנתי דברים אלו ובספר הכוונות הגי’ נכונה כנגד מקרא ותרגום של כ”ד ספרים” ע”כ. וכן בספר תגין ובבית המדרש הגי’ כנגד עברי ותרגום של כ”ד ספרים.

(סס) „ופעמים יש ת’ בציון אחד נגד הגמרא וספר דברי הימים”. והוסיף

המחבר כי בספר הכוונות הגי’ כנגד הגמרא אשר הם דברי חכמים ע”כ. ובספר

(לד 67) „יוסף בן עזריאל תלמיד ירמיהו הוספות על ספר יצירה“. עיין דברי הג"ל בהחוקר שם.

(סס) „מדרש ישעיה מובא בשלמי הגבורים בהקדמתו“. והעיר המו"ל: „נזכר בספר ישועות משיחו, ובמ"כ ויק"ר פכ"מ ובבמד"ר פ' שלח“. כן הביא החוקר צונץ בספרו גד"פ צד 270 וכן הביא זה הרב ר"י רייפמאנן ז"ל באוצר הספרות ח"א צד 11, והרב החוקר מהר"ן ברי"ל ז"ל העיר שם צד 19, כי בעל מ"כ כוון לילקוט ישעיה ומ"ש במ"כ בויר פכ"מ צ"ל במדרש ויצא תחת במדרש ישעיה, ויש להוסיף כי בפ' שלח (פ' מ"ו אות י"ב) שהביא „כן נראה ממדרש ישעיה וילקוט דגרסינן נעשיתם כרוז“ צ"ל כן נראה מילקוט ישעיה והוא ברמו רפ"ז [רפ"ו ובילקוט ד' ווארשא רמו תי"ט].

(סס) ספר הישר כו'. עיין אגדת אגדות 40/41. 145. (לד 70) „וכן בא בפסיקתא רבתי אמר ר' אליעזר בר טוביה“. יש לתקן וכן בא בפסיקתא זומרתא.

(סס) „מדרש רבי עקיבא בכתרי אותיות והעתיק המדרש הקטן הזה מספר שלמי הגבורים לה"ר אברהם הרופא“. המדרש הקטן הזה נדפס בספר תגין (פאריו תרכ"ו), ואח"כ נדפס בבית המדרש ח"ה עפ"י כ"י שהיה ת"י ה"ר יוסף שלעזינגער בווינן משנת קנ"ח (1898), גם ראיתי כתוב בספר האסופות כ"י דף קפ"ט ע"ג (הכ"י הוא כעת באוצר הספרים בראמסגאט). והנה אביא פה השנויים לפני הקוראים.

(אות א) ג' ציונים וכמו כן הביא בכל האותיות. אבל צ"ל זינין כמו שהוא במקומות הג"ל שרשמתי.

(סס) כנגד מלאכי השרת. בספר האסופות כנגד שילוש קדושות מלאכי השרת. (אות ב) ושניהם שוים ליום הדין. בספר תגין ובבית המדרש ושניהם שוין ביום אחד לדין, ובספר האסופות ושניהם שוין ביום הדין, ובספר תגין ובבית המדרש נמצא אחר זה, ועוד ב' יש לה ב' זינין כנגד ב' עולמות, העולם הזה והעולם הבא, וליתא גם בספר האסופות.

(אות ג) בספר תגין ובבית המדרש נוסף: ועוד הג' מזויינת בג' זינין לפי שביום ג' היו ג' דברים נבראים, היבשה ונקראת ארץ, ונתלבשו לבושי עשבים וכל מימות שבעולם חזרו למקומם ונבראו ימים ונהרות, וחסר גם בספר האסופות.

(אות ד) בספר תגין ובביה"מ נוסף ולפעמים ד' מזויינת בג' זינין כנגד ב' מאורות הגדולים והכוכבים, וליתא גם בספר האסופות.

(אות ה) בספר תגין ובבית המדרש נוסף: ועוד ה' מזויינת בג' זינין כנגד מלאכים ושרפים ואופנים וליתא גם בספר האסופות.

(אות ח) ועוד הח' היא חמוקת ירכים, צ"ל חמוקת שני ירכים. (אות ט) בספר תגין ובביה"מ נוסף: ועוד ט' יש לה זינין לעיל כנגד ד' משפחות כהנים לויים וישראלים וגרי הצדק.

(סס) ועוד יש לה ב' ציונים לצד ימין לפי שכלם הם שומרים בכלל חמשה חומשי תורה שהם תורה שבכתב ותורה שבע"פ. בספר תגין ובבית המדרש ובספר האסופות הג' ועוד יש לה ה' זינין [לפי] שכולם שומדים חמשה חומשי תורה, ונוסחת בעל שלמי הגבורים יותר נכונה.

(אות י) כפופה בקומתה. שם הגי' י' כפופה למעלה ולמטה.

כלשון הבה"ג". במבוא למדרש לקח טוב (צד 20) העירותי כי רבינו טוביה ב"ר אליעזר ב"ר ואתחנן הביא זה בלשון אמרו חכמי ישראל שצ"ל חכמי ארץ ישראל. ובילקוט שמואל (רמז פ') מובא זה בשם ילמדנו והרוקח (ה' תפלה סימן שכ"ו) מביא המאמר הזה בשם מדרש ויכלו, ובפרדס סימן כ"ט מובא כלשון הבה"ג, ובספר האשכול (ה' תפלה סימן י') מובא זה בשם ירושלמי, ולא נמצא בירושלמי שלפנינו רק יען כי ראה בבה"ג ושם הביא אמרין במערבא וחשב הוא שהוא בירושלמי, והמ"ל העיר עוד שם, כי מדרש ויכלו מובא ברוקח סימן ק"ח ובסימן קצ"ב, יש להוסיף גם בסימן שכ"א הביא במדרש ויכלו אם בחקותי, ועוד שם במדרש ויכלו באלה הדברים.

(ל' 59) הביא המ"ל בהערה את ספר מנורת המאור מר' יצחק אבוהב וכתב „נפטר ה"א רנ"ג", וזה אינו כי חי בסוף המאה הראשונה לאלף השי"א).

(ל' 62) „מדרש חזית הוא מדרש קהלת" ויפה העיר המ"ל כי גם מדרש על שה"ש נקרא חזית, וזה השם קראו לרוב רק מדרש שה"ש ולא מדרש קהלת, ושם הביא בהערה ב' מקומות הביא השבלי הלקט השלם את אגדת חזית והם לפנינו במדרש שה"ש, כמו שהעירותי ג"כ בהקדמתי לספר שבלי הלקט. ויש להעיר כי בשבלי הלקט (סימן רפ"ב) הביא במדרש שה"ש על פסוק השבעתי אתכם אומרת כ"י למלאכים כו' ולא נמצא לפנינו במדרש שה"ש הנדפס, והיה נמצא לפני הקדמונים עוד מדרש אחר על שה"ש וכמו כן על רות איכה וקהלת ונשאר בכתובים ובקרב אוציא המדרש הזה לאור עולם עם הערות ע"י חברת מקיצי נרדמים עפ"י כ"י הנמצא באוצר הספרים בפארמא ב'.

(ל' 63) „ספר חכמה לשלמה המלך, בפ' הרמב"ן בהקדמתו מביאו ג"כ בלשון ארמי ומעתיקו ללשון הקדש". הוא ספר חכמת שלמה שהוציא לאור ה"ר נפתלי הירץ וויזל ז"ל ושם פ' ה' ו' ו' ח' נמצא זה שהביא הרמב"ן בשנוי לשון קצת.

(ל' 65) „מדרש מעמי חסרות ויתרות". דברתי אדותי בהשחר שנה רביעית וגם נדפסו שמה הערות ממני על המדרש חסר ויתר שהוציא לאור הרב החכם הגדול מהר"א ברלינר. ויש בידי העתקה מהמדרש הזה מכ"י פאריז בסגנון אחר ג'.

(ל' 66) „ספר יצירה". אדות הספר הזה ראה מה שכתב הרב החוקר מהר"א עפשטיין במכ"ע החוקר שנה שניה.

א) את החכם ילין גם הצדק, ונתחלף לי בין ר' יצחק אבוהב הספרדי בעל מנורת המאור לר' יצחק אבוהב או אבוהב תלמיד ר' יצחק קנפנטון ורבו של בעל היוחסין כי השני נפטר בפורטו שנת רנ"ג. ב) ועיין בהערות החכם באבער למבואו למדרש וזמא על שה"ש רות איכה וקהלת שהוציא לאור בברלין תרנ"ד הערה ה' ושם מביא עוד מאמר (בשם היוצין פ' שמות) ממדרש שה"ש בפסוק לא ידעתי נפשי שמהני (שיר ו) כי מיכה הוא שהעלה הצורה וכו' ובמדרש שה"ש אינו. ג) הרב רש"א ווערטהיימער הוציא לאור בעה"ק ירושלים שנת תרנ"ה איזה גרגרים ממדרש טעמ? חסרות ויתרות אשר מצא בכתובים נוסף על המדרש חסר ויתר אשר הוציא לאור החכם הנודע ד"ר ר"א ברלינר בספר פליטת סופרים (מיינץ תרל"ב) בצרוף עוד מדרשים קטנים, ונתחב כי החכם באבער אשר אתו יש העתקה מהמדרש הזה לא ימנע טובו ממנו גם בזה המדרש ובמח ווציאהו לאור עולם לזכות את הרבים, וה' יגמלהו כל טוב בגלל הטוב אשר עשה ועושה ויעשה לנו כל הימים. כ מו"ל

(סס) הביא עוד מרוקח סימן י"ט „דרש רבינו גדול כחה של תשובה“ והעיר שם המו"ל „וכן הביא עוד הרוקח את מדרש הרנינו בסימן רי"ד“. גם את זה הבאתי שם והוא ג"כ בפסיקתא רבתי פל"ח. ועוד הבאתי איזה מקומות אשר הרוקח הביא את המדרש הרנינו, היינו בסימן רמ"ז שהביא במדרש הרנינו כיון שישראל פורטים עונותיהם והוא בפסיקתא רבתי פמ"ה. וכן בה' יוה"כ (ס' רי"ז) ובלבד שירחץ במקום צנוע והוא ג"כ בפסיקתא רבתי פמ"ה. עוד שם במדרש הרנינו דרש רבינו הקדוש שובה ישראל והוא בפסיקתא רבתי פמ"ד. עוד שם במדרש הרנינו נשוי פשע והוא בפסיקתא רבתי פמ"ה.

(סס) „רש"י בפ' לב"ר פמ"ב פנ"ה ופנ"ז הביא את המדרש הרנינו“. במבוא שם הבאתי ג"כ אלה המקומות והמאמר מן פמ"ב נמצא בפסיקתא דר"ב פסקא אחרייתא דסוכות. וגם המאמר מן פנ"ז נמצא בפסיקתא רבתי פ"מ פסקא בחדש השביעי, רק המאמר מן פנ"ה לא נמצא בפסיקתא רבתי.

והנה מכל זה שערתי כי המדרש הרנינו היה מדרש בפני עצמו, והמסדר מהפסיקתא רבתי לקח כמה פסקות ממנו, ובעבור זה הרוקח שדרכו להביא מאמרים רבים בשם פסיקתא רבתי בכל זה הביא ג"כ מאמרים בשם הרנינו וכמו כן בפ' המיוחס לרש"י על ב"ר, ושבלי הלקט השלם (סימן קע"ד) הביא ג"כ בשם מדרש הרנינו. אולם הרב החוקר מהר"א עפשטיין לא רצה להסכים לזה ולדעתו המדרש הרנינו לא היה מדרש בפני עצמו רק היו המאמרים לפנייהם בפסיקתא רבתי, ואין חפצי למען נגדו כזה כי כל איש הרשות בידו להגיד דעתו, וכך דרכה של תורה זה בונה וזה סותר.

(ל' 48) מדרש השכם. אודות המדרש הזה דברתי ברחבה במבוא למדרש לקח טוב הערה כ"ה ושם הבאתי הרבה מקומות אשר הובא המדרש הזה בקדמונים ע"ש. וראיתי כי המו"ל בהערה א' (צד 51) הביא וז"ל: ואני מצאתי גם בשבלי הלקט ה' שמחות סימן ב' ובסימן י"ז ומ"ד הביא את ספר השכם, ושכח להזכיר את שמי כי הבאתי כן בההקדמה לשבלי הלקט. עוד כתב שם גם רבינו מוביה פ'. וארא מביא את ספר השכם, גם פה שכח להביא מה שהארכתי במבוא ללקח טוב א).

(ל' 51) „רש"י סנהדרין (ל"א ע"ב) הביא מצאתי בספר הגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה כו' ועל שם כך קרו ליה נתן דצוציתא כו' וכתב בעל סדה"ד כו". עיין בפירש"י בגמרא שבת (נ"ז ע"ב) וכתוס' שם ד"ה דצוציתא שהר"ת הביא דאמר במדרש שהיה נר דולק על ראשו. והספור מן נתן דצוציתא מובא באריכות בשאלתות דרב אחאי גאון (פ' וארא סימן מ"ב) ע"ש.

(סס) „פרקי היכלות כו". דברתי אודותיו במבוא ללקח טוב (דף כ'). ומה שהביא המחבר מהציוני הם לקוחים מן לקח טוב ע"ש. גם דברתי במקום אחר מן פרקי היכלות באיזה גליון מהמגיד.

(ל' 52) „מדרש ויכלו הרוקח (סימן שכ"ו) מביא וז"ל במדרש ויכלו, יליף מחנה שהיתה מתפללת י"ח ברכות, רמז קרני" כו'. והעיר המו"ל „ובבה"ג ה' ברכות מביא מדרש זה כלשון אמרין במערבא. גם בספר הפרדס (סימן כ"ט) מביא

(א) ידיוני החכם לכף זכות, כי בעודני חופש כל חדרי השכלים ועכרתי על פני כלו למצוא את אשר אנכי מבקש עוד לא נכנסתי אל מבואו לראות את אשר שם.

המור לא כוון בדבריו שם למדרש דורשי רשומות, כ"א למדרש של דורשי רשומות שדורשים ברמזים ובמספרים.

(ל' 47) „וכן הביא הבחיי אחיו ז"ל". מתחלה מביא את הר"י בן הרא"ש (המור) ואח"כ את הבחיי וקורא לו „אחיו" ובמח"כ שנה בזה, כי אם גם היה שם אבי רבינו בחיי ר' אשר, אבל הוא ר' אשר אחר ולא הרא"ש הנודע.

(ס) „בספר תניא מובא מדרש הרנינו שופר שניקב בו". המאמר הזה שהביא התניא מקורו בשבלי הלקט סימן רצ"ג, והחכם המו"ל שם אות א' ציין על דברי המחבר שהביא „גם הובא בספר שבלי הלקט". מאמר זה הוא בסימן רצ"ג בשם מדרש הרנינו ונעלם ממנו כי המלות „גם הובא בספר שבלי הלקט" אינו מוסב על מאמר הראשון רק על המאמר שלאחריו שהביא „ובמדרש הרנינו פרשת סוכה כו". ואדות מדרש הרנינו דברתי במבוא לפסיקתא דר"כ הערה י' ואח"כ דברתי עוד הפעם בסדר אחר ובאריכות קצת במכ"ע החוקר שנה ראשונה צד 18 (אשר כתבתי לחכם אחד אדות המדרש הזה), ושם אספתי המאמרים אשר הקדמונים מביאים בשמו. והעירותי כי כלם נמצאים בפסיקתא רבתי גם בפסיקתא דר"כ בפסקא אחריתא לסכות וגם המאמר הזה שהביא הרב בעל רב פעלים שופר שניקב בו הוא בפסיקתא רבתי פל"ט.

(ס) „בשבלי הלקט והובא בב"י סימן תרצ"א בשם שבה"ל ובמדרש הרנינו פרשת סוכה אמרו הטעם במה שאין גומרין הלל בימי הפסח כו', וחפשתי בשבלי הלקט ולא מצאתי שהביא זאת". והעיר שם המו"ל „מאמר זה הוא בשבלי הלקט סי' קע"ד". במבוא להפסיקתא שם ובהחיקר שם העירותי כי המאמר הזה נמצא בפסיקתא דר"כ בפסקא אחריתא דסוכות (הפסקא הזאת איננה מגוף הפסיקתא דר"כ רק היא הוספה ע"ש בהערה א'). גם נמצא המאמר הזה כירושלמי סוכה (פ"ד ה"ה) וע"ש בפסיקתא הערה נ"ח. ומה שהביא המחבר ה"ר אברהם ז"ל כי הובא בב"י סימן תרצ"א שהביא זה בשם שבה"ל יש לתקן בדבריו בב"י ה' פסח סימן ת"צ (במקום תרצ"א) ובמבוא שם הבאתי את דברי ב"י.

(ס) „ודע כי שבלי הלקט הנדפס בוויניציא שנת הרנינו" הוא לקוטים משבלי הלקט אשר בכתובת יד והוא נכתב בערוגות ושבליים, ויש בב"י ג"כ על שאר ג' טורים יו"ד א"ע ח"מ". שבלי הלקט השלם הוצאתי לאור בוויילנא שנת תרמ"ו ע"י המדפיסים הנכבדים האחים ראם ושם בהקדמה דברתי ג"כ מן ח"ב של שבלי הלקט.

(ס) הביא בשם רוקח סימן ר"ו שהביא בשם מדרש הרנינו עשרה ימים מר"ה עד יו"כ כו'. במבוא שם העירותי כי המאמר הזה נמצא ג"כ בפסיקתא רבתי פ"מ פסקא בחדש השביעי.

(ס) הביא עוד בשם הרוקח ה' תשובה סימן י"ח ובמדרש הרנינו שובה ישראל כל מה שברא הקב"ה כו'. וגם על זה העירותי כי הוא בפסיקתא רבתי פסקא מ"ד.

מהר"ב, מצאתי ראיתי שם כי המאמר ממדרש דורשי רשומות נזכר על הגליון, ולא כתב יד המחבר הוא זה, רק כתב יד איש אחר, וכן נעתק גם על גליון מהר"ב, וממילא לא שגה המחבר גם במלת אהיו הבאה בהערה שלאחריה.

ציון (אשר הוצאתי לאור ביאראסלוי תרמ"ה), והיתה גם לפני רבינו טוביה שהשתמש בה.

(75 42) „בצדור המור פרשת ויצא וז"ל ובמדרש הגלוי ראובן יצא לרעות חמורו של אביו וקשרו בשרש אחד של דודאים והלך לו, וכשחזר מצא החמור מת מפני שעקר שרש הדודאים, שהעוקרם מת, ולקח הדודאים והביאם לאמו וזה יששכר חמור גרם" עכ"ל. בעל צדור המור הביא זה בשם מדרש הגלוי. ונמצא זה במדרש אגדה שהוצאתי לאור (ויחי מ"ט י"ד) וז"ל יששכר חמור גרם שהלך ראובן בשרה ומצא דודאים ולא היה יודע מה הם, והלך ואסר חמור בדודאים והלך לו. מה עשה החמור, רצה לברוח ונעקרו הדודאים וצעקו צעקה גדולה, ומת החמור, כי כן דרך הדודאים, וכשבא ראובן אצל חמורו וראהו מת, הבין שהיו דודאים, ולקחם ונתנם לאמו לאה וגולד יששכר, ואותו החמור שהוציא הדודאים גרם ליששכר שנולד, ועל כן אמר, יששכר חמור גרם יששכר לא גרם לו שיבא כי אם החמור. והעירותי שם „זה לא מצאתי בשום מקום ודבר מפליא הוא“.

(ס) וכן הביא החכם ר' יצחק קארו זקנו של הרב ב"ר יוסף בספרו תולדות יצחק ע"כ. כן כתב בעל סדר הדורות וכבר העיר הגאון חיד"א בח"ב אות ת' סימן 15 כי הרב ר' יצחק קארו היה דודו של מרן ב"ר ולא זקנו.

(75 48) „מס' גן עדן, כתב הבחיי פ' יתרו שנמצא במדרש כל השותה מים בע"ש בין השמשות הרי זה גוול את המתים כו', ומדרש זה לא ידעתי היכן הוא, אבל שמעתי שנמצא לרז"ל ספר הנקרא מס' גן עדן או פרקי גן עדן כו'". את דברי הבחיי הנאתי במבואי למדרש תנחומא (דף ג"א ע"ב) בהערה י"ח ע"ש, ובבית המדרש ח"ה (צד 48) נמצא מאמר סדר גן עדן ונמצא שם המאמר הזה כל השותה מים בשבת בין מנחה לתפלת ערבית גוול מימיהם של מתים. ובשוח"מ שהוצאתי לאור (מומור י"א סימן ו') נמצא באיזה כ"י מאמר אחד אשר ליתא בנדרס ובאיוה כ"י המתחיל שם ר' לוי אמר דומה זה חצר מות וכו', וכל השותה מים בין השמשות גוול את מתיו, והעירותי שם בהערה מ"ח: האגדה הזו הביא ר"ת בספר הישר.

(75 44) „מס' דרך ארץ, הביא מאמר מס' תניא בשם משנת ד"א זוטא ולא נמצא בד"א זוטא שלפנינו". עיין מה שהבאתי לעיל בהערה לצד 26.

(75 45) הביא המו"ל בהערה ב' הוספה „מדרש דברים זוטא, הובא בילקוט שמעוני עשרים פעמים כו'". אני הוצאתי לקומים מהם ונדרסו בבית תלמוד וגם במחברת מיוחדת ונמצאים שם יותר מעשרים מאמרים, גם עשיתי רשימה מכל המאמרים אשר הילקוט הביא בשם אלה הדברים רבה ואיה הם נמצאים לפנינו במדרש דברים רבה והרשימה הזאת נדרסה בעלה מיוחד, וגם ערכתי פתח דבר בראש הלקומים.

(ס) „דברי הימים של משה, ספורי מעשיות ממש רבינו דפוס קושטא רע"ח והובא בערוך ערך אהרן ובילקוט". נדרס בבית המדרש ח"ב ועיין הקדמת הרה"ח מהר"א יעללינעק ז"ל ויש מה שהביא הילקוט בשם דברי הימים של משה ולא נמצאים לפנינו כ"א בספר הישר, ע"ב הנדרס קטוע.

(75 46) „מדרש דורשי רשומות הביא ר"י בן הרא"ש במור או"ח סי' קי"ח כו' א).

(א) הדברים האלה לא יצאו מפי עטו של הרב המחבר ז"ל כלל. כי אחר אשר אנה ה' לירי עוד כת"י מחבור זה (שגם הוא עצם כתב יד המחבר מהד"ק) אחר ההדפסה ע"פ העתקת עצם כתב ידו

באור זרוע כאלפא ביתא אות א'. ועיין בספר גד"פ צד 168. ובבית המדרש ח"ג נדפס ע"פ דפוס קושטנטינא ודפוס וויניציא, וגם נוסחא ב' לפי דפוס קראקא ואמשטרדם. ונתחבר בערך ד"א ת"ק, ועיין בהקדמת הרה"ח מהר"א יעללינעק ז"ל. ונמצא איזה כ"י מאותיות דר"ע באקספארד, עיין ברשימת נייביוער צד 994 וברשימת דר"א מובא פ' על אותיות דר"ע מר' יעקב כהן בן יעקב, עיין רשימת נייביוער סימן 1273.

(לד 38) הביא המו"ל בהוספה: „הלכות ארץ ישראל שמוכרין התוס' והרא"ש ריש חולין הם הלכות לחכם אחר ברניני שחיטה שאמר אלדר הדני כו' ואולי הוא הנקרא בפי קצת הקדמונים „מסכת ארץ ישראל“, ועל שם שנקרא מסכת בפי קצתם הבאתיו כאן“. הסיום „ואולי הוא הנקרא בפי קצת קדמונים מסכת ארץ ישראל“ הם דברי בעל אוצר הספרים אות ה' סימן 341, אבל אינו כן כי „הלכות א"י“ הם המובאים מאלדר הדני והקדמונים יכנום „הלכות ארץ ישראל“ כמו בעל שלמי הגבורים ריש חולין כתב „והמרדכי בשם רבינו ברוך האריך בתחלה להביא כל דברי הלכות ארץ ישראל שכתב אלדר הדני“ ובאמת מובא במרדכי ריש חולין בשם רבינו ברוך „ראיתי כתוב בהלכות שחיטה שהביא ר' אלדר בן מחשי הבא מעשרת השבטים אמר יהושע כו'“ והתוס' ריש חולין הביאו „כתוב בהלכות א"י“ וכן בהג"מ ריש ה' שחיטה, והרא"ש ריש חולין, או"י ה' כסוי הדם סימן שפ"ו. והמעם שיכנום הלכות א"י לא אדע א' אבל השם מסכת א"י נזכר רק בהקדמת מרדכי הש"ס בהגדות ה"ר יוסף שמואל והיא במסכת שבת דפוס אמשטרדם, כמו שהביא בעל שם הגדולים ח"ב אות מ' (161) וחשבה בין שבע מסכתות קטנות.

(לד 39) „מדרש ברכני מובא בס' מקור חיים שחבר ר' שמואל צרצה [מנמובה ש"ח] ב' ויקרא וז"ל במדרש ברכני כו'“. הספר הזה הנזכר איננו כעת תחת ידי, אבל ברור בעיני שהכונה שם: במדרש, ברכני כו', ר"ל שמביא מאמר המתחיל ברכני בשם מדרש סתם.

(סס) „ברייטא דמלאכת המשכן נדפס פעמים שונות והובא ברש"י ורמב"ן בפ' חומש ובתוס' מנחות פ"ו ע"ב ד"ה מחוץ“. הברייטא הזאת יצאה לאור ע"י המחבר בעצמו בסוף מדרש אגדת בראשית ורשם עליה „הובא קצתה בילקוט תרומה וגם נרמזה בתוס' שבת כ"ב ב' ויומא ע"ב א'“. ובמבואי למדרש לקח טוב (סימן י"ח) הבאתי ברייתא דמלאכת המשכן או משנת המשכן כמו שקראה בעל כפתור ופרח (ריש פ"א) אשר רב האי גאון בפירושו לכלים (פכ"ה) מביא מאמר ממנה כדאמרין ביריעות ועושה בה תוברין ותולה אותם באונקלי, אף שלא הזכירה בשמה, וכבר ידועה לכל הראשונים כמו בעל הערוך ערך סן ה' (ושם במעות כמעשה משכן וצ"ל במעשה משכן או במשנת משכן ונמצא המאמר שם פ"א) ור"ת בספרו הישר סימן רפ"ו, וברמב"ם בפ"ג ה"ו מהלכות בית הבחירה ע"ש בכ"מ. ועוד שם פ"ד ה"א ומובא בתוס' שבת כ"ב ע"ב ד"ה וכי וברש"י ורמב"ן ומאירי לשבת (דף צ"ח), וכן ברש"י עה"ת (שמות כ"ה ל"ה, שם כ"ו כ"ה, במדבר ד' ל"ב ושם ט' י"ח) וכן העתיק בעל הילקוט בתרומה ופקודי מאמרים רבים ממנה, ובעל ספר „והזהיר“ חביא הרבה דברים ממנה ולא הזכירה בשם, וכן הזכירה הרב מהר"י לאמיש בשערי

רש"פ ראבינאוויץ (ווארשא תרמ"ו) ושם (צד 309) נמצא מאמרי ושם אספתי לקומי המאמרים שהביא הילקוט ואיזה מחברים אחרים בשם מדרש אספה. גם הבאתי שם מאמר הנמצא בוואטיקאן (קובץ 103 צד 59) אשר נעתק למעני והחכם מהרש"ם חאנעס הדפים עוד הפעם בסוף ספר רב פעלים (צד 153—147) את כל המאמרים ההם ומביא שם בהערה, כי כבר נאספו ונדפסו המאמרים האלה על ידי, ואעפ"כ כתב בראש המאמרים „ואני המו"ל אספתי ולקטתי לאחר אחד", ומעיר שם כי אנכי החלתי להעתיק את המאמר הראשון מילקוט בשלח רמז רס"ב וילקוט חקת רמז תשס"ג מן זש"ה שפתי כהן ולא מן עברו על שורת הדין כו', ויש להעיר על זה כי המאמר הראשון בילקוט שם עברו על שורת הדין הוא מן המכילתא בשלח פרשה ו' ולא ממדרש אספה. כן מביא שם בהערה (צד 37) וז"ל: „אמנם בערוך ערך אסכולא מביא ובילמדנו באספה לי משל למלך וכו', ומה נראה כי גם לשאר מדרש יבנה ילמדנו" ובאמת אינו כן רק כוונת הערוך בילמדנו היינו במדרש ילמדנו באספה לי על הפסוק אספה לי, והעירותי על דברי הערוך בכנסת ישראל שם הערה נ' וכן הביא הערוך בערך אמתנמן, ע"ש.

(לד 149) הביא המו"ל „ובקובץ כ"י הנמצא בוואטיקאן נומר 103 (צד 59) נמצא כל המאמר בשנינו נוסחא" ומביא שם נוסח המאמר הנעתק למעני ונדפס על ידי בכנסת ישראל ולא הזכיר כי לקחו מאשר לי.

(לד 37) „מדרש אסתר מובא בילקוט בשלח [בסוף רמז רנ"ו] וז"ל יעשו עץ כו' שיהיו הדורות מתנין שבחו של הקב"ה". הוא במדרש פנים אחרים ב' שהוצאתי לאור בספרי דאגרתא (ווילנא תרמ"ו) צד 72 ושם בהערה קנ"ו הבאתי את הילקוט בשלח ומן „והיה המן חוזר ומבקש קורה של נ' אמה" מובא גם בילקוט אסתר רמז תתרנ"ו ומצוין „מדרש" והוא מדרש פנים אחרים שהביא הילקוט ועיין בפתח דברי שם.

(ספ) „הגמון בקדרוניא נ"ל שצ"ל בקדרוניא, על הרי אררט ת"א טורי קדרו, ארץ אררט, מלכות ארעא קדרו, עצי גפר אעין דקדרוס ותרגום ירושלמי דקדרוניא". במדרש פנים אחרים נאמר לנכון בקדרוניא, וכן במדרש אבא גוריון (פ"ה דף י"ט) ויש אומרים פרשנדהא בנו היה הגמון בקדרוניא והביא מתבתו של נח. ומה שסיים המחבר עצי גפר אעין דקדרוס ות"י דקדרוניא, אין הראיה דומה לגדון, כי בתרגום צ"ל דקדרוס וכן דקדרוניא והוא עצי קדרוס (צעדערגהאלץ), ובב"ר פל"א „עצי גפר, ר' נתן אומר אעין דקדרוניא".

(ספ) מביא המו"ל בהוספה: „בקובץ בית המדרש ח"א נדפס מדרש קמן בשם „מדרש אחר על מגלת אסתר" מתחיל מפ' איש יהודי עד בערב היא באה מתוך כ"י אשר בהאמבורג. בפתח דברי לספרי דאגרתא (דף ג') העירותי כי במדרש הקמן הזה שהדפיס מהקובץ אשר בהאמבורג העתיק הסופר איזה מאמרים מהמדרש פנים אחרים נוסח ב' והעתיק בסירוגין והשמיט באמצע, גם נמצא בו הרבה שגיאות (ע"ש בהערה י"א), ונמצא בשלמותו במדרש פנים אחרים ב' ולא כמו שרצה לשער הרה"ח מהר"א יעליניצק ז"ל בהקדמתו לבית המדרש, כי המדרש הקמן הזה הוא המדרש מגלת אסתר הנדפס בקושטאנטינא בשנת רע"ט.

(לד 38) „אותיות ר' עקיבא דפוס וויניציא שו". נדפס גם בקושטאנטינא בלי פרט השנה, ור' שמואל הנגיד במבוא התלמוד חושב בין הספרים שהעתיקו הקדמונים אחר המשנה גם אותיות דר"ע, וכן בספר התרומה לרבינו ברוך בהלכות תפלין, וגם בספר ריואל מובא א"ב של ר"ע, וכן ברוקח סימן כ"ח וסימן רי"ז, גם

(ל' 31) בני צלמות ותקן בני צלמות. גם כבהמ"ד הגי' בני צלמות, ועיין בהקדמת הרב החכם מהר"א יעללינעק ו"ל ששם ידבר ברחבה על אדות הספר הזה.

(ל' 34) כתב המחבר כי מדרש אגור נדפס בספר שתי ידות, והעיר המו"ל כי בספר שתי ידות לא נדפס מפני קוצר יד המחבר כמ"ש בסוף ספרו ורק כשמונה שנים אחר הדפסת ספר שתי ידות הדפים הרב מהר"ם לונזאנו את המדרש אגור לבד כו'. כדברים האלה הביא גם בעל אוצר הספרים, ולפני איזה שנים כתבתי לצפת לחפש את הספר ולא נמצא ומי יתן ויאבה אחר המבינים לחקור אחר המדרש הזה לקנותו בעדי או להעתיקו למעני.

(ס) „מדרש איוב מובא ברקאנטי פרשת בראשית וז"ל מדרש איוב ויהי היום יום שעשה משה כו", והעיר החכם המו"ל: „מאמר זה שהביא המחבר מרקאנטי חפשתי בו ולא מצאתי, ותחת זה מצאתי שם מאמר אחר בשם מדרש איוב וז"ל אמר הקב"ה לאיוב כו', ונזכר מדרש איוב בילקוט איוב רמז תהצ"ו, וכמתנות כהונה וי"ר פרשה מ"ו: בפתח דברי לספר מעין גנים מהשר רבי שמואל בר נסים ז"ל אשר הוצאתי לאור ע"י חברת מקיצי נרדמים (ברלין תרמ"ט) העירותי על המאמר מרקאנטי שמצא (והוא ברקאנטי דף ל' ע"ב) כי פעם אחת נמצא בילקוט איוב רמז תהצ"ו שהביא „ומדרש איוב מוסיף כשבא חושים" כו'. ואין ספק שהמלות „ומדרש איוב" באו שם בטעות ע"י המעתיק או המדפיס ויכול היות כי היה כתוב „ומ"א" לאמר ומדרש אחר או מדרש אבכיר, כי אם היה לפני עיני בעל הילקוט מדרש על איוב כי אז הביאו גם במקומות אחרים בילקוטו לאיוב. שם העירותי גם על כל המקומות אשר בילקוט איוב מצוין בגליון „מדרש" סתם והוא בטעות. גם הראיתי לדעת איה נמצאים המאמרים ההם ע"ש. כן העירותי שם כי מלבד בילקוט נמצא זכרון מדרש איוב ברקאנטי כמו שהביא בעל אוצר הספרים אות מ' (סימן 555) וזאת ראה בספר גר"פ לצונץ (צד 270) וז"ל „ומדרש איוב אמר הקב"ה לאיוב אמרת כלה ענן וילך כו" ואין זה לשון המדרש כלל ומי יודע לאיזה מדרש כוון, ויען כי נדרש על פסוק באיוב כלה ענן וילך כנהו בשם מדרש איוב. גם בעל מ"כ בוי"ר ריש פט"ו הביא וז"ל „יעטוף לשון חולשה ואיחור מלשון העטופים ללבן, ומצאתי במדרש איוב מהו יעטוף משלהי כמד"א בהתעמף עלי רוחי" ומזה רצה הרה"ח מהר"י רייפמאנן ז"ל לשער בתולדות בעל מ"כ (בית אוצר הספרות שנה ראשונה) כי היה לפני בעל מ"כ מדרש איוב, ובצדק העיר שם הרה"ג מהר"ג בריל ז"ל כי המ"כ כוון לילקוט איוב רמז תתקי"ו, ואני העירותי שם בבית אוצר הספרות (צד 89) כי הילקוט הביא המאמר הזה בשם וי"ר סתם והוא בריש פט"ו. אולם המלות בילקוט שם „מהו יעטוף משלהי כמד"א בהתעמף" לא נמצא בוי"ר ונובעות מב"ר פכ"ד אות ד' וא"כ צ"ל במ"כ „מצאתי במדרש ילקוט איוב" או „מצאתי בילקוט איוב", והרב החוקר מהר"א עפשטיין כתב בהחוקר שנה ראשונה (צד 325) כי אין להכחיש שהיה לעיני הקדמונים מדרש על איוב עי"ש, ובילקוט המכירי על ישעיה (צד 252) הביא את מדרש איוב.

(ס) „מדרש אלה אוכרה יש בביבליאטיק של הגאון מהרד"א". נמצא כעת באקספארד, עיין רשימת נייבוייער קובץ 1180 וקובץ 1598, והנדפס בבית המדרש ח"ב הוא ע"פ כת"י מאוצר הספרים בהאמבורג.

(ל' 36) „מדרש אספה מובא בילקוט בשלח ובריש פ' במדבר ובפ' בהעלתך ובפ' חקת ובפ' פינחס ובפ' ואתחנן ובמנורת המאור לר"י אבוהב ובחיי פ' בהעלתך ובספר סודי רזא". אודות המדרש הזה דברתי ברחבה בספר כנסת ישראל להחכם

(ל' 30) „וה"ר ישראל בספר מנורת המאור שלו פ' גדול בנים מביא ממנו ב' פרשיות כו', אבל לא ידע ר' ישראל הנ"ל כי ב' פרשיות הנ"ל הם מהגדת בראשית וכתב וזה הדבר נתבאר לך בתנא דבי אליהו וכו' והביא ב' פרשיות מן אגדת בראשית, וכן הביא בסוף הקדמתו לאגדת בראשית „והרב ר' ישראל בספר מנורת המאור שלו פרק גדול בנים נדפס בספר ראשית חכמה דף רפ"ח מביא מאגדת בראשית ב' פרשיות וקרא אותן בשם תרב"א ולא נמצא בתרב"א שלנו לא כלו ולא מקצתו". עיין בבית תלמוד ח"ד (צד 56) ששם כתבתי „פרק גדול בנים חברו ר' ישראל ב"ר יוסף אלנקווה ונדפס בספרו מנורת זהב כלה בקראקא שנת שי"ב ואח"כ נדפס בסוף ספר ראשית חכמה מן פרק המצות עד סוף הספר, והמדרש אגדת בראשית נדפס ראשונה בשנת שע"ח בספר שתי ידות, ויען כי ר' ישראל הנ"ל עוד לא ידע שם הספר כי היה אז בכתובים או אולי לא היו לפניו רק שני פרקים אלו לבד יכנהו בשם תנא דבי אליהו, או היה בקובץ אחר עם תרב"א וחשב כי אחד הם". ה"ר ישראל הנ"ל נשרף על קדוש השם בטוליטולא בשנת ה"א קנ"א בשנת השמד וספר מנורת המאור נמצא בכ"י רד"א והוא ספר גדול בשערים ופרקים וחלק קטן ממנו נדפס בקראקא (שי"ב) [שנ"ג] בשם מנורת זהב כלה, ועיין אודותיו בנחל קדומים ח"ב דף ס"א .

(ל' 31) הביא מאמר חז"ל משבת נ"ה ע"ב „מחמיאים אין כתיב כאן אלא מעבירים". עיין באגדת בראשית (פמ"א) מה שכתב בעל עץ יוסף והביא שם גם דברי היפה מראה ע"ש .

(ס) הביא עוד מאמר הנמצא ברש"י תענית דף ע"א וז"ל: „בתנחומא אשר לא צויתי כו' ובהגדה קא חשיב כלב בהדיהו, אשר יכה את קרית ספר כו'". המאמר המובא ברש"י בשם תנחומא נמצא בתנחומא סוף פ' בהקות, ומה שהוסיף רש"י בשם אגדה, כונתו כי בגמרא שם חושב רק שלשה ולא יחשב את כלב בתוכם, ע"כ יאמר „ובאגדה קא חשיב כלב בהדיהו" וכונתו לב"ר פ"ס אות ג', וי"ר סוף פל"ו .

(עוד ס) „אגדתא דבי רב מובא בזהר פ' ויקרא כו' ויש בו דינים כמ"ש סנהדרין נ"ו ע"ב כו' בן נח נהרג כו'". בהקדמת הגאון המחבר למדרש אגדת בראשית בסופו כתב וז"ל: „ואם תרצה לידע מי מהקדושים התנאים אשר חבר מדרש אגדת בראשית נראה שרב תנא הוא הוא חברו כמ"ש בסנהדרין נ"ו ע"ב אשכח רבי יעקב בר אחא דהוה כתיב בס' אגדתא דבי רב בן נח נהרג בדיון א' ובער א' וכו' וכן מובא בזהר (פ' ויקרא דף ל"ו) וז"ל ובספרא אגדתא דבי רב אמרינן אע"ג דאורייתא מפי גבורה אתמר כלה מפי משה" וכו'. ובבית תלמוד ח"ד (צד 57) הבאתי דבריו, והעירותי כי אין לההשערה הזאת יסוד ורב לא חברו, ע"ש באריכות .

(ס) „אורחות חיים מר' אליעזר בן הורקנוס, צואה שצוה לבנו קודם מותו" כו'. יש לעיין באוצר הספרים אות א' (982) מה שמביא בשם החוקר הגדול מהר"ם ד"ר שטיינשניידער, כי הוא הנקרא „סדר גן עדן" ונדפס בבית המדרש ח"ג (צד 131). ומה שהביא הגאון המחבר בשם ילקוט ראובני שמביא ג' חומות לג"ע כו', נמצא בביהמ"ד הנ"ל בהתחלתו, והילקוט הראובני סיים „ציוני ר"א הגדול" וה"ר אברהם תקן כי צ"ל „ציוני בשם ר"א הגדול", אך יותר נכון לתקן „צוואת ר"א הגדול" .

(עוד ס) הביא בשם ילקוט ראובני שבע מעלות הצדיקים הן בנן עדן כו' . כל המאמר הגדול שהביא הוא בבית המדרש שם (צד 133), ובמקום עין לא ראתה כו' הצדיקים צ"ל וכל הצדיקים .

א', ונשנה בו"ר פ"ה, ומובא בילקוט איוב רמז תקכ"ח בשם ב"ר, ולמאמר הזה כוון רש"י ז"ל וצ"ל בהגדת בראשית רבה ובמטעות נדפס ברש"י בהגדת בראשית והמלות „לך הדלק לי את הנר" הוא סיום מהמאמר שהביא לפני זה ואחר המלות האלה צ"ל בהגדת בראשית רבה, וע"ש בבית הלמוד אשר העירתי כי המדרש הזה הוא מן מאסף אחרון, ואם יחיני ה' אוציא את המדרש הזה לאור עולם עם הערות.

(ל' 29) „והמדרש אגדת בראשית נדפס בספר שתי ידות דפוס וויניציאה שנת ש"י". יש לתקן שע"ח.

(סס) „והמעם מה שקראו למדרש רבה אגדת מפני שהוא אגדת ירושלמי כמו שכתב רש"י בפ' ויגש בו". אין מזה ראיה כלל כי רש"י כוון למדרש בראשית רבה ומה שהביא הוא בויקרא רבה והוא מאת מסדר אחר וזמן אחר ונקרא ג"כ אגדת וי"ר.

(עוד סס) „אבל כל מקום שהביאו הגדת לא תמצא מאמרו במדרשים הנמצאים לנו, וקצתה תראה בערוך ערך נקד בו, וחפשתי במדרש משלי ולא מצאתי". הערוך הביא וו"ל: י' נקודות בתורה מפורשות באדר"נ בפרק י' נסים נעשו לאבותינו במצרים [הוא בפל"ד] ובהגדת משלי בפסוק בשפתיו ינכר שונא (משלי כ"ו כ"ד). באבות [דר' נתן] למה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד? אלא כך אמר עזרא, אם יבוא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת אלו, אומר לו כבר נקדתי עליהן ואם יאמר לי יפה כתבת אותם אסלק נקודותיהם מעליהן, ובהגדת משלי [שם] מלמד שאמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע על מה שבגלוי אנו מצווים ולא על מה שבסתר, אמר להם הקב"ה אף על מה שבגלוי אין אתם יכולים לעמוד. והמאמר הזה נמצא במדרש משלי (כ"ו כ"ד) בכתבי יד ובדפוס תוגרמה, אבל בדפוס וויניציאה ובכל הדפוסים שאחריו הוא חסר, ובעל הערוך הביא מה שנדרש באדר"נ על מה שנקוד על לנו ולבנינו בפסוק הנסתר לה' אלהינו ומה שנדרש על זה במדרש משלי.

(סס) „ויש שהביאו אגדה או אגדתא ולא ידעתי מקומן, בשבלי הלקט סימן כ"א וו"ל באגדה ר"ע היה יושב ובוכה, אמרו לו תלמידיו למדתנו רבינו וקראת לשבת ענג, א"ל זהו ענג שלי". הוא ג"כ בשבלי הלקט השלם סימן צ"ג וגם הב"י או"ח סימן רפ"ח הביא האגדה בשם שבלי הלקט עי"ש.

(עוד סס) „וכן בשבלי הלקט סימן ו' הביא באגדתא דר"א הוה קא אויל באורחא ופגע ביה אליהו ועמו ד' אלפים גמלים טעונים בו". הבאתי לעיל בהערה לצד 26 ע"ש.

(סס) כתב המו"ל בהערה „מדרש אגדת בראשית הו"ל הגאון המחבר בצורף עוד מדרשים קטנים ואחד מהם הוא מעשה או ברייתא דריב"ל מובא בשבלי הלקט ובכל בו" ומוסיף שם המו"ל הערה על הערה „כן העיד הרב המחבר באגדת בראשית שלו ואני בקשתיו בכל שבלי הלקט השלם ולא מצאתיו". נעלם ממנו כי בסוף ס' שבלי הלקט הקצר הדפיסו המדפיסים מעשה דריב"ל, והגאון המחבר כוון אליו.

(ל' 30) „והמדרשות אשר נמצאו בינינו חברים ר' יוחנן ועשה קצור מכל המדרשים וכלל כל מאמריהם, כאשר אבאר לך בארוכה באות ר". הדברים האלה אינם נכונים, כי ר' יוחנן לא עשה קצור מהמדרשים.

(סס) „והגדת בראשית הוא על כפר בראשית, הוא דורש פי' תורה מעין הסדרא". צ"ל פ' [ר"ת פסוק] תורה.

דמו קס"א „בנימין ואב יטרף, דכתיב וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו כו', ד"א זה אהוד כו', איננו ממדרש אבכיר כ"א מהתנחומא שהוצאתי לאור ויחי סימן ז"ג, י"ד מ"ו ושם נאמר בסדר אחר, כי הילקוט לא העתיק בסדר עי"ש. — בצד 141 הביא מרמו קס"ו „וירא איש מצרי מכה איש עברי כו'", אינו ממדרש אבכיר ובילקוט חסר הציון והוא בוי"ר פל"ב. — שם במאמר המובא מרמו קס"ט „וואמר אל בנותיו ואיו, מיד יצאה צפורה כצפור והביאתו. ד"א שמהרה כל בית אביה כדם הצפור ע"כ, הוא ממדרש תנחומא שמות אות י"א והציון „אבכיר" מוסב על המאמר המתחיל „ריב"ח אמר בקשו לענותן". — בצד 143 מרמו רכ"ו „ד"א ולא נחם אלהים בדרך כל הארץ כו'", המאמר הזה איננו ממדרש אבכיר, ובילקוט שם נשמט הציון „פסיקתא" ממקומו ומוסב על המאמר הזה הנמצא בפסיקתא דר"ב פסקא בשלח. — בצד 146 מביא המו"ל ארבעה מאמרים המצוינים בילקוט דפוס ווארשא בשם מדרש אבכיר, ובילקוט מדפוסים אחרים מצוין מדרש סתם, כמו בילקוט בלק רמו תשס"ו מאמר מי מנה כו', המאמר הזה הוא מפרד"א פכ"ט. כפ' ואתחנן רמו תתכ"ה מאמר בכל קראנו כו', הוא מן שו"ט תהלים קי"ח אות ט. כפ' עקב רמו תתנ"ב מאמר כיון שעשו ישראל כו', לא מצאתי עוד מקורו. כפ' שופטים רמו תתק"ו מאמר עשה צדקה ומשפט כו', הוא ממדרש דברים רבה, היינו מאמר א' ארשב"ג הוא כדברים רבה פ"ה אות א'. מאמר ב' כתיב עשה משפט הוא שם אות ב', מאמר ג' אמר רב אחא הוא שם אות ו', מאמר ד' ד"א שופטים הוא שם אות ז'.

(לד 27) הביא המו"ל בשם פי' מחזור מר' שמעון כ"י די ראססי כתוב שנקרא אבכיר בגלל סיום דרשותיו כו'. לפלא בעיני כי לא הביא את אשר העירותי במבוא ללקח טוב הערה כ"ב כי אבכיר הוא ר"ת „אמן בימינו כן יהי רצון", ושם הבאתי כי הרב החכם מהר"נ בריל ז"ל ראה כן בכ"י פירוש התפלה לר' אלעזר מגרמיוא ז"ל בעל הרוקח המונח באוצר הספרים של הקיסר בווען, והפלא יגדל כי מוכיר שם המו"ל את מובואי הנ"ל וישכח להביא הערתי על השם אבכיר.

(סס) הביא הגאון המחבר וז"ל: „וכן הביאו הר"ר ישעיה הורוויץ בשל"ה כאשר העתיק כללי המדרשות בשם חכם אחד ונראה שהוא מר' אברהם עקרא אשר נדפס בספר ארזי לבנון ספר שביעי". גם אנכי בפתח דבר ללקוטים ממדרש אבכיר (צד 6) הבאתי דברי השל"ה והעירותי במה שכתב „אעתיק קונטרס קטן מוחכם אחד" והעתיק כל דבריו מתחלתם ועד סופם והוא ה"ר אברהם עקרא ובספר ארזי לבנון (וויניציא שס"א) ובין החבורים הקטנים האחד הוא קצת כללי המדרש רבה להח' ר' אברהם עקרא ואילו כוון השל"ה, ועתה שמחתי בראותי כי כן הוא גם דעת הר"א ז"ל.

(לד 28) „מדרש אבא גוריון מובא בילקוט שמעוני חמש מגלות באסתר פעמים רבות". המדרש הזה הוצאתי לאור בספרי דאגרתא (ווילנא תרמ"ו) ושם בפתח דבר דברתי אדותיו ואין להכפיל הדברים.

(ספ) „אגרתא דבראשית (מדרש אגדת בראשית) מביאו רש"י באיוב ושלחו כצאן עויליהם וז"ל בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע בו מויק נלחם עמו, והיתה אמו אומרת לו הבא לי מספרים ואכרות את שורך, בהגדת בראשית לך הדלק לי את הנר בבראשית רבה". ואת הדברים האלה כתב הגאון המחבר בהקדמתו למדרש אגדת בראשית וז"ל: „וכן ביד רש"י היה נמצא מדרש אגדת בראשית כו'". וכבר העירותי בבית תלמוד ח"ד (צד 58) כי רש"י לא כוון כלל להמדרש הזה והמאמר לא נמצא כלל באגדת בראשית רק במדרש ב"ר פל"ו אות

זומא, ומרן ב"י הביאו באו"ח סי' מ"ו בשם מדרש, והאו"ז בסי' ק"ב מביאו בשם ויקרא רבה, אבל ביו"ר אין זכר ממנו, והאבודרהם בסדר שחרית של חול (דף ב' ע"ד דפוס פראג) הביאו ג"כ בשם מדרש, ועיין בהקדמתי לשבלי הלקט הערה רכ"ט. (לד 27) כתב המחבר כי מדרש אבכיר מובא בילקוט פעמים שונות. בהשחר שנה י"א (תרמ"ג) נדפסו ממני לקוטים ממדרש אבכיר הנמצאים מפורזים במקומות שונים בילקוט עם קצת הערות ופתח דבר בראש (יצא לאור גם במחברת מיוחדת*) וכנראה לא ידע הר"ש הזנעס מהדבר הזה, ע"כ הדפיס את הלקוטים הללו בסוף הספר "רב פעלים"; ועל המאמרים האלה יש להעיר: בצד 135 רמז נ' "וילד נח שלשה בנים דרך הכמתן קא חשיב להו". המאמר הזה איננו ממדרש אבכיר והציון "אבכיר" בילקוט מוסב על המאמר "למה נכתב ג' פעמים בפסוק שזה אחד מג' בני אדם, שעברו עליהן ג' עולמות, לפיכך הכתוב מוזהב, נח דניאל ואיוב כו". — בהערה הביא המו"ל כי בפענח רוא מובא מאמר בשם מדרש אבכיר שאינו בילקוט וז"ל "ומדרש אבכיר אמרו שכל הנולדים קודם נח היו ידיהם אדוקות שלמות בלי פרוד וחלוק אצבעות כו", גם אנכי רשמתי זאת בגליון כי הוא בפענח רוא פרשת בראשית, ומצאתי גם בס' כתב תמים לר' משה תקן (אוצר נחמד ח"ג צד 98) וז"ל ואמר במדרש אבכיר אמר ר"ח אין אדם שמח בימיו יותר מבשעת חופתו ונתינת בקבר כפלים מבשעת חופתו, שנאמר השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר, — בצד 136 הביא מילקוט רמז פ"ב מאמר "רבן גמליאל בנו של ר"י הנשיא אומר כשנמול אברהם אבינו", אינו ממדרש אבכיר ומצוין בילקוט "פדר"א" והוא נמצא בפכ"ט. — בצד 139 מובא מאמר מרמז קנ"ז "מהו אומר יחי ראובן ואל ימות כו", וכל המאמר איננו ממדרש אבכיר רק משטה חדשה לברכת יעקב, ובילקוט חסר הציון כמו שהעירותי בהערות שלי למדרש אבכיר הערה כ"ז. — בצד 140 הביא בשם

(*) במאסף לחכמת ישראל (Revue des Etudes Juives XIV p 109) הוסיף החכם החוקר מהר"א נייבויער עוד אותה מקומות מכ"י פ"י על התורה על דרך קבלה (רשימת אפסענהיים 202 ורשימת נייבויער 944) ומחברו נכד חר' שמואל מאשפירא.

(א) (דף קנ) ולא נחם לית קמ' כי פ'י הנחה אותם: וחכמים דרשו לשון נחמה, עדיין לא היתה נחמה לפניו על שמתו אותם שיצאו קודם הקץ ונפלו בארץ פלשתים, וזה ולא נחם, לא קבל תנחומין. במדרש אבכיר.

(ב) (דף קנא) ד"א כי קרוב הוא, לכך הולכים לבטח כי קרוב הוא הקב"ה לישראל, וכתוב אשר לו אלהים קרובים אליו, וכתוב ישראל עם קרובו, וזהו כי קרוב הוא. אבכיר.

(ג) (דף קנט) והנה מצרם נסע אחריהם. מהו נסע לשון יחיד, כלומר כאיש אחד נסעו. ד"א [שר] של מצרים, באבכיר.

(ד) (דף רכג) צפרה א"ת לרב תכשיטיה ושפחתה, צפרה צפירת תפארה, צפו וראו כמה היא נאה, במדרש אבכיר.

(ה) (דף רכ"ו) ויחד, נעשה בשרו תיודין, ד"א ייחד השם, בתנחומא, נעשה יהודי שמח וחד בלבו. ד"א ויחד ייחד את עצמו לכלל ישראל, ו"י וייחד ייחד את הקב"ה, לכך סמוכים, העביר חרב חרה על בשרו ונמול, והמדרשות הללו בתנחומא ובאבכיר ובחלק.

(ו) (דף שעט) ד"א ירכנו לבו שאין פורם תרומה בנדרת לב אלא תרומת הנדבה מה שאין כן בתרומת הלשכה ובק' כבר, כי ג' תרומות נאמר כאן של לשכה לקרבנות, ושל אדנים ושל נדבה כדאיחא באבכיר.

(ז) (רשימת אפסענהיים 393 רשימת נייבויער 2199) ר' יוחנן בר' יצחק נפחא, במדרש אבכיר אמר לה איני יכול, למה, כשברא הקב"ה לעולמו לא ברא שני אנשים לאשה אחת אלא זכר ונקבה בראם, אמרה לו אהרגנו ואני מותרת לך, אמר לה ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת כמה רעות שפיכת דמים וגלוי עריות, והקב"ה אמר שופך דם האדם וכו' ולא שטע אליה.

והמדרש הזה נמצא באוצר הספרים אשר במינצ'ען קובץ 260 ונרפס בבית המדרש ח"ה צד 52.

(ס) „וכן תראה [בוי"ר] פ' שמיני ראה ויתר גוים רב אמר כו', ובכח"י פ' זו תמצא זה המאמר באריכות". הכח"י הביא את המאמר כמו שהוא בתנחומא אשר הוצאתי לאור פ' שמיני אות י'.

(ס) „וכן הביא הערוך פעמים שונות בשם מדרש רבה ולא נמצא אתנו כמו בערך שרץ ג' כו' ואינו בנוסחאות שלנו", יש לתקן בערך „שרף" והמוספי הביא שם כי המאמר ההוא לא נמצא בנוסחאותינו, כי הכ"י שהיה לפני בעל הערוך היה שונה באיזה מנוסחאותיו ממה שהוא לפנינו.

(ס) „וכן מ"ש החכם רבינו נסים בר יעקב לדונש חתנו בהנחמו, וז"ל אמרו חז"ל שר"א ור' יהושע עלו לרגל לבהמ"ק ויהי ערב צום כפור המה בהר הבית והנה מלאך בא לקראתם ובידו חלוק לבן כו' ולא מצאנו ממנו לא כלו ולא מקצתו במדרשות שלנו ולא בילקוט". זה נמצא בספר מעשיות הנקרא חבור יפה מהישועה, ויש בו ספורים שאינם נמצאים בתלמודים ומדרשים שלפנינו, ועיין תולדות רבינו נסים בר יעקב להגאון הרש"ל רפאפורט וע"ש בהערה 38 והוא חושב שם הרבה מעשיות שלא ידענו מקורם והביא גם את המעשה הזה של ר' אליעזר ור' יהושע עם הגני.

(ל 23) „ושמעתי לאמר שמדרש אכביר הוא מלא מעשיות". במשפטו זה דן הגאון המחבר מפי השמועה ולא נכון שמע.

(ל 24) „בס' רקאנטי כפ' בראשית על פ' ויגרש את האדם כו' ומצאתי בדברי רז"ל מקום יש ששמו חצרמות ולפני החצר שדה ולפני השרה נחל". עיין בשוחר טוב שהוצאתי לאור מזמור י"א אות ו' ע"ש בהערות.

(ס) „וראיתי לקצת חכמי הקבלה האחרונים שכתבו כי מצאו בס' חנוך". הספר הזה הוא מעט הכמות ונרפס בבית המדרש ח"ב צד 114 וע"ש בהקדמת הרב החכם ד"ר יעלינעק ז"ל.

(ל 25) „ובס' הנייר קריאת התורה הביא וז"ל ובמדרש מעם אחר למה קורין בעריות ביום הכפורים כו'". נעלם ממני מדוע לא הביא זאת בשם התוס' מגלה (ל"א ע"א) שמביאים את המעם הזה בשם המדרש.

(ס) „ובס' תקון יששכר הביא כתב החכם בן עזרא ז"ל שאלו חכמי קירואן לרבינו האי ז"ל למה היהודים הררים במערב נהגו להשמר שלא ישתו מים בשעת התקופה כו' דברים כאלו לא מלבם הוציאו ומההכרח שהיה להם איזה מדרש". בראשונה אודיע כי הס' תקון יששכר הוא הנקרא „עבור שנים" (קושמניא שכ"ד) ומחברו לקח את כל הדברים מן האבודרהם סדר התקופות (דפוס פראג דף צ"ו ע"ד). ומה שהביא הראב"ע בשם רב האי גאון הוא בשו"ת הגאונים (ליק תרכ"ג) ובהערותי לתשובת הגאונים (ליק תרכ"ה) צד 5 הבאתי את דברי האבודרהם, והמאמר שהביא האבודרהם על מעם ד' תקופות וכתב „מצאתי כתוב שיש לזוהר בכל תקופה מארבעתן שלא לשנות מים משום סכנה" מצא הרה"ח המופלג מו"ה חיים מאיר הורוויץ הוספה בכ"י ישן נושן במינצ'ען והרפים בתוך ספרו כבוד חופה צד 22.

(ל 26) „מביא בשם ספר המוסר לה"ר יהודה כלץ מאמר שלא נמצא אצלנו במדרש וז"ל: „אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי לאליתו זכור לטוב ועמו ד' אלפים גמלים טעונים אמרתי לו מה אלו טעונים, אמר לי אף וחמה" כו'. המאמר הזה הביא בעל שבלי הלקט השלם סי' ח' (דף ד' ע"ב) בשם משנת ד"א

(ל 15) וכן נאבדו ממנו ברייתות אין מספר, כמו בס' תניא הביא „ברייטא דעל הסדר" כו'. ובמח"כ טעה כי המלות „על הסדר" אין הכוונה על ברייתא, רק היה המסדר שסדר ברכות התפלה, ובשבלי הלקט ענין תפלה (ערוגה י"ה) הביא מצאתי אנדה מאי על הסדר כו'.

(קס) „בס' תניא הביא ברייתא דעל הסדר כו' והברייטא הזאת הובאה ג"כ בס' שבלי הלקט". בשבלי הלקט הנדפס מכבר לא נמצא המאמר בשלמות, כ"א בשבלי הלקט השלם סי' י"ח.

(ל 16) הביא י"ב משניות בשם הגאון המקובל מו"ה נפתלי בס' עמק המלך. המשניות האלה הרפים הגאון המחבר ה"ר אברהם בסוף מדרש אגדת בראשית בשם „מסכת כלים" ונרפסים גם בבית המדרש ח"ב.

(ל 18) ברמב"ן פ' ויצא פסוק אל יחר בעיני אדוני הביא „ברייטא של מסכת נדה". נכבדות מדובר אדות הברייטא הזאת ע"י הרה"ח מו"ה חיים מאיר הורוויץ בספרו תוספתא עתיקתא וקונטרס פתחי נדה ע"ש.

(ל 20) „ואחר מותו (של רבי) לא הוסיפו במשנה כ"א מעט מועד, כמו משמת רבי במלה ענוה ויראת חטא, ובסוף עוקצין אריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל וכו'". כבר היתה הגי' במשנה לפני מסדר המדרש במ"ר פ"ג „המשנה מתחלת במ"ם (מאימתי) ומסיימת במ"ם (ה' יברך את עמו בשלום)", והרמב"ם הביא את ר' יהושע בן לוי בין התנאים.

(ל 21) „מהמעט מדרשים הנשאר לנו הם עוד חסרים, כמה שתשוב תראה בדברי הר"י בר"ש יעבץ בספרו תורת חסד כו' ובמדרש רבה פ' וישלח והוא עבר לפנינו כו', ולא מצינו המאמר הזה לא במדרש רבה פ' וישלח, ולא בילקוט פ' וישלח, ולא בילקוט תהלים". יש לתקן „במדרש רבותינו על הפסוק והוא עבר לפנינו",

בירושלמי וכל המדרשות שהיו כבר עוד קודם ר"י—במדר', שהוא אגדת א"י. ואני, אשען אני על דברי הרב מר באצבע עצמו אשר אמר „כי כל איש הרשות בידו להגיד דעתו" (הערתו לצד 47). ר' יוחנן זה הוא ר' יוחנן בר נפחא בר פלוגתיה דריש לקיש האמורא הקדמון תלמיד רבינו הקדוש [נולד ג"א תתק"ס ומת ד"א ל"ט—תק"צ לשטרות ועיין באגדת רש"ג] ונעשה לראש ישיבה בארץ ישראל בטבריא בערך שנת תתק"צ לאלף הרביעי והוא חבר וסדר את התלמוד ירושלמי או גמרא דבני מערבא (כמו רמב"ם וכו' אפי' שסדרו את התלמוד בבלי) בא"י כמו שלש מאות שנה אחר חרבן הבית. גם היה תלמיד ר' ינאי ור' אושעיא רבה שלמד לפניו בקיסרין י"א או י"ג שנה, גם תלמיד חזקיה בן ר' חייא ורובי חורתי קבל מרבו ר' חנינא בר חמא הכהן; ולפ"ז י"ל באמת כי הסתחיל במדר' היה ר' אושעיא רבה, והמשלים היה ר' יוחנן תלמידו.

הוא ר' יוחנן שמתו עליו מ' בניו והעשירי נפל לתוך יורה רותחת והותך בשרו ולא נשאר דק העצמות ולקח לו אצבע קטנה לזכרון ועליו אמר דין גרמא דעשיראה ביר (ברכות ה:) ועיין יוחסין. והיה יפה תאר מאד (כ"מ פד') ועיין ירושלמי ע"ז (ד"ש פ"ג) בדדמך ר' יוחנן איחכפון איקוניא אמרין דלא הוות איקונין דכותה. ועיין ירושלמי פרק היה קורא (מ"ג) שבימות החורף לא היה מניח רק תפלה של יד ולא תפלה של ראש שהיה מניח לו, וז"ל הירושלמי שם: ר' יוחנן בקייטא (בקץ) דלא הוה חזיק דישא הוה לביש תרווייהון ברם בסיתא (בתקף) דהוה חזיק דישא (מחזיק כהלש כניס כמטפחת מפני הליכה) לא הוה לביש אלא דארעוי, וביוחסין השלם (צד 151) הלשון משובש, שכתב וז"ל: „שלא היה מניח תפלין כל השנה אלא בערב פסח (שנלקח שלא היה מניח כל עיקר) כמו שמבואר בירושלמי" והוא לא כמבואר בירושלמי, וצ"ע.

(סס לד 13) „והרשב"ם בב"ב קכ"ד ע"ב הביא והיינו דאמרין בעלמא סתם סדר עולם ר' יוסי, ונבנסחא שלנו בסנהדרין לא נזכר סדר עולם". כונתו בסנהדרין דף פ"ו ע"א, ואין ספק שלפני הרשב"ם היה כן הנוסח בנמרא סנהדרין שם, כאשר העיר בצדק הרב החכם הנדול מהר"ב ראמנער במבוא לסדר עולם אשר הוציא לאור צד 9.

(סס) „וכן ייחס הרמב"ן ז"ל ברייתא דסוד העבור לשמואל". עיין צונץ בספרו גד"פ צד צ"ג.

(סס) „בפסיקתא מלאתי משפט כגון משנתו של ר' חייא כו", הוא בפסיקתא דרב כהנא פסקא איכה קכ"ב ע"א וע"ש בהערה ס'.

(לד 14) הביא בב"ב דף ע"ד הביאו יש במדרש למה נסמכה פרשת מקושים לפ' ציצית, לומר לך שהמתים חייבים בציצית כו' ע"כ. זה מובא גם בהרא"ש מ"ק פ"ג סימן קכ"ו, וכן באו"ו סי' תכ"א, והמדרש הזה לא נמצא לפנינו.

(סס) חושב שבע מסכתות קטנות. ה"ר רפאל קירכר היים הו"ל ז' מסכתות קטנות עם פי' קצר (פפד"מ תרי"א) ואלה הם: א) מסכת ספר תורה. ב) מסכת מוזהב. ג) מסכת תפלין. ד) מס' ציצית. ה) מס' עבדים. ו) מס' כותים. ז) מס' גרים.

(סס) „אבל אבות דר"נ היא ברייתא דמס' אבות כמו שכתבו תוס' בב"ק". כונתו לדברי התוס' ב"ק כ"ה ע"א ד"ה קל וחומר, וכן מוכח בתוספתא דמס' אבות, וכן מובא גם בתוס' בב"ק ק"א ע"א וסיים „וכן משמע באבות" והעיר שם הגאון הרי"ב „לא ידעתי מקומו" והביא שם גם דברי התוס' מן ב"ק וכתב „חפשי באר"נ ולא מצאתי" ע"ש.

לר"י, לפי דעת האומרים [הרמב"ם נקדמת ס"ד, הלאכ"ד בספר הקבלה, הרשנ"ץ שו"ת סימן רנ"א וספר כריתות לר"ש מקונן ימות פולס שער כ', לדה לדך נקדמתו, סה"ד, למ"ד] כי ר' יוחנן הנא אשר חבר וסדר תלמוד ירושלמי שהוא גמרת ארץ ישראל ור"י גם הוא הלא היה בא"י, והמד"ר גם הוא אגדת ארץ ישראל הוא (עיין מ"ע א"ב פ"ב ושם פ"ב). ולפי"ז אם נאמר שכונת רש"י בדבריו „שהיא אגדת א"י" הוא מפאת כי נמצאו בו הרבה דרשות הלכות מירושלמי (רובם בבראשית רבה), עוד סיוע הוא לשיטת הגאון המחבר כי ר"י חברו וכמ"ש באות ר' (צד 106). ואלו ואלו דברי אלהים חיים אשר יצאו מפי ר' יוחנן.

ויובל היות עוד, כי עיקר ותוכן המד"ר נולד על רבי ר' יוחנן, כדעת המחבר, ואחר זמן רב או מעט שחו עליו נוספות ענינים ומאמרים הרבה, וכמו שבתלמוד ירושלמי הוסיפו תלמידיו של ר' יוחנן אחרי מותו מאמרים הרבה כפי דעת ורוח רבם, וכמו שהיה עיקר ס' הוהר נוסד מרשב"י ותלמידיו ותלמידיו תלמידיו הוסיפו עליו בכל זמן ועדן כדעת הרהמ"ח באות ז' (צד 107). וכדעת הגאון רי"ע בראש ספרו מטפחת ספרים, ועיין יוחסין, וכן אמנם כוונת המחבר (צד 12) בדבריו שכתב זו"ל: „שכלל בחכמה עלינוה תוכן כל המדרשים", היינו איזו עקרים ויסודות, ודייק בדבריו וכתב לשון תוכן, וכן עשה קצור מכל המדרשים שהיו לפניו מלפנים (צד 30 וצד 50), כי גם בזמן ר' יוחנן כבר היו ספרי אגדתא פתוחים לפניו כמ"ש (גיטין ס' ותמורה יד) ר"י ור"ל הו"מ מעייני בספרא דאגדתא שבחא וכו', ובירושלמי הוריות (פ"ג ה' ד') רבי חנניה הוה מיסתמיך רבי חייא בר בא בציפורין המא כל עמא פריי, א"ל למת כל עמא פריי, א"ל ר' יוחנן יתיב דרש בבית מדרשא דרבי כנניה וכל עמא פריי מישמעניה, אמר בריך רחמנא דחמי לי פירין עד דאנא בחיים וכל אגדתא פשטית ליה (פירושו שר' חנניה ראה שהכל רצין ואמרו לו שלום לשמוע דרש דר' יוחנן שיושב ודורש נבמה"ד ש"ר כנאה ואמר כדון המקום בזיתי לראות כתיי מה עשיתי פירות עס תלמידיו). ועיין צד 20 שמביא בשם היוחסין שר' הושעיא חבר כד"ר ור"י היה תלמיד ר' הושעיא. ולפי"ז קרוב באמת לומר כי מפי שניהם, גם מפי ר' הושעיא גם מפי ר' יוחנן, קבלנו עיקרי ושרשי המד"ר, וכמו ר' יוחנן שמו נוספות על דבריו ר' הושעיא רבו במד"ר כן הוסיפו אחרי ר' יוחנן גם התלמידים הבאים אחיהם, והמאסף האחרון למד"ר לא נודע מי הוא, ועיין צד 105—106. ועיין עוד שם (109) שכונת ר"י היה לכלול כל הבריות

יריעות שלמה

(לד 6) המחבר הוציא לאור (בווילנא תקס"ב) את מדרש אגדת בראשית עם הקדמה בראשו. והעיר החכם המו"ל כי איש אחד ושמו יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי הרפים את הקדמת המחבר ז"ל במדרש אגדת בראשית שהוציא לאור בזאלקווא תקס"ד. עיין מה שהעירותי במבואי לתנחומא צד 84.

(ספ) בההקדמה הנ"ל מאת הגאון ה"ר אברהם ז"ל כתוב אולי ה' אותי להרפים פסיקתא רבתי לא אכחיד תחת לשוני להודיע שמותיהם של המדרשים ומי חברם כלם ע"כ. ידוע כי היתה לה"ר אברהם פסיקתא רבתי בכ"י וברעתו היה להוציא לאור, והר' זאב וואלף איינהארן (הרו"ו) בפירושו לפסיקתא רבתי הנדפסת בברעסלוי הביא הרבה נוסחאות מהכ"י הזה, והאיש ר' יעקב הנ"ל הוסיף משלו בתוך הקדמתו הגנובה למדרש אגדת בראשית, ות"ל כבר הגהתי אותה כיד ה' המובה עלי, וגם נתתיה ליד הרה"ג המפורסם מו"ה אפרים זלמן מרגליות נ"ו מבראד לבאר בו מקומות הסתומים ואקוה לאל להרפים במהרה" והדבר הזה כלו שקר, וזה לא כביר נודע לי כי הפסיקתא רבתי כ"י עם ההערות מאת הרב ר' אברהם ז"ל היתה נמצאת אצל המו"ס ר' יעקב גינצבורג בבאברויסק, ומכר הכ"י ובכל ההשתדלות לא יכולתי להשיגה.

(לד 12) הביא המחבר „בילקוט שה"ש סמכוני באשיות אלו הלכות רפדוני בתפוחים אלו אגרות כו". בילקוט חסר הציון והוא בפסיקתא דר"ב פסקא בחרש השלישי.

(ספ) „בילקוט וישב (רמ"ה ע"ב) מה גפן זו יש בה ענבים וצמוקים". הציון רמ"ה ע"ב הוא בטעות וצ"ל רמז קמ"א, והוא נובע ממדרש שמואל פט"ז אות א'. (ספ) „וכן עשה ר' יוחנן במדרש רבה, עי' רש"י ויגש על פסוק ומקצה אחיו שר' יוחנן חברו". ר' יוחנן לא חבר את המדרש רבה, ורש"י כתב שם „והו' לשון בראשית רבה, שהיא אגדת ארץ ישראל" וכונתו כי במדרש ב"ר נמצאות הרבה דרשות הלכות מירושלמי והן אגדת א"י, אבל לא כי ר' יוחנן הוא מחבר המדרש רבה. גם המדרש בראשית רבה ומדרשים אחרים על התורה איש אחד לא חברם ב'. (ספ) „וכן חבר (ר' יוחנן) מדרש שו"ט". גם בזה לא קלע אל השערה, ועיין במבואי למדרש שו"ט אות ב'.

(ספ) „ושאר המדרשים הנזכרים כאן חברים רב או שמואל". גם זה אינו נכון. גם מה שהביא כי גם פרקי דר"א נתחברו ע"י רב אינו נכון, כי המאמר שהביא לראיה נמצא בוחר, כאשר העיר החכם המו"ל.

א) הרב המחבר הציב לו ציונו לפי הדף ולא לפי הרמז ובילקוט פסד"א הוא בדף מ"ה ע"ב. סמ"ל

ב) החכם החוקר מר באבער אשר מאן ימאן לתת ולחכם את המד"ר לר' יוחנן, מעמו וגימקון עמו ואויל לשיטתו, אולם הגאון המחבר גם הוא לשיטתו אויל, וגם היא איננה רחוקה מן האמת, 'אנו אם אין לנו ראיה ברורה ונצחת אשר תכריע הכף, נוכל להתחזק בהשערה היותר קרובה ליחסו

נפש כל משכיל אשר ספריו מונחים בקרן זוית אין דורש ואין מבקש לחפש אחריהם ולהוציאם לאור עולם. גם הספר „רב פעלים“ היה מונח בכתובים זה לערך מאה שנים, ורב תודות להרב החכם השלם מוהר"ר שמעון משה האָנעס נ"י אשר הוציא הספר היקר הזה לאור עולם עם הערות מושכלות הנכוחים למבין. וגם ידידי הרב החוקר הנפלא אשר כל רז לא אנס ליה מהר"ד פרוֹפֿיסור ד"ר קויִפֿמאנן כתב בקורת בקצרה במכ"ע „מאָנאטסשריפֿט פֿיר געשיכטע אונד וויססענשאַפֿט דעם יודענטהומס“ שנה שלישית (צד 136—139) ומהלל את הספר וההערות של החכם המו"ל הנ"ל. והנה כאשר שמתי עיני על הספר היקר הזה מצאתי ראיתי להעיר על איזה דברים מהמחבר ז"ל וגם על ההערות מהחכם המעיר הנ"ל ואביאם פה לפני הקוראים הנכבדים בקצור נמרץ, כי אם אבוא בארוכה לדבר על כל ספר וספר, תקצר היריעה מהכיל ולזה נדרש ספר גדול ורחב ידים, לכן קצרתי בזה. והאלהים יהיה עמדי שלא אכשל בהערותי וידריכני בדרך אמת.

שלמה באָבער

לבוב בחדש תמוז תרנ"ה.

פתח דבר

זה לא כביר יצא לאור בווארשא הספר „רב פעלים“ חברו הרב הגאון מוהר"ר אברהם ז"ל בן הרב הגאון הגדול מוהר"ר אליהו מווילנא ז"ל. בספר הזה אסף לאספה שמות מדרשי רבותינו גם ספרים שונים, והמקומות אשר נזכרים בהראשונים בבקאות נפלאה ובחקירה עצומה. וזה כערך מאה שנים היה מונח הספר בקרן זוית, כי המחבר נפטר כ"ה כסלו תקס"ט, ואביו הגאון ר"א ז"ל נפטר ג' דחיה"מ סכות תקנ"ח, ובספרו זה כאשר מזכיר את כבוד אביו כותב לפעמים „ני"ו" ולפעמים מזכירו וכותב הכ"ס (הריני כפרת משכבו), מזה נראה כי עסק בחבור זה בשנת תקנ"ח אשר כבר הלך לעולמו. המחבר הזה כאשר הביא החוקר רש"י פ"ן ז"ל בספרו קריה נאמנה וכאשר הובא אח"כ בספר האשכול, היה חכם גדול בתורה ובמדרשים וסופר מהיר בשפת קדש, וזך הרעיון, ופרנס ומנהיג לעדותו. עוד בילדותו הצטיין בכשרונותיו הנפלאים עד כי גם אביו הגר"א ז"ל השתומם על רחב לבו ותבונתו. והר"ר אברהם הנ"ל היה המוציא לאור כתבי אביו, וכמה פעמים פירש דבריו בהרחבת הבאור ותירץ כמה שאלות וקישויות אשר הקשו גדולי הדור על דברי אביו. הוציא לאור „מדרש אגדת בראשית“ בצרוף כמה מדרשים קטנים והקדים להספר הקדמה נכבדה. גם חבר באור על תהלים בשם „באר אברהם“ עד מזמור ק' ונרפס בווארשא תרמ"ז. הוציא לאור ס' „תמים יחדיו“ מהר"ר מענדיל מרושאט עם הקדמה מושכלת והנהגות רבות נרפס בוויילנא תקס"ח. גם חבר ספר „גבולות הארץ“ על הגיאוגרפיה נרפס בברלין תקפ"א. ונשארו עוד בכתובים הרבה ספרים ממנו: באורים על כמה מסכתות מש"ס בבלי, הגהות וחרושים על הירושלמי, פירוש גדול על תרב"א, באור על מדרש רבה, באורי מלות קשות בתלמוד ומדרשים, חרושים על שו"ע או"ח, ס' על שמות הערים והמקומות הנמצאים בתלמודים ומדרשים, ספר על המדות והמשקלות בתלמוד ביחוסם אל המדות והמשקלות הנהוגות בימינו ובימים הקדמונים, ועוד כתבים רבים בענינים שונים. גם נודע לי כי אצל איש אחד בעיר באברויסק ברוסיה נמצא ממנו באור על הפסיקתא רבתי וגם כתב יד מגוף הפסיקתא רבתי שהיו בידו, ובכל השתדלותי לא אוכל להשיג הכ"י עם האורו. ועל זה תכאב

מחברת

יריעות שלמה

הערות והוספות לספר רב פעלים מהרב הגאון מוהר"ר אברהם זצ"ל
בן הגאון רבינו אליהו מוילנא זצ"ל.

ממני

שלמה באָבער
מלבוב.

ונספחו עוד תקונים ומלואים והוספות

מאתי המו"ל את הספר רב פעלים הנ"ל

שמעון משה חאָנעם

גם העתקתי פה ברייתא דמעשה בראשית כפי שמצאתיה כתובה בכת"י
רב פעלים הנ"ל מהרד"ק. ואף כי עתיקה ונושנה היא מאד, חדשה היא ברפוס, כי
עד היום הזה עוד לא ראתה ברייתא זו אור הרפוס בצביונה ותכניתה כמו שהיא.

ווארשא

ברפוס האחים שולדבערג, דויקא № 1

שנת תרנ"ו לפ"ק

ІЕРІОСЪ ШЛОМО

т. е. Завѣса Соломона

Примѣчаніе къ книгѣ „Равъ Поолимъ“

Соломона Бобера

ВАРШАВА

Въ Типографіи Братъевъ Шульдбергъ, Дикая № 1.

1896.

שהיה בן ק"ל שנה כשהוציאוהו ליהרג והיה יפה תאר ויפה מראה והיה דומה למלאך ה' צבאות. באו והגירו למלך את יפיו ואת שיבתו וא"ל כחיך אדוני תרחם על הזקן הזה. אמר הקיסר לר' חוצפית בן כמה שנים אתה. א"ל ק"ל שנה לכד מיום אחד ובקשתי ממך שתמתיך לי עד שתתמלא יומי. א"ל הקיסר מה לך שתמות היום או למחר. א"ל כדי שאקיים עוד שתי מצות. א"ל מה מצוה אתה רוצה לעשות. א"ל לקרוא ק"ש ערבית ושחרית להמליך עלי את שם הגדול והנורא המיוחד. א"ל הקיסר מידי שליחי אבותי החריבו את ביתו ואת נבלת בושחים באלהיכם שאין בו כח להציל אתכם מידי שליחי אבותי החריבו את ביתו ואת נבלת עבדיו נתנו סביבות ירושלים ואין קובר ועתה אליהך זקן הוא ואין לו כח להציל עוד. שאלו היה בו כח היה נוקם נקמתו ונקמת עמו ונקמת ביתו כמו שעשה בפרעה ובסיסרא ובכל מלכי כנען. וכששמע ר' חוצפית כך בכה בכי גדול ואחז בכגדיו ויקרעם על גדוף השם ית' ועל חרפתו ואמר לקיסר אוי לך קיסר מה תעשה ליום אחרון כשיפקוד הש"י על רומי ועל אלהיכם. אמר המלך עד מתי אתווכח עם זה וצוה להרגו ויסקלוהו ויתלוהו. ואז באו שריו וחכמיו וחלו פניו לקברו כי חמלו על שיבתו. ויאמר המלך לקבור אותו. ויבאו תלמידיו ויקברוהו ויספדוהו הספד גדול וכבד מאד:

ואחריו הוציאו את ר' חנינא בן חכנינאי. ואותו היום ערב שבת היה וכל ימיו היה יושב בתענית מבן י"ב שנה עד צ"ה שנה. א"ל תלמידיו רבי רצונך שתטעום כלום קודם שתהרג. אמר להם עד עתה התעניתי ולא אכלתי ולא שתיתי ועתה איני יודע איזה דרך אלך ואתם אומרים לי לאכול ולשתות. התחיל בקדוש היום ויכלו השמים עד ויקדש אותו ולא הניחוהו לגמור עד שהרגוהו. ויצתה ב"ק ואמרה אשריך ר' חנינא בן חכנינאי שהיית קדוש ויצתה נשמתך בקדושה בתיבת ויקדש:

ואחריו הוציאו ר' ישבב הסופר. אמרו עליו על ר' ישבב הסופר שהיה בן תשעים שנה אותו היום שהוציאוהו ליהרג. כיון שהוציאו אותו באו תלמידיו ואמרו לו רבינו תורה מה תהא עלינו. אמר להם בני עתידה תורה להשתבח מישראל לפי שאומה הרשעה העיזה פניה והערימה סוד לאבד מרגליותינו ממנו והלואי שהייתי כפרה על הדור. אבל אני רואה שאין לך רחוב ורחוב שבכומי שאין בה חלל חרב שעתידה אומה הרשעה לשפוך דם נקי מישראל. אמרו לו רבינו ומה תהא עלינו. אמר להם החזיקו איש ברעהו ואהבו שלום ומשפט אולי יש תקוה. אמר ליה קיסר זקן בן כמה שנים אתה. אמר לו היום בן תשעים שנה אנכי ועד לא יצאתי ממעי אמי היה גזרה מאת הקב"ה למסור אותי ואת חברי בידך כדי לתבוע דמנו מידך. א"ל וכי יש עולם שני. א"ל הן. ואתה אוי ואוי לבשתך כשיפרע דם חסידיו מידך. אמר הקיסר מהרו מהרו להרוג גם את זה ואראה כחו וגבורתו של אלהי זה ומה יעשה לי בעולם שני. ויצו עליו וישרפוהו:

ואחריו הוציאו את ר' אלעזר בן שמוע. אותו יום אמרו עליו על ר' אלעזר בן שמוע שהיה מאה וחמש שנים ומקטנותו ועד סוף ימיו לא שמע אדם שהוציא תפלות מפיו ולא נתקומט עם חבריו בין בדבור בין במעשה. והיה עניו ושפל רוח וישוב בתענית שמונים שנה, ואותו היום שנהרג יום כפורים היה ובאו תלמידיו לפניו ואמרו לו רבינו מה אתה רואה. אמר להם אני רואה ר' יהודה בן בבא שמשאיים את מטהו ואת ממת ר' עקיבא בן יוסף סמוכה אצלו והם מתוככים בדבר הלכה יחד זה עם זה. אמרו לו ומי מכריע ביניהם. אמר להם ר' ישמעאל כ"ג. אמרו לו מי מנצח. אמר להם ר' עקיבא על שטרה בכל כחו בתורה. אמר להם בני רואה אני עוד שנשמת כל צדיק וצדיק מטהרת את עצמה במי השילוח כדי ליכנס היום במהרה בישיבה של מעלה לשמוע את דרשות ר' עקיבא בן יוסף שידרוש להם מענינו של יום וכל מלאך ומלאך מביא קתדראות של זהב לכל צדיק וצדיק לישב עליו במהרה. צוה הקיסר להרגו, ויצאה בת קול ואמרה אשריך ר' אלעזר בן שמוע שהיית טהור ויצאה נשמתך במהרה:

סליק מדרש אלה אזכרה.

ואחריו הוציאו ר' חנניה בן תרדיון. אמרו עליו על רחב"ת שהיה נעים בפני הקב"ה ואדם ומעולם לא עלתה קללת חברו על ממתו (צ"ל שפתו). וכשצוה הקיסר ברומי שלא ללמוד תורה מה עשה רחב"ת עמד והקחיל קהלות ברבים וישב לו בשוקי של רומי והיה לומד ועוסק ודורש בתורה. וצוה הקיסר לכרכו בס"ת ולשרפו. נמלו הקוסמינר וצרכו בס"ת והצית את האור ונמל ספוגין של צמר ושראן במים ונתן על לבו כדי שלא תצא נשמתו במהרה. והיתה בתו עומדת ואומרת אוי לי אבא שראיתך בכך. והוא השיב ואמר לה טוב לי בתי שראיתני בכך. ותלמידיו היו עומדין עליו ואומרים רבינו מה אתה רואה. אמר להם אני רואה גויילין נשרפין ואותיות פורחות והתחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו מפני מה אתה בוכה. א"ל אם אני לבדי נשרף לא היה הדבר קשה לי ועכשיו אני נשרף וספר תורה עמי. א"ל הקוסמינר רבי אם אני מסלק את הספוגין של צמר מעל לבך כדי שתצא נשמתך מהרה מביאני אתה לחיי עוה"ב. א"ל הן. א"ל השבעה לי. וישבע לו. מיד כשנשבע לו הרבה הקוסמינר את השלחבת ונמל הספוגין ויצתה נשמתו. ואף הקוסמינר השליך עצמו באש ונשרף. יצאה ב"ק ואמרה רחב"ת והקוסמינר מזומנים לחיי עוה"ב. על זה בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת כגון זה הקוסמינר ויש אדם שעובר כל ימי חייו ומפסיד את שכרו בשעה אחת כגון יוחנן כ"ג ששמש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי:

ואחריו הוציאו ר' יהודה בן בבא שלא מעם מעם שינה אלא כשינת סוס מח"י שנה עד פ' [בסח"ד ע'] שנים. ואותו היום שהוציאוהו ליהרג ערב שבת היה והוציאוהו ליהרג מט' שעות ולמעלה והתחיל מבקש מהם בחיכים המתינו לי מעט עד שאקיים מצוה אחת שצוה הקב"ה עלי. א"ל עדיין אתה בושח באלהיך. א"ל הן. א"ל וכי עדיין יש כח באלהים שאתה בושח עליו. א"ל גדול אדוני ומחולל מאד ולגדולתו אין הקר. א"ל אם יש בו כח למה לא הציל אותך ואת חבריך מיד מלכות. א"ל אנו חייבים מיתה למלך גדול וגורא והוא מסר אותנו ביד מלך כדי לתכוע את דמינו מידו. באו והגידו למלך את דבריו. שלח המלך אליו ואמר לו אמת שהגידו לי ממך אם לאו. א"ל אמת הוא. א"ל הקיסר כמה עזי פנים אתם שעל פתח מיתה אתם עומדים ועדיין עזים אתם. א"ל ר' יהודה אוי לך קיסר רשע בן רשע הלא ראה חרבן ביתו והריגת חסידיו וצדיקיו ולא עשה קנאה להנקם מיד. אמרו ליה תלמידיו רבינו היה לך להחניף אותו. אמר להם וכי לא למדתם שכל המחניף לרשע סופו נופל בידו. א"ל בחייד קיסר המתן לי עד שאקיים מצוה אחת ושבת שמה והוא עולם הבא. א"ל לזה שמעתי לעשות שאלתך. מיד התחיל בקידוש היום ויכלו השמים והארץ והיה אומר בנעימות ובקול רם והיו תמהים כל העומדים עליו. וכיון שהגיע עד ברא אלהים לעשות לא הניחוהו לגמור וצוה הקיסר להרגו והרגוהו ויצאה נשמתו באלהים. יצאה ב"ק ואמרה אשיך ר' יהודה שהיית דומה למלאך ויצאה בשמתך באלהים. וצוה ותכבדוהו אברים והשליכוהו לכלבים ולא הוספד ולא הוקבר:

ואחריו הוציאו ר' יהודה בן דמא. אותו היום ערב שבעות היה. א"ל ר' יהודה לקיסר חייך המתן לי מעט עד שאקיים מצות עצרת ואקדשו כדי לשבח להקב"ה שנתן לנו התורה. א"ל הקיסר עדיין אתה בושח בתורה ובאלהים שנתנה. א"ל הן. א"ל קיסר מה שכרה של תורתך. א"ל עליה אמר דוד ע"ה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. א"ל הקיסר אין שומים בעולם כמו אתם שסוברים שיש עולם אחר. א"ל אין שומים בעולם כמו אתם שכופרים באלהים חיים ואוי לך אוי לבשתך ואוי לחרפתך כשתראה אותו עם השם באור החיים ואתה תשוב בשאלת תחית בידרגה התחתונה. מיד חרה אפו של הקיסר עליו וצוה לקשרו בשערו ראונו בזה הסוס וצוה למשכו בכל רוחב של רומי ואח"כ צוה וחתכוהו אברים. ובא אליהו ז"ל ולקח האברים וקברן במערה אחת הסמוכה לנהר היורד לפני רומי ושמעו כל רומיים קול נהי ונכי כל ל' יום בתוך אותה מערה ובאו והגידו לקיסר. אמר להם אם היה העולם נהפך לתהו ובהו לא אשקוט עד שאמלא רצוני באותן עשרה זקנים כאשר נשבעתי. והיה שם אחד מחכמי רומי ואמר לקיסר אדוני קיסר דע כי הסכלת בזה ושנית הרבה מאד ששלחת יד בעם ה' בלי חנינה. דע כי מרה תהיה לך באחרונה שהרי כתיב בתורת היהודים אל רחום וחנון ארך אפים. ועוד כתיב בתורתם ומשלם לשונאיו אל פניו להאבירו. כששמע הקיסר כך חרה אפו על אותו זקן וצוה לחנקו. כשישמע הזקן כך מהר ומל את עצמו. ומיד כשחנק לא נמצא על נודע אנה. ויחרד הקיסר ויראה גדולה ולא שב אפו בכל זאת ועוד ירו נמויה:

ואחריו הוציאו את ר' חוצפית המתורגמן. אמרו עליו על ר' חוצפית המתורגמן שהיה

למטמרון הסופר הגדול השר ואמר לו כתוב וחתום ששה חרשים שלמים נגע צרעת שאת וספחת ובהרת וירקון ושחין רע על ארם הרשעה וגפרית ואש על האדם ועל הבהמה ועל הכסף ועל הזהב ועל כל אשר להם עד שיאמר איש לחברו הא לך רומי וכל אשר בה בפשוט וחברו משיב אין לי חפץ בהם כי אין לי הנאה מהם. וכששמע ר"ש כך מיד נתקדרה דעתו והיה מהלך ברקיע אנה ואנה והיה רואה מזבח סמוך לכסא הפילוסופיה ולגבריאל מה זה. אמר מזבח הוא. א"ל ומה אתם מקריבים עליו בכל יום. וכי פרים ואישים למעלה. א"ל נפשות של צדיקים אנו מקריבים עליו בכל יום. א"ל מי מקריב אותם. א"ל מיכאל השר הגדול. מיד ירד ר"ש והגיע לארץ והגיד לחבריו שכבר נגזרה גזרה ונכתב ונחתם. והיו מתאוננים בימין על שנגזרה עליהם גזרה קשה כזאת ושמהם בשמאל על ששקלן הקב"ה בצדקות ובחסידות נגד השבטים. והיו יושבין זוגות זוגות ר' ישמעאל ור' שמעון ב"ג. ר' עקיבא ור' חנניה בן תרדיון. ר' אלעזר בן שמוע ור' ישבב הסופר. ר' חנינא בן חנינאי ור' יהודה בן בבא. רבי חוצפית המתורגמן ור' יהודה בן דמא.

נכנס הקיסר וכל גדולי רומי אחריו. אמר להם מי יהרג תחלה. ענה ר' שמעון ב"ג אני נשיא בן נשיא מורעו של דוד מלך ישראל ע"ה אני אהרג תחלה. ענה ר"ש כ"ג ואמר אני כ"ג בן כ"ג מורעו של אהרן הכהן אני אהרג תחלה ואל אראה במיתת חברי. אמר הקיסר זה אמר אני אהרג תחלה וזה אמר אני אהרג תחלה א"ל הפילו גורלות ביניכם. ויפול הגורל על רשב"ג וצוה הקיסר להתנדב את ראשו תחלה וחתכוהו. ונמלו אח"כ את ר"ש כה"ג בין ירכיו וצוה עליו במר נפש ואמר אי תורה ואי שכרה. הלשון שהיתה מבארת התורה בע' לשונות איך עתה לוחכת את העפר. והיה מתאונן וכוכה על רשב"ג. א"ל הקיסר מה זה ומה זה אתה זקן שאתה בוכה על חברך היה לך לבכות על עצמך. א"ל ר"ש אני בוכה על עצמי שחברי גדול ממני בתורה ובחכמה ועל שקדמני בישיבה של מעלה אני בוכה:

עוד הוא מדבר ומתאונן וכוכה ומקונן נשקפה בתו של הקיסר בעד החלון וראתה יפיו של ר"י כ"ג ונכמרו רחמיה עליו ושלחה לאביה ליתן שאלה ובקשה אחת. ושלח לה הקיסר בתי כל אשר תאמרי אעשה חוץ מר' ישמעאל וחבריו. שלחה לו אבקש ממך להחיות את נפשו. שלח לה כבר נשבעתי. שלחה לו אבקש לך א"כ שתצוה להפשיט את עור פניו כדי להסתכל במקום מראה. מיד צוה להפשיט את עור פניו. וכיון שהגיע למקום תפלין צעק צעקה גדולה ומרה ונודעוה שמים וארץ. צעק פעם שניה ונודעוה בסה"כ. אמרו מלה"ש לפני הקב"ה צדיק כזה שהראית לו כל גנוי העולם עליונים ורזי תחתונים יהרג במיתת משונה מזה הרשע. זו תורה וזו שכרה. אמר להם הניחו לו שהעמוד זכותו לדורות שלאחריו. אמר הקב"ה מה אעשה לבני גזרה היא ואין מי שיפר. יצאה ב"ק ואמרה אם אשמע קול אחר אהפוך את כל העולם לתהו ובהו. וכששמע ר"ש כך שתק. א"ל הקיסר עד עתה לא בכית ולא צעקת ועתה אתה צועק. א"ל לא על נשמתו אני צועק אלא על מצות תפלין שהולכין ממני. א"ל הקיסר עדיין אתה בושט באלהיך. א"ל הן יקטלני לו איחל. מיד יצאה נשמתו של ר' ישמעאל:

ואחריו הוציאו ר' עקיבא בן יוסף דורש כתרי אותיות ומגלה פנים בתורה כמו שנמסרו למשה מסיני. וכשהוציאוהו להריגה בא מכתב לקיסר שמלך ערביא מתפשט בארצו. נחץ ללכת וצוה לחבוש את ר' עקיבא בבית האסורין עד שישבו מן המלחמה. וכשבא מן המלחמה צוה להוציאו. וסרקו את בשרו במסרקות של ברזל ובכל סריקה וסריקה שהיו סורקין היה אומר ר"ע צדיק הוא ה' הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. יצאה ב"ק ואמרה אשריך ר' עקיבא שהיית צדיק וישר ויצאה נשמתך בצדיק וישר. וכשנפטר בא אליהו הנביא וזכור למנוח ונמלו על כתפו ונשאו חמש פרסאות ופגע בו ר' יהושע הגרסי א"ל וכי אינך כהן. א"ל גופן של צדיקים אינו מטמא. והלך עמי יהושע הגרסי עד שהגיע למערה אחת יפה מאד וכיון שנכנסו שם מצאו שם מטה יפה ונר דולק. נמלו אליהו ז"ל דרך מראשותיו ור' יהושע דרך מרגלותיו והשכיבוהו על אותה מטה והיו מלה"ש בוכים עליו שלשה ימים ושלשה לילות ואח"כ קברוהו באותה מערה וביום של מחרתו נמלו אליהו ז"ל והביאו בישיבה של מעלה לדרוש בכתרי אותיות בישיבה של מעלה והיו מתקבצות כל הנשמות של צדיקים וחסידים לשמוע מדרשות: ואחריו

המדרש הזה היה נמצא בכ"י באוצר הספרים של הגאון ר' דוד אופנהיים ז"ל, וכמו שהביא הגאון המחבר ז"ל לעיל בפנים הספר אות א', וקצת ממנו נדפס בס' לקוטי הפרנס מרש"י ז"ל (וויניציא רע"ט), וכלו נדפס בס' בהמ"ד. ואני המו"ל העתקתי מה מכתב יד ישן באיזו שנים קטנים מכפי שנדפס בבהמ"ד.

כשברא הקב"ה את האילנות היו מתנאים בקומתן ומגביהין עצמן למעלה למעלה. וכיון שברא הקב"ה את הברזל היו משפילין עצמן ואמרו אוי לנו שכבר ברא הקב"ה דבר שיכרות אותנו. כך אחר חרבן הבית היו פריצי הדור מתנאים ואמרו מה הפסדנו בזה שנחרב הבית הרי יש בינינו ת"ח שמדריכין את העולם בתורתו ובמצותיו. מיד נתן הקב"ה בלב הקיסר של רומי ללמוד תורת משה מפי חכמים וזקנים. והתחיל בספר בראשית והיה לומד עד שהגיע לזאלה המשפטים. וכיון שהגיע לפסוק וגו' ובאו לפניו והושיבם בקתדראות של זהב. אמר להן עמוק הדין יש לי לשאול מכם ואל תאמרו לי כי אם הדין ואת האמת והמשפט. אמרו לו אמור. אמר להם ומי שגנב איש מאחיו של בני ישראל והתעמר בו ומכרו מה דינו. אמרו לו התורה אמרה מות יומת. ענה ואמר להם א"כ אתם חייבים מיתה. אמרו לו אמור למה. אמר להם על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו. ואם הם היו בחיים הייתי דן אותם ועתה שאינם בחיים אתם תשא עון אבותיכם. אמרו לו הן לנו זמן ג' ימים אם נמצא זכות על עצמנו מוטב ואם לאו עשה מה שתחפץ. ונתרצה להם לדבר זה. יצאו מלפניו וחלו את פני ר' ישמעאל כ"ג שזכיר השם הגדול ויעלה לרקיע ויחקור אם נגזרה גזרה מאת הש"י. וסוהר ר"י א"ע בטבילה ובקדושין ונתעמף בטלית ובתפלין והזכיר השם המפורש בפירושו. מיד נשאו הרוח והביאו למעלה עד ברקיע הששי ופגע בו גבריאל המלאך. וא"ל אתה הוא ישמעאל שזונך שמשתבח כך בכל יום שיש לו עבד בארץ שדומה לקסתר פניו. א"ל אני הוא. א"ל למה עלית בכאן. א"ל לפי שמלכות הרשעה גזרה עלינו לאבד ממנו עשרה חכמי ישראל ועליתי לידע הגזרה אם היא מאת הקב"ה. א"ל גבריאל אם היא גזרה לא חתומה תוכל לבטלה. א"ל הן. א"ל כמה. א"ל בשם ית'. מיד ענה גבריאל ואמר אשריכם בני אברהם יצחק ויעקב שגילה הקב"ה לכם מה שלא גילה למלאכי השרת:

אמרו עליו על רי"ש כ"ג שהיה מו' יפים שהיו בעולם והיו פניו דומה למלאך ה' צבאות. כיון שכלו רוב ימיו של ר' יוסי אביו א"ל אשתו אדוני אישי מה זה שאני רואה הרבה ב'א שמצליחין בורעם ואנו לא הצלחנו בבנים כי אין לנו יורש בן אב, אמר לה ר' יוסי דבר זה גורם להם לפי שמשמרין עצמן (הנשים) כשיוצאין מבית המטבילה אם פגע בהן דבר שאינו הגון הן חוזרות למטבילה וטובלות פעם שנית ולפיכך הם מצליחים בורעם. אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הרי אני מקבלת עלי להיות נזהר באותן הדברים. וכיון שהלכה למטבילה ויצאה מבית המטבילה פגע בה בלב אחד חזרה וטבלה פעם ב' פגע בה (גמל) חזרה וטבלה עד פ' פעמים. אמר הקב"ה לגבריאל הרבה נצמעת הצדקת. לך והראה לה כדמות בעלה. מיד יצא גבריאל והלך וישב בפתח בית המטבילה והיה נרמה לה כדמות ר' יוסי בעלה ותפסה והולוכה לביתה. ואותו הלילה נתעברה מר' ישמעאל ונעשה יפה תאר ויפה מראה כדמות גבריאל ולכך נזדווג לו גבריאל כשעלה ברקיע. א"ל גבריאל ישמעאל בני חי נפשך שכך שמעתי מאחורי הפרגוד שעשרה חכמי ישראל נמסרו להריגה ביד מלכות הרשעה. א"ל רי"ש למה. א"ל על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו. שמה"ד מקטנת בכל יום לפני כסה"כ ואומרת כלום כתבת בתורתך אות אחת לבטלה. הרי השבטים שמכרוהו את יוסף ולא פרעת עדיין מהם או מזרעם. לפיכך נגזרה גזרה על עשרה חכמי ישראל למסורם להריגה ביד מלכות הרשעה. א"ל רי"ש עד עתה לא מצא הקב"ה פריעה במכירתו אלא בנו. א"ל גבריאל חי נפשך ישמעאל בני שמים שמכרו השבטים את יוסף לא מצא הקב"ה בדור אחד עשרה צדיקים וחסידים כמו השבטים לפיכך הקב"ה פורע מכם אבל לך האמת. כיון שראה סמאל הרשע שבקש הקב"ה לחתום את החתימה למסור עשרה צדיקים ביד מלכות הרשעה שמוח שמחה גדולה והיה מתפאר לומר נצחתי את מיכאל השר. מיד חרה אפו של הקב"ה על סמאל הרשע וא"ל אי סמאל או רצונך לפטור עשרה חכמי ישראל מהריגה או תקבל עליך צרעת לעולם הבא. אחד משנים תקבל. א"ל סמאל הרשע לא אפטור עשרה צדיקים מהריגה ואקבל עלי גזרתך כאשר דברת. מיד חרה אפו של הקב"ה על סמאל ולא הספיק את דבריו עד שקרא הקב"ה לממטרון

בחיל ד' גבורים כל אחד הרג ב' וגם נ' עבדים שהיו עמהם עזרום וקרבו עמהם להלחם בם והרגו איש את אישו נ' הגבורים. ובכל זאת לא יכלו יהודה ונפתלי וגד למרוד החיל מדרום הבירה ולא הסיעום ממקומם, ואז נתחזקו למלחמה ויאספו כלם וילחמו בם ויהרגו מהם איש אישו. ובכל זאת לא הבריחו ממקומם אלא עמדו החיל לקראתם ערוכים למלחמה ברגליהם, ואז נתחזקו יהודה ואחיו ועבדיהם ונאספו יחדו ונלחמו בם והרגו מהם כל איש שנים מן החיל. וכיון שראה יהודה שהיו עומדים החיל על עמדם ולא יכלו להסיעם אז חיל ועצת גבורה לבשתו, ויהודה ונפתלי וגד נתחברו יחד ונכנסו תוך אנשי המלחמה והרג בהם עשרה גבורים ונפתלי וגד הרגו בהם ח' גבורים. וכיון שראו עבדיהם שנתחזקו יהודה ואחיו ונכנסו לתוך עמק המלחמה נתחזקו גם הם לעמוד עמהם להלחם בם והיה יהודה מכה בחיל מן ימינו ומן שמאלו מאה גבורים ונפתלי וגד היו הורגין אותם אחריו עד שמרדו כל החיל מדרום הבירה מרת רים. כיון שראו החיל שהיו לקראת יהודה שנשתברו לפני יהודה ואחיו אז חרדו ונאספו כלם למלחמה וערכו מלחמה עם יהודה ואחיו ועמדו על עמדם להלחם בם בזרוע חיל וכן לוי ואותם שהיו עמו וכן ראובן ואותם שהיו עמו ושמעון ואותם שהיו עמו וכן עמדו שכנגדם למלחמה ומסרו נפשם להלחם בם בחזקה. כיון שראה יהודה שנתחזקו ונתקבצו כל החיל למלחמה ועשו בדרך אחד להלחם עמם ועמדו על עמדם לערוך עמהם מלחמה, תלה עיניו להקב"ה לעזור להם לפי שיגיעים היו מכובד המלחמה ולא היו יכולים להלחם בם. באותה שעה קבל הקב"ה תפלתם וראה בצרתם ועזרם והוציא רוח סערה מאוצרותיו ונשבה נגד פניהם ומלאה כל עיניהם חשך ואפלה ולא ראו להלחם, ועיני יהודה ואחיו היו מנהירות כי הרוח באה להם מאחריהם והתחילו יהודה ואחיו להרוג בהם ויפלו ההרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומר אלומותיו, ועשה אותן גדישים שהרגו כל החיל שבא לפניהם לדרום הבירה. וראובן שמעון ולוי עמהם עמדו למלחמה לקראת החיל שהיו לפניהם. ואחר שהרגו יהודה ואחיו כל אנשי החיל שהיו לקראתם הלכו אצל אחיהם לעזור להם ורוח סערה ממלאה עיני שונאיהם חשך וראובן ושמעון ולוי וכל שעמהם נפלו בהם והרגו בהם והפילו ארצה גדישים גדישים עד שהרגו כל החיילים שהיו לקראת יהודה וראובן ולוי שהיו נגד שמעון. נפלו ארבע מאות גבורים עושים מלחמה וברחו שש מאות הנותרים גבורים הם וד' בני עשו רעואל יעוש יעלם קרח. ואליפו לא רצה לילך עמהם כי היה יעקב אבינו רבו. ורדפו בני יעקב אחריהם עד ארודין העיר והניחו לאביהם עשו מת מוטל בארודין והם ברחו להר שעיר למעלה עקרים. ובני יעקב נכנסו ונחו שם בלילה ההוא ומצאו לעשו מת מוטל וקברוהו מפני כבוד אביהם. ויש אומרים לא מת שם אלא יצא מארודין חולה וברח עם בניו להר שעיר. למחר חלצו עצמם בני יעקב ורדפו אחריהם והלכו וצרו אותם בהר שעיר במעלה עקרים. יצאו בני עשו וכל אותם אנשים שברחו ונפלו לפני בני יעקב ונשתמחו לפניהם והתחננו להם עד שעשו עמם שלום ונתנום למס עובד:

הם מדרש ויסעו

וקפצו ועלו אחריהם והרגום קודם שעלו המעלה, בו ביום יצאו אנשים ממחנה שבור
לנגדם היו משליכים עליהם אבנים, בו ביום לדרום והרגו כל הגבורים והצילו לכל השבי
ורבקהו לאותו שהיה עמהם. ביום החמישי הלכו לגעש משום ששמעו שנאספו שם עת
רב מן האמוריים והיו אומרים שהיו באים עליהם ועיר חזקה היתה געש אחת מן ערי
מלכי האמורי, הלכו לשם ועשו מלחמה עם העיר עד חצות היום ולא יכלו ללכדה מפני
שששלש חומות היו לה חומה לפנים מחומה, והתחילו מצערין להן והיו מחרפין להן.
באותה שעה עלתה חמתו של יהודה ורוח קנאת גבור נכנסה בו וקפץ בכל כחו ועלה
ראשון לחומה, ושם הגיע יהודה למות אילו לא היה יעקב אביו שם היה נהרג שהוא
משך בקשתו והרג מן ימין ומן שמאל, מן ימין היו משליכין עליו אבנים ומן שמאל
ומלפניו היו עומדין למלחמה וכולן היו מבקשין לטרדו מן החומה, וכאשר עלה דן אחיו
הבריהם מעט מן החומה, ונפתלי שלישי מאחריהם, ושמעון ולוי כבשו ועלו מערב
וחמשתן השעו ולא נתנו להם יד לעמוד והרגו בהם רבים הרונים עד זמן שהיה מושך
נחל של דם מדמן, ולכדו העיר בעת נטה השמש למערב והרגו כל הגבורים ביום ההוא
והוציאו את השבי והלכו ונפשו מחוץ לעיר משום שיגיעים היו. ביום הששי נתקבצו כל
האמוריים ובאו אצלם בלא כלי מלחמה והיו משתחווים להם ובקשו מהם שיעשו שלום
ואז עשו עמם שלום ונתנו להם תמנה וכל ארץ חרריה, ואז עשה יעקב עמהם שלום
ושלמו לבני יעקב כל הצאן ששבו מהם שנים באחד ונתנו להם מס והחזירו להם כל
השבי ונמה יעקב לתמנה ויהודה לארבאל ומשם והלאה עמדו בשלום עם האמוריים:
כתיב וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני שמר חוב ויש אומרים מפני הבושה שאמרו
רבותינו שבוראי לפי שפנה עשו כליו מפני יעקב והלך, לא שהסיר הקנאה מלבו אלא
ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א), אע"פ שהלך לו באותו זמן לאחר זמן בא
עליו למלחמה, היא השנה שמתה לאה והיו יעקב ובניו יושבין באבלות וקצת בניו היו
מתנחמין להם. בא עליהם בחיל גדול עורכי מלחמה לובשי שריון של ברזל ונחשת והיו
מווינין כולן מגנים וקשתות וכידונים והיו ארבעה אלף גבורים והקיפו לבירה אחת שהיו
חונים שם יעקב ובניו הם ועבדיהם ובניהם וכל אשר להם כי נתקבצו כלם לשם לנחם
יעקב על אבלות לאה והם יושבים בשלוה ולא עלה על לבם שיבא עליהם אדם להלחם
עמם, ולא ידעו עד שדבקו כל החיל לאותה בירה לבד [אשר] יעקב ובניו היו שם ומאתים
עבדים שלהם. כיון שראה יעקב לעשו שהחציף פניו לבוא עליהם למלחמה להרוג אותם
בתוך הבירה, והיה מורה עליהם חצים, באותה שעה עמד יעקב על חומת הבירה והיה
מדבר עם עשו אחיו דברי שלום ריעות ואחוה ולא קבל ממנו עשו, מיד ענה יהודה
ליעקב אביו עד מתי אתה מאריך עמו דברי שלומים ואהבה והוא בא עלינו כאויב לבוש
שריונים להרגנו. כיון ששמע יעקב בן משך בקשתו והרג לאדורם האדומי ועוד משך
קשתו והכה לעשו בכסא [בכסל] ימנית ואז נחלה מן החץ, נשאוהו בניו והרכיבוהו על
עיר והלך ומת שם בארודין, וי"א לא מת שם (ע' סוטה יג), ואז יצא יהודה ראשון ונפתלי
וגר עמו לדרום הבירה וחמשים עבדים עמהם מעבדי יעקב אביהם, ולוי ודן ואשר יצאו
למזרח הבירה ונ' עבדים עמהם, ויצאו ראובן ויששכר וחבלון לצפון הבירה ונ' עבדים
עמהם, ויצאו שמעון ובנימין וחנך בן ראובן למערב הבירה ונ' עבדים עמהם, ויוסף לא
היה שם כי כבר היה נמכר. באותה שעה החזיק יהודה למלחמה, נכנס תוך החיל הוא
ונפתלי וגר ולכדוהו לאותו מגדל של ברזל וקבלו במגנים חלוקי אבנים שהיו מקלעים
עליהם והשמש חשך עליהם מפני קליעת אבנים וירית חצים ובליםמראות שהיו משליכים
עליהם, ויהודה נכנס ראשון לתוך החיל והרג מהן ששה גבורים ונפתלי וגר הלכו עמו
אחד מימין ואחד משמאל והם היו משמרים אותו שלא יתרגוהו החיל, וגם הם הרגו
בחיל

בבקעת שכם. לפי שלאחר מיכן חזר יעקב ובניו לשכם ועמדו שם וישבו שם אמרו לא די להם שהרגו כל אנשי שכם אלא שיוורשים את עצמם, נתקבצו כלם ובאו עליהם להרגם. כיון שראה יהודה כך קפץ לתוך מערכות הרגלים הנלחמים עמהם והרג בתחלה לשוב מלך תפוח שהיה מכוסה מראשו ועד רגליו בברזל ובנחשת והיה רוכב על סוס והיה מורה חניתות בשתי ידיו מעל הסוס לפניו ולאחריו לא יחמיא בכל מקום שהיה מטיל כי היה גבור בכחו לירות בשתי ידיו. כיון שראהו יהודה לא נתירא ממנו ולא מגבורתו. קפץ ורץ לקראתו נטל אבן מן הארץ משקלה ס' [בד' ט"ז ס"ט] סלעים והשליכה עליו. והוא היה רחוק ממנו שני חלקי רים שהן קע"ו אמות ושליש. והוא היה בא לקראת יהודה מקושם בכלי ברזל ומורה חניתות. והכהו יהודה באותה האבן על מגינו והפילו מן הסוס, כיון שרצה לקום רץ יהודה ובקש להרגו קודם שיקום מן הארץ, והוא מהר ועמד על רגליו לקראת יהודה וערך מלחמה כנגדו מגינו מול מגינו ושלף כיורו ובקש לחתוך ראש יהודה. ויהודה הרים מגינו לנגד הכידון וקבל הכאת הכידון ופסק הכינן לשנים, מה עשה יהודה נזל והכהו בכידונו וקטע שתי רגליו למעלה מן הקרסולים ואז נפל לארץ וכידונו נפל מידו וקפץ וקטע ראשו, ועד שהיה חולץ שריגו באו עליו תשעה חבריו, הראשון שהגיע נטל יהודה אבן והכהו את ראשו ומגיניו נפל מידו ולקחו יהודה ועמד לקראת השמונה, ולוי אחיו הגיע ובא ועמד אצלו וירה בחץ והרג לאילון מלך געש. ויהודה הרג כל השמונה, ויעקב אביו קרב והרג לזירורי מלך שילה וכלם לא קמו לקראת בני יעקב ועוד לא היה להם לב לעמוד אלא לנוס. ובני יעקב רדפו אחריהם והרג מהם יהודה ביום ההוא אלף קודם שיבוא השמש, ושאר בני יעקב יצאו מהל שכם מן הכמים שהיו עומדין בצדו ורדפו אחריהם בהר עד שיצאו לחצור העיר, ולפני חצור העיר היה להם מלחמה כבדה מן אותה המלחמה שנלחמו עמם בבקעת שכם, וירה יעקב חצים והרג לפרעתון מלך חצור, לפסוסי מלך סרטן, וללכן מלך ארם, לשביר מלך מחנים [בילקוט מהנהי], ויהודה היה ראשון ועלה לחומה של חצור וארבעה גבורים ערכו מלחמה עם יהודה קודם שהגיע נפתלי אצלו שהיה עולה אחריו וטרם שעלה הרג לאותם ד' גבורים ונפתלי קפץ ועלה אחריו, עמד יהודה לימין החומה ונפתלי לשמאל החומה והתחילו להרוג בהם, ושאר בני יעקב דלגו ועלו אחריהם ושברו אותם ביום ההוא וכבשו לחצור, והרגו כל הגבורים ולא הניחו איש שלא הרגוהו וישבו כל השבי. ביום השני הלכו לסרטן וגם בה היה עמם מלחמה כבדה עיר גבוהה ותלה גבוהה וכתשה לכל מי שקרב אצלה ולא היה מקום לקרב אצל החומה משום שחוק היה השור וגבוה מאד ולא היה מקום ללכדה. ביום ההוא כבשו אותה ועלו לחומה וקדם יהודה ועלה ראשון מן המזרח וגד עלה מן המערב, עלו שמעון ולוי מן הצפון, עלו ראובן ודן מן הדרום, קרבו נפתלי ויששכר והדליקו צירי השערים, ועל החומה היה עמם מלחמה כבדה עד שעלו סיעת חבריהם שם, עמדו לנגדם על המגדל קודם שכבש יהודה את המגדל, ואחר כך עלה יהודה לראש המגדל והרג מאתים איש על גג המגדל טרם שירד ממנו. כל בני העיר לכו והרגו כל הגוים ולא החיו מהם איש מפני שהאנשים חזקים וקשים היו למלחמה והוציאו כל השבי משם וחזרו לאחוריהם והלכו לתפוח, מפני שיצאו אנשי תפוח להציל מידם השבי שלקחו מחצור העיר והלכו משם לארכאל והרגו לאותן אנשים שיצאו להציל השבי. ביום השלישי הלכו לתפוח בעת הבקר וכאשר היו מקבצים השבי ובני שילה באו אצלם לעשות מלחמה או חלצו עצמם ויצאו אחריהם והרגו כלם קודם חצות היום וגנבנו אחר הנשים לתוך שילה ולא נתנו להם יד לעמוד. בו ביום לכו העיר והוציאו כל השבי לסיעת חבריהם שהניחו בתפוח באו אצלם ועמהם שלל תפוח. ביום הרביעי היו עוברים נגד מחנה שביר יצאו אף הם להציל את השבי וירדו מהם תוך הבקעה וקפצו

בספר רקח (הר"א מגרמיוא) הלכות ברכות (סימן ש"כ) כתב וז"ל: במדרש אספה לי כשעלה משה למרום וסיימו קרית שמע התחילו המלאכים ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו, והלך משה והתקין שיהיו אומרים אותה בחשאי:

בספר „סודי רויא" או „רויאל הגדול" המיוחס לרוקח ז"ל (דף ז' ע"א) מביא וז"ל: ואמרינן במדרש אספה קמן וגדול שם הוא (איוב ג), וכי הרי הן שוין, משל לשנים שירדו למלחמה אחד. ענה והתרים (מגן וצנה) שלו מקובע עטרות, ואחר עלה כל גופו מקובע חצים, איהו גדול, הוי אומר זה שעלה בעטרות, כך הרשע מת חוטמו נמק מפני שהריח ריח ע"ג, עיניו נסתמות מפני שהלך לע"ג (חסר בלשון), ראשו נמיו בגיהנם מפני שבראשו ציצית שערו גדולות ארוכות להתגאות בנאון ציצית שבראשו שנאמר ולא ישכבו את נבזרים נופלים מערלים (יחזקאל לב), אבל הצדיק גופו מלא מצות, בראשו תפלין, שניו קוראות בתורה, פיו שונה בהלכה, אפו מריח במצות, ידיו נותנות צדקה, קרביו מלאים תורה ומתפלל לפני הקב"ה, גופו הברית הלוי בו, רגליו הולכות לבתי כנסיות ובתי מדרשות, לפיכך כלו שלם, עכ"ל:

גם הגאון המחבר מביא מאמר זה באות א' מדרש אספה, ע"ש.

הערה. לעיל בלוקמי מאמרי אבכיר ב' בראשית (רמז לד) הבאתי המאמר אמר ר' ברכיה כשבקש הקב"ה לבראות העולם וכו' וכו' עד שנאמר ושלחה מביתו. שלפי הנראה הוא ממדרש אבכיר כמו שמתחיל שם מאמר הן האדם וכו' בשם אבכיר, כי בילקוט דפוס ווארשא וכן בדפוס וויניציא וכן בדפוס פפ"מ גרשם עליו ב"ר פכ"א ובכ"ר פכ"א המאמר הזה איננו.

שם בפ' נח (רמז ג) על מאמר ויולד נח וכו' דרך חכמתן קא חשיב להו עד אחי יפת הגדול, נדפס במענות בילקוט דפוס ווארשא הציון אבכיר ומס' סנהדרין, והאמת שהציון אבכיר סובב הולך על המאמר הקצר שלפניו ד"ה למה נכתב שלשה פעמים נח וכו' שהוא ממדרש אבכיר כמו שרשום עליו בילקוט דפוס וויניציא וכן בדפוס פפ"מ. והציון סנהדרין שייך למאמר דרך חכמתן קא חשיב להו וכו' :

שם בפ' לך (רמז עז) ד"ה זש"ה וישבו ויתנו לפני פי תחירת כאן נתקיים וכו' עד נחפה בכסף. בילקוט דפוס ווארשא הציון עליו „מדרש אבכיר" וכן בילקוט דפוס פפ"מ, ובילקוט ד' וויניציא מדרש סתם :

שם בפ' וירא (רמז פב) רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא אומר כשנמול אבינו אברהם וכו' עד הוא יושב ואני עומד, בילקוט דפוס ווארשא רשום בשם מדרש אבכיר ופרקי דר"א ובילקוט דפוס וויניציא בשם פדר"א לבד וכן בדפוס פפ"מ :

מדרש ויסעו

העתקתי מתוך ספר קובץ בית המדרש חדר ג' סימן א', והוא הוא גירסת גנוסחת הילקוט, וע' על אדותיו בפנים הספר אות ו' מדרש ויסעו.

ויסעו ויהי חתת אלהים (בראשית לה ה). אמרו אם שני בני יעקב עשו הדבר הגדול הזה, אם יאספו כלם יכולים להחריב את העולם, ונפל פחדו של הקב"ה עליהם, לכך לא רדפו אחרי בני יעקב. רבותינו אמרו אף על פי שלא רדפו אחריהם בפעם ההוא אבל לאחר ז' שנים רדפו ונתכנסו כל מלכי האמורי על בני יעקב ובקשו להרגם בבקעת

נפתלי אילה שלחה (בראשית מט) ואני משה רגלי כאילות (תהלים יח). גר גדוד יגורנו (בראשית מט), ואני, ארדף אחרי הגדוד הזה (ש"א ל). אשר שמנה לחמו (בראשית מט) ואני אכלתי לחם הפנים (בכרו מפני שאל כנוב עיר הכהנים והותר לו לאכול מפני פקוח נפש). יוסף יפה תאר דכתיב ויהי יוסף יפה תאר (שם למ) ואני איש תאר (ש"א טז). בנימין ובין בתפיו שכן (דברים לג) ואני בונה אותו. בחנני ה' ונסני (תהלים כו) א"ל המקום לא תוכל לעמוד, משל למה"ד למלך ששלח לגיונותיו להחריב עיר, אמר אפומרפום אחד אני אחריבנה, משל לגבור שצד אריה בא אחד למושכו, א"ל אני בקושי תפשתי אותו וזה אומר הן לי למושכו, אמר הקב"ה לדוד ותאחו במשפט ידי (דברים לב) (פי') שאני אותו במשפט שלא להתנהג עם הבריות במשפט) ואתה מבקש להשפט, שפמני אלהים (תהלים מג):

בילקוט פ' תצא (רמז תתקלא) בפסוק לא תחרש בשור ובחמור יחדו מאמר הבא על הכותית וכו' עד מלך ביפיו תחזינה עיניך, ושם (רמז תתקל"ד) ד"ה ד"א ויתר תהיה לך על אונך כסוד ובלשון נקיה נאמרו דברי תורה וכו' עד וידעת כי שלום אהלך, ובפ' האוינו (רמז תתקמו) מאמר קצר: „ד"א כך אמר הקב"ה בשם מה שמחצתי אני מרפא כך מה שאני ממות אני מחיה" — שלשת המאמרים האלה כתובים בילקוט דפוס ווארשא בשם מדרש אספה, ובילקוט דפוס פפר"מ בשם מדרש סתם וכן בדפוס ליוורנו, ובילקוט דפוס וויניציא על המאמר הבא על הכותית כו' ומאמר כך אמר הקב"ה וכו' חסרים לגמרי הציונים, ועל המאמר ויתר תהיה לך וכו' רשום עליו הציון „אלה הדברים רבה", ובדברים רבה איננו, ולכן לא הביאותם הנה.

[רבינו בחיי ב' בהעלתך (יא טז) מביא מאמר ממדרש אספה וז"ל שם: ובמדרש אספה לי מצינו שלשה עשר דברים מיוחדים להקב"ה ואלו הן: הכסף והזהב, והכהנים, והלויים, וישראל, והבכורות, והמזבח, והתרומה, ושמן המשחה, ואהל מועד, ומלכות בית דוד, והקרבנות, וארץ ישראל, והזקנים. הכסף והזהב דכתיב (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב. הכהנים דכתיב (שמות כט) לקדש אתם לכהן לי. הלויים דכתיב (במדבר ג וח) והיו לי הלויים. ישראל (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים. בכורות (במדבר ג וח) כי לי כל בכור. מזבח דכתיב (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי. תרומה (שם כה) ויקחו לי תרומה. שמן המשחה (שם ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי. אהל מועד (שם כה) ועשו לי מקדש. קרבנות (במדבר כח) להקריב לי. מלכות בית דוד (ש"א טז) כי ראיתי בבני לי מלך. ארץ ישראל (ויקרא כה) כי לי הארץ. הזקנים (במדבר יא) אספה לי. זש"ה (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה, משל למה"ד דומה לפלטרין שהיתה בנויה על גבי הספינה כל זמן שרפני הספינה מתחברין [פלטרין] שעל גבה עומד, כך הבונה בשמים מעלותיו בשביל ישראל, אימתי יש להן עמידה, בזמן שאגדתו על ארץ יסדה, וכה"א (דברים לג) ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם (*). וזש"כ (קהלת יב) דברי חכמים כדרכונת, מה דרבן זה מלמד את הפרה לחרוש ולהשוות את התלמים אף דברי חכמים מכוננין את לומדיהם לומר על אסור אסור ועל מותר מותר ומראין פנים והוראות מה"ת, שנאמר (משלי כב) המ אונך ושמע דברי חכמים. ושלשה שמות נקראו לו, דרבן מלמד מרדע. דרבן שהוא דר בינה לפרה. מלמד שמלמד אותה לחרוש. מרדע מורה דעה לפרה (**):

בספר

(*) כל המאמר הנ"ל תמצא כהיותו בתחומא בהעלתך וברכה שם פט"ו, ומהתימה על רבינו בחיי שמביא את המאמר בשם מדרש אספה ולא בשם תנחומא ורבה אשר מהם שאב במח בעל המדרש אספה גם הוא. (** גם מאמר זה בתחומא בהעלתך שם.

שלים בכלן. משל למה"ד לעשיר שקונה קרקעות וכותב אונאות (שפרי מכוונות) לשם אחר, אמרו עכשיו הוא אומר שלי הן, אמר להן נאמן הוא, כך הקב"ה ברא העולם מתוך התורה וקראה לשמו של משה, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג.) א"ל עכשיו יהא אומר אף אני שותף בעולמו, אמר הקב"ה בכל ביתי נאמן הוא :

שם (רמז תשס"ב) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (במדבר יב.), יש אדם אומר אעקור שני שנשכה את לשוני, אקטע ידי שהכתה בשרי, אין הצדיקים מושלים בעצמן אלא באחרים :

חקת (רמז תשס"ג) וירב העם עם משה, מדת הדין כשאדם כועס על שנים נותן פניו בקטן ואלו נתנו פניהם בגדול, ועוד שהיה אהרן חביב עליהן שהיה אוהב שלום ורודף שלום. וש"ה שפתי כסיל יבאו בריב (משלי יח) היו תובעין מיתה מי יתן מותנו ביד ה' (שמות מז), וזו נוענו בגוע אחינו לפני ה', מהו לפני ה' משל לכן מלכים שיצא לתרבות רעה והיה עולה לכתלים ולאילנות כנגד אביו הולך למקום החיות כדי שיהא אביו מצטער, כך היו אלו אומרים אני מתים ויהא מצטער עלינו ולא עוד שנשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ : (והוכפל מאמר זה גם בפסוק ירב העם עם משה הראשון בפרשת בשלח)

[שם (רמז תשס"ד) ויעש משה נחש נחשת וזרקו לאויר ועמד, ימחה שמם של אפיקורסין שהן אומרים אין תחית המתים, הרי צורת נחש שהוא ממת עשה בו המקום חיים, תחית המתים (שכולן) (במל של) חיים עאכ"ו, חזקיהו קרא לו נחשתן נחשתים (שלשאות כבדים). כל שהנחש נושך ממת בעולם הזה ויש לו חיים לעולם הבא והמקטיר לזה לוקה בעולם הזה ואין לו חיים לעולם הבא, מוטב שיכתה ויהא חיים לעולם הבא] * : פינחם (רמז תשע"ג) ויהי אחרי המגפה וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל, וש"ה אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני (תהלים צד), בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם וכו' וכו' (עין כל המאמר בפ' במדבר רמז תרפ"ד) :

ואתחנן (רמז תתמ"ה) לא תנסו את ה' אלהיכם (דברים ו), נוח לקנות שינא וקשה לקנות אהב, נוח לעלות לבימה וקשה לירד, ועינו של אדם קשה לו מכל. משל למה ה"ד לאשה שעשתה כשפים לעצמה שלא תלד, באו הרופאים לרפאותה, אמרה אין אתם יכולים אני עשיתי לעצמי, שנאמר עיני עוללה לנפשי (איכה ג.) אמר דוד אני עשיתי לעצמי, שאמרתי למקום (דוד אמר להקב"ה) המות נכרא בשביל אשתו של אדם (שהיה הבואה המות לאדם), וזוהו לי ואני עוקרו שהוא מפיל בחורים מערבב חתנים מעביר מלכים, אברהם אבינו נמסר בידו, וכן האבות והשבטים, בחנני ה' ונסני צרפה כליותי ולבי (תהלים כז) שאני מן הראשונים, אדם באשתו לא עמד אני עומד, נח נשתכר ואני כוס ישועות אשא (תהלים קמו), אברהם חנן את המלכים ואני עד הכרית כל זכר באדום (מ"א יא), יצחק כהו עיניו ואני [לא אשית לנגד עיני דבר בליעל] עשה טמים שנאתי (תהלים קא), יעקב הריב עם המלאך ואני נצחתי אותו דכתיב ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ירך (ש"ב כד). ראובן ככור ואני אף אני בכור אתנהו (תהלים פ"ט). שמעון ולוי קנאו בשכם ואני בגלית. יהודה גור אריה יהודה (בראשית מט) ואני כלב האריה [דכתיב אשר לכו כלב האריה (ש"ב יז)]. ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"א יב לג) ואני לכל דרכי משכיל (ש"א י"ח). וזולן בים [דכתיב זבולן לחוף ימים ישכן (בראשית מט)] ואני ושמתי בים ידו [תהלים פט]. דן נחש [דכתיב יהי דן נחש עלי דרך (בראשית מט)] ואני נחש (ישו אבי דוד נקרא נחש כדאיתא באגדה, ו"ד). נפתלי

(*) בילקוט דפוס וויניציא (שכ"ז) וכן בילקוט דפוס ליורנו (ת"י) וכן בילקוט ד' פפר"מ מצויין על המאמר ימחה שמם של אפיקורסין וכו' "מדרש אספה", ומהרש"ב בכנ"י השמיטו.

רבינו דבר זה קשה עליך, אמר לו הן, אמר לו כתוב (אגרות ו) פתקין ותנס בתוך קלפי וראה כל מי שעלה לראש שלשה, הרי הוא עולה לראש, כל מי שאינו עולה לידי שלשה אינו ראוי שתשרה עליו שכינה מן השמים (*), הלך ועשה כן מכל שבט ושבט ששה, חוץ משבטו של לוי שלא עלה בידו אלא ארבעה, מיד עמד משה ונשקו לבצלאל על ראשו. אמר לו אשריך יהודה שבצלאל בן אורי בן חור יצא מחלצך. התחילו ששה משבטו של ראובן תחלה ואלו הן: הנוך פקוד כרמי אליאב נמואל זכור (בליקוט זכור). משבט שמעון ימין אהר יבין צחר שאול זמרי (בליקוט נמרי). משבט לוי עמרם נתנאל יוחנן זדו בן סתרי ומשה על גביהן. משבט יהודה זרח אורו יונדב בצלאל שפטיה נחשון. משבט יששכר צוער עזר ינאל פלמיאל עתניאל חגי. משבט זבולון סרד אלון סורי (בליקוט בב' הנוסחאות מורי ברי"ש) אליאב אליהוא נמשי. משבט יוסף יאיר עזי מלכיאל אדונירם יהורם יבין. משבט בנימין סנואב כסלון אלידר בנו אחיטוב אחיאל ומקניה. משבט דן גדליה יגאל אחינועם אחיעזר חניאל ושדי. משבט נפתלי אלחנן אליקים אלישמע סומכום זבדי יוחנן. משבט גר חגי זורח ושוני וקנו ומתניהו וזבדיהו. משבט אשר פשחור שילם ושמואל ושלום ואחיה ושבניה (ע"כ בקובץ כ"י וואטיקאן):

שם (רמז תשל"ז) ויעמד אתם סביבת האהל (במדבר יא), באהל הדברות שהוא חוץ מן המחנה, שני אהלים עשו, אהל לעבודה ואהל לדברות, וכמדת הפנימי כך היה החיצון, והלויים היו משמשין זה וזה בעגלות, שנאמר ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל (במדבר יח), שני אהלים עשו, וכן ארכו שלשים אמה על רחב עשר כפנימי, שכן אתה מוצא ויאסף שבעים איש מוקני העם ויעמד אתם סביבת האהל, העמידן שלשים בצפון ושלשים בדרום, ועשרה במזרח, ומשה כנגדן במערב, ואחד היה עומד בתוך אמה:

שם (רמז תשל"ט) כתיב והאיש משה ענו מאד (במדבר יב) וכתיב והנה קטתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים (שם לב), הוי קשה היה, אלא שהיה שולט ביצרו, אמר הקב"ה הרי משה מופרש בעונה ואינו מבקש צרכו כשם שבקש על כבודי מי לה' אלי (שמות לב) אף אני מבקש כבודי. [ויאמר ה' פתאם, אין פתאם אלא דבר טמא דכתיב וכי ימות מת עליו בפתע פתאם (במדבר ו), וכי למה יצא משה עמהם, שלא יהיו ישראל רואין אהרן ומרים יוצאים לדבר ואומרים דומה שמשה נזוף, ד"א שיהא קרוב לבקש על מרים. וירד ה' וגו' ויעמד פתח האהל להודיע כבודו של משה שירד בשביל כבודו] (*):

שם לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב), הראיתיו מה למעלה מה למטה, מה לפניו מה לאחור, מה שהיה ומה עתיד להיות. משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו אפוטרופין הרבה, זה ממונה על חפץ זה [וזה ממונה על חפץ זה] ואחד ממונה על כלן, כך יש מלאך ממונה על האש וזה על הברד וזה על הגובאי ומשה שליט

(*) בספרי בהעלתך (פיסקא צ"ה) הנוסחא יותר מתוקנת וזו היא: לפי שאמר לו הקב"ה למשה לבור לו שבעים זקנים, אמר משה מה אני עושה הרי הם גופלים ששה וששה לכל שבט ושבת וחמשה חמשה לשני שבטים איזה שבט מקבל עליו לבור מסנו חמשה, עשה משה חקנה נטל פתקים וכתב עליהם זקן ונטל שני פתקים חלקים ובללן והטילם לתוך קלפי, א"ל באו וטלו פתקכם כל מי שנטל פתק וכתוב עליו זקן היה אומר לו משה כבר קידשך המקום, וכל מי שהיה נוטל פתק שלא היה כתוב בתוכו זקן היה משה אומר לו מן השמים הוא מה אני יכול לעשות לך וכו' ע"ש. וב"ה בתנחומא בהעלתך וברבה שם, ועיין ירושלמי סנהדרין פ"א.

(**) מהילקוט נראה שגם מאמר ויאמר ה' פתאם אין פתאם וכו' הוא ממדרש אספה, ומהתימה על מהרש"ב שהוציא מאמר זה מלקוטיו.

פנים אחרים. מראובן: חנוך, פלוא, חצון, כרמי, זכור, נמואל. משמעון: ימץ, אהר, יכין, צחר, שאול, נמרי. מלוי: עמרי, ותואל (צ"ל נתנאל), חנניה, סתרי, ומשה על גביהן. מיהודה: ארח, ערוך, יונרב, בצלאל, שפטיה, נחשון. מיששכר: צעיר, יעקן, יגאל, פלטיאל, עתניאל, חוני. מובלון: סרד, אלון, סור, יהלאל, אליהוא, נמשי. מבנימין: סנאב, כסלון, אלדד, מידר, אחיטוב, מתניה. מן: בוקי, יגלי, אחינעם, אחיעזר, צרי, חננאל. מנפתלי: אלישמע, סומכוס, זבדי, יוחנן, אלחנן, אליקים. מגד: חגי, זרחי, קינן, מתתיהו, זכריהו, שוני. מאשר: פשחור, שלמי, חננאל (צ"ל שמואל), שלום, אחויהו, שכניהו. מיוסף: יאיר, יועזר, פלטיאל, (אדוניהו, רם) (צ"ל אדוניהם), מכיר:

ובקובץ כ"י הנמצא בוואטיקאן נומ' 103 צד 59 נמצא כל המאמר בשנוי נוסחא ובוה"ל: „שמות שבעים וקנים שהיו עם משה" ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מפני מה אמר ה' למשה אספה לי שבעים, מפני שעתידיים ישראל להחלק לארבעה דגלים, ארבעים כנגד ארבעים יום שבהם נתנה תורה לישראל, נשתירו שם שלשים, עשרים כנגד עשרים מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים ואלו הן עשר במצרים ועשר על הים נשתירו שם עשרה, שבעה כנגד שבעה ימי נקיים שבנות ישראל מתחייבות עליהן, נשתירו שם שלשה כדי לקיים מצות זמן בשלשה ומצות שופטים בשלשה. ד"א אספה לי שבעים אמר משה לבצלאל דבר זה אמר לי הקדוש ברוך הוא אספה לי שבעים איש ואיני יודע היאך אחלק אותם, אחלק אותם ששה מכל שבט ושבט נמצאו יתרים [שנים], חמשה מכל שבט ושבט נמצאו חסרים [עשרה], ששה משבט אחד וחמשה משבט אחד הריני ממיל מהומה בין השבטים. אמר לו בצלאל למשה, משה רבינו

אותם בתרבע מונה [או מוצא] ורבנא חנינאי כהנא ראש ושיבה וגאון ע"כ, הן אמנם יש עוד רב חנינאי כהנא בר אברהם גאון בשנת תתצ"ו לשטרות (ע' יוחסין ק"ח א') והוא מאוחר מעט לרב חנינאי כהנא בר רב רב הונא, אולם זה השני לא נזכר שמו במקום אחר ולא נודע לדורש בענינים שונים כמו הראשון שהוא גם תלמיד רב יהודאי גאון אשר כתב עוד כמה אגרות בה"ג שלו שאינן נמצאות בבבלי. והיותר מסייע הוא שיש כבר בה"ג שלפנינו [סוף הלכות סופרים] ההתחלה במדרש אספה ע"ש למה שבעים וקנים כנגד ע' ימים טובים וכו' וע' ילקוט שם, ולא נמצא זה במקום אחר כ"א במדרש הזה, ואין ספק שנוסף ג"כ בה"ג מתלמידו תלמידו רב חנינאי שכתבו המדרש ההוא, וזה דבר חידוש, וע' עוד בילקוט להלאה בסדר בהעלתך גרשם כמה פעמים מדרש אספה, ועוד באיזה סדרים אחרים, עכ"ל הגאון רשל"ר. ואעתיק לך מ"ש הרב מהרש"ב בבב"י על המאמר הג"ל, וז"ל שם: אין ספק שהמלות וכתבנו כו' היא סיום מאיות סופר יסודיים: „וכתבנו" ר"ל שמות של שבעים איש מפי רב שמואל, הוא חד כגאוןי סריא והוא רב שמואל בר מרי והיה לגאון בשנת ד"א תק"ז ובימיו היה ר' שמעון קיירא שחבר ספרו בשנת ד"א תק"א, והמלה „אם" מיותרת או צ"ל אותם, והמלות „אחי של פנחס ומרים" הם סתומים ואין להם פתרון, ואולי צ"ל אחי ופנחס ומרי כי נמצא גם גאון בשם אחי אבל לא מצאתי זכרון לגאון בשם פנחס, או צ"ל וכתבנו על פי פנים אחרים של רב שמואל בר מרי זכור לטוב, גם הסיום ולמד אותם בתרבע מונה ורבנא [צ"ל בתרבע מרנא ורבנא] חנינאי כהנא ראש ושיבה וגאון, הכונה שלמד את הדברים האלה בישיבה של רב חנינאי גאון. והנה רב חנינאי כהנא הוא רב חנינאי גאון בר רב הונא ונקרא גם אהונאי כמ"ש הגרש"ל רפאפורט בב"ח ו'. ובתשובות הגאונים שערי צדק ח"ד (שער ג' סי' י"ב) איתא: יש בירינו פסק דין שכתב אדונינו מר רב חנינאי כהנא בר הונא ריש מתיבתא תלמיד רב יהודאי גאון ז"ל, ובכ"ה ג' בכוות נמצא: אלו פירושי דפריש מר רב חנינאי ריש מתיבתא בשאלתא דכלה (שאלה שדרש ביומי דכלה), וכן בה' גמין בעו רבנן קמי מר רב חנינאי גאון בכלה רבתי, ונמצא עוד גאון אחר שנקרא רב חנינאי כהנא בר אברהם גאון בשנת ד"א תקמ"א וביחסין השלם צד 206 הביא שהיה לראש עד ד"א תקמ"ב והסירו ראש גלות והוא מאוחר מעט לרב חנינאי הג"ל, ע' ב"ח ח"ו צד 241, עכ"ל מהרש"ב בבב"י.

ולדעת החכם צינץ בספרו על הדרשות חיבר מדרש אספה בבבל במחצית הראשונה ממאה התשיעית, והוא בערך ד"א תר"ם.

מביאין [שנאמר] ויתילדו על משפחותם (במדבר א יח), לכך מנאס בראש הספר הזה אחר המצות, אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני (ויקרא כז לד), ואחר כך וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל, שלא זכו ליטול את התורה אלא בשביל היוחסין שלהן. נן נעול אחותי כלה וגו' (שה"ש ד), אחת היא יונתי תמתי (שם ו), שמעו האומות אף הן התחילו מקלסין להן, ראוה בנות ויאשרוה וגו' (שם), לא עשו אלא כשבאו לשטים ויחל העם לזנות (במדבר כה), שמעו האומות (בילקוט פינחס: שמחו האומות ואמרו) אותה העטרה שהיה בידן כבר היא נמולה מהם, אותו השבח שהיו משתבחין הרי בטל, שוין הן לנו, כשבאו לידי נפילה וקפן המקום, שנאמר אם אמרתי ממה רגלי חסדך ה' יסעדני (תהלים צד), נגף המקום את כל מי שנתקלקל והעמידן על טהרתן, שנאמר ויהי אחרי המגפה וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל (במדבר כז):

בהעלתך (רמז חשלו) אספה לי שבעים איש, כנגד שבעים ימים טובים שנתן להם הקב"ה, ואלו הן, שבעת ימי פסח ושמונת ימי החג, וראש השנה, ויום הכפרים, ועצרת, ונ"ב שבתות הרי שבעים. ד"א כנגד שבעים נפש שירדו למצרים. ד"א אספה לי שבעים איש משל למלך שהיה לו בן ועשה לו פדגוג, והיה מוליכו לאיסכולי (בית הספר) והוא היה מביאו אוכל על ידיו ושותה על ידיו, משגדל הנער התחיל הפדגוג צוה לאביו אמר לו איני יכול לעמוד במרחת בנך בעצמי, עשה אחר, אמר לו המלך הייתי מבקש לומר לך כן, אלא שהיתה בעורה בעיני, מפני שאתה גדלתו, ועכשיו שנתת לי רשות לך עשה. כן הבן אלו ישראל, שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד), הפדגוג זה משה, שנאמר כאשר ישא האמן את הונק (במדבר יא), והיה משה זקוק להאכילן, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז), וזקוק להשקותן שנאמר עלי באר (במדבר כא), ומוהירן על המצות ועל התורה, ובאחרונה אמר לא אוכל אנכי לבדי וגו' (דברים א).

אספה לי שבעים איש, אמר משה כיצד אעשה, אם אבהר חמשה מכל שבט ושבט נמצא חסר עשרה, ששה מכל שבט נמצאו יתרים שנים, מה עשה הביא ששה מכל שבט ושבט ומשבט לוי ארבעה, אמר יודע אני בשבט לוי שהוא עניו ומקבל ממני. משבט ראובן העמיד: חנוך, כרמי, פלוא, אליאב, נמואל, זכור. משבט שמעון: ימין, יכין, צחר, אהד, שאול. נמרי. משבט לוי: עמרי, חנניה, נתנאל, ידעא, בן סתרי, ומשה על גביהן. משבט יהודה: סרח, דן, יונדב, בצלאל, שפטיה, נחשון. משבט יששכר: צחר, עזא, יגאל, פלמי, עתניאל, חגית. משבט זבולון: סרד, אלון, סורי, אהליאב, אליהו, נמשי. משבט בנימין: סניאב, כסלון, אלידר, אחיטוב, אחיאל, מתניה. משבט אפרים: יאיר, יועור, מלכיאל, אדונירם, אחירם, סטור (*). משבט דן: גדליה, יגאל, אחינעם, אחיעזר, דניאל, שריה. משבט נפתלי: אליהו, אליקים, אלישמע, סומכום, זכדי, יוחנן. משבט גד: חגי, זרחי. קיני, מתתיהו, זכריהו, [שוני]. משבט אשר: אשור [צ"ל פשחור], שלומי, שמואל, שלום, שכניהו, אחיהו, הרי שבעים ואחד זקנים. וכתבנו אם מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים זכור לטוב, ולמד אותם בתרביץ (בית המדרש) מונה (**). ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון א':

(*) בדפוס וויניציא זכור. (**) בדפוס וויניציא מוצא.

(א) כן כתיב בילקוט ככל הדפוסים גם בדפוס ראשון שאלוניקי רפ"ו, ולדעת הגאון רש"ל רפאפורט גם המאמר הזה מן וכתבנו ער וגאון הוא מבעל מדרש אספה, והגיונו והקטנו וז"ל בב"ח ו' (מכתב י"ד סי' יח): ואחרי שנראה רב חנינאי זה גבר הכם ודורש ענינים שונים וכו', אחשוב כי בימיו ובישיבתו נתסדר מדרש אספה, ע' ילקוט פ' בהעלתך על מקרא אספה לי שבעים איש בבאור שמות כל השבעים ההם, ומסיים וכתבנו אם [צ"ל אותם] מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים [אולי צ"ל ומרי] זכור לטוב, ולמד אותם

השמחות

נח (רמז נ) למה נכתב ג' פעמים נח בפסוק, שזה אחד מג' בני אדם שעברו עליהן ג' עולמות, לפיכך הכתוב מוונח נח דניאל ואיוב: (בילקוט ד' וויניציא מציון עליו „מדרש אבכיר“) **וישב** (רמז קמה) ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד, ולאברהם שהיה תחלה לאבות ונתנסה בעשרה נסיונות לא נאמר, משל למלך שהיו לו ב' אוהבים, אחד היה רעב וגנבו ונתנו לו פת קיבר וזיכלה שלא בפניו, ואחד היו נותנין לו ולא קבל עליו, כיון ששמע המלך אמר זה שלא אכל בגנבה יכנס בסעודה עמי, כך אברהם בא נא אל שפחתי מיר וישמע אברם לקול שרי (בראשית מז), ויוסף היה רואה בכל יום בנות מלכים פעמים מקושמות פעמים מבוסמות פעמים ערומות ולא רצה:

בילקוט ד' וויניציא (שכ"ו) ובילקוט ד' פפר"ט (תמ"ז) נרשם על מאמר הנ"ל „מדרש אבכיר“ ובילקוט ד' ווארשא (יג"מ) נשמט הציון „מדרש אבכיר“ ברפוט.

לקוטי מאמרי מדרש אספה

גם המדרש אספה הנו מן המדרשים האבדים לנו היום, וחבל על ראבדיו, ולא נשארו בירדנו ממנו למשמרת רק איזה מאמרים אשר הביאם בעל הילקוט בילקוטו בשמו, ומעט מן המעט בשאר ספרים כאשר תראה להלן, וע' מ"ט הגאון המחבר ע"ד מדרש אספה בפנים הספר אות א'. ואני המו"ל אספתים ולקטתים לאחר אחד לקרב עצם אל עצמו, והרי הם לפניך:

בשלח (ילקוט רמז רס"ב, וילקוט חקת תשס"ג) וירב העם עם משה (שמות יז ב) עברו על שורת הדין, דרך ארץ אדם כועס בתוך ביתו, אינו נותן עיניו אלא בקטן, אבל אלו לא נתנו עינים אלא בגדול, לכך נאמר וירב העם עם משה ולא עם אהרן, שהיה אהרן חביב עליהם שהיה אוהב שלום ורודף שלום. זה שאמר הכתוב שפתי כסיל יבאו בריב (משלי יח), היו תובעין מי יתן מותנו ביד ה' (שמות מז) ולו גוענו [בגוע אחינו לפני ה' (במדבר כ)], מהו לפני ה', משל לכן מלכים שלא היה לו תרבות, והיה עולה לכתלים ולאילנות כנגד אביו, הולך למקום החיות כרי שיהא אביו מצטער, כך היו אלו אומרים אנו מתים שיהא מצטער עלינו ולא עוד אלא שנשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ* (מובא מאמר זה גם בפסוק וירב העם עם משה השני בפ' חקת):

במדבר (רמז תרפ"ד, פינחס תשע"ג) [וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו'] שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהן, [אמרו] מה ראו להתקרב יותר מן האומות, סתם פיהן הקב"ה אמר להן הביאו לי ספר יוחסין שלכם, שנאמר הבו לה' משפחות עמים (זחלים צו) כשם שכני מביאין

* גם הרב באבביר העתיק מאמרי מדרש אספה מתוך הילקוט אל תוך ספר כנסת ישראל (שפ"ר) שנה א' (תרמ"ז), והוא מביא מאמר זה בשם מדרש אספה רק מן זש"ה שפתי כסיל וכו' ולא ראש המאמר עברו על שורת הדין וכו', ומביאו רק בילקוט חקת לבד, אבל בהילקוט כתוב מאמר זה בב' המקומות בפ' בשלח ובפ' חקת בשם מדרש אספה ורק הציון בהילקוט בפ' בשלח נרשם שלא כהוגן.

משכן שעשה משה שהיה חביב על הקב"ה כזהב. וכסף זה מקדש ראשון שבנאו שלמה דכתיב ביה אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה (דה"ב ט), נחשת זה מקדש שני שחפר ה' דברים ארון כפרת וכרבים אש ורוח הקדש. ד"א שלש תרומות בשלש פעמים בשנה תורמין את הלשכה. אריב"ל שאם רצה אדם לשלש שקלים שלש פעמים בשנה (להביא שקלו ג"כ בשנה בכל פעם שליש מותר) שנאמר והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה (נחמיה י), והלא לא נאמר אלא מחצית השקל, אלא לא אמר אלא שלש תרומות הללו: ויקחו לי אמר הקב"ה לישראל התורה היתה שלי למען תהיה תורת ה' בפיך (שמות יג), והמשפט שלי שנאמר כי המשפט לאלהים הוא (דברים א), נמלחם אותם קחו אותי עמהם הה"ד ויקחו לי, ויקחו תרומה אין כתיב כאן אלא ויקחו לי:

שם (רמז שסו) ועשו ארון עצי שמים, א"ל תקנתם אכסניא לעצמי ועכשיו תקנו אכסניא לתורה שתהא שרויה אצלי שהיא שעשועי שהייתי משתעשע בה אלפים שנה קודם העולם שנאמר ואהיה אצלו אמון וגו' (משלי ח):

שם (רמז שצו) שאל אנדרניגוס קיסר לר' יהושע א"ל יש ארון לעולם, א"ל וכי עולם של הפקר הוא. א"ל ומי ברא שמים וארץ, א"ל הקב"ה שנאמר בראשית ברא וגו', א"ל ולמה אינו נגלה ב' פעמים בשנה כדי שיראו הבריות ותהא אימתו עליהן, א"ל לפי שאין העולם יכול לעמוד בזיוו שנאמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג). א"ל אם אינך מראה איני מאמינך, לחצי היום העמידו כנגד השמש א"ל הסתכל בשמש ואתה רואה, א"ל ומי יכול להסתכל בשמש, א"ל ולא ישמעו אונך מה שפיך מדבר, ומה השמש שהוא אחד מאלף אלפים ורבוה רבון משמשין שמשמשין לפניו אין כל בריה יכולה להסתכל בו, הקב"ה שזיוו מלא עולם עאכ"ו, ואימתי הוא מגלה כבודו, כשיאבדו אלילים מן העולם שנאמר והאלילים כליל יחלף (ישעיה ב) ואח"כ ונשגב ה' לבדו ואומר ונגלה כבוד ה' וגו' (ישעיה מ):

ויקהל (רמז תח) ויקהל משה, רבותינו בעלי אנדה אומרים מתחלת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד, אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניכם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת ולכנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר כדי שיהא שמי הגדול מתקלם בין בני, מכאן אמרו משה תקן להם לישראל שיהיו דורשין בענינו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, אמר משה לישראל אם אתם עושים כסדר הזה הקב"ה מעלה עליכם כאלו המלכתם אותו בעולמו שנאמר ואתם עדי נאם ה' ואני אל (ישעיה מג). וכן דוד הוא אומר בשרתי צדק בקהל רב (תהלים מ) וכי מה בשורה היו ישראל צדיקין בימי דוד והלא כל ימיו של דוד מעין דוגמא של משיח היה (שכל ימיהם היו בטובה), אלא שהיה פותח ודורש לפניהם דברי תורה שלא שמעתן און מעולם: (בילקוט ד' וויניציא חסר על המאמר הנ"ל הצינן "מדרש אבכיר") שפטים (ס כו) (רמז נו) (ידה ליתד תשלחנה וכו') וז"ה ידיה שלחה בכישור (משלי לא) זו יעל שלא הרגתו בכלי זין אלא ביתר, דכתיב ידה ליתד תשלחנה, ומפני מה לא הרגתו בכלי זין, לקיים מה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה (דברים כב):

בילקוט פרשת בלק (רמז תשסו) מאמר מי מנה עמר יעקב כשבא בלעם וכו' עד ומלאך הברית אשר אתם חפצים, ובפ' ואתחנן (תחבה) מאמר בכל קראנו אליו בכל לשון שישאל קוראין וכו' עד ענני במרחב יח, ובפ' עקב (תתנב) מאמר כיון שעשו ישראל אותו מעשה וכו' עד רב להושיע, ובראש פ' שפטים (תתקנ) מאמר עשה צדקה ומשפט וכו' עד וצדקתי בהגלות — ארבעת המאמרים האלה כתובים בילקוט ד' ווארשא בשם מדרש אבכיר, אבל בילקוט עם פ' בריית אברהם ד' ליוורנו (ת"ז) ובילקוט ד' פפר"מ (הס"ז) ורפוס פוינאה (תקס"ה) מצויינים כלם בשם מדרש פתם ולא מדרש אבכיר, ובילקוט ד' וויניציאה (שכ"ז) חסרים לגמרי הצינונים עליהם, ולכן לא הכנסתים בין המאמרים: המו"ל

סניגוריא על מצרים רמו לגבראל וטם למצרים מיסה אחת ושטמ לכנה עם מיטה ותינוק אחד מה ששקעוהו בכנין, עמד לו לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע בזה ענין שעברו בניך, כיון שראתה מדה"ד אמרה עשה דין לבניך במצרים שרובן חייבין, מיד טבעו מצרים שנאמר דרכת בים סוסיך חמר מים רבים (תבוקק ג) אותו חומר שהביא גבראל גרם למצרים לטבען:

שם (רמו ונה) הגני ממטיר לכם לחם, לכם ניתן ולא לכל אומה ולשון שאם יתכנסו כל האומות לספוק מן המן אפילו משהו אינן יכולין. ואין לי אלא המן, הבאר מנין, ת"ל באר חפרוה שרים (במדבר כא) שאם יתכנסו כל אומות העולם למלאות קיתון אחד מן הבאר לא היו יכולין. לחם, שלשה שמות נקרא המן, לחם דבש שמן. לחם לנערים שמן לקטנים דבש לוקנים. ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו, א"ר אלעזר ברבי שמעון מזון אלפים שנה היה המן יורד בכל יום דכתיב דבר יום ביומו ולהלן הוא אומר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים צ), א"כ למה היה יורד בכל יום והמותר וחם השמש ונמס, מפני משאוי הדרך. ד"א שיהיו אוכלין אותו חם ולא צונן. ד"א שיהיו ישראל נושאין עיניהן בכל יום לאביהם שבשמים:

יתרן (רמו רעו) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (*), ראוי היה לומר נשמע ונעשה אלא אמרו ישראל להקב"ה רבון כל העולמים עד שלא שמענום קיימנום. אנכי קיים יעקב שנאמר ויאמר יעקב אל ביתו וגו' חסרו את אלהי הנכר (בראשית לה). לא תשא קיים אברהם (שנשבע באמת) שנאמר הרמתי ידי אל ה' (שם יד). זכור קיים יוסף שנאמר וטבח טבח והכן (שם מג). כבד קיים יצחק כשנעקד על גב המזבח. לא תרצח קיים יהודה מה בצע כי נהרג את אחינו (שם לו). לא תנאף קיים יוסף באשת פוטי פרע. לא תגנב קיימו השבטים ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד). לא תענה קיים אברהם שהעיד לכל באי עולם שאתה רבון כל המעשים, אף הוא קיים לא תחמד אם מחוט ועד שרוך נעל (שם יד):

משפטים (רמו שטב) ואל הזקנים אמר שבו לנו (לנו ולא לכם) בזה, שקל כבודן ככבודו שהיו חכמים וצדיקים, אבל באברהם שלא היו צדיקים אלא עבדיו, אמר להם שבו לכם פה עם החמור (בראשית כב) עם הדומה לחמור. ד"א לא לכם אתם יושבים אלא לנו, ראו לאיזה מקום אנו הולכים למקום שרפים וחיות ומלאכים, בקשו עלינו רחמים שנעלה לשלום ונשוב לשלום. והרי דברים ק"ו ומה אם משה שנאמר לו עלה אלי והבטיחו כך היה מתפחד, וכן יעקב ויירא יעקב מאד ויצר לו (שם לב), אנו על אחת כמה וכמה שנבקש רחמים מלפני המקום שירחם עלינו ויפדנו מכל צרה:

תרומה (רמו שטג) ויקחו לי תרומה, מי שנאמר בו לה' הארץ ומלואה (תהלים כד), אשר לו הים ותוא עשהו (שם צה), ואומר הן לה' אלהיך השמים (דברים י) הוא צריך לבשר ודם, אלא שחומר לישראל לשרות שכניתו בהם כאב שמחמד לבניו לכך נאמר ויקחו לי. והרי דברים ק"ו ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל אמר הקב"ה דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כד"א דברו על לב ירושלים (ישעיהו מ), האומות שהיו דוחקין לישראל ונוטלין ממנו על כרחן מה תהא עליהן שכל מי שנוטל כיון כאלו שופך דמים שנאמר מחסם בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם (ויאל ד):

שם וזאת התרומה וגו' מלמד שהראה הקב"ה למשה שלש תרומות, אחד של משכן ואחד של מקדש ראשון ואחד של מקדש שני שאמר זהב וכסף ונחשת, זהב כנגד

מישכן

(*) בפ' יתרו כתיב רק נעשה, אבל בפ' משפטים כתיב נעשה ונשמע והפסוק הזה קא דריש, ועיין בילקוט דפס וזאראש שגם שם פירותי על זה.

שעבוד אלא בשביל דבור אחד שדבר אברהם אוהבי שאמר לפני במה אדע כי אירשנה (שם) ואמרתיו לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך כלום אמרתיו בארץ מצרים בארץ לא להם דברתי, וכבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים וכבר שלמו ארבע מאות שנה אין לך לשעבד על בני כלום, באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל לכך נאמר ויושע ה' ביום ההוא וגו'. וירא ישראל את היר הגדלה, בשעה שבקש הקב"ה להטביע את מצרים עמד עווא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע נקראת צדיק וישר ואין לפניך לא עולה ולא מושא פנים ולא מקח שחד למה אתה רוצה להטביע מצרים, כלום הטביעו בני מבניך או הרגו מהם בשביל שעבוד ששעבדו בהן אתה רוצה לטבען כבר נטלו שכרן כל כסף וכל זהב שלהן. באותה שעה כנס הקב"ה כל פמליא של מעלה ואמר להם הוו דנין ביני ובין עווא שר של מצרים, בתחלה הכאתי עליהם רעב והעמדתי להם יוסף, [יוסף] הבין בחכמתו ונעשו כולן עבדיו ולבסוף באו בני כנרים ושעבדו בהם שעבוד קשה עד שעלתה צעקתם לפני ושלחתי להם משה ואהרן עבדי ואמרו למלך שלהם (שמות ה) כה אמר ה' אלהי (העברים) [ישראל], והיו יושבין לפניו כל מלכי מזור ומערב והתחיל מתגאה לפניו ואמר מי ה' שלא הביא דורון כל אותן השנים כדרך כל אלהות, לא ידעתי את ה' אלא המתינו ואבדוק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי, ברך ולא מצא, השיבו משה ואהרן ואמרו ליה הוא ברא שמים וארץ והוא צר העובר במעי אמו והוא משיב רוחות ומוריד גשמים ומפריח טללים ומצמיח אילנות ועשבים ומכית ומחיה נפש כל חי בירו, השיב לשלוחי אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו אלא אני בראתי את עצמי ואת נילום נהרי שנאמר (יחזקאל כט) לי יארי ואני עשיתי, השיב ואמר לחכמיו שמעתם אלוה זה מעולם, אמרו ליה שמענו שבן חכמים הוא בן מלכי קדם שנאמר (ישעיה יט) איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני וגו' השיב לשלוחי לא ידעת, כיון שכפר בי שלחתי לו עשר מכות ולא הועלתיו וכל כך כפר בי והוסיף לשעבד את בני, ולאחר שהודעתי לו את כחי וגבורתי שלח בעל כרחו ועכשיו רדף אחריהם להחזירם לשעבוד מי עשה כזה ולא הבין אינו ראוי לטבעו בים הוא וכל חילו, השיבו לו כל פמליא של מעלה הדין עמך ועשה מה שאהה חפץ. באותה שעה ענה עווא ואמר רבש"ע יודע אני בעצמי שהן חייבים אלא שב עליהם במדת רחמים. באותה שעה עמד גבראל ולקח מלכן של מיט ועמד לפני הקב"ה ואמר רבונו של עולם הלא שעבדו בניך שעבוד קשה כזה תרחם עליהם, מיד חזר הקב"ה וישב עליהן במדת הדין וחזר וטבעם בים, לכך נאמר וירא ישראל את היר הגדלה: שם אמר ר"ע בשעה שאמרו ישראל או ישיר לבש הקב"ה חלוק של תפארת שהיו חקוקין עליו כל או שבתורה או תשמח בתולה או ידלג כאיל פסח או תפקחנה עיני עורים או ידבר יהושע או תראי ונהרת, את ה' האמרת (ל' פופירא, לביש מלכות) היום וה' האמירך היום (דברים כו), וכיון שחטאו חזר וקרעו שנאמר בצע אמרתו (איכה ב), ועתיד הקב"ה להחזירו שנאמר או ימלא שחוק פינו:

שם (רמז דג) א"ר חמא ב"ח בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד שר של מצרים ונשתתח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע במדת רחמים בראת עולמך ואת מהגאה בחוקה, מיד קרא הקב"ה לכל שרי האומות והיה מסדר לפניו כל המאורע, אמר שפטו נא ביני ובין זה, שבתחלה ירדו בני למצרים ולא ירדו אלא לגור שם שנאמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו (וכראשית מז), עמד פרעה וכבשן לעבדים, בתחלה עשאו רעים שנאמר ואם ידעת ויש בם אנשי חיל וגו' (שם), חזר ועשאו בנאים שנאמר ויבן ערי מסכנות (שמות א) למעטן מפריה ורביה, וחזר וגזר עליהן כל הבן הילוד, חזר ואמר אם בן הוא והמתן אתו. אמר לפניו רבש"ע הדין עמך ועמך האמת אלא אם רצונך תושיע את ישראל ולא תאבד את מצרים. א"ר יהושע ב"ל כיון שראה מיכאל ששרי האומות מלמדין סניגוריא

מת לו בן אחד, אמר אי אפשי בשמחה מפני בני המת ואי אפשי להתאבל מפני שמחת בני החי, ומה עשה, התחיל מרקד בידו אחת וסופר בידו אחרת הוי ולא נחם. ד"א ולא נחם אלהים כדרך כל הארץ, דרך ארץ העבד טוען את רבו שמא אדונו טוענו, הקב"ה לא נהג עמהן כך אלא (דברים א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך, ואומר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים:

שם (רמז רל) וישבו ויחנו לפני פי החירת, כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, אמר הקב"ה זו היא הבטחה שהבטחתי לו יחזרו לאחוריהם, שכל כסף וזהב שכנס יוסף היה נתון בבעל צפון וכשחזרו נטלוהו שנאמר (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף: שם (רמז רלג) מה תצעק אלי, אמר לפניו רבש"ע למה אני דומה לרועה שמסר לו רבו צאן ופשע בהן העלן לראשי צוקין ולא היה יודע איך להורידן, נתעטף בבגדו והתחיל יושב ותמיה מה תהא עליהן, כך אם אני בא להחזירן למצרים הרי פרעה ומצריים, ואם אני מוליכן לדרום הרי בעל צפון, ואם אני מוליכן לצפון הרי מגדול, ואם אני מוליכן למזרח הרי הים:

שם (רמז רלד) והמים להם חומה, בשעה שירדו ישראל לים ירד גבריאֵל עמהם והקופם ושמרם כחומה והיה מכריו (בין מים למים) [במים, לימין] הזהרו בישראל שעתידין לקבל התורה מימינו של הקב"ה, ולשמאל היה אומר הזהרו באלו שהן עתידין להניח תפלין בשמאל, ולמים שלפניהם היה אומר הזהרו באלו שעתידין שיהיו חותמין לפניהם בברית, ושלאחריהם היה אומר הזהרו באלו שעתידין להראות קשר של תפלין וכנף ציציתיהן מאחריהן. ד"א והמים להם חומה שירד סמאל ואמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל עבדות גלולים במצרים ואתה עושה להם נסים, והיה משמיע קולו לשר של ים ונתמלא עליהם חמה ובקש למכען, מיד השיב לו הקב"ה, שומע שבועלם וכי לדעתם עבדו והלא לא עבדוה אלא מתוך שעבוד ומתוך טרופ דעת ואתה דן שונג כמזיד ואונם כרצון. כיון ששמע שר של ים אותה חמה שנתמלא על ישראל החזירה על מצרים שנאמר וישבו המים ששבו מישראל על מצרים. והיה באשמרת הבקר וישקף ה', בלילה רצה גבריאֵל להרוג את מצרים א"ל הקב"ה המתן להם עד אותה שעה שפעל אביהם עמי שנאמר וישבם אברהם בבקר (בראשית כב), כיון ששמע גבריאֵל כך לא נגע בהן כל הלילה שנאמר ולא קרב זה אל זה. היו המצריים עושין כשפים ועולין מן הים אמר הים פקדון שהפקיד לי הקב"ה היאך אניחנו, מיד היו המים רצין אחר כל מצרי ומצרי ומורידן לים שנאמר ומצרים נסים לקראתו, לקראתם לא נאמר, אלא לקראתו של כל מצרי ומצרי. שני מכשפים היו במצרים יוחני וממרא ועשו להן כנפים בכשפים ופרחו באוויר ונתלו ברומו של עולם, אמר גבריאֵל ברכ גאונך תהרם קמיוך, מיד אמר הקב"ה למיכאל לך ועשה בהם דין, תפסן מיכאל בציצת ראשן וקעקען על פני המים הה"ד (תהלים עד) אתה פוררת בעוך ים שברת ראשי תנינים על המים:

שם (רמז רמא) ד"א ויושע ה' ביום ההוא, וכי ישראל ביד מצרים היו, אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עווא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עליה דין יבא מיכאל שר שלהן וידון לפניך עמי. באותה שעה אמר הקב"ה למיכאל בוא ודון עמו, פתח עווא שר של מצרים ואמר לפניו רבש"ע אתה גורת על אומה זו שיהיו משועבדין תחת ידי אומה שלי ת' שנה שנאמר ועבדום וענו אתם וגו' (בראשית טו) ועדיין לא עבדו בהן אלא פ"ו שנה משנולדה מרים ועדיין לא הגיע זמנם לצאת אלא תן לי רשות ואחזירם תחת ידי אומה שלי עד ת' שנה כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת. באותה שעה א"ל הקב"ה למיכאל להחזיר לו תשובה, מיד שתק מיכאל. באותה שעה השיב הקב"ה ואמר לעווא יש לי ללמד זכות על בני, כלום נתחייבו בני שעבוד

שם ויבא אל הר האלהים חרבה, שמשם נתחייבו בעלי חרבות כגון רוצח ונואף ונואפת. ד"א למה נקרא שמו חורב שמשם תבוא חרב על הרשעים שלא קבלו את התורה. ולמה נקרא שמו סיני שנשנאו כל באי עולם. וירא מלאך ה' אליו, בתחלה לא נראה אלא במלאך אחר שעמד באמצע הסנה כדי שלא יתבהל. והנה הסנה בער באש, אמר הקב"ה ע"י שנאה ששנאו אחיו ליוסף ירדו מצרים ובשבילו אני נגלה בסנה ואגאל אותם שנאמר (תהלים עז) גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה, מה דרכו של סנה אדם מכניס ידו לתוכו אינו נוזק לפי שקוציו כולן כפופין למטה אבל כשמבקש להוציא הקוצין תופסין לו ואין יכול להוציאה, כך המצרים בתחלה קבלו לישראל כסבר פנים יפות וכשבקשו לצאת לא הניחום שנאמר (שמות ג) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. והסנה איננו אכל, רמז לו אע"פ שישתעבדו ב' מלכויות אינן כלין. ויאמר משה אסרה נא ואראה, אמר לרועים שהיו עמו ולא ראו זה שראה משה. וכן אתה מוצא באברהם ודניאל (באברהם ויבא את המקום מרחוק והם לא ראו, ובדניאל והאנשים אשר היו עמו לא ראו את המראה, דניאל י ו). כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא כאן אתה עתיד לבנות לפני מובח :

שם (רמז קעא) (בפסוק. כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם) ועדיין היה משה מסרב, א"ל הקב"ה ראוי אתה לרדות במקל. ויאמר מה זה בידך ויאמר משה, א"ל הקב"ה אם לא היה בדעתך לילך היה לך לומר בתחלה איני הולך אלא המתנת עד שמסרתי לך מסמורין (סודות, והוא כמו מסתר בל"ט) שלי ושם המפורש. והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון, מה ת"ל לקול, אמר ר"ל שהיה המטה מדבר לפני ישראל עם משה הייתי במדין ונהפכתי לנחש ואח"כ נעשיתי מטה ואף היא מרימה קולה מהורה הייתי ונמממתי וחזרתי ונמהרתי וכן במצרים להודיע גדולתו של הקב"ה. ואת המטה הזה תקח בידך, א"ל הקב"ה משה אם אין אתה רוצה לעשות את שליחותי מקל זה עושה שליחותי אלא אני רוצה לזכותך ונסים הרבה אני נותן על ידך, המן ובאר ושבט וענני כבוד והתורה: שם (רמז קעג) אם נאמר אהיה עם פיך (שמות ד) למה נאמר והוריתיו ואם נאמר והוריתיו למה נאמר אהיה עם פיך, אלא אהיה עם פיך זה פתיחת פה ומענה לשון. והוריתיו זה גנוי חכמה שגלה הקב"ה למשה על כל גנוי תורה חכמה ומדע וגנוי חיים והראהו מה שעתיד להיות לעוה"ב, וכיון שראה בפרגוד של הקב"ה כתות כתות של סופרים של סנהדרין שהיו יושבין בלשכת הגזית ודורשים התורה במ"ט פנים והראהו ר"ע דורש כתרי אותיות אמר אין לי עסק בשליחות של מקום שנאמר ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח. מה עשה הקב"ה שגר לשר של חכמה ותפשו למשה והוליכו למקום אחר והראה לו בפרגוד של הקב"ה רבוא רבבות של סנהדרין שיושבים ודורשים ואומרים הלכה למשה מסיני מיד נתקרה דעתו של משה

שם (רמז קעה) א"ר יוחנן לפי שבאו משה ואהרן וקני ישראל ורצו ליכנס (אצל פרעה) ראו סביב פלמין שלו כמה אוכלוסים ונודעו. א"ר מאיר ת' פתחים היו לפלמין ק' לכל רוח ועל כל אחד ישבו ששים אלף גבורים לפיכך בא גבריאלי והכניסן, כיון שראה פרעה אותן אמר מה טיבן של אלו מיד הביא שומרי הפתחים מהן דרג מהן הלקה מהן העביר והעמיד אחרים תחתיהן, שוב למחר נכנסו לפני פרעה קרא לשוערים אמר להם היאך אלו נכנסין, אמרו ליה אין אנו יודעין כשפנים הם שדרך פתחים אינן נכנסין, מיד אמר לאהרן שישליך מטהו ונעשה נחש:

בשלח (רמז רכו) ד"א ולא נחם אלהים אע"פ שיצאו ישראל ממצרים לא קבל הקב"ה הנחומין על בני אפרים שנהרגו שמנו הקץ ומעו ויצאו ל' שנה קודם הקץ, שמנו לבין הבתרים והקץ היה משנולד יצחק, משל למלך שהיה משיא בנו ומתוך החופה

שם (רמז קטז) ויך את המצרי ויטמנהו בחול, בשעה שהרגו לא היה שם מצרי אלא ישראל, ואין חול אלא ישראל, מה החול הזה ממלטו ממקום למקום ואין קולו הולך, כך ישראל אין ראוי להן להיות בעלי לשון הרע. אילולי אלו רשעים לא יצא הדבר לעולם. ומי היו, דתן ואבירם, ולמה, כל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה, הם שאמרו הדבר הזה והן שהותירו את המן והן שאמרו נתנה ראש והן שנחלקו עם קרח. מי שמך לאיש שר ושפט, שבאותה שעה לא היה כ"א בן עשרים שמסורת בידינו עשרים שנה גדל בפלמין של פרעה וששים שנה היה במדן. כשנגלה עליו הקב"ה בן שמונים שנה היה, ואמרו מי שמך לאיש, שאין אדם נקרא איש עד כ"ה שנים, כלומר עדיין לא הגעת לאיש, ואח"כ א"ל לא בנה של יוכבד אתה דיין שקורין לך בן בתיה. ויפן כה וכה וירא כי אין איש, ראה שאין גר וצדיק עומד ממנו. ד"א למלאכים המקיפין אותו שאל אם ראוי להרגו דכתיב (מ"א כב) זה בכה וזה אומר בכה. ד"א אמר לפני הקב"ה אם כך הורגין בניו איה הכה שאמרת לאברהם. ד"א למי תאמר כה בסיני כה תאמר לבית יעקב. שני אנשים עברים נצים, שראו ניצוצות ויצאות מעקבותיהם ונותנין עלילות לפני משה כדי שיגלה על ידן. מי שמך לאיש, אמר הקב"ה בשימה גנו אותך בשימה אני עושה אותך שופט שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. הלהרגני אתה אומר, נתנבאו על עצמן שבאמירה הוא מכליען שנאמר (במדבר טז) ואם בריאה יברא ה'. אכן נודע הדבר, מלמד שהיה משה מהרהר מה ראה הקב"ה לשעבד את ישראל יותר מכל האומות, עד שבאו דתן ואבירם שעשו בו דלמוריא (וכלות), הלכו ואמרו לפרעה מכה הוא על פורפירא (בגד חשוב) שלך ועל עטרה שלך, א"ל יערב לו, הוא מסייע לשונאים מיד בקש להרגו. רב נחמן אמר על הכל ערב לו עד שאמרו ליה אינו בן בתך, ורבנן אמרי על הכל לא הקפיד עד שא"ל שופך דמים הוא והרג את המצרי. וירא איש מצרי מכה איש עברי, המצריים היו נוגשים וישראל היו שוטרים ומצרי ממונה על עשרה שוטרים והשוטר ממונה על עשרה מישראל, נמצא הנוגש ממונה על ק"י בני אדם (היונו ק' אנשים וי' שוטרים). חד זמן קרין (תרגום של ותקם בטרם יכיר את רעהו, קפת בקריצתא נוגש גבי שומר א"ל זיל כנוש עישוריתך, אול למיכנש עישוריתיה שחקה לו אשה אמרה דהדין גברא ידידי יצא, והבעל הטמין עצמו אחרי הסלם, כיון שסבר שיצא בעלה נכנס וקלקל עמה, הפך לאחוריו וחמתיה, כיון דידע דארגיש ביה נפק מן ביתא והוה מחי ליה כל ההוא יומא וא"ל לעי טבות לעי טבות, צפה משה רבינו ברוח הקדש מאי הוה ליה נביא אמר לא מיסתיה דקלקל עם איתתיה עוד בעי מיקמליניה, מיד ויפן כה וכה ראה מה שעשה לו בבית ומה שהיה לעשות לו בשדה. וירא כי אין איש, ר' יהודה אומר ראה שאין מי שיעמוד ויקנא לשמו של הקב"ה להרגו ועמד הוא וקנא והרגו. ר' נחמיה אומר ראה שאין מי שיעמוד ויזכיר עליו את השם ויהרגו והזכיר עליו והרגו, ורבנן אמרי ראה שאין תוחלת עתיד לצאת ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות ועמד עליו והרגו. במה הרגו, ר' יצחק אמר באגרוף הרגו כד"א (ישעיה נח) ולהכות באגרוף רשע, ר' לוי אמר במסמורין (סודות) של ישראל (היונו שם המפורש שהוא סוד של ישראל) וה"ד (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים:

שם (רמז קסט) ויאמר אל בנתיו יאיו, מיד יצאה צפורה כצפור והביאתו (תנחומא). (אבכיר) ד"א שמהרה כל בית אביה כדם הצפור (פ' כמו שדם הצפור מטהר המצורעים כך טהרה בית אביה מע"ג שדומה למצורע). ריב"ח אמר בקשו (היועים) לענותן כדכתיב (דברים כב) צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה. דלה דלה לנו, בעוה"ז ולעוה"ב, דליה אחת דלה (*). והשקה כל הצאן. ויאמר אל בנתיו ואיו שמא הוא מאותו זרע איה שרה אשתך שכל העולם כלו מתברך בה. ולמה קורא אותו כהן מדין שיעתידין בני בנתיו להיות כהנים גדולים:

שם

(*) (י"א דליה אחר דליה).

ועמד בהר עיבל ומינה שבטו של ראובן על הברכות ואמר ארור שכב עם אשת אביו ידעו כל ישראל שהיה ראובן וכאי ונתרפא ומחל לו הקב"ה:

שם (רמז קסא) מעשה בר' מתיא בן חרש שהיה יושב בבית המדרש ועוסק בתורה והיה זיו פניו דומה לחמה וקלסתר פניו דומה למלה"ש שמימיו לא נשא עינו לאשה בעולם. פעם אחת עבר שטן ונתקנא בו אמר אפשר אדם כמו זה לא חטא, אמר לפני הקב"ה רבש"ע רבי מתיא בן חרש מה הוא לפניך, א"ל צדיק גמור הוא, אמר לפניו תן לי רשות ואסיתנו, א"ל אין את יכול לו, אעפ"כ, אמר לו לך. נדמה לו כאשה יפה שלא היתה כדמותה מעולם מימות נעמה אחות תובל קין שטעו בה מלה"ש שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו). עמד לפניו, כיון שראה אותו הפך פניו ונתן לאחוריו, שוב בא ועמד לו על צד שמאלו הפך פניו לצד ימין, היה מתהפך לו מכל צד, אמר מתירא אני שמא יתגבר עלי יצה"ר ויחטיאני, מה עשה אותו צדיק, קרא לאותו תלמיד שהיה משרת לפניו א"ל לך והבא לי אש ומסמר, הביא לו מסמרים ונתנם בעיניו, כיון שראה השמן כך גודעוץ ונפל לאחוריו. באותה שעה קרא הקב"ה לרפאל א"ל לך לרפא את ר' מתיא בן חרש. בא ועמד לפניו א"ל מי אתה, א"ל אני הוא רפאל ששלחני הקב"ה לרפאות את עיניך, א"ל הניחני מה שהיה היה. חזר לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע כך זכך אמר לי מתיא, א"ל לך ואמור לו אני ערב שלא ישלט בו יצה"ר, מיד רפא אותו. מכאן אמרו חכמים כל מי שאינו מסתכל בנשים עאכ"ב באשת חברו אין יצה"ר שולט בו. בנימין ואב יטרף דכתיב (שופטים כא) וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו וגו' וחטפתם. ד"א זה אהוד (שם ג) ויעש לו אהוד חרב. ד"א בבקר יאכל עד זו ירחיו שהיא מתבכרת בפירותיה, ולערב יחלק שלל זו בית אל שהיא מלקשת בפירותיה. ד"א בבקר יאכל עד זה שאול דכתיב (ש"א יד) ושואל לכד המלוכה, ולערב יחלק שלל (אסתר ח) הנה בית המן נתתי לאסתר. ד"א בבקר יאכל עד (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה בבקר, ולערב יחלק שלל ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. (ולישירים) [ואת ישירים] סודו (משלי ג) כל מה שהצדיקים עושין ברוח הקדש הן עושין, יעקב כשברך שבטי יהודה ברכו באריה ומוזונו כנגד מלכות בבל דכתיב (דניאל זד) קרמיתא כאריה. ביד מי מלכות בבל נופלת, ביד דניאל חנניה מישאל ועזריה, ויוסף מוזונו כנגד מלכות הרביעית, מסורת היא בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל, שבטו של לוי כנגד מלכות יון ובני חשמונים היו משבט לוי, ובנימין כנגד מלכות מדי שמרדכי פורע ממנו שהוא משבט בנימין:

שמות (רמז קסג) ובכל עבדה בשדה, וכי בשדה היו עובדין ולא בעיר, אלא שגורו עליהן אנשים ילינו בשדה והנשים בעיר כדי למעטן בפריה ורביה, ונשיהם היו מחממין להם חמין ומביאות לבעליהן כל מאכל ומשתה ומנחמות אותן ואומרות לא לעולם משתעבדין בנו, סוף הקב"ה צאל אותנו, מתוך כך באין עליהן ופרים ורבים, ומה שכתן, זכו לבזות מצרים ובזת הים שנאמר (תהלים סח) אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף, וכתיב גן נעול (שיר ד) אלו נשים שהיו גדורות כננה שאין בה פרצה, גל נעול אלו הזכרים שהיו מוטלין כגלים על השדה:

שם (רמז קסו) ד"א והנה נער בכה זה אהרן. ד"א המלאך שהיה מתלווה עמו שמלאך נקרא נער שנאמר (זכריה ב) רויך דבר אל הנער הלו לאמר פרוות תשב ירושלים. ותחמל עליו, מלמד כשאמרו לה נערותיה הניחתו וורק הקב"ה רחמנות בלבה והחזירה [וחזרה] אצלו. ותאמר מילדי העברים זה, שעל ידו יהיו ישראל עתידין לאמר זה אלי ואנוהו. ותלך העלמה, שהעלימה דברים שלא אמרה שהיא אמו. היליכי את הילד הזה, מלמד שהראתה לה כל אבריו של משה ואמרה לה ראי והוהרי בו שתחזיריהו לי שלם:

אלא הריני מכנים לשמעון שאין מחבבין לו כל כך וילכו אצל אביהם, כיון שבקש אותו לתפסו רצו השבטים לסייעו, א"ל שמעון איני רוצה שתסייעוני, שלח יוסף לפרעה ואמר שגר ע' גבורים שמצאתי אנשים ואני רוצה להכניסם בבית האסורים וכיון שבאו א"ל מלו השלשלאות הללו ותנו בצוארו והשבטים מרחוק, כיון שקרבו אצל שמעון נתן עליהם בקולו ונפלו כלן לפניו ונשברו שניהן. היה עומד מנשה אצל אביו א"ל קח אתה השלשלת ושום בצוארו והכהו מכה אחת ונתנה עליו, אמר שמעון מכה זו של בית אבא היא :

ויגש (רמז קנ) ד"א ויגש אליו יהודה, נכנסו לתוכחות, אמר יהודה לנפתלי קפוץ וראה כמה שווקים יש במצרים, קפץ וראה אמר י"ב שווקים, אמר כל אחד ואחד יחריב שלו ואני אחריב שלשה. א"ל יוסף מצרים לא כשכם אם תחריב מצרים תחריב את כל העולם דכתיב (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים. כי כמוך כפרעה אם אשלוח חייבי אהרוג את כל מצרים, אמר יוסף אם אתה מוציאה אכרוך אותה על צוארך, א"ל יהודה אני פותח פי ובוולעך, א"ל יוסף אם תפתח את פיך אני סותמו באבן, א"ל אם אלך אל אבי מה אומר לו, אמור לו הלך החבל אחר הדלי (פי' שיעקב יך אחריו). תתחיל יהודה כועס שלא הבין החידה, שגר יוסף לפרעה שישלח לו ג' מאות גבורים אמר בשבועה שבשקר דן אותנו, א"ל יוסף שקר לשקרי בשקר העליתם לאחיכם בכור, א"ל יהודה נור דשכם דליק בלבי, אמר נור דתמר כלתך אנן מנהרין. א"ל תגרום שאצבע שוקי מצרים בדם, א"ל נהוגים אתם בדבר שצבעתם הכתנת בדם. כיון שראה יוסף שיצא להחריב מצרים נתודע לאחיו, בקשו להרגו בא מלאך ופוזן בארבע פנות הבית. צוח יהודה קול אחד ונפלו כל שרי מצרים והפילו החיות ויוסף נפל מן הספסל ונפלו שניהם של שלש מאות גבורים והפכו פניהם ולא חזרו עד יום מותו, אף פרעה נפל מכסאו שנאמר והקל נשמע בית פרעה :

ויחי (רמז קנ) ראובן בכרי אתה, בכור אתה לנחלה בכור אתה ליוחסין. בכור לתשובה וישב ראובן אל הכור (בראשית לו). בכור לנחלה ומקנה רב היה לבני ראובן (במדבר לב). בכור לגלות ויגלם לראובני ולגדי (דה"א ה כו), בכור לערי מקלט את בצר במדבר (דברים ד), בכור ליוחסין כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו (דה"א ה) ממון נטלו ממנו ולא להתיחם וכו' (ע' ב"ב קכ"ג וילקוט דה"א ה' רמז תתרע"ו). ד"א ראובן בכרי אתה וכל המתנות הן ראויין לך דכתיב וראשיות כל בכורי כל וכל תרומת כל (יחזקאל מד) וחלה מנין ראשיות ערסתכם וגו' לכן נאמר ראשית אוני. יתר שאת זו לויה דכתיב (דה"א מז) וכנניהו שר הלויים במשא יסור במשא, ואומר בכתף ישאו (במדבר ז) וכתיב וישא אהרן את ידו (ויקרא ט). ויתר עז זה המלכות. פחו כמים נדמית לפחווים (נמהי"ס לקפוץ אל המים) המקפצים. ר' נתן דורש לשבח בכורי אתה לך נאה הבכורה, שאר בכורות גולנין וחמסנין שנאמר ויצא עשו השדה וגו' אבל אתה לא חמאת אלא מן ההפקר שנאמר וימצא דודאים. שאר בכורות שונאין זה את זה, קין להבל, ישמעאל ליצחק, עשו ליעקב, אבל אתה ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם. כחי שהעמיד גבורים בעלי כח שנאמר (ארבעים) אלף חלוצי צבא (?). שאת בנחלה ששים עיר כל חבל ארצם (דברים ג), ויתר עז שהיו גבורים דכתיב ופני אריה פניהם (דה"א יב). פחו כמים רמזו שאינו מתקרב עד שיקרבו משה העולה מן המים שנאמר כי מן המים משיתחו. מהו אומר יחי ראובן ואל ימת. ד"א ראובן בכרי אתה כחי וראשיות אוני שלא ראה אבינו יעקב קרי פ"ד שנים עד שגולד ראובן. יתר שאת ויתר עז א"ל ראוי אתה למול שלשה חלקים ויתר על אחיך הבכורה והכהונה והמלכות וכשחמאת נתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה. אז חללת יצועי עלה, א"ל בני אין לך רפואה עד שיבא מי שכתוב בו ומשה עלה, וכיון שבא משה

על אש. אתה ראש למלאכי השרת והוא ראש לכל, יבוא ראש ויעמוד על הראש. אתה עליון למלה"ש והוא עליון ונתנך ה' אלהיך עליון (דברים כח), יבוא עליון ויעמוד על עליון ויבקש מן העליון רחמים עליהם דכתיב (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר: ויברך אתו שם, א"ל יהי רצון שיהיו בניך צדיקים כמותך:

שם (רמז קלג) אדני ידע כי הילדים רבים, א"ל יעקב אני רואה שיסורין עתידין לבוא מבניך על ילדי אלא נהוג אתה בשררותך ושמש בכתרך עד שיעמוד משיח מהלצי ויקבל המלכות ממך שנאמר יעבר נא אדני לפני עבדו. עד אשר אבא אל אדני שעירה, זה בית גוברין. דרש ר' אחא עתידין כל אומות העולם לבגוד במלכות ארם ולפנותה מבינם, ואין מניחין לה לא כרך ולא מדינה, ודוחין אותה מאומה לאומה עד שמגיעת לבית גוברין ומוצאה שם מלך המשיח ומשלים לו המלכות ומנהן הוא בורח לבצרה ונגלה עליו הקב"ה להרגו והוא אומר ולא צוית (דברים ד) וגם אל אחת מן הערים האל וחי והקב"ה משיב לו לא קראת מה כתיב בצדו (במדבר לה) גאל הדם הוא ימית את הרצח, וכתיב (שמות ד) בני בכרי ישראל וכתיב (תהלים קכב) אחי ורעי וכתיב (שם קמח) לבני ישראל עם קרובו וכתיב (שיר ה) דודי צח ואדום וכתיב (ויקרא כח) או דדו או בן דדו יגאלנו. מיד הקב"ה תופס לשרו בציצת ראשו ואליהו שוחטו ודמו נתן על בגדיו, בחזרתו משם אומר (ישעיה

סג) מי זה בא מאדום וגו' :

וישב (רמז קמח) ולא שמע אליה, אמר רבי שמע לה אלא שהביא הקב"ה איקונין של אביו ונתבייש וברח. פעם שניה נכנס נטל הקב"ה אבן שתיה א"ל אם תגע בה הריני משליכו ואחריב את העולם, הה"ד (בראשית מט) ויפוז ורעי ידיו מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל :

שם (רמז קמז) ויבא הביתה לעשות מלאכתו, רבי אליעזר אומר שבת היה דכתיב כי בו שבת מכל מלאכתו, ומה מלאכה היתה לו, שונה וקורא מה שאביו למדו: שם (ויבא הביתה לעשות מלאכתו למ"ד לעשות צרכיו נכנס) כיון שבא ליוקק לה בא הקב"ה ברמות אביו ונתקררה אמתו שנאמר ותשב באיתן קשתו, אמרה לו מה לך, אמר לה אבא אני רואה. אמרה לו והיכן הוא ואין איש מאנשי הבית, א"ל את בת חמורים (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם וחמור אינו רואה, אבל אנא מן הרואים שנאמר וירא את המקום מרחוק. אותו היום הלכו כלם לע"ז והיא עשתה עצמה חולה, כיון שחזרו הלכו חברותיה לבקרה אמרו לה מה לך שפניך כך, ספרה להן כל המאורע, אמרו לה אין לך תקנה אלא אמרי לבעליך כך וכך ויחבשנו בבית האסורין, אמרה להן בבקשה מכן שתאמרנה כל אחת ואחת לבעליהן שאף לכן תבע, ועשו כן. ונכנסו כל השרים. לחצרו של פוטיפר וספרו לו, רצה להרגו אמרה ליה אל תהרגנו ותאבד מעותיך אלא תחבשנו, אפילו כן רצה להרגו עד שבאת אסנת בסתר אל פוטי פרע ונשבעה לו וספרה האמת, אמר לה הקב"ה חייד הואיל ואת למדת עליו זכות, שבטים שאני מעמיד ממנו על ירך הם באים, וי"א בת דינה היתה אלא שגידלה פוטי פרע :

מקץ (רמז קמח) ויאמר אלהם לא כי ערות הארץ באתם לראות, כשם שאברים לאדם כך אברים לארץ, וראש עפרות תבל (משלי ח), וכסה את עין הארץ (שמות י), ותפתח הארץ את פיה (במדבר מז), ארץ אכלת יושביה (שם יג), ומתחת זרעת עולם (דברים לג), והארץ הגה רחבת ידים (בראשית לד), וינקהו דבש מסלע (דברים לב), ישיבי על סבור הארץ (יחזקאל לח), כי ערות הארץ באתם לראות, והארץ לעולם עומדת (קהלת א) :

מאמר הנ"ל מובא גם בילקוט שלח (רמז תשמ"ג) בפסוק ארץ אוכלת, בשם מדרש אכביר.

שם ויסב מעליהם ויבך ויקח את שמעון, אמר יוסף בדעתו אם אני מכנים שמעון ולוי שמא יקפידו שבטים על לוי שהוא חכם וכהן גדול ויעשו למצרים כמו שעשו לשכם,

אלא

שיחזור ממנוך, מיד א"ל המלך החור לי מה שנתתי לך ולא עכב ונתביישו בני הפלמין ונשבע המלך להוסיף לו עשר:

חיי ישרה (רמז קט) ויהי בראת את הנזם, מיד הלך לו להמיתו הכיר בו שמרוצתו לרעה, הזכיר שם והעמיד הגמלים על העין באויר והוא עומד על הגמלים באויר, ויהי בראתו כן הכיר שהוא צדיק ואמר בוא ברוך ה', שהיה סבור שהוא אברהם שהיה קלסתר פניו דומה לו, כנען הוא אליעזר וע"י ששמש את הצדיק כאמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך (*):

תולדות (רמז קי) ויתרצו הבנים בקרבה, שהיו חולקין בשביל העוה"ז והעוה"ב, באותה שעה רצה סמאל להרוג יעקב במעי אמו, אלא שעמד מיכאל כנגדו, באותה שעה עמד מיכאל ורצה לשרוף לסמאל עד שהושיב הקב"ה בתי דינים ביניהן:

שם יוצא הראשון אדמוני, שער שהוא במעי אמו שתה דם נדתה: שם (רמז קיד) (בפסוק ותכבין עיני מראות): ד"א לאדם גדול שהיה לו מרקלין נאה ומשובח והיו שכניו שורפין קש ותבן ומעלין עשן בעד החלון הלך וסתם את החלון, כך נשי עשו עובדין ע"ז ויצחק רואה ומצר מיד כהו עיניו:

ויצא (רמז קכ) והנה ה' נצב עליו, משל לעני שהיה המלך אוהבו ונכנס ויוצא בפלמין שלא ברשות ובני פלמין מקנאין ומבקשין להרגו א"ל אני מתקיים עליו, כך שמע הקב"ה לשרי המלכויות שהיו אומרים עתיד זה לירש העולם ולהעביר המלכויות נהרגו, מיד והנה ה' נצב עליו:

וישלח (רמז קלב) ויאבק איש עמו, י"א מיכאל היה, א"ל מיכאל ומה אני שאני אחד מן השרים הראטונים כך עשית לי ואתה מתירא מעשו, א"ר מרפון לא היה לו רשות למיכאל לזוז ממקומו עד שנתן לו יעקב רשות שנאמר שלחני כי עלה השחר, א"ל וכי גנב או קנבוסטום (גונב נפשות) אתה שאתה מתירא מן השחר, באו כתות כתות של מלה"ש שאמרו לו מיכאל עלה כי זמן הזמיר הגיע לומר אם אין אתה פותח בשיר נמצא השיר במל. התחיל מתחנן ליעקב א"ל בבקשה ממך שלח אותי שלא ישרפוני מלה"ש שבערבות בשביל עבוב השיר, א"ל לא אשלחך כי אם ברכתני, א"ל וכי איזה מהם חביב השמש או הלב, אני השמש ואתה הלב ואתה צריך לברכתי, א"ל אעפ"כ, מיד א"ל לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל, א"ל אשריך ילוד אשה שנכנסת בפלמין של מעלה ונצלת. א"ר בשעה שהיו מתאבקים רצה כת של מיכאל לסכנו אלא שנגלה עליהן הקב"ה, וכיון שראה להקב"ה תשש כחו שנאמר וירא כי לא יכל לו ויגע בכף רכבו, א"ל הקב"ה למיכאל יפה עשית שעשית כהן שלי בעל מום, א"ל רבש"ע והלא אני כהנך, א"ל אתה כהני ברקיע והוא כהני בארץ. מיד קרא מיכאל לרפאל אמר לו חברי בבקשה ממך עמוד עמי בצירה שאתה ממונה על הרפאות, ירד ורפאו, וי"א שמש שעתיד לזרוח על הצדיקים ולרפאותן מחלים הזרית עליו הקב"ה ורפאו דכתיב ויורח לו השמש וכתוב (מלאכי ג) וזרח לכם יראי שמי, וזש"ה ויורח לו השמש והוא צלע, משל בא פלוני רופא בעיר אין צריך לשאול למה בא אלא כרי לרפאות את החולה, א"ל הקב"ה למיכאל למה עשית כן לבני בכורי, אמר לפניו לכבודך עשית, א"ל מעכשיו תהא ממונה עליו ועל זרעו עד סוף כל הדורות, הה"ד (דניאל י) כי אם מיכאל שרכם, (שם יב) ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול, וכתוב (דברים ד) כי מי גוי גדול, יבוא גדול ויעמוד על הגדול. אתה אש דכתיב (עובדיה) והיה בית יעקב אש, יבוא אש ויעמוד על

(*) ומן ויאמר בוא ברוך ה' כו' עבר ליה אפטרס וכו' עד והשרץ טגופי תורה וכו' כל המאמר ההוא הוא בב"ר פ' ט' ס' והסר בהילקוט הציון ב"ר.

נח (רמז נו) ויסגר ה' בעדו, סגר הקב"ה חמה ולבנה ולא היו מאירים כל י"ב חרש שנאמר (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח, והיאך היה נח משמש, זימן לו הקב"ה אבן טובה ונשתמש לאורה, כיון שראו הרשעים שהן אבודים בקשו להפוך את התבה, הקיף אריות לתבה והיו אוכלין אותן שנאמר ויסגר ה' בעדו, שכן הוא אומר (דניאל ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני:

שם (רמז סא) ויטע כרם (בראשית ט), בא לקראתו השטן א"ל רצונך שנמענה יחדו אני ואתה, א"ל הן, מיד הביא תחלה רחלה אחת ושחטה על הגפן, ואח"כ הביא אריה אחד ושחטו על אותו הגפן, ואח"כ חזיר אחד ושחטו על אותו הגפן, מפני מה עשה כן השטן, כשאדם שותה כוס אחד הוא כרחלה עניו ושפל רוח, וכשהוא שותה שתי כוסות מיד נעשה גבור כארי ומתחיל לדבר גדולות ואומר מי כמוני, וכשהוא שותה ג' או ד' מיד הוא נעשה כחזיר שמתלכלך בטיט ורפש אף הוא מתלכלך ואף במי רגלים:

שם (רמז סג) ד"א למה"ד למלך שנכנס למדינה וראה בחור נאה מסיק בקמין (תניי) במרחץ, א"ל המלך בוא עמי ואני נותנך בפלמין שלי. הלך עמו ועישא בקסטר (ממונה כחצר המלך) אמרו בני פלמין אתמול מסיק בקמין ועכשיו בקסטר. כך אמר הקב"ה בוא אחרי ואני עושה אותך כהן גדול כאדם הראשון שנאמר ואעשך לגוי גדול וכתוב (ויקרא כא) והכהן הגדול מאחיו וכתוב (תהלים קי) אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק:

שם (רמז עז) זש"ה וישבו ויחנו לפני פי החירת (שמות יד) כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, א"ל הקב"ה זו היא מהתבטחה שהבטחתי לו יחזרו לאחוריהם, שכל כסף וזהב שנכנס יוסף היה נתון בבעל צפון וכשחזרו נטלוהו שנאמר (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף וגו' :

שם (רמז פא) (בפסוק) התהלך לפני והיה תמים, ואתנה בריתי ביני ובינך: למלך שהיה לו אוהב אחד קרתני (כפרי) והיה מבקש לגדלו ולעשותו דופים ולא היה יכול שהיה בו פגם, א"ל המלך חגור לך זייני ואני עושה אותך דוכוס, א"ל אדוני המלך הודיעני האיד אני אוורק, א"ל כאשר הראיתך כן עשה, כך אברהם הקב"ה הראהו, זש"ה (תהלים מה) חגור חרבך על ירך גבור וגו'. ד"א למטרונא שנכנסה לשאול בשלום המלך אמר המלך כמה היא יפה אלא שיש בה מום קימעה, א"ל בבקשה ממך אמור לי מה מום שלי, א"ל עשי צפרניך ואת שלמה, א"ל איני יודעת ליטלן, פשט המלך את ידו ונטלן, כך א"ל אברהם העבר חרפתי, מיד וברות עמו (שהקב"ה סייעו) הברית וכתוב (שיר י) חמוקי ריבך כמו חללים מעשה ידי אמן:

וירא (רמז פב) (וירא אליו ה') משל לחנוני אחד שהיה לו אוהב כהן והיה לו טומאה בחצרו, א"ל הכהן אם מבקש אתה שאכנס לחצרך פנה הטומאה ממנה, עמד ופנה ונכנס הכהן לחצר, כך הקב"ה אוהב לאברהם אלא שהיתה הערלה תלויה בו וכיון שמל מיד וירא אליו ה' :

שם רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא [אומר] כשנמול אבינו אברהם ביום השלישי היה לו כאב הרבה מאד למכתו, מה עשה הקב"ה לנסותו, נקב חור אחד מתוך גיהנם והרתיח את העולם (שהחמום יפה למכה) כיומן של רשעים ויצא וישב לו בפתח האהל לרוח היום, אמר הקב"ה למלה"ש נרד ונבקר את החולה, אמר הקב"ה למלאכים בואו וראו כחה של מילה עד שלא נמול היה נופל על פניו ואח"כ הייתי מדבר עמו ועכשיו שנמול הוא יושב ואני עומד (מאמר זה לקח מפרקי דר"א פכ"ט) :

שם (רמז צו) (בפסוק) והאלהים נסה את אברהם: ד"א למלך שהיה לו אוהב עני א"ל המלך עלי להעשירך ונתן לו ממון כדי לעשות בו פרקטזאי, לימים נכנס לפלמין אמרו מפני מה זה נכנס, אמר להם המלך מפני שהוא אוהבי נאמן, א"ל א"כ אמור לו שיחזיר

אדם מהול ממעי אמו וכיון שנולד אמר זה ינחמנו א).

שם (רמז מד) שאלו תלמידיו את רב יוסף מהו עזאזל, א"ל כיון שעמדו דור המבול ועברו ע"ז היה הקב"ה מתעצב, מיד עמדו שני מלאכים שמחזאי ועזאזל ואמרו לפניו רבש"ע הלוא אמרנו לפניך כשבראת את עולמך מה אנוש כי תזכרנו, א"ל ועולם מה יהא עליו, א"ל רבש"ע היינו מסתפקין בו, א"ל גלוי וידוע לפני אם אתם שרויין בארץ היה שולט בכם יצה"ר והייתם קשים מבני אדם, א"ל תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשין שמך, א"ל רדו ותדורו עמהן, מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרן. מיד ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה איסמחר נתן עיניו בה אמר השמעי לי, א"ל איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו, למדה אותו שם, הזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה, אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכר בהן לעולם ונקבעה בכימה. כיון שראו שמחזאי ועזאזל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים היווא [בסדר הדורות תחלת אלף השני הגירסא המיידא] והייא, ועזאזל היה על מיני צבעונין ועל מיני תכשיטין של נשים שמפתים את בני אדם להרהורי עבירה, מיד שגר מטטרון שליח לשמחזאי וא"ל עתיד הקב"ה להחרیب עולמו ולהביא מבול לעולם. מיד עמד בבכי והיה מצטער על העולם ועל בניו, מה יעשו בניו ממה יאכלו אם העולם חרב, שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלף גמלים ואלף סוסים ואלף שורים. כלילת ראו היווא והייא שניהם חלומות, אחד מהן ראתה אבן גדולה פרוסה על הארץ כשלחן והיתה הארץ חרותה וכתובה שיטות שיטות והיה מלאך יורד מן הרקיע ובידו כמין סכין והיה גורר ומוחק כל אותן השיטות ולא היה משייר בה אלא ארבע תיבות, והאחד ראה פירס גדול משובח נמוע מכל מיני אילנות והיו באין מלאכים ובידן קרדומות והיו מקצצין כל האילנות ולא שיירו בו אלא אילן אחד של שלשה ענפים, כיון שנעצרו עמדו בבבלה ובאו אצל אביהם אמר להם עתיד הקב"ה להביא מבול ולא ישייר אלא נח ובניו. כיון ששמעו כך היו צועקין ובוכין אמר להם אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגזר גזרות (מתכנין האבנים, מלשון די התגזרת אבן, דניאל ב לד) או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הן מוזכרין היווא והייא, מיד נתקררה דעתן, שמחזאי חזר בתשובה ותלה עצמו בין שמים לארץ ראשו למטה ורגליו למעלה ועדיין הוא תלוי בתשובה בין ארץ לשמים, עזאזל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקלקולו להסית בני אדם לדבר עבירה בבגרי צבעונין של נשים, ולכך היו ישראל מקריבין קרבנות ביום הכפורים איל אחד לה' שיכפר על ישראל ואיל אחד לעזאזל שיסבול עונותיהם של ישראל והוא עזאזל שבתורה:

שם (רמז נ) ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפֿת, דרך חכמתן קא חשיב להו דכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם וגו', שם גדול מחם שנה וחם גדול מיפת שנה נמצא שם גדול מיפת שתי שנים וכתיב ונח בן שש מאות שנה והמבול היה וכתיב אלה תולדת שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול, בר מאה ותרתינן הוה אלא דרך חכמתן קא חשיב להו, רב כהנא אמר אנן מהכא מתנינן לה ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול. (מאמר זה נמצא גם במס' סנהדרין ס"ט:):

נח

א) בספר פענח רוא מביא מאמר בשם מדרש אבכיר אשר בהילקוט אינו, וז"ל: „ובמדרש אבכיר אמרו שכל הגולדים קודם נח היו ידיהם אדוקות שלמות מכלי פירוד וחילוק אצבעות כי לא היו צריכין לעבוד אדמה ונח נולד עם חתוך אצבעות, וזוהי הבין למך שיהיה זה צריך לכך לעבודת אדמה" (וזהו דקדוק לבן ומעטבון ידיו מן האדמה כעד עתה היה לנו פלג ידים מה מכת האדמה: ממעטבון ומעטבון ידיו) בנימטריא ידים היו כלי חילוק אצבעות" או ידיו כלי חילוק האצבעות". וע' בסה"ד (תחלת אלף השיני). בעל פענח רוא היה בערך ה' אלפים נ'.

ראשון בראתי שמים ומתחתים שנאמר (ישעיה מ) הנומה כדוק שמים וגו' אף הם אני משרה שכונתי בעיהן (פי' מסוף הפסוק וימתחם כאהל לשבת ש"מ שעשה שמים לשכון עליהם, ובזכות מה, בזכות המשכן שעתידין לבנות) שנאמר (שמות כ"ה) ועשו לי מקדש, בשני הכדלתי בין מים למים אף הן והבדילה הפרכת לכם, ביום השלישי בראתי דשאים וזרעים אף הן אוכלין ירקות בליל פסח ומביאין לחם הפנים. ברביעי בראתי מאורות אף הן ועשית מגורת זהב, בחמישי בראתי עופות אף הן והיו הכרבים פרשים כנפים, בששי בראתי אדם אף הן בזאת יבא אהרן לשמש לפני.

שם (רמז ל"ד) הן האדם היה, מתוקן למיתה: אמר ר' ברכיה כשבקש הקב"ה לבראות העולם תחלת כרייתו לא התחיל אלא אדם ועשאו גולם, בא לזרוק בו נשמה אמר אם אני מעמידו עכשיו ואמרו שותף נעשה עמי במעשה בראשית, אלא הריני מניחו גולם עד שאברא הכל, משגמר הכל א"ל מלאכי השרת אי אתה עושה אדם שאמרת, א"ל כבר עשיתיו ואינו חסר אלא זריקת נשמה והעמידו וכלל בו העולם בו התחיל בו סיים דכתיב (תהלים קל"ט) אחר וקדם צרתני (כלומר שאלו בראתיו מתחלה היו אומרים שהוא כאחד ממנו ונעשה שותף עמי והא דלא בראו כלו באחרונה ו"ל דנתיבא פן וקטרגו המלאכים על בריאתו לכן אמר להם כבר עשית וכו') אמר הקב"ה הן האדם היה כאחד ממנו. ד"א מה כתיב למעלה ויעש ה' אלהים וגו' כתנות עור וילבשם מלמד שעשה לו הקב"ה בגדי כהונה כעני שנאמר (יחזקאל ט) והנה האיש לבוש הבדים וכתוב (ויקרא טו) כתנת בר קדש ילבש ו מכן אתה למד שכהן גדול דומה למלאך כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב), למה"ד למלך שראה קרתי (כפרי) אחד והלבישו בבני פלמין א"ל בני פלמין למלך אפילו אותו שהוא קרתני הוא כמוני, כך אמרו המלאכים לפני הקב"ה אפילו אדם שהוא יציר עפר הרי הוא כמוני. הן האדם היה כאחד ממנו, למלך שחיבב עבדו ועשה לו מוניק (רביה) של זהב, סרח נטלו ממנו ונתן עליו כבלין, כך עשה לו הקב"ה בגדי כהונה וכשחטא העבירים ממנו שנאמר ויתפרו עלה תאנה. ד"א למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל אשר לו, התחילו הכל אומרים שותפו הוא, מה עשה המלך טררו, כך וישלחהו ה' מגן ערן. ד"א למלך שנשא אשה ועשה לה שלשלת של מרגליות, סרחה נטלו הימנה וכתב לה גט, כך הקב"ה הניחו לאדם בג"ע ועשה לו עשר חפופת, הוין שחטא נתן לו גט שנאמר וישלחהו, ואין שלוח אלא גט שנאמר (דברים כד) ושלחה מביטו:

שם (רמז טז) ויהיו כל ימי מתושלח, אמרו מתושלח צדיק גמור היה וכל דבור ודבור שהיה יוצא מפיו היה מושל (ר"ל משלים) בשבחו של הקב"ה והיה שונה תשע מאות סדרי משנה, כיון שמת שמעו קול רעש ברקיע שהיו עושין לו הספד והיו יורדין דמעות מעיני חיות על מקום פטירתו, כיון שראו כך עשו לו הספד מלמטה וקבע להן הקב"ה ומן אחר זמן לדור המבול בשכר שהספידוהו שבעת ימים:

שם ויולד בן (בראשית ה) מפני מה לא אמרו בשמו בקינן כמהללאל כירד כחנוך, מלמד שמתושלח חכם גדול היה והיה מזהיר לאביו (פי' מתושלח היה מזהיר לבני דהיינו למך אביו של נח) שלא יקראנו בשמו שאנשי דור המבול מכשפים הן שמא יהרגוהו בכשפים, (וכשאינו מוכיר שמו אינו יכול לעשות לו כשוף אם לא ע"י מעשה וזוהו יכול לשמור עצמו). וכיון שנולד הוא קראו נח ולאביו אמר קרא איתו מנחם שהוא ינחם את דורו אמרו זה ינחמנו ממעשנו, א"ל אם אתם חוזרים בתשובה הוא מנחם אתכם. ד"א ויולד בן שממנו נבנה העולם, זה ינחמנו, וכי נביא היה למך, אמר ר' שמעון בן יהוצדק מסורת היה לאדם כשנאמר לו ארורה האדמה בעבורך אמר לפניו רבוננו של עולם עד מתי, אמר לו עד שיוולד

לקוטי מאמרי מדרש אבכיר

בין המדרשים אשר מרוב ימים ספו תמו, אבדו ואינם, נמנה גם המדרש אבכיר, אשר היה למראה עיני הגאונים הקדמונים בכ"י כמה מאות בשנים, וחבל על דאבדו, ורק המאמרים אשר הביא בעל הילקוט שמעוני בספרו בשמו (כי הוא ראהו בשלמותו) נשארו לפליטה בילקוטו, ויען כי הם מאמרים בודדים מפוזרים ומפורדים אחד הנה ואחר הנה, מצאתי אני הכו"ל ראוי ונכון, וגם חובה, ללקטם לאחד אחד, ולאספם מתוך הילקוט והיו לאחדים בידך. והלכתי בזה בעקבות הגאון המחבר ז"ל, כי גם הוא כל מגמתו היתה להביא המאמרים הבודדים המפוזרים בספרים הקדמונים, הלקוחים מהמדרשים אשר כיום כבר אבדו ואינם, לתת להם שם ושארית ולפרסמם כי לא ישכחו מפניו ומפי זרעו עד עולם. והיה בקבצי אותם וקרבתי אותם אחד אל אחד, אולי יצא כל המדרש אבכיר הזה כלול בהדרג או למצער רובו, ורובו ככלו, וחזרה העטרה ליושנה, ועיין על אדותיו בפנים הספר הזה אות א' מדרש אבכיר:

בראשית (ילקוט רמז ד) ד"א בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו, למח"ד למלך שהיו לו שני שמשים והתחיל אחד מזמר ואחד בוכה, אמר המלך למה אתה בוכה והלא השויתי שניכם כאחד, א"ל אדוני חברי שריו אצלך ונהנה מן שלחנך דין הוא שיזמר אבל אני שרחקתני ותלית מזוני בידי אחרים לכך אני בוכה. כך הקב"ה שמים וארץ [לפניו] שוים דכתיב (ישעיה מח) קורא אני אליהם יעמרו יחרו. השמים מזמרים שנאמר (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל והארץ בוכה, אמרה לפניו רבש"ע שמים וכל אשר עליהן נהנין מזוי שכניה ואין מלאך המות שולט בהן לפיכך הן מזמרים, אני שתלית מזוני ביד אחר וכל מה שעלי מלאך המות שולט בהן לפיכך אני בוכה. אמר לה הקב"ה אל תיראי אף את עתידה לומר שנאמר (שם צו) ה' מלך תגל הארץ וכתיב (ישעיה כד) מכנף הארץ זמרות שמענו:

שם (אבכיר פי"ב, ילקוט רמז יז) אלה תולדות השמים והארץ (בראשית ב) זה ראשה של תורה, החדש הזה לכם (שמות יב) ראש הספר (כי עיקר יציאת מצרים לדעת טעם המצות של החדש ופסח), אמר אויב ארדף (שם טו) ראש השירה (כי בתחלה אמר, אמר אויב ארדף ואח"כ סוס ורכבו רמה בים), ולמה עשה הקדוש ב"ה מוקדם ומאוחר בתורה, מפני נסי הרוח שלא יקרא בהן בבראשית ויאמר אני התחלתי התורה. הקב"ה נמלך במלאכים (מכאן שיהא הגדול נוטל רשות מן הקטן והוא ממדת הענוה) אמר להן עולם אני מבקש לבראות, א"ל למה, אמר להן בשביל עם אחד שנקרא ישראל, אמרו לו ומה טיבן, אמר להם כשם שהבדלתי בין אור לחשך כך במצרים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, כשם שהבדלתי בין מים העליונים לתחתונים אף להן אני עתיד לעשות כן שנאמר (שם יד) והמים להם חומה מימינם. בשלישי בראתי זרעים ודשאים אף להן אני עתיד לעשות כן שנאמר (במדבר יא) והמן כורע גר, ואומר (תהלים כג) בנאות דשא יריביצני. בראתי מאורות להבדיל בין יום ובין לילה אף אני עתיד לעשות להן כן שנאמר (שמות יג) לא ימיש עמוד הענן. בראתי עופות ודגים אף להן (במדבר יא) ורוח נסע מאת ה' (פי' דכתיב וינו שלשים מן הים כיון שבאו מן הים היו כמו דגים). בראתי אדם ויפח באפיו אף להם עץ חיים היא למחזיקים בה. א"ל רבש"ע מה עשה לך העם הזה שאתה כ"כ מחבבו, א"ל ביום ראשון

נמרצת, ובין דין לדין תפלתם של ישראל ותעניתם עולה למעלה בלי קטרוג, ולזה אפשר שכוון המקונן באמרו אויביה שלו דהיינו אלו השתי כתות הנזכרות, שלו ונשלמו יחד וכו', ובענין מחלת בת ישמעאל כתבו המקובלים ענין נפלא מהיכן יצאה, והרועה לעמוד עליו יעיין בספריהם וימצא נופת מתוק לחכו עכ"ל:

סדר תנאים ואמוראים. מובא בס' התרומה (רבינו ברוך מגרמיוזא) סי' קל"ה והרא"ש הביאו בע"ז (פ"ה סי' כ"ט) וז"ל: וריב"ל בר סמכא הוא דבסדר תנאים ואמוראים פסק הלכה כמותו בכל מקום, והסמ"ג הביאו (הלכות מאכלות אסורות ד' מ"ט ג') וז"ל: ובסדר תנאים ואמוראים כתב יד ר' יוסף טוב עלם (פי' בהעתיקת ר' יוסף טוב עלם והשפ"י שגה ברואה שסבר שר"י טוב עלם חברו עיין אצל ספר בן פורתא), וכן ר"ח וה"ג פוסקים כריב"ל בכל מקום אפי' לגבי ר' יוחנן וכ"ש לגבי רב ושמואל עכ"ל, וכן מובא בתוס' (נזיר נט.) ד"ה א"ר חייא וכו' ובהלכה פסוקה דרב יהודאי בהלכות נדה מכתב ה"ר יוסף טוב עלם יש כמו וכו' עכ"ל, ובתוס' פסחים (קיו:) ד"ה רביעי וכו' ולה"ר יוסף טוב עלם שכתב בסדרו קמעא לשתות וכו' עכ"ל אין כוונתם על סדר תנאים ואמוראים, וכדף קטז. כתבו תוספות וז"ל: וכן עשה ה"ר יוסף בסדרו חרוסת וזכר לטוט עכ"ל, ושם קט"ו: ד"ה למה וז"ל וכן יסד ה"ר יוסף בסדרו מושך מהקערה שני תבשילין וכו' עכ"ל. ותוספות כתבו (יומא פג.) בסדר תנאים ואמוראים כתוב הלכתא כמר בר רב אשי בכולי הש"ס לבר ממייפך שבועה ואוריתא וכו' עכ"ל. וראיתי בספר מ"ע (פ' כ"ב) וז"ל: ובסדר תנאים ואמוראים אשר לפי הנראה ממנו חובר בשנת ר' אלפים תרמ"ז וכו' עכ"ל, אבל נראה שהתוספות והסמ"ג הביאו ראיה ממנו כאלו היה מדברי אמוראים או מדברי רבנן סבוראי ב):

הערות ונוספות מהמז"ל

(א) ס' „בן פורתא" לא מצאתי בכ"י הגאון המחבר, וס' בן פורתא זה הוא מרבינו יוסף טוב עלם, והוא חבור על דינים ג"ח „סדר תנאים ואמוראים" ע' סמ"ג לאוין קל"ה (ש"י) [ולפ"ד הגאון ש"י"ר בהקדמתו לס' תשובות הגאונים קדמונים סי' ח' לא לו הוא, וע"ש. ואולי גם השם משובש וצ"ל בן פורת וקרוב לשמוע שהוא לר' יוסף פורת בן הרשב"ע] ע' אוצה"ס.

(ב) וז"ל אוצה"ס: סדר תנאים ואמוראים חובר בימי הגאונים בשנת ד"א תרמ"ה לערך ולכן נקרא ג"כ ס' הגאונים כו', ודלא כקורא הדורות שמיחסו לר"י טוב עלם אשר חי זמן רב אח"ז. וכוונתו הראשונים המזכירים אותו הוא רק על נוסחא דווקא שלו וכו'. ולדעת הר"א כרמולי חברו ה"ר יוסף הלוי אחד מחכמי פרובינציא ד"א תר"ו [ע' הקדמת הגאון ש"י"ר לס' תשובות גאונים קדמונים (ברלין תר"ח) סי' ו', וע' בית האוצר לשד"ל דף נ"ב]. הספר הזה כפי שהוא בירינו כולל רק כללי הש"ס לדינא לבד וא"כ לא מן השם הוא ואין שמו נאה לו כלל, אבל כמדומה לי שראיתי לאחד מחכמי הדור שכתב שהוא רק חלק ממנו, וחלקי הספר שהיו להורות לנו מי ראשון ומי אחרון ברורות תנאים ואמוראים וכדומה נאבדו ממנו, וכן נראה ג"כ מתשו' ה"ר יעקב פרובינציאלי בקובץ „דברי חכמים" (דף ע) שמוזכר בשמו כל חכמי בבל מרבותינו שעמדו בחצרות המלכים בעבור שיריעו בחכמות ובחכמות הרפואות ומקצתם ספגי האימצננינות שהיתה בלבם וכו'. מה שאין בזה שלפנינו זכר לזה כלל. וגם מזה הנשאר לנו רק קצתו (הוא השני) הדפים ראשונה ה"ר חיד"א מתוך כ"י ישן בספרו שה"ג, גם בס' הקנה הובאו רוב דברי המגלה הואת אך בהפוך הסדר ושני המלות ותוספת ענינים, ועתה נרפס. כלו סוגה ומנוקה מכל טעות עם כל חלופי נוסחאות ממחזור ויטרי עם תוספת. הערות מאשכולות לש"י ושר"ל פראג תקצ"ט ובס' כרם חמד ד' [וע"ש בכ"ח ד' דף קפ"ח כתוב (בסדר תנאים ואמוראים): ומבריתו של עולם יש היום תרמ"ד, ולפי נוסח מחזור ויטרי תרמ"ז נדעת בעל מ"ע (א"ב פכ"ב)]. ויש עוד ס' סדר תנאים ואמוראים לרב האי גאון (כ"י רד"א), ואולי הוא אגרת רב שרירא גאון הנדפסה ביוחסין ומדברת בכלל גם על סדר הדורות בתלמוד וכו' לפי שהשאלה היתה גם לרב האי בנו (הגאון ש"י"ר בתולדות רב האי גאון הערה כ"ו).

ויש עוד ס' התנאים לרב שמואל בן חפני כהן גאון, מובא בתשובה לרב האי גאון בס' שערי צדק שער ז' ח"ה סי' כ"א (תולדות רב האי הערה ח').

קדושים בכל יום ג' פעמים. בהיכל שני קבציאל, והוא שעתיד לקבץ נדחי עדת ישראל מן הגלות. בהיכל שלישי יוקיאל, הלוקח נשמות נערים, המתים מכן שנה ועד שבע שנים לפניו והשכינה מחבקן ועולין נשמותיהן בזיו הרקיע (ר"ל השכינה תתאה עם מקום כהנא רבא ומקרבן קרבן ע"ג המזבח דשכינה עלאה). בהיכל רביעי מהריאל, הוא מטהר ומצהיר נפשות שהיו ממאין בין התועין ומרחצן ומטבילן במי זיעתן דאבני שיש שראה ר' עקיבא וחבריו שהוא זיעת ארבע חיות קדושים בשעתא דמתקרבין ומתדבקין דא עם דא לעבורת בוראן ודא רוא משיקות אשה אל אחותה. בהיכל חמישי נוריאל, נהר די נור נגיד ונפיק מקדמוהי מאש ומנהלא דמלכיא דחדשים לבקרים שמה מתחדשין זיקא נהורא ואומרים שירה על דאתבריו, וזה רוא דרוין שהם מתקרבין לאחר דמתחדשין לכמה פעמים, שהם שלשים ושתים, מבצבצן מזיוא לזיוא, ואויר דזיוא קולמתן, ומשמרתן לזיוא דאדון אחרון (דמלכות עליון) והם נשמות של נביאים, ומכל אנשי נביאין ברוח אלהין קדישין. בהיכל ששי, חנוך, דאלביש בלבוש דזיוא דנהורא ושנה שמו וגופו, ושמו מטטרו"ן כשם רבו (פ"י ע"ש שומר ישראל) וחותרו כשמו והוא רב על היכל ששי והוא מנורה על כל הנפשות העולה מן הארץ לרום השמים ומצרפין ומתלבנין, ומתפשטין מכל מינוף של גוף ומתלבשין בזיו מרגניתא דמעמרן ומטמרן, ומצטיירין מחי העולמים דמתמן פרחין נפשתינן, ועולין מן העולם עד העולם הגדול, הוא עולם דזיוא מאיר לששה עולמים, ומתמן מתפנקין ומתעדנין נפשתינן וגווייתא דאתגזרו מתמן משנה שנבראו. היכל שביעי סנדלפון, דבר ברור שעושה גבורות בשמים ובארץ ואב ואם ב' גבורים שליטים בצורתא דעוברין במעי אמן, והוא דריתב להון באורח רוח החיים, והוא דאמית לבריותא דארעא חרב שולפת ואש דלא מנפחא וכל בריות הארץ וכל שליטין, באויר הרקיע תחות שולמניה ובדידה מלבוש דנהורא מלכא דעלמא עילאה אלביש לנבואן בשעתא שהן מתנבאין ורוחיהון מווי דרוחי, ורוחם מנהגי דגופם היא ומדבר לרוח דשפתיה ובפיו ובלשונו גבריאלי מימרא נבואתא כמה דאתפקיד טרא עלמא על ישראל, עד כאן סדר שמושא רבא עכ"ל י' גידוד בס' הקנה:

שמושא זוטא. מובא בספר ילקוט ראובני קמן בערך שדים וז"ל: כתב הרמב"ן השר המשמש לפני לילית נקרא שמו שדיאל, וזה השר הוא המלך הגדול שבשדים המושלים באויר. ובענין שמושא זוטא דרבנן אמרו, כי באמצע ליל כפורים, הוא בעל כרחו בא בכס פעולתיה (צ"ל בכח פעולות) החכמים והוקנים במאה ושלשים ואחד גבורים פורחים באויר ופניהם מתלהבים בניצוצות של אש, והסופר הגדול אשר שמו פיפרו"ן מביא כתוב וחתום מיד שדיאל המלך כל רזי הרקיעין ומודיע לוקנים וממשלתו היא גדולה בכל פני רקיע השמש, ומן הספירה לילית ומאצילות שלה באים בחותם השריין ולילין ורוחות רעות נראין בצורת בני אדם, ואלה הם אשר דברו חז"ל מהם בכמה מקומות שדומים למלאכי השרת ולבני אדם כו' עכ"ל. וכן הביא הרב הגלאנטי בפ' איכה (א) (ד"ן דף מז א) וז"ל: איתא בשימושא זוטרא דשירא, שיש שתי קליפות האחת נקראת מחלת בת ישמעאל והולכת במדברות ועמה תע"ח כתות של מלאכי הבלה כמנין מחל"ת, ולילית בת"פ כתות של מלאכי חבלה כמנין לילית, ומחלת הולכת ומרקדת מחוללת במחולות כשמה, ולילית הולכת ומיללת כשמה, ומלחמה ארוכה ביניהם ואינן פוגעות זו בזו כי אם ביום הכפורים שאז פוגעות מערכה מול מערכה, ומתגרות זו עם זו במלה

הערות ונוספות מהמו"ל

שעטנו ובמסקים, והוא חבור קדמון מהגאונים בדיני תפלין ומוזוה, ונדפס בהלכות קטנית להרא"ש ביום דפיסי הש"ס, רבינו יהודה בספרו אדם וחוה (נתיב יט חלק ה) כתב: ובשמושא רבא ובלקח טוב וזכירנו ובס' השכם ורב עמרם ורוב הגאונים כתבו כר"ת. (א) יכונה קול בוכים ונדפס בויניציא שנת אשכ"ח ב"י.

וב"ר פ"ו שמביא רב שמואל אחיו של ר' פנחס הכהן בר חמא : ר' שמואל אחיו דר' פנחס בר חמא הוה דמיך בצפורי א), והוון חברוי יתיבין גביה, אתת מלה וגחכין, שמעין קלא אמר להון כמה נפשיה דאחוי דהווא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין, ואתון יתבין גחכין ב) ולא ידעין, ועיין מתנות כהונה, מרים צ"ל בר חמא, ורבנא חנינאי כהנא ור"י גאון. רב האי גאון הביאו בתשובותיו ח"ל ורב חנינא גאון כהנא בר מר רב אברהם גאון מלך בשנת תרצ"ג לאלף החמישי ועברי נשיאה עכ"ל. ובש"י כתב וז"ל רב חנינא הגאון הכהן בר רב אברהם ר"י בפומבדיתא ד' אלפים תקמ"א עכ"ל, ואולי היה השמעוני בימיהם. ובס' יוחסין כתב וז"ל: עוד היה לו לרש"י ב' תלמידים גדולים אחד ר' שמואל מבונבורג שעשה ס' הפרדס וכו' והשני ר' שמעון עשה ספר הלקט עכ"ל, וכתב הר"ר יחיאל בסדר הדורות ואולי הוא בעל ילקוט שמעוני עכ"ל, ולא יתכן שהמחבר היה בעת הגאונים בודאי. כתב הרש"א בס' מנות הלוי (דף צט ב) וז"ל: ודברים הללו של בחירת עמלק עם נגזרים לחיים בשנה ההיא ודבר ויחלש יהושע [מצאתיו אל הה"ר בחיי ו"ל בבאור התורה אבל] לא מצאתיו לא בגמרא ולא במכילתא ולא בשום מדרש מהנמצאים אצלנו, אדרבא מצאתי בספר הילקוט הנקרא שמעוני ובספר הילקוט הנקרא תלמוד תורה בשם פכיקתא כלשון הזה, ויחלש יהושע, רבותינו אמרו הפיל עליהם גורלות כו' עכ"ל: שמוש תורה. הביא הרמב"ן ז"ל בדרשה שלו שדרש לפני המלך והשרים בסרקוסטא וז"ל: עוד התורה מאירת עינים בדברים גדולים מכל אלו, היא החכמה הנעלמת מעיני כל חי ורחבה מני ים, והוא שכל התורה כלה שמותיו של הקב"ה, שבכל פרשה ופרשה שבה השם שבו נוצר הדבר או שנעשה בו או שנתקיים אותו ענין בו, ויש במקצת זה, ספר והוא הנקרא שמוש תורה ג) שמפרש בפרשיות שמוש כל אחת מהן והשם היוצא ממנה והיאך יוצא ממנה והיאך משתמשין בה, אבל יש לנו קבלה שיותר ממה שכתוב בספר ההוא הם שמות, כל התורה כלה מבראשית ועד לעיני כל ישראל כלה שמות, כגון שנאמר בראש יתיב ד) אלהים או כיוצא בזה, לכן נפסל ספר תורה בחסרון אות אחת או ביתרון ואלו כתב ה' ימלוך לעולם ועד מלא וא"ו פסל ספר תורה כלו, וזה סבור שלא הוזק כלום, ידע מרע"ה כל מה שיכול שום נברא לידע ולהבין, וכן בגביאים מפרשת המרכבה של יחזקאל יוצאים שמות של פתחי היכלות, ומפרשת (חסר) יוצא השם שבו אומרים ה) מחיה מתים, ודבר נודע לרבים כי מפסוק ויסע [שמות יד יט] יוצא שם של שבעים ושתים אותיות שבו משתמשין חסדי ישראל להמית ולהחיות לנתוש ולנהוץ להאביר ולהרוס לבנות ולנמוע עכ"ל:

שמוש תהלים. נדפס בסוף תהלים, ומובא בשו"ת הרשב"א, וכתב בספר זרע ברך חלק שלישי שרב האי גאון חברו, ואפשר הוא חבר גם שמושא רבא וזוטא כי משמע מדברי הפוסקים שהגאונים חברו:

שמושא רבא ו'). הוא מדרש מדבר ג"כ ממרכבה עליונה והיכלות הקדושים מובא בקנה. נ' גדר (כט ב) היכלות הקדושות, וילון מכון ערבות וכול שחקים רקיע מעון. בהיכל ראשון כנסיאל, ובהיכליה כנסייא רבא ושם מתפללים מלאכים

הערות ונוספות מהמו"ל

א) כמד"ש הוצאת באבער (קראקא תרנ"ג) הגי' הוה בסכני, ובהערותיו שם הערה כי כמד"ש ד' פראג נתקן הוה דמיך בצפורי כגירסת המד"ר וכן נתנסח אח"כ בכל הדפוסים, וכן ראיתי במד"ש ד' שטעטטין 1860, וגם בהוצאת באבער חסר מלת דמיך וצ"ל הוה דמיך בסכני. ב) בהוצאת באבער תחת, "גחכין" הגי', "הכא" ובוה עולה כוונת המאמר בטוב טעם, ג) "הסה"ד ושה"ג ואוצה"ס יכנהו "שמוש התורה" ובעל שה"ג ראהו בכ"י, והוא צירופים ורמזים בכל פרשיות התורה ע"ד שמוש תהלים, ד) בדרשת הרמב"ן ד' לפסיו 1853 יתברא וכן בדפוס ווארשא תרל"ה, וע' בהקדמת הרמב"ן לפירושו על התורה. ה) בדפוס ווארשא תרל"ה מלת אומרים הסגרתי בעת ההגהה במצאי לבנה. ו) ויש עוד ס' שמושא רבא נזכר בתוס' מנחות (כט:) ד"ה

שלא חסאו והם עולים לריח ניחוח עכ"ל, וצ"ע מי ירה אבן פנתה א': ילקוט שמעוני ב). בעל מ"ע העיד בספרו שראה בפירארה"ס ילקוט שמעוני כתוב בשנת ע' לאלף הששי. (וכן שמעתי אני הכותב מהגאון מו' אליעזר אב"ד דק"ק הוראנא שראה בווארשא בביבליאטיקי ילקוט שמעוני כתוב בשנת ע' לאלף הששי). ועתה ראה שבעל הילקוט עצמו כתב בפ' בהעלתך וז"ל: אספה לי שבעים איש מוקני ישראל משבט ראובן וכו' הרי שבעים ואחד זקנים, וכתבנו אנו מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים ולמד אותם בתרכ"ץ מוצא, ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון פנים אחרים מראובן כו' עכ"ל, ודברים אלו בלתי מובנים כלל ג) ומצאתי במדרש שמואל פ"מ

הערות ונוספות מהמו"ל

א) לדעת החכם רמב"ש ברשימתו הוא ס' סודי רויאל לר' אלעזר מגרמיוא (הרקח) המתחיל „ברוך חכם הרוים" והוא הוא ס' סודי רויאל שלו [סודי רויאל גימט' אלעזר] אשר יסודתו סוד המרכבה ושאר סודות ע"ד א"ב, ועד אמצע אות נו"ן נדפס בס' רויאל (?), ואולי נקרא ע"ש כך גם „סודי רויאל", וסודי רויאל נמצא בכ"י רד"א, ובכ"י רח"ם וכ"י מינכען ועוד. ועיין לעיל דף נ"ו בהערה.

ב) מחברו רבינו שמעון אשכנזי מפראנקפורט, ולדעת הגאון רש"ל רפאפורט (שו"ר) הוא ר' שמעון קרא, ד"א תתק"ל (כרם חמד ז' מכתב א') ובעל מ"ע ראהו כ"י משנת ע' לאלף הששי (אמרי בינה פי"ט). נדפס ראשונה בשאלוניקי רפ"ו חלק א' ובסופו קונטרס אחרון אנדרות ירושלמיות רנ"ו רמזים קצרים מתלמוד ירושלמי לפי סדר המסכתות בדרך זו, היינו מס' יומא ושאר מסכתות מסדר מועד, שבת עירובין פסחים, ואח"כ סדר זרעים נזיקין נשים, ואחר רנ"ו ערכין אלו נמצאו עוד נ"ה ערכין מילרדנו בסדר התורה, וחלק ב' נדפס שם רפ"א, ובלי קו"א הנ"ל וויניציא שכ"ו, קראקא שנ"ה. — ילקוט הנ"ל כנ"ל עם נוסחאות שונות והגהות לר' מאיר בר פתחיה ומפתח המאמרים: לובלין ת"ג ות"מ, פֶּדֶר"מ תמ"ו, פֶּדֶר"א תס"ט, פולנאה תקס"ו. — הנ"ל ככל הנ"ל עם פי' ברית אברהם והגדות מלוקטות מתשעים ספרים ב"ה, ח"א ליוורנו ח"י וח"ב שם ת"ב. — הנ"ל עה"ת ליוורנו תקע"ג. — הנ"ל עם פי' זית רענן לבעל מגן אברהם וב' פירושיו היכל רענן ושמן רענן, קאָנגסבערג תרט"ו (אוצה"ס). ולאחריה יצא לאור בדפוס ר"י גאלדמאן בווארשא (תרל"ז). ואני בעמדי על משמתי משמרת ההגהה זו בבית דפוס, כמה לילות עמל מנו לי זכמה יגיעות יגעי לתקן את אשר עותו המדפיסים הקידמים, ואת התקונים הנחוצים הצגתי בחצאי תורל מרובע, כאשר עיני הקורא תחוינה כמעט בכל דף כי רבים הם. את הפי' זית רענן מבעל מגן אברהם על או"ח קצרותי במקום שהאר"ק המחבר והבאתי רק את דבריו הנחוצים לבאורו הפשוט, גם ציוני המקראות ומ"מ רבם ככלם הוספתי מה שאינם כראשונים, ועל שבמי לבדו נשאתי את כל המשא והמרח הוה, עד אשר בעור ה' יצא כלול בהדרו בכל המעלות אשר יחשבן המדפים בסוף דבר בסוף הילקוט.

ג) כן בפ' שלח בפסוק ותשא כל העדה מצאתי גם אני דברים מגומגמים ובלתי מובנים, כי כן כתיב שם: ור"א בנו של ריה"ג אומר דברי נרגן כמתלהמים באדם שיש לו מת והוא צוות וזוכה, כך הם כיוון שבאו מתור הארץ עמדם ועמדם בכל שבטי ישראל כאו"א בתוך שבטו ומתנפל לתוך כל זוית של ביתו ובניו ובנותיו באים עליו והיו אומרים לו מה לך מרי, ובעוד שהוא עומד עושה עצמו ניצל לפניהם, אומר להם אוי לי עליכם בני ובנותי ובלתי היאך האמוריים עתידים לתעתע בכסם היאך הן עתידים לשלוט בכסם מי יוכל לראות פני אחד מהם „כדו כלום [בילקוט אחד מצאתי בלום בכי"ת] לאמו של משה יכולה לבלום צפרנו של אחד מהם אני יודע מה ראיתי" מיד הן כולן גועין בבכי וכו'. הדברים האחרונים האלה הם מבובלים ומגומגמים ואין להם באור ותפרון, ובבואי למאמר זה הרגל מלאכתי בעת ההגהה העירונית עליו שם בגליון לסמך, ובהראותי זאת את המדפיס בקרנו וחקרנו חפשונו ודרשנו ולא שפאנו פתרון החידה הסתומה הזאת, כי כן כתוב בכל הילקושים השונים אשר היו למראה עיני בעת ההדפסה, ובעל הילקוט ציין על מאמר זה „ילמדנו" וכפי הנראה הוא הילמדנו האבד ואין, כי בתנחומא שלנו הנדפס הנקרא ג"כ ילמדנו וכן בתנחומא הוצאת באָבער איננו. ושאלה זו נשאלה אז בכמ"ע הצפירה ועפו ורצו מכל העברים כשמונים מכתבי תשובה שונים מלאים דרשות ופולמוס, זה בנגלה וזה בנסתר, אך בדברים כהוגן לא שמענו ולא ראינו. ועיין בסוף דבר של המדפיס יג"מ בסוף הילקוט בהערה שם. וכבר שאל שאלה זו לעילא ממחר"ש באָבער העושה בלכות והבטתי לו לחפש אחריו באוצרות הספרים אשר למלכי ארץ ולהעתיקו ולא היה אז לאל ידו לעשות את בקשתו, ועתה ראיתי מכבואו למדרש תנחומא (דף ו) שכתב שילמדנו זה בשלמות „אבד מאתנו" ובכל מאמצי כחי חפשתי וחקרתי אחריו כמעט בכל קצות הארץ ולא מצאתי, חבל על דאבדון ולא משתכחין. ותמה אני על הרב הגדול החכם רש"ב שהעלים עין ממאמר זה ולא העיר עליו מאומה בהערותיו להתנחומא בפרשה זו, כי בטח היה הילקוט פתוח לעיני המאירות כאשר הביא שם גירסאות שונות מהילקוט באותו ענין.

ספר חכם הרזים מדבר מענין המלאכים מביאו ב"ר פ' חיי שרה וז"ל: ה' אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לקחני וגו' פעמים אדם מבקש אשה וממאנת, שהמלאך מסית אותה למאן, אבל הכא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה, שהמלאך יסיתם לומר קח ולך ורבקה אומרת אלך בעל כרחם (חכם הרזים) עכ"ל. ובפ' בא וז"ל: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, שמסר לו מלאך וינהגו בכבודות לפי מחשבות לבו (חכם הרזים הלכות מלאכים) עכ"ל. (שם) והכיתי כל בכור בארץ מצרים וגו' אני ולא מלאך וגו' מפני מכשפים וקוסמים שהיו רוצים בהשבעות, ולהשחית המשחית מבתיהם, לכך הוצרך אני ולא מלאך, שאינם יכולים להעביר גזרותי (חכם הרזים) עכ"ל. (שם) ויקרא למשה ולארהן לילה וגו' פרעה ציות (צ"ל ציוח) קומו צאו וקולו נשמע בכל ארץ מצרים, כי מלאך נכנס בגורנו וצווח (חכם הרזים). ובפ' יתרו וז"ל: "עושה" מלאכיו "רוחות" משרתיו אש להט ר"ת עמרם, א"ש לה"ט בני משה. לפי שהמלאכים אמרו מה אנוש כי תוכרנו, כשעלה משה למרום והוריד הקב"ה כסא הכבוד ואחו משה בכסא הכבוד דכתיב (פ' ואתחנן) ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (חכם הרזים סי' ש') עכ"ל. ובפ' תרומה וז"ל: בשעה שאמר הקב"ה לישראל ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם נתקבצו כל שרי תות של מעלה ואמרו לו רבש"ע מה לך לדור מלמטה במקום טומאה מוטב לך לשכון בינינו שאנו מהורים ואנו במקום טהור ואל תשכון בתוכם, א"ל הקב"ה יש לי אדם למטה ששקול נגד כלם, אתם משוררים לפני ברנ"ו נפלים דכתיב רנ"ו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ, רנ"ו שמים אלו המלאכים, הריעו תחתיות ארץ אלו ישראל שמשוררים למטה, ולא עוד אלא שמשוררים לפניכם דכתיב ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואח"כ ויריעו כל בני אלהים, ועוד שהוא חשוב לפני יותר מכם, כי כחות שלכם אינו עולה רק רנ"ו, ושמו אהר"ן מלא, רנ"ו ליעקב שמחה, ובו כתיב וראך ושמח בלבו, כיון ששמעו זה שתקו כלם, וצוה למשה ועשו לי מקדש (חכם הרזים סי' ו') עכ"ל. ובפ' כי תשא וז"ל: והסרתי את כפי וראית את אחרי וגו', וראית את אחריי בגימ', בדמות יעקב שחקיקה בכסא"ו, ויעקב אמר התחת אלהים אנכי בגי' כס"א, ולכך יעקב מקבל ההוד' כשהתפלה עולה למעלה (חכם הרזים סי' ש') עכ"ל. ובפ' בשלח וז"ל: מי כמכה באלם ה', כלומר מי כמכה אפי' במיכאל שר הגדול (חכם הרזים סי' ס') עכ"ל, וזו"ל אמרו (חגיגה יב') זבול שבו ירושלים ובהמ"ק ומוזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן עכ"ל, (ובזבחים סב.) מנא ידעי אמר ר"א ראו מוזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן, ובמנחות (קי.) העומדים בבית ה' בלילות כו' זה מוזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן עכ"ל, וכתבו בתוספות וז"ל מדרשות חלוקין יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים ויש מי שאומר כבשים של אש, והיינו דאמרינן בשמונה עשרה ואשי ישראל כו' עכ"ל, ועיין טור או"ח, וראיתי בס' חכם הרזים סי' ש' וז"ל עד שלא חרב היה מיכאל כהן גדול מקריב בדמות קרבן ישראל לפני הש"י, לאחר חורבן א"ל הקב"ה לא תקריב לי דמות שור וכשב ועז כי לא אכנסו במקדש מעלה עד שאבנה לשמי וכו' כי אם נפשות צדיקים ותינוקות שלא

הערות ונוספות מהמו"ל

סיה נאמן יצאנן בימי הגאונים בבבל. וס' חפץ — פסקי דינים — המובא תמיד בפוסקים הראשונים, המיוחס לרבינו חננאל בן רבינו חושאל כדעת הש"ק ושפ"י וסה"ד, לפ"ד חכם פירשט טעות הוא ובאמת הוא מרב חפץ זה, והטעות יצאה להם ממ"ש בפוסקים הראשונים במקומות רבים בלשון ור"ח כתב או ר"ח פסק בס' חפץ, השבו שטלה ר"ח היא ר"ת רבינו חננאל, אבל באמת הוא ר"ת רב חפץ, ועי' באוצה"ס בס' חפץ.

מה שהמדפיסים הבטיחו להדפיס מסכת ארץ ישראל כווננו על הברייתא הנ"ל. וכן תראה בס' ל' בני בבל אוסרים פת שאפאו עו"ג ואוכלים פת עו"ג ובלבד שיהא ישראל משליך את העץ בתנור, בני א"י אוסרין אותו שהעץ לא אוסר ולא מתיר, אימתי התירוהו במקום שאין דבר לאכול ועשה יום או שנים שלא אכל וישב בצום התירו לו כדי יקום נפשו ובלבד שלא יהא התלמד מוכר בשר בחנותו ואעפ"י שהרי הוא כתבשול עכ"ל, ועיין ברא"ש פ"ב דע"ו (ס' כ"ז וס' ל"ג), ובתוספות שם מביאין נוסחא אחרת, אבל הרמב"ן בחדושי ע"ו הביא וז"ל: ובמחלוקת מצינו כלשון הזה אנשי מורה אוסרים פת שלהם שאפה עו"ג ומתירים פת עו"ג ובלבד כו', וכתב ודברי מחלוקת זה אינם מכוונים ויש שם דברים הרבה שיצאו משיטת התלמוד המסור בדינו ואין אנו שומעין אלא לתלמודנו עכ"ל:

ספר הזהיר מובא בתוספות (חולין קז: ד"ה אמר רב) מנחות (לו. ד"ה קיבורת) ואין לפרש כמו שפירש הרב ר' אברהם דחולין עד פרק שלישי וכו' והביא ראיה מס' הזהיר וכו' עכ"ל. ובאשר"י (פ' כל הבשר ס' יא) וז"ל וכן נמצא כתוב בהלכות א"י נמילת ידים כל היר וכן נמצא בס' הזהיר אמר שמואל לחולין כל היר עכ"ל (וצ"ל בספר הזהיר). ובתוספות מנחות (קמ. ד"ה לא ישמשו) וז"ל בס' הזהיר כתוב כהן שהמיר וכו' לא ישא את כפיו ולא יקרא ראשון דכתיב וקדשתו והוא אחליה לקדושתיה ועבדי ליה רבנן מעלה מפני דרכי שלום והאי כיון דאירחי אירחי כדתנן הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש שבירושלים ורש"י פי' וכו' עכ"ל והביאו הרא"ש במגלה (פ"ג ס' י"ט) ע"ש. ובסמ"ג (ד' ק"ב ג') הלכות נמילת ידים וז"ל והוה שכתב בספר והזהיר אמר שמואל לחולין כל היר ורב ששת אמר עד כאן בין לחולין ובין לתרומה לקולא וכו', וכתב בבאורי מהר"ר אייוק שטיין [על הסמ"ג דף רצ"ד] וז"ל והוה שכתב בס' והזהיר, יש מוחקין הו"ו דוזהיר, ומעות הוא כי שם הספר והזהיר, וכן נקרא ג"כ ברקח בסוף סימן פ' ובשמחות מהר"ם בס' ל"ח, גם באשר"י בפרק כל הבשר נקרא כן עכ"ל, ראה שנחלף באשר"י מלת והזהיר למלת הזהיר (אבל לא מצאתי ברקח סימן פ' ולא בהלכות נט"י ס' שכח). ובשבלי הלקט (ס' נ"א א') וז"ל ובהלכות פסוקות של ספר הזהיר מצאתי סייג לדברי עכ"ל, וצ"ע מכאן מי יצא:

ספר

הערות ונוספות מהמו"ל

א) כ"ה בשבלי הלקט הקצר ובשבה"ל השלם הוא בס' ק"צ. גם נזכר ספר והזהיר בס' הפרס לרש"י וז"ל (דפוס ווארשא דף יג ע"ג) וז"ל: ובהלכות פסוקות של ס' הזהיר מצאתי סייג לדברי שהפסוקות ר"ח קודמת. גם בשו"ת הרא"ש (ד' זאלקווא תקס"ג) כלל מ"ח ס' ד' וז"ל: וכן נמצא כתוב בהלכות ארץ ישראל נמילת ידים כל היר, וכן בספרא והוה אמר שמואל לחולין כל היר. גם בראב"ן (דף יא ס' ט"ז) וז"ל: ועיינתי בהלכות גדולות ובהלכות קטועות ובספר הזהיר.

ספר והזהיר זה הוא ספר דינים קדמוני מאד, וכמה מאות שנה היה מונח בכ"י באוצרות הספרים, עד כי בא בזמננו זה הר"ר ישראל מאיר ב"ר יהודה פריימאן אב"ד דאסטראווא והעתיקו מכ"י ישן נושן אשר היה טמון וספון בשם ילמדנו בעקר הספרים בעיר מינכען, ועשה עליו באור בשם "ענפי יהודה" והוציאו לאור בלייפציג תרל"ג חלק ראשון על סדר שמות, וחלק שני על ויקרא במדבר, ווארשא תרמ"א (1880), ועל בראשית ודברים עוד לא נמצא עד היום. והרה"ה רש"ב כתב הערות על הספר ועל הבאור במכ"ע הלבנון שנה י'. וע' בהקדמתו שם כי ירבה להוכיח שספר והזהיר הוא המדרש השכם, ורק שני שמות יקראו לו [וע' במבוא ללקח טוב ממסד"ב (דף כה) שימאן כזה ודעתו נוטה להכריע כי שני ספרים הם, ס' הסכם לנד וס' וסוסי לנד, ושני המחברים שאלו ממקור אחד]. ומיחסו למר חפץ אלוף ז"ל, הוא רב חפץ בן יצליח שהיה אלוף ורש בלה [כתאר זה מוזכרו ר' יוסף בן גנאה כזה שלשון: ועל זה סמך חפץ. ראש כלה] כספרו כמלות (פ' כרס חמד ה' ז' 39) ור"ש פרחון כשרשיו שרש עמר מוזכרו שלשון זה: ורבינו חפץ כפי נסור ראש יביס, וצמחאר כתאר גאון" (סמ"ג מ"ע מ"ח, פאל סדור להרמב"ם תש"ו קמ"ב שלשון פירש גאון אחד) ולדעת הגאון ש"ר

סיד

בספר נחלת יעקב א) מליצות וכתב שנמצא בקברי ישני חברוני (2):

ועתה אכתוב ספרים המסופקים אצלי אם יצאו מאמוראים או מהבאים אחריהם:

[בריייתא של] דברים החלוקים בין בני בבל ובין בני א"י העתיקה הרש"ל ביש"ש ד' לובלין, והמעתיק יש"ש שנה ברואה שמצא כתוב זאת בספר אשר"י שהיה לרש"ל בין מס' מכות למס' שבועות, וסבר שהרש"ל חברו ואספו מספרי פוסקים, אבל ראיתי שהוא מובאת במס' סופרים (פי"ג הלכה י') ולכסוף מדרך בא"י אמ"ה צור כל העולמים צדיק בכל הדורות וכו' ומיד עומדין העם ואומרים נאמן אתה הוא ה' אלהינו ונאמנים דבריו חי וקים שמך וזכרך תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד. זה אחד ממחלוקת שבין בני מורח ובני מערב שבני מורח עונים אותו בשיבה ובני מערב עונים בעמידה ובכל מקום שנחלקו ב' תנאים או אמוראים ולא בדיק לן הלכתא כחד מויתיהו אוליגן בתר מחמיר כל שכן בשבח ותהלה של חי העולמים שהדבר גלוי בלב לשנות הלכה למעשה שנאמר כל פעל ה' למענהו עכ"ל, ומסכת סופרים היא בודאי חבור תנאים שהרי הרמב"ן מנה אותה בשבע מסכתות קמנות והרשב"א כתב בחדושי בבא בתרא וז"ל: ובמס' סופרים שהיא מקובלת מרובן של ישראל שחברוה חכמים ראשונים שנו שם שכל הספרים נגללים סופם לתחלתם וכו' עכ"ל. ועלתה בבריייתא של דברים החלוקים כלה קמשונים בטעיות שונות, וראה סי' י' בני א"י אוסרים חמאה של עובדי גלולים מפני ג' דברים, מפני חלב שחלבו עו"ג ואין ישראל רואהו, ומשום בשולי עו"ג, ומשום חלב טמא, שמעתי אותן בו (צ"ל שמעריבין אותן בו) בני בבל מתירין אותו שאומרים שאינו מקבל טומאה (צ"ל שאינו דבר טמא). (סי' י"ז) בני א"י מוהלין מן המים דכתיב [זכריה ט'] גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, ונותנים על פניהם דכתיב וארחצך במים עכ"ל, והוא אינו מובן וגם חסר בבא שני של בני בבל ד' (ומצאתי בס' יראים שחבר ר"א ממיץ (סי' י"ט) וז"ל: ונהגו להשליך הערלה בחול, וכן מצאנו מחלוקת בין בני א"י לבני בבל, בני א"י מוהלין במים (פי' משליכין את הערלה במים) דכתיב וארחצך במים, בני בבל מוהלין בעפר משום דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ע"כ, וכתב ר"א ממיץ ועתה מביאים חול לקיים דברי שניהם שהחול נקרא עפר ומים כדאמרין (חילין כ"ז): עופות מן הרקק נבראו פי' מעפר ומים דהיינו מן החול עכ"ל). (סי' כ"ט) וז"ל בני בבל שלוח צבור מברך ברכת כהנים בקהל ובני א"י אומר ושמו את שמי על בני ישראל וגו' שאסור להזכיר את השם אלא א"כ היה כהן עכ"ל. וכן הביא שלמי הגבורים (מגלה פ"ד) וז"ל: כתב בעל המנהיג ברכת כהנים כו' ובדברים שבין בני בבל ובני א"י, אנשי מורח ש"ץ אומר ברכת כהנים בקול רם, אנשי מערב ש"ץ אומר ושמו את שמי על בני ישראל שאסור להזכיר השם אלא א"כ היה כהן וכו' עכ"ל בעל המנהיג. והרא"ש במס' מו"ק פ"ג (סי' קל"ד) הביא וז"ל: ובחילוף ניהוגין שבין בני בבל ובני א"י אין אומר צידוק הדין בחולו של מועד לדברי שניהם וכו' עכ"ל. ואחשוב לדעת מה

הערות ונוספות מהמו"ל

- א) הוא ר' יעקב ב"ר נפתלי מגניין וספרו מכיל מוסר השכל במליצות ישירים וסליחות וקניות על הרוגי ת"ח, אמ"ר תי"ב.
 ב) ויש תפלת ר"א בן ערך בלשון אשכנז נדפס וחסר מקום ועינת דפיס.
 ג) ברייתא זו המצא ביש"ש סוף ב"ק (ר' יעסניין תפ"ג) וג' המלות, "שמעתי אותן בו" הוציאם המגיה החוצה, כי לא הבין נימוקם ולא ידע לתקנם. ובקומם יכירם כי חלולי השורה רבים הם ומלותיה עומדות רווחות מאד.
 ד) אבל ברפוס יעסניין הגירסא: בני א"י מוהלין מן העפר דכתיב גם את וגו' ונוהגים על פניהם: בני בבל מוהלין במים הה"ר וארחצך במים.

(א) תפלת ר"ש הגדול, המתחלת הדרת קדש (י) מובא בס' (עולת תמיד) [תורת העולה] להרמ"א ז"ל (חלק ג' פ"ד וז"ל: וכן יסד ר' שמעון הגדול בתפלתו הדרת קדש אחר שסדר ענין הספירות אמר ברוך הוא יתעלה אשר פועל דבר והיפוכו כאחד וכו' וע"ש בפירוש מאמר זה ותבין מה שכתבנו עכ"ל:

תפלת רב המנונא סבא, נכתב בספר הישר קבלה מעשיית ברישית ביבליאטיקא של הרד"א (ג) וכן אצל ס' אוצר הכבוד לרבינו מודרוס הלוי וגם התנאים והאמוראים חברו תפלות בלשון יך כפי הרוח אשר הערה עליהם ממרום, [כמו] שראיתי בס' שבלי לקט (סי' י"א) וז"ל: ור"ג השיב בשם רב נמרנאי גאון ז"ל, שאומרים פיוטים באבות ובגבורות ומרבים בו דברי אגדה וכו', וגם יש לנו ללמוד מן הפייטנים הראשונים שהיו חכמים גדולים, הרי ר' ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובין לכל סדר וסדר של כל השנה וגם ר' אלעזר בן קליר (לא כפי' הערוך וז"ל [ערך קלר ג]: שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר ע"כ נקרא ר' אלעזר הקליר שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיע ונתפקח עכ"ל) היה מן החכמים הראשונים ופייט קרובין לכל הרגלים והוכיר באבות ובגבורות דברי אגדה וענינים הרבה וכו' ושמעתי מאבא מרי ז"ל ששמע מרבותיו שכשפייט [ר' אלעזר] והחיות אשר הנה מרובעות פנים לכסא להטתה אש סביבותיו ומפי רבותיו גאוני לותיר שמע כן (וכן ראיתי בס' מעבר יבק בחלק מנחת אהרן (מאמר ד' פ"ו) מביא בשם לקוטס שהם בסוף עשרה שלימים ד' פ"ד שנמצא במדרש כי ר"א הקליר כשרצה ליסד פיוטיו עלה לרקיע ע"י שם ושאל למיכאל היאך המלאכים משוררים ואיך שירותם מיוסדים וא"ל שהם באלפא ביתא וכו' עכ"ל) וגם ר"ש הגדול שהיה מלומד בנסים (כוונתו על ר' שמעיה) שהביאו ר' נסים בר יעקב ששאל מהקב"ה להביא עליו חליים ויבאו עליו חליים רבים ורעים והוא היה מתפלל בלילה להסיר ממנו החללים והיסורים מעליו ובבקר לשוב אליו והיו שבים אליו, וכתב ר"ן הג"ל והייתי מאריך הרבה אם הייתי מספר קורותיו ומוצאותיו) היה אומרה בכל יום, וגם רבינו סעדיה ז"ל שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פירש שמצוה ומותר וכו' עכ"ל שבלי לקט. וז"ל ר' משה טרינקו בס' הכוונות: גם מורי זלה"ה לא היה חפץ בשום פזמון או פיוט מאותן שסדרו האחרונים כ"א הראשונים כמו תפלת ר' עקיבא ור' ישמעאל ור' אלעזר בן ערך ור' אלעזר הקליר לפי שנתקנו על דרך האמת אך אלו האחרונים שלא ידעו דרך הקבלה אינם יודעים מה שאומרים וכו' עכ"ל, וכן מובא תפלת ר"ע בס' תהלה לדוד י' יחיאי מסיר ליאון (ח"ג פ"ב). ותפלת רב טוביומי העתיק ר' ישעיה [של"ה] בסידור שלו עם פירושו. ותפלת ר' ישמעאל כה"ג מועתק בספר שמ"ק ה). ותפלת ר' אלעזר בן ערך מועתק בספר

הערות ונספחות מהמו"ל

(א) [פוספס. מדרש תרי עשר. מצאתי ב' פעמים נזכר בסתנות כהונה, בבסד"ר פרשת שלח (פרשה ט"ו), ובס' בלק (פ' כ').].

(ב) הוא ס' "אדם שכלי" שחבר הר"ר שמעון ב"ר שמואל, ונקרא ג"כ בשם הדרת קדש, והוא על י"ג עקרין ומאמרי תחית המתים ע"ד הקבלה והמחקר ועם פי' המחבר עצמו בשם "גליון" ובסופו תפלה או תחנון ל'שבי פשע עם פי' ע"פ קבלה, וע' לעיל צד 96 בהערה ג'.

(ג) הוא קבלה מעשיית שמסר המלאך לאדה"ר ושמות המלאכים והשבעות ואותיות א"ב, נמצא בכ"י רד"א 997 ג, וע' באוצה"ס אות י' ס' ה' י' ש'.

(ד) בשבלי לקט השלם מצאתי כתוב מפורש ר' שמעון, וע' סה"ד ד"א תתנ"ו ושה"ג מע"ג והוא רבינו שמעון הגדול הנוכר לעיל בעל ס' אדם שכלי הנקרא הדרת קדש, וע' לעיל צד 96 הערה ג'.

(ה) כנראה הוא ס' "שם מוב קמן" מה"ר בנימין ביגש ב"ר יהודה ליב כהן המכיל תפלות ותקונים וכוונות, נדפס פעם ראשונה בזולצבאך חס"ו.

להשתדל עד שתכיר ממנו אמת מציאות האדם ומהותו מתוך ספרי החכמה הטבעית כגון ס' יצירה וס' תמורה שהם מדברי רז"ל וצריך אח"כ שתעיין בסודות המרכבה ובספרי תורה עכ"ל. ונדפס בספר שם הגדולים חלק שני שנת תקמ"ו דפוס ליוורנו וכלו תמוה, ות"ל בארתי אותו באר היטב א':

תפלת

הערות ונוספות מהמ"ל

רז"ל עולם ותעלומות סתרי החכמה העליונה, ויעש לו שטה חרשה תערוכות קבלה ופילוסופיא וילך הלך ונסוע בארץ ספר וירכש לו נפשות רבות ורבים נמשכו אחרי שטתו ובתוכם גם המקובל הנודע הר"ר יוסף גיקטליא, מספרר בא שנית לאיטליא בשנת ל"ט לימי חייו לרכש לו גם שם תלמידים הרבה ויחבר שם ספרים רבים ומהם הנודעים לנו: ספר „זכריה", אור חיי עולם הבא, אמרי שפר, ובהם הודיע כי ה' שלחו ורוחו לבני עמו ללמדם דעת אלהים בארץ ויכנה א"ע בשם רויאל וזכריה הרועה (הרואה). הוא הרדוב בנפשו עז לבוא לפני האפיפיור מרטין IV ולדבר על לבו לעזוב דתו וכהנתו ולהתיהר, וינתן במאמר בפקודת האפיפיור וישב בו כ"ח יום וישלחלו לנפשו וילך לו ויכן מושבו בעיר מיסינא, על האי סיציליא, שם נחה עליו רוח עושים ויעבר קול בארץ כי נביא הוא וכי הוא המלך המשיח והוא יגאל את ישראל בשנת ג' לאלף הששי ויתאמץ להוכיח את זאת ע"י גימטריאות ונומריקון ורמוזים, וכבר הצליח חפצו בידו לתפוש אנשים תמימים רבים בלבבותם, כעדות הרשב"א (שם) וז"ל: ולולי שסגנתי הפתח לפניו בחמלת השם עם רוב כתבי וכתבי קהלות הקדש כמעט שהתחיל והיה מכלה ברוב דבריו הרמיונים והכוזבים שהיו בחכמות המות לאויל ושנתן דעתו עליהם כמה ימים ובהכרח מה שהיה מרגיל עצמו בו ולוקח הכתובים ודברי חכמים בגימטריאות ומערבב בהם מעט דברים אמתים לקוחים מספרי החכמה עכ"ל, אז קמו ויתעוררו ויתעוררו רבני הדור ההוא ובראשם האדם הגדול בחכמו דודו הר"ר שלמה בן אדרת (הרשב"א) לצאת כנגדו, ויתנוהו למסית ומדח, וישלח הרשב"א ספרים אל עדת ישראל בפלימרה, והרב ר' אחיטוב רעה עדת ישראל בעיר ההיא, ויתן את אבולפיא לחרם ויקללהו קללה נמרצת, ולא יכול עוד אבולפיא למצוא מנוח בסיציליא וילך לו אל האי הקטן „קמנו" הקרוב להאי מלטה וישב שם, ויוסף שם לחבר עוד ספרים בנבואותיו והיותיו וינאץ את מריבו ומתנגדיו בספרו אמרי שפר (שנת ה"א נ"א) ומאז נשתקע שמו ולא נודעו עקבותיו עוד וגם יום מותו ומקום קבורתו לא נודעו בברור עד היום הזה. הרבה מדבריו נשתקעו בספרי האחרונים מבלי שום לב כי הדיחו הרשב"א וקללו קללה נמרצת וקרא לו נבל ואמר עליו שם רשעים ירקב, והר"ר יהודה חייט בהקדמתו לספרו מנחת יהודה, פי' על ס' מערכת האלהות לר' פרץ הכהן (רבנו של הר"ר מפרש היר"ף) אשר אסר ללמוד בספריו, ובכ"ז את ספרו „חיי עולם הבא" מוכיר לשבת (רבי משה קורובורו (נפטר ה"א ש"ל) בספרו פדרס רמונים שער פרמי השמות פ"א (תגי"י גירונדי אות א'). והוא (חיי עוה"ב) פי' על שם של ע"ב בעיגול, ונקרא ג"כ ספר העיגולים, והיה נמצא להר"ר יש"ר קנריא בכ"י ע' סוף ספרו נובלות חכמה, והשה"ג ראהו כ"י על קלף, ונמצא בכ"י די רוס, וכ"י הפליט, ובכ"י רד"א שנים, וכ"י רח"ם שנים, ובפאריז, וכ"י יה"ש ובקראקא. גם בעל שה"ג המליץ עליו וכתב וז"ל: ודע שהרשב"א (ס' תקמ"ח) והרב יש"ר בספרו מצדף לחכמה זולו בו כאחד הרקיס ויותר, ברם קושטא קאמינא דחיותיה לרב גדול כמארי רזין ובישראל גדול שמו ואחרי דברו לא ישנו שהוא מקרב לס' הנזכר ותושע לו ימינו עכ"ל. וע' לעיל צד 52 בהערה וע' אוצה"ס שמוכר ממנו ספר בשם: ס' הישר, ר' ברכיה בן שלויאל מלאך אלהים ונקרא ג"כ רויאל, ס' עמוק בקבלה בתפלות גוראות, כ"י מינבען.

א) המדרש תמורה הוא דרשות לר' ישמעאל ור"ע בג' פרקים ובפ"ג מכאן תמורת כ"ח העתים בקהלת ג' נגד כ"י כי לעולם חסרו בתהלים קל"ו, ושתי עתים האחרונות עת מלחמה ועת שלום הם כנגד שני לוחות הברית וכו' ע"ש. נדפס ראשונה מכ"י ע"י הגאון חיד"א ז"ל בסוף ספרו שם הגדולים ח"ב, ושנית הוציא לאור הגאון המחבר ר"א ז"ל בצירוף מדרש אגרת בראשית (וויילנא תקס"ב) ואח"כ נדפס בס' בית המדרש (חדר א' ס' ט'), וכעת כבר נדפס כמה פעמים. ונקרא מדרש תמורה ע"ש שדורש הכ"ח עתים שבקהלת שיש להם תמורה.

רבינו מנחם כ"ר שלמה לבית מאיר (המאירי) ספרפיגנאן כתב בספרו בית הבחירה (השלימו ה"א ס') על פ"א בפתיחה (דף ט"ו ע"ב) וז"ל: ונתחברו שאר חבורים שלא הזכירו כגון מכלילתא ופסיקתא ומדרש השכם וספרי המדרשות כגון רבה ותנחומא ומדרש תהלים ומדרש חיות ומדרש נחמות ו„מדרש תמורות" וס' הבהיר ושיעור קומה ופרקי הובלות עכ"ל.

ספר תשובות ר' אלעזר (בן) חיסמא. מביא רש"י ואפשר הוא מדרש מ"מ מדות שהוא על חכמת החשבון, לשכנו תדרשו:
מדרש תמורה חברו ר' ישמעאל כהן גדול ור' עקיבא. מדבר מכל מה שנברא בעולם יש לו תמורה חוץ מהש"י ב"ה, כ"י ברשימת קבוצת ספרים של הג' המפורסם מוה"ר דוד אופנהיים ז"ל סמוך להמבורג. ומובא בספר חיי עולם הבא שחבר ר' אברהם הרואה א' בשנת רי"ג וז"ל: ואם אתה מכלל אוהבי החכמה התורנית צריך להשתדל

הערות ונוספות מהמ"ל

מן גבר רווי דמתער משנתיה ה' ליום דינא רבה באתער יתהון מן בית קבורהוהן ברגו דמותיהן תבסור עכ"ל וכן הוא בתרגום שלפנינו, ובפ"ג דמגלה גבי בהלל ובמגלה אפי' עשרה קורין ועשרה מתרגמין כתב רש"י ז"ל מתרגמין לא גרסינן שאין תרגום בכתובים ע"כ, גם מפורש"י שבתהלים נראה שלא ראה רש"י ז"ל את התרגום הזה אשר לפנינו כמו בסומן נ"ה בפסוק השלך על ה' יהבך וגו', ס' נ"ח בפ' כמו שכלול תמס וגו', ס' בפ' הרעשת ארץ וגו', ס' ס"ח בפ' סלו לרובב וגו', שם בפ' שם בנימין וגו', (ותמיה על מה שלא ראה רש"י תרגום הזה הלא רבינו נתן בעל הערוך דהוה בומניה דרש"י דשאל רש"י ז"ל שאלתי מקמיה דרבינו נתן ז"ל כמ"ש בס' האגודה, והוא מביא בספרו הערוך את התרגום הזה אשר לפנינו ב"פ) ושם במס' מגלה ב' התוס' ז"ל רש"י מוחק מתרגמין לפי שאין מתרגמין תרגום בכתובים ובהם מחקו דודאי יש תרגום אבל לא עשאו יונתן הלא מימי התנאים נעשה, ובשבת פ' כ"ב ד"ה ובידו ס' איוב תרגום כתבו התוס' משמע שבימי התנאים כבר נעשה תרגום כתובים כו' אע"פ שיונתן לא עשאו מ"מ שוב נעשה בימי התנאים ודלא כאומרים דתרגום של כתובים רב יוסף עשאו עכ"ל. וז"ל הגר"ב שם במגלה ולכאורה מסוגיא דהתם בשבת תיובתא כלפי סנוואתא דרש"י הכא דמוחק ומצוה ליישב עכ"ל, וע' בדבריו רש"י ז"ל שם בשבת על דבריו הגמרא אחמר היו כתובים תרגום. ויש להעיר ע"ד הנמקי יוסף שכתב בפ"ג דב"ב גבי אין פורשין נישבים ליונים וז"ל נישבין בסודות כך תרגם יונתן ומגלה אפי' עכ"ל ומביא התו"ט במקומו במשנה פ' דב"ק נישבים פי' הרב פליס כו' ת"י נמלטה מפח, ובתרגום שלפנינו כתוב בפירוש פח, וע"כ מוכרח לומר שהנמוק"י ראה תרגום אחר, וע' תוס' ב"ק פ"א ד"ה כדמתרגם ר"י וז"ל נקט ר"י לפי שהיה בקי בתרגום שיש כמה עניני תרגום ע"כ, אך איך מיחסו לתרגום יונתן הלא בפירוש אמרו במגלה פ"א ועוד בקש לגלות תרגום של כתובים, יצאה ב"ק ואמרה לו דייך וכו', והדרין לר' התוס' בשבת ומגלה שהתרגום הזה עוד נעשה בימי התנאים וכו' (ובב"ר פצ"ג וינש אליו יהודה ב' הפתוי זהב וגו' תרגום עקילס הגר כו' כתב שם כהר"ש יפה אינו אונקלוס הגר דאונקלוס את תרגם אלא התורה, ואפשר דיונתן ב"ע שחתגם הנביאים לא תרגם הכתובים כדא' בפ"ג דמגלה משום דאית ב' קץ משיח היינו משום דתרגום אונקלוס ויונתן היו ע"פ הקבלה וכפי זה התרגום היה מהגלה בו קץ משיח, אבל תרגום עקילס אינו רק לפרש הענינים כפי הסבא בתרגומו של רב יוסף בכתובים וכו' עכ"ל מהרא"ו הנ"ל.

א הוא ר' אברהם (בן שמואל) אבואלעפאי (אבולאפאי) הרואה, על ארותיו ועל תולדותיו באריכות תמצא בתשובות הרשב"א (ס' תקמ"ח), ואני אעתיק לך הקורא הנה בקצרה אם חפץ אתה לדעת את האיש הזה ואת שיחו: האדם הגדול בענקים הזה נולד בסרגוזה במדינת ספרד בשנת ה' אלפים, ואחרי מות עליו אביו אשר מפיו הקשיב לקח בתורה עד היוהו בן י"ח שנה, נשאו לבו ורוחו להרחיק נדוד עד קצוי ארץ יום רחוקים למצוא נהר סמבטיון ועקבות עשרת השבטים הנמצאים שם מעבר הנהר לפי הקבלה. הוא בא לעיר עכו, ובראותו כי נבצרה ממנו מומה לנסוע למרחקי ארץ לרגלי המהומות והמבוכות אשר נהיו ובאו ע"י המונגולים אשר פשטו אז בכל ארצות סוריא ואויא הקטנה, שב לאירופה הוא ואשרו אשר ארש לו בארץ יון וקבע וישבתו באיטליא. בעיר קפואה יצא מים ע"י הר"ר הלל מוירונא תלמיד רבינו יונה גיוונרי, ומפיו למד דעת את ספרי הרמב"ם הדתיים והפילוסופיים, ומקץ שנתים ימים שב לארץ מולדתו וישב בעיר ברצלונה בספרד. משנת ל"ג והלאה שקד על למודו בחכמת הקבלה ביתר שאת ובשקידה עצומה מאד עד כי חבר בחכמה זו — בחקירה אלהית, בקבלה ובסוד — כ"ו ספרים וחדש כ"ב ספרי נבואה, כערותו במאמרו „שבע נתיבות התורה“ ואגרותיו השלוחה לאחד מאוהביו ר' אברהם, קצתם נמצאו בכ"י באוצרות הספרים וקצתם נזכרו בשמותיהם בספריו, ומרוב עיונו ושקידתו והשתוקקות נפשו לדרת עד נככי תהום החכמה הנסתרה, ולעלות לשמי על למומוי ההשערות, תקפה עליו רוח ההויה ויגבר עליו כח הדמיון לעשות בנפשו שקד ונתעה בשוא להאמין בעצמו כי נחה עליו רוח ה', רוח הכמה ונביאה ממרום לגלות

בנין מנשי חבריהון חובין על חובין מוסיפין (הושע ד), וכן הוא בתרגום שלנו. (שם עב):
 אלא לר' יוסי מאי וישב ממור באשדוד (זכריה ט), כדמתרגם רב יוסף יתכן בית ישראל
 לר' ח' בארעהון דהו דמו בה לנוכראין, ובתרגום שלנו חסר מעט ו"ל ויתובון בית ישראל
 באשדוד דהו בה בנוכראין עכ"ל. (גדרים לח). א"ר יוחנן כל הנביאים עשירים היו מנלן
 ממשה ומשמואל מעמוס ומיונה כו', עמוס דכתיב ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא
 אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי וכולם שקמים כדמתרגם רב יוסף ארי מרי גיתי
 אנא ושקמין לי בשפלתא וגו' (עמוס ז), וכן הוא בתרגום שלנו ממש. (נזיר ג). ואיבעית
 אימא האי שולח מים נמי רבוי הוא כדמתרגם רב יוסף דכד משקין ליה מיא לפירא ורבי
 (איוב ה), ובתרגום שלנו נוסחא אחרת: ומשדר מיא על אפי מחווי עממיא, והאורח מישור
 מחק כדמתרגם רב יוסף ולא ידעתי כוונתו, כי תרגום כתובים הוא בודאי תרגום רב יוסף
 אבל נוסחא אחרתא איכא. (סנהדרין צד): אריב"ל מ"ד עתה המבלעדי ה' עליתי על
 המקום הזה להשחיתו ה' אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה. מאי היא דשמע
 לנביא דקאמר יען כי מאס העם הזה את מי השלוח ההולכים לאט ומשוש את רצין וכן
 רמליו (ישעיה ח) א"ר יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר, חלף
 דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד דמדבר להון בניח [כמי שלוחא דנגדין בניח] ואתרעיו
 ברצין ובר רמליא, וכן הוא בתרגום שלנו אות לא נעדר. (ע"ז מד). ומאי משמע דהאי
 וישאם דוד לישנא דורויי הוא, כדמתרגם רב יוסף תורם ורוח תשאם (ישעיה מא) ומתרגמינן
 תורינון ורוח תמלטלינון, ובתרגום שלנו תדרינון ורוחא תמלונן. (מנחות קי). מאי עיר ההרם
 יאמר לאחת (ישעיה יט) כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמש דעתידא למחרב איתאמר
 דהיא חדא מנהון, וכן הוא ממש בתרגום שלנו, אבל במקום איתאמר כתוב יתאמר מלה
 חדא (?) א). הראיתיה לדעת כי תרגום נביאים שלנו איננו תרגום יונתן אפס תרגום רב יוסף.
 כי בכל הש"ס הביאו תרגום רב יוסף נביאים זולת במקום אחד בכתובים ואיננו בתרגום
 שלנו. ומ"ש רב יוסף בעצמו אלמלא תרגומא דהאי קרא, יתכן לפי שתרגמו היה לו
 בקבלה מסיני מרביותיו ושבח את התרגום בתועלותיו, ותרגום יונתן וירושלמי על התורה
 כתב בעל אמרי בינה שהמעתיק מצא ב' נוסחאות וקרא השני ירושלמי, לא כן דעת
 הערוך בערך ערמון וז"ל: שפינן עלי ארח תרגום ירושלמי ערמונא דכמין בפרשת ארחתא,
 נחש עלי דרך תרגום בבלי כחיוי חורמן ישרי על אורחא וכו' עכ"ל, קרא לתרגום אונקלוס
 בבלי ותרגום יונתן קרא ירושלמי, והאמת אתו כי קבלת חז"ל אמת בכל מקום ואין להרהר
 אחריהם, כי יונתן לא עשה רק על נביאים והוא נעדר ממנו בגלות החל הזה, ואפשר
 הירושלמי על התורה הוא ג"כ תרגום רב יוסף שעשה על כל ספרי אנ"ך, וכן רש"י
 בש"ס קרא תרגום של נביאים וכתובים תרגום ירושלמי דוק ותשכח. והמוסף הערוך כתב
 בערך צס, אף גם זה יעיד שרעת בעל הערוך הוא כי התרגום המתחסם אל יונתן הוא
 תרגום ירושלמי עכ"ל. ותרגום של מגלת אסתר כתבו תוספות (חגיגה יא. ד"ה ברום)
 שנסדר על פי המדרש, וכן נראה שכל התרגומים נסדרו ע"פ מדרשים שונים כ:)

ספר

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) וכן בב"ק (ג:) איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף איכדין איתכליש
 עשו אתגלין מטכרוהי, וכן הוא בתרגום שלנו. וע' תוס' שם ד"ה כדמתרגם, כי רב יוסף היה בקי בתרגום
 שיש כמה עניני תרגום.

(ב) וראוי לך לדעת מה שכתב הרב הג' המפורסם לשבח כש"ת מו"ה אהרן וואלדען נ"י
 מווארשא בספרו היקר "מקדש מעט" על ס' תהלים בכית אהרן בראש קפיטול א' וז"ל: תרגום ירושלמי
 כדעת הרמב"ן ז"ל בס' תורת האדם וז"ל שם בתרגום ירושלמי דתלים בפסוק כחלוס כחקיין היך הלמא
 כן

להושע אויל אתנבי נבואה על יתבי קרתא מעותא (בנוסחא שלנו מעוותא) דאינון מוסיפין למחמי ארי מטעא ישעון דיירי ארעא מכתר פולחנא דה', מתיב הושע ואמר קדמוהי קדורשא בריך הוא רבון עלמא ה' אם חטאין ישראל קדמך חליפין באומה אחרתא. בכן אמר קוב"ה עלוהי דהושע דהוה ליה למילף מן משה רבא דצלי על ישראל ובעי רחמי עליהון ואמר וכען אם שבקת לחוביהון, ואם לאו מחני כען מספרך די כתבת, ולא מסתייע דלא בעית רחמין קדמי אלא אמרת חליפין באומה אחרית, כען א"ל דיסב אתתא זניתא ותלד ליה ואימא ליה דיחלף יתה וידע אידא שגושיא בלביה דאינש דמחליף אנתתיה ובנוהי. בכן א"ל קב"ה להושע זיל סב לך אתתא זניתא ותלד לך ולדין דזנו ואויל ונסכיב ית גמר בת דבלים, גמר כולי עלמא זייני וגמרו בה, דבלים דתבעי לה אינשי כמא דתבעי הא דבלתא ועדיאית וילידת ליה תרין בנין ובנת וא"ל זיל חלף הדא אתתא זניתא ובנהא דזנו, מתיב ואמר קדמוהי כבעו מינך רבון עלמא הלא מן קדמך אתגור עלי למינסבה, וכדו דילידת לי תרין בנין ובנת את מפקד למחליפין יתה יהא רעוא מן קדמך דתיחום עלי דלא תפריש ביני ובינה [בכד הקמח: ובין בנין] מתיב קב"ה וא"ל הושע נביאה חוה לך למילף מן מילי דידך, דאתתא זניתא ובנין דזנו לית את בעי למיחלף להון, וכד את אמר לי למיחלף בניה חביביא דילי בניהון דרחימא, דאינון אברהם יצחק ויעקב דהליכו קדמי בקשוט, בכן מתיב הושע חבית קדם ה', מתיב קב"ה וא"ל לא אקבל מינך עד דתברכיניון לישראל ותתנבי עליהון טבין בכן פתח הושע בנבואתיה ואמר ויהי מנין דישאל כחלא דמיא ע"ב עכ"ל, ובתרגום שלנו מסתיב הושע הראשון עד גמירא איננו ולא ידעתי אם הוא חסר או שהתרגום שלנו איננו מיונתן אלא תרגום רב יוסף שחבר על ספרי אנ"ך כי במקראות הנדרס בראשונה בוויניציאה כתוב בשער שהוא תרגום רב יוסף, או שזה המאמר הוא בתוספתא של התרגום שהביא הרד"ק ו"ל בנ"י, ולפי זה היה לו להבחי לכתוב בשם התוספתא. אבל ראיתי אחרי רואי שתרגום שלנו על נביאים הוא תרגום רב יוסף: (ברכות כח.) מאי משמע דנוגי לישנא דתברא הוא, כדמתרגם רב יוסף (צפניה ג) תברא אתי על שנאיהון דישאל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלם עכ"ל, ובתרגום שלנו וז"ל די הו מעכבין ביד זמני מועדיך ארחיקת מניך וי עליהון וכו' עכ"ל והוא הענין בעצמו בשנוי לשון. (פסחים סח.) א"ר אלעזר מ"ט דחייא בר רב דכתיב (ישעיה ה) וחרבות מחים גרים יאכלו, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף ונכסיהון דרשיעיא צדיקיא יחסנון, וכן הוא ממש בתרגום שלנו. (יומא לב:) מאי קרצו אמר עולא לישנא דקטלא מאי קראה (ירמיה מז) עגלה יפה-דפיה מצרים קרץ מצפון בא בא, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף מלכות יאיא הות מצרים עממין קטולין מצפונא ייתון עלה, וכן הוא ממש בתרגום שלנו ומסיים ייתון עלה למבוזה. (שם עז:) כדמתרגם רב יוסף לא תיזיל ביה ספנית ציידין ובורני רבתא לא תגזינה, וכן הוא בתרגום שלנו אות באות (ישעיה לג.) ובמו"ק (כו.) רכב ישראל ופרשיו (מלכים ב ב) זה רבו שלמדו תורה, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיבין ופרשין [וכן הוא בתרגום שלנו]. (שם רף כח:) נענה ר"ע ואמר (זכריה יב) ביום ההוא יגדל הספד בירושלים כמספר הדרמון בבקעת מגדון ואמר רב יוסף אלמלא תרגומיה דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר, בעדנא ההיא יסיג מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדרמון בר טברימון וכמספדא יאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגדון, וכן הוא ממש בתרגום שלנו א). קידושין (יג.) פרצו ודמים בדמים נגעו, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף מולדין

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) ועיין במסכת מגלה (דף ג ע"א).

תקיעתא דבי רב מובא בפסיקתא רבתי [דרב כהנא פסקא כ"ג] וז"ל: כנ"ה באלול נברא העולם, ואתיא כדרב, דתניא בתקיעתא דרב, זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, ועל המדינות בו יאמר איוזו לחרב ואיוזו לשלום איוזו לרעב ואיוזו לשובע ובריות בו יפקדו להוכיחם לחיים ולמות, נמצאת אתה אומר בר"ה נברא אדם הראשון א' עכ"ל. וזוהי כתב הרמב"ן בפ' וזאת הברכה [פסוק ויהי בישרון מלך]: וכן נהגנו לומר בתקיעתא דבי רב עכ"ל. ומובא ג"כ בזהר פ' בשלח א"ר יוסי אשכנזא ברזא דא בתקיעתא דבי רב בכבל תלת ובכנ ובכנ ובכנ לקבלא. הני תלת עכ"ל:

תרגום אונקלוס הגר בן אחותו של מיטוס (ב) ורז"ל אמרו במגלה תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ורבי יהושע ושל נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי ב' עכ"ל. וראיתי בספר כד הקמח (אות א' סי' אהבה) וז"ל: וכן כתוב תחלת דבר ה' בהושע ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילרי זנונים כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה', ותרגם יונתן ע"ה אמיר ע"י הושע נביאה הוא הושע דאתנבי בריש ארבע נביאן הושע עמוס ישעיה מיכה (ובנוסחא שלנו פתגם נבואתא מן קדם ה' דהוה עם הושע בר בארי ביומי עוויה כ'), שריות פתגמא דה' בהושע ואמר ה' להושע

הערות ונוספות מהמור"ל

מחבר ספר מעבר יבק, והיה תלמיד רמ"ע מפאנו. — פי' על תקוני זהר להר"ר משה חיים לוצאטו (כ"י). על אדותיו ועל אדות פירושו זה עיין בס' תורת הקנאות להר"ר יעבץ, דפוס לבוב צד 91 מכתב א' ב' וכו'. — פי' על תקוני זהר להר"ר שמואל שער אריה, כ"י וזאל" (יוסף אלמנצי).

א) מאמר זה ככתבו וכלשונו נמצא גם בירושלמי ר"ה (פ"א ה"ג), ופי' הק"ע שם, „בתקיעתא דרב" סדר מוסף שסדר רב, וקרי ליה תקיעתא, שבמוסף תוקעין עכ"ל, גם בירושלמי ע"ז (פ"א ה"ב) הובא מאמר זה, וע' בפ"ש שם. גם במדרש ויק"ר (פ' כ"ט) ופי' מתנות כהונה בתקיעתא בסדר תקיעות שאומר בר"ה בתפלה, גם הופ"ת שם פי' „בתקיעתא דרב" בברכות שסידר שתוקעין על סדרן, דהיינו מלכות וזכויות ושופרות, וכן פי' בעץ יוסף שם. ובמדרש תנחומא האוינו פסוק הצור תמים פעלו: בר"ה דן דיני נפשות אם למות אם לחיים, כד"א בתקיעתא דרב ועל המדינות כו יאמר (וע' בפסיקתא רבתי פסקא מ"ו). מכל האמור נראה ברור כי אין הכוונה ב„תקיעתא דבי רב" על שם ספר בודר בפ"ע שהיה נמצא להם ספר הנקרא תקיעתא דבי רב, כ"א על תפלת מוסף שסדר רב והיא תפלת אתה זוכר מעשה עולם למוסף ר"ה, אכן באמת כוונת המחבר גם הוא על תפלת מוסף זו שסדר רב, ויען כי רב תקנה וחברה, ייחד לה מקום בין המדרשים, וכמו סדר הגדה של פסח שתתחשב גם היא בין המדרשים, ונקראת אגדתא, כמ"ש בפסחים קטז: אמרי כיון דבעי למימר „אגדתא" והלילא דלמא אסתיאס אסתיאס לדעתיה ונגע. וכן תפלת יהי רצון וכו' שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה וכו' שאומרים אותה כשמברכין החדש תקנה רב, ע' ברכות (טז):

ב) אונקלוס הגר היה ג"א תת"מ בימי ר' עקיבא [ר"ע נולד ג"א תש"ס וכשנת תת"מ היה לראש אחר מות ר"ג דיבנה] וראה את יונתן בן עוזיאל שתרגם את הנביאים ור"ג הוקן [שניהם היו ג"א תשכ"ח] (תוספתא שבת פ"ה, ע"ו יג') ותרגם את התורה ארמית מפי ר' אליעזר ור' יהושע ראשי חכמי ישראל בעת ההיא (מגלה ג'), וא"כ האריך ימים הרבה. ועקילס הגר היינו (שהוא אקווילה בפי חכמי העמים, והיה למעתיק מפורסם אצלם) מן היא פוגטו (תו"כ פ' בהר) תרגם את התורה יונית לפני ר"א ור"י הנ"ל (ירושלמי פ"ק דמגלה פ"א תי"א ופ"ה ה"ג), וע' ירושלמי קדושין פ"ק: עקילס הגר תרגם לפני ר' עקיבא (ולפי דעת הירושלמי היה ר' עקיבא רבו), וע' שיר רבה (ד' י"ב) ואלבישך רקמה תרגם עקילס אפליקתא או פיליקטון ועוד במקומות רבים, ואונקלוס ועקילס שניהם גרי צדק היו ובזמן אחד היו. אונקלוס התגייר בימי הלל ושמאי (זהר פ' אחרי) ועקילס לא התגייר עד זמן רב אחר החרבן. ולדעת בעל סה"ד שני אונקלוס היו לבד עקילס. — תרגום אונקלוס על התורה יש מקדמוני רבותינו קורין לו תרגום בבלי (ערוך ערך אביב וחלוין) (וערך ערמון כמ"ש המחבר), תוס' מנחות מד' ד"ה כל כהן. — תרגום רב יוסף על דברי דיונים נדפס ראשונה מתוך כת"י משנת ה"א ק"ג בחסרון מקומות רבים עם ל' רומי, אויגסבורג 1680 — 83. — עוד כנ"ל נדפס מתוך כ"י אחר בלי ל' רומי אמ"ר תע"ה. — עוד כנ"ל גם עם ל' רומי שם 1715.

ויפרעו מהם שבקשו לאבד אומה שנמשלה לחיות שנאמר גור אריה יהודה, בנימין ואב ימרף, דן גור אריה. דבר, אמר הקב"ה יבא דבר שממית ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שממיתין עצמן על קדושת השם ואומרים בתפלתן כי עליך הורגנו כל היום. שחין, אמר הקב"ה יבא שחין העולה מן הכבשן ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שעתידין למסור נפשם על קדושת שמים, ומי הם חנניה מישאל ועזריה. ברך, אמר הקב"ה יבא ברך שהוא לכן ויפרע ממי שבקש לאבד אומה שאני עתיד ללכן עונותיהם כשלג שנאמר כשלג ילבינו. ארכה, אמר הקב"ה יבוא ארכה שנקרא חילי הגדול אשר שלחתי בכס ויפרע ממי שבקש לאבד אומה שנקראו חיילותי שנאמר והוצאתי את צבאותי ותרגמו חיילותי. חשך, אמר הקב"ה יבא חשך שהוא מוכרל מן האור ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שהם מוכרלים מן הכנענים עובדי העצבים שנקראו חשך שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ, ולא עוד אלא שמברכים שמי ואומרים יוצר אור ובורא חשך. מכת בכורות, אמר הקב"ה אני יוצא בתוך מצרים בחצי הלילה ואפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שהם בני אברהם אוהבי שחלק עליהם לילה כדי לאבד אויביו שנאמר ויחלק עליהם לילה, ובשביל שהשליכו בני בכורי ליאר הנה אנכי הרג את בנך בכרך, ובשביל עשרה נסיונות שנתנסה אברהם ונמצא שלם לפיכך הכיתים בעשר מכות עב"ל, ובתנחומא הנדפס בוויניציאה ובאמשטרדם אשר יש בו הוספות מעט לא נמצא זה המאמר כלל, אפס במדרש רבה נזכר ממנו מעט בשנוי נוסחא. וכן בספר מנחת יהודה (שחבר ר' יהודה בר אליעזר תלמיד ר' אליקים ויסדו בשנת ע"ג לאלף הששי) א' בפ' וישב וז"ל: עוד יש סעד לדברי רש"י שפירש כאן שלא נמכר יוסף רק ג' פעמים מתוך המדרש דאיתא התם (כוונתו על התנחומא שהביא מקודם) שהיה לו ליוסף קמיע בצוארו, בא גבריאלי ועשה לו ממנו חלוק והלבישהו, וכשהעלוהו אחיו מן הבור למכרו לישמעאלים ראוהו שהיה לו חלוק, התחילו להתקוטט עם הישמעאלים, כי אמרו שלא מכרוהו אלא ערום, ונתנו להם הישמעאלים תחת חלוק נעלים עב"ל, וע"ש אשר הביא כמה מאמרים בשם התנחומא אשר לא נמצא אתנו ב: תקיעתא

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) נדפס ביחד עם ספר דעת זקנים שהוא פי' בעלי התוס' על התורה, ליוורנו תקמ"ג, אָפֶען תקצ"ד, לבוב תר"י.
- (ב) [סופס. תקוני זהר מהתנא רשב"י, שבעים תקונים פשטים וסודות על מלת בראשית בקבלה עמוקה, עם הגהות ה"ר עמנואל ב"ר יקתיאל בינוויטז מה שמצא בספרים השייכים לכלל ע' תקונים הנ"ל ובתוספת י"א תקונים אחרים מנטובא שי"ח. ועם הגהות ה"ר יעקב ווילנא (עפ"י הארז"ל) באורטוקויא סמוך לקונשנטינא תע"ט. ועם תוספת, דרך אמת" ומ"ט וקצת פירושים להרמ"ז, אמ"ד תע"ט ובליוורנו (סה"ד). ועם הגהות ה"ר שלום בוזאגלו, אמ"ד תקכ"ח, שקלאוו תקנ"ו, קאפוסט תק"ע, סלאוויטא תקפ"א ותקצ"ו, יוועפאָף תר"א. ועם פירוש ארוך ורחב ע"פ ס' קבלה מר' צבי הירש ב"ר ירחמיאל חאטש מקראקא בשם "חמדת צבי" (אמ"ד תס"ז). וכתב על אדותיו ס' ראבי"ה (ר' אליקים בר יהודה המילואהגו, והוא השגות על צונץ ושו"ר) דף כ"ו ע"ב בהערה, שבספר חמדת צבי זה ממחבר זה בפתח השער מצויר צורת צבי לימין וצבי לשמאל האותיות כתר, ובחללו נדפס, "ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה", ותחת כל הציונים בשולי השער נדפס בזה הלשון: "מאן דבעי למידע רוא דהאי תרעא עולא יהיו בהקדמה לתקונים כריש מאמר קדמאה" עב"ל, וכונתו שהרופע לרעת סוד של זה השער העליון יראה בהקדמה (ר"ל בפירושו חמדת צבי) על התקונים בתחלת מאמר הראשון, ובעל ספר ראבי"ה הנ"ל עיין שם (דף ג' ע"א) ומצא שם כתוב ברמז ששכתי צבי הוא היה מגיד מראשית אחרית. אם אמר יאמר האמת, חסד ואמת יקדמו פניו, ואם חושד הוא בכשרים, הקולר תלוי בצוארו. — תקנ"ז הנ"ל עם פי' גדול בשם באר יצחק לה"ר יצחק אייזיק ב"ר יקתיאל זלמן מפאלאצק, וזלקווא תקל"ח. — תקוני הזהר עם באור ארוך להגר"א ז"ל, ובאור מהר"א בנו (הגאון ר' אברהם ז"ל מחבר ספר זה) על הקדמת התקונים, ווילנא תרכ"ז, — פי' על תקוני זהר (כ"י) לה"ר אהרן ברכיה ב"ר משה ב"ר נחמיה דמדרינא, מחבר

כתבו המדפיסים תנחומא הנקרא ילמדנו ושקר הוא, הלא תראה בילקוט שמוכר שניהם בכמה מקומות אלמא האי לחוריה והאי לחוריה. והנה תנחומא אינו בנמצא כלל, ואולם נתברר לי שיש ממנו ארוך וקצר, הקצר הגיע לידי בשלמות, והארוך הוא חשוב מאד הגיע לידי ממנו פרשת ואתחנן ופ' עקב עכ"ל. ונוסף בו עוד שאלתות דרב אחאי גאון ז"ל א), וכמה מאמרים חסרו בו. ראה בצרור המור (פ' וארא) כתב וז"ל: ובמדרש הגלוי בילמדנו אמרו (מכאן נראה שקרא לכל המדרשים וזלת הוהר מדרש הגלוי) טעם לעשר סבות. דם, אמר הקב"ה בדבר שנתגאה בו אני מתחיל להכותו, הוא אמר לי יאורי, לפיכך קח מטח ונטה ירך על מימי מצרים. צפרדעים למה, אמר הקב"ה יבאו צפרדעים שגידולם במים ויפרעו ממצריים שבקשו לאכר אומה שעתידה לקבל את התורה שנמשלה למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים. כנים, אמר הקב"ה יבאו כנים שנבראו מן העפר ויפרעו ממצריים שבקשו לאכר אומה שנמשלה לעפר שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ. ערוב, מהו ערוב, אריות נמרים דובים זאבים ונחשים, אמר הקב"ה יבאו חיות אלו ויפרעו

הערות ונוספות מהמו"ל

[בס' המעריך ערך תנחומא] והמחברים האחרונים [השה"ג בח"א אות י' סי' ג"ג וח"ב אות ת' סי' ס"ח] זבעל תולדות רבינו נתן בהערה יט] עכ"ל. וע' מ"ע (פי"ט) שכתב: נאמן עלי האמת כי יש ויש אתי שני קדרשי וילמדנו שהם קדמונים יתר על שלש מאות שנים וכי' ע"ש.

התנחומא המצוי בירדנו הנדפס כבר כמה פעמים נסדר זמן כה אחר התנחומא כ"י ונכתב בכבל ונוספו בו כמה מאמרים מתנחומא כ"י ומשאר מדרשים מאוחרים, ומלשין "ולא שלט בהן לא אדום ולא יון" (תנחומא פ' נח) ולא זכר ישמעאל נראה כי נכתב עוד לפני זמן מחמד, זה אלף ומאתים שנה. התנחומא אשר בירדנו נדפס ראשונה בקונשטנטינא בשנת רפ"ב ועל שער הספר כתוב "מדרש תנחומא הנקרא ילמדנו". ובאוצה"ס כתוב כי נדפס שם גם בשנת רפ"ח טעות הוא. גם ביוניציא ש"ה נדפס כמו שהוא בלי שום תוספת כלל. במנטובא שב"ג נדפס עם תוספת כמה מדרשים וקצת פי' מלות הזרות בקצרה, והמדפיס ר' עזרא מפאנו (פי' נסכחו נמכו למרש"ך דף פ"ג כהערה סס) כתב הקדמה להתנחומא והוסיף כמה מאמרים ותקן כמה שגיאות. שאלוניקי של"ח. ווירונא שג"ה. פראג שע"ב. פֶּסָרָא תס"א. — עם פי' מלות זרות וקצת באור במקומות סתומים עי' ר' מנחם מן ב"ר שלמה הלוי, אמ"ר תצ"ג פ"רופס בחבנית פֶּסָרָא גם בחבנית שמינית ביוגין ועוד הפעם בפֶּסָרָא תקנ"ב, שקלאב תקנ"ב, קראקא זקס"ג, לעמבערג תקס"ה, זאלקווא תקע"א. — עם פי' עץ יוסף וענף יוסף — באור המלות והענין מהר"ר חנוך זונדל מביאליסטאק, ווילנא תקצ"ג, ווארשא תרי"א ותרל"ג, לבוב תרי"ג ותר"ל, שטעטין תרכ"א, ווין תרכ"ג, ויועקאף תרכ"ו, לובלין תרל"ט.

ולאחרונה הוציא לאור בפעם הראשונה הרב החכם החוקר עד תכלית כהר"ש באבער את המדרש תנחומא כ"י הקדום והישן בוויילנא תרמ"ה עפ"י תשעה כתבי יד ישנים הנמצאים באוצרות הספרים הגדולים. ואלה הם: א) כ"י ישן נושן היה בתחלה באוצה"ס של הגאון ר' דוד אפענהיים ואשר אח"כ גמבר כל אוצרו לאוצה"ס באוקספורד (ביבליאטיקא בודליאנא). ב) כ"י שני הנמצא באוצה"ס באוקספורד, נכתב בשנת צ"ב לאלף הששי. ג) כ"י שלישי ג"כ משם, נכתב על קלף והוא ישן נושן מאד. ד) כ"י רביעי ג"כ משם, ואשר היה מלפנים באוצה"ס של הר"ר חיים מיכל מהמבורג (כ"י רח"מ), נכתב על קלף בשנת ר"ל. ה) כ"י חמישי ג"כ משם, נכתב על קלף, וישן נושן מאד. ו) כ"י הנמצא ברומי בוואטיקאן, נכתב על קלף. ז) כ"י מאוצה"ס במינכען. ח) כ"י ספרדי, ט) כ"י מאוצה"ס של די רוסו בפאראמא, נכתב בשנת ל' לאלף הששי. אף גם הוסף עליו מבוא גדול המפיץ אור גדול על המדרש תנחומא בכלל ובפרט עם הערות ותקונים ומ"מ וצינונים ופירושים המלים הזרות אשר בו.

א) ע' בס' אגרת בקרת להגאון ר' צבי חיות (דף ו' ע"א) שכתב וז"ל: ונמצא אצלו בריש ספר תנחומא איזה שאלות שנמצאו גם בשאלתות דרב אחאי כמו שהתעורר ג"כ מהר"ר ברלין והוספות בכליות המה, ומפני זה כיון דמוזמ אחרון באו ניהא ג"כ כה שמוכח שמה ש"ג באדר זמן קהלה לכל היא ולא צריך לרבינו, ופי' זמן קהלה לכל שכלם נכנסים לתענית, והרא"ש בריש מגלה הביא זאת בשם ר"ת, ולא התעוררו כי דברים הללו נזכרים בכתבם וכלשונם בתנחומא בראשית, אלא ודאי אע"פ שהתנחומא היה למראה עיני הקדמונים, מ"מ קצת ענינים כן בראשית ונח המה הוספות מוכן אחרון עכ"ל.

והר"ד זכריה פֿראנקעל במבוא להירושלמי (דף קלא) מביא ראיה מירושלמי שקלים (פרק שלישי הלכה א') אמר רבי תנחומא איתקשיית קומי רבי פנחס אתיאי כרבי יודא וכו' ורבי פנחס היה בדור החמישי להאמוראים. — במדרש במדבר רבה פ"ג: א"ר תנחומא שאלתי אותה לר' הונא, ושם אח"כ נמצא: א"ר תנחומא בר ר' אבא אני שאלתי ולמדתי אותה לפני רבי (אבא) הונא הכהן ב"ר אבון, ומובא מאמר זה ביוחסין השלם (צד 196) בזה הלשון: א"ר תנחומא בר אבא הדרשן אני למדתי לפני ר' הונא הכהן בר אבון, סתם ר' תנחומא הדרשן הוא בן ר' אבא ודורש משום ר' חנינא אחיו [בתנחומא פ' שלא אבין וכצ"ל] של ר' אחא בר חנינא בפרק במה דלא ליקון עכ"ל, ובגמרא שם ליתא אבל נמצא כן בתנחומא ב"י הקדום (פ' שלא אות כ"ז) ובתנחומא הגדפס אשר בידינו (שם).

בעל סה"ד אות ת' מביא איזה מקומות שר' תנחומא מביא מאמרים בשם איזה חכמים, חולין נה: מתקין לה ר' תנחומא, ר"ת ר' אבא בר כהנא בשם ר' אלעזר (ירושלמי ברכות פ"ו ה"א), ר"ת בשם ר' הונא (שם יבמות פ"ה ה"ז), ר' חגא מדרומא בומנו (כי היוחסין השלם צד 186 מביא וז"ל: רב חגי, כי אתא רב חגי מדרומא אל ר' חגי לר' תנחומא בשם ר' חייא בר אבא), ר"ת בשם ר' חונא [חונא בירושלמי הוא הונא כבבלי] (ירושלמי חלה פ"ה ה"ז), ר"ת בשם ר' חייא בר מנחמא (ויק"ר פל"ו), ר"ת בשם ריב"ק (שם פ"א), ר"ת בשם בר נחמן בר שמואל בר נחמן (קה"ר פ"ב פסוק כד), ר"ת בשם ר"ל (ירוש' שבועות פ"א ה"ח) עכ"ל סה"ד וע' מבוא למהרש"ב שהביא עוד כמה מאמרים ממנו.

ר' תנחומא היה דר באנטוכיא כדאייתא בב"ר פ"ט ר' תנחומא אמר השאלה הווי שאלוני באנטוכיא אמרתי להם כי יודעים אלהים אין כתיב אלא כי יודע אלהים ע"כ, ואולי לא היה שם עיקר דירתו רק בא שמה לפרקים.

תנחומא כ"י הישן הוא עוד קדום למדרש בראשית רבה, כי המסדר מדרש ב"ר לקח הרבה דברים מהתנחומא, ומדרש במדבר רבה שהוא מאוחר גם ממדרש דברים רבה הוא כמעט לקוח כלו מן התנחומא, כי את מדרש דברים רבה ראהו בעל הילקוט והשתמש בו, ובמדבר רבה עוד לא ראה כי עוד לא היה אז מסודר לפניו, גם היה התנחומא עוד לפני פסיקתא דרב כהנא ובעל הפדר"כ לקח הרבה פרשיות שלמות ממנו והשתמש בו (*). ונסדר עוד לפני סודר תלמוד בבלי אבל לא נמצא בו מאמרים ממנו. בהרבה פרשיות החל בשאלה בהלכה "ילמדנו רבינו" והתשובה "כך שנו רבותינו", והתשובה גובעת תמיד מן המשנה או מן התוספתא ולא מן הגמרא, כי הגמרא בבבלי עוד לא נסדרה אז, ותנחומא כ"י הזה הוא החבור הראשון אשר נקבצו באו בו שו"ת בהלכות ודינים אחר חבור המשנה, לא כן בתנחומא הגדפס מכבר כי שמה נמצא מאמרים הרבה אשר הוסיף המסדר מגמרא הבבלי, ומאשר כי התנחומא כבר היה מסודר לפני המסדר מתלמוד בבלי תבין מה שאמר בקדושין (לג): והביטו אחרי משה ער באו האהלה ר' אמי ור' יצחק נפתא ח"א לגנאי וח"א לשבח, מ"ד לגנאי כדאייתא ע"כ, ואין ספק שהיה כתוב כדאייתא בתנחומא, או הכוונה במלת כדאייתא אל התנחומא, כי הוא באמת בהתנחומא כ"י בפ' פקודי אות ד': היו אמורים ראה צואר ראה שוקים אוכל משל יהודים ושותה מן יהודים וכל מה שיש לו מן היהודים, ורב אשי מסדר הש"ס לא רצה לפרש גנותו של משה קיצר בלשונו והציג כדאייתא או כדאייתא בתנחומא, ואף כי נמצא כעין זה גם בירושלמי בכורים (פ"ג ה"ג) ושקלים (פ"ה ה"ב) מ"מ נראה יותר שכוון מסדר הש"ס אל התנחומא, וכמ"ש רש"י שם וז"ל: כדאייתא משום דרבר מגונה הוא לא רצה לפרסמה והרי הוא מפורש במדרש רבי תנחומא וכו', וכוון למאמר התנחומא כ"י הישן. גם בחולין (ק"י) כי אתא רב דימי אמר מים הראשונים האכילו בשר חזיר, מים אחרונים הוציאו את האשה מבעלה, ולא פירשו מה היה ואיך היה, אולם רמזו בזה אל ספורי המעשיות המובאים בתנחומא פ' בלק. כל זה עיין במבוא למהרש"ב באריכות.

המדרש ילמדנו הנקרא ג"כ תנחומא אבד ואיננו ולא נשארו לנו ממנו רק מאמרים בודדים המובאים בדברי הקדמונים כמו הערוך והילקוט, וכל מה שמובא בערוך בשם הילמדנו מספר שמות נמצא ככתבם וכלשונם במדרש תנחומא הגדפס לספר שמות, כי ספר שמות מתנחומא הגדפס הוא הילמדנו מספר שמות, וע' בס' גר"פ להחכם צונוץ פלפול ארוך בזה, וגזר אמר, שהמדרשים חלוקים הם, הגדפס הוא הילמדנו והתנחומא המובא בערוך הוא כ"י, וכתב עוד שם (צד רלח) וז"ל: על הדברים הנוספים והשנויים הנמצאים בילמדנו כבר העירו עליהם המהר"ק [ת' קין] ובעל מ"ע [פ"ט] ור' עזרא ב"ר יצחק מפאנו ור"מ די לינאנו בס' ב'.

(*) בהערתו לפסיקתא דר"כ (98) גיריה אלף אכתריס דמהרש"ב כמבואו לפסיקתא זו, כי מחבר פסיקתא דר"כ הו"ב רב כהנא הראשון תלמיד רב ור' יוחנן, כי שלש היו, ע"ש, אלף מאלתי אח"כ כמבואו למדרש תנחומא בהערה (97) כי תוך מדבריו, כי גל חשבונו ומלך כרבי תנחומא חי ומלך ועשרים שנה ויותר אחרי רב כהנא זה, ואיך יתכן שרב כהנא הראשון יעתיק דברים מתוך מדרש ר' תנחומא, ע"כ אלף ליחסם (הפסדר"כ) לזמן שחי בו רב כהנא הראשון תלמיד רב ור"י.

ספר התמונה א). מיוחס לר' נחוניא בן הקנה ולר' ישמעאל כה"ג. נדפס עם פי' מגאון אחר-לא נודע שמו, וגם תמצא באורו בספר מגן דוד לרר"ב ז"ל: **ב) מדרש תנחומא ג)** ונקרא ג"כ ילמדנו לפי שמתחיל בכל פרשה ילמדנו רבינו. כתב הרב רבי מנחם די לינואנו בספר המעריך אות תיו וז"ל: תנחומא כתבו

הערות ונוספות מהמז"ל

א) קבלה וסודות בתמונות האותיות ונמצא מחובר אליו קונטרס סוד ה' לאחר קדוש סן הראשונים על השתלשלות העולמות ונדפס בסוף זהר חדש דפוס קושט'. עוד כנ"ל עם פי' ארוך לא נודע למי ונחלק לג' חלקים קאריץ תקמ"ד [זכ"י י"ה ש"ש (יהושע העשיל שור) נמצא עם פירוש ישן מאד ואולי זה הוא] (אוצה"ס). ונמצא באור על ס' התמונה בכ"י רד"א 979.

ב) [הוספה. תנא דבי אליהו אחד מספרי אגדה ומדרש הקדמונים המלא מוסרים נעימים מאהבת ה' תולדתו ומצותיו ויראת הרוממות. לר"ק חובר בבבל בימי רב שריא גאון בשנת ד"א תשל"ד כנראה מתוכו וכל מאמרי תד"א אשר בש"ס או בילקוט בשם מדרשים קדמונים נאספו אל תוכו, ונחלק לב' חלקים: אליהו רבה ל"א פרקים ואליהו זוטא כ"ה פרקים. ואולי היה לפניו גם סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא הקדמון מה שלמד אליהו לרב ענן כמפורש בכתובות קו (אוצה"ס), וע' בהערות לעיל בסדר א"ר וסדר א"ו, וע' מתנות כהונה ויק"ר (פ"ב) וז"ל: „מאמר זה לקוח מתנא דבי אליהו והוא אמר כן וע' בילקוט (רמז תמ"ד)“ מזה נראה כי תנא"א חובר עוד קודם מדרש רבה ויקרא. נדפס ראשונה בוויניצא ש"ו ושנ"ח.

בעל באר שבע בתוספותיו לפ' חלק (רצ"ב) כתב וז"ל: „תנא דבי אליהו אל תטעה לחשוב שזה אליהו הוא אליהו הנביא, אלא הוא התנא הרשום בהקדמת סדר ורעים להרמב"ם אצל חוני המעגל“, ורבדיו אלה לקוחים מהמס' מאור עינים לר"ע מן האדומים (א"ב פמ"ד) [כי ר"ע הרפים מאור עינים שלו במנובא של"ד ונפטר של"ח ובעל באר שבע קבל הסכמותיו על ספרו באר שבע בשנת שע"ב והרפים בוויניצא שע"ד] ובעל שה"ג השיג על הבאר שבע בדברים נכוחים עיין בשה"ג שם, גם בעל סה"ר פקפק בזה (ע"ש מה שהביא מס' שנות חיים). האברבנאל בספרו נחלת אבות (פ"ר שרש י"ד) ואמר על מאמר אחר שבספר תד"א „שהוא דעת יחיד שבמדרשו של חכם אחר שהיה שמו אליהו“. וע' בספר מגן אבות (פי' על פרקי אבות) להחשב"ק.

נדפס עם כ' פירושים זקוקין גנורא ובעורין ראשא מה"ר שמואל בר משה היירא מפראג, פראג תל"ו, לבוב תר"ל, ווארשא תר"מ. עם פי' קצר בשם ישועות יעקב לה"ר יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי, זאלקווא תקנ"ח, לבוב תקנ"ט, סרילקאו תקצ"ג, ווארשא תרי"ז. — עוד כנ"ל ובסופו מאמר מפסיקתא רבתי, מינקאוויץ תקנ"ח. — עוד עם פי' מאורי האש לה"ר אברהם ב"ר יהודה ארי' ליב שיק שהיה אב"ד בעיר וואשילישאק, גין ונכד בעל תו"ש ז"ל, סרילקאו תקצ"ה. — עם פי' מענה אליהו לה"ר יצחק אליהו ב"ר שמואל לנדא, ווילנא ת"ר. — עם פי' מאורי האש ופי' ישועות יעקב הנ"ל, ווארשא תרל"ג. — עם באור רמתיים צופים מה"ר שמואל משינאווא ווארשא תרמ"ב. — תנא דבי אליהו עם העתקה עברי דייטש ווארשא תרנ"א].

ג) שלשה ספרים הם אשר בשם תנחומא יקראו והם ספרים שונים זה מזה, ונתחברו בזמנים שונים וממחברים שונים. האחד הנקרא תמיד בפי' בעל הערוך בשם ילמדנו לבר והרבה קדמונים יכונחו בשם תנחומא לבר, וילמדנו זה אבר מאתנו ואיננו. השני הוא התנחומא כ"י הקדום והישן אשר היה לעינוי קדמונינו והחכם מהרש"ב הוציאו לאור בימים אלה. השלישי הוא התנחומא אשר בדינו הנדפס מכבר, אשר מחברו שאב הרבה מתנחומא כ"י גם מילמדנו האבר, ורבים מעו וחשבו שניהם כאחד כי התנחומא הוא הילמדנו והילמדנו הוא התנחומא ורא ורא אחת היא.

מחברו של התנחומא כ"י הישן והקדום הוא ר' תנחומא בנו של ר' אבא, והוא היה מגדולי רבנן דאגדתא וראש הדרשנים, ולפעמים נמצא כתוב עליו: ר' תנחומא ברבי. בפסיקתא רבתי פ"ו נמצא: כך פתח רבי תנחומא „בי רבי“ ובפל"ג „ברבי“, והוא שם כבוד לחשובי הדור כמו בחולין (יא:). והתניא ברבי אומר, פרש"י לא ידענו מנו אלא אחד גדול בדורו היה ועל שם כך נקרא ברבי עכ"ל, וכן ר' אושעיא ברבי (עירובין נג'), פרש"י אדם גדול בדורו וכל הונא דקרי ברבי הכי פירושו עכ"ל.

רבי תנחומא זה היה תלמידו של רב הונא בר אבין שחי בזמן רבא בדאי"ה בר"ה (באי') שלח ליה רב הונא בר אבין לרבא בר חייט דמשכח תקופת טבת עד שיחמר בניסן עברה לההיא שנתא ולא תחוש לה וכו', והוא בדור החמישי לאמוראים הירושלמיים בערך ק' לאלף החמישי, זה אלף וחמש מאות שנה.

שנים, לוי נולד במ"ו בניסן ומת בן קל"ז שנים, רן נולד ט' אלול ומת בן קכ"ה שנים, יהודה נולד במ"ו בסיון ומת בן ק"ט שנים, נפתלי נולד ה' בתשרי [במדרש תרשא: בסיון] ומת בן קל"ג שנים, גד נולד יו"ד במרחשון [שם: בתשרי] ומת בן קכ"ה שנים, יששכר נולד י' באב ומת בן קכ"ב שנה, אשר נולד כ' בשבט ומת בן קכ"ג שנים, זבולן נולד ז' בתשרי ומת בן קי"ד שנה, יוסף נולד כ"א בתמוז [שם: בתשרי] ומת בן ק"י שנה, בנימין נולד י"א במרחשון ומת בן ק"ט שנה, באדר ובאייר לא נולדו נשתיירו לאפרים ולמנשה ע"כ עכ"ל. והרב ר"י הפרחי כתב בס' כפתור ופרח (דף ר"ט) וז"ל: ובמדרש ר' פנחס בן יאיר [הוא מדרש תרשא] מובולן יצא אילון ויונה הנביא ובירושלמי פרק החליל יונה בן אמתי מאשר ואביו מובולן עכ"ל א:

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) [סופס. תוספתא (ומתניא) ונקראת גם משנת ר' חייא, חבורה ר' חייא רבה בר אבא בר אבא [סוף רבי חייא הגדול, ונקרא נמנאל גם: ר' חייא ברבי, ר"ל אדם גדול גדור, גם: ר' חייא בר רב, הוא היה מורע שמעא אחי דוד (כתובות כג:). וזוהי מלך אחד תנא: ר' חייא תנא ופליג (ג"מ כ:)] ומלך אחד אמורא: ר' חייא תנא ואמורא הוא (נ"ב נ"ד כו:). וזוהי תלמיד רבי (רבינו הקדוש). כתחלה למד כנכל ולעת זקנתו עלה לא"י ולמד לפני רבי וס' נקדמו הוא וזניו יסודו וחוקיו. רב היה תלמידו, וכך היה גם בן אחיו וכן אחותו וככה בר בר חנה בן אחיו] ור' אושעיא (או הושעיא) רבה בר חמא בר ביסנא מהעיר קסריא (אביו ר' חמא היה חבר בר קפרא) ונקרא גם הוא ר' אושעיא ברבי (עירובין נג' יבמות מ"ז קמא:). [הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים והקדמת אברבנאל לנחלת אבות]. — ר' חייא חבר תוספתא, ובס' כריתות ח"ד הביא ראיה מן הגמרא שמשנת ר' חייא ותוספתא תרי מילי ניהו, ובחליכות עולם כתב סתם תוספתא ר' נחמיה, ובקבלת הראב"ד כתב שבר קפרא כתב התוספות ור' חייא ור' אושעיא ור"ש חברו חברו הבריות, וכ"כ בעל צדה לדרך בהקדמת ספרו (פ"ה ד:). וביוחסין כתב: ברוש הגזול קמא (ב"ק צד: תוד"ה בימי) אומר רבינו תם ז"ל כי המשניות היו קודם רבי אלא שרבי סדרם אבל הבריות שהיה שונה ר' חייא תלמידו הוא מה שהוקף רבי על המשניות, ולדעת שה"ג התוספתא שבידנו היום שהיא נדפסת אצל הר"ק כוללת בריותיו. ר' חייא ור' אושעיא ותוספתא דר' נחמיה נ"ד, ויש לו ראיות ע"ז. ושניהם, ר' חייא ור' אושעיא, היו בזמן אחד קודם חבור התלמוד זמן מה (ג"א תקע"ט). מר' אושעיא קבל ר' יוחנן הלכות רבות שלא עלו במשנתו של רבי (עירובין נג', ירושלמי תרומות פ"ו הלכה ג', שם סנהדרין פ"ט).

ר' חייא זה אירם בתו לבר רבינו הקדוש, וכי מטא למיכתב כתובה, מתה בארסיה, ואמר רבי ע"ז לא מסתייעא מלתא, בשביל שיחוסו של רבי גדול הוא משל ר"ח, דרבי בא משפטיה בן אביטל אשת דוד, ור' חייא בא משמעא אחי דוד, ובתו שלא היתה בת מלכים אינה הוגנת לבר רבי שהיה כבית דוד המלך (כתובות סב: וע' רש"י שם) שבת נ"ו.

התוספתא כוללת בריותיו בסדר המשנה, קצתן לבאר דברי המשנה וקצתן להוסיף על המשנה ובאו בה גם אגדות רבות, ונדפסו בסוף ספרי האלפסי, גם עם פירושים שונים: על סדר זרעים עם הגהות הגר"א ז"ל, ועם פי' ה"ר יונה בר גרשון, מהכמי ווילנא ודייניה, במאה העברה, נדפס בוויילנא תקנ"ט, וע"ס מועד עור נמצא בכ"י ביד יורשי הריב"ג בוויילנא, — ע"ס זרעים מועד נשים וקדשים עם חרשי תנא תוספאה לה"ד שמואל אביגדור ב"ר אברהם מסלאנימא, והוא חבור כולל ב' באורים: א) באור דברי התוספתא ע"פ סוגית ש"ס בבלי וירושלמי בשם מנחת בכורים. (ב) באור כמה שמות וסוגיות ודברי פוסקים ראשונים ואחרונים בשם עמור ביריות. (ג) מ"מ לדברי התוספתא בש"ס בבלי וירושלמי ספרא ספרי וכו' בשם מצפה שמואל, עם הגהות הגר"א ז"ל ס' זרעים ומועד, ווילנא תר"א, וס' נשים, שם תקצ"ג, ועל ג' סדרים אלה גם מקצת ציונים ומ"מ מהרב המחבר הגאון ר' אברהם ז"ל, קצת ס' קדשים, וארשא תר"ט, — ס' חסדי דוד להר"ר דוד פארוז מגדולי רבני איטליא בסוף המאה התשיעית, כולל פירוש על כל התוספתא, ונדפס מכון ח"א על זרעים בשם תוספתא הבכורים, ועל מועד בשם תוספתא יעבת, ועל נשים בשם תוספתא כתובה, ליוונו תקל"ז. ח"ב ע"ס נזיקין בשם תוספתא הדיינין, שם תקנ"ג, ובכ"י עוד נמצא ע"ס קדשים בשם תוספתא קדושה וע"ס טהרות בשם תוספתא מרובה. פי' קצת תוספתא מנוקין (כ"ז) לה"ר אברהם אבלי מקאליש בעל מג"א על או"ח. — תוספתא בש"ס מהרות עם הגהות ופי' הגר"א בשם זר זהב ובשם הכולל מהרהר הקדש זאלקווא תקס"ד, ונדפס גם בש"ס ווילנא, גם אור הגנוז והוא נוסחת כתבי יד לתוספתא, מארי מתניתא פי' על תוספתא עירובין מה"ר יעקב כהנא מווילנא בש"ס ווילנא, ויש עוד תוספות מאחרות מוזן מידו התלמוד (רא"ש חולין פ"ב ס' ו').

שהן כנגד מ' אותיות שיש בג' פסוקים ויסע ויבא ויס', שנאמר בו במים שישראל יטהרו, וכן מ' קבין קמ"ד רביעיות כנגד קמ"ד שעות שבששת ימי בראשית שכל מי שנמחר במ' קבין מתפלל במהרה ומעלה עליו הקב"ה כאלו קדם במעשה בראשית, ומ' פעמים י"ח מן אז ישיר עד ויסע משה לומר שאוגור על המים עכ"ל, וצ"ע שחשב ד' לוגין לקב. (שם) וישאר א"ך נ"ח בגי' עו"ג. הלה היא ברבת בני עמון, עשה תגין לומר אם תחפוץ ראה ששכב על הדף אצל התבה על הרי אררט, אם תחפוץ בעשתרות אם תחפוץ באדרעי או בבשן או לפעמים בעמון [ספר התגין] עכ"ל. ולדעתי ה"ר אברהם פיקס עשה פ' על ספר תגין לכן ייחסוהו על שמו. ובס' מ"ש סוף פ' נח וימת תרח בחרן כתב רש"י נון הפוכה, וכתוב בריש ספר תאג' שיש בתורה י"ז נונין כזו דלא ציינו ועקים רישיהון לבתריהון, וכן מצאתי אחת לאחת למצוא חשבון, ור' עקיבא בן יוסף שהיה דורש כתרי אותיות היה קורא לנו"ן וו' מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות הרוח הקב"ה מגדלו ומנחילו חיי העוה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא עכ"ל. ובי"ד קטן מביא וו"ל: נברא פני אדם בכסא הכבוד כדי שירחם ה' על האדם וירבה לסלוח לו (ספר תגין) עכ"ל:

מדרש תנשא (א). מובא בילקוט יהושע (רמז ט) יש נשים חסידות וכו' שופטים (רמז מב) ומ"א (רמז קפה) ע"ש. וברוקח בהקדמה ובשרש אהבת השם וו"ל: במדרש תנשא בברייתא ר' פינחס בן יאיר עולה כנגד האהבה איוו היא יש צדיקים עובדים להקב"ה ונותנים לו כבוד ויקר למלכותו מפני שהיא קודם לכל עכ"ל. ובשרש זכירת השם וו"ל: במדרש תנשא [בברייתא] ר' פינחס בן יאיר יקרה היא האהבה מן הבקשה והבקשה מן היראה. איוו היא בקשה יש שעובדים להקב"ה ומפילים לפניו תחנונות ובקשות ושואלין ממנו כל מדה ומדה בשביל הנאתן כגון חכמה ובינה ודעת וארך ימים ורפואה ואשה משכלת ובנים ישרי לבב והצלחת מעשים ועשר, וכל שהוא קנין טוב זהו בקשה ועליה שלמים קרבים עכ"ל. ובשרש קדושת יחוד וו"ל: במדרש תנשא שנים כרובים כנגד ה' אלהים (י) יהודי שמו משמעותו היה הוה יהיה ליראה את הש"ס הנכבד בגימטריא ליראה ד' אותיות, ומהללים לשם תפארתך בגימטריא ארבע האותיות יהוה בא"ת ב"ש מצפץ, מצפץ בגי' רחמים, יהודי זו מדת הרחמים, ה' ה' אל רחום וחנן, יוד הא וו הא אלף דלת נון יוד בגימטריא זה הוא הרחמנות. ד"א בגימ' אתה בעולם הוה ובעולם הבא, אלהים בגימטריא זה דיין, אלהינו בגימ' הדן יחיד, דעו כי ה' הוא האלהים אלהים במלואו אל"ף למ"ד ה"י יו"ד מ"ס כמו בא"ת ב"ש השם מצפץ, אהיה אשר אהיה כמו אהיה בכל ע"ת. ד"א בכל צרה ד' עמכם ודאי כמו אהיה בא"ת ב"ש אהיה בא"ת ב"ש ודאי שמן תורק שמך כמו ד' אותיות שמך וכל השמות יוצאים משם הנכבד ברוך הוא וב"ש ע"כ עכ"ל הרוקח. והבחי' פ' שמית כתב וו"ל: מצאתי במדרש תנשא ראובן נולד בי"ד בכסלו ומת בן קכ"ה שנים, שמעון נולד בכ"א בטבת ומת בן ק"ב שנים

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) מיוחס להתנא ר' פינחס בן יאיר ונקרא ע"ש התחלתו בפסוק תנשא הארץ דשא, ויש קורין לו ברייתא דר' פינחס בן יאיר, ענינו פשטים ומדרשים. וכתב בעל הרקח בריש ספרו: תנשא גימטריא זה רבי פינחס בן יאיר, וכן תנשא"א מתחיל ויגרש בגימטריא תנא דבי אליהו ומדרש פרקי ר"א מתחיל מי ימלא גבורות י"י בגימטריא אליעזר בן הורקנוס וסדר עולם מתחיל כזאדם בגימטריא יוסי עם הכולל כי חברו ר' יוסי בן תלפתא [וכן הוזה הקדוש מתחיל "בריש" אותיות רשב"י] יען כי כל אדם צריך לרשום שמו בפסוק ולכן קרא ספרו רקח שהוא גימט' אלעזר. נדפס בקובץ בהמ"ד ח"ג ועתה כבר נדפס בקאניגסברג עם לקוטי כללי הגר"א ובווארשא כמה פעמים.

(ב) ע"כ לשון מדרש תנשא ומכאן ואילך הוא לשון הרקח, ובמדרש תנשא שלפנינו בפרק ב' הלשון "כנגד שני שמות הקדושים" וכו'. גם המאמר אשר מביא בעל כפתור ופרח להלן בשם מדרש תנשא איננו במדרש תנשא שלפנינו.

והוא הנקרא עולם כי במהלך ת"ק שנה עשרה פרסאות ליום יש קצ"ו רבוא רבון מאות כמנין עולמים עכ"ל. (שם) בסוף גמר הארץ הוואת הר נבוה מאד כלפי מזרח ומשם והלאה אין אויר זה שולט וגם אין צריכין לחמה ולבנה עכ"ל (ברך י"ד ע"ב הביא זאת בשם מדרש). (שם) בצלמנו זה אדם שהיה מושל בכל והיפך נ של בצלמנו שלא הותר לו בשר תאוה אבל להקריב קרבן שלם, ועוד משה רבינו שכתוב בו איש האלהים מן המתנים ולמטה איש ומן המתנים ולמעלה כמלאך שהיה ברקיע, ועוד כל זמן שלא נשתלח לישראל איש ומעת שנשתלח ונאמר בו ואתה פה עמד עמדי נאמר לו איש האלהים וכתוב ראה נתתיך אלהים לפרעה עכ"ל. (שם) וירא אלהים את האור וגו' אילו היה רק אור לא היתה עין יכולה לסבול לכך נברא חשך שלא יתמעט אדם מאור עיניו, ועוד אילו היה רק אור כמו בימות החמה כמו כן לא תקנת עין לכך ימות הגשמים והאור קצר והחשך ארוך. וכן מי שהיה לו עבד לא היה מניחו לישן, דחקו לעבד עד שלא היה יכול לסבול, ועתה שברא חשך ישן. וכן אם יעשה אדם רעה לחברו יוכל להנצל ממנו בחשך עכ"ל. (שם) נשמת חיים ש' ז' תגין וכיוצא בו מצורע כאלו אין בו נשמה, ושבעה דברים מחמיאים את האדם ליטול נשמתו רגלים ערוה ידים פה במאכל ובמשתה פה בדבור אזנים עינים ולב עם כלם, ושבע תועבות בלבו לכך שבע כחמאטיכים. (שם) לנפש חיה ש' ז' תגין אם תלך הנפש אחר שבעה יועצים, א' הילוך רגלים ב' משוש ידים ג' בליעה ד' דבור פה ה' שמיעת האזן ו' עינים רמות ז' חלב, אז תעלה לרקיע הו' לצרור בצרור החיים בין ז' כחות. (שם) [בפסוק ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור] אותם מלבושים שנבראו בע"ש בין השמשות נתן באותן מלבושים ב' דברים של מעלה מלאים בושם, וילבשם מלבושים [בז"ר מבושמים] לשבת לשרת בהם לפני השכינה וכשלבשם יעקב אמר ריח בני כריח שדה. החמורות שהיה ממשלה ושולמנה, ולכך אמר הוה גביר לאחר, החמורות כמו למי כל חמדת ישראל, וכשלבשם נמרוד נמשך כל אדם אחריו, והמלכות ר"ל המעלות שנאמר שום תשים עליך מלך בנ"י שלשים מעלות (נראה מלך מיותר ואז החשבון מכון אלף רכ"ו). ואל תתמה שהרי בהעברת האדרת של אליהו נמשך אחריו אלישע, כן באלה הדברים, ולפעמים היה ע"י הבגדים רוח נבואה ועושה בהם נסים וכו', ועוד הלוש אותם בגדים היה שמח שמחה גדולה, ועוד שבאותן הבגדים היה דין כל הבריות וכו', וכן היו ישראל באותן מלבושים כמלאכים ולמשול בגוים ולמשוך רוח הקדש עליהם ועושין בהם פלאים ובעגל נימל מהם ולעתיד לבא ילבישם כו', אלה הלבושים היו דומים לכסא שייראו מלפניו וכו' וילבשם כביכול בעצמו. ומשה הלביש את אהרן ובניו כדי לגדלו על התחתונים, וגם על העופות ודגים ושרצים וגם המלאכים משלימים עמו כדי ללמד לדורות שהגדול יעשה כן לקמן עכ"ל. (שם) וישם ה' לקין אות זו ט' שהרי מן שהרג קין עד הבל אין בו ט"ת, אות ט' שם בורועו, א"ל זה אות ט' סימן לך שלא יזיקוך עד שיצאו ממך ט' נפשות עכ"ל. (שם) זה ספר תולדות אדם רמז ג' אבות בפסוק, תולדות אדם, ברא אלהים אדם, ויקרא את שמו אדם, לומר ג' אבות ברמות אלהים, ביוראת אלהים כמלאכי השרת שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ולא היה למענם טעם מיתה, מתחלה היה להקדים האבות ואלו היו מתחלה לא היו מתים אבל הואיל וקדמן אדם, אכן כאדם תמתן וכו' עכ"ל. (שם) זה ספר תולדות אדם ד' תגין ד' פעמים עלתה למחות האדם, בדור המבול, במתן תורה רצה הקב"ה להפוך העולם, שלישיית בימי צדקוהו, רביעית בימי יהויקים, דכתיב בראשית ממלכת יהויקים צדקיה וגו' עכ"ל. (שם פ' נח) ט' פסוקים יש בהם קול ורעם לומר אלו היו ט' קולות במתן תורה היה העולם אבר בקול רעמים ולכך ט' תקיעות ט' ברכות ברא"ה להגן מן המבול קצת עולם ומן רעמים לשכן שמו שם, לשום שמו שבת המקדש סובל עולם ומגין, וט' קבין

בשיר השירים רבה בחוקיהו ספר תגין הראה להם א), והספר ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפין יש בתורה בתאגין וכמה ביתין ושאר האותיות ומספר התאגין של כל אחת ואחת (ולדעתי כוונתו שכתב שהספר הזה מצוי אצל כל ב"א על ספר מספר האותיות המיוחס לרב סעדיה גאון כי הם אינם מכוונים, ואפשר הם מספר התגין של כ"א ואחד) ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחוקיהו מפני התאגין עצמן אלא בידעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד עכ"ל. ובפ' כי תבוא כתב הרמב"ן על פסוק וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת אמר ר"א בשם הגאון שכתבו עליהם מנין המצות כמ"ש בתלכות גדולות כעין אזהרות וכו' ורבותינו אמרו בשבעים לשון ומצינו בס' תאגין שהיתה כל התורה כתובה בהן (באבנים) מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה וביוניה, ומשם נעתקו התגין בכל התורה וכו' עכ"ל. והרמב"ם ז"ל הביאו גם כן, אלא שהמדפיסים טעו וכתבו וז"ל: מצינו בספר תגין שכל התורה היתה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה וביוניה ומשם נעתקו עכ"ל ועיין בתוספות יו"ט מס' סוטה (פ"ו משנה ה'). ובילקוט ראובני (פ' יתרו) וז"ל: בס' התגין כשעלה משה למרום מצא להקב"ה שהיה מתקן תגין אמר משה רבש"ע מי ידע אלה הרמזים תכתבם בתורה בפירוש, הראה לו מולו של ר"ע וכיוצא בו שהיו דורשין אותן, ודורשי רשומות אמרו, הרי אלה הדרשנים גרמו שחסתי על ממונם של ישראל שאילולי הם היו צריכים כמה ספרים לכך די להם שארמזו בתגין עכ"ל, ומוה נראה שר"ע חברו. ובפ' בראשית ברא אלהים ה' ג' תגין שמעולה בג' מראות, אדם אינו רואה את השדים, ושדים אינם רואים את המלאכים, והמלאכים אינם רואים להקב"ה ולכך כתב אלהי האלהים ואדוני האדונים עכ"ל. (שם) למה ברכת יוצר אור קודם לאהבה רבה, והא תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם לפי שאמירה של הקב"ה תחלה באור, ויאמר אלהים יהי אור, פתח דברך יאיר, לכך תחלה הברכה יוצר אור, ומעריב ערבים ע"י שנשתהה לאור, כי א' לע' שנה כשוכב עולה מן הרקיע שתחת לוויתן ומחמם גופו של לוויתן, ולפי שהוא חם מתחתיו הוא צמא ואז הוכובים ירדו לשיתין כי התהום עמוק מפני שהמים נכנסים בפי לוויתן וראשו מסיר מנן עדן ושואב מן התהום ואותו כוכב עולה בעקלתון ברקיע והוא כוכב שעולה עם החמה וכוכב ההוא עולה דרך ישרה ועקלתון ולכך מועים נחותי ימא וכוכב ההוא נראה גדול כנגלגל של עין ורוחב כעיני החיות בלילה ובעין הוכובים שנראים כענף באילן כו' עכ"ל, וצריך תקון לשון מעט מפני שהוא העתיק מס' ב"י, ולא יכין לקרותו על נכון. (שם) ולחשך קרא לילה ב' תגין, הוסיף ב' שעות של הלילה, כי משהגיעה חמה לחלון עמוד השחר, וכשיוצאה אז הנץ החמה, ואז זריקת הדם והוא שעה אחת. ומשנכנס עד שמגיע סוף החלון שעה אחת, הרי ב' שעות בעובי הרקיע, ואינו לא יום ולא לילה, הרי ששרתה יום וכתוב וכסאו כשמש נגדי מלכותא דארעא דקמלא שתות לא נקראת קטלנית עכ"ל, והוא ברמז דק ונפלא. (שם) הרקיע שעל הים המקיף את השמים ואת הארץ הוא מהלך ת"ק שנה שנאמר אשר נשבע ה' לאבותיכם כימי השמים על הארץ וכו' ואבות לא היו פחות מת"ק שנה והוא

הערות ונוספות מהמ"ל

א) מאמר זה ככתבו בקשתו ולא מצאתי בכל המדרש שה"ש רבה, ותהי לי לפלא, עד שמצאתי להחכם ב"ג בהקדמתו לס' התגין שהערה מקורו בפסוק כמעט שעברתי מהם (ג' ד') שם כתוב: ויראם את בית נכתה, ומהו בית נכתה, ר' יוחנן אמר זיין בולע זיין הראה להם, ור' לוי אמר בזה אנו עושין מלחמה ונוצחין, וכתב בעל מתנות כהונה, ובהקדמת הרמב"ן בחומש תמצא גירסא אחרת, מזה נראה כי נשתנה פה הגירסא, ולפני הרמב"ן היה הגירסא ר' יוחנן אמר [ספר תגין הראה להם, אמר] זיין בולע זיין ונהסר בהעתקה מן אמר הראשון עד אמר השני, וע' סנהדרין (קד').

של שעטנז גין בלבר. אבל דע שהרמב"ן ז"ל מביאו בפתיחתו לפי' התורה וז"ל: ומוה אמרו בשיר

הערות ונוספות מהרמ"ל

בוראי כי אין זה מנהג דזה קראוהו רבותינו ז"ל כתרי אותיות וכמו שאמרו מצאו להקב"ה קושר כתרם לאותיות וכן נמצא בספרי תורה שכתבם משה רבינו ע"ה אכן באריכות הזמן והטלטול נמצאו כמה וכמה חלוקים במסורות זה אומר בכה וזה אומר בכה ולא ראי זה כראי זה שיש מסורות שאומרים על אות אחת שצריכה שלש תגין ובמסרה אחרת נמצא באחת וכיוצא באופן שלא נמצאו מכוונים ולכן היה בדרת החכמים לבטל התגין מאחר שיש כמה חילוקים ואנחנו לא נרע אנה נפנה, אמנם כאשר ראו כי אין זה מעכב דאין זה חילוק בפרשיות בפתוחות וסגורות כי אם במספר התגין ואינו מעכב כותבין התגין והוא מצוה מן המובחר אך אם לא יכתוב שום תגין אינו פוסל המצוה וכל הספרים אשר כמעט כתובים בתגין, עכ"ל הרמב"ם בתשובתו. הרמב"ן בפתיחתו לפי' התורה מביא: ומוה אמרו בשה"ש רבה וכו' כמ"ש הרב המחבר לעיל, גם רבינו בחיי בפי' כי תבוא שם מביא דבריו אלה של הרמב"ן בשמו, ובעל הטורים בפירושו לתורה חלק הפשטי מביא כדברים האלה ולא בשמו. כן הרשב"ן בתשובה ח"א ענין ג"ג מביא דברי הרמב"ן ספ' תבוא ומזכירו לבסוף. בעל עדה לדרך במאמר א' כלל א' פ"ב כתב וז"ל: וכן אמרו במדרש שה"ש רבה בחוקהו ספר תגין הראה להם, והספר הזה הוא ידוע ומצוי ופרש בו כמה אלפין וכמה אותיות בתגין בתורה ומספר התגין והכח והידועה שבהם סודות רבים ועמוקים מאד עכ"ל. נראה מזה שהעתיק גם הוא דברי הרמב"ם ואינו מזכירו. בעל מנחת שי מביא כמה פעמים בשם ספר תגין ובעל סה"ד כתב שהיה בידו ספר זה כתב יד. רבינו שמחה מוטרני (הלמיד מוכנה של רש"י ז"ל וסמ"ג נכרו) במחזור ויטרי שלו ורבינו שם טוב ב"ר אברהם ג' גאון הספרדי בעל ספר מגדול עוז על הרמב"ם (בספרו בדי ארון ומגדל חננאל) ועוד גדולים יעידו כי הספר תגין הזה הוא אמת, והאמת יורה דרכו כי ה' תגין הוא ספר קדמון מאד וס' תגין ש"ר אברהם פיקס הוא רק פי' על ספר התגין הקדמון וכדרת הרב המחבר לעיל. — החכם צוניק יחלש ויאמר כי מחברו של ספר התגין הוא ר"א מגרמזיא (הרקח) [נפטר ד"א תתקצ"ח], אבל רבינו שמחה מוטרני הכניס על הספר תגין לתוך המחזור ויטרי שלו בח"ב והוא היה עוד קודם בזמן להרקח ז"ל, כי רש"י ויטרי נפטר ד"א תתס"ח באותה שנה שנפטר רש"י ז"ל רבו, וא"כ נפטר הרקח קל"ג שנה אחר רש"י ויטרי, וע' הקדמה לחכם ב"ג לס' התגין פארוי שנת וכת"ר, ובעל אצבע"ם באות מ' — מחזור ויטרי כתב וז"ל: „ספר תאגני דאסיק עלי הכהן מן י"ב אבנים שהקים יהושע בגלגל (מחזיק ו' דפין) ושעוה הוא וצ"ל תאגני ולא תאגני, והוא חשב באמת ששמו תאגני, כי לולא כן היה מצוין במלת תאגני באות תי"ו לעיין גם במחזור ויטרי באות מ' כמנהגו בכ"מ.

ספר תגין זה יצא לאור בפעם ראשונה בפארוי שנת תרכ"ו ע"י החכם ב"ג עם הקדמה ערוכה ממנו, בצרוף ספר בדי ארון הנ"ל (ועוד נוסף לו מדרש קצר מכוון לר' עקיבא על התגין וזיונין ואותיות גדולות וקטנות, אחר כיס כתובים בנית אלהים על הכהלן גינצבורג כפ"ר, פארוי שנת וכת"ר), ועל שער הספר כתוב לאמר: ספר תגין, על תגין אותיות אשר בספר התורה, מקובל כי כן נמצא כתוב על השתים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל, והתחלת הספר כן הוא: הדין ספר תאגני דאסיק עלי הכהן מן י"ב אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרו לשמואל ושמואל מסרו לפלטי בן ליש ופלטי בן ליש מסרו לאחיתופל ואחיתופל מסרו לאחיה השילוני ואחיה השילוני מסרו לאליהו ואליהו מסרו לאלישע ואלישע מסרו ליהוידע הכהן ויהוידע הכהן מסרו לגביאים ונביאים קברוהו באסקופת בית מקדשא וכדעקרו אסקופת בית מקדשא בשני יהויכין מלך יורא (יהודה) אשכחיה יחזקאל נביא ואחיה לבבל ובשני בורש מלך פרס כדאסיק עורא להדין ספרא ואסקיה לירושלים והגיע ליד עזריה מנחם ומנחם מסר לר' נחמיה ור' הקנה ור' נחמיה בן הקנה מסרו לר' אלעזר בן ערך ור' אלעזר בן ערך מסרו לר' יהושע ור' יהושע מסרו לר' עקיבא ור' עקיבא מסרו לר' יודא ור' יודא מסרו לר' מייאשא ור' מייאשא מסרו לר' נחום הלבלר ור' נחום הלבלר מסרו לר' [רבינו הקדוש].

בעל שפתי ישנים מונה והולך מספר הספרים שחבר ר"א מגרמזיא (הרקח) ואלה הם: אדרת השם, על מוסר, יורה חטאים או ספר הכפרות, תפלות, יין רקח על שה"ש ורות, פי' על ספר יצירה, ס' הנפש מענין נשמה (ב"י), ס' רקח, ובגזברות חכמה דקצ"ה מיחם אלו ספרים לרקח: ס' נעלם, ס' מלאכים, ס' שעור קומה, ס' תגין [ר' אברהם פיקס על התגין של אותיות שבספר תורה המבוא בס' מעשה אפור (ר"ל ר"א פיקס עשה פי' על ס' התגין המוזכר במעשה אפור)] (ומוה הוציא משפט החכם צוניק בן הרקח הוא מחבר ס' התגין הנ"ל), ס' פסק, ס' הקולות, ס' הסוד והיחוד והאמונה, ס' שערי בינה עכ"ל, גם חבר סודי רויא, והסה"ד כתב שהיה אצלו ס' החכמה לרקח (ב"י).

שבעה היכלות. מובא ברקאנטי פרשת יתרו. לדעתי הוא שבעה פרקים אשר נדפס בס' ארזי לבנון והוא היכלות זוטא שמביא הערוך ז"ל :

שעור קומה. ברייתא מובא בס' האמונות לרש"מ (שער ג' פ"ה) ובעבודת הקדש חלק התכלית (עז): וז"ל: והנה פרקי היכלות לר' שמואל (צ"ל לר' ישמעאל) כהן גדול, ושעור קומה כלו שמות הקדש חבור רבינו הקדוש ע"ה עכ"ל. וברקאנטי פ' בראשית וז"ל: כי בג' הראשונות אין שם יום נופל בהם כענין שארז"ל בספר הקומה. מראה הפנים (כתר) והלסתות (חכמה בינה) כשעור רוח וכצורת נשמה ואין כל בריה יכולה להכירו כו' עכ"ל. והגאון ר' נפתלי כתב בס' עה"מ וז"ל: ובבית שני פסקה מהן הקבלה רק שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה שתקנו התפלות ע"ד הסוד, ושמעון הזה אשר היה כהן במקדש שני זמן רב היה חכם גדול, ונאמן בחכמה הזאת כנראה בברייתות דר' שמעון הצדיק כלו דברי שעור קומה עכ"ל, משמע ששמעון הצדיק חברו (א).

אות ת

ספר התנין (ג). הראשונים ייחסוהו לר' אברהם פיקס. והוא על תנין של כל האותיות ולא של

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) וקצתו נדפס בספר דיואל, וספר השעור הנזכר בספר סוד ידיעת המציאות (כתב יד מינכען 83 №) נראה שהוא שעור קומה. ויש עוד ס' שעור קומה לר' משה קורדובי, ספר גדול, והוא כת"י בעניאן 18 №, ונדפס בווארשא תרמ"ד, ושעור קומה להרמק ז"ל, מזכירו הר"ר ישר' מקנריא בספרו נובלות חכמה והיה נמצא בידו, ע' לקמן בהערתי לס' התנין צד 111.

(ב) [הוספה. מדרש שלשה דברים. ע' תוס' ע"ז (זי) ד"ה לעלוקה שכתבו: דבמדרש של ג' דברים קחשיב איתאל, ובתוס' ברכות (ח): ד"ה יושלים: יש במדרש ג' דברים צוה רבינו הקדוש, קורא לו מדרש סתם, וכן בסמ"ג עשין י"ט כתב: במדרש צוה רבי את בניו, קוראהו מדרש סתם, גם הרב המחבר מביא מאמר זה לעיל בחופת אליהו רבה בשם מדרש סתם, ומתוס' ע"ז לעיל נראה שהיה להם מדרש ההולך ומונה כל מאמרי הש"ס המתחילים בשלשה שלשה כעין חופת אליהו רבה, ואולי הוא הוא, ומאמר הנ"ל חסר שם]:

[הוספה. שרשים ליוסף בן עזריאל בקבלה ובראשו כתוב וז"ל: הם' הזה הנקרא שרשים הסודות האלה קבל יוסף בן עזריאל הכבלי מפי ירמיהו הנביא ע"ה, כת"י ירוסי (אוצה"ס)].

[הוספה. הלכות שחיטה ליהושע בן נון. נמצא בכ"י באוצה"ס של די רוס, ולדעת רמז"ש מיוחס ליהושע בן נון במעות, והוא ב"ס מאלרד הרני הנודע בספריו מעשרת השבטים,

וע' מב"ע הצפירה 1888 גליון 205, ואולי הוא ממחבר מאוחר אחר הנקרא בשם יהושע בן נון].

(ג) ספר התנין [פירושו כתר, כתר מלכות (אסתר ב') תרגומו תגא דמלכותא (תרגום שני)] נמצא ברשימת כ"י רח"מ (חלק כ"י) ב' עקס', בנז' 219 רשום: „התנין למו"ה אברהם פיקס אותיות מרובעות [מנוקד] באמשטרדם תפ"ו 4⁰, ובנז' 220 רשום: די' אשכנזית 8⁰, ובהמפתח לרמז"ש שם (צד 319) מביא את שם המחבר בשלמות: „אברהם פיקס בן אליה, בן הרין ר' לוי מיעיר רומא", ועל החבור כתב, שכתב בעיר לאווינע (Lovenno) בארץ איטליא שנת נב"ר (נז"ר) ע"כ, והוא על התנין שעל האותיות שבספר התורה. — ר' פרידט דוראן בספרו מועשה אפור שחברו בשנת ה"א קס"ג (נדפס פעם ראשונה וז"ן תרכ"ה) מביא את ספר התנין וז"ל שם בהקדמתו צד 12: „וכתוב בספר התנין הרין ספר תאגו דאסיק עלי הכהן משתים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרו לשמואל ויחזאל לפלטי בן ליש וכו' עד עזרא יממנו עד ר' נחום הלבבל שמסרו לרבינו הקדוש ועל אלה אמרו (שבת פט"ו) כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותר [בגמרא קושר] כתרים לאותיות" עכ"ל. — הרמב"ם בהלכות ס"ת (פ"ז הלכה ח') כתב וז"ל: ויזהר באותיות הגדולות ובאותיות הקטנות וכו' ויזהר בתנין ובכנינין יש אות שיש עליה תג אחד ויש אות שיש עליה שבעה וכו' עד סוף הלכה ט' וכתב ע"ז בעל מגדל עוז שמקורו הוא בס' תנין, ובתשובותיו פאר הדור (ס' סח) דפוס אמ"ר שנת „מעשהו באמונה" (תקכ"ה) מביא ס' תנין וז"ל שם: התנין הוא אותיות קטנות בראש האותיות והן כעין ויינין דוקא אך יש חילוק באותיות, יש אות שצריכה תג אחד ויש שצריכה שתיים ויש שצריכה שלש וכו' וצא עד שבעה זה הוא אופן עשייתן, אמנם על מה ששאלתם אם הוא מנהג בודאי

יוסף (ר' אברהם א) הספרדי וז"ל פרשת ויקרא פסוק על ירך המזבח כתב בן עזרא וכן ירכתי צפון, כי רבים טעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלים עכ"ל, כתב ר' יוסף הנ"ל וז"ל פי' במזמור מ"ח בפסוק ופה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון, והוא פי' שם, כי הר ציון לצפון ירושלים ואמר כן בדרך סבא, אמר יוסף אין זה אמת רק הר ציון הוא הרומי לירושלים, וראה לדברי ממדרש תהלים שדרשו מזה המזמור, הר ציון ירכתי צפון וכי בצפון הוא והלא איננו כו'. וידוע כי מדרש תהלים חברו ר' יוחנן בארץ ישראל ובעבור שהיה דר שם ע"כ יש לסמוך על דבריו (כתב בן על דרך מליצה), ועוד כי אני המבאר שכנתי בתוך ירושלים שנים רבות וראיתי שהוא כדברי ר' יוחנן, ובה חברתי זה הבאור, ור"א בן עזרא לא בא לירושלים, כ"א אחר שחבר פי' התורה, גם פי' ספר תהלות, והעד על זה שאמר בפרשת וישלח בפסוק ויורח לו השמש שחבר התורה בלובא, שהוא במלכות לונברדיא"ה קרוב לרומא רבתי, ובתחלת פירושו בדרך הרביעי הזכיר שחבר ספר תהלים קודם שחבר פי' התורה והוא יצא מספרד שהוא במערב כרי ללכת לארץ ישראל ונכנס בלובא בלכתו קודם שהגיע לירושלים, ואז חבר הפי' שם, וכל זה לאות שלא ראה ירושלים כ"א אחר שחבר פי' התורה, והוא בא לפרש על דרך הסבא על כן שנג. ואין לתמוה, כי הנה ר' שלמה טעה כמו זאת הטעות בקבורת רחל כי היא בתוך גבול ארץ ישראל כנקודה בתוך עגולה והוא אמר שהיא קבורה בתוך חוץ לארץ, והוא נטה אחר הדרש והדרש סודו ידוע עכ"ל, וכבר הראיתוך לדעת כי כוונת ר' יוחנן היה לכלול כל הבריות בירושלמי, וכל המדרשות במדרש רבה, שהוא אגרת ירושלמי, ובמדרש שוחר טוב כלל וקצר כל המדרשים שחוברו לפני זמנו כמו שתראה בפ"א ממדרש תהלים מתחיל בפסוק שוחר טוב ודרש פתיחה שלו ואח"כ הביא ר' יודן פתח ואמר אל תתהדר לפני מלך וכו' ר' יודן גרס לה ממקום שפתח כו' ור' פינחס עבר לה אריכא פתח מוקנים אתכונן וכו', ר' נחמיה פתח החכמה תעוז לחכם וכו', והענין כמו שבארנו שר' יודן ור' פינחס ור' נחמיה עשו כל אחד מדרש על תהלים וכל אחד פתח בסגנון אחר ור' יוחנן קבצן לבית מדרשו וקצר אותן והוסיף שלו ומה ששמע, וכן בפ"ד הביא ר' יודן אמר שיטה אחרי ב"ו יש לו פטרון וכו': אבל הכל כלול במשנה כמ"ש בע"ז (דף סח.) א"ר עמרם אפשר איתא להא דרבי יוחנן ולא תניא לה במתניתין נפק דק ואשכח כו':

שבעה

הערות ונוספות מהמח"ל

מאוצה"ם של הרב הגביר המנוח ר' אברהם מערצבאָער במינצ'ען אשר היה לפניו באוצה"ם של הר"ר אליקים כרמולי, נכתב הא"ש ש"ב. (ו) כ"י הרה"ח ר' שלמה זלמן חיים האלבערשטאט (שוח"ה), אשר לפניו היה אצל שר"ל, נכתב על קלף בשנת מ"ב לאלף הששי. (ז) כת"ד ר"ר גינצבורג מלונדון. (ח) כת"י מאוצה"ם בפאריז, נכתב רצ"ב לששי. ותקנו גם ע"פ הגהות מהר"ר אברהם ב"ר דוד פרובינצאלי וז"ל (אשר ישב בפיראד ומנטובא, רופא ופילוסוף, רבו של הרב הרופא הר"ר אברהם שער אריה סכנטובא בעל שלטי הגבורים, ותלמידו זה יכנהו הגאון מופלא הדרר סיני ועוקר הרים ריש מתיבתא המקובל הרופא והפלוסוף האלהי), אשר הגיה המדרש ע"פ ו' כת"י שהיו לפניו ונשארו הגהותיו בכתובים בכתב ידו יותר משלש מאות שנה, ועם מבוא גדול המפיץ אור גדול על המדרש ומבאר באריכות כל פרט ופרט, נדפס בוויילנא תרנ"א, תהי משכרתו שלמה מעם ה' בעד מפעלו הכביר והעצום, ובעד כל יגיעו ועמלו וטרחו בחכמה ובמלאכה רבה כזו. יהי ה' אלהיו עמו ויחוק כחו ויאמץ ידו לעשות חיל בספרותנו לדלות פנינים ממעמקים, ולהעלות ספירים לאור עולם ממחשכים, ויהנו תלמידי חכמים לאורו, ומזכי הרבים ויהירו ככוכבים.

א) אברהם ט"ס וצ"ל יוסף, וכן העתיק החכם מהרש"ב כמבואר למדרש תהלים (דף א') אברהם בטעות. ואולי העתיק דבר זה מכת"י רב פעלים זה אשר לי, ולכן קרה גם לו משגה זה, כי הכת"י הזה שלחתי לו לפני שלש שנה עת הדפסת מדרש תהלים שלו, ע"י ידידי הרב ר' שמואל לוריא לשום עינו עין הברלח עליו.

מדרש רות. ונקרא יסוד שירים, והוא משובש מאד נדפס בזהר חדש יא' וא"א הנאון נר"ו הגיהו:

בראשית רבה. לכאר דברי המשנה ר' אושעיא, ואינו הרבות של רבה בר נחמני, כ"ב צ"ד, וכבר כתבתי שר' יוחנן חברו ז':

אות ש

מדרש שוחר טוב ג. נקרא ע"ש הפסוק אשר התחיל לדרוש בו, ומצאתי בס' אהל יוסף

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) הוא מדרש הנעלם אשר בזהר חדש, ונקרא ג"כ תפוחי זהב, זהר על רות, והוא פירוש על מגלת רות בדרך פשוט ונסתר בקבלה וסודות נעלמים וסוד מלכות בית דוד, נדפס בטהינגען ש"כ, קראקא שב"ט ושנ"ג, פיורדא תפ"ו.

(ב) כבר הובא ברש אות זה.

(ג) ובפי קדמוניו נקרא מדרש תהלים, אנרת תהלים, הגדת תהלים, ועל מומור קי"ט נקרא מדרש אלפא ביתא, וע"ש התחלתו בפסוק שוחר טוב יבקש רצון (משלי יא) נקרא שוחר טוב, ואין שם זה שם הכולל למדרש תהלים משלי ושמואל יחד כאשר חשבו המדפיסים ובעל אוצה"ס, כ"א מדרשים בודרים במזערם הם ונפרדים הם זה מזה, לא בזמן אחד נולדו ולא מסדר אחד יצאו, ומפני כי ברוב הימים חבורם, המדפיסים כלם כאחד והדפיסום שלשתם יחד, עשו את שם שוחר טוב שם הכולל לכלם יחד כאשר תראה להלן. — המדרש הזה חובר ונסדר בא"י עוד בימים קדמונים ומאמריו נובעים מן ההוספתא, מכילתא, ספרי, ירושלמי, בראשית רבה, פסיקתא דר"ב, תנחומא, תרגום אונקלוס, פדר"א. — בירושלמי כלאים (פ"ט) כתובות (פ"ב ה"ג) נמצא: אשנרית ענינו בכל ספר תהלים אנדה, ובב"ר (פל"ג אות ג): א"ל ר' חייא מסתכל הייתי באגדת תהלים, ובירושלמי שבת (פ"י ה"א) אריב"ל אנא סן יומיו לא אסתכלית בספרא דאגרתא אלא חד זמן אסתכלית אשכחית כתוב בה קע"ה פרשיות כו' וקמ"ז מומוריו כו', מזה נראה כי כבר היו לפנינו איזו אגדות על פסוקי ומומורי תהלים, ואין ספק שבמדרש שוחר טוב אשר בירדנו היום נשארו שיעורים, אם מעט ואם הרבה, מן האגדות אשר היו לפנינו. — מן מומור קי"ט עד סוף מומור קכ"א ומן מומור קל"ח עד סוף הספר הוא הוספה מאוחרת, בערך במאה הראשונה לאלף השני, ומן מומור קכ"ב עד סוף מומור קל"ז מועתק מלה במלה מן הילקוט. — בדפוס הראשון קושט"ה רע"ב נדפס המד"ל לבד בתבנית פֶּאָלִיץ 2° בשם מדרש תלים לבד, ולא נדפס רק עד סוף מומור קי"ה, ובשנת דע"ה הדפיסו בשאלוניקי את ההוספה המאוחרת מן מומור קי"ט עד סוף מומור ק"ג, ואחר הוספה זו הדפיסו שם פי' האלפא ביתא לה"ר מתתיהו ב"ר משה היצהרי והוא מומור קי"ט עד אות ש' ועל אות ת' חסר ולא נשלם, ואח"כ בשנת ש"ו הדפיסו בוויניציא כלו בתבנית פֶּאָלִיץ 2° ועל שער הספר כתוב: „מדרש תהלים רבתא עם מדרש שמואל רבתא“, ומדרש שמואל נדפס ג"כ שם רפ"ב לבד, ומדרש משלי נדפס ג"כ שם לבד. — בעל אות אמת (הגהות ותקון הטעויות בכל המדרשים לה"ר מאיר בר שמואל ביבנשתי) בהגהותיו למדרש משלי הביא כמה פעמים דפוס תוגרמה (ע' מבוא למד"ת למהרש"ב באריכות).

מדרש תהלים משלי ושמואל עם הגהות ובאור המלות הקשות והזרות לה"ר יצחק בר שמשון כ"ץ (חתן מהר"ל מפראג) נדפס מפראג בחי"ו ש' שע"ג ונמשכה ההדפסה ח' שנה ונשלם שם שם ס"ב, ועל שער הספר כתוב: „מדרש שוחר טוב, מדרש תהלים ומשלי רבתא עם מדרש שמואל רבתא“. גם באמ"ד נדפס בשנת ח"צ כלם יחד, בלי פירוש ר"מ היצהרי על התמוניא אפי, בפולנאה תקנ"ד עם פי' האלפא ביתא הנ"ל. מדרש שמואל ומשלי עם פי' קצר לה' יעקב ב"ר נפתלי הירץ מבראדו ואלקווא תקס"ט, בלי פי' הא"ב, לבוב תרי"ז עם הערות קצרות, — עם פי' יבקש רצון רק עד מומור מ"א, לבוב תרי"א, — עם פי' ענף יוסף ועץ יוסף באור המלות והענין וציוני מ"מ בשם יד יוסף, שמעטמין תרכ"א, — עם באור רא"מ פארווא ותוספת באורים מהרה"ג ר"מ גימפל, ווארשא תרכ"ה, ועם פי' מהרי"ב (יצחק כ"ץ) על שלשתם שם תרל"ד ול"ה, שמואל לבד עם הגהות דר"ל ווארשא תרי"ב, ועתה קם ויתעורר הרב החכם מהר"ש באָבער והוציא תעלומה אור את המדרש שוחר טוב על תהלים עם הערות ותקונים ומ"מ כיד ה' הטובה עליו כלול בהדרו ע"פ שמונה כתבי יד יקרים מפנינים, שהיו ספונים וטמונים בגניז מרומים, ואלה הם: א) כת"י ישן נושן מאוצה הספרים די רוסי בפארמא באיטליא, ב) כ"י מאוצה"ס בפֶּאָלִיץ, ג) כ"י הגנוז ברומי בוואטיקאן, נכתב בשנת רע"ו ועל פי נוסח כ"י זה נדפס בדפוס הראשון קושט"ה רע"ב, ד) מכת"י שני אשר שם, ה) כ"י ספרדי ישן נושן מאוצה"ס

שמצא המעתיק ב' נוסחאות וקרא נוסחא ב' בשם ירושלמי ואח"כ הביא ר' אבהו פתח, והעתיק ג"כ ג' פעמים ר' אבהו בשם ר' יוסי ב"ח פתח, ואח"כ הביא ר' פעמים ר' יצחק פתח, ור' פעמים ר' חנינא בר פפא פתח, ב' פעמים ר' אבהו פתח, ב' פעמים ר' אבין פתח, ב' פעמים ר' אלכסנדר פתח, ב' פעמים ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי פתח, ב' פעמים ר' יוחנן פתח, רב נחמן פתח, ר' פנחס פתח, ר' חמא בר חנינא פתח, ב"פ ובדי בן לוי פתח, ר' שמעון ב"י פתח, ר' חנינא פתח, ר' ועירא פתח, ויתכן שכנהו ע"ש ר' יוחנן ועשאוהו תלמידו תלמידו כמ"ש באות ז', ובחכמה גדולה סדרוהו, עד שכלל במדרש רבה תוכן כל המדרשים שהיו בזמנו, כמו שרבינו הקדוש סדר שיתא סדרי משנה בחכמה נפלאה, עד שבדבור אחד נכללין כמה עקרים וכמה סברות בקוצר לשון, ולכן האמוראים שהיו אחר חתימת המשנה לא היה להם רשות להוסיף ולא לגרוע, אלא לפרש דבריו כ"א כפי מה שקבל מרבו. ומ"ש לפעמים חסורי מחסרא והכי קתני, שמעתי מא"א הגאון החסיד המפורסם נר"ו שאין במשנת רבי שום חסרון בלישנא ומה שהוסיפו הוא מובן בוך הלשון של רבינו הקדוש ז"ל, אפס כדי להסביר לעיני המון הרואים בהשקפה ראשונה לפנייהם צריך להסביר יותר, והמעין בדבריו יראה שהוא כלול בדבריו ביתרון אות אחת, ואחזה לך אחד לדוגמא מה ששמעתי ממנו נר"ו (ביצה א) שאפר כירה מוכן הוא, אפר כירה מאן דכר שמיא, חסורי מחסרא והכי קתני, ואפר כירה מוכן הוא, לכאורה מהו חסורי מחסרא ומה הוסיף שבמקום שיש"ן כתב וי"ו, אבל אחר ההתכוננות יראה שרבינו הקדוש בלשוננו הוך כוון לדעת התרצן והכי פירושו ומודים שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה, ועוד הם מודים שאפר כירה מוכן הוא ומודים קאי אתרווייהו, לכן נכתב בכא ראשונה והשניה בשי"ן שאם שחט, שאפר כירה, והמקשן הבין שאפר כירה הוא מעם לבבא ראשונה כדרך השי"ן בכל התלמוד לכן הקשה מה ענין זה לזה, והשיבוהו חכמי הגמרא, לך לפי רעיוןך חסורי מחסרא מלה אחת, ומודים שאפר כירה מוכן הוא, וזה אמרם והכי קתני ואפר כירה מוכן הוא, כלומר שהוא עוד דבר בפני עצמו שהם מודים ג"כ על דבר זה וכן פ' כל חסורי מחסרא בזה האופן, וכן כמה ברייתות תלויות על תיבה אחת מן המשנה, מפני שהמשנה היא פ' תורה שבכתב כדאמרין בקידושין (דף מז). איזו היא משנה ר' מאיר אומר הלכות ר' יהודה אומר מדרש, מאי מדרש שעל תורה שבכתב, ולכן נקרא מדרש, לפי שהיו דורשים על כל אות ואות שבתורה, ובפ' חלק (דף קו:) אמר איה סופר איה שוקל, איה סופר שסופר כל אותיות שבתורה ודורשן, איה שוקל ששוקל קלות וחמורות, ואמרו ז"ל (עירובין כא:) קוצותיו תלתלים א"ר חסדא אמר מר עוקבא מלמד שהיו דורשין על כל אות ואות תלי תלים של הלכות, ומצינו שדרש ר"ע על כל קוץ וקוץ של כל אות כמ"ש באות כ'. עתה פקח עיניך ידיד הקורא והבט נא לכמה מדרשים יעלה, בהיות התורה נדרשת כל אות ואות וכל קוץ וקוץ, וכבר כתבנו מזה בתחלת הספר מה שיש בו די:

ספר רחיצה. שתקן הלל הזקן וכוונות וסודות על התקיעות, הוא ברשימות רד"א: רעיא מהימנא א). עיין בוהר, ור"י לוריא בארו, וכן א"א הגאון נר"ו פירשו:

מדרש

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) מחובר ע"י ר"ש בן יוחאי, והוא על סדר תרי"ג מצות ושרש כל מצוה כרומו בשם הוי"ה, ובכ"י פאריז נחלק לשערים וסימנים והכפופים גרעוהו ונתחווהו לפי סדר הפרשיות, וקצת מכני נדפס בס' הזהר. ובספר חסד לאברהם (עין יעקב נהר ל"ב) כתב דריש"י ע"ה נכנס לעולם הנפשות אל הוכיח ההוא בחסידותו ושם עמק בתורה עם נפש רעיא מהימנא וחבר שם ספר רעיא מהימנא לצורך הדוד כנזר בתיקונים.

(והיו ג"כ מסכתות בעת שעלו מן הגולה כמ"ש במדרש חזית אלא מסכתא עלתה בידם מן הגולה ושנו בה שקפץ להם מעשה העגל והקדים להם מעשה המשכן עכ"ל, פיסקא עד שהמלך במסבו), והיו נוהגין עד שבא רבי ואסף כל המשניות הסדורות בכל הישיבות, וברר מהם העיקרים והשרשים בדברים מועטים כוללים ידיעות הרבה כפי שהגיע לו הקב"ה, והוא תקנם וחלקם וחבר שיתא סדרי משנה, כמ"ש ס"פ הבא על יבמתו [סדרי] מתניתין מאן תקין רבי, וקצרו שהיה הרבה מאד כמ"ש מאמרם בחגיגה (יד.) על פסוק משען ומשענה, פליגי בה רב פפא ורבנן חד אמר ת"ר סדרי משנה וחד אמר ת"ש סדרי משנה, ורבי כללם בדבריו הקצרים, ואף מסכתות הנמצאות אתנו אינן כמנין פרקי מסכתות שלהם כמ"ש בע"ז (יד:) א"ל רב חסדא לאבימי גמירי דע"ז דאברהם אבינו ת' פרקי הוו, ואנן ה' תנן ולא ידעינן מאי קאמרינן, ועיין באות י' מ"ש בשם ציוני שת' פרקי דע"ז היו מענין ע"ז של דור אנוש, וכן כתב בעל עמק המלך שת' פרקים היו מעניני שמות הטומאה איזו מותרין והשתמש בהן ואיזו אסורים, ולאחר שנתן שמות הטומאה מתנה לבני הפילגשים לכן קיצר אותן ונשאר רק השייך לע"ז עכ"ל. והיו הבביותות כתובים אצלם במגלת סתרים, ולא היה נודע לכל עד שבא רבי ודרש עת לעשות לה' הפרו תורתך וכתבן ונתנן לכל. וכן רבי יוחנן חבר תלמוד ירושלמי ומדרש רבה ומדרש שו"ט בעת ההיא כמ"ש ז"ל (גיטין ס., תמורה יד:) רבי יוחנן וריש לקיש הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי עת לעשות לה' הפרו תורתך אמרי מוטב תעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה. מישראל, וכן במדרש שוחר טוב (פכ"ב) אריב"ל יבא עלי (כדאיתא בכתובות שלא נשבע מימיו) אם נסתכלתי בספר אגדה מימי, פעם אחת מצאתי ספר אגדה וראיתי בו קע"ה פרשיות שכתוב בתורה אמירה וצווי כנגד קע"ה שנותיו של אברהם אבינו שנאמר (תהלים סח) לקחת מתנות באדם זה אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא, וקמ"ז מזמורים שבספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב ומה מעם ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, קכ"ג פעמים שעונים אחר הקורא את ההלל הללויה כנגד שנות אהרן (עיין ברמב"ם הלכות חנוכה פ"ג הלכה י"ב) ומה מעם יראו את ה' קדושי זה אהרן שנקרא קדוש שנאמר לאהרן קדוש ה' (תהלים קו) עכ"ל. וכן בבראשית רבה (פרשה לג) אמר ר' יוסי בר אבין כל שלשים יום שהיה ר' חייא רבה נוזף מרבינו, אליף לרב בר אחתיה כל כללי דאורייתא, ואלין אינן כללי דאורייתא הילכתא דבבלאי עכ"ל: הבט וראה שקודם שחבר ר' יוחנן ירושלמי ואגדות ירושלמי כבר היה ספר אגדה ואפשר הוא ספר הגדה שהזכיר רש"י בסהרין (לא:): שהזכיר באות ה', וכן בבראשית רבה (פרשה ט"ז) אשר שם הוזהב, אלו דברי תורה הנחמדים מזהב ומפו רב. וזהב הארץ ההיא מוב, מלמד שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י. שם הבדלח ואכן השהם וגו' מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה עכ"ל. ובפרשה ס"ו מטל השמים זה מקרא, ומשמני הארץ זה משנה, דגן זה תלמוד, תירוש זה אגדה. וכן במדרש שוחר טוב [פכ"ח] כי לא יבינו אל פעולות ה' חזקיה אמר אלו התקופות ר' יהושע אומר אלו האגדות עכ"ל. אבל ר' יוחנן היה מעתיק ממדרשים אשר נתחברו לפניו, וחבר על סדר התורה והמש מגלות, ובראש פרשת בראשית הביא דברי ר' הושעיא רבה כמו שהוא פתח בחבורו לפי שהיה נכון לפניו סדורו בזה המקום, ובמגלת איכה הזכיר כמה פתיחות שפתחו והתחילו בחבוריהם, וקרא אותם פתיחא דחכימי, ואח"כ התחיל לדרוש כפי קבלת עצמו, וכן במגלת רות בסופו העתיק ר' יוחנן התחלת ר' אבא בר כהנא בחבורו וציין פרשתא ח' וז"ל: ר' אבא בר כהנא פתח רגזו ואל תחטאו, אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי כו', ובפתיחא דחכימי העתיק ג' פתיחות בשם ר' אבא בר כהנא, ויתכן שמצא ג' נוסחאות והעתיק שלשתן, כמו שקרה לתרגום יונתן על התורה שמצא

סדרי רש"י בחומש [פ' ויגש] על פסוק ומקצה אחיו לקח וגו' שהוא אגרת ירושלמי וחברו ר' יוחנן :

הנה עת לדבר במה שכבר הראיתך לדעת בתחלת הספר יסוד המעלה מהמדרשים ומי ירה אבן פנתה, ומדוע המדרשים הן חסרים, ועתה אוסיף ואומר: דע כי כל המדרשים היו בשלמות קודם זמן המשנה, וכן כל המשניות והברייתות, והיו חכמים שונים אותן על פה, והתנאים היו שונים בישיבה לתלמידים והיו נקראים ע"ש ראשי הישיבות כמו שאמר (חולין קלז): כי סליק איסי בר היני אשכחיה לר' יוחנן בן א"ל מאן ריש סדרא בבבל, פ' רש"י ראש הישיבה היה מסדר המשניות וההלכות, או שהיו נקראים ע"ש תלמיד המסדר שמועות לפני רבו כמ"ש (פסחים קה): א"ל אנא לא חבימאה אנא ולא חוואה אנא ולא יחידאה אנא אלא גמרא וסדרנא אנא, פירש"י מסדר שמועות לפני רבותי, והיו קורין אותן מגלת סתרים כמו שבאו פעמים רבות מצאתי במגלת סתרים. ויהי

הערות ונוספות מהמז"ל

אוסטראה תקס"ה, מאהליב תקע"ו, ווארשא תרי"ו עור כ"פ. — עם מת"כ והגהות רד"ל וה"ר יעקב משה (נכד הגר"א) וה"ר שמואל שטראשין (הרש"ש) ועם פ' אשר הנחלים ווילנא תר"ג. — כל הגז' נוסף עליו עוד הגהות מהר"ף לה"ר יחזקאל פייוויל מדרעטשין שהיה מ"ם דוויילנא (אבי הגאון הצדיק ר' זלמן זאב ז"ל מ"ם דוויילנא) ועם פ' מהר"ו ס' בראשית ווילנא תרי"ז וס' שמות שם תרי"ח. — עם פ' מת"כ ופ' י' בונט (נעתק מכ"י יש) והגהות ר"י עמנון וה"ר ישכר בער אדלער ותוספות הגהות ותקונים זאת המז"ל רמ"ש קרוענער (ח"א) ספר"מ 1854. — עם פ' רש"י ופ' ר' אברהם בר אשר (אב"א) נקרא אור השכל נדפס בוויניציא שכ"ב על ס' בראשית וקרא לו שם מעדני מלך, וע"ס שמות נמצא כ"י ברומא, ועם פ' יפה תאר פ' אורך ורחב בדרושים ופשטים נדפס לחלקים כ"פ. — עם פ' תולדות נח על מדרש שמות וקרא לו חת ב"מ יפה תאר הנ"ל קראקא שצ"ד. — עם פ' גשמי המלך ח"א רעדלהיים תרי"ז, וח"ב (מן ס' במדבר פ"ח עד תמו) קראמאשין תרי"ט. — עם פ' נזר הקדש על מדרש בראשית ומרבה להשיג על פ' יפה תאר הנ"ל יעסניץ תע"ט. — עם פירוש מתנות כהונה והפירושים עץ יוסף באור על דרך הפשט הנכון ובאורי המלות ע"פ הערוך ומוסף הערוך והמעריך ומעריך המערכות ושאר ספרים, ענף יוסף דרושים קצרים ומאמרים יפים, יד יוסף מ"ם דברי המדרש הנמצאים בבבלי ירושלמי ומדרשים וספרים קדמונים, ווארשא תרל"ח ועור כ"פ. — בתי כהונה פ' על מד"ר בראשית ושמות, והוא פ' על דרך המחקר מה"ר יואל דובער הכהן בעל היכל רענן ושמן רענן על הילקוט שמעוני (ווילנא תרל"ח) ואני המז"ל הגהתי וא ברמס על חת ההפסד. — ולא: יח עם מ"ו פירושים ואלה הם: פ' רש"י, מתנות כהונה, יפה תאר מה"ר שמואל יפה אישכנזי, ידי משה מה"ר יעקב משה אישכנזי נכד הרש"ל ז"ל, משנת דרבי אליעזר מה"ר אליעזר מפנימטשוב, נזר הקדש על ב"ר מה"ר יחזקאל מיכל מגלוגא רבתי, תולדות נח על שמו"ר, חרוש הרד"ל מה"ר דוד לוריא מכיחאב, חרוש הרש"ש מה"ר שמואל שטראשין ווילנא, באור מהר"פ מה"ר יחזקאל פייוויל מ"ם דוויילנא, פ' מהר"ו מה"ר זאב וואלף איינהארן סטוראדנא, מסורת המדרש — כולל מ"ם מאמרי המד"ר בש"ם בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא, מכילתא, אדר"ג, מ"ם, פדר"א, סד"ר ונחומא, מדרש שמואל, מדרש שו"ט, פסיקתא דר"ב ורבתי, תנא"א, אגדת בראשית, מגילת סדר עולם רבא ונומא וילקוט שמעוני, ועם שארי נוספות דבות, ווילנא תרמ"ה. — מד"ר עם העתקה לשפת יהודית (עברי דייטש) ווארשא תרנ"ב.

באור על מד"ר עד פ' יושב לה"ר אליהו לואנץ מוויירמיש (כ"י רד"א). — פ' על מד"ר לה"ר יהודה בן עמר אבד"ק פ"ס ועי' בשג"ג שמפליג בשבחו מאד (כ"י). — פ' על מד"ר לה"ר אברהם בר ברוך מאמושטש אבד"ק באר במוף המאה החמישית (כ"י). — פ' על מד"ר לה"ר אברהם לאניירו הזקן מאלעפפא (ארם צובה) באמצע המאה הרביעית לשש, למד לפני הר"ר אקרו בצרפת (כ"י). — פ' על סד"ר ותנחומא לה"ר אברהם י' בונט (כ"י). — פ' מר"ר עה"ת וח"מ ב"ח לה"ר נפתלי הירץ ב"ר מנחם מלעטבערג, נקרא בשם רבי רבי הירצקי, ריש מתיבתא בלכוב באמצע המאה הרביעית לשש, קראקא שכ"ט, והוא יקר המציאות. — פ' מדרש איכה (כ"י רד"א). — בחירת אברהם ב"ח, כולל חרושים ובאורים והגהות על מד"ר לה"ר אברהם ב"ר ישראל (המכונה ר' אברהם קרופניק) יליד ווילנא, והיה שם רבות בשנים מגיד מדרש ככה"מ של הרב יסר"ל ז"ל, ווילנא ר' ראם תרל"ח. ועתה הנה נעתק המדרש רבה כלו לשפת אישכנזי ע"י החכם הנוצרי ד"ר פיינשע ועזריו היהודי החכם פירשט, ונדפס בברלין בשנת 1881.

ספר הקומה א) קבלה. חברו ר' אלעזר ב"ר יהודה, ועיין שעור קומה, ואולי הם אחד:

אות ר

מדרש רבה נ). הראשונים יחסוהו לר' אושעיא רבה, בעבור התחלתו בו, וכבר ידעת מדברי

הערות ונוספות מהמור"ל

בפילוסופיא והיה מקובל וחסיד גדול ומקרק במצות וביני וביני היתה אהבה וחשק גדול וכו' (ש"ת הריב"ש סי' קנז, דפוס לבוב תקס"ה), וכנראה זה הוא ה"ר יוסף שושן שהביא ר"ש אלבק, וחבורו הוא הפ' למס' אבות הנ"ל, אולם במנות הלוי (דפוס וויניציא שס"ה) פסוק גם ושתי המלכה וגו' ראיתי וז"ל: ובאורו אצלי מה שמצאתי בכאור הה"ר יהודה נ' שושן ז"ל לשון מדרש אחר (כוונתו מדרש הקצר) שהעתיק הוא ז"ל שם בלתי נמצא אצלנו וז"ל גם ושתי בת בלשאצר היתה ונועצה עם אחשוורוש שישמחו שניהם ביום ושיצוה שתבוא לפניו בכתר מלכות ושיבוא עליה לפני כל השרים וכמ"ש שניהם לדבר עבירה נתכונו ע"כ, קורא לו יהודה ולא יוסף, וכנראה הטעות נפלה כס' מנות הלוי והאמת עם הריב"ש, ובמדרש שמואל על פרקי אבות מביא ב"פ ר' יצחק בן שושן (ע"פ פ"ב במשנת חמשה תלמידים וכו'). אפס מצאתי אה"כ באוצה"ס בערך פ"י אבות גו' 89: פ"י על אבות לה"ר יהודה נ' שושן נזכר במדרש שמואל (תנ"י) (תולדות גדולי ישראל לרמ"ש גירונדי) י' כ"ב (קצ"ח) ושם גו' 93: פ"י אבות לה"ר יוסף נ' שושן (כ"י ויא"ל [יוסף אלמנצין] וכ"י רח"מ] ר' חיים מיכל) גו' 636, וא"כ היו שנים או אב וכן, ואולי אחר הוא, וגם באחר משני הכ"י נשתנה השם.

א) יש מיחסים אותו לר' עקיבא ויש — לר' ישמעאל בן אלישע כה"ג, והר"ר יש"ר מקנידא מיחסו להרוקח (ע' בנוכחות חכמה ד' קצה), וכמ"ש המחבר, כי ר' אלעזר ב"ר יהודה הוא הרקח, כ"י רד"א, וקצתו נדפס בספר ריזאל, ואולי זה הוא אחר ושני ספרי קומה הם.

ב) מדרש רבה או רבות. מדרש ויקרא רבה נקרא בפי קצת קדמונים הגדרת ויקרא, וכן נקרא מדרש מגלת אסתר בפי קצת קדמונים הגדרת מגלה. חברו ר' הושעיא רבה ורמזו שמו "רבי הושעיא רבה" (עם ה"ב אותיות שלו) בגימטריא, ואהיה שעשועים" שמתחיל המדרש בפסוק זה, וכ"כ הרמב"ם בהקדמתו ליד החוקה והרקח בהקדמתו, ולדעת הראב"ד (בסדר הקבלה דור ג' לאמוראים) חברו רבה בר נחמני, וכ"כ בעל צדה לדרך בהקדמתו, וכ"ד בעל צמח דוד (ד"א ס'), ובשה"ג מכריע כי ר' הושעיא רבה חברו, יען כי הרקח שהיה מרכוואתא קמאי אומר כן, וביען כי היא אגדת ארץ ישראל (רש"י בראשית ס"ז ב') ור' הושעיא בא"י היה, ועוד שר' הושעיא קורא לרבינו הקדוש בלשון רבינו סתם לפי שהוא תלמידו וגם בא"י היו כלם קורין לו רבינו, — רבינו טוביה ב"ר אליעזר בעל מדרש לקח טוב (פסיקתא זוטרתי) מוזכר במדרשו כפעם בפעם את המדרש רבה בשם בראשית רבה ופעם ברייתא דבראשית רבה (מקץ). או ע"ש מי שנתיהם אליו כמו: וכן דרש ר' הושעיא רבה (בראשית), או סתם מדרש (נח), או רבותינו דרשו (וישב), או מדרש אמרו רבותינו (שם).

לדעת חוקרי זמננו לא חובר כלו מאיש אחד ולא בזמן אחד, כ"א כל חלק וחלק חובר בזמן מיוחד ויש מוקדם ומאוחר מרעהו כמה מאות שנים, ולכן לא ראה רבינו טוביה את המדרש רבה שמות ובמדרש רבה ודברים רבה יען כי מאוחרים הם. זמנו של הב"ר בימי רבנן סבוראי, 500 לספה"ג, וזמנו של ויק"ר בראש ימי הגאונים, 600 לספה"ג, ורב האי גאון מוזכרו בלשון "אגדה ויקרא רבה" (ש"ת הגאונים הנדפס מחדש בשם שערי תשובה סי' ס"ב לייפציג הרי"ח). את שני החלקים במדבר ודברים רבה קורא אותם העורך לפעמים מדרש ולמדנו.

המור"ר נדפס ראשונה בלי שום פירוש בקונשטנציא רע"ב, וויניציא ש"ה (ב"ח) ושכ"ג ושכ"ו ושכ"ג, ועל חמש מגלות נדפס ראשונה בפוזנאו רע"ט, — עם הגהות לה"ר יהודה ב"ר משה לבית גדליה שאלוניקי ש"ד ועם פ' מתנות כהונה שם שג"ד. — עם פ' מתנות כהונה קראקא שני"ו ושס"ח, פראג שס"ח ושס"ד, אמ"ד ת"א, ווילמרשדארף תל"ג. — עם פ' מת"כ ועם תוספת ה"ר נפתלי הירש ב"ר שמשון מווינא פ' מלות זרות ונוסחאות שמצא בספרים ולקט הקצור מס' יפה תאר ובסופו לוח הענינים ע"פ ערכין כסדר א"ב בשם אמרי שפר פפד"א תנ"ג, — כל הנ"ל ועם פ' ידי משה ופי' משנת דרבי אליעזר (התן אחות בעל ידי משה) פפד"א תס"ה ותע"א ותע"ה ותצ"ב, — כל הנ"ל ועם פ' זרע אברהם (בן בעל ידי משה הנ"ל) אמ"ד תס"ה, וולצבאך תקט"ו, אוסטרעה תקס"ה, לבוב תקס"ח, שקלאב תקע"ד, סדילקאוי תק"פ, ברלין תרכ"ו. — כל הנ"ל ועם פ' נחמד למראה ובאור על מקומות הקדוק לרז"ה (בעל בנין שלמה) אמ"ד תקל"ז. — עם פ' מת"כ ופי' מלוקט בקצרה בשם אסיפת אמרים זאלקווא תקס"ד, אוסטרעה

האף יפר משפט, לשון הקדש ירשיע, למען יצדק ברברו, והאמת אם נמצאו זרים קצרה יד שכלנו לבא עד תכונתו, אמנם הוא צח ומצוחצח לנצח א):

אות צ

ספר ציוני. על שמות דסמרא מסאבא, חבר רב טוביומי, וז"ל ילקוט ראובני (פ' נשא): צ"ז כחות הטומאה, וזה סוד ואת הצב למינהו, וסוד ואת בטנך צבה, מצאתי ואת בקונטרס כתוב בשם צפוני ציוני דרב טוביומי עכ"ל:

אות ק

מדרש הקצר. מובא במנות הלוי לר"ש אלקבץ פעמים שונות. רז"ל אמרו (מגלה יב.) גם ושתי המלכה עשתה משה נשים בית המלכות, בית הנשים מיבעי ליה, אמר רבא שניהם לדבר עבירה נתכונו היינו דאמרי אינשי איהו בקרי ואיתתיה בבוציני, פי' רש"י כלומר דבאותו מין עצמו זה נואף וזו נואפת הוא אומר להראות את יפיה והיא לכך נתכוונה שיתכלו ביפיה עכ"ל, אפס במדרש הקצר אומר שהיתה בת בלשאצר ונועצה עם אחשוורוש שישמחו שניהם ושיצוה שתבא לפניו בכתר מלכות ושיבא עליה לפני כל השרים עכ"ל, וכתב ר"ש אלקבץ ז"ל שהחסיד ר"י שושן ז"ל העתיק זה המדרש עם שאר מדרשים בסוף ספרו, ולא ידעתי שם ספרו, וזתפלא שלא מצאתי בס' שפתי ישנים ובסדר הדורות ובשם הגדולים שום ספר על שמו, וגם המפרש ר' שמואל די אוזירה הביא בשם החסיד ר"י שושן פירושים נפלאים בספר מדרש שמואל על אבות ואגרת שמואל על רות ולחם דמעה על איכה ולפי הנראה העתיק דבריו מספרי אלקבץ, וגם הוא לא שופתו עינו, וראיתי אחרי רואי שהריב"ש נתוכח בשאלה עם הר"י שושן ז"ל בתשובת הריב"ש ב):

ספר

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) [כוספה. פרדס שמואל, מהברו הוא האמורא שמואל ירחינאה, מובא בתשובת הר"ר יעקב ב"ר דוד פרובינצאלי לר' דוד ב"ר יהודה מסיר לאון ע"ד למוד התכנות בשנת הר"ן — תשובה זו נדפסה בספר דברי חכמים (הוא קובץ כולל י"א חבורים קדמונים ועתיקים מכ"י ישנים ודפוסים יקרי המלאכות, ואלה הם: א) מדרש יושע, מוגה מדפוס קונסטנטיא רע"ט וז' כ"י ישנים. ב) פי' של מגלת איכה להר"ר יוסף ב"ר שמעון קרא, נדפס בנאפולי רמ"ז. ג) חבור בתכנת העבור להרמב"ם ז"ל. ד) הספר השביעי ממאמר הג' מס' חשבון העבור לר' אברהם ב"ר חייא הנשיא הספרדי (אלנרגלוי), מת ד"ח חתם"ה, ובו תשובה לרב הא' גאון ז"ל על שש מנין השנים לזיכר. ה) מאמר בתכנת לר' משה הנדבני (ה"א ק"ח) תלמיד הרמב"ן ורבינו יונה, אשר חקר "פי' הנדבני" על המורה ופי' על הרי"ף, ולדעת בעל סה"ד היה מנעלי התוס', ע' תוס' קדושין יא' ד"ה עד. ו) אגרת ר' יהושע הלורקי (בן הר"ר יוסף ביכאס, מעיר לורקי במחוז מורסיה בשפטיא), בעל ספר גרם המעלות בתכנת הכפואה ותכנות הלמחים למיניהם (באטאניק), אל דון שלמון הלוי בענין הדת. ז) מליצה על העט לרש"ט ב"ר יצחק ארדוטיאל. ח) מאמר יסודות המשכיל, י"ב עקרים בלמורה מוכתלים ונוספים על העקריות שקבע הרמב"ם, לה"ר דוד ב"ר יוס' טוב' נ' ציליט מגדולי חכמי פורטוגל, בסוף המאה הראשונה לאלף הששי, עם העתקה ללשון זרפת והערות מהר"ם קליין. ט) אגרת הרמב"ם לר' יפת דה"ן. י) אגרת לר' אליהו האימלקי אשר כתב מירושלים למשפחתו בפירארה בשנת הקצ"ח. יא) תשובת ריב"ד פרוכונגללי ה"ל. כל אלה נאספו ונקבצו בקובץ אחד בשם דברי חכמים ונדפס ע"י ה"ר אליעזר אשכנזי, מ"ן תרע"ט.

(ב) ברשימת כ"י רח"מ (אוצרות חיים) נו' 636 נמצא „פירוש למס' אבות להרב ר' יוסף בן שושאן" (כ"י) והוא (ר"י שושן) היה באמצע המאה השניה לשישי, והוא היה איש בריתו של הר"ר יצחק בר ששת (הריב"ש), כי כן יאמר הריב"ש בשי"ת שלו וז"ל: וכבר קרה לי בהיותי בסרקסטטה (סאראגוזה) שבא לשם החכם הישיש דון יוסף נ' שושאן ז"ל אשר כבר ראיתי אותו בבגדסיאה והוא היה חכם בתלמוד וראה

זה"ו הביאו ג"כ המורחי במקומו הנזכר, והוא מעות בלי ספק חלילה לפה קדוש שיאמר כן ועדיין יתר הנוסחאות שאינו בהם. וכן היה בפסיקתא זוטא שספר מעשה כמו שהיה וכן נכתב בספר אבל הוא מבעל הכותב ולא מהמחבר וכן כתב הרא"ש בע"ו (פ"ד סי' ה) זו"ל: מיהו קשה למה הוצרך הספר להזכיר לצורך מה עלה לדקל אם לא שאירע המעשה כך שנגע בלוליבא בחמרא, אמנם בראיות גדולות יש רקיים גירסת הגדולים, ואפשר מי ששאל השאלה בבהמ"ד סיפר המעשה כמו שהיה, וכן נכתב בספר, ומחמת שראו כתוב לאיתוי לוליבא רדיקלא, חשבו לומר בוראי בלוליבא נגע בחמרא, ולכך נכתב והניחו ונגע בלוליבא בחמרא עכ"ל. וכן כתב המעתיק פירוש המשניות להרמב"ם בהקדמתו לסדר מועד זו"ל: אמנם לפי הנראה אלינו מן ההעתיקות שעמדנו עליהם שהעתיקו בחכמות רבות עמודי עולם גבורי הלשון יודעין אמיתתן כי בכמה מקומות היה אפשר להם להשמיע דבריהם ולהבין כוונתם, ולכוון כוונת המחבר יותר ממה שלא עשו אלא שנגרר קולמוסם ונמשך לשונם אחר הלשון שממנו הועתקו, ונראה כאלו הוא דבר טבעי במעתיקים, ובהגיע לעת הזאת נתברר לי בנסיון כי כן הדבר לפי שמחשבתי ולשוני וקולמוסי היו נמשכין אחר לשון הגרי ומפני זה טעיתי במקומות ככונים ושאר ענינים ואין בזה תימה כי אפילו בתורה נמצא כמה מלות מהופכות וזרות עד שלא מצאו להם המדקדקים מעב אלא שאמרו נגררו אחר המלות הקודמות להם עכ"ל. וכן נמצא וזרות ההוא בספרי הקדמונים והגאונים. בפ"י רב סעדיה גאון לספר יצירה (דף קצו א') [פ"ב מ"ד] זו"ל: וכן אירע מעשה לפני ריב"א ותלמידיו שעסקו בס' יצירה ורצו לבראות בה בריה וטעו בהליכתן והלכו לאחוריהן עד שנשתקעו בארץ עד טבורן בכח האותיות ולא היו יכולין לצאת וצעקו והקול נשמע לפני ריב"א ואמר להן אמרו האותיות מאלפא ביתא ותלכו לפניכם כמו שהלכתם לאחור וכן עשו ויצאו עכ"ל, ובדף קצו א' [פ"ב מ"ה] זו"ל: ושמעתי כי אבן עזרא ברא בריה לפני ר"ת ואמר ראו מה שנתן הקב"ה כח באותיות הקדושים ואמר חזור פנים ואחור וחזרה לקדמותה עכ"ל, ואיך אפשר שהוא דברי רב סעדיה גאון שהוקם לראש ישיבה בימי רב כהן צדק בשנת תש"פ, ור"ת היה בשנת תתק"ל כאשר כתב בחבריו בפ"י תורה, ובספר ראשית חכמה על חכמת חזון הכוכבים. וכן קרה לרש"י בפ"י תנ"ך זו"ל ר"א בחור בנימוקיו לספר השרשים לרד"ק בשרש גמך זו"ל: א"א ורש"י [שופטים ג מן] פ"י בלשון אשכנז דומאלנ"א, כי שאל אשכנזי והוא אמר לו [דו"ס איילין] והוא לא יכין לדבר כן ואמר דומאלנ"א, וכן קרה לו במלות אחרות בפירושו על המקרא בלשון אשכנז שלא בטא אותם כהוגן עכ"ל. ובנויר (דף ב.) ברש"י אי משום דכי מחקת לרגל דק' כו' כתב באורח מישור: תיבת אי אין לו חיבור וכו' אבל יותר קרוב לומר דמ"ס הוא, שהיה כתוב בגליון מחכם אחד א"י משום וכו', והוא ראשי תיבות "אמר יצחק או יעקב וכדומה המתחיל ביו"ד והוא היה הכותב מעם זה בגליון ואח"כ טעו הסופרים והכניסוהו בפנים וכתבו תיבת אי בלי נקודות למעלה עכ"ל. וכן כתב בתו"ס (דמאי פרק א' משנה ד) הלא אם הקדים וכו' ויש אומרים שיש למחוק אות האל"ף מתיבת הא ותשאר אות ה' לברה ותהיה סימן על שוו היא משנה חמישית עכ"ל. וכן תראה בש"ע חשן המשפט (סוף סי' מג) זו"ל: אם כתוב בשמר עד אחר הפסח היינו עד שיעברו רוב הימים שבין פסח לעצרת, עד כאן יום כ"א עכ"ל, כתב בבאה"ג זו"ל: המחבר חלק כל הארבעה מורים מהש"ע לשלשים חלקים לחזור בכל יום חלק אחד ובכאן כלה החלק הכ"א עכ"ל:

ועל דברי המעתיק פירוש המשניות להרמב"ם זו"ל שהבאתי לעיל זו"ל: ואין בזה תימה כי אפילו בתורה נמצא כמה מלות מהופכות וזרות עד שלא מצאו כו' נגררו אחר המלות הקודמות להם עכ"ל, קורא אני עליו מי זה מעלים עצה בלי דעת ולכן הגיד ולא הבין, האף

יוניר. כו' (תוספתא ע"ו פ"א, מס' מנחות דף צט:) ואפשר היה שמו ארקולאין בן דמה אחותו של ר' ישמעאל כ"ג, וכן תראה ברבה אסתר (פ"ב) וז"ל: אלא כוסות דיוטרימא של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקירין ככלי זהב, כתב בעל ספר כתר כהונה וז"ל: כוסות דיוטרימא של זכוכית, והנמשך הוא תוספת מאיש משכיל ופתי כי לא ידע מה הוא, שאל ויגידו לו והנה הוא שם פירוש בצדו, והמדרסים הכניסו בעצם הספר למחר והוא בלשון יוני כוסות של פטורי ציצים עכ"ל. וכן קרה לפסיקתא רבתי (פ"א): אריב"ל למה היו קורין אותו שמחת בית השואבה, שמשם היו שואבין רוח הקדש אמרו אימתי את מחזירנו לאותו הכבוד הרי כמה זמן שחרב בית חיינו הרי שבוע הרי יובל הרי תשע"ו ועתה כבר הוא אלף וקנ"א עכ"ל. ראה החשבון הב' בוראי המעתיק כתבו, אבל אני אומר שחשבון הראשון ג"כ נרשם מהמעתיק אותו שלפי דבריו נתחבר בזמן תר"ה לאלף החמישי, שעק"ב שנה לפני תשלום אלף הרביעי נחרב הבית, נמצא שנתחברה הפסיקתא רבתי בזמן הגאונים, שבאותו זמן היה רב פלמוי גאון ורב עמרם ורב אחאי גאון, שרב פלמוי גאון נעשה ראש ישיבה בפומבדיתא בשנת תרי"ו, ובימיו מלך בסורא רב עמרם משנת תר"ו עד שנת תרכ"ד וי"ח שנים ושלה סדר תפלות לספרד, ורב אחאי מלך בפומבדיתא בשנת תרי"ו וי"ו חדשים, ולפי זה היה הפסיקתא בעת מלוך הגאונים ובמדרש בראשית רבה פ"א הביאו. וכן תמצא בתנא דבי אליהו רבא (פ"ב) שנגעו בה ידי שני מעתיקים, וז"ל בפ"ב: „לפי שהעולם הזה ששה אלפים שנה וכו' ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו ונכנסו שעבוד בתוך שני אלפים של ימות בן דוד יותר משבע מאות שנה", וכן (בפ"ל"א), „משחרב הבית האחרון ועד עכשיו הרי תשע מאות שנה", וזהו יותר אחרון ר' שנה. וכן כתב בספר משרא קמריין לר' אברהם הלוי [קושטא ר"ע] וז"ל: אל ישחבש אדם במאמר כתוב בלשון זוהר פ' ויהי בנסע הארץ והבא אחריו שמחשב בו את הקץ, ונותן מעם באותן ב' נונין המנוזרות וכו', כי אני מעיד נאמנה שהמאמר ההוא לא תמצאהו בשום ספר ישן כי בדור הזה נעשה המאמר ההוא ושרי ליה מריה למי שחברו כי אני ידעתי את האיש ואת שיהו עכ"ל. וכן במדרש ילמדנו (פרשת בשלח) נזכר שם כל פסוק שאמרו תקון סופרים הוא זה, בתוך המאמר נכנס זה הלשון: „וכן הוא אומר כי הנוגע בכם נוגע בבבת עיניו (זכריה ב), עיניו היה לו לומר אלא שכנהו הכתוב כלומר כביכול כלפי מעלה וכנהו הכתוב שהוא תקון סופרים אנשי כנה"ג", ובערוך ערך כבר תמצא תקוני סופרים י"ח הן, הלא כל זה הוא נגד מה שהשרישו חז"ל בפרק חלק [צטט.] כל האומר אפילו את אחת אינה מן התורה דבר ה' בזה וכו', ובמגלה פ"ג אמרו כל פסוק דלא פסקיה משה אנו לא פסקינן ליה, כמו שכתב עצמו בערך בן על הא דמכנה בעריות לומר אביו ואמו תחת אבין ואמך אומרים לו קרא הפסוק כמו שכתוב וכי אתה מברר מלין מה שלא ברר משה רבינו וכן ביתר כתבי הקדש, מי שלח ידו בהם ונקה, אבל אמרת הדבר ועיקרו הוא כפי השנוי במכילתא אשר נודע היותה מעשה ידי אמן ר' ישמעאל, ועל כל הכתובים המובאים שם בפ' תהרס קמין הוא אומר אלא שכנהו הכתוב דמשמע כדברי הרשב"א שהביאם בעל הליכות עולם (שער ב' פ"א) וכדברי בעל העיקרים (פכ"ב מאמר ג') וכדברי החכם המזרחי על הכתוב ואל אראה ברעתי שהכתוב מעיקרא כנה כדרך תקוני הסופרים וכמ"ש בספר ישן שזכר המזרחי ע"ש, והעיד בעל מ"ע כי יש אתו ב' מדרשים קדמונים יותר על ש' שנה מזמנו (שנת של"ו) הנה אין שם כאומה מן המאמר ההוא, אשר ע"כ פללתי, כי איזה מנמרה לב, כמדרמה לו לתת כבוד בזה אל אנשי כנסת הגדולה, כתב בגליון ספר הילמדנו שלו את דבריו הנזכרים, ובא רעהו בעל הדפוס והכניסו לתוך הספר, וכמו כן הנמצא לרש"י וז"ל על הכתוב ואברהם עורנו עומד וגו', בקצת נוסחאות כתיב, „אלא שהפכוהו רבוהינו לכתוב כן" ובקצת נוסחאות כתיב, „אלא תקון סופרים הוא

אליעזר, וברשימת ספרי רד"א מביא באור על התורה וחמש מגלות ע"ד פרדס גימטריאות ור"ת הפלא ופלא, ובפ' יוגש חתם א"ע מוביה בר אליעזר אומר והוא בעל הפסיקתא. ולפע"ד הוא ג"כ המחבר ספר הזה הנכבד ויקר הערך עכ"ל:

ודע ידיד הקורא משכיל, שהתורני מוהר"ר ירדיה שרמה מנורצי כתב בספר מנחת שי בפסוק ועתה שא נא בליך וגו' וז"ל: המדרש לקח טוב הוא חבור [רבינו מוכיח בר אליעזר] הנקרא מדרש פסיקתא, ונדרש ממנו מספר ויקרא ואילך, וספר בראשית וספר שמות נמצאים בכ"י, ובתוך החבור כתב שהיה בשנת ארבעת אלפים תת"ן לבריאת עולם עכ"ל. מ"ש שהוא מדרש לקח טוב, הוא אמת נכון, כי ראיתי בלקוטי פרדס לתלמיד רש"י ז"ל הביא מאמר בשם מדרש לקח טוב, וראיתי אותו המאמר בפסיקתא וזמא פ' תוריע, אבל מה שכתב שהיה בשנת תת"ן, לא דבר נכונה, שלפי דבריו נתחברו אחר זמן הנאונים, וזה אי אפשר, שרש"י היה (לדעת יוחסין ורש"ל) בשנת תת"ס והוא הביא בפ' על תהלים (למ"ד) פסוק פתחת שקי וז"ל: רבותינו דרשו על מרדכי ואסתר בפסיקתא וזמא עכ"ל. אבל בעל מנחת שי ראה מ"ש בשני ספרי כ"י שנזכר זמן תת"ן, וכן ראיתי אני הכותב בפ' אמור וז"ל: „אני ה' נאמן לשלם שבר, רבותינו ז"ל כתבו מעשה בפפוס ולוליינוס ב' אחים שהרגם מריאנוס כלודקאה, א"ל אם מעמם של דניאל חנניה [מישאל ועוריה אתם יבוא אלהיכם ויציילכם מידן וכו'], ואני כותב להיות זכרון מעשה שעשו קדושי עליון [קהל מנצא שמסרו עצמם ואת נשיהם ובניהם ובנותיהם ביום אחד] בפרס חג השבועות ונשחטו כאיש אחד על קדוש שם אלהי ישראל בשנת ד' תתנ"ו לבריאת עולם כשנתנו יד יושבי הארץ לעלות לרשת משכנות עליון ועליהן ועל כיוצא בהן הכתוב אומר ונקיתי דמם לא נקיתי, תחת הנחשת אביא זהב וגו' תחת דם הצדיקים מה יביא, אני ה', נאמן לשלם שבר טוב" עכ"ל. אבל ראה בעין שכלך שוהו בודאי המעתיק הכותב מדרשים כתב זאת לזכרון עוד מה שאירע בזמנו בגליון הספר, ובאו המדפיסים והכניסו בעצם הספר למהר, כמו שקרה במדרש שיר השירים בפסוק ישקני, ורבנן אמרין הדבור עצמו היה מחזור על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי וכו' בן קלין וכן חמורין וכן עונשין וכו' והוא אומר הן והן, מיד הדבור היה נושקו על פיו לארקולאין בן הזמה (א) ולמדו תורה, וכן בפסוק תורי זהב כו' זו התורה שלמד ארקולאין בדתו של הקב"ה, ועיין בידי משה שדחק בפירושו לקיימו, שהדבור היה מדמה לחכם אחד ששמו כך, ואין צריך להרסו כי נופל מאליו, שלא היה לבעל המדרש לרמות רק לארקולאין, ולא לנביאים וזקנים ותנאים ואמוראים. ואביט אל הימין ואל השמאל ואין מפרשו אל נכון, ומצאתי בס' מעריך המערכות לה"ר מנחם די לונאנו וז"ל: דע כי מעשה היה בסופר אחד שהיה לו אחות ושמה הדסה והיה לה בן ושמו ארקולאין, והסופר הזה היה כותב מדרשים, ובכל מקום שהיה מוצא שם תורה היה מתפלל על בן אחותו שיוכה ללמוד תורה והיה כותב דבריו בספר (כמו שיארע לסופרים שבזמנינו שהם כותבים לפעמים בספר דברים אחרים מה שחושבים או מדברים בשעת כתבם [וכל הרואה חשב שהם דברי הספר, ולא הוא]) לכן צריך למחקו עכ"ל. ואפשר שכוונתם על בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל כהן גדול אשר שאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כלה מהו ללמוד חכמת יונית

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) במדרש לארקולאין בן הדימה וכן גורס בעל מוסף הערוך ופירושו בלשון רומי דבור רוחני ומענה אלהי, והמעריך גורס לארקולאין בן הדסה.

פסיקתא רבתי א). הובא בחלוספות ומרדכי:

פסיקתא זוטרתא ב). מדרשים ומאמרים תמוהים מספרא וספרי ומכילתא מפ' ויקרא עד סוף התורה נדפס ד"ו ש"ו: וחתם שמו כמה פעמים טוביה בר אליעזר

הערות ונוספות מהמ"ל

א) ויש קורין לה מדרש נחמות. אחד ממדרשי רז"ל הקדמונים בדינים כמו הילמרנו ושאלתות ובו מ"ז פרקים או פסקות על ר"ח וחנוכה ור' פרשיות ופסח ושבעות וג' הפטרות דפורענותא וז' דנחמא ור"ה וצ"ג ושבת שובה ויו"כ, והילקוט מביא מאמרים בשבט, וע' ברש"י ישעיה' (נא יד), מביא: "מדרש אנדה בפסיקתא רבתי" בטעות, ואולי תחת מלת רבתי ברש"י צ"ל אנכי כי הוא נמצא בפסיקתא דאנכי בפסיקתא דר"ב, וזה נקרא בדפוס פסיקתא דרב כהנא ומסודר בסדר הפרשיות, פראג ת"ג-ט"ו, ועם הגהות ר"ו היידנהיים כ"ו: צעדנער, — עוד כנ"ל עם פ' קצת מלות קשות בסופו שקלאב חס"ו ושם תקע"ג, — עוד כנ"ל עם הגהות ופירוש למהרז"ו איינהאן ברעסלויא תקצ"א, ועם פ' זרע אפרים מהגאון ר' אפרים זלמן מרגליות לבוב תרי"ג, ועתה הנה נדפס עוד הפעם בווארשא, הפסיקתא רבתי עם פ' זרע אפרים מהגאון ר' מרגליות ועם הגהות ופירוש מהרז"ו והגהות הגדר"ל מכת"י, וע' במבוא לפסיקתא דרב כהנא למהר"ש באבער שהוכיח כי הפסיקתא רבתי הנדפסת (פראג, שקלאב, ברעסלויא ולבוב) צעירה היא לימים מהפסיקתא לר"ב, ונסדרה בשנת תשע"ז לחרבן, כמו שכתוב בתוכה (פסקא א): „הרי כמה זמן שחרב בית חיינו הרי שבע הרי יובל הרי שבע מאות ושבעים ושבע" ע"כ, והנה חרבן הבית היה בשנת ג'א תתכ"ח, א"ב זמן חבורה הוא בשנת ד"א תר"ה (ומ"ש עוד שם ועתה הוא כבר אלף ומאה וחמשים ואחד) הוא ד"א תתקע"ט) הוא נוסף ממצעתיק מאוחר שציון זמן העתקתו) כמ"ש הגאון בעל זרע אפרים בפירושו שם והפסיקתא דר"ב נסדרה בזמן חבור תלמוד ירושלמי, ובשכיל שבפסיקתא רבתי נוספו פסקות רבות הבלתי נמצאות בפסיקתא דר"ב נקרא לה „רבתי", כי בפסיקתא הישנה לא נמצא לחנוכה רק פסקא אחת: והיה ביום כלות משה, וברבתי נמצא עוד שבע פסקות אחרות: מזמור שיר חנוכת הבית, ביום השמיני נשיא, ויקח אליהו שתיים עשרה אבנים, ותשלם כל המלאכה, ויהי המקריב, והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות (צפניה א), למנצח על נגינת (תהלים סא), ולשביעות תחת פסקא בחדש השלישי יש ברבתי ה' פסקות אחרות: מתן תורה, עשר דבירים (עשרת הדברות), פסקא תנייתא דעשרת הדברות, פסקא תליתאה, דברא שתייתאה, ותחת פסקא בחדש השביעי לר"ה יש ברבתי ו' פסקות אחרות, ותחת הפטרת תנן ישעיה החסרה ברבתי נמצאו שם שתי פסקות: על נחרות בבל, ובכו תבכה, ובמקום הפטרת רני עקרה תמצא ברבתי פסקות גילי מאד בת ציון, רני ושמחי בת ציון, והפטרת דרשו חסרה שם לגמרי, וגם אותן פסקות אשר שם אחד להן בשתי הפסיקות מאמריהם משונים זה מזה, וזה האות כי לא אב אחד הולידן, ומסדר הפסיקתא רבתי כבר ראה את הפסיקתא דר"ב העתיקה והשתמש בה, ושאל ממנה מאמרים רבים ויציגם בסגנון אחר, וע' במבוא לבאבער באריכות, וכמה גאונים גדולים שגו בזה שחשבו את שתי הפסיקות, פסיקתא דר"ב ופסיקתא רבתי, לאחת.

ב) פסיקתא זוטרתא הוא מדרש לקח טוב מרבנו טוביה בר אליעזר (ע' לעיל במדרש לקח טוב). שמו הפרטי והעיקרי הוא לקח טוב ע"ש המחבר ועל כי פותח תמיד את דבריו בפסוקים המכלילים בקרבם מלת טוב, וגם בתחלתו פותח בפסוק כי לקח טוב נתתי לכם, ח"ב על ויקרא במדבר ודבריו המבונה פסיקתא זוטרתא נדפסה בוויניציא ש"ו ושם שס"ה, פראג שע"ח ותפ"ד עם העתקה לטינית, וזכר הג"מ חיר"א היה בכ"י גם על בראשית ושמות, ופירושו על חמש מגלות נמצא בכ"י די תנסי אשר בפארמא ובאוקספורד, ובתב הג"מ חיר"א שהר"ש אלקבץ בספרו שרש שיש על רות ומנות הלוי על אסתר מביא פירושו לח"מ, וה"א על בראשית ושמות יצא לאור ראשונה ע"י החכם מהר"ש באבער עם הערות ותקונים ומבוא גדול בוויילנא תרמ"ד ובעת ההיא הוציא שם הרב ר' אהרן משה פארווא מקארלין את שלשת הספרים האחרונים (ויקרא במדבר דברים) על באורו (באור הרא"מ) ועל ח"מ עוד לא נדפסו.

הפסיקתא זוטרתא, הוא ענין מדרש על התורה וחמש מגלות, מלוקט ממדרשי רז"ל בתלמוד בבלי ספרא ספרי תנחומא ומדרשים. רבים הביאוה כשם פסיקתא סתם ובעל זית רענן על הילקוט קיראה תמיד פסיקתא זוטרתא וכן כמה מהאחרונים.

המדרש לקח טוב על מגלת אסתר הוציא לאור הרב מהרש"ב בוויילנא שנת תרמ"ז עם הערות ותקונים ביחד עם עוד ב' מדרשים על אסתר מדרש אבא גוריון ומדרש פנים אחרים, קצבם יחד לאגודה אחת, והדפיסם בכרך אחר.

ישראל בשבת שובה) נובע ממקור פסיקתא זו וממנה יצאה ההוראה לכל ישראל, וע' באבדרהם בסדר הפרשיות וההפטרות, ובתרומת הרשן שאלה י"ט, ומ"ש שם בתוס' "פסיקתא" סתם, כוונתם לפסיקתא דר"ב, וכן הוועיקות כתב: "בפסיקתא דרב כהנא רבא" (עשרת הדברות דף מ"ג), וכן הוכירו רבינו כננה בפ' הרמב"ם הלכות לולב (חבור על הרמב"ם גרפס בקושט' תע"ח), ובה' סוכה פ"ו הוזכר ב' מאמרים בשם פסיקתא דרב כהנא, בפ' המיוחס לרש"י על ב"ר (פכ"ח) כתב, "וכן מפורש בפסיקתא דרב כהנא" (אף כי לא נמצא המאמר בפסיקתא זו). הג"מ חיד"א ראה בקלף כ"י ישן גושן דף אחרון מפסיקתא וכתוב בסוף הדף: "חסלת וזאת הברכה ברוך המקום שיוכני להשלים פסיקתא דרב כהנא", וראה ג"כ בס' ישן איזה דפים על הפטרות וכתוב עליהם "פסיקתא דרב כהנא", וכן בכ"י הרשד"ל סיים בסוף, "חסלת פסקות דרב כהנא", ובכ"י אוקספורד סיים "חסלת פסיקתא דרב כהנא כו' שלמתי וסימתי כל הספר מרב כהנא" ע"ב, גם בעל מ"ע (פי"א ופנ"ז) מביא "פסיקתא דרב כהנא", רק בזמן האחרון ייחסו האחרונים גם פסיקתא רבתי להדפסת, לרב כהנא, ובדפוס שקלאב ברעסלויא ולבוב כתבו על שער הספר "פסיקתא רבתי דרב כהנא", מאשר ראו כי הקרמונים הביאו פסיקתא דר"ב, חשבו כי כוונתו אל הרבתי, לא כן בדפוס ראשון דפוס פראג גרשם בשער הספר רק פסיקתא רבתי, וע' בפסיקתא רבתי דפוס ברעסלויא שכל הגאונים בעלי ההסכמות אשר הסכימו על בעל "הגהות ופירוש" שם נמשכו אחרי האחרונים וקראוהו "פסיקתא רבתי דרב כהנא" רק האחד, הגאון ר' יחזקאל פיוול מ"מ דק"ק ווילנא בהסכמתו שדי בה נגא וקראוהו רק בשם פסיקתא רבתי לבר. וכן העיר גם הג"מ חיד"א וז"ל: "ובס' זה ינחמנו (דף לו) מביא מאמר הפסיקתא רבתי על שם פסיקתא דר"ב, ואין הדבר כן, אח"כ ראיתי בסה"ד שכתב: "פסיקתא רבתי דרב כהנא, מאמרים נוראים ונפלאים, מלוקט מתנאים ואמוראים מובא בתוס' ובמדרכי ע"ב", ואפשר שגם פסיקתא דר"ב קורין לה פסיקתא רבתי דר"ב עכ"ל הג"מ חיד"א, גם בס' ציוני פ' תשא הוזכר פסיקתא דר"ב. גם בא זכור בנגמא (שבת קנב) רב כהנא פסק סידרא קמיה דרב, פרש"י מסדר פרשיות של פסוקים, ואפשר שהכוונה על הפסיקתא שסדר אותה קמיה דרב, ורב כהנא סתם זה הוא הראשון תלמידו של רב ור' יוחנן [כי לרעת בעל סה"ר ג' רב כהנא סתם (בלי צורך שמות אבותיהם) היו, רב כהנא זה תלמידו של רב ור'י, ורב כהנא חבורו של רב יוסף לפני רב יהודה (עירובין זו), ורב כהנא תלמיד רבה (או רבא) ורבו של רב אשי (מגלה זו)] (ע' סנהדרין לו וברש"י שם, וברש"י ותוס' שבת קמז ד"ה רב כהנא), ובימי ר' חייא עלה מבבל (ע' מנחות כג: ובתוס' שם ד"ה כי סליק), ועלה לא"י ללמוד תורה מר' יוחנן (ב"ק קיו: ונ"ש בתוס' וברש"י, ותוס' גיטין פד: ד"ה ור'י, ושמה סדר הפסיקתא הזאת, אשר היא כלה קבוצת אגרות ירושלמיות, אסף וקבץ דברי תנאים ואמוראים אשר דרשו באגדה כעניני הפרשיות והיו לאחרים בידו, ועליהם יסד ר"ב מדרשו, והמאמרים שלא נזכרו בשם אמרם הם דברי רב כהנא, שנקרא הספר לה שמו, כן דעת הגאון רד"ב בהגהותיו על הפסיקתא (ב"י), ועוד נושה דעתו ויתר לומר כי בסדרה היה רבי כהן הנזכר בירושלמי (וע"פ הרגל בשמות אמוראי בכל קראוהו רב כהנא) שהיה בימי אמוראי המדרשים ר' לוי וחבריו (ע' סה"ר) וען כי כל הפסיקתא היא אגדה ירושלמית ע"ה הב"ר ושאר כל המדרשים (לבר התנא דבי אליהו שנסדר מן רב ענן בבבל) וכמה סוגיות הלכות שמוכאין בה הן כנוסח תלמוד ירושלמי, וכן נוסחי הברכות והתפלות, ולא נמצא בה דרש אחד מחכמי בבל, כי נסדרה עוד קודם סידור תלמוד בבלי, וב"פ נמצא בתלמוד בבלי גמערבא אמרי ונמצא המאמר בפסיקתא זו, ומזה ראינו כי כבר היתה פסיקתא זו מסודרת לפנינו. וע' במבוא לפסיקתא זו ממהרש"ב.

והנה מיום היותה, תברה ונסדרה [בזמן חבור תלמוד ירושלמי] עד הדרו זהה אשר אנחנו חיים בו, עברו עליה ערך אלף וחמש מאות שנה, ספונה טמונה וגנוזה היתה בכ"י באוצרות הספרים, אשר ליהנות לאורה הגדול לא זכו רק אחד מרבבה, מיתירי סגלה, עד אשר העיר ה' את רוח גבר חכם כעו, הוא הגבר הוקם על, חוקר נפלא, צולל במים אדירים עד תהום רבה, ומעלה פנינים, יקרים כספירים, הוא הרב החכם ר' שלמה באבער, יהי שמו מברך, ויאזור מתניו ויעמדם על שכמו מלאכה יחכמה רבה כזו, להוציא תעלומה אור, לברר לצרף וללבן את הנוסחא הישרה והמתקנת, לעבור על כל דבריה בעין חודרת ולהעמיק עד היסוד בה ולערוך עליה הערות יקרות ונחוצות, מ"מ משני התלמודים, ספרא ספרי ומכילתא מדרשים וילקוט וספרי קדמונים, למלא החסרונות ולתקן השגיאות אשר נפלו בה מירי מעתיקים שונים, לפרש מאמרים סתומים, לבאר הוראות מלות זרות אשר באו בה, ועוד ועוד סמה תקונים, ועם מבוא גדול המפיץ אור על הפסיקתא בכלל ובפרט, והגיהו ע"פ ד' כת"י אלה: כת"י הנמצא בצפת ונעתק במצרים, כת"י מעיר פֶּעַם באפריקא, כ"י מאוצר הספרים באוקספורד, כ"י מאוצר הספרים בפאראמא, ובישע חברת סקיצין גרדמים יצאה לאור בעיר ליק שנת תרכ"ח, ה' יגמור בערו ומעשי ידיו אל ירף לרלות עוד מטמונים ופנינים ממצולות הנשיה, כאשר הגדיל עד כה לעשות גם בספרים אחרים רבים אין ערוך אליהם, ותהי משכרתו שלמה מעמו בעד מפעליו הכבירים והנשגבים העומדים כרומו של עולם.

וירידתם, ונשיאותם ושפלותם, ומשך תנועתם, והוא מחכמי ישראל המפורסמים עכ"ל, ואנו אין לנו בה אלא מעט תקופות:

פרקי ר' יוסי. מובא ברקח (סי' ש"ב) וז"ל: ואמרין פ"א דברכות (ג.) תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחרבות ירושלים וכו' עד כשישראל נכנסים לבבנ"ס ולבמ"ד ועונין יהא שמיה רבא וכו', ובפרקי ר' יוסי מצאתי א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך והגיע זמן תפלת מנחה ונכנסתי לחורבה אחת מחרבות ירושלים להתפלל כו', ולא עוד אלא בשעה שישראל נכנסין לבבנ"ס ולבמ"ד ועונין אמר יוסי מברך אומר הקב"ה אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מתי אשוב לביתי מתי אשוב להיכלי, מתי אקבץ את שארית ישראל בני מבין האומות עו"ג שיהיו מהדרים ומפארים ומקדשים קדושת שמי הגדול ע"כ:

פרקי בן עזאי. הזכיר רש"י (ברכות ד' כב.) ר' יהודה אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ, פי' הלכות ד"א, כגון דרכם של ת"ח שהיא כרייתא ופרק בן עזאי הנותן ד' דברים אל לבו עכ"ל. ותוספות (ערובין נג: בד"ה משיירין) וז"ל: בפרק בן עזאי קתני משיירין פאה במעשה קדרה ואין משיירין פאה במעשה אילפס, ויש"ל הגיה, במסכת דרך ארץ פרק הנכנס:

מדרש פליאה א.) מתחיל בראשית ברא אלהים כו' הה"ר אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי. וכן בכל הפרשה מתחיל פסוק ופליאות נשגבות מדובר בו, דפוס וויניציאה ישר:

פסיקתא דרב כהנא ב.) מאמרים נפלאים ונוראים והוא מיוסד על סדר הפטרות ד' פרשיות: פסיקתא

הערות ונוספות מהמו"ל

א) ונקרא ג"כ ספר הפליאה ויש קורין לו מדרש נחום בן הקנה. בהקדמת ספר מגלה עמוקות מיחסו לר' נחוניא בן הקנה התנא [כי פליאה בגימ' נחוניא עם הכולל]. בשפתי ישנים וסה"ר מיוחס לאביו הקנה. הרמ"ע מפאנו במאמר אם כל חי מספרו עשרה מאמרות (ח"א סי' י"ו) מיחסו לה"ר אביגדור קרא מפראג, ובכ"י מינען נ"ס 22 מיוחס לר' אלקנה בן ירוחם ושם נ"ו 95 גופא עוד שם זקנו ר' אביגדור. ובספר קרית כתוב בפליאה של ר"ג קארו, ובס' תקון יששכר כתב: ובס' געמי מצות לר' קנה וז"ל בן ר' אביגדור ממשפחת ר' נחוניא בן הקנה וכו' ובס' סתרי תורה הנקרא פליאה וכו' ע"כ וכנראה הוא חלק אחד מס' הקנה, ונדפס בקאריץ תקס"ד.

ב) ובכת"י די רומי נקראת גם מדרש הפטרות. הפסיקתא העתיקה הזאת נסדרה בזמן חבר תלמוד ירושלמי, זה ערך אלף וחמש מאות שנה. היא הפסיקתא אשר ממקורה ומעינה שאבו בעלי המדרשים, ונאנוי קדמאי רב אחאי גאון בשאלות, ר' אליעזר הקליר, רב סעדיה גאון ורב האי גאון, ר' שמואל בן חפני גאון, בה"ג, הערוך, רש"י ובעלי התוס', אור זרוע, שבלי הלקט, הרקח, העיטור, הראב"ן, הסמ"ג, המדריכ, בעל ארחות חיים (ר' אהרן הכהן סלוניל), המנהיג, מנורת המאור, אבודרהם, ילקוט שמעוני ועוד רבים, כלם שאבו ממעיני פסיקתא זו דרשות יקרות ופנינים יקרים בבאורי מקראות, והיתה חשובה בעיניהם כ"כ, עד אשר גדולי הפוסקים הנזכרים הביאו מאמרים רבים ממנה גם לפסק הלכה.

בתשובת רבינו משולם ב"ר משה (אחר מחכמי אשכנז הקדמונים ושאל פי חכמי ירושלים בזמן רבותיו של רש"י) שהשיב לאחיו ר' נחמיה לענין הפטרת חתן שנדחת מפני ג' דפורענותא וז' דנחמא, הכתובה בפרס הגדול לרש"י (סדר פרשיות ד' ס', דפוס קישטנטינא תקס"ב), נמצא ראשונה יחס הפסיקתא לרב כהנא, וז"ל שם: "לפי שאותן הפטרות נפסק רב כהנא, נמנו וגמרו שלא להחליפם בהפטרה אחרת", וחשובה זו מובאה גם באור זרוע הגדול (סי' שצ"ו ותס"ד), וז"ל: "אשתקד בשנה שעברה ישבו קהלנו ונתישבו בדבר, נמנו וגמרו שלא להתליף אותן הפטרות שאומרים באלול ומט"ו כאב ואילך, באותה הפטרה של חתן, הואיל ופסקה רב כהנא", וכן מובאה גם במדרכי (פ"ד דמגלה) וז"ל: "כתב רבינו משולם כו' שלא לדרות הפטרות גז"ר אר"ק שד"ש [נחמו, ותאמר ציון, עניה מוערה, אנכי, רני, קומו, שוש אשוי, דרשו, שוכה] הואיל ופסקה רב כהנא" [וע' בתוס' מגלה לא ע"כ ד"ה ר"ח מבוואר בהדיא שכל עיקר המנהג הקדוש הזה של הפטרות ג' דפורענותא ושם דנחמא ותרתיה דהיובתא (דרשו בצום גדליה ושובה ישראלי

שפרקי ר"א לא נדפס כלו כאשר תראה בספר ציוני (פ' ויצא) כתב וז"ל: בפרקי ר"א רב אמר אנא הויתא בכרכי הים ושמענא דתו קריין לגרמא דשדרא דאשתאר בקברא מכל גופא בתואל רמאה, שאילית עליה אמרי הוא ברישיה דחויא דאיהו רמאה. ותהוא גרמא הוא רמאה מכל שאר גרמין דתניא א"ר שמעון ההוא גרמא למה אשתאר יתירא מכל שאר גרמין [משום דאיהו רמאה דלא סביל מעמא דמווני דבני נשא כשאר גרמין] ובגין כך הוא תקוף מכל שאר גרמי והוא ליהוי עיקרא (צ"ל עקבא) דגופא וגופא אתבני מניה הה"ד בת בתואל הארמי כו'. ולא מצאתי זה המאמר או מקצתו בפרד"א הגרפס א' אולי הוא באותיות ר"א שהוכרתי באות א' ב'. ובספר אדם שכלי הנקרא הדרת קדשג' בעיקר י"ג בפ' וז"ל: וכן בפרקי ר"א אמר ר' שמעון ההוא גרמא למה ישאר יותר משאר גרמי משום דאיהו גרמא לא סביל מעמא דמווני דבני נשא, ובגין כך הוא תקוף מכל גרמי והוי ליה עיקרא דגופא אתבני מניה כו' עכ"ל. וכן מביא בספר כל בו (סי' ט"ו) וז"ל: ואחר כל התפלות אומר עלינו לשבח, בפרקי ר"א אומר שבח גדול יש בעלינו לשבח על כן צריך לאמרו מעומד וכו' עכ"ל ולא נמצא בנוסחאות שלנו. וכן בס' פענח רוא על התורה (פ' תזריע) וז"ל: בפרקי ר"א יש דקבת ארנבת טוב להרין עכ"ל. וכן כתב החבר בספר הכוזרי (מאמר רביעי סי' כ"ט) וז"ל: ונשאר עדין מן החכמה המיוחדת בענין זה (ר"ל חכמת התכונה) ספר הנקרא פרקי ר"א בן הורקנוס, בו מדת הארץ וכל אחר מהגלגלים וטבעי הכוכבים והמולות והצורות ובתיבתם וטובתם ורעותם, ועלייתם וירידתם

הערות ונוספות מהמו"ל

בפרד"א והמה היו תלמידיו ורבים מהם תלמידיו תלמידיו שהיו אחרי מותו [גם זה טעם קלוש הוא, ויכול היה כי נוספו על הפרד"א באמת כמה מאמרים מתלמידיו תלמידיו אח"כ, וכמ"ש המחבר וז"ל בכלת זהר אצל רשב"י, ע"ש]. ג) כאשר יאמר תמיד "ר' אליעזר אומר" (ד) כאשר ידבר מר' אליעזר בלשון נסתר בגוף שלישי [גם הטעם הג' גם הטעם הר' חלשים הם וכמ"ש לעיל]. ה) כאשר הפרד"א סותר לדברי ר"א בשאר מקום וביחוד ע"ד חשבון התקופות; הנה יספר כי ר"א היה ע"ה ובב"ר א' ובירושלמי מגלה פ"א מצאנו את ר"א בין התינוקות שדרשו מנצפ"ך; בפרד"א יאמר פינתם זה אליהו וא"כ היה כהן ובב"ר יאמר ר"א (פ' ע"א) דאליהו משבט בנימין היה [וא"כ נוכל להעמיד הה' טעמים רק על א' והוא טעם החמישי, אשר גם זה הטעם איננו איתן אמין וזווק כ"כ בעיני]. ופני עור מ' טעמים החליט כי פרקי ר"א נכתבו בא"י ולא בבבל, ע"ש. והוא החבור הראשון אשר לא נמצא אתנו כחיד קידם לו כינן שנחתם החזון כתיבת ספרי הנבואה (רר"ל).

נדפס ראשונה קושט' רע"ד, ויזניא ש"ד ושד"מ ושס"ח, סבינוטה שב"ז, לובלין שנ"ח, קראקא שע"ז, דיהנפורט תנ"ג, אמ"ר תס"ח—ט' ותע"א ותפ"ה, פראג כלי שנת דפוס, ושס תקמ"ד, זאלקווא תקנ"ד, שם תקס"ה עם הגהות קצרות, הוראדנא תקנ"ז, ברויטשוב תקע"ח, ווארשא תקצ"ב, לבוב תרו"ח, ועס פ' בית הגדול מה"ר אברהם אהרן ברודא וזילנא תקצ"ח, ועס פ' מהר"ז איינהארן ובעל פ' מהר"ז על מה"ר הנמצא מדרש תנאים שם תקצ"ט. ועס פ' הגאון ר' דוד לוריא מביחב (רד"ל) ווארשא תרי"ב.

(א) ע' לעיל מה שהעירותי בהקדמת המחבר צד 4.

(ב) אמת נכון הדבר, כי רק מיט מהרבה נדפס ממנו עד היום, כי כיום כביר מצאה יד הרב החכם חח"מ הורוויץ הוושב בפפד"מ לקבץ נדחו מאמרים רבים וכן שלמים, מפזורים ועיר שם ועיר שם, עד אשר הצליח לעשותו שלם כיום נתחננו, והוא מחזיק עתה כמעט מישה מאשר הוא בידנו היום, ונוסף ע"ז הגיהו ותקנו משפוני טמוני ששה עשר כתבי יד ישנים הנמצאים בבתי ערך ספרים ישנים (הכ"י היותר קדמון מהט"ז כ"י אשר באו לידו הוא הכ"י קאזאנאטא ברומי משנת פ"ה (1825)) והנחנו עומד הכן להוציא לאור בקרב הימים עם פירושים והגהות כת"י מגאוני עולם; פירוש רבינו יהודה בן נסים, באור כעל בחינת עולם והגהות הגר"א ור' יעקב עמוד ז"ל.

(ג) מחברו הוא הר"ר שבע"ן בר שמואל, והרמ"א בספרו תורת העולה (ח"ג פ"ד) מביא וז"ל: וכן יסד רבי שמעון הגדול בתפלתו הדרת קדש". והוא על י"ג עיקרים ועניני מוסר וחסידות, ונדפס בטהנגען ש"ב, ליכדין שנ"ט, הוראדנא תקנ"ז, זאלקווא תקס"ה.

אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בדבר שקלסתיך בתוך ששים רבוא מקדישי שמך קנסת עלי מיתה שנאמר הן קרבו כו', כל מדותיך מדה כנגד מדה [שמא מדה רעה כנגד מדה טובה וכו'], א"ל הקב"ה למשה אף זו מדה טובה היא שאמרת לך הן שנאמר הנה אנכי שלח מלאך, הן צדיק בארץ ישלם (משלי יא), הנה אנכי שלח לכס את אליה הנביא (מלאכי ג), בשם שהעלית אותי על ששים רבוא כך אני מעלה אותך לעתיד לבוא על נ"ה צדיקים גמורים שנאמר הן בגימטריא נ"ה. אמר ר' יוחנן עשר מיתות כתובות על משה כו' כו', א"ל יש בי כח יותר מכל באי עולם, א"ל ומה כחך, א"ל אני בן עמרם שיצאתי מהול ממעי אמי, וביום שנולדתי פתחון פה והלכתי כרגלי דוברתי עם אבי ואמי ואפילו חלב לא ינקתי, וכשהייתי בן שלש שנים התנבאתי ואמרת שעתיד אני לקבל התורה בתוך להב אש וכו'. ראה שהוא מאמוראים כמו ר' אייבון ור' יוחנן כמו שתשוב תראה דעתו:

פרקי ר"א הגדול א. בן הורקנוס. מדרשים תמוהים וחרושים וספורי מעשיות מימות עולם [נ"ד פרקים], נדפס בוויניציאה שס"ח. ודע קורא משכיל שפרקי

הערות ונוספות מהמו"ל

אהרן אשר גם הוא חלק כס' דה"י של משה, נדפסו כלם יחד בדפוס קושט' רע"ז בצרוף ישר ספרים אחרים, וויניציא ש"ד ועוד שאר דפוסים שונים, גם נדפסו פטירת אהרן ופטירת משה בקובץ בית המדרש ח"א, גם נדפס פטירת משה הנ"ל עם ר"א נעתק ע"י המחבר ס' בית אהרן וקרא לו, "פטירת משה שם עולם" פפד"א תנ"ג ועוד פ"ר, וגם בל"א לבד ונקרא בשם נשיקות משה וזילנא תקס"ח, וכחיים נעתקו ונדפסו בכל המחזורים.

א) התנא ר' אליעזר הגדול בן הורקנוס [ג"א תתל"ג], תלמיד ר' יוחנן בן זכאי (סוכה כח) או תברו (ע' ביצה ה), הוא סתם ר' אליעזר הנזכר בגמרא והוא היה מתנאי קרמאי בזמן הבית. אביו הורקנוס היה עשיר גדול ודר סמוך לירושלים, וכשהיה ר"א בנו בן כ"ח [ג' אדר"ב כ"ב] שנה, עוד לא ידע קרוא אף ק"ש ותפלה ובהמ"ו, ויעזבו את עבודתו עבודת האדמה בבית אביו ויברח מפניו ויעל לירושלים ויבא אל רבן יוחנן בן זכאי לתלמוד תורה. בשיבת ריב"ז גרל והעלית בלמודו עד להפליא, עד כי התנא ר"ע היה אח"ז תלמידו (ע' פד"א פ"א יב). והיה זה בזמן הבית ואחר חרבנו (סוכה כח). והוא חבר את הס' פרקי דר"א, כדעת הכוזרי והיוחסין וצ"ד וכה"ר; ובעל אוצה"ס כתב כי יותר נראה שהוא לר"א ב"ר יצחק ב"ר יהושע ב"ר אבון, סתם והעלים יחסו ולא פירש מי הוא זה ר"א ב"ר יצחק ב"ר יהושע ב"ר אבון? ואני מצאתי שלשלת יחסו בס' מצרף לחכמה לר"ר יש"ר מקנדהזה שמביא בשם הרק, והוא: ר' קלינימס הזקן (אבי ר' שמואל החסיד אבי ר' יהודה החסיד משפירא) קבל מאביו רבינו יצחק ורבינו יצחק קבל מאביו רבינו אליעזר הגדול בר יצחק בר יהושע בר אבון, הוא ר' אבון זקני של ר' שמעון הגדול ממגנצא, ורבי אליעזר הגדול למד תורה לפני רבינו שמעון הגדול, כי אביו ר' יצחק נפטר כשהיה ר"א עדיין קטן ונגדלו ר"ש בביתו וילמדוהו תורה הוא ורבינו גרשום מאור הגולה ור' יהודה הכהן עכ"ל בקצור, ולפ"ז היה בימי ר' משה הדרשן ובימי רבותיו של רש"י ר"ר בר יקר ור"ר בר יהודה, ור"ר בר יהודה זה (רבו של רש"י) היה תלמידו של ר"א הגדול, רב נטרונאי ריש מתיבתא ורב עזריא גאון והבדולי כנחשו בשם פרקי ר"א בן הורקנוס. כבעל הערוך קרא לו שם תמיד בריתא דר"א, והוא השם הקדמון והישן, כי כארבעים שנים שונים יכונה שמו בספרים, גם רש"י (בראשית יג) ור"ת בס' הישר (ס' תרס"ח) קוראים לו כן, ותוס' כתובות (צט') בשם הגר"ר ר"א, — הראשונים שהזכירוהו הם ר' שמעון קירא (בעל הלכות גדולות לדעת הראב"ד), רב נטרונאי ריש מתיבתא, רב עמרם גאון, רב שרירא גאון, רבינו חננאל, ובעל שבלי הלקט בספרו מזכירו עמונה פעמים בשם פרקי דר"א וז' פעמים בשם בריתא דר"א. הרב החכם רח"ה הורוויץ במאמרו "אגרת פתוחה" הנספח למ"ע בית התלמוד וזכיה, כי ר"א בעצמו לא כתב את הפד"א, נפני ה' טעמים: א) באשר הוא בעצמו יספר מתולדותיו וכאשר נראה מתיבתא מעשה בראש פ"א מפד"א [טעם קלויש הוא, ויובל היות כי ה' פרקים הראשונים אכנס נוספו אחר כך לדעת מי הוא ר' אליעזר ותולדותיו, ואדרבה מזה שהתחיל בראש פרק ג' בלשון "ר' אליעזר בן הורקנוס פתח" נראה ומוכח שרק כאן הוא התחלת הספר, וכתב על עצמו בלשון נכחד כמו שכתב ר' הושעיא רבה ע"ע בראש ספרו בראשית רבה, שלדעת הרקת חברו ר' הושעיא רבה ורמזו שמו בגימטריא, ואהיה שעשועים" עם ה"ב אותיות, המתחיל בראש החומר בפסוק זה, וכן נמצא אצל כמה מחברי ספרים כ"ב]. ב) הנאים רבים נמצאים בפד"א

הצבאות ויקר מכל החיילות במלוכה ויקר ומפני מה קוראין לך בשמי מרום נער ואמר לי מפני שאני חנוך בן ירד, ובשחמאו בני דור המבול ואמרו לאל סור ממנו וכו' או העלני הקב"ה מביניהם להיות עליהם עד בשמי מרום לכל באי עולם, כרי שלא יאמרו הרהמן הוא אכזרי ח"ו וכו' ואף אם הם חמאו בניהם ובנותיהם (בספר חכם הרוים גורם בנים ובנות מה חמאו סוסיים ופרדיהם וכו') מקניהם וקניניהם בהמות וחיות ועופות מה חמאו אשר נאספו עמהן ואברן הקב"ה מן העולם לפיכך העלני הקב"ה לעיניהם לשמי מרום להיות עליהם לעד לעוה"ב כו'. באותה שעה כשהעלני הקב"ה לשמי מרום, באו ג' מלאכים מן מלאכי עזא ועזאל, והיו מסטינים עלי ועליהם בשמי מרום ואמרו לפניו, רבש"ע לא יפה אמרו לפניך הראשונים שלא תברא את האדם, והשיב להם הקב"ה אני עשיתי ואני אשא ואני אסכול לבד, וכיון שראו אותי אמרו לפניו, רבש"ע מה מיכו של זה שעלה למרום לא מבני בניהם של אלו שנאברו בימי המבול הוא (לא הכנתי מלות מבני בניהם) ומה מיכו ברקיע, והשיב להם עוד הקב"ה ואמר להם מה טיבכם שאתם נכנסתם לדבר ואני הפצתי בו יותר מכלם, להיות שר ונגיד עליכם בשמי מרום, מיד עמדו כלם ואמרו אשריך ואשרי הורריך שרצה כך קונך, ומפני שאני קטן ונער ביניהם ונער אנכי בשנים, לפיכך קורין אותי נער עב"ל. ודע ידיר הקורא, מ"ש העיוני פרשת בראשית וז"ל: דע שמאנוש ואילך בא רפיון וחלש בעולם, מה היה חמאם גלה איש סודי (כוונתו על בעל הרוקח שעשה כפר סודי רוי) שהיו מהלכין בסוף העולם ועד סופו, ומביאים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, ועשו מהן ע"ז בד' רוחות כשעור אלף פרסה והיו מורידין חמה ולבנה כוכבים ומזלות, לשמש להם כדרך שמשמשין לפני הקב"ה, והואך היה היכולת בידם, אלא שמחזאי ועזאל למדו להם כל מעשה כשפים ואז קטרגו המלאכים ואמרו מה אנוש כי תזכרנו. (אמר הכותב הוא מ"ש רז"ל בב"ב (מזו), במתניתא תנא יורד ומתעה ועולה ומרגזו, שמלאכי שמחזאי ועזאל למדו להם מעשה כשפים והם קטרגו, כמש"ל בע' שמות למט"מ שהבאתי לעיל), מה אדם לא נאמר אלא מה אנוש, שהיה ראש לע"ז ואז עלתה השכינה שנאמר עלה אלהים בתרועה עב"ל, וזה המאמר לקוח מע' שמות למט"מ ועיון שם יותר באריכות, וכן הביא מה שהביא בעל ילקוט ראובני (פ' בראשית דף כג עמוד א' ב' ג' ד') אמר ר' ישמעאל וכו' בשם סודי רוא ודף כ"ה ב' בשם חכם הרוים הכל תמצא בע' שמות למט"מ. ותוספת (ביבמות מזו: ד"ה פסוק) קראו אותו פסיקתא, וז"ל: ובפסיקתא בע' שמות למט"מ (מונה ג"כ נער עב"ל: ספר העיון ב). השפתי ישנים ייחסו לרב חמאי גאון. אבל מצאתי נאמן להחסיד ר' ש"ט בס' האמונות (שער ד' פ"ז) וז"ל: ובספר העיון לרב חמאי ראש המדברים, המקובל הגדול מחכמי המשנה והתלמוד כו', ולא הוכיח גאון, וברקאנטי פ' בראשית על פסוק ויתהלך חנוך וז"ל: ובלשון זה כתב רבי חמאי בכפרו הנקרא ספר העיון אל המר בו לכוון לבך בו בעת התפלה עב"ל:

אות פ

מדרש פטירת משה (ג). מובא בילקוט פ' וילך ומתחיל: הן קרבו ימין למות א"ר אייבו

הערות ונוספות מהמ"ל

(א) ועיון מ"ש המחבר גם בהקדמתו למדרש אגדת בראשית.

(ב) הוא ס' קבלה וסודות על עניני מציאות השם ובאור כל הספקות בעניני אחרות, וזכמה תפלות, ד' כת"י רד"א שונים. ראשית: נדפס בספר לקוטים מרב הא גאון ס' ה', וסופו שם בשם שער השמים (קבלה על סוד המרכבה והחשמל) המיוחס לר' יוסף ב"ר אברהם גיקטיליא, הנדפס בווארשא הקנ"ח. (ג) הוא מדרש אגדה על מות משה רבינו ע"ה והוא חלק בס' דה"י של משה, גם מדרש פטירת

עצת חכמה לשלמה המלך. מובא בזהר פרשת ויחי (דף רכה ב): אמר ר' יוסי וראי הכי הוא והא אשכחנא מלי בספרא דשלמה מלכא ההוא עלאה דקרא ליה **עומא** דחכמתא דכלא, ורב המנונא סבא הכי גלי ואמר דהא אחזיו ליה דיתיר כו' עכ"ל:

מדרש עשרת הדברות א). מובא בבחיי פרשת נח, רז"ל אמרו (סנהדרין קמ). דור הפלגה אין להם חלק לעוה"ב, מאי עבד, אמרי דבי ר' שילא, נכנה מגדל ונעלה לרקיע ונכה אותו בקרדומות כדי שיוובו מימיו עכ"ל. ומסיים במדרש עשרת הדברות וז"ל: כדי שלא יעשה לנו כמו שעשה לדור המבול ונעשה שמים חתיכות, ונעשה מלחמה עם המלך שבשמים, והיו באותו המגדל ע' מעלות לטורח, וכנגדם ע' מעלות למערב, והקב"ה ירד שם עם ע' מלאכים ובלכל לשונם עכ"ל. והוא דרשות על עשרת הדברות כו', בביבליאטיקא של רד"א אצל המבורג, ושמעתי מאיש נאמן שראה אותו בדפוס בעיר ברלין אצל השמש, ונדפס עוד הפעם בזאלקווא ולא נמצא שם המאמר שהביא הרב רבינו בחיי ונראה שהוא רק קצור ממנו (2):

ג) ע' שמות למט"ט ד, שגלה ר' ישמעאל מה שקבל בעת שעלה לשמים. ד' אמשטרדם. רז"ל אמרו (יבמות מז): א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן פסוק זה שר העולם אמרו נער הייתי גם זקנתי (תהלים לו), ועיין הוס' ד"ה פסוק זה וכו' ומסיק ובפסיקתא בח' שמות של ממטרון מונה נמי נער עכ"ל, ז"ל בע' שמות של מט"ט (ובחולין ס. תוס' ד"ה פסוק זה כו' וז"ל א"נ מה שקרא הפייט לממטרון נער לא בשביל הפסוק נער הייתי, אלא לפי שכתובה בספר יוסיפון דלממטרון יש לו שבע (ס"א שבעים) שמות וחשיב נער עכ"ל, ולא ראיתי בספר יוסיפון נזכר מזה, ובדואי ט"ס הוא ולא ידעתי לכוונת וז"ל: אמר ר' ישמעאל אמרתי למט"ט מפני מה אתה נקרא בשם קונך, בע' שמות וגדול אתה מכל השרים, וגבוה מכל המלאכים וחביב מכל המשרתים ונכבד מכל הצבאות

הערות ונוספות מהמו"ל

א) הוא אגדות על עשרת הדברות על כל דבור ודבור מענינו, נוסר על חג שבועות, ובאחד מכת"י וואטיקאן כדומי נקרא הגדה של שבועות, נדפס ראשונה מיראה שי"ד, ויוניצא שס"ה, וזיוונא ת"ו, לובלין עם ס' ארחות חיים של"ב, זאלקווא תק"ע, וזטאמיר תר"י. ועם צוואת ר"א הגדול לבוב תר"ח, גם נדפס בקובץ בהמ"ד ח"א, ועוד כמה פעמים בווארשא גם עם ע"ט.

ב) אכנס ביד הר"ר רייפמאן נמצא בכת"י יתר גדול מאד מהנדפס, ועל השער מפורש שם המחבר ר' אשר בן משלם ועם הקדמה יפה בדרך משל מאיש ושמו ר' יעקב (תוספות על קידוש תר"ד).

ג) [הוספה]. מדרש עשרת מלכים בת"י די רומי 327. ענינו הוא ע"ד העשרה מלכים שמלכו מסוף העולם ועד סופו (הרגום שני). הקב"ה הוא ראשון והוא אחרון, נמרוד, יוסף, שלמה, אחאב, נבוכדנצר, בורש, אלכסנדר מוקדון, משיח בן דוד. — נדפס ראשונה ע"י הרחמ"ה בבית עקר האגדות ח"א (פסד"מ תרמ"ב). וע"ש בראש דבר שהוכיח כי המחבר היה זמן מעצר לפני הגאונים האחרונים, זה ערך אלף ומאתים שנה, וען כי כל דבריו נסבו אך על מלכות ישמעאל, ולא זכר את הנוצרים ומלכות אדום. ומקומו היה בארצות מלכות ישמעאל, בראשי כתוב: "בשם היוצר גבוהים וגמורים אתחיל לכתוב עשרת המלכים שמלכו ושימלכו מסוף העולם ועד סופו", ובסופו: "ברוך רחמנא דייען ברוך נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה אני שמואל כר' יוסף הסופר ש"ץ בן כבוד ר' שמואל הסופר מ"ב בן כבוד ר' חפץ הסופר ז"ל כתבתי ספר זה שנקרא שמו פרק חלק וסימתי אותו בראש חרש טבת והוא יום חמישי בשנת חמשת אלפים וחמשים ליצירה באון קשתיל והאל ברחמיו יצילנו מן הצרות שאנו שרויים ויראנו בכנין בית הבחירה עם כל ישראל ויתודה אמן ואמן".

ד) הובא לכה"ד ע"י ה"ר משה ב"ר מנחם גראף 1678 וחסר מקום הדפוס, ואולי הוא דפיס אמ"ד כמ"ש המחבר, ואולי הוא ספר שבעים שמות של המלאך, וענינו מרכבת יחזקאל עם שמות גוראים, הנרשם בכת"י ר"ר אפנהיים תקכ"ב, ובדפוסו הנדפסת המדריג תקפ"ו המכונה בשם קהלת דוד (ע"י ה"ר אייזיק כעמץ) תחת נו' 315.

סוד העיבור. חברו שמואל, ובספר ריאל (ד' יח ב) ו"ל: ובספר שבתי שםפרש ברייתא דשמואל וכו' עכ"ל. ו"ל רש"י בפ"י ב"ר פ"ו: ומשום דקים לן בברייתא דשמואל ירחינא, ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים, יום ה' היה והמולד היה ביום ד' אחר חצות בתחלת שש אחרונות עכ"ל, ושם בפרשה נ"א ו"ל: צנים פחים ומפרש בברייתא דשמואל צנים שני מיני צנה שהאדם נכשל בהם. פחים שנים, אף שני מיני חמימות הן שהאדם נכשל בהם עכ"ל. והרמב"ן כתב בפ"י איוב (כו) ו"ל: נחש בריח אבל בברייתא דשמואל של סוד העיבור אמרו, נחש בריח, בעבור שהוא כמו מעוות והוא מברוח מן הקצה אל הקצה עכ"ל, וכן הביא רש"י בפ"י ישעיה (ט יג) כפה ואנפיו יום אחר ו"ל: ובברייתא דשמואל מצאתי שיש מולות ברקיע ממונים ואלה שמותם עכ"ל א):

מדרש סידורו של עולם, הובא בבחיי פרשת קרח (טו לנ) ו"ל: ושאלו הוא המדור התחתון וכן כתוב ישונו רשעים לשאולה כל גוים שכח אלהים ודרשו ר"ל לדיומא התחתונה של שאול, וכו' שישונו ולא אמר ידרו, ירמוז לתוקף היסורין שאין להם קץ, אחרי שהם נאכלים באש של גיהנם, הם חוזרים ומתחדשים כבתחלה, כדי שיהיו עוד למאכלת אש, וכן חוזרים חלילה לדורי דורות, וזהו לשון ישונו רשעים לשאולה, וראיתי במדרש סידורו של עולם, שאול מדור השביעי הוא הציו אש וחציו ברר והרשעים קופצים שם מאש לברר ומברר לאש ומלאך של גיהנם מורד אותם כרועה המנרד את צאנו מהר לגבעה ומגבעה להר שנאמר כצאן לשאול שמו וכו' עכ"ל:

אות ע

ספר עדינות. הביאו ר' אהרן הוקן בספר קרנים מאמר י"ג ו"ל: וזהו שכתב בספר עדינות זבובים אכלו לאיוב, וכתב הגאון ר' שמשון מאוסטרפאלי בפ"י דין ידיו ו"ל: הנה ספר עדינות חברו ר' שמוען הגדול (מגדולי לותר) ואמרו בקבלה שמקורו בא מאנשי כנסת הגדולה מעזרא הסופר, והוא כלו קדש קדשים פלאי פלאות, ונמצא אתנו קצת ולא כלו, כי שמעתי שגנבוהו עו"ג עכ"ל. ועיין שם דבר נפלא בטבע הזכוב ב):

עצת

הערות ונוספות מהמח"ל

(זו) ברייתא של פנים שני. וישלחו וזמא בהגהות לפי הר"ש פרה פ"ח משנה ז'. מדרש שני בפנים אחרים רש"י סוטה טז ו"ל: ובספרי לא תני הכי להך ברייתא ואומר אני מדרש שני הוא בפנים אחרים. ברייתא דספרי ע' רש"י מנהדרין כ"י ו"ל: ולשון זה מצאתי בברייתא דספרי ולא בספרי שלנו, אולי כוונתו על הספרי וזמא, מדרש פנים אחרים של וישלחו בעיקר ערך בידם ב' וערך טג כתב, ובמדרש פנים אחרים של וישלחו לענין ציצית (אוצה"ס). וכה שחשב הרב פני משה על היושלים בהוריות, ב' דספרי וזמא הוא פסיקתא [ווסרתא] נראה שאינו אמת וספרי וזמא לחדר ופסיקתא ווסרתא לחדר (שה"ג):

(א) [סופספ]. סוד שם המיוחד. ר' נחוניא בן הקנה. משם הו"ה ושאר שמות הקדושים, ע' בס' נובלות חכמה ליש"ר מקנדריא דף קצ"ח (שפתי ישנים). ונמצא ג"כ בכ"י יה"ש אבל בלי שם מהכר].

(ב) [סופספ]. מדרש עזרא. נזכר בהקדמת הר"ר תם נ' יהי"א לס' יומיון. ו"ל שם: ואמנם יוסף [בן גוריון] הכהן והוא הגדול אשר כיוונתנו אליו כבר נודע ענינו ושלמותו ע"פ ר"ל במדרש

עזרא ובמדרש דברי הימים וכו' — הוא בעל שו"ת אהלי תם הגדס בס' תסת ישרים. הוא חבר כסה חבורים, הבור גדול ברוב דיני הגמרא והרבה שו"ת, חידושים פירושים ודרושים, ס' מעשה נסים או על הנסים באור על הר"ף במקום שאין שם פ' הר"ן, ספרים רבים בשאר חכמות, וכלם עלו על המוקד ביום בערה, ע' בהקדמת בעל תסת ישרים שם. את אביו הר"ר דוד אבן יחייא מזכירו מן בית יוסף ביו"ד הלכות טרפות] וחזי מאן גבארבא הוא.

ספרא דר' כרוספדאי. מובא בתקוני זהר על פסוק זה ספר תולדות אדם ובוהר מובא ספרא דרב המנונא סבא, ספרא דאדם קדמאה, ספרא דשלמה מלכא, ספרא דחרשין (של שלמה) סוד העבור. וספרא דחרשין דשלמה נעתק אצל האומות וקראין אותו קלאויקולא שלאמאניש, ומיטום הביאו מירושלים, ונדפסו מ"ז נוסחאות ואחד בא לידי ואל עמו אביאנו: א)

הערות ונוספות מהמח"ל

ספרא דר' ייסא סבא נזכר בתיקונין. — **ספרא דחנוך** נזכר בוהר ותיקונים בכ"מ ומהם בתיקונים דף קל"ו וקל"ו וע' לעיל חנוך צד 64. — **ספרא דר' כרוספדאי** חמיר לבא נזכר בתיקוני זהר דף קלו וקלז. **ספרא דרב המנונא סבא** נזכר בוהר ח"ג דף ז' וס' רסב' וסחי בוהר פניהם לז'א' אשכחנא בספרא דרב המנונא סבא, ובתיקוני זהר ד' קושט' קלז. — **ספרא דאדם קדמאה** בוהר פ' יתרו דף ע' ברזא דרזין אמרו ספרא דאדם קדמאה דמתמן אתמשכא ספרא גניזא דשלמה מלכא, ובוהר חדש פ' יתרו.

(א) [הוספה]. **ספרא דצניעותא** מיוחס ליעקב אע"ה כספר יצירה לאברהם אע"ה, הובא בוהר סוף פ' תרומה. והארזי"ל חבר פירוש עליו ונמצא עצם כתב ידו בכתבי מהרח"ו ז"ל, והפ' ההוא בא ליד בעל ספר בן דוד מכ"ה ה"ר בנימין הלוי שהעתיק מכ"ה מהרח"ו עצמו ממש, ובהקדמתו לספרו בן דוד כתב שבהעתקות הפ' הנו' האחרות השחיתו והתעוּבו והפכו דברי אלהים חיים ח"ו, ובס' עומר מן על איראא וזמא להר"ר די לונזאנו (ס' יד) כתב שפ' ספרא דצניעותא עשאו רבינו הארזי"ל בבחרותו והשיג שם עליו ובס' בן דוד הנח"ל הנדפס ביהר עם ספר עומר מן הנח"ל (אמ"ד ת"פ) מרבה להשיב על השגותיו (שה"ג), גם ספרו אמרי אמת (להר"מ די לונזאנו) כולל בקרת על פ' הארזי"ל לספרא דצניעותא, והשגות על פ' מהרח"ו ז"ל ועל פ' ה"ר יוסף מערבי המכונה בן טבאל על נוקצת האיראא רבא, ובעל אוצה"ס בעיניו ראהו כת"י בוולנא, וזה אשר מצא שם בראשיתו: [אמר מנחם בן יהודה די לונזאנו ז"ל, לפי שידעתי שמורנו כמוסרי ז"ל עשה פ' למעט כספרי דלניעותא מעיונו נטרס עלה למדגת החכמה וטרס יגלה אליו דבר ה', לכן הסכמתי לכדוק הפ' ההוא עד מקום שירי מגעת ולהעיר המעיין על מה שראוי, כדתקן באבות ומעמידו על האמת, ולכן קראתי את קונטרס זה אמרי אמת, וכל אוסר האמת יקבל האמת ממי שאמרו, וז' אלהים אמת יתנו בדרך האמת, וכן יתחדשי שומע נאלצו מה האדם שיבוא אחרי המלך להשיב את האר"י אחרי מותו, ואיך לא יראתי לשלוח יד קולמוסי על משיח ה', אודיע למעיין כי אדרבה גם הוא לי ליושמה וישמח אדוני במעשי אלה, כי הרי"ל עשה הפ' ההוא נחתלת עיונו מסכנתו ולכן כלו כן קלת דברים אשר לא כן, ואח"כ כנות עליו רוס'ק רות חכמה וכניה אלו היה יכול היה מתקן או גונו, אבל לא יכול כי מיד שכתבו קפסו עליו אוכניו וכו' והעתיקו אותו וכו' ותפשט בעולם לרוב וכו' וכו']. וע' בשעה"ג מע"ג (אות א' ס' עז) שראה (אוולא) קונטרס כ"י שנתוכח הר"ר אברהם מונסון, תלמיד רבינו בצלאל אשכנזי בעל שיטה מקובצת עם מהר"ם די לונזאנו על ס' אמרי אמת שחבר להשיג על מהרח"ו ז"ל בחכמת האמת. — הראב"י"ה בעל ההשגות יוכיח על פני מדפסי מנטוגא כי לא כן עשו שהדפיסו ספרא דצניעותא בוהר בסוף פ' תרומה, ועיקר מקומו הוא בפ' בראשית כמו שנדפס בוהר גדול (היינו ג' דפוסים הראשונים: קרימונא לובלין ווילנאבא, ונדפסו בכרך גדול על חצי בויגין), כי לדעתו ספרא דצניעותא נתחבר קודם זוהר, כי זוהר מביא את הספרא דצניעותא כ"ז פעמים, היינו בוהר העקרי ח' פעמים (בשלח מו: נב: תרומה קע"ו תוריע מה: אחרי ס: נשא קמו: שלח קעה' ואתחנן רסב') ובאיראא וזמא (האוינו) פעם אחת דף רצא ע"א ובאיראא רבא שבס' נשא הובא, בצניעותא דספרא י"ח פעמים: (קכח' קל', שם ע"ב, קלאי קלג', שם ע"ב). — בספרא דצניעותא קלד', בצניעותא דספרא קלה' קלוי, שם ע"ב, קלה' קלטי, שם ע"ב, בספרא דצניעותא קמו: בצניעותא דספרא קמא' קמב' קמגי, שם ע"ב לפי שהספרא דצניעותא הוא ליעור מוסר בכל האיראא רבא, ואינו מקומו הראוי לו הוא בראש ס' זוהר, ועוד כי ספ"ד הוא פ' על פ' בראשית כ"י עיקר התחלתו הוא בראשית ואח"כ מפרש הפסוקים ויאמר אלהים יהי אור וגו' ויאמר אלהים יהי מארת וגו' ויאמר אלהים תדשא וגו' ומסיים ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם עד סוף הסדרא.

הפירושים על ספרא דצניעותא הם אלה: ס' הורד מלך מה"ר שלום בוואגלו (לונדון תקכ"ח ?). בכ"י רד"א נמצא פ' על ספרא דצניעותא להארזי"ל עם הגהות ה"ר אלעזר פערילש מפראג (רשימת רד"א תקמ"ב). בעל ס' עמק המלך עשה פ' עליו ונמצא בכ"י רד"א תקמ"ב, גם פ' כ"י לה"ר יחיאל מיכל אב"ד דאטנאווע (שפתי ישנים ח"ג). ספ"ר עם פ' הגר"א ז"ל מוילנא נדפס בוולנא תק"פ. שם תרמ"ג, [הוספה]. **ספרי אטא** מובא כמה פעמים בילקוט והוא ע"ד הספרי שבירינו, ונקרא ג"כ ספרי של פנים שני ברש"י ויקרא י ט, ובעל מ"ע (א"ב פ"ב) קורא אותו בשם רש"י (פרשה

ולהודיע עיקרי המשנה, כן כתב בהקדמת משנה תורה, וכן כתב בעל ס' צדה לדרך, ונ"ל שלמדו זה ממ"ש פרק מי שמתו [ברכות יח:] הוא הכה את הארי בתוך הכור ביום השלג דתנא ספרא דבי רב בימא דסיתוא, ומוה באו לומר דרב היה המחבר, ורש"י ז"ל לא כך היה דעתו בפ' א"ט (חולין סו.) שפי' תנא דבי רב קרי לברייא ששנויה בתורת כהנים דאקרי ספרא דבי רב לפי שהיה שגור בביהמ"ד בפי כלם, ומדבריו בגימין פרק האומר נראה, דסבר שר"ע סדרו ושנאו לתלמידיו, אבל לא באר מי כתבו וחברו. ובסנהדרין (פרק אלו הן הנחנקין) [פז.] סתם מתניתין ר"מ, סתם תוספתא ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה, ומוה רצו ללמוד קצת מהחכמים שמחברו היה ר' יהודה, ולדעתי טעו בזה, שכמו שאנו אומרים סתם מתניתין ר"מ, כוונתם שרבי המחבר וכששונה סתם הוא אליבא דר' מאיר, כן אנו צריכים לומר שהמחבר הספרא כששונה הברייא סתם שנאה אליבא דר' יהודה, ור' יהודה אמרה אליבא דר' עקיבא וזה אצלי הכרח גמור להכריע שרב היה המחבר ספרא יהיה מי שיהיה עכ"ל: וכתב עליו הרב ר' יש"ר מקנדיא בספרו מצרף לחכמה וז"ל: אמר יוסף אני הייתי מכיר הרב בוויניציאה (ר"ל בעל קרבן אהרן) וגם הוא נתן לי א' מחבוריו, וכשהראיתי לו מ"ש בת"כ פרשת מצורע (פ"א פרשה ב) אמר רב [ר' חייא] השבתי לפני רבי וכו', נשקני על ראשי שמשם ראה ברורה שלא ר"ע או ר' יהודה חברו, ואע"ג דנהירין ליה שבילי דספרא כשבילי דמתא שהוא המפרש לא שת לבו לדבר הזה, אבל מצאתי אח"כ שהיו ברייתות [של ת"כ] שגורות בפי ר"ל ור' יוחנן ואולי רב חברו ותיכף נתפרסם בעולם, או מקצת ממנו היו בפי הקדמונים, ועדיין לא חובר כלו וצ"ע עכ"ל, וכבר כתבתי בזה בתחלת הספר. [ועוד תשוב תראה בספרי (פרשת שלח) וז"ל: רבי אומר זו קדושת ציצית, ושם בסוף הפרשה מעשה שבאה לבית מדרשו של ר' חייא והוא כדעת הרמב"ם שרב חברו ולא ר' יהודה ולא ר"ש א:]

ספרא דרב ייבא סבא. ספרא דר' ייסא סבא ב. ספרא דחנוך השפתי ישנים כתב שנדפס שנת רע"ט:

הערות ונוספות מהמו"ל

רב וסתמו אליבא דר' שמעון, כולל ברייתות גדרשות ע"פ י"ג מדות התורה מסודרות מתוך פ' נשא עד סוף התורה כמו ספרא דלעיל ע"ס ויקרא, וויניציא ש"ו, הכבורג תקמ"ט, וזלצבאך תקמ"ב. — עם פי' זרע אברהם ח"א דיהרנפורט תקע"א, ה"ב ראדיוויל תקפ"פ, — עם פי' ה"ר דוד פארוו שאלוניקי תקנ"ט. — ועם תוספות מאיר עין באור קצר על המאמרים הקשים ומ"ב והנוסחאות והגירסאות השונות, והין תרכ"ד. א) לולא דמסתפינא הייתי אימר שנקרא הספר ויקרא בפי רז"ל ספרא דבי רב, כי הוא הספר שבו יתחילו התינוקות ללמוד בבי רב, לאמר: כבית הספר, כשיגיעו לשנות מקרא, היונו בהיותם בני חמש, יען כי בו נכללו תורת הכהנים ומעשה הקרבנות, וכי כן היה המנהג הזה עוד בזמן חכמי התלמוד, וכן מ"ש במדרש תנחומא פ' צו: א"ר אסיא למה הם מתחילין התינוקות של בית רבן ללמוד בספר ויקרא, אלא מפני שכל הקרבנות כתובים בו ומפני שהם טהורים עד עכשיו ואינם יודעים מהו טעם חטא ועון, לפיכך אמר הקב"ה יהיו מתחילין תחלה בסדר הקרבנות יבואו טהורים ויתעסקו במעשה טהורים לפיכך אני מעלה עליהם כאלו הם עומדים ומקריבים לפני קרבנות וכו' ע"ש, וזכרבה (יש) א"ר אסי מפני מה מתחילין לתינוקות בתו"ב ואין מתחילין בבראשית אלא שהתינוקות טהורין והקרבנות טהורין יבואו טהורין ויתעסקו בטהורין. וכנגד זה היו נקראים שאר החלקים כתורת משה בפי רז"ל בשם שאר ספרי דבי רב, שאח"כ בהשלים ובגמורם בבית הספר סדר ויקרא היו לומדים שאר חומשי התורה. ודע כי אין מקום בש"ס הנוכח ספרי דבי רב שיבוא בלא מלת שאר, וזו ראייה מוכחת כי כוונתם בשם ספרי דבי רב — שאר חומשי התורה, וכן פירש"י סנהדרין (דף פו') יומא (עד') ורשב"ם ב"ב (קדרי) ע"ש, וע' ברכות יא. ויוכל עוד היות כי רב שחבר הספרא הוא אשר קבע למנהג, שהתינוקות בהחלם ללמוד מקרא, יתחילו תחלה בספר ויקרא מפני טעם הג"ל, ב) ספרא דרב ייבא סבא הוא בעל הכאמר הסבא בזהר ריש פ' משפטים עד דף ק"ד, וע' בזהר ח"ג דף ז' ע"ב.

אמר אעלה וגו' (כראיתא בפרק כסוי הדם) [חולין פט]. וחירם בכללם שנאמר מושב אלהים ישבתי וגו', וחירם שהיה בימי שלמה בן אשה אלמנה הוא סממה נפתלי, והוא שנכנס לנן ערן בזכות הבית ששמש בו עכ"ל:

אות ס

(א) סדר עולם [רבא] (ג). ר' יוסי בן חלפתא. כתב השר דון יצחק אברנאל בהקדמתו לספר מלכים וז"ל: וכפי שקבלו חז"ל בסדר עולם באותם הדברים שהיו מקובלים אצלם כי אין ספק שהיה ביניהם ספר דברי הימים למלכי יהודה ולמלכי ישראל שמהם לקחו קבלתם עכ"ל. ודע שיש סדר עולם רבא הוספה על מה שנדפס והוא כ"י בקבוצת ספרים של רד"א. וראיתי בשבלי לקט (סי' נט) וז"ל: וכן צריך לזהר שלא להניח שקין מלאין קמח זה ע"ג זה, הכי איתא בסדר עולם עכ"ל. והיא נפלאה בעיני עד שמצאתי להגאון ר"י אזולאי בספר שם הגדולים שהביא סדר עולם שחבר ר' שמהה תלמיד רש"י, דינין. והוכיר שמו החכם הקארו בא"ח סי' לב. וכן הרמב"ם ז"ל חבר סדר עולם על כללי הגמרא. ומה שמיוחס סדר עולם ע"ש ר' יוסי, כי בפ' י"ז [מציען], "אמר ר' יוסי וכי אפשר לכן שיאה גדול מאביו בשתי שנים כו"ל להודיע שנו שהוא המחבר, ולכן אמרו (נדה מו: יבמות פכ:) והתניא בסדר עולם אשר ירשו אבותיך וכו' ואמר ר' יוחנן מאן תנא סדר עולם ר' יוסי, ר' יוסי תני לה ולא סבר לה, אבל ראיתי בפ' וז"ל: ותנא ר' חייא הנשמר בננה אסור משום גול כו' וצ"ע:

ספרא ר' יהודה. ספרי ר' שמעון (ג) (סנהדרין פו ע"א). כתב המפרש קרבן אהרן בהקדמתו וז"ל: הרמב"ם חשב בדעתו שרב חבר ספרא וספרי לאבא ולהודיע

הערות ונוספות מהמח"ל

(א) [הוספה]. סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא הוא תנא דבי אליהו ונדפס בווינציה ושוב נדפס עם פי' זקוקין דגורא ובעורין דאשא, כ"ב שה"ג. והעריך (ערך סדר) כתב וז"ל: סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא (כתובות קו), פי' משניות היצוניות הן, ורבא היו שלשה בבי וז' פרקין, וזוטא שנים עשר פירקין, ודאמרו בגמרא תנא דבי אליהו כלהון בגוויהו עכ"ל. מדבריו אלה נראה שאין זה ס' תנא דבי אליהו אשר עמנו היום כ"א שם ברייתא או מדרש קדמון שהיה נמצא עוד לפני מסדרי הש"ס וממנו לקחו כל מאמרי הש"ס המתחילים תנא דבי אליהו וכו', וזה הוא מה שלמד אליהו לרב ענין (כתובות שם), ולפי זה זה הקדמון אבד ואינו (וע' תוס' שם ד"ה והיינו) וזה שבידנו הוא מוכן מאוחר מאד וחביר בבבל בשנת ד"א תשל"ד בימי רב שרידא גאון, ואולי היה לעיני המחבר את התנא"א זה שבידנו גם הקדמון האבד ממנו, וע' בשה"ג ח"ב תנא דבי אליהו מה שהביא בשם באר שבע):

(ב) כולל ספורי סדר ההורות מכריזות עולם עד זמן אנדריאנוס קיסר עם סדר עולם וזוטא הוא חשיבין קצר מימות העולם עד סוף זמן רבנן סבוראי עם מגלת תענית וקבלת הראב"ד. הפוסקים הישנים הם: קושט"ר רע"ז, מנטיבא רע"ח, ווינציה ש"ה, באויל ש"מ, ועם זכרון דברי רומי אמ"ר תצ"א, פראג 1795. — ס"ע רבא עם הגהות ובאור הגר"א שקלאב תקס"א, ועם ב' באורים עץ יוסף וענף יוסף ווילנא תר"ה, ועם באור ר' יעקב עמק המבורג תקי"ז ועוד כמה העתקות בלשון רומי.

(ג) ספרא או ספרא דבי רב או תורת כהנים, לפי שמסודר ומחובר על ספר ויקרא, כולל ברייתות מדיני סדר קדשים וטהרות ע"פ י"ג מדות דר' ישמעאל, חברו (לפי רוב דעות) רב וסתמו אליבא דר' יהודה בר אלעאי, דפוס ראשון ווינציה ש"ה. — (עם פי' הראב"ד בעל ההשגות קושטנטינו?) — עם פי' קרבן אהרן ובראשו ס' כדות אהרן באור גדול על י"ג מדות דר' ר"ש, ווינציה שס"ט, דעסווא תק"ב. — עם פי' ר"ש משאנץ (מבעלי התוס') עם ציונים ומ"מ והגהות מה"ר יעקב דוד אב"ד דווישענרדא, וזאראש תרכ"ו. — עם פי' התורה והמצוה להגאון מלבי"ם בוקארעשט 1860. — עם פי' הראב"ם ומסורת התלמוד, ויין 1862. — עם ב' פירושים בשם עזרת כהנים ותוספות מה"ר צבי הירש ב"ר נפתלי הירץ הכהן דפאפארט ווילנא תר"ה. — עם פי' עשורית האופה לבוב 1848. —

ספרי או ספרי דבי רב או וי"שלהי או מדרש וישלחו ע"ש תחלתו המתחיל בפ' וישלחו: מן המחנה (נשא), בערוך ערך יתניף מביא בזה"ל: בווישלהו בסוף פ' אלה כסעי וכו', גם בערך ספר קורא לו וישלחו, חברו רב

מחופת אליהו רבא והוא מעין מעשה תורה שחבר רבינו הקדוש ז"ל וכו' עכ"ל, משמע מלשונו שהוא רק קצור מחא"ר, וא"א הנאון נר"ו השלימו מש"ס ותוספתא, ואני הכותב הוספתי ממדרשים כמ"ש לעיל א), ובכל בו פוסק הביא ג"כ בקצור יותר. ודע שהוא חסר מאמרים, לא די שהוא קיצר, שראיתי בס' כד הקמח שחבר רבינו בחיי ז"ל באות ה' [הלכנת פנים] וז"ל: ודרשו במעשה תורה הנעשה ע"י רבינו הקדוש, ז' דברים נוח לו לאדם שלא נברא ואל יראה אותם. ימות אדם ולא ימותו בניו בחייו, ימות ואל יצטרך לבריות, ימות ואל ימות מיתה משונה, ימות ואל יספר ביד בשר ודם להשתעבד, ימות אדם ואל ישתבח למדו, ימות ואל יתענה, ימות ואל ילבין פני חברו ברבים עכ"ל. ומעשה תורה שנדפס הוא לקוח מס' כל בו (ס' קי"ח) ושם נאמר רק עד עשרה ועד בכלל ובחופת אליהו חושב עד חמשה עשר ועד בכלל מ"ש בזה שלא נכתב בזה ב):

אות נ

נימוקי רב נחמן. ריש מתיבתא דסורא. מובא בספר כפתור ופרח לר' יצחק הכהן בר"ר משה פרחי [חבר ספרו ה"א פ"ב] וז"ל: מצאתי בנימוקי רב נחמן ריש מתיבתא דסורא, חירם מלך צור גוי נמור היה, והיינו דאמור רבנן כל זמן שאני משפיע עליכם טובה [בגמרא גדולה] אתם ממעיטים עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר וכו', אבל או"ה עו"ג אינם כן נתתי גדולה לנמרוד [אמר הבה נבנה לנו עיר, לפרעה אמר מי ה', לסנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות, לנבוכדנצר אמר

הערות ונוספות מהמו"ל

ס' חופת אליהו רבא הנדפס בסוף ס' ר"ח שגם הוא מונה והולך מאמרי רז"ל ממספר שלשה ער ט"ו). — החכם דוקסס בספרו חקירות בלשונות הרבנים צד 49 מביא בשם מעשה תורה כ"י כאמר זה: שלש מדות טובות ברא הקב"ה בעולמו ואלו הן יצר הרע וקנאה ורחמים, אם אין יצר הרע אין כל בריה מתעסק בפריה ורביה, אם אין קנאה אין כל בריה מתעסק בנטיעה, אם אין רחמים אין העולם עומד (ע' יומא סט ע"ב) ובמעשה תורה שבידינו היום איננו. — הרחמ"ה ככבוד חופה שלו מצא, כי גם רש"י ז"ל ידע או שמע מהם מעשה תורה; במס' סוכה (נב): ד"ה שבעה רועים כתב וז"ל: כמדומה לי דאמרינן בעלמא ויצחק להיכן אול? להציל בניו מדינה של גיהנם, כדכתוב כי אתה אבינו, ומאמר זה נמצא במעשה תורה שער ו' בסופו.

א) עיין עליות אליהו בעלית קיר (ס' ט"ט) בעדות הנאון רז"ל שראה ההוספות ומחוקים ב' כרבים, ב) בעל אוצה"ס הביא בין המדרשים „מדרש משה רבינו" וז"ל: „מדרש משה רבינו" מזכר בתוס' ב"ק (פב') וברוקח וילקוט (ראבי"ה דף כ' ע"א), ואולי הוא ס' „דה"י של משה" או „פטירת משה" עכ"ל, ואינו נכון. הלא כל עיקר מקורו הוא רק תוס' הנ"ל ובתוס' שם כתבו וז"ל: משיח דאכר במדרש, משה רבינו ע"ה עלה בחמישי לקבל לוחות האמונות וידר בשני ונתרצה לו המקום ולפי שהיה עת רצון באותה עליה ויוריה קעלו בשני וחמישי ולכן נהגו להתקנות בשני וחמישי וכו' עכ"ל. הלא נראה בעליל שכוונת התוס' במלת במדרש, במדרש סתם, והוא מדרש תנחומא, כמו שנדרשם בצדו: „במדרש תנחומא בפסוק זה' המטיר כ"כ הרוקח", והוא ברוקח ס' ר"ט וז"ל שם: ומה שמתענים יום ב' וה' אומר בתנחומא בפסוק זה' המטיר כשחטאו בעגל עלה משה בחמישי וסוף כו' יום היה יום ב' מיכן תקנו חכמים שמתענין יום ב' וה' בעליתו של משה ויירדתו וכן מדרש: ויבלי בפרשת בהעלותך עכ"ל. וכן ר"ת בס' הייצר (ס' תקל"ו) מביא מאמר זה בשם תנחומא וכן בשבלי הלקט הקצר כלל צ"ב, ובש"ס (ס' רע"ו) יבחיניא (ס' ס"ב) כלם יביאו מאמר זה בשם תנחומא ורק הראבי"ה לבדו יכנהו בשם „מדרש משה רבינו" ובעל אוצה"ס נמשך אחריו, ולברוא שם „מדרש משה רבינו" בשביל מאמר אחד לבד אשר ידבר בו ממשה רבינו אינו בראי. ומאמר זה אינו בתנחומא הנדפס אשר ביריני היום רק בתנחומא כ"ל הקדום והישן אשר יצא לאיר ע"י הרב החכם באבר בפי' וירא פסוק זה' המטיר וס' ט"ו). — „מדרש פטירת משה" מביא הילקוט ממנו מאמר ומציין עליו „מדרש פטירת משה" בפ' וילך בפסוק הן קרבו ימך, יעור בכ"מ בילקוט ומדרש זה נדפס מחדש בקובץ בהמ"ד ח"א.

יצב נבולות עמים, יעקב ובניו בירידתם למצרים ע' היו, אמור מעתה שם וארפכשד ושלה ועבר צדיקים היו ולא נכללו עם האומות עכ"ל, וציין מדרש מ"ט מדות. ור"א בן עזרא כתב שר' נתן חברו, וז"ל בספרו יסוד מורא: ועוד אם לא ידע חכמת המדות לא ידע ראיות המדות בעירובין וגם ארבעים ותשע מדות של ר' נתן עכ"ל. לא השכלתי עדן כוונתי שמלשונו משמע שהוא מיוסד על המדות של חשבון כמו בעירובין, וכן משמע מהמאמר שהובא בילקוט, וכן משמע מדברי הרא"ש ז"ל בתוספותיו על ב"ב (ד' כו) וז"ל: כמה מרובע יתר על העיגול רביע וכדנתיא בברייתא דמ"ט מדות ואם באת לידע עשה נקודה אחת משהו ותקיפנה בחוט אחד, ועוד תקיף בחוט שני שלישי ורביעי וכו' עכ"ל מובא בשמה מקובצת ב"ב. וכן כתב רש"י (סוכה ח). מכרי כמה מרובע יתר עד העיגול רביע, מהנתיא היא בארבעים ותשע מדות עכ"ל, ודפס הגהה ברש"י ז"ל במס' מדות, כי לא ידע שיש מדרש מ"ט מדות, ומה שהביא המניה (שם) ראייה לדבריו מדברי התוס' ב"ב (כו). אולי גם שמה נכנסו ידי המגידים. ויותר נכון שבעלי תוספות כנו למדרש מ"ט מדות בשם ברייתא דמס' מדות שהיו להם ברייתות כסדר הש"ס כמו שהזכיר הרמב"ן ז"ל ברייתא דמס' נדה והבאתי בריש הספר:

וכן הביא רש"י בפי' בראשית רבה [פ' וישלח], ובברייתא [דר' יוסי] דמאי טעמא מדות (צ"ל דמ"ט מדות) מפרש חזון עובדיה כה אמר ה' אימת בימי יהושפט ומלך אין באדום במקום שער ובמקום אחר נצב מדך בעיר הגדולה ובסדר עולם דר' יוסי מפורש משנפלו אדומיים בימי יהושפט שוב לא העמידו מלך במקום עד היום וכו' עכ"ל. וכן הביא רש"י בפי' תהלים (פרשה ע"ח) ויורד כנהרות מים וז"ל: שהיו נוולים מן הבאר והנשיאים היו עושין שרטיט במשענותם והמים נמשכין אחריהן לכל חניית שבת ושבת כענין שנאמר במחוקק במשענותם כמו שמפורש בארבעים ותשע מדות עכ"ל. ובפי' מלכים א' (פסוק מז ופסוק כח) הביא רש"י וז"ל: ראיתי במשנת ארבעים ותשע מדות המסגרות כמין טבלאית וכו' עכ"ל. וכן הביא רש"י בפי' על התורה פ' תרומה (כו ה) ד"ה כרכב המזבח וכו' כך מצאתי במשנת מ"ט מדות עכ"ל. ובב"ר (פ"ט) א"ר סימון בשם ר"ש בר אבא כל המדות בטלו מדה כנגד מדה לא בטלה, פי' רש"י ז"ל כל המדות תשע וארבעים מדות שבהן נברא העולם עכ"ל, ומי יתן ואמצאהו ואבא עד הכונתו א':

מעשה תורה ז'. נדפס עם ס' בן סירא, והוא מעין חופת אליהו רבא הנדפס בס' ראשית חכמה מוסר ד"א (דף רסז א) וז"ל: וראיתי לכתוב כאן מקצת דברים מחופת

הערות ונוספות מהמו"ל

א) הרב המחבר מכיז כ"ז גם בהקדמתו היקרה לס' מדרש אגדת בראשית שהוציא לאור בוולנא צנת הקס"ב, והתפלא גם שם על פי' רש"י זה וכתב: „סתומים מאד דבריו מי ידעתי ואמצאהו ואבא עד תכונתו“, ואני מצאתי ראיתי בתוספתא עתיקתא שהוציא לאור הרה"ח רח"ס הורוויץ במחברת ראשונה הביא שמצא ביפה תאר על המדרש ב"ד שם (פ"ט) שמביא דבריו רש"י בזה"ל: כל המדות בטלו פרש"י „מדות טובות שבהן נברא העולם“, ועתה מוכנים דבריו רש"י, וזה"ל הוא, כי מן מלות מדות טובות עשו אח"כ כדפוס ר"ת מ"ט ואחרי ימים פתרו את הר"ת מ"ט למספר ארבעים ותשע, וע' סוטה (ח:).

ב) מיוחס לרבינו הקדוש [ובעל אוצה"ס ימאן בזה לפי שזכר בו ר' יהושע בן לוי שהיה מאוחר וזמן הרבה מרבה"ק], נמצא בב"י וואטיקאן וג' ב"י די רומי, ובב"י מינכען, נדפס ראשונה עם ס' פתח דברי, פתרון חלומות, קושט' רע"ה, ובקובץ יו"ת ספרים קטנים שם רע"ט, ועם ס' בן סירא וארחות חיים ומדרשות ומעשיות התלמוד וויניציא ש"ד וש"ו, אמ"ד תנ"ז, ונכלל במחזור ויטרי ב"י אוקספורד, ובספר התדיר מקדמון אחר כ"י די רומי, גם נדפס בס' כל בו (סי' קי"ח) דפוס ישן מאד דפוס ארמינו בלי שנת הדפוס, קושט' ר"פ וו"ז, גם בקובץ בהמ"ד חדר ב' ובכלם נדפס עליו: „מעשה תורה נאמר ע"י רבינו הקדוש“. בו הגהות וכפלי מוסר ויראת ה' ומסודר ע"ד המספרים משלשה יעד עשרה (קי"ט מאמרים) (והוא כעין ס')

בפי כל ספר היכלות, שפתח דבריו יאיר א"ר ישמעאל כשעליתי למרום להסתכל בצפייתי במרכבה היותי נכנס בששה היכלות חדר בתוך חדר, כיון שהגעתי לפתח היכל שביעי עמדתי בתפלה לפני הקב"ה וכו', ואנכי לא ידעתי מאין זכה לשם הכרת פנים, האם היה זה על שם ספר חובר ממנו, או על מה שסופר מענינו בברכות פ' שלשה שאכלו א"ר ישמעאל בן אלישע ג' דברים סח לי סוריאלי שר הפנים וכו' עכ"ל המוסקאמו [בפירושו קול יהודה], ובדאי ענין הכרת פנים נאמר במעשה מרכבה רבא, וכן כתב הרמב"ן ז"ל במלחמות סוף מסכת ברכות וז"ל: והיא חכמתו של ר' ישמעאל בהיכלות ובהכרת פנים ולפיכך אמרו בו עכ"ל:

מדרש ל"ב מדות א. נעתק אצל מבוא התלמוד לר' שמואל הנגיד ובס' כריתות לר' שמשון מקינון, ומשמע שנעתק אפס קצתו השייך לכללי הש"ס, שר' ישראל הביא במנורת המאור שלו פרק גידול בנים ונעתק בראשית חכמה (דף רמה א) וז"ל: וגרסין במדרש ל"ב מדות, יסר בנך ויניחך, למד בנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם ויתן מעדנים לנפשך שיכניסך לגן עדן עם הצדיקים וכו' עכ"ל. ודע ידיד הקורא האהוב, כי אותו קצת המובא הוא ג"כ קצור, ראה וחס, במדה ג' מובא במבוא התלמוד וז"ל: ממיעות כיצר, ג' לשונות, אך, רק, מן; וישאר אך נח, מלמד שאף נח גונח דם היה מן הצנה. רק אין יראת אלהים במקום הזה, רשעים היו אך יראים היו, אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם [לא היו יראים, מששמעו באזניהם] היו יראים, וכן הוא אומר ויראו האנשים מאד וגו'. ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב, למעט שלא היה יושב כל היום ושערו חכמים שש שעות. ובילקוט פ' נח מביא באריכות וז"ל: בל"ב מדות דר"י הגלילי. ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אך רק מן מיעוטין, אך למעט כיצר? וישאר אך נח, מת"ל אך, שאף נח היה גונח דם בתבה מפני הצנה. כיצא בדבר אתה אומר אך בעשור לחדש וגו' יכול שהוא מכפר על השבים ועל שאינם שבים, ת"ל אך מיעט את הכפרה. רק למעט כיצר? כי אמרתי רק אין יראת אלהים, יכול לא היו יראים מן השם כל עיקר, ת"ל רק, אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם לא היו יראים, מששמעו באזניהם היו יראים, וכן הוא אומר ויראו האנשים מאד. כיצא בו ויאמר לו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת מלמד שלא אמרה מכל לבו, אלא שהיה יהושפט מלך יהודה שם. מן למעט כיצר? ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב, יכול כל היום היה דן א"כ אימתי היו לומדין, ת"ל מן מיעט שלא היה דן אלא עד שש שעות. כיצא בו ירעם מן שמים ה', יכול רעם במשמע מכל קצות השמים, ת"ל מן שאינו נשמע אלא מן אפרכיאי שנבתע לה וכן הוא אומר ירעם אל בקולו נפלאות עכ"ל, ומאמרים הרבה מצאתי וקצר המצע מלהעתיקם:

מדרש מ"ט מדות. מובא בילקוט שמעוני (פ' נח) וז"ל: ויהיו בני נח זש"ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. ויהיו בני נח יפת ובניו ט"ו, חם ובניו ל"ב, שם ובניו כ"ז, ומאלה נפצה כל הארץ, ע"ד היו ולא נחלק העולם אלא לע'. יצב

הערות ונוספות מהמו"ל

א. והוא ברייתא [דל"ב מדות] דר' אליעזר בן ר' יוסי הגלילי והן ל"ב מדות כללים ללמוד התורה [ויש מיהסין אותה לאביו ר' יוסי], נדפס עם באורים וחדושים ובסופו לקטים בשם נתיבות עולם ממהרצ"ה קאצינעלנבוין, ווילנא תקפ"ב, ועוד הפעם עם נוספות רבות לו שם תרנ"ט, ויש תקנ"ט נדפס עם הגהות ובאור בשם מדרש תנאים מהר"ו איינהארן מחבר פירוש מהר"ו על הכרד"ר. ונדפסה בש"ס בכלי בסוף מסכת ברכות אחרי מבוא התלמוד.

מרכבה תמצא במדרש כונן ובס' ריזאל המיוחס לארה"ר. ולפי דעת א"א הגאון נר"י חברו הרוקח ז"ל, כי היו לו המדרשים והברייתות בשלמות כאשר תראה בספר רוקח ובספר סודי ריו שלו. ובספר משיבת נפש פ"י על שה"ש מביא בהקדמתו ס' מעשה בראשית לפי הנראה איננו ברייתא ז"ל: וכתוב בס' מעשה בראשית (פ"י) ז"ל: ואחר שגזרה חכמתו ית"ש לתת באדם נשמת חיים שהיא המשכלת שעל ידה יגיע אל השלמות, והיה זה בלתי אפשר לו לאדם אם לא יהיו לו כל צרכיו כמו שאחז"ל אם אין קמח אין תורה, לכן גזר וצוה על כל מעשה בראשית שישלימו חסרונותיו, שע"י שהם ישלימו חסרונותיו, ושהוא יתן בו נשמת חיים שהיא הנפש המשכלת יעשה אדם ויהיה עשוי וזה אומרו נעשה אדם עכ"ל, הכרת לשונו ענתה בו שאינו לשון הברייתא. ורש"י ז"ל כתב בחגיגה ולא במעשה בראשית כגון ס' יצירה, ולא במעשה מרכבה כגון במשנה שבס' היכלות, א"נ כגון ברייתא דר' ישמעאל עכ"ל א), משמע שם היכלות אינו מחבור ר' ישמעאל, א"נ שר' ישמעאל חבר עוד ברייתא בענין זה וצ"ע. ובמדרש משלי (פ"י) ז"ל: בא מי שיש בידו תלמוד, והקב"ה אומר לו בני הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה, צפית בגאווה, שאין הנייה בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבין ועוסקין בתורה ומציצין ומביטין ורואין והוגין המון התלמוד הזה, כסא כבודי היאך הוא עומד, רגל הראשונה במה היא משמשת שניה במה היא משמשת ג' במה היא משמשת ד' במה היא משמשת. חשכול היאך הוא עומד ובכמה פנים הוא מתהפך בשעה אחת, לאיזה רוח הוא משמש. הברק היאך הוא עומד, כמה פנים של זהר נראין בין כתפיו, לאיזה רוח הוא משמש. כרוב היאך הוא עומד לאיזה רוח הוא משמש. גדולה מכלם עיון כסא הכבוד היאך הוא עומד, עגול הוא כמין מלבן ומתוקן הוא (כמין גשרים, כמה יש בו) [כמה גשרים יש בו. כ"ה במדרש משלי הוצאת באָבער] כמה הפסק יש בין גשר לגשר, וכשאני עובר באיזה נגשר אני עובר, ובאיזה גשר האופנים עוברים, ובאיזה גשר גלגלי המרכבה עוברים. גדולה מכלן מצפוני ועד קדקדי, היאך אני עומד, כמה שעור בפסת ידי וכמה שעור אצבעות רגלי. גדולה מכולן כסא כבודי היאך הוא עומד, לאיזה רוח הוא משמש [באחד בשבת לאיזה רוח הוא משמש, בשני בשבת לאיזה רוח הוא משמש], בג' בשבת לאיזה רוח הוא משמש בד' בשבת לאיזה רוח הוא משמש וכו', וכי לא זהו כבודי [הדררי במ"מ באָבער] זהו גדולתי זהו הדר יפיי [שבנין] מכירין את כבודי במדה הזאת וכו' עכ"ל. וזהו מפתח של ספר מעשה מרכבה. ובהקדמת הראב"ד [לס' יצירה] כתב ז"ל: ועל כן צוה ר"ע לחבריו כשנכנסו עמו לפרדס, כשתגיעו לאבני שיש מהור אל האמרו מים מים, וכמעשה מרכבה דרבא כי מאותו מקום כו' עכ"ל. משמע רבא חברו, ועיין איוב (כו) פ' א"ע על פסוק ברוחו שמים שפרה וכו'. ודע שנמצא מעשה בראשית רבא וזוטא, וז"ל הראב"ד (פ"א משנה יא) ובמעשה בראשית רבא תהו דומה לג' ראשי השור וכו' עכ"ל, ובכזורי (מאמר ג' סימן ס"ה) ז"ל: ומתלמידיו ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול, והוא ר' ישמעאל של היכלות ב) והכרת פנים ומעשה מרכבה עכ"ל, כתב המוסקאמו ז"ל: ר' ישמעאל של היכלות וכו' נקרא כן על שם ספרו המפורסם הנקרא בפ'

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) הוא נמצא ברש"י שבעין יעקב, וברש"י שבגמרא ליתא.
 (ב) ובאוצר נחמד (פ' על הכזורי) כתב ז"ל: והוא ר' ישמעאל של היכלות, הנה התוס' ביבמות (קד) ר"ה אמר ר' ישמעאל כתבו דתרי ר' ישמעאל בן אלישע הו', וזה ר"י כה"ג היה הראשון והשני נכרו, ויש ראייה לזה מגיטין (נח) שאמר מעשה בריב"ח שפרה תינוק אחד מכית האסורים אחר התרנג, והוא ר' ישמעאל בן אלישע, וע"ב אין זה ר"י בן אלישע כהן גדול.

ושלישית נדפס בזולצנאך בשנת הע"ת. ומ"ש במכילתא אחרת יתכן שהיא של ר' עקיבא כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפתיחתו לספר הי"ד ז"ל: ור' ישמעאל פ' מואלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכלתין וכן ר' עקיבא חבר מכלתין עכ"ל, והגע בעצמך שכתב שר"י חבר עד סוף התורה:

מכילתא. ר"א בן חסמא. מובא בצינוי (פרשת בשלח) [כפ' הגני ממטיר לכם] ז"ל: ואמר במכילתין דר' אלעזר בן חסמא, היום אי אתם מוצאים אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא, וזה יסבול ב' פירושים וכו' עכ"ל:

מכילתא דר' רחומאי. מובא בצינוי (פרשת נשא) ז"ל: ועוד איתא תמן במכילתא דר' רחומאי מ"ט נשיאות כפים ולכרך להו בכוונה אלא משום דאית בידים י' אצבעות הרומזים ליו"ד ספירות שבהם נחתמו שמים וארץ ואותן י' הם כנגד י' דברות ובהם נכלל תרי"ג מצות עכ"ל, והוא מס' בהיר ולא ידעתי למה קראהו מכילתא:

מכילתא. ר' חנינא בן אחי ר' יהושע. מובא ברוקח הלכות ברכות (סי' ש"ך) ז"ל: ברכו בספרי וכו' ומנין שעונין אמן ומנין שעונין בשכמל"ו ומנין שעונין יש"ר ת"ל הבו גדל לאלהינו, במכילתא דר' חנינא בן אחי ר' יהושע אומר הבו גדל לאלהינו, אלו העונין ברוך ה' המבורך וכו' עכ"ל א):

מעשה בראשית (ב) רש"י כתב בחגיגה [יג]. דמעשה בראשית ומעשה מרכבה הם ברייתות, ז"ל ר' מנחם בצינוי (פרשת בראשית) ז"ל: וכתב בעל חסוד בצלמנו כדמותנו, כל אדם יש לו בגלגל המזלות מושפע מן המלאך המניעו, והמלאך נאצל מכבוד השכינה. וזהו בצלמנו כמראה אדם עליו מלמעלה, כדמותנו ועל דמות הכסא [דמות] כמראה אדם. ומטעם זה אמרו חז"ל אדם בפני השכינה כקוף בפני אדם. וכשברא למעלה דמיונות ברא למטה דמותם כדאיתא בשלהי מעשה בראשית בברייתא המגביהי לשבת המשפילי לראות עכ"ל. ז"ל רש"י בפ' ישעיה (ט' יג): כפה ואגמון ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם עכ"ל. וכתב עוד רמ"ן (פרשת בא) ז"ל: דאיתא במעשה מרכבה, כי סנדלפון קושר תפלין בראש צו"ר ה' אלהי ישראל, ומה כתיב בהו ומי כעמך ישראל, ומי גוי גדול. וכשהוא חפץ להשבע בתפלין נוטל תפלין מראשו ומבטל גזרות מן הארץ. וכשעולה הכתר בראש צו"ר פני יעקב יאירו לפני אדירידון ה' אלהי ישראל ונקרא סנדלפון, כיון שישראל משוררים, פונה לקבל הדבור לתקן עטרת עוז הוד למלך הכבוד, ולפי שמושך שירות ישראל נקרא בכינוי נגודיא"ל, ולפי שחביבין לו הפלות ישראל נקרא חביביאל. וכשמוכיר סנדלפון שם הכתר העולה בראש אכתריאל יה ה' צבאות מיד כ"ו מלאכי השרת אשר ג"ה נושאם וסובלם ונושאם כאבן השואבת את הקש, אחד יאמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכן כלם עד גמירא והשבין מנין הלל כ"ו עכ"ל. ושאר ענינים ממעשה בראשית ומעשה מרכבה

הערות ונוספות מהמז"ל

(א) ע' גיטין (מד ע"א) א"ל ר' ירמיה לר' זריקא פוק עיין במכילתין נפק דק וישכח כו', מזה נראה כי גם ר' זריקא עשה לו מכילתא, אבל לפי פירש"י שם, "משנה המדירה לך" אין ראיה כי חבר לו מכילתא, רק יוכל היות כי רשם אצלו לזכרון משנה אחת או דבר אחד מה שלמד בענין זה וקורא להמשנה מכילתא.

(ב) הנה נמצא ספר מעשה בראשית ומעשה מרכבה כ"ו בוזאטיקאן משנת ה"א ג"ה, ואולי הוא הוא? ויש עוד ס' מעשה בראשית, קבלה על ב' פרשיות הראשונות מס' בראשית ועל השם המפורש בבוזאר ממראה הסנה וברכת כהנים, כ"ו מינכען. ואולי הוא קצת מס' היכלות לר"י בן אלישע כ"ג הנוכח בו בכל דף או אולי הנדפס בס' ריזאל ע"ש דף ל"ה ל"ו (איצה"ס).

מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנסין לקבר אבות אלא ג' אבות וג' אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק עכ"ל. ועיין בפתיחתא דחכמי בריש מדרש מגלת איכה הביא ר' שמעון ב"י פתח, והכן שהעתיק דבריו ממכילתא שחבר, ועיין מ"ש בתחלת הספר. וכתב הרמב"ם פרשת יתרו וז"ל: וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך, ר' אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אימר זכור את יום השבת לקדשו, תהא וזכרוהו מאחד בשבת, שאם נודמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת, אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו תניא וכו', ובמכילתא אחרת שמאי הוקן אימר זכירה עד שלא תבא, שמירה משתבא, ומעשה בשמאי הוקן שלא היה זכרון שבת זו מפיו, לקח חפץ טוב אימר זה לשבת, כלי חדש אימר זה לשבת עכ"ל. וכן כתב בפרשת משפטים וז"ל: ושוב מצאתי במכילתא אחריתא דר' שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו כו' עד כאן הברייתא הזו עכ"ל. ומובא ג"כ במסורה קמנה (פרשת שמות) וז"ל: במכילתא דרשב"י בג' שמהן פסק טעמא גם ב"י ב"י בר מן משה בגין דקדמאא ובתראה שלום והמשכיל יבין וירום א) עכ"ל. ועיין באורו בפ"י על המסורה שחבר ר' יעקב ציומר בשנת שלו"ם 2) ונרפס פעם שנית בשנת יטב"ן בט"ה עם הוספות ושלישית

הערות ונוספות מהמו"ל

ט"ס וצ"ל מכילתא, וא"כ יוכל היות כי בב"מ שנזכר בש"ס הלכתא ספרא וספרי נפל טעויה יצ"ל מכילתא תחת הלכתא. ואף כי ראיותיו שם להשערה זו נכונות הן, אבל רחוק הוא מן האמת ללב מבין. אכן ראיתו כי יש לה זכר בירושלמי, ראה נכונה היא וקרובה לאמת, וזאת היא: וירושלמי ע"ז פ"ד ה"ח אמרו שמעון ב"ה מתני לחיאי ב"ר עובד כוכבים מאימתי עושה יי"ב, א"ל משיורע בטיב ע"ג, אפי' ר' יאשיה מכילתא ופירש לו באיזה אופן נאמר כן, וענין זה הוא באמת ברייתא מפורשת במכילתא פ' משפטים, ע"כ קרוב לנו שכוונת ר' יאשיה על המכילתא הזו, או לפחות על קונטרס ממנה, כי הוי נמצאים או קונטרסים בודדים מן המכילתא והיו נודעים בשם מכילתא לדעת מהרא"ה הנ"ל וע"ש.

מאו, עד היום שבע הדפסות לה, ראשונה קושט' עה"ר, ב) וויניציא ש"ה בלי פירוש. ג) אמ"ד תע"ב עם פ' זה נחמנו לר"מ פ"רנקפורטר. ד) עם העתקה בל' רומי מאת חכם נוצרי וויניציא בין תק"ד לתקכ"ט. ה) עם פ' שבות יהודה לר' יהודה נגאר (ליוורנו תקס"א). ו) עם פ' ברורי המדות באור בדרך הפשט, ומצוי המדות חדשים שונים מהרב ר' יצחק אליהו לנרא עם הגהות המיוחסות להגרא"א בשם איתת צדק, ובסופו מכילתא גם על פ' שמות ופ' וארא נרפס ע"פ כת"י הנמצא להר"ר אברהם בר דוד הלחמי (וילנא תר"ד), ולדעת מהרא"ה: בהקדמתו להמכילתא שתי הפרשיות האלה אשר נמצאו בב"י ר"א הלחמי אינם מן המכילתא והם מאוחרים מאד. והשביעית היא האחרונה, עם פ' מדות סופרים הנ"ל (ווינ תרכ"ה).

א) באור מסורה זו תמצא בזהר פ' נשא (דף קל"ה) וז"ל שם: בכלהו אתר דשמא אדכר תרי זמני פסיק טעמא בגוויהו כגון אברהם אברהם יעקב יעקב שמואל שמואל כלתו פסיק טעמא בגוויהו חוץ משה משה דלא פסיק טעמא בגוויהו. מ"ט אברהם אברהם בתראה שלום קדמא לא שלום דהשתא שלום בעשר נסיוני ובגין כך פסיק טעמא בגוויהו דהשתא לא הוה איהו בקדמיתא. יעקב יעקב בתראה שלום קדמא לא שלום דהשתא אתבשר ביוסף ושראת עלתא שכונתא ועוד דהשתא אתתליא בארעא אילנא קדמיתא בגוויהו דלעילא בתריסר תחומין שבבעין אנפין מה דלא הוה בקדמיתא אובגינו כך בתראה שלום קדמא לא שלום ופסיק טעמא בגוויהו. שמואל שמואל טעמא פסיק בגוויהו. מ"ט בתראה שלום קדמא לא שלום דהשתא הוה נביאה וקודם לכן לא הוה נביאה, אבל משה משה לא אפסיק טעמא בגוויהו דמיומא דאתליד שלום הוה דכתיב ותרא אותו כי טוב הוא, אוף הכי יי"י יי"י (שמות לר 1) פסיק טעמא בגוויהו קדמיתא שלום בתראה שלום בכלהו ומשה באתר דינא אמר לנחתא לון מעתיקא קדישא רחמין לעיר אנפין וכו'. ומובא מאמר זה גם בזהר פ' וירא (דף קכ"י) ע"ש, וזה כוונת המכילתא דרשב"י בג' שמהן היינו בין אברהם אברהם (בראשית כב יא) ובין יעקב יעקב (שם מו ב) ובין שמואל שמואל (ש"א ג' י) פסיק טעמא, יש ביניהם טעם פסיק שמורה הפסק בין ב' המלות, משיש שבהם קדמא לא שלום, אבל בין משה משה (שמות ג' ד) אין שם פסיק, והוא יען כי בו קדמא ובתראה שלום, כי מיומא דאתליד לא אעדי מניה שכונתא, וס' פ' על המסורה מר"י ציומר אין בדי לעיין בו.

ב) בלובלין, ועור שם שפ"ב, ופעם ג' שם עם הוספות מבני ה"ר יהודה יצחק דרשן בשנת יטב"ן בט"ח (ת"ח), ואמ"ר ת"ט ותס"ג, האלי תע"א, לבוב תקנ"ו, ולצבאך תע"ה.

וזה קרוי ענוי נפש כדאיתא בפ"ק דמו"ק (דף ט) אשה עושה תכשיטיה בחול המועד
עב"ל א':

מענין עלית משה למרום ומה שאירע לו שם, נדפס בספר ארוי
לבנון ובספר עמודי שש. ודע שהוא נעתק מאמר אחד מפרקי היכולות
שתראה בילקוט ראובני [הגדול] פרשת משפטים העתיקו אות באות וציין פי' היכולות ג':
ספר המעלות שמסר המלאך לאדם הראשון. כביבליומיקא של רד"א סמוך להמבורג
והוא כעת תחת יד ר' איציק כהן בהמבורג. והוא שבע מעלות בקבלה
ולכל מעלה שמות מלאכים מיוחדים והשבעות מיוחדות [וקצתו מצאתי בספרי כ"י של
אדונינו אבי הגאון הכ"מ זצלה"ה]:

ספר מראות הצובאות. מובא בעבודת הקדש לר"מ י' גבאי ז"ל (יד ב) [פרק כ"ד] וז"ל:
ובס' מראות הצובאות (בענין היחוד והוא ממדרשו של רשב"י
ז"ל) אמר בזה הלשון בא וראה כו' עב"ל:

מכילתא ד'. ר' ישמעאל, מפ' בא עד ויקרא. דפוס וויניציא שנת הרפ"ג. ודע שמלת
מכילתא הוא לשון מדה ונקרא ע"ש העוסק במשנה מדה ונוטל עליה שבר (ב"מ לג),
ובריש ויקרא רבא [פרשה ג] טוב מלא כף נחת, טוב מי שהוא שונה הלכות ומדה ורגיל ממי
שהוא שונה הלכות ומדה ותלמוד ואינו רגיל, פי' הערוך טוב מי שהוא שונה משניות
ומכילתות כלומר מדרשות כעין מכילתא ומרגלן בפיו עב"ל:

מכילתא. ר"ש בן יוחאי. מביא הרמב"ן בסוף פרשת ויחי וז"ל: וראיתי במכילתא
לרשב"י שאמר להם יוסף ובשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתמצאו
מקובל

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) [זוספה. מפתח שלמה. על השבעת השדים והשטן וטבע אילנות ועשבים ובעלי חיים מיוחס לשלמה
המלך ע"ה (סה"ד בשם שה"ק), ויש עוד ספר בשם באור ס' רויאל הוא
כולל סגולות נפלאות מאבנים טובות וירקות ובע"ה בדרך מבהיל מאד, ולפני כל מאמר כתוב שם שלמה
המלך, כ"י רייפמאנן [איולי הוא ס' מפתח שלמה הנ"ל הנזכר בשה"ק] (אוצה"ס).

(ב) או החכמה. נדפס בס' ארוי לבנון [הוא קובץ כולל ז' חבורים, ע' בהערה לעיל דף כ"ז]
וויניציא שס"א, קראקא ת"ח, קארוין תקמ"ד, ונדפס גם בקובץ בהמ"ד חדר א', ובעל סה"ד אימר כי
מחובר הוא ע"י משה רבינו ע"ה ומעיד שכן כתב הר"ר יוסף גיקטיליא בספרו שערי אורה, הוא מפתח מכל
כללי חכמת הקבלה וכוניי שמות הקדושים ועשר ספירות ונדפס פ"ר בריוויא די טרינוטו שי"ט, גב בס'
שפתי ישנים כ"ב, ובראש הספר כתוב: „זה הספר מעין החכמה שנתן מיכאל לפאלי ופאלי למשה רבינו
ע"ה ומשרע"ה גלהו להתחכם בו לדורות, וכשעמד דוד על יריעתו אמר אודך ה' [אלהי] בכל לבבי ואכבדה
שמך לעולם (ועד) (תהלים פו). הוא מחזיק ערך ג' דפי' וכיום כבר נדפס כ"פ.

(ג) וכן הציוני בפירושו עה"ת פ' ואתחנן מביא ג"כ מאמר ממנו בשם היכולות.

(ד) חברו התנא ר' ישמעאל וי"א ר' עקיבא חברו של ר' ישמעאל [ולדעת הרמב"ם היה ר' ישמעאל
תלמיד ר"ע] ולדעת בעל צדה לדרך מחברו הוא רב, כי כן כתב בהקדמות לספרו וז"ל: ורב חבר מכילתא
ספרא וספרי עכ"ל. והיה זמן חברו המכילתא בבבל, בדור ראשון של האמוראים, אחר הספרא וספרי וספרי
אותם בארץ ישראל כי מא"י ירד לבבל, וכ"ד הרב המחבר (ע' בהקדמות) כי רב חברו (וע' לקמן)—ספרא
ר' יואל, ספרי ר"ש). — והוא אחד ממדרשי רז"ל הקדומים בדונן התורה ובאורם ע"פ י"ג מדות שהתורה
נדרשת בהן, ונוסד או כפי שנמצא בידנו מהחדש הזה בפ' בא עד לא תבערו אש בפ' ויקהל, כמ"ש
היוחסין מאמר א' ערך ר' ישמעאל בן אלישע, וז"ל: וראיתי מכילתא דר' ישמעאל מהחדש הזה עד לא
תבערו אש וכו' והיא מכונה לו כמו ספרי לרשב"י עב"ל. ולדעת הרמב"ם בהקדמות לס' הי"ד שלו הוא עד
סוף התורה, וע' לקמן במכילתא לרשב"י. — הראשון אשר הזכיר את שם המכילתא הוא בעל הלכות גדולות
וקרא לה שם מכילתא דואלה שמות, וראשית פקודתה היה בזמן הגאונים. ואין לה זכר בתלמוד לא
בבבלי ולא בירושלמי. ומהרה"ר: בהקדמות להמכילתא עם פירושו מדות סופרים התאמין לעשות ט"ס
בחגיגה (דף ג) בהנהו הרי אילמי דהשחכת דהו גמירי הלכתא וספרא וספרי וכולא הש"ס, עמלת הלכתא
ט"ס

כסף וכלי זהב לא השאיר עוללות, ובצאתו אמר בלבו, אם תשוב השכנה ותצק על נכסיה ועל ממונה, כי יפקד מה אישונה, אם אומר וך אני בלי פשע, הריני מכוב, ומשקר בתשובתי, ואיה שבוּעתי. אז השיב כל מה שלקח, והבין חכמת שמעון בן שטח, עכ"ל, לא ידעתי נפשי אם המליצה היא דברי המדרש או של המחבר הנ"ל. וכן אמרו ז"ל (סנהדרין כו ב): אלא למ"ד חוקיה וסיעתו היכא אשכחן צדיקי דאיקרו שתות דכתיב כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל, ובא באורו במדרש מי השלוח וז"ל: א"ד נחמיה בית רמו לישוב ובנין שני מימות נח ואילך ומכאן שהתנה הקב"ה עם הטבע ורמו לב' קיומים, קיום עוה"ז וקיום עוה"ב, ושניהם במלת ב'ר'א'ש'י'ת, אם קיום עוה"ז, נקנה בו דברים "ביאה" "רחיצה" "אכילה" "שתיה" "ישיבה" "תרדמה", אם קיום עוה"ב, נקנה בו דברים "בינה" "ראיה" "אמירה" "שמיעה" "ישוב" "תלמוד", הרי בראשית ובלתי השש אי אפשר בעולם, הה"ד כי השתות יחרסון צדיק מה פעל עכ"ל. וז"ל בדרך קא: להורות שהעולם קיים במדת אמת ובמדת אמת נברא כמבואר במדרש מי השלוח על פסוק נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב מכנה, מאי אמת מאי לא ישוב כי לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם, אלא כשם שמלת אמת לא ישוב ממנה וכל עוד שתעלה במספרו תחזור למקומה כך מפרי בטנך אשית לכסא לך עכ"ל, והוא מבואר, ועיין בספר שפע טל.

ברייאת דמלאכת המשכן א). הביא רש"י ז"ל בחומש והרמב"ן ז"ל. נדפס בוויניציא שס"ב, והתוספות הביאו (שבת כב: ב):

ספר המלבוש שמסר ריזאל לאדם הראשון. מובא בספר האמונות לרש"ט (שער ג' פ"ג), והוא בביבליומיקא של רד"א, וראיתי אותו בהתחלתו מדבר משמות הסומא. וראיתי בספר אחד כתוב שראה באוצרות המלכים שמונה עשר ספרים שחבר אדם הראשון, גם ראה ספר אחד שחבר שת בנו בחכמת הכוכבים וספר אחד שחבר נח בחכמת אֶלִיבסיע:

מסורת. עיין בספר מסורת המסורת לר"א בחור שהרבה לחקור בו אם הוא מסור מסיני או מעורא ואכנה"ג והניף ידו לכל צד והביא הרבה דעות, ומבעלי תוספות משמע שנתחבר אחר רבינא ורב אשי. (שבת נה ב) תוס' ד"ה מעבירים כתיב וז"ל: הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט זית ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל ספרים שלנו כתיב עשרים שנה עכ"ל. (נדה לג א) תוס' ד"ה והנשא כתיב חסר ו', תימא דבמסורת הוא מלא מיהו מצינו שהמסורת הוא חולק על הש"ס במסכת שבת גבי בני עלי מעבירים כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ"ל, משמע שלא היו סומכים רו"ל על המסורה, ועיין בתשובות הרדב"ן הנדפס בקונשטנטינא ג) שנת תי"ב ש' תשובות בשאלה ק"א. הרמב"ם ז"ל למד פסק דין הביא הסמ"ק [הלכות נדרים] (כב ב) וז"ל: לענות במסורת שנים בתרי לישני, בפרשת נדרים לענות נפש, ואידך על מחלת בשיר לענות, מכאן פסק הרמב"ם ז"ל אשה שנדרה שלא לילך במחול, או שלא לשיר, או שלא לשמוע קול שיר, שבעלה מפר לה לפי שהבעל מפר נדרי עניו נפש, וזה

הערות ונוספות מהמח"ל

- (א) מחזק י"ד פרקים. והמחבר חברו למדרש אגדת בראשית אשר הוציא לאור בוויילנא תקס"ב. ונרשם גם בקובץ בהמ"ד חר"ג, וכבר הובא פעם אחת לעיל באות ב'. (ב) ויומא (עב').
ג) בהקדמתו לספר אגדת בראשית דפוס ווילנא כתב "בלאורנו" והוא הנכון, וגם שם מביא כל האמיר להדין.

מדרש מי השלוח. הובא בספר איומה כנגדגלות שחבר ר' יצחק אונקניירה א. [ו"ל] גם בו תמצא מרגוע בבאור דברי חז"ל כמ"ש ו"ל (ברכות ח א) והיינו דאמר ר' חייה בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד עכ"ל, ובמדרש מי השלוח ו"ל: אמר ר' עקיבא סבא שמעתי מאבא דאבא דרב יודא חסידא בית במלואו בית יוד תין האותיות הראשונות ב"ת, השניות יו"י, השלישיות דת"ו רמו שאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, ובכל מקום שלומדים דתו שם ביתו. וכן אמרו ו"ל (חגיגה יא ב) ולא במעשה בראשית בשנים, ובמדרש מי השלוח ו"ל: בראשית א"ר פתחיה ב והוא רבתי רמו שאין דורשין במעשה בראשית בשנים עכ"ל. וכן אמרו ו"ל (שבת קד א) ש' שקר ת' אמת מאי מעמא שקר מקרבן מיליה אמת מרחקא מיליה שקרא שכיח קושטא לא שכיחא בו' קושטא קאי שקרא לא קאי, ובמדרש מי השלוח ו"ל: וכל הדובר אמת אינו נכשל לעולם, ומעשה אירע בימים ראשונים היה בחור מבני האיתנים, ומנערותו, אחר שרירות לבו הלך בתאותו, ויהי היום ותחל רוח ה' לפעמו, והלך וגשתמח, לפני ר' שמעון בן שמח, וא"ל אבי רבי, אנוש כאבי, מעקב סניבי, אמרתי אני בלבי לשוב. ויען ניאמר לו בני בני אל תבך, בדבר קל אמצא תרופה למכתך, ותעלה למחלתך, אך השמר בני מן הכוזב ככל ענייך, ולא תכשל, ונפשך מכל צרה תנצל. ויאמר לו דבר קטן הוא ואקיימנה, ויאמר לו השבעה וישבע וילך לאהלו. ויהי היום הלכה לבית המרחץ שכנתו, וגברה עליו תאותו, וגנב כל אשר אתה בביתה כלי כסף

הערות ונוספות מהמו"ל

מדרש תהלים (הנקרא שוחר טוב ע"ש התחלתו בפ' שוחר טוב יבקש רצון) ומדרש שמואל ומדרש משלי כלם יחד, קנו להם כלם שם שוחר טוב בשביל מדרש תהלים, ואח"כ בפראג שע"ג הציג המדפיס על שער הספר: מדרש שוחר טוב מדרש תהלים ומשלי רבתי עם מדרש שמואל רבתי, ובבוא ה"ר יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי להדפיס את המדרש שמואל לבד עם פ' הקצר שלו קרא לו גם הוא שוחר טוב, ובאמת שלשת מדרשים נפדריים הם ורחוקים זה מזה בזמן ובמקום, וממחברים שונים. מסדרו היה רק מלקט מאמרים בודדים ומפורים, אגרות קדמוניות, אשר אספם וקבצם וסדר אותם על סדר הכתובים, כל דרש ואגדה השייך לאותו פסוק, כעין ילקוט שמעוני, מירושלמי, מדרש בראשית רבא ויקרא רבא. — לפי השערת צונץ חי המחבר בין ד"א תש"ס לר"א ת"ת והוא בזמן הגאונים. — ויען כי רוב מאמריו הנלקטים והנקבצים הם מירושלמי ומדרש רבא ולא מבבלי כל עיקר, רק מאמר אחד הביא מבבלי מסכת עירובין (סד"י) והוא בפ"ב אות י', הכרוז באבוער כי נסדר בארץ ישראל, כי גם את המדרש ב"ר יונה רש"י ו"ל בשם אגרת א"י (בראשית מז ב), וגם שמות האמוראים הנוכחים בו הם שמות בני א"י, ומ"ש בעל דרד"ר (ח"ג צד רע"ו) כי הרבה מאמרים העתיק מן הבבלי, ע' מ"ש באבוער במבואו למד"ש צד ז בהערה.

המקורות אשר שאב מהם המסדר הם: משנה, תוספתא, מכילתא, ספרי, תלמוד ירושלמי, ב"ר ויק"ר חמש מגלות רבא, מדרש תהלים, פסיקתא דר"ב, פסיקתא רבתי, תנחומא הקדום, תנחומא הנדפס אשר בירינו היום. — המדרש שמואל ביחד עם מדרש תהלים ומשלי נדפס ראשונה בקושטא רפ"ב, וויניציא ש"ו ביחד עם מדרש תהלים, פראג שע"ג עם פ' קצר מהר"י כ"ץ (חתן מהר"ל מפראג) ביחד עם מדרש תהלים ומשלי, אמ"ד ת"צ עם מדרש תהלים ומשלי. — ואלקווא תק"ס עם פ' קצר מה"ר יעקב בר נפתלי מבראדי, לבוב תקס"ח כנ"ל. שם תר"י עם איזו הערות קצרות. סדילקאוו 1833. ווארשא תר"א עם פ' ר"י מבראדי והגהות הרד"ל. שטעטטין תר"כ מדרש שמואל לבד עם פ' עץ יוסף וענף יוסף לבאור המלות והענין לה"ר חנני זונדל מביאליסטאק. לבוב תרכ"א עם פ' מהר"י כ"ץ. ווארשא תרל"ד עם פ' מהר"י כ"ץ. ולאחרונה בדפוס קרקאא תרנ"ג ע"י הרב החכם ר"ש באבוער ע"פ הוצאה ראשונה דפוס קינשטנטינא רפ"ב ודפוס וויניציא ש"ו ועם השוואה עם כ"י מאוצה"ס של די רוסים בפארמא, עם הערות ותקונים ומ"מ ומבוא בראש הספר.

א) מחכמי קושטא, ממקורבי השר דון יוסף דוכס מנאקסאס, ולי"א הוא דון יוסף עצמו, בתחלת המאה ה'ר' לשיש', וחבר גם ספר בן מורת יוסף, וכות באמונה ופילוסופיא, ונדפסו שניהם בקושטא בשנה אחת שנת של"ו, ואיומה כנגדגלות נדפס שנית בברלין תס"א.

[סוספה. מדרש החפץ. כ"י הובא מתימן ונמצא באוצה"ס של בריטיש מוזעאום בלונדון, מתחיל אמר ר' ישמעאל, גם נמצא ממנו כ"י בפארמא באיטליא ושם מתחיל א"ר ישמעאל וזו חכמתו של שלמה שהיתה מסוף העולם ועד סופו. שם נמצאו י"ט חידות ממלכת שבא ששאלה משלמה, ור' חידות הראשונות מהן מתאימות עם הר' חידות המובאות ברוב מדרש משלי אשר שאלה לשלמה, והם לא נמצאו במדרשים אחרים וזוהי במדרש משלי, ומשונות הן מג' שאלות הנמצאות בתרגום שני על אסתר ואחרות הן, וע' ילקוט דה"י רמז אלף פ"ה כביא את החידות בשם מדרש משלי (מדרש החפץ זה מצאתי במבוא למ"מ לבאבער, שהביא בשם הר"ש שעצטער כי הוא ראה את דה"ט חידות במדרש החפץ הנ"ל והביאם במ"ע Folk Lore משנת 1890 צד 353)].

[סוספה. מדרש משלי או אגדת משלי (ערוך ערך נקד) ובטעות יקראו לו המדפיסים שוחר טוב, כי רק מדרש תהלים יקרא שוחר טוב ע"ש התחלתו בפסוק שוחר טוב יבקש רצון (משלי יא). ויען כי בוויניציא ש"ו נדפסו מדרש תהלים (שוחר טוב) ומדרש שמואל ומדרש משלי כלם יחד, דמו כי שם שוחר טוב מובא הולך על שלשתם יחד. כן בפראג שע"ג הציג המדפיס על שער הספר: „מדרש שוחר טוב מדרש תהלים ומשלי רבתי עם מדרש שמואל רבתי“, וכן בזאלקווא תק"ס ה"ל מדרש שמואל ומשלי וי"עק בר נפתלי הירץ מבראדי (ע' בהקדמתי לספר זה) עם פ' הקצר שלו ויכתוב גם הוא בטעות על שערו: „מדרש שוחר טוב והוא מדרש משלי רבתי“. וכן כתוב גם בדפוס ווארשא תרל"ד על מדרש שמואל על השער: „מדרש שוחר טוב על שמואל“ וכן על משלי: „מדרש שוחר טוב על משלי“. גם בעל אוצה"ס טעה בזה, כי כן כתב: „מדרש שוחר טוב הוא שם הכולל למדרש תהלים שמואל ומשלי לפי שמתחיל בפסוק שוחר טוב יבקש רצון“ כי נמשך גם הוא אחרי המדפיסים, וגם בזה טעה כי כתב שם עוד: ובסופו מדרש האלפא ביתא פ' על מומור קי"ט בתהלים עד אות ל' לר' מתי' היצהרי, צ"ל: „ובסופו פירוש האלפא ביתא ודוא פ' על מומור קי"ט בתהלים עד אות ש לר' מתי' היצהרי“, ובאמת מדרשים נפרדים הם, לא מן מסדר אחד נסדרו, לא מן מחבר אחד חוברו, ולא במולד אחד נולדו.

לדעת החכם צונץ בספרו גר"פ נסדר המדרש משלי בין ד"א תש"ס לר"א תת"ס, ולדעת החכם באבער (ע' כבואו למ"מ) נסדר אחר חתימת התלמוד בבלי והוא קודם הרבה לזמן ההוא, כי כמה מאמרים ממנו מובאים כבר מרב יהודאי גאון (שמלך מן ד"א תקפ"ז עד ד"א תקכ"ט) בשו"ת הגאונים ד' ליק סי' מ"ה, ומרב עמרם גאון (שכבר היה לגאון בסורא ד"א תרי"ח) בסדור שלו, ומרבינו הגאון (ערוך ד"א תש"ג—ת"ת) במ' המקצועות (כ"י) וכבר עברו מר"י גאון עד היום אלף וק"ג שנה. — ונסדר בבבל, אשר ע"כ העתיק הרבה מאמרים מבבלי ולא מתלמוד ירושלמי כל עיקר כי לא ראהו, כדעת באבער במבואו, תכונתו וסגנונו הוא לרוב לפרש המקראות רק ע"פ הפשט ובקצרה, ולא בדרשות ואגדות כשארי המדרשים ובדרך ארוכה.

המדרש משלי נדפס ראשונה בקונסטנטינא (המכונה ד' תוגרמה) בשנת רע"ב ביחד עם המדרש תהלים ושמואל ובסופו פ' על מומור קי"ט בתהלים לר' מתי' היצהרי, ותשובות עשר שאלות לרב סעדיה גאון בענין תחית המתים. ובלי שו"ת רס"ג, וויניציא ש"ז, ומדרש תהלים ושמואל נדפס שם ש"ו. — עם פ' קצר מהרה"ר ר' יצחק בר שמשון כ"ץ (חתן הגאון מהר"ל מפראג ז"ל) בפראג ונמשכה ההדפסה מן שע"ג עד שפ"ב, ונדפס ביחד עם מדרש תהלים ושמואל. — עוד כנ"ל עם פ' הר"י כ"ץ, אמ"ד ת"צ ג"כ ביחד עם מדרש תהלים ושמואל. — עם פ' קצר לה"ר יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי, וזאלקווא תק"ס (ביחד עם מדרש שמואל) עם חמש הסכמות בראש הספר, ואחת מהן היא הסכמת המ"מ דקאונץ ז"ל, ומהרה"ב ואמר עליו כי גוף המדרש משלי איננו צריך להסכמה, והפ' הקצר איננו כדאי להסכים עליו, לְבָב תִּקְס"ח ותר"י, סדילקאוו 1833. — עם פ' זרע אברהם מה"ר אברהם בר אריה יהודה ליב שיק, ווילנא והוראנא תקצ"ג. — עם פ' מהר"י כ"ץ (הוא פ' הקצר של ר' יצחק כ"ץ הנ"ל) לבוב תרכ"א ושמעטמין תרכ"א (עם פ' עץ יוסף וענף יוסף שמעטמין תר"ך ?) ווארשא תרל"ד, ואחריו אחרון הוא החביב הרב החכם ר"ש באבער כי בא והוציא לאור את המדרש הזה ע"פ כ"י מאוצה"ס בפאריז, וע' הישיבה עם כ"י וואטיקאן ברומי ואוצה"ס בפארמא, וע"פ דפוס הראשון קונסטנטינא רע"ב היקר מאד במציאות וְחֹשֶׁב כְּמוֹ כ"י, לְמַעַן זְכוֹת אֵת הַרְבִּים].

[סוספה. מדרש שמואל. או אגדת שמואל, אגדת דשמואל, ובכ"י ירוסי נקרא אגדת מר שמואל, ולדעת באבער היא טעות המעתיק שהעתיק בראש הספר תחת „אגדת דשמואל“ „אגדת מר שמואל“, כי בסוף הכ"י סיים המעתיק „סליק לה אגדת דשמואל“, ורש"י קרא לו „מדרש עת לעשות לה“ ע"ש התחלתו בפ' עת לעשות לה' פרו תורתך (ת"פ), ופ' רש"י ע"ה"ה אחרון הוא (לו ג) כתב: „מצינו באגדת מדרש ספר שמואל“. בש"א (ב' ל'): „זו ראיתי במדרש שמואל“. בדה"א (י' ג): „ובאגדת דשמואל שנינו“, חש שקורין לו שוחר טוב בטעות, והוא יען כי בוויניציא ש"ו נדפסו

ספר מגדנים. הביאור' אהרן הזקן בס' קרנים. וכתב ר"ש מאוסטורפאליע בפירושו דין ידן וז"ל: פשפשי חפוש אחר חפוש אחר ספר זה ולא זכית לראותו, ואינו יודע מי הקדוש חברו וכתבו, וראיתי שחברו הקדוש והטהור רבינו הקדוש ר' יהודה הנשיא וראיתי ספר זה ואמרו לי שהוא הוא אבל אינו, גם הר"ח מביאו וכתב עליו שלא ראה אותו מימיו, עכ"ל (א):

הערות ונוספות מהמ"ל

ונקראת מגלה, יען כי כתובה במגלת ספר, כמו שפירש"י בשבת (יג:) וז"ל: לפי ששאר כל משנה וברייתא לא היו כתובין דאסור לכותבם וזו נכתבה לזכרון לדעת ימים האסורין בתענית לכך נקרא מגלה שכתוב במגלת ספר ע"כ, ובעירובין (סב:) וז"ל: להכי נקט מגלה תענית שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהן אפילו אות אחת חוץ ממגלת תענית ולהכי קרי לה מגלה, וע' רש"י ר"ה (יח:).
תרועלת המגלה הזאת היא שמוסיפה ידאת ואהבת ה' לכל הקורא והוגה בה, כראיתו כי עיני ה' המה שמוטטים בכל הארץ וממכון שבתו ישגיח על עמו עם בני ישראל בהשגחה פרטית ככל דרך ודור להושיענו מכל צר ומצוק ולהצילנו מכל צרה וצוקה, ולכן התירו רז"ל לכתבה עוד קודם שהתירו לכתוב שאר תורה שבע"ס.

ומי כתב מגלת תענית? חנניה בן חזקיה בן גרין [ג"א תשכ"ח — בזמן הבית] וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות (שבת יג:). הוא חנניה בן חזקיה שביט שמאי ובית הלל עליו לבקרו ובביתו גורו י"ח דברים בו ביום (שם במשנה). הוא פירש ספר יחזקאל, שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שדבריו סותרין ד"ה [בגון כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים, הא ישראל אכלו, וכגון וכן תעשה נשבעה בחדש (יחזקאל מה ב) היכן מרומז קרבן זה בתורה], מה עשה חנניה ב"ח, העלה שלש מאות גרבי שמן (למאור ולמוזנות, רש"י) וישב בעליה ודרשו, וע"ז אמר רב יהודה אמר רב עליו ברם זכור אותו האיש לטוב (שם, חגיגה יג', מנחות מה'). ובסוף מגלת תענית כתוב סיעתו של ר' אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרין כתבו מגלת תענית, והוא ר' אלעזר בנו של חנניה ב"ח (ספרי סוף פ' תצא). וע' בתוספות הדרשים למגלת תענית מהר"ר יהודה ליב דיון דקראטאשין שיישב זה, דחנניה וסיעתו התחילו לכתוב מג"ת מהנסים שנעשו עד סוף ימיהם ור"א בנו וסיעתו הוסיפו עוד במגלה זו הו"ט שנעשו ע"י הנסים אח"כ ע"ש, וב"כ היוחסין במאמר ראשון, ע"ש. וגירסת היוחסין אלעזר ולא אלעזר.

ובמגלת תענית (פי"ב): ולמה כתובה מפני שאין למורים בצרות ואין הצרות מצויות לבוא עליהם, אבל בזמן הזה שהם למורים בצרות והצרות באות עליהם, אם היו כל הימים דיו וכל האגמים קילמוסים וכל בני אדם לבלרין, אינם מספיקים לכתוב הצרות הבאות עליהם בכל שנה ושנה.

ויען כי מסכת זו מונחת בקרן זוית עד היום ורבים הם אף מהלומדים ויודעי ספר, אשר אין אתם יודע עד מה ממסכת זו, ורק שתי חיבות אלו מגלת תענית יצללו באונם ותו לא, לכן הבאתיה הנה להזכיר את הנשכחות.

מסכת מגלת תענית זו חוברת אל מסכתות הקטנות בתוך ש"ס שלנו ובה י"ב פרקים, יגרספה גם לבדה: מנטיבה רע"ג, ווינציא ש"ע, ועם ס' סדר עולם רבא וזוטא: קושטא רע"ז, מנטיבה רע"ח, ווינציא ש"ה, באזוליא ש"ס, — מג"ת עם ב' פירושים לה"ר אברהם הלוי ב"ר יוסף, (א) פי' מלוקט מרש"י וזא"ר מפרשים על מאמרי מגלה זו בש"ס בבלי וירושלמי, (ב) חידושי בשם חידושי מרא"ה: אמר"ד חו"ט, ברלין תק"ד, הוראנא הקס"ג. — עוד כנ"ל ובסוף מגלת אנטיוכוס לחנוכה: קעניגסבערג תרי"ג. — מג"ת עם פי' קצר והגהות להר"ר יעקב עמדין ביחד עם ס"ע רבא וזוטא: המבורג תקי"ג. — עם ב' פירושים לה"ר יהודה ליב ב"ר מנחם דיון דקראטאשין, (א) פי' מלוקט מרש"י ורשב"ם ע"י מהר"ה הג"ל ונקרא בשם פירש"י, (ב) חידושי בשם תוספות הדרשים, ובסוף סדר עולם וזוטא עם פירוש מסך יהודה מהנ"ל: דיהנפירט תק"ע, ווארשא תקצ"ט ותרל"ד (י"ג מ').

(א) לפי הנראה חברו ר' יהודה הנשיא אשר עשה קצור מס' צורת הארץ [על דבור הארץ וכתובתה ותבנית השמים ומהלך הכוכבים עם ציורים י' שערים, באסילואה ש"ן] לה' אברהם בר חייא הלוי הנשיא הספרדי צאחב אלשרטא (ישר העבא) החווה בכוכבים, והוא הוא רבינו יהודה בן ברנאלי הנשיא אלברצלוני, שהיה באמצע המאה התשיעית לאלף החמישי (תלמיד רבינו יצחק ב"ר ראיבן שבזמן הרי"ף) שחבר ספר העתים כמ"ש התוס' ברכות יז: ד"ה תרי וימני, כי הוא היה בן דורו של רבינו אברהם בר חייא הנשיא ונמצא אתו במקום אחד, ועברו דברי טענות ביניהם, וא"כ הוא אחרון בזמן מאד, ונמצא בכ"י רד"א.

(פ"ה): אמר ר"י מלקט הייתי עשבים אני וזקן אחד משל בית אבטינס ומגלת סמנין בירו, א"ל רבי לשעבר היו בית אבא נאמנין היו מוסרין את מגלותם אלו לאלו עכשיו שאין בית אבא נאמנין הא לך זו והיו הדיר בה וכו', וכ"ה גם בשו"ש רבה (ג' ו') ב"פ מי זאת עולה.

[סופסה. מגלת סתרים. במסכת שבת (ו' ע"ב) דאמר רב מצאתי מגלת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו', ופירש"י מגלת

סתרים שהסתירות מפני שלא ניתנה ליכתב וכשזומעין דבריו יחיד חדש שאין נשנין בכהמ"ד וכתובין אותן שלא ישתכחו מסתירין את המגלה ובמ"ש בתמורה (יד:) כתב לך את הדברים האלה אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות, וע"ע שם (צו:) מאמר זה ופירש"י שם ג"ב מגלת סתרים שהסתירו לפי שאין כותבין הלכות, וכן פ' הערוך ערך מגלה, שיש בה הלכות פסוקות כעין ספר הלכות שאין בתלמוד שמצוי אצל כל אדם, ובב"מ (צ"ב) דאמר רב מצאתי מגלת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר בי חבא בכרם רעך בביאת כל אדם הכתוב מדבר וכו', ופ' רש"י מגלת סתרים, מגלה טמונה לפי שאסור

לכתוב הלכות וכשהיה שומע דבר חדש וירא לשוכחו היה כותב ומסתיר מן העין, וכיורושלמי מעשרות (פ"ב ה"ט) נזכר פנקסיה דחלפיי וכן בבבלי מנחות (ע') אפנקסא דאילפא, פירושו ספר שבו נכתבו איוו ברייתות, וחלפיי היה חברו של ר' יוחנן (כתובות סט:), וחלפיי בירושלמי הוא אילפא בבבלי, — בעל הליכות עולם (שער א' פ"א) כתב כי החכמים ו"ל היו מקבלים איש מפי איש ולומדים המשנה על פה כאשר נמסרה אלא שהיו התלמידים עושים סימנים למשנן וכותבים אותם מפני השכחה הסעויה בדברים, והיו מסתירים אותם וקורין לסמינים ההם מגלת סתרים וכו' עד שבא רבינו הקדוש וראה כי אולת יד החכמה והצרות תכופות וגזרות מתחדשות ותול' עד מאד תורה שב"ע, עמד הוא ובית דינו בהסכמת

החכמים שהיו בזמנו לחבר ספר בקבלה הנתונה מסנין וסמכו על המקרא עת לעשות לה' וגו' (וע' מ"ש) המכבר באות רי"ש — מדרש רבה — מזה נראה ברור כי מגלת סתרים זו היתה כוללת רק הלכות פסוקות לבד, ולא ניתנה ליכתב מפני דברים שבע"פ וכו' (גיטין ס: וע' פירש"י שם), וכשהתירו לעצמם לכתבם על ספר היה רק בשביל שלא ישתכחו, לפי שאמרו כותבי הלכות כשורפי תורה (תמורה יד:) [ובשבת קטו:] כותבי ברכות וכו'], ולא היו מסתכלין בהם רק דרך עראי, ע' תמורה שם: ר"י ור"ל מצינו בספרי דאגרתא בשבתא, פירש"י שלא ישתכחו, שהוא דרך עראי, וע' רש"י שבעות (מו:): ולזה קראו אותם מגלת סתרים, וע' ב"מ (סב:) כדחני רב ספרא בריביית דבי רבי חייא דחני רב ספרא בריביית דבי רבי חייא, ומנהגיהן (לי): ותני רב אידי בר אבין בנזיקין דבי קרנא ופי' הערוך (זק ה') "מסכת דנזיקין משנה חיצונה שהיה שונה אותה קרנא", נראה שגם יביית דבי רבי חייא ונזיקין (דבי קרנא גם הם היו מגלות כתובות, ודלא כהונן שהעתיק בספרו גד"פ ד"י מגלת סתרים: "בזך דער געהיימיגסע" יען כי לדעתו נסתרות מדבר בו, וגם רצה להוכיח כי מגלת סתרים זו היא היא מגלת חסידים, ושם סתרים ע"ש שנמצאו בו דברים נסתרים וסודות, ועפעמים נקרא כגלת חסידים, יען כי גם מילי דחסידות ודבריו מוסר וד"א נמצאו בו, כי כל המאמרים הנ"ל יכחשו על פניו, וע' לעיל בהערתנו למגלת חסידים.

[סופסה. מגלת תענית. עליה כתובים ורשומים הימים לפי חדשו השנה, מפני מתענין בהם ומקצתם שגם אין מספידין בהם, לפי שנקבעו ליו"ט שנה בטול הגזרות וההסדרות אשר נגזרו על אבותינו, או שנצולו בהם מן הצרות, או על הנסים והנפלאות שנעשו להם בימים אלו.

מסכת זו היתה רשומה עוד מומן הבית ונכתבה עוד קודם רבי (רבינו הקדוש) ולפני המשנה. במסכת תענית (יח') ור"ה (יט') מביאים ברייתא ממנה: דתניא בעשרים ותמניא ביה אתת בשורתא טבתא ליהודאי דלא יעידון מן אורייתא שפעם אחת נגזר על ישראל שלא יעקבו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות, מה עשה יהודה בן שמוע וחביריו, הלכו ונסלו עצה ממטורונתא אתת שכל גדולי העיר מצויין אצלה, אמרה להם עמדו והפגינו (צעקו) בלילה, הלכו והפגינו בלילה, אמרו אי שמום לא אחם אנחנו, לא בני אב אחר אנחנו, לא בני אם אחת אנחנו, מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאחת גזרין עלינו גזרות רעות ובטלום ואותו היום עשאוהו יו"ט עכ"ל הגמרא, והוא ברייתא דמסכת מגלת תענית ולקוחה משם, וע' במג"ת באריכות יותר. וממה שהקשה רשב"ג בגמ' שם ומה ת"ל בהון בהון ב"פ (דלא להתענאה בהון ומקצתן דלא למספד בהון וקא דריש ליה כדרייק לקמן בהון משמע מעוט, רש"י) נראה, כי הרכה דקדקו דו"ל גם במסכת זו במלותיה להוציא ממשמעות יתור מלה אתת איוה למוד כמו שידקדקו בלשון בשארי משניות וברייתות בגמרא, וניתנה מגלה זו לידרש, וחשובה היא לדו"ל שמקשים ומפרקים מהני עובדות שבה ולמדין מהם הלכות, ובכ"מ בש"ס ובמדרשים נאמרו וגשנו דברי מסכת זו וכמה ברייתות שלמות ממנה. ועוד יותר, כי חשובה היא כאלו היא מקרא, כמו שפירש רש"י במס' תענית (טו:): וי"ל: מגלת תענית נכתבה בימי חכמים אע"פ שלא היו כותבין הלכות והיינו דקתני כל הכתוב במגלת תענית כאלו היה מקרא עכ"ל.

מגלת חסידים [או משנת חסידים]. מובא בראשית חכמה (שער ענוה פ"ד) וז"ל: וגרסינן במגלת חסידים אם רוצה להדבק לך אוהב הוי' נושא ונותן בטובתו עכ"ל. וגם מובא באגרות שמואל א': במגלת חסידים מצאו כתוב אם יום תעזבה יומים תעזוב ב) משל לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחר מצפורי ופגעו זה בזה בחדא משכנא וכו' כן מובא ברשב"ם פ' עקב וברש"י פ' הנ"ל מובא בקצור ג):

הערות ונוספות מהמ"ל

אשר נמצא בירינו גם היום ולפ"ו לא נאבד סמנה כ"א גוף הספר בלשון עברית, ועיין כל בו הלכות הניוכה.

א) הוא מדרש שמואל רבתי ובכ"י רומי נקרא אגדת סר שמואל והרוקח קורא לו אגדה דשמואל (סי' שכ"ג). וע' לקמן דף מ' בהוספה מדרש שמואל.

ב) זכן הביא הספרי (עקב פיסקא מ"ח) מאמר זה בשם מגלת חסידים וברש"י בחומש פ' עקב (י"א י"ג) מביאו בשם מגלה סתם והרשב"ם שם כתב כך שנויה באגדת שמואל במגלת חסידים מצאו כתוב וכו', והוא בריש מדרש שמואל, ובילקוט עקב (פיסקא תתע"ג): כתוב במגלת סתרים אם יום תעזבי יומים תעזוב, ובנראה ט"ס הוא בילקוט וצ"ל חסידים תחת סתרים, ודלא כצונץ שרוצה להוכיח שמגלת סתרים ומגלת חסידים אחת היא, ופעם נקרא בשם מגלת סתרים ופעם מגלת חסידים, מפני כי מאמר אם יום תעזבי וכו' המובא בספרים הנ"ל בשם מגלת חסידים מובא בילקוט בשם מגלת סתרים (ע' בספרו גד"פ ד'); כי בכל המקומות הנ"ל ובירושלמי שלהי ברכות מובא מאמר זה בשם מגלת חסידים ולא סתרים, ורק הילקוט הוא האחד הגורם סתרים, לכן יותר טוב לתלות הדבר בט"ס. ובס' בן סירא (כ"ה) כתוב: אם תעזבי יום יומים תעזוב. — הוא היה ספר כולל מוסר ודרך ארץ, דברי חכמה ומלי דחסידות, כנראה מטאמרי היקרים המזבאים ממנו, ובארך הומן ושלטול הגלות אבד ממנו ואינו וחבל על דאבדון. וכן היו כותבים בדורות הראשונים ספרי היחס ומגלת תעניות על ספר. ג) [הוספה. מגלת יהודית. אחד מן הספרים הנוספים על כתבי הקדש ואינם מקובלים לנו, ולפי דברי ידידיה האלכסנדרוני בספרו העתים כתב אותה ישוע בן יהוצק הכהן הגדול בתחלת ימי בית שני. נעתק לעברית ומתורגם אשכנזית וז"ל תקנ"ט ותקס"ב, ועוד 1819 ונמנה בין האפאקריפצן (כתובים אחרונים)].

[הוספה. מגלת יוחסין. במס' יבמות (מט') במשנה, ובגמרא שם תני שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש וכתוב בה משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה וכו', ובירושלמי תענית (פ"ד ה"ב) א"ר לוי מגלת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה הלל מן דרור בן יצף [במד"ר יצאה] מן דאסף בן ציציא הכסת מן דאבנר בן קוביסין [כזבשין] מן דאחאב בן כלבא שבוע מן דכלב ר' ניי [ינאי] מן רעלי מן [בן] יהוד [יהוא] מן ציפורין ר' חייה רבה מבני שפטיה בן אביטל ר' יוסי בי ר' חלפתא מכני יונגב בן רבב ר' נחמיה מן נחמיה התרשתא וכו', וכ"ה בב"ר (פ' צ"ח), ובבבלי פסחים (ס"ב ע"ב) ר' שמלאי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל ניתני לי מר ספר יוחסין, א"ל מהיכן את, א"ל מלוד והיכן מותבך בנהרדעא, א"ל אין נדונין (שנוין) לא ללודים ולא לנהרדעאים וכ"ש דאת מלוד ומותבך בנהרדעא וכו', ושם אמר רב מיום שנגנו (נשתכח) ספר יוחסין תשש כהן (שנגנו מהן טעמי תורה שהיו בו, רש"י) של חכמים ובהם מאור עיניהם, אמר מר וזמרא בין אצל לאצל (ב' מקראות בדה"א ח' ט') טעינו ד' מאה גמלי דדרשא, וההבדל שבין מגלת יוחסין הנ"ל ובין ספר יוחסין הוא זה, כי מגלת יוחסין היתה כוללת רק זכרון דברים מיחס המשפחות המיוחסות שבירושלם ומעט מן שארי דברים, וספר יוחסין היה ספר כולל באורים ופירושים על המקראות שבדברי הימים והלכות הרבה וטעמי תורה כמו שנראה ממאמרים הנ"ל.

[הוספה. מגלת סממנין. במסכת יומא (לח') ארי' בן נורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגלת סממנין בירו אמרת לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס אני ומה בידך אמר לי מגלת סממנין (פירש"י שכתובין בה שמות סמני הקטרת), הראהו לי אמר לי כל זמן שביט אבא היו קיימין לא היו מוסרין אותו לכל אדם ועכשיו הרי הוא לך והזהר בה וכו', ובירושלמי יומא (פ"ג ה"ט) בסגנון אחר: אמר ריב"ג פגע בי זקן אחד משל בית אבטינס אמר לי רבי לשעבר היו בית אבא צנועין והיו מוסרין את המגלה הזאת (שכתובין בה סמני הקטרת איך להכירין וסדר פטומי, קה"ע) אלו לאלו ועכשיו שאינו נאמנין הילך את המגלה ותזהר בה וכו', וכ"ה בירושלמי שקלים פ"ה

של משה עב"ל. ובס' עבודת הקדש ל' גבאי (חלק התכלית פ') כתב וז"ל: וראיתי בספר לבנת הספיר (פ') נח) בזה הלשון, ובעי בר נש לאתערא באורייתא וצלוחא למשרי עלוי רוח קדישא, ואתערו והיה כננן המננן ותהי עליו וגו', בגין דנשמתא אתגורת מלעילא מצרור החיים ורגילה בניגונין ובשיר של מלאכי השרת ושיר הגלגלים, עתה בהיותה בגוף ושומעת נגון או מוצאה נחת רוח ונהנית כפי מה שהיתה רגילה בהיותה דבקה ביסודה בנועם קול הגלגלים ומרובי ההנאה והערבות ראוייה לשרות עליה רוח אלהים כפי הנהגתה ביסודה הראשון ע"כ, עב"ל:

אות מ

מגלות. במדרש רבה ובתנחומא פ' שמות ואל ישעו בדברי שקר שהיו להם מגלות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן, א"ל פרעה אל ישעו בדברי שקר, אל יהו נשענים ואל יהו משתעשעים ואל יהו נפושים עב"ל. וכן היה כוונת רש"י ז"ל בכאורו ואל ישעו וז"ל: ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח וכו' ודומה לו ואשעה בחקיק תמיד, למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין, ויספר ואשתעי כו':

מגלת בית המקדש. במדרש שמואל [פרשה ט"ו] ר' רמיה בשם ר' יצחק מגלת בהמ"ק מסר הקב"ה [למשה] בעמידה הה"ד ואתה פה עמד עמדי. עמד משה ומסרה ליהושע [בעמידה], הה"ד קרא את יהושע והתיצבו וגו'. עמד יהושע ומסרה ליוקנים בעמידה, הה"ד ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל וגו' ויתיצבו וגו'. עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה [הה"ד ועתה התיצבו וגו']. עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה [ולית לה קריה]. עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה ואתה ה' חנני והקימני, ואומר הכל בכתב מיד ה' מלמד שנתנה במסורות, עלי השכיל מלמד שנתנה ברוח הקדש עב"ל א ב):

הערות ונוספות מהמח"ל

א) כעין מאמר הנ"ל מצאתי גם במדרש אגדת בראשית (פרק לח) י"ג שנים עשה דוד חולה (ובסנהדרין ק"י ששה חדשים צמטער דוד) ומוטל במטה ושבעה כרים היו כחליפין מתחתיו בכל יום ממה שהיו כמסין שנאמר יגעתי באנחתו וגו' אלו י"ג שנים שהיה מחסר בשביל שעשה אותו מעשה וכל שונאיו היו אומרים אימתי הוא מת, זה שנאמר איובי ואמר רע לי מתי ימות ואבר שמו, עד שבקש רחמים מלפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע העמידני בשביל בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא אלא בבקשה מכך תן לי קימיוטון (פ') תן לי שיתפשטו הקמטין כי מפני החולי והכוון הכשר לנעמק ונעשה קמטין קמטין ונקט דוד שיתענן הכשר ויתפשטו הקמטין, וע' ב"ב קכ' וחמאי קרו לה כת (ליוכנז שכנר היתה כת ק"ל שנה כשעשה זה עמרם לקותין שנים) כו' מלמד שגולדו זה סומי נעדות נתענן הכשר נתפשטו הקמטין וחזר הוי"ו למקומו שבעמוד מן המטה הוו ואשלים להם מגלת בנין בית המקדש שנאמר ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם הקימני מן המטה ואשלים להם מגלת בנין בית המקדש. מיד שמע הקב"ה את תפלתו ועמד מן המטה שנאמר ויקם דוד המלך על רגליו, והיכן אדם עומד לא על רגליו ומהו על רגליו, אלא שנתרפא ונעשה בריא ועמד ברגליו אחר כל אותן השנים ומסר להן מגלת הבית הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל (דח"א כח יט) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וגו' ותבנית כל אשר היה ברוח עמו (שם שם יא), לפיכך נאמר (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח.

ב) [הוספה]. מגלת בית השמונאי או מגלת חשמונאי. בעל הלכות גדולות (הלכות סופרים) כתב וז"ל: זקני בית שמאי וזקני בית הלל הם כתבו מגלת בית חשמונאי וכו', ומובאה גם בריש ספר חבור ופה מהיושעת לה"ר נסים ב"ר יעקב ונראה מדבריו שבימיו עוד היתה מצויה ביד כל אדם, ודעת הגאון רש"ל רפאפורט (שי"ר) (בכורי העתים תקצ"ב דף פ' הערה מ') מגלת בית חשמונאי זאת בוללת ח"א מקורות המכבים אשר בספרים הנוספים על תנ"ך (אפאקריפן)

שניהם אלא כך הדבר ביחד היו עומדים, אלא [כאדם] היוצא מהדור והולך למורח אל כוש והולך וסובב אל דרום עד שחזור להרו אצל כוש, מגיד שהכל היה תחת ממשלתו עכ"ל, ובספר תפארת ישראל המיוחס לרשב"ץ וביד המלך וביוסף לקח הביאו בשם יש מפרשים ולא ידעו כי מאמרו נובע ממדרש לקח טוב. וכן אמרו ו"ל (יבמות מז ב) אמרה לה אסיר לך תחום שבת אל אשר תלכי אלך, אסיר לך יחוד כאשר תליני אליך (ובמדרש לקח טוב אסור לנו לדור בבית שאין בו מזוזה), מפקדיני תרי"ג מצות עמך עמי, במדרש לקח טוב מנין עמך"ך חמש מאות ע"מ הרי ק"י ואותיות עמך הרי תרי"ג עכ"ל. והמהרש"א בחדושי אגדות הביא זאת בשם ספר שרש ישי שחבר הגמ"ר ר"ש אלקבץ ו"ל אבל ראיתי בס' שרש ישי שהוא הביא זאת בשם מדרש לקח טוב. ובס' מ"ש פ' בשלח: שמעתי את תלונת בני ישראל, ובמדרש לקח טוב למה חסר וי"ו שהיו מתחסרין מזכויותיהם. ד"א שכל תלונות עלי כתלונה אחת, לכך נאמר תלונת בני ישראל, אע"פ שהם מתלוננים, בני ישראל הם, בני אהובי הם, בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי נטע אשל"א בני בכורי עכ"ל:

לבנת הספיר. פי' על התורה על דרך הקבלה בלשון ארמית כמו הוהר. והחזקוני בס' שתי ידות פ' חיי שרה כתב וז"ל: איתא בספר לבנת הספיר וז"ל, בקרית ארבע בקריאת ארבע בשביל שאמרה אמנם אלד ואני זקנתי לכן ותמת שרה בקרית ארבע בקריאת ארבע תיבות אלו ע"כ (והציוני כתב בשביל שהזכירה שם בן ד' אותיות ישפוט הוי"ה אל תקרי קרית ארבע אלא קריאת ארבע עכ"ל). ובדף י"ד כתב וז"ל: ובענין זה נבא לבאור מאמר תמוה מדרש נעלם בספר לבנת הספיר וז"ל בפ' בראשית: והארץ היתה תהו ובהו וגו' היתה תהו אלו דור המבול בלשון נקבה אינן מים הביא הקב"ה עליהם ברמות אשה, ובהו אלו דור המגדל, וחשך אינן אנשי סדום, ורוח אלהים מרחפת איהו רוח קודשא רוחא דחסד דא אהרן כהנא, ויאמר אלהים יהי אור דוד מלכא, ויברל אלהים בין האור ובין החשך איהו קרח ועדתו כד"א הברלו מתוך העדה עכ"ל, ודוגמא בילקוט פ' האזינו בפסוק הצור תמים מה ראו דור המבול וכו' עכ"ל, ומיובא ג"כ בספר שרש ישי שחבר הגאון מוהר"ר שלמה אלקבץ על פסוק וגם את רות המואביה. ומובא בס' בית נאמן שבנה החכם השלם ר' יצחק ביגו ז"ל (דף נ' א') וז"ל: וכן ראיתי בספר לבנת הספיר ואחר עד עתה את עכבותא דיעקב בבית לבן, לקבל גלותא דמצרים וכנוונא דהתם עד דישתלמו שיעור אוכלסא דיתחזון לקבלא אחריתא, וכנוונא דהכא כד אתא בארחא אתא עשו עליה, סימנא הוא לבנוי דכר ייתון בארחא ייתי עליהון עמלק אשר קרך בדרך וכנוונא דהכא איש שעמו נתמלא אבק והותש כחו של עשו אוף התם ויחלש יהושע ולא ויהרגו עכ"ל. וכן הביא רש"ל הספרדי בפ' תולדות (דף ר"ל ע"ב) וז"ל: וכבר ידעת מה שכתוב בלבנת הספיר בפסוק עמי זכר נא מה יעץ וגו' מן השמים עד הגלגל ע"ש עכ"ל. ובס' מנות הלוי (דף ק"ה ב') וז"ל: ושוב מצאתי בדברי בספר לבנת הספיר (פ' נח) בפ' ויהי לשבעת הימים וז"ל: אתערו אלו שבעת ימי אכלו של מתושלח שהמתין להם וכו' ומכאן למד המן לגזור על ישראל ב"ג בארר כסבור שמא יגן עליהם ימי אכלו של

הערות ונוספות מהמו"ל

באוצרות הספרים (סוף גמלא ככ"י אוקספורד על נייר, וכ"י די רוסו בפאריזא באטיליא, וכ"י דר"א, ובאולאס'ס כמיכען, בקאמברידג' על קלף ונעתק בשנת ה"א קס"א, ובאולאס'ס יעלניעק, הנכתב ה"א רמ"א, אשר ממנו נסדר גרסום). וה"ר שלמה אלקבץ ראהו, ומביא מאמרים ממנו בספרו מנות הלוי (פ' על כגלת אסתר) בל"ד מקומות, ומאמר זה הוא אחד מהם, עד כי בא הרה"ח רש"ב והוציאו לאור בפעם הראשונה ע"פ הכ"י משנת ה"א רמ"א, עם הערות, ווילנא תרמ"ו. א) במדרש לקח טוב ישראל.

ר"ל. (שבת כה:) שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה, ובא מעמו לשבח במדרש לקח טוב וז"ל: ולחם בבקר לשבוע, מכאן שאין שביעה אלא במראית עין, וכן קהלת אמר טוב מראה עינים מהלך נפש, וכן אמרו חכמים לא יאכל אדם תבשילו אלא לאור הנר (יומא ער:). הסומים אוכלים ואינם שבעים והאוכלים בלא נר בחשך ירמו, לפי שאין אוכלים לשובע נפשם, ועוד שמא יפול זבוב או שום דבר איסור במאכל ואינו רואהו, לפיכך אמרו חכמים הדלקת נר בשבת חובה (א) כדי שיתענג בשבת במאכל ובמישתה. וכן אמרו ז"ל (מגילה יא.) מהרו ועד כוש רב ושמואל חד אמר הרו בסוף העולם וכוש בסוף העולם, וחד אמר הרו וכוש גבי הדדי הוו קיימי, ובמדרש לקח טוב (ב) וז"ל: והאיך אנו מקיימים דברי

הערות ונוספות מהמח"ל

ח"א, ושם הספר על שם המחבר, כי מחברו הוא רבינו טוביה ב"ר אליעזר, גם כי בכל פרשה מתחיל בפסוק שנאמר בו כי טוב, ובהתחלת בראשית מביא הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם, אולם בסוף הספר כתב המדפיס (וויניציא ש"ו): והיתה השלמת זאת הפסיקתא זוטרתיא בערב הפסח שנת רנ"ז צדיקים בה', הסב את שמו פסיקתא זוטרתיא בסבת איידעת את שמו האמתי, ואחריו נמשכו הבאים אחריו וקרא לו שם האחרון כמעט בפי כלם, עיין במבוא לספר זה להרה"ח ר"ש באבער. ועיין לקמן בפסיקתא זוטרתיא.

הרשב"ם (בראשית מא י) הביא: ובספר לקח טוב פירש כמותי. כן ר"ת מביאו בספר הישר שלו סי' תקפ', הראב"ע בהקדמתו עה"ת, אור זרוע הגדול ח"ב ה' ר"ה סי' רנו, העיטור ח"ב דף כז, הרא"ש ה' תפלין סי' יד, שבלי הלקט ערוגת א' סי' ג"ט וערוגת י"ב סי' שסו, תניא רבתי עיני אתרוג סי' פה, כלם ביאורו ובלשון לקח טוב.

הספר הזה היה מונח בכ"י זה בשמונה מאות שנה ולא נדפס ממנו רק חלק שני (המכונה בפי האחרונים פסיקתא זוטרתיא) על ויקרא במדבר ודברים בוויניציא ש"ו, ובהעתקה רומית ג"כ שם תקכ"ד, ועתה זה מקרוב בא בידו ה' הרב החוקר יוורד עד תהום רבה, החכם מהר"ש באבער, והוציאו לאור בפעם הראשונה כלול בהדרגה ע"פ כ"י מירושלים שהיה ביד הגאון חיד"א ז"ל, וע"פ עיר ב' כ"י, האחד מאוצר הספרים בפלערענץ והשני מאוצר"ם בפט"ב, עם הערות ותקונים ומ"מ וציונים ועם מבוא גדול ממנו המפיץ אור על הספר וזמן המחבר, ויוליא תרמ"ד.

וכתב הג"מ חיד"א (שה"ג ח"א) כי בא לידו פסיקתא זוטרתיא כ"י מבראשית ושמות ומצא שם בפ' שמות כתוב: „בשנת ד' אלפים תת"ן שהיא אלף ופ"ה לחרבן, אני טוביה בנו של רבינו אליעזר הגדול ז"ל בינותי בס' אלהינו ואתנה לבי על ארך גלותנו כי אולת יד וכלו כל הקצים ואין הדבר תלוי אלא בתשובה" (וכו' עכ"ל) (ועיין מ"ש המחבר לקמן באות פ' פסיקתא זוטרתיא), אבל בשה"ג מובא זה בטעות, והנוסחא בהוצאת באבער, והיא הנכונה, כך היא: „ובשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות וחמשים ושבע לבריות עולם, שהיא שנת אלף ועשרים ותשע לחרבן בית שני, שהיא שנת שתיים עשרה למחזור רנ"ו, מרנא ורבנא טוביהו, בנו של רבינו הגדול אליעזר זצ"ל, הבין בספרי אלהינו, ונתן את לבו על ארך גלותנו, כי אולת יד, ואפס עצור ועווב, והנה כלל כל הקצים, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה" עכ"ל, והוא ע"פ כ"י פלערענץ וב' כ"י בפט"ב, מלות מרנא ורבנא אינם נמצאים בכ"י פט"ב, ובכ"י פלערענץ כתוב: אני טוביהו בנו של רבינו אליעזר בינותי בספרי אלהינו ואתנה את לבי, ובכ"י שני הנמצא בפט"ב כ' זוב: אני טוביהו בנו של הרב הגדול ר' אליעזר ז"ל בינותי וכו'. המעתיקים הוסיפו לפעמים וכתבו: מרנא ורבנא טוביהו, אחר ר' טוביה ב"ר אליעזר. רבינו טוביה ב"ר אליעזר. — רבינו טוביה היה יושב בארצות יון במדינת קסטוריא במלכות בולגריא, והיה נמנה גם בין הפייטנים, כי חבר סליחה המתחלת אהיה אשר אהיה וחתום בה: „טוביה בירבי אליעזר יחי חוק ואמץ לעד", נמצאה בכ"י רד"א (עיין סי' ו"פ לציון צד 194) ואכירי ר' אליעזר ב"ר יצחק (לדעת ריב"ז במחזור שלו) הוא ר' אליעזר הגדול המוכא ברש"י פסחים (ע"ז ע"ב). — בחבור ספרו זה עסק בשנות הגזרות שעברו על בני ישראל בארצות אשכנז משנת ה'תנ"ז, כמו שגראה מדבריו בפ' אמר שאומרי: „ואני כותב להיות לזכרון מעשה שעשו קדושי עליון קהל מגנצא שמסרו עצמם ואת נשיהם ובניהם ביום אחר בפרס חג השבועות ונשחטו כאיש אחר על קדושי שם אלהי ישראל בשבת ד'א תנ"ז לבריות העולם כשנתנו יד וישובי הארץ לעלות לרשת משכנות עליון".

(א) בלקח טוב: מצוה, וחובה הוא לשון הגמרא שבת כה:, גם השבלי לקט (הלכות שבת סי' נט) והניא רבתי שהעתיקו דברי הלכת טוב גורסים חובה כלשון הגמרא,

(ב) על אסתר, מפסוק המלך מהדו ועד כוש. — המדרש הזה על אסתר היה ספון וממין עד כה באצורות

ולבני אדם. ועוד שרביטה הימני של ע' הוא זקוף ומוטה מעט ג"כ לצד ימין מפני שכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו. ולמה הוא מוטה כנגד ימין מפני שאם חזר בתשובה הקב"ה מחזירו לגדולתו. ועוד שרביט השמאלי של ע' הוא זקוף ומוטה ג"כ לצד שמאל, שאם לא קרע לבו אותו גם רוח לא תהיה תקומה למפלתו. פ' יש להם ע"ג ב' ציונים לכל אחד מהם, שכל הפותח פיו בתורה (ובכוונות כתוב ובמצות ובתפלה) עושין לו כל חפציו ועוד פ"ף מגולגלות ומצוינים ג' ויינין, מפני שכל תורה ותפלה שאין בה טעמים טובים ותשובה, התורה בטלה והתפלה בטלה ואינה רצויה. ועוד הן מגולגלות (היינו בראשם שהוא כפוף לפניו והולך לצד שרביטם), לפי שכל תפלה שאין בה לב נשבר וכפיפת ראש אינה רצויה. צ' ין יש להם ג' ציונים (בשרביטם העליון השמאלי) כנגד ג' אבות. ועוד צד"י כפופה ופשוטה שיש להם ד' ציונים (דהיינו ב' ציונים בכל שרביט העליון הימני והשמאלי) כנגד ד' אמהות ועוד צ"ן שיש להם ה' ציונים לכל אחד מהם (דהיינו ג' ציונים על קוץ שמאלי ב' ציונים על ימני) כנגד ה' קולות של יום מתן תורה (ובכוונות חסר כבא של ד' ציונים). ק' יש לה ב' ציונים על ראשה כנגד ב' קשרי תפלין של ראש ושל יד, ופעמים יש לה ציון א' והוא כנגד הציץ שעל המצנפת. ר' יש לה ציון א' בראשה כנגד מצות ציצית. ש' יש לה ג' ציונים בקוץ השמאלי כנגד ב' תפלין ומוזה (ובכוונות כתוב נגד ציצית תפלין ומוזה), ועוד ש' יש לה ד' ציונים כנגד ד' ציציות ופעמים יש לה ה' ציונים (לא פירש היכן הוא אולי יש ציון א' נוסף על הג' ציונים שבשרביט השמאלי בכ"א מב' שרביטים הנתורים) נגד ציצית וב' תפלין ומוזה וציץ. (ובכוונות פעמים שיש בו ששה זיינין והוא כנגד ציצית ומוזה וב' קשרים ותפלין וציץ) ופעמים יש לה ז' ציונים (היינו ג' בשמאלי ב' באמצע ב' בימני) כנגד ז' רקיעים. ת' יש לה ב' ציונים כנגד לשון העברי ותרגום של כ"ד פעמים (לא הבנתי דברים אלו) אבל בכוונות הגי' נכונה כנגד מקרא ותרגום של כ"ד ספרים) ופעמים יש ת' בציון א' נגד הגמ' וספר דברי הימים (ובכוונות כנגד הגמרא אשר הם דברי חכמים) (ונראה לקיים גי' הראשונה כמ"ש (פסחים סב:) ר' שמלאי אתא לקמיה דר"א א"ל ניתנו לי מר ספר יוחסין, פי' רש"י ס' יוחסין היינו מתניתין דדברי הימים עכ"ל. ושם מפורש כל יוחסי השבטים שבכל דור ודור וכמו שעשה עזרא שלא עלה מבבל עד שייחס את עצמו ועלה, כמו כן עשו בכל חכמי דור ודור מעזרא ואילך וכתבו היחוס של כל דור ודור כדי שלא יתערבו פסולין בישראל, וזה כוונתו ספר דברי הימים). כתב בשלמי הגבורים ע"כ דברי הקדוש ר' עקיבא בן יוסף ז"ל, אבל בכוונות נמצא עוד על אותיות גדולות וקטנות בשם האר"י ז"ל אבל הם דברי ר"ע ששמעו ממנו סתם. ובעבור שספר הכוונות בנמצא לא רציתי להעתיקו, רק אות סמך גדולה סוף דבר הכל נשמע שהשביע הקב"ה השמים (והארץ) לגלות העשוי בהם:

אות ל

א) מדרש לקח טוב ב). הובא בספר תניא (המובא בב"י) ובספר לקושי הפרדס לתלמיד רש"י ז"ל ובס' מנחת שי ובו תמצא ג"כ טעמים ובאורים למאמרי רז"ל

הערות ונוספות מהמו"ל

א) [הוספה. "מדרש לעולם" נדפס מחדש בקובץ בהמ"ד ח"ג, והוא המדרש לעולם הנמצא בסוף ס' ר"ת].
 ב) מדרש לקח טוב הוא ס' פסיקתא זוטרותא ושמו העיקרי לקח טוב, כנראה מספר המפרס בתחלתו ומרבינו ירוחם נתיב י"ט ח"ה ומספר תניא סי' פ"ה ושכלי הקטסי' קי"ח והרא"ש ה' תפלין (שה"ג ח"א)

נאשר זכרתי בפרקי ספרי שלמי הגבורים הזה ושאר בעלי חיים הדומים שיש להם כל חלקי הבעלי חיים ארציים משלם ודומין להם בצורתו מכל וכל). הו' יש לה ציון א' לעיל, לפי שביום ו' נברא האדם, ונשמתו נתונה לו מן השמים, ומוטה אות וי"ו מלרע (היינו גגה שלה), לפי שגוף האדם הוא מן עפר שהוא מלמטה. ובכוונת מהר"ם טרינקו כתב וז"ל: ו' יש לה [ציון] א' לפי שביום ו' נברא אדם הראשון אשר הוא יחיד בעולם התחתון ונשמתו מן השמים וגופו מלרע (צ"ל ומוטה אות ו' מלרע) לפי שגופו מעפר מלמטה, ומהר"ם הגיה, "נ"ל שר"ל אעפ"י שגופו מעפר אבל הנכון כגירסת ר' אברהם הרופא. ז' יש לה ג' ציונים, לפי שביום הו' שבת הקב"ה וינח וינפש ובו ביום חייב אדם להתענג בג' ענוגים היינו במאכל ומשתה ובכסות נקיה ועוד הו' היא מגולגלת לפי שכל המחלל שבת בודון אין לו הרמת ראש עד שיעשה תשובה ולמה היא כפופה כנגד ימין שאם חוזר בתשובה פושט לו הקב"ה ידו ומקבלו בתשובה ומוחל לו כל עונותיו (ובכוונות מהר"ם טרינקו כתב להתענג בג' פירות ולא הכנת) ויש לא כתב, "כל עונותיו". ח' יש לה ב' ציונים לעיל לפי שביום ח' ימול אדם בשר ערלתו, ובברית יש בה ב' מצות מילה ופריעה ומל ולא פרע כאלו לא מל. ועוד הח' היא חמוקת ירכים (אמר אברהם, כי ברוב פעמים יתבנו אותה הסופרים ברגלים עמוקות רגל א' מהופך לצד ימין וא' לצד שמאל) לפי שכל בר ישראל הפורק ממנו עול ברית מילה שערי גיהנם פתוחים לו. (ובכוונות מהר"ם טרינקו כתב וז"ל: גם נקראת הצורה הזאת חמוקת ירך עכ"ל. בכוונתו שקאי על למעלה על ב' זיין על חטוּרַת דָן והוא נכון). ט' יש לה ג' ציונים מצד שמאל, כנגד ג' משפחות טובות שבישראל כהנים לויים וישראלים (ובכוונות כתוב כנגד ג' מפתחות וג' משפחות טובות כו' עכ"ל), ועוד יש לה ב' ציונים לצד ימין לפי שכלם הם שומרים בכלל חמשה חומשי תורה שהם תורה שבכתב ותורה שבע"פ (ובכוונות לא כתב כל זה). ה' היא כפופה בקומתה כנגד עשרה המתפללים בבהכ"נ שכוּפִּים קומתם ומכוּוּנים לכס לאביהם שבשמים. כ' יש לה ב' ציונים ע"ג, כנגד ב' משפחות כהונה אלעזר ואיתמר. ד' מנצפך יש לה ג' ציונים עליה כדי להוסיף על הכהנים ג' משפחות לזיה של בני לוי גרשון קהת ומררי שומרי המקדש. ל' מעוטרת לעיל, היינו מעוטרת או מלופפת סביב קוצה העליון ולא מתווגת. וזקוף (היינו שרביטה) כנגד מלכותו של עולם שהוא זקוף על העולם בלו וכתר תהלה בראשו (היינו הלפידה בקוצה העליון), ולמה עטרת קוצו מלמעלה, לפי שהקב"ה יושב למעלה וצופה ומסתכל למטה (ובכוונות ל' מעוטרת מלעילא הזקוף כנגד מלואו של עולם ולמטה עטרתו מלמען לפי שהקב"ה יושב בו' הוא חסר ההעתקה). מ' מ' מנצפך יש לה ב' ציונים (דהיינו למעלה האחר מצד ימין ואחד מצד שמאל) כנגד ב' כסאות שיש להקב"ה והם כסא דין לדון בו את הרשעים וכסא רחמים לדון בו את ישראל עם שאר הצדיקים (ובכוונות לא כתב עם שאר צדיקים ונכון). נ' נ' דמנצפ"ך יש לכל אחד ג' ציונים ע"ג כנגד ג' כתרים שנתנו לישראל כשקבלו התורה (היינו כתר תורה כהונה ומלכות), מצורף לכתר שם טוב העולה ע"ג (ובכוונות לא כתב מצורף לכתר שם טוב) ועוד נ' דמנצפ"ך היא נטויה ברגלה למטה (ובכוונות כתב נ' פשוטה רגלה למטה ונכון), לפי שאם סרח מלך או שלטון או חכם או כהן יטו רגליו וירדו בגיהנם. ולמה נטיתה של נ"ו כנגד ימין, מפני שכשחוזרין בתשובה חוזרין לגאלתן (צ"ל לגדולתן וכן הוא בכוונות), ועוד היא מגולגלת (היינו בקוצה העליון) ונוטה לצד מטה מימין מפני שכל מי שיש בו ענוה ושפלות רוח הקב"ה מגדלו ומנחילו חי העוה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חשא. ס' יש לה ב' ציונים מלעיל, לפי שכל העוסק בתורה לשמה סוד עליונים ותחתונים גלויים לו שנאמר סוד ה' ליראיו. ע' יש לה ג' ציונים לעיל בשרביטה השמאלי כנגד ענוי ארץ שהן חביבין לבוראם ולמלאכי השרת ולבני

בר פלוגתיה דרב, תדע שבכל המדרש לא נזכר שום תנא ואמורא ובמעשה מרכבה נזכר אמר שמואל ב' זרועות הללו למה וכו'. ראה דבריו וחכם כי בא להודיע לנו שהוא המחבר כמו שאמרו ז"ל (יומא מז) אמר רב הונא מאן תנא מדות ראב"י היא דתנן עזרת נשים היתה אורך כו' מערבית דרומית אראב"י שכחתי מה היתה משמשת כו', וכן בחולין (צד א) ומעשה באחד שוימן ג' אורחים בשני בצורת כו' אמר ראב"י על דבר זה נהרגו וכו', שראב"י סדר וחבר מסכת דרך ארץ רבא. וכן נמשכו אחר זה הסדר המחברים הקדמונים בעת הגאונים, שבאמצע החבור מצאנו ראינו אמר המחבר פלוני, וכן בא בפסיקתא רבתי אמר ר"א בר טוביה והוא להודיע שם המחבר וכוונת לבם למעלה למשכיל כדי שיהיו שפתותיו דובבות וכו' :

מדרש רבי עקיבא בכתרי אותיות. הביאו ר' אברהם הרופא ממנטובא בספר שלמי הגבורים א' (דף קעו). ומהר"ם ר' משה מרינקו בספר הכוונות [להארוז"ל] (ר' יעסניץ תע"ג דף לח א) כתב וז"ל : גם זה מצאנו בין הקונטרסין של החברים יצ"ו בשם האר"י וזלה"ה שאמר לקצת חברים וכתבוהו והוא על התנין ועל אותיות משונות כמו שהיה דורש ר' עקיבא בן יוסף עכ"ל, וראיתי שהוא אות באות מה שהביא ר"א הרופא ואעתיק לך דברי שלמי הגבורים בעבור שאינו מצוי כ"כ וז"ל בדף הנ"ל : והנה אחרי אשר הודעתי לכם משפטי התנים המרובים והחסרים שבכל אותיות חמשה חומשי תורה משלם, טוב הוא שאעתיק כאן מה שמצאתי בקונטרס כתב יד סופר ר' מאיר מפאדווה ז"ל בחברת מכתבים אחרים שלו ביד הסופר המעולה ר' עמנואל מפונטימולי יצ"ו, והוא על רמזי התנים שדרש הקדוש ר"ע בן יוסף זצ"ל. ועל כי אין לאל ידי להדפיס הציונים שלהם כאשר חפצתי, פירשתי כאן מדברים שלא נאמרו שם בברור מדעתי : אמר ר' עקיבא בר יוסף וצוק"ל הדורש כתרי אותיות שהם בתנים ובזיינין שלהם והמדבר על אותיות גדולות וקטנות שבתורה, כי הא יש לה ג' ציונים לעיל (היינו על שרכישה האמצעי ההולך ועולה בה לאלכסון) כנגד מלאכי השרת שהם מזכירין את השם לאחר ג' תיבות שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, וגם יש לה ב' ציונים למטה (היינו בשרכיט ההוא היורד באלכסון) כנגד ישראל המזכירים השם ית' אחר ב' תיבות שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו : ה' יש לה ב' ציונים לעיל ע"ג כנגד ב"ר של משה וב"ד של מעלה ושניהם שוים ליום הדין (ובכוונת מהר"ם מרינקו כתב : ששניהם שוים). ג' יש לה ג' ציונים לעיל כנגד ג' ימים שנשתמש העולם לאורו של הקב"ה. ד' יש לה ב' ציונים בראשה לפי שביום ד' נבראו ב' המאורות. ה' יש לה ג' ציונים בראשה, לפי שביום ה' נבראו ג' מיני בעלי חיים, היינו חיות עופות ודגים. (אמר אברהם, אתה הקורא דע כי החיות הנזכרים במקום הזה אינן כמו הללויות וכדומה שהם באמת בכלל הדגים הגדולים שבים אמנם הם כמו האיפופוטאם"ו הנולד בים במבוע כאשר

הערות ונוספות מהמז"ל

א) הספר הזה שלמי הגבורים ידבר מצורות הבית ותכנית שמונה כגדים וכל אבני החשן ומגולתם ועבודת הלויים וכל עניני השיר והמוסיקא וכל כלי זמר וצורתם ומונה ל"ו כלי זמר שירע דוד המלך ע"ה וכל עניני הקרבנות וטבעי החיות והעופות והבהמות ועל עניני הלשונות ומערכת מלחמות וטכסיסיהן וכל בליהן, ומצורף לו ערך שלשה מגנים : א) על תמיד של שחר ופטום הקטרת וסדר המעמדות לכל יום ותפלות ובקשות ועל חגי המועדות ושמהות בית השואבה וכל המועדים כסדרן, ב) על תמיד של בין הערבים, ג) על סדר ותקן למד התורה לכל לילות השנה ובאשמורת שמו"ת ונו"כ ומשנת וגמרא ומדרש וזהר עד תם כל השבוע וכל השנה, גרסא במנטובא ש"ב ע"א ופ"א.

(*) מסכת יראת חטא. מובא בספר שרש ישי להר"ש אלקבץ, על פסוק אני מלאה הלכתי וז"ל: ונ"ל כי כיונה כדברי חכמים ז"ל במסכת יראת חטא סוף פ"ב. אם הרשעת מעט יהיה בעיניך הרבה ואמור אוי לי שחמאתי, אוי לי שבא דבר מכשול על ידי. אם הרעוך הרבה יהי בעיניך מעט, ואמור אוי לי שחמאתי, ובמעט מחובותי נגבית, והלא הרבה יותר מכן הייתי שוה עכ"ל. וזוה המאמר היה נראה שהוא מסכת ד"א, כי שם תמצאדו:

אות כ

בבדד השם. ר' אליעזר הקליר. מובא בסוף ספר יצירה. ובשבעים שמות למ"ט כתב וז"ל: שם כ"א משבעים שמותיו הוא זנויה"ו והוא בגימ' הכבוד לפי שהוא מסר לר' עקיבא ספר הכבוד ויש בתוכו הרבה מכבוד הבורא יתעלה עכ"ל, וזה שנקרא כבוד השם [ונקרא ג"כ כבוד אלהים], ואל תחליפוהו בס' הכבוד שחבר ר"י החסיד ז"ל: מסכת כלה. מסכת כותים. עיין מ"ש בו' מסכתות קטנות בתחלת הספר: מדרש כונן (ג). ע"ש הכתוב שמתחיל בו ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתכונה. מדבר מנפלאות מעשה בראשית ומעשה מרכבה, ונראה שחברו האמורא שמואל בר

הערות ונוספות מהמו"ל

על שמירת השבת. תכליתו לערער על הפרושים שמקדשין את החדש ע"פ ראייה בב"ד ולא ע"פ חשבון קבוע, ומדוע זה ב"ד הגדול יפה לעבר השנים, באשר לדעתו אך בשתיים תקבע השנה, אם ע"פ שנת היובל המתחלת ביום הכפורים ומונה שס"ד ימים, או ע"פ שנת המבול שהתחילה לפי דעתו כמו לדעת ר' יהושע (ר"ה י"א) בחדש אייר ונחשבת כשנת החמה, ולא כן היתה דעת הפרושים שאמרו שם, חכמי ישראל מונין למבול כר"א ולתקופה כר' יהושע, חכמי אוה"ע מונין אף למבול כר". דעת ה' בענין שנתחבר מאחד היהודים באלכסנדריא במצרים מתלמידיו הכת השמרונים המכונה דוסתאית, ע"ש מיסדה דוסתאי, שרצתה לעשות את דת היהדות והכושית לאחת וע"כ שאבה כמקור מעיני היהודים מהאיסיים ומהשמרונים ונשארה האמונה המעורבת הזאת בארץ אפריקה בין יהודי כוש או אביסיניען המכונים פאלאשאם עד היום הזה. ולכן נמצא בספר זה ערב רב מדעות השמרונים והאיסיים והפרושים, ודבריו פעם-מסכימים להלכות ואגרות שבארץ ישראל ופעם מתנגדים להם, ולדעת ה' פראנקעל נתחבר בימי הקיסר קאליגולא בארץ מצרים בעיר לעאנמע בימי בית חנוני, ומחברו היה אחד מכנהי בהמ"ק, ותכליתו להעריך ולהאדיר את בהמ"ק שבמצרים, וע"כ הרבה בתורת הקרבנות ובפרטיותן מאדם הראשון, והצריך לאכול פסח ומעשר שני במקדש ולא בכל העיר שאינה מוקפת חומה קדושה כמו ירושלים, ועתה הנה בא הרה"ג החכם ר"י בכרך והוציא לאור בווארשא את ספרו "מהעבור ומנין השנים", שם שופך את חמתו בבקרת עזה ונמרצה, על ספר היובליים ועל מחברו, כי טוב להם שלא נבראו יותר משנבראו, ומוכיח בראיות ברורות ונכוחות שממקור לא מהור בא, וכי המחבר לא מבני ישראל הוא, ועיין שם בספרו באריכות מאד, שהשיג על כל החכמים הנ"ל בכלל ועל החכם חז"ס בפרט, ובטל את כל דעותיהם והשערותיהם, ראיותיהם והוכחותיהם על הספר הזה. (א) [סופס. ס'. יסוד הנקוד הגדול של רב אשי. רב האי גאון ז"ל בספר הקמיעה שלו כתב שהיה נמצא מישיבתו ספר "יסוד הנקוד הגדול" שחברו רב אשי בבבל ושם גלה העצמים והסודות מן הרגושים הווים בכללי לשון הקדש, ע' בפ"ל ל' יצירה מהר"מ בוטריל פ"ב מ"ג, וע' מנתת שי פ' מקץ שכתב וז"ל: וכבר חובר ע"ז הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבל. אפס בתולדות רב האי גאון מהגאון רש"ל רמאפורט מסתפק בס' הקמיעה עצמו אם מחברו הוא רה"ג, וע' בס' הוחש להרה"ח ר' יעקב בכרך צד 92 בההערה שם. ובעל אוצה"ס מכיאו באות נ' בשם הנקוד הגדול. ואף כי איננו מסוג ההגדה והמדרש רק מסוג דקדוק הלשון, הבאתו פה בשביל כי מחברו הוא רב אשי מסדר הגמרא. (ב) ונקרא ג"כ ברייתא דמעשה בראשית, ונדפס בס' ארז: לבנון ווינציא שס"א, פסד"א תע"ט, ברלין תפ"ד, שקלאו: תקמ"ג, גם בקובץ בהמ"ד ח"ב ס"ג.

אבינו ת' פרקי הוה הם ענין שמות המומאה איוה מותר לשמש בהם ואיוה אסור וכאשר מסר שמות המומאה לבני הפילגשים לא נשאר לנו כי אם ה' פרקים) וכן במלחמת מדין שהיה מפריח מלכי מדין באויר והוא פורת עמהם לולי ציץ נזר הקדש שהפילם ונפלו חללים, ונראה מדעת רז"ל שמושה רבינו חבר ספר לכר מה שכתוב בתורה ולשם ספר כל הענין באורך, ונאבד הספר ההוא כמו שנאבדו ספרים אחרים וכו' עכ"ל. ואפשר הוא ספר הישר. והבחי' ז"ל קרא לספר הישר ספר מלחמות בני יעקב (ואפשר דעתו זהו הספר שאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב). וז"ל הבחי' פרשת וישלח: הוא וכל העם אשר עמו, כתוב בספר מלחמות בני יעקב כי נתאספו שבני שבם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולא אביהם שחגר גם הוא חרבו וכלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה גדולה, עכ"ל ותמצא זאת באורך בספר הישר:

ספר היחוד. ר' נחוניא בן הקנה ור' ישמעאל כהן גדול. מובא בספר נובלות חכמה (דף קצה א) ובספר עבודת הקדש (חלק היחוד פי"ח) וז"ל: וראיתי בספר היחוד לבעל התמונה (והוא ר"י כה"ג) בזה ענין נפלא אמר שם בזה הלשון: וצורות ישראל היה ראוי להיותם מובדלות ומשונות ממין האדם כשאר הכחות ונפשם אבל חק השמיטה וקושיה להיות הכחות מתערבות ומגולגלות ומתגלגלות בגופים רבים משונים וכלם ישובו למקומם ע"י הקרבנות הנקרות ע"ג המזבח לרצון מהבהמות עכ"ד פי' לכן וכו' עכ"ל. ובחלק העבודה (פל"ד) וז"ל: והרב בעל התמונה בס' היחוד כתב בזה"ל: לכן את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו בסוד בעוף ובהמות הנקרות שבם כח היודע בסוד הנפלא בקרבנות בסוד כל מתקרב לנרתקו אם נפשו ואם תמורתו בסודו ע"כ ופי' דבריו וכו'. עכ"ל א): מסכת

הערות ונוספות מהמז"ל

(א) [סופס. ספר היובליים המכונה מדרש בראשית זוטרתא או בראשית זוטא. תכונתו תכונת מדרשי אגדה, כדרך בעלי אגדה נותן טעמים למצות התורה, וברוב דבריו מסכים עם הפרושים בעניני המצות, ומקפיד על מעשה המצות, אבל גם מערער ומפקפק על הפרושים הנוהגים לעבר השנים ולקשר חרשים ע"פ ראיית הלבנה, ובדברים קשים יאמר עליהם שהם מקלקלים את החדשים והמועדים הראויים להיות רק לחשבון חדשי החמה. כמה דברים נמצאים בו המתאימים עם דברי הפרקי דר"א, כמו שיוכיח באריכות הרה"ח ר"ח המורוויץ בההוספה שלו למ"ע בית תלמוד. ספר זה יסוב על ספר בראשית ומכיל ג' פרקים וסדר דורות העולם וכל המעשיות שבספר הזה ימנה ויספור ע"פ מספר היובליים והשמשות כמו שהשתמש בספר דניאל במספר זה. — על זמנו מקומו ומחברו מי הוא? מאיזה כתה מהכתות השונות בישראל היה? העמוקי חקור אלה החכמים: יעליניעק במבואו לבית המדרש ח"ג, טריוענדעלן במ"ע אָדענש (1846), בעער מרדערען במ"ע יחוס היובליים למדרשים. פֿראנקעל במ"ע הירח שלו (1856), דיללמאן העתיקי מכושית לאשכנזית והדפיסו במ"ע השת' לעוואלד ח"ב וז"ח (50—1849). לאנגען במ"ע דעות היהודים בא"י בזמן מיסד דת השלטת. בראשונה היה כתוב בשפת עברית ונתק אח"כ ליונית וממנה נתק לכושית או חבושית ובאבדן ספר זה בעברית נשאר לפליטה ביונית וכושית וכאלפים שנה הוה שכב תחת שמיכה נכריה זאת, וזה כארבעים שנה נמצא בארץ כוש (אביסיניען) בשפתה הכושית, אשר נתק אליה מן ההעתקה היונית הנ"ל, ולאחרונה נתק עברית ע"י החכם רובין עם מבוא כולל תולדות הספר ומוכיח בראיות ברורות שנתחבר בלשון עברית (גדפס' במ"ע השחר ש"א) וזין 1870 ומביא שטת כ"א מהחכמים הנ"ל, וזה שטתם בקצרה: לפ"ד ה' דיללמאן נתחבר כמאה שנה לפני חרבן בית שני מאחד מופרי ישראל בלשון עברית או ארמית. — תכלית הספר לחשב בצמצום סדר הרוחות והמועדים והחגים ע"פ מספר היובליים בעלי מ"ט שנים, אשר קבע משרע"ה לחשבון בנ"י בבואם לארץ הכנעני, וזה הולך ומונה מבריאת העולם עד בואם לארץ (בשנת 2450 ליצירה שלהם) חמישים יובלים בעלי מ"ט שנים. לדעת הח' יעליניעק נתחבר בימי בית שני בלשון עברית מאחד מכת האיסיים אוהבי השבעיית ומכבדי שבתות, וכי על כן סדר חשבון השנים לפי שבועים יובלים, והזהיר מאד על

ספרו באות ב' כמו התורה שמתחלת בב', ששה פרקים נגד ששת ימי המעשה. (ר"י דילטאש א) מיחסו לר"ע (ג) וברשימת רד"א מביא ספר יצירה הארוך והקצר. וז"ל ר' מנחם ציוני פ' לך לך ג). ואת הנפש אשר עשו בחרן, מסורת בירדנו מאבותינו שאברהם אע"ה חבר ספר יצירה על מתכנתו, כי ה' אתו, ודי לכל משכיל עכ"ל. ואנו אין בירדנו ספר יצירה השלם, כי רש"י ז"ל הביא בפי' מדרש בראשית רבה (פרשה י'): גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה כו' כך מה היה העולם חסר, שבת, פ' רש"י ז"ל שבת יום הקילוס וכן מפורש בס' יצירה כשברא הקב"ה שמים וארץ עשה ממונים לכל מה שברא למזלות ולדשאים ולאלילות ולימים וכשברא יום השבת נתקבצו כל הממונים וקלסו להקב"ה ואמרו מזמור שיר ליום השבת ע"כ עכ"ל רש"י, ובנוסח שלנו אינו:

ספר יצירה. יוסף בן עזיאל תלמיד ירמיהו (ד) הוספות על ספר יצירה הנ"ל. כ"י בביבל"ה מיקא של הגמ"ו דוד אופנהיים. ובס' רקאנטי פ' בראשית [על ענין להט החרב] מביא ברייתא דר' יוסף בן עזיאל ע"ש (ה), ואפשר הוא הוספות על ספר יצירה. ובציוני פ' יתרו וז"ל: עוד סוד זה באר יוסף בן עזיאל, כי לא ראו שום תמונה בכבודו שהוא היה הוה ויהיה, אך ראו מלכותו המכונה בפי המקובלים כרוב המיוחד הנאצל מאשו הגדולה והוא שעור הקומה של רי"ש עכ"ל. וזכני ה' בו, ומדבר הרבה מכרוב בלשון נעלם מאד:

מדרש ישעיה. מובא בשלטי הגבורים של ר' אברהם הרופא ממנומבא בהקדמתו (י). ספר הישר (ז). בהקדמתו נאמר שבשעת החורבן נמצא אצל זקן אחד ובו כתב שירת יהושע הנאמר הלא היא כתובה על ספר הישר, ונראה שחובר בימי דור המדבר. וכן מצאתי בציוני הר"ר מנחם ציוני (פרשת בלק) וז"ל: משה כתב ספרו ופרשת בלעם וספר איוב. ימעון המוען והלא פ' בלעם ככל התורה היא ומאי חידוש והלא דבר ידוע הוא שכל התורה כלה מבראשית עד לעיני כל ישראל מפיו של הקב"ה לאזונו של משה כענין שנאמר מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. אלא דע כי כתובים כאן בקוצר בענין בלעם ובנבואתו לישראל לפי שעה, וגם קצר הכתוב בענין חכמת קסמיו כמו שקצר בענין ע"ז של דוד אנוש שלא ספר בו הכתוב כלל, וחבר בו א"א ספר שהיו בו ת' פרקים (לא כן דעת עמק המלך שכתב כו"ש ז"ל גמירי ע"ז דאברהם

הערות ונוספות מהמח"ל

א) בפסק שלו ע"ס הוהר, וז"ל שם בהקדמת הוהר: מי התיר לר"ע לכתוב ספר יצירה וקראתו משנה שהיתה שומה בפיהם בקבלה מא"א ע"ה ולהרמב"ן שיעשה פירוש עליו וכו'.

ב) שלשנה כן כפי הקבלה עד א"א ע"ה. גם במצרך לחכמה לה"ר יש"ר מקנדיא כתב: ספר יצירה המכונה לר"ע.

ג) ספרו "ציוני" נדפס ראשונה בקרימונה ש"כ.

ד) [באוצה"ס הנביא].

ה) ונמצא בכ"י די רוס, ולדעת רמב"ש יוסף בן עזיאל זה הוא הנזכר כא"ב דבן סירא.

ו) ונזכר גם בס' ישועות משיח להאברבנאל (דל"ג ג') ובמתנות כהונה ויק"ר פרשה כ"ט, פרשת אמור בפ' בחדש השביעי באהר לחדש ובכמר"ר (פ' ט"ז פ' שלח) בפסוק ותשא כל העדה.

ז) בו יספר כל המאורעות והמעשיות אשר קרו לאבותינו מימות אדה"ר כסדר התורה עד אהר יציאת מצרים וקצת ספורים מספר במדבר ודברים ויהושע עד ימי השיפטים. ור' יוסף ב"ר שמואל הקטן (מרבני ליורנו) מביא בו דברים קשי ההבנה, ונעתק בל' אשכנז ע"ר' יעקב בהג"מ ירמיה מתתיה הלוי וקרא לו תם וישר ובסוף כל פרשה נשנה הקצור והמוסר היוצא ממנה, ובסוף קצת מעשיות מס' יוחסין וס' חרדים ותפלות ותחנות בל"א ועם ציורים יפים, פֶּדֶר"מ תס"ו ועוד דפוסים רבים, ויש מקדמונים קורין לו דברי הימים הארוך, ובשה"ג כתב: ורבים אינם מאמינים בספר הנזכר אבל הילקוט כביא ממנו ובעל הילקוט היה בתחלת אלף השישי וכו', אך הרמב"ן בפירושו נראה כמסתפק שכתב, ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב עכ"ל, ונדפס בוויניצא שפ"ה ועוד פעמים הרבה, וע' בהערותי לעיל צד 55 במדרש ויסעו.

החזון כהנים, אבל שליח צבור המפסיק עבירה היא בידו, אבל מה שהשליח צבור אומר התיבות של ברכת כהנים לא חשיב הפסק. והבי איתא במדרש טעמי חסרות ויתרות אמור להם [מלא וא"ן] מלמד ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור עכ"ל. וכן אמרו ז"ל (ב"ב טו.) אמר רבה איוב בסערה חרף ובסערה השיבוהו, בסערה חרף דכתיב אשר בשערה ישופני, אמר לפניו רבש"ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאיוב, בסערה השיבוהו דכתיב [איוב מו] ויען ה' את איוב מן סערה ויאמר וגו' אשאלך והוריעני וגו'. א"ל הרבה נימין בראתי באדם וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפ"ע, שלא יהיו ב' יונקות מגומא א' שאלמלי ב' יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם בין גומא לגומא לא נתחלף לי בין איוב לאיוב נתחלף לי וכו' עכ"ל. והגאון ר' שלמה רפאל מנורצי כתב בס' מנחת שי (איוב לח) וז"ל: ויען ה' את איוב מן הסערה במדרש חסרות ויתרות מן הסערה קרי מנהסערה כתיב. לפי שהיה איוב מסיח דברים כלפי מעלה ואומר רבש"ע שמא נתחלף לך בין איוב לאיוב שנאמר למה פניך הסתיר ותחשבני לאיוב לך וכשנגלה עליו הש"י שנאמר ויען ה' את איוב מנהסערה א"ל הקב"ה אני מונה שערותיו של אדם ולא נתחלף לי בין נימא לנימא ונתחלף לי בין איוב לאיוב, ומה השיב איוב להקב"ה מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע [שם מב ג] עכ"ל. ותוספות הביאו (מנחות מד א) כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בג' עשה כתבו התוס' וז"ל דוקא כשאומר לו עלה לדוכן כדאיתא בסוטה (למ) צריך שיאמר להם חזן הכנסת שאו ידיכם קרש וכו' עכ"ל, נכתב בצדו צ"ל כדאיתא בספרי צריך כו', צאן קרשים, וגו' שלפנינו איננו בסוטה ועיין ר"ן מסכת מגלה פ"ד עכ"ל. האמת שהר"ן ז"ל מביא הספרי אבל מונת התוספות על מדרש חסרות ויתרות שהביא הרא"ש ז"ל (מגלה פ"ג סי' כח):

אות י

ספר יצירה (א). רבינו סעדיה גאון (ב) ואבן ערי ז"ל כתבו וז"ל: בימי אברהם אבינו היה פילוסוף שלא האמין בחדוש העולם, וחכמי הכשדים היו חולקים על אברהם באמונתו. להסיר אלו דעות הנפסדות, חבר א"א זה הספר הנקרא יצירה (ג). והתחיל ספרו

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) מדבר בלשון נעלמים על מעשה בראשית ול"ב נתיבות החכמה, והם כ"ב אותיות א"ב ועשר ספירות ודרכי צדופי האותיות, ונחלק לפרקים ומשניות, ויש ממנו קצת בנוסחאות שונות (כמו שתראה בהדפסה האחרונה בדפוס ר"י גאלרמאן בווירשא). נדפס פ"א בלי שום פירוט ועם ספר א ד צניעות א ופרקי מסכת תמיד על סדר עבודות, אמר"ד תע"ג. — עם פי' הראב"ד והרכיב"ן ור"מ בוטריל וקצת מפ' ר"ם גאון ופי' הר"א מגרמיוא (רוקח), מנטיבה שכ"ב (ולרעת הג"מ חיד"א הראב"ד הזה הוא איש חכם איכנוי וישמו ר' יוסף האר"ך, ולא א' מארבעה ראב"ד הידועים, גם פי' הרמב"ן ו"א שהוא לר' עזריאל רבו של הרמב"ן בקבלה, כן הפי' המיוחס לרס"ג לא לו הוא לר"ק, ופי' הר"א מגרמיוא הוא רק הקצור מאשר נמצא בב"י) וגם נדפס בפראג עם כל הפירושים הנ"ל, וחסר שנת הדפוס, ועם קצור פי' הראב"ד וכל פי' הרמב"ן וקצת פי' האר"ך ז"ל ובסופו ספר יצירה בנוסח אחר, קושטא תע"ט, ובזאקו: תק"ד בשנינו נוסח הנ"ל בסופו. ועם ה' פירושים הנ"ל ועם פי' הגר"א ז"ל הוראנא תקס"ו. כל הפירושים הנ"ל ובהעתקת לשון דומי, אמר"ד חס"ב. — עם פי' בע"ס אוצר ה' ושושן סודות (רבינו משה ב"ר יעקב) קארוץ תקל"ט. ס' יצירה הנ"ל בסדר ר"ם גאון כ"י רד"א. ובלשון ערבי ע"י רס"ג הנ"ל עם פירושי עליו ג"כ בערבית, כ"י אוקספורד, ולאחרונה נדפס בווירשא בדפוס ג"מ עם הפירושים האלה: פי' חכמוני מר' שבתי דונולו (ד"א תרע"ג), פי' הראב"ד, פי' רמב"ן, רס"ג, הרקח, ר"מ בוטריל, פי' בעל שושן סודות, פי' הגר"א, פי' פרי יצחק, פי' האר"ך ז"ל, וזארא תרמ"ד. (ב) בספרו אבן הפילוסופים, וספר זה היה לעיני הר"מ בוטריל ותביא מאמר זה ממנו כראש פירושו לספר יצירה. (ג) וכן דעת הכוזרי (מאמר ד' סי' כ"ה) וז"ל: אמר החבר, מהם ספר יצירה, והוא לאברהם אבינו, והוא עמוק ופירושו אריך וכו', ורש"י ז"ל קורא לס' יצירה ברייתא ע' רש"י חגיגה גי'.

מעניני ומשפטי כוכבים. כתב בספר המוסר א' נד ב' וז"ל: ראיתי בספר חנוך ד' בסוד עץ הדעת טוב ורע ענין גדול ונסתר בסוד נשים האורגות בתים לאשרה, כי האריגה היא בבתים ידועים שהם ארבעה בתים מתהפכים בסודות תמוהים גדולים ונפלאים, וכל אותן הבתים יש להם שמות בשמות (חסר) (?) והדברים עמוקים ונפלאים. ראיתי בבית י"ג והוא הבית הנקרא באותה הסכמה בסוד הבתים בית הדוב, והוא דבר נפלא בקורותיו ועניניו, והנשים היודעות האריגה היא בכשפותן קוראות לזה הבית צפורן שמיר והוא על ענין ידוע. והן מלקטות הצפרנים הנפולות בארץ מבני אדם ועושין מהן קמרת לענין ידוע עין הימין של דוב ולא תכפורנה רעתן מסוד החכמה היא לתת כח לאילות למד האשרה. אמרו הרוצה להתיש כחן ומעשיהן יקח אש דולקת וישים כנגד צפרניו של ימין ויסתכל בהן היטב. ויכרות אותן וישליך לפניהם ויפתח ידו לעיניהם בחמש אצבעותיו לא תצלחנה מעשיהם כי תשש כח הסיבה ההיא. וכיצד יקצצם יתחיל בקמיצה ומדלג האמה ונוטל באצבע ומדלג הנדל ונוטל הזרת ואח"כ האמה ואח"כ הנדל, כי אם נוטל אותם זו אחר זו יהיה שכוך עד מאד. ואם יתחיל באמה הוא יקבור את בנו, ואם יתחיל בזרת יוצאו עליו שם רע ויתקיים עליו. והני מילי ביד שמאל אבל בימין מתחיל בגודל ומסיים בקמיצה והמסתכל בצפרניו במוצאי שבת לאור האש מתיש כח סבה אחרת המתפשטת באותו לילה בעולם ואינו גיוזק כל אותו שבוע וכו' עכ"ל. וכתב ה"ר שמואל צרצה המכונה בלה"ק אבן סנה [בספרו מקור חיים] בפ' בראשית וז"ל: ומצאתי כתוב כי נכתב בספר דתות הנביאים כי חנוך היה חכם גדול וחסיד, שהכניס העמים תחת עבודת האל יתברך ושהוציא תחלה חכמת הכוכבים, וששם רת לכל יושבי האקלימים לכל א' הדת אשר יאות לפי הטבע אותו אקלים (ר"ל במוג המדות). וצוה להם שיעשו מועדים ושיעשו בהם קרבנות כו' וצוה לקצת מהם שלא יאכלו מאכלים ידועים, והתיר אותם לקצתם, ושישמרו מלשכב עם הנדות ושישמרו עצמם מטומאת המתים, ושתהיה כוונתם להתמדת הישוב, וחלק העם לשלשה משמרות, כהנים, מלכים, והמון, וענינים רבים אחרים ע"כ. וברשימת ספרי רד"א מביא: ספר חנוך לר' ישמעאל כהן גדול עמוק בקבלה עכ"ל, ולא הבנתי כוונתו אם הוא לחנך האדם בידיעת הקבלה או שהוא הוספות על ספרא דחנוך הנ"ל המובא בזהר ד'.

אות ט

מדרש מעמי חסרות ויתרות. הביא רבינו אשר ז"ל במסכת ברכות פ"ה (סי' י"ז) ובמס' מגלה פ"ג (סי' כא) ג' וז"ל: וכן כתוב בפירוש רבינו חננאל לשנים קורא החזן

הערות ונוספות מהמו"ל

ומצאתי שהוא באמת מעניני ומשפטי הכוכבים ג"כ, כדעת הרב המחבר, א' לה"ר יהודה כלץ, והוא סודות על הדינים ועל התפלות ועל חכמת הקבלה. נדפס בקושט' רצ"ו, מנטובה ש"ח, קראקא ש"ח, ב' [הוספה. מדרש לחנוכה נדפס מחדש בקובץ בהמ"ד ח"א בשתי נוסחאות סי' י"ג וי"ד]. ג' ונוכר גם במדרש רבה במדבר ובתוספות ברכות (דף ל"ד ע"א) ד"ה לא יענה, ובסמ"ג עשין סי' כ'. ובימינו יצא לאור מדרש חסר ויתיר ע"י הרה"ח מוה"ר ברלינר, ואולי הוא, שם (בדף ל"ט) כתוב וז"ל: „קדש ישראל לה' ראשית תבואתה בה"א כתיב שהן אוכלין פירות בעולם הזה והקדן קיימת לעולם הבא“, ומאמר זה נמצא בתנחומא כ"י הוצאת באבער (פרשת בראשית אות י') וז"ל: מאימתי נתגדל הקב"ה, משברא שמים וארץ, ובזכות מי בדאו, בזכות ישראל, שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה אר"א ב"כ תבואתה כתיב, ולמה אנו קורין תבואתו, שאין אנו אוכלין אלא מן התבואה ולא מן הקדן שהוא קיימת לנו לעולם הבא, וכן מובא בלקח טוב בראשית א' א', ובילקוט ירמיה רמז רס"ד בשם התנחומא והוא תנחומא כ"י הג"ל, ועיין בזהר האוינו (דף רצ"ז) (מבוא למ"ת למדרש"ב).

מצאתי פרקים מדברי רז"ל מדברים על ענין חיבוט הקבר ראיתי להעתיקם הנה עכ"ל. וכן השתיקם הגאון ר' אברהם אולאי בספרו המפואר חסד לאברהם ובאר אותן במלות קצרות והן ה' פרקים. והמדקדק הגדול ר' אליהו בחור כתב בספר תשבי (אות ח' ערך חיבוט הקבר) וז"ל: כתוב במדרש ר' יצחק בן פרנך (ואפשר הוא בן ר' פרנך שהיה תלמיד ר' יוחנן שנזכר בשבת יד א) אמר ר' פרנך א"ר יוחנן האוחז ס"ת ערום נקבר ערום. וכן במגלה (לב) מסכת סופרים (פ"ג) ובמס' סוכה (לב ב) גדה (כו א) ור' פרנך א"ר יוחנן שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפח. ובמק"ק (ט א) אמר ר' פרנך אר"י אותה שנה לא עשו ישראל יוה"כ והיו דואגים ואומרים שמא ח"ו נתחייבו שש"י כליה יצתה ב"ק ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העוה"ב). שאלו תלמידיו את ר' אליעזר כיצד דין חיבוט הקבר, א"ל כיון שנפטר אדם מן העולם בא מלה"מ ויושב על קברו מיד נכנסה נשמתו בגופו ומעמידו על רגליו וכו' (והוא פ"ב) עד אריב"ל ובירו שלשלת. חציה של ברול וחציה של אש ומכה אותו, פעם ראשונה אבריו מתפרקים, שניה עצמותיו מתפורים ובאים מלאכים ומקבצים אותם ומכה אותם פעם ג' ונעשה עפר ואפר ומחזירו לקברו וכו', עד א"ר מאיר קשה דין חיבוט הקבר מדינה של גיהנם שאפילו צדיקים גמורים ויונקי שדים ונפלים נדונין בו חוץ מי שמת בע"ש והדר בא"י וכו' ע"ש עכ"ל ויש בו קצת שנוי, משמע שהוא חלק ממדרש שעשה ר' יצחק בן פרנך. גם הגאון ר"י עמדין העתיק החמשה פרקים בס' מגדל עז ע"ש ובס' חסד לאברהם. ור"מ עראמה בן בעל העקרה ז"ל כתב בספר מאיר איוב (דף נב א) וז"ל: אמנם בברייתא של חיבוט הקבר מצאתי כן, כיצד אדם מת באין עליו מלאכי השרת אחד ממלאכי השרת ואחד מלאך המות ואחד סופר [ואחד שממונה עמו ואמר לו קום הגיע קצך אומר להם עדיין לא הגיע קצי מיד יושב הסופר ומחשב ימיו ושנותיו מיד פותח בשר ודם את עינו ורואה מלה"מ מודעו ונופל על פניו]. ארז"ל ארכו מסוף העולם ועד סופו כו' עכ"ל. [והדרב"ז ז"ל בתשובותיו הביאו בנוסחאות שונות והעתקתי כל הנוסחאות במס' קטנות א] שהגהתי ע"פ הגהות אדונינו אבי הגאון הכ"ס [זצלה"ה] ושם הוספתי מסכת גרים ומסכת תמורה ועוד בה:

ספר חכמה, לשלמה המלך. מובא בזהר פ' בלק (דף קצג) וז"ל: אלא בספרא דחכמתא דשלמה מלכא הכי אמר תלת סימנין אינון, סימן לעבירה ירקון, סימן לשמות מלין, סימן דלא ידע כלום שבוחי עכ"ל. ובפ"ר רמב"ן בהקדמתו מביא ג"כ בלשון ארמי (ב) ומעתיקו ללשון הקדש, עיין שם:

ספר חכמת אבני יקרות לשלמה המלך. מובא בזהר פ' תרומה (דף קעב) וז"ל: דהא כגוונא דא רמיו בספרא דשלמה מלכא בחכמתא דאבנין יקירן דאי חסר מנהון נגהא דנציצו ולהיטו דככבים ידיען וכו' עכ"ל:

הערות ונוספות מהמז"ל

במדרש אגדת בראשית, בקובץ בהמ"ר ועוד. ועיין לעיל (דף טז): במדרש סדר ארקים בהערה, ובזוהרשא נדפס זה לא כביר (תרמ"ה) כסכת חיבוט הקבר ומצורף לו מאמרי חיבוט הקבר מספר חסד לאברהם להגאון ר' אברהם אולאי ז"ל.

(א) הרב המחבר ז"ל הוציאם לאור בוויילנא בשנת תקס"ב והקדים הקדמה להם, וע' בקריה נאמנה להחכם ע"ן.

(ב) ספר חכמה או החכמה או חכמת שלמה בעברית, או חכמת ארבתא דשלמה בארמית. מובא גם במדרש הנעלם (זה"ח פרשת בראשית) פרשתא ד' ד"ה ת"ר יומא חד וז"ל: דהכי אשכחן בספרא דחכמתא דשלמה מלכא ואלין ארבע כד מתכנפי בכנופייא במטלניהון משתמע בכל רקיעא קל מטלניהון בקל מלאכין סניאין עילאין דאתקרון אלף אלפין ורבו רבבן וכזהו קלא דההיא שמשא חד דמשמש קמיה דמלכא עילאה וההוא כנופייא דאינון מתכנפי בעידנא דאתי לאשפעי עליהון טיבו יקר מכלהון וכו'. וזהו פ' יתרו (דף ע'): כרוז דרוזן אתמשכא ספרא גניא דשלמה מלכא.

נפיש נכסיה טובא, אמרו ליה כלדאי בלהו נכסיה יוסף מוקיר שבי אביל להו וכו' אשבת ביה מרגניתא, ובנה בתליסר אלפי עליתא דינירי דרהבא עכ"ל, ובשאלתות דר"א גאון פרשת בראשית מסיים וז"ל: ותלא סודרא חזויה ההוא עו"ג ללהוא סודרא ואול וחנק נפשית עכ"ל ובודאי ראה במדרש. וכן אמרו ז"ל (שבת כה ב) הדלקת נר בשבת חובה רחיצת ידים ורגלים בחמין בע"ש רשות, ואני אומר מצוה. מאי מצוה דאמר רב יהודה א"ר כך היה מנהגו של ר"י בר אלעאי ע"ש מביאין לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו וכו' עכ"ל. מיום עמדתו על דעתי נפלאות היא בעיני מאי מצוה, והביא ראה כך היה מנהגו שמא היה מחמיר על עצמו, עד שראיתי בשאלתות דר"א גאון פ' בראשית וז"ל: מאי מצוה דכך היה מנהגו של הלל הזקן במעלי שבתא אומר לו אדם להיכן אתה הולך, אומר לו לעשות מצוה ואיוו היא מצוה לבית המרחץ כדי לנקות גופי בשביל כבוד שבת, דאמר ר"י א"ש כך היה מנהגו של ר"י בר אלעאי וכו'. וכן אמרו ז"ל (שם כא ב) ת"ר בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמניא אינון כו' ברקו ולא מצאו אלא פך אחר של שמן שהיה מונח בחותמו של כה"ג ולא היה בו אלא להדליק יום א' כו' והקשה ב"י הלא יום ראשון לא היה בו גם ותיקן בשני אופנים וכן (מ"א) [בט"ו] אבל בשאלתות דר"א ג' פ' וישלח הגי' ולא היה בו להדליק אפי' יום א'. ונקרא חופת אליהו רבא וזוטא שיש בו שני חלקים והחלק הגדול נקרא רבא והקטן נקרא וזוטא כמו שיש בתנא דבי אליהו רבא וזוטא והרבא יש בו ד' ידות כמ"ש בתוס' כתובות. וכן מובא בס' שומר אמונים פ' בראשית: ששה מלאכים ממונים גביראל על המלאכים קפיצאל על הבחורים, משבית על החיות משחית על הקטנים אף וחמה על האדם ובהמה כמבואר בחופת אליהו רבא, ולא נמצא זה המאמר אתנו. ודע שהראשונים קראו לחופת אליהו רבא מדרש ולא ברייתא כמ"ש הרא"ש ז"ל בברכות (פ"א סי' ח) במדרש יש צוה רבי לבניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו הפרשה כו' והוא בחופת אליהו רבא שער ששה: ששה דברים צוה רבינו הקדוש לבניו ג' ליראת חמא ג' לדרך ארץ. ג' ליי"ח אל תישן על המטה עד שתקרא ק"ש, ואל תכנס לבהכ"נ אחרון, ואל תאכל בשבת עד שתגמור הפרשה, וג' בר"א ואלו הן אל תחתוך בשר על ירכך שלא תחתוך בשרך, ואל תשיח אחורי הכותל דאז"ל אונים לכותל, ובשתגיע לנהר תן מנעליך ברגליך עד שתעבור, ואע"פ שיש לך עבדים ושפחות שיציעו ממך, אל תסמוך בהם אלא אתה בעצמך הצע מטתך עכ"ל:

מדרש חזית א'. הוא מדרש קהלת מתחיל בפסוק חזית איש מהיר במלאכתו, עיין בתשובת הריב"ש:

פרקי חייבוט הקברג). כתב הפילוסוף החסיד האלהי ר' אליהו די ויראש ז"ל, וז"ל: עוד מצאתי

הערות ונוספות מהמו"ל

א) נקרא ג"כ אגדת חזית. והוא המדרש רבה אשר על שה"ש וקהלת, כי כן מדרש רבה שה"ש וכן מדר' קהלת מתחילים בפסוק חזית איש מהיר וגו'. נדפס ראשונה בפוזנאו רע"ט. — בשבלי הלקט השלם הלבות פסח (ס' רי"ח) בפירושו על לשון „ונורה לך שיר חדש" שבסדר הגדה כתב וז"ל: לפי מה שדרשו באגדת חזית, לפי כשיצאו ישראל ממצרים ירשו כנקבה הווא שנוטלת עשור נכסים כך ירשו ישראל שבע אומות שהן עשור שבועים אומות לפיכך אמרו שירה בלשון נקבה או ישיר משה ובני ישראל את השירה והוא וכו', אבל לעתיד שיהיו יורשין כיכר יאמרו שיר בלשון זכר שנאמר מזמור שירו לה' שיר חדש וכו' עכ"ל, והוא במדרש רבה שה"ש בפסוק שחורה אני ונאווה. וכן שם בהל' לולב סי' שע"ב: שכן מצינו באגדת חזית ויבא ירושלים ויעמד לפני ארון ברית ה' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו א"ר אלעזר [בילקוט יצחק] מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה עכ"ל. גם הכפיל מאמר זה שם בהל' שמחות סי' מ"ז. והוא במדר' שה"ש פ"א ומדר' קהלת פ"א.

ב) אחת מאגדות קדמוניות, ונקרא ג"כ מסכת, נדפסה ראשונה בספר קונטרס חשבון אדם עם קונו, הנדפס בקונסטנציא ערך ש"ל—ש"ז וגם בפראג ערך שנה"ה, ומשם נעתקה גם בשאר ספרים,

על מי אתם מלמדים זכות שמא על זה שלא העמיד על מדותיו, מיד פטרוני ממיתה לחיים, עכ"ל. וכן ארז"ל (שבת מא א) תניא אכל ולא שתה אכילתו דם וזהו תחלת חולי מעים, אכל ולא הלך ד' אמות אכילתו מרקבת וזהו תחלת ריח רע. הנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו, וזהו תחלת ריח זוהמא. רחץ בחמין ולא שתה מהן, דומה לתנור שהסיקוהו מבחוץ ולא הסיקוהו מבפנים, רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן כו' עכ"ל, ובחופת א"ר שער שלשה וז"ל: ג' דברים או"ל אכל ולא שתה אכילתו דם והוא תחלת חולי מעים ולא אמרו אלא בסעודת שחרית, אכל ושתה ולא הלך ד' אמות נרקבין בני מעיו והוא תחלת רוח רעה ולא אמרו אלא בערבית, היה צריך כו' עכ"ל. וכן אמרו וז"ל (ברכות נד ב) וא"ר יהודה ג' דברים המאריך בהם מאריכין ימיו ושנותיו של אדם, המאריך בתפלתו והמאריך בשלחנו והמאריך בבה"ב עכ"ל. ובחופת אליהו רבא וז"ל: ג' ד' מאריכים ימיו ושנותיו של אדם, המאריך בתפלתו, והמאריך על שלחנו, והמצניע עצמו בבה"ב רתניא כל המעיין בתפלתו סופו מתקבל (עיין בתלמוד) שנאמר תכין לבם תקשיב אונך, והמאריך [בר"ח והמרחיב יד] על שלחנו סופו מתעשר שנאמר ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור וגו', מה כתיב בתריה אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה, והמצניע עצמו בבה"ב אין רוח רעה ואין מיתה שולטין עליו שכן מצינו בשאלו כשנכנס למערה בקש דוד להרגו כיון שראה שהצניע עצמו לא הרגו שנאמר ואמר להרגך ותחס עליך עכ"ל, כמו שדרשו רז"ל צניעות שבך חסה עליך. וכן אמרו (שבת יב ב) תניא נבי הכי הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא אלא מתעטף ויושב לפניו מפני שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי עכ"ל, ובשאלות דר"א גאון פרשת אחרי מות הגי' מפני שהשכינה למעלה מראשותיו, ומלאך המות מעל רגליו. ומנין שהשכינה למעלה מראשותיו שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. ומנין שמלאך המות למרגלותיו שנאמר מטתי ערשי אמסה עכ"ל ועיין זהר פ' פינחס, ובחופת אליהו רבא שער ששה וז"ל: ששה דברים צוה מלה"מ את ריב"ל, בני אל תלך באמצע הדרך בשעת הדבר ואל תעמוד בפני הנשים בשעה שחוזרין מן המת (מוזכר בברכות נא א) אמר ריב"ל ג"ד סח לי מלאך המות ע"ש) ישיש לי רשות לחבל וחרבי שלופה בידי ואני מרקד בפניהם. וכשהכנס לחולה לא תשב למראשותיו ולא למרגלותיו ולא על כרים וכסתות אלא על הארץ כנגדו מפני שהשכינה למראשותיו ואני למרגלותיו וחרבי שלופה בידי, ואל תסתכל בנוי אשה ולא במקושטת בבגדי צבעונין ולא בתשיש בהמה ועוף (לא כמ"ש בס' יראים שאסור להסתכל רק בהמה ועופות טמאים) ולא בבגדי צבעונין של אשה הנכרת לך ובעלה ניכר לך. הוי זהיר בכל אלה ואפילו יש לך עינים כמותי אל תסתכל בהם שאני מלא עינים, כיון שאני בא אצל החולה שוב אין לו חיים ואני עומד למטה ממנו וחרבי בידי וטפה מרה תלויה בה וכשהיא נופלת לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות עכ"ל. ומ"ש בשאלות ומלה"מ למרגלותיו, ממנו לקח, כדרכו להוסיף ממדרשים כמה תיבות. כמ"ש רז"ל (שבת קכו ב) ת"ר הדין את חברו לכף זכות דנין אותו לזכות ומעשה באחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעה"ב א' בדרום ג' שנים כו', ובשעה שאמרת לך אין לי כרים וכסתות במה חשדתני, אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים, א"ל העבודה כך היה הדרתי כל נכסי לשמים בשביל הורקנום בני שלא עסק בתורה כו' עכ"ל, ובשאלות דר"א גאון (פ' שמות) כתב וז"ל מעשה בר"ע בן יוסף שהיה מושכר אצל ר' אליעזר בן הורקנוס, כי לפי דברי רשב"ם חברו רב אחאי הנוכר בתלמוד, פשיט רב אחאי, פריך רב אחאי, יהיה מי שיהיה אבל כימיהו כל המדרשים נגלים. וכן אמרו וז"ל (שבת קט א) יוסף מוקיר שבי הוה החוה נכרי בשבכותיה דהו

א"ל דקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב ורקב עצמות קנאה כל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין כל שאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין, גששיה חוייה דאית ביה מששא, א"ל ליקום מר לגויה דביתא (יבא אדוני לבית) א"ל גלית אדעתך דאפילו נביאי לא קרית דכתיב (יחזקאל לו) וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם (בהעלותי עד שיעלנו הקב"ה מקברותינו אין לנו רשות לעלות), א"ל והא כתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג'), א"ל ההוא שעה אחת קודם תחית המתים עכ"ל, ובחופת אליהו רבא גרסינן (אינו בקצת שהעתיק במגורת המאור ה"ר ישראל) וז"ל: רב נחמן בר יצחק היה לו תל עפר בתוך כרמו והביא פועלים לחפור את התל וחפרו אותו יום בלוי, ליום ב' כשהן חופרין קפץ אדם אחד מתוך ביתו וישב על התל, והתחיל להתגודד ולקרות, ומה היה קורא, שמא הגיע תחית המתים שמא הגיע ת"ה. רצו הפועלים והודיעו לרב נחמן באו ומצאו א"ל מי אתה, א"ל מת אני שמא הגיע זמן ת"ה, א"ל רב נחמן עדיין לא הגיע זמן תחיה"מ, א"ל מה טיבך בתל זה, א"ל והלא אמרתי לך מת אני, א"ל ומת אינו נרקב, א"ל לא הכניסוך לבית הרב ולא הקרוך ספר משלי ולא כך אמר שלמה ורקב עצמות קנאה מימי לא העמרתי על מדותי ולא תפשתי בלבי קנאת חברי מעולם (פי' אם עלה בלבו קנאת חברו לא אחז בה והעתיק מלבו) ולא ספרתי לא בבהכ"נ ולא בבחמ"ד, ולא נתתי לבי ועיני [בכבוד חופה צד 53 ואזני] אלא על דברי תורה שנאמר ושומע לי ישכן במח (משלי א'). א"ל רב נחמן אבנה לך קובה א' (פי' אהל), א"ל אל תעש לי מאומה רע ואל תעמידני ממקום הוה מפני שברשותי קברוני, אלא השב העפר שנמלט מעלי למקומו, והיה רב נחמן מפחד ומתעצב כל היום בלוי, ואמר אוי לי שמא הרגשתי לאותו מת. מיד ראה בחלום שהיה יושב בסוכה דאסא, מיד נתן שבח והודאה לפני הקב"ה וקרא מקרא זה אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותיו יום יום, ישתבח שמו של הקב"ה (זה לשון אליהו כמו שתמצא בתנא רבי אליהו בכל פרק) שאינו מקפח שכר כל בריה ובריה, ומה זה שלא היה בידו אלא שכר שתיקה בלבד ולא העמיר על מדותיו כך שלם לו הקב"ה שכרו, המרגיל עצמו לת"ת והמגדל בניו לתלמוד תורה והולך בעבודה [בכבוד חופה בענוה] ובשפלות רוח עאכ"ו שישלם לו הקב"ה שכרו כפול ומכופל, עכ"ל (א). וכן אמרו ז"ל (ר"ה יז א) וז"ל: אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע (מיכה ו'), למי נושא עון למי שעובר על פשע. רב הונא בריה דרב יהושע חלש, על רב פפא לשיולי ביה, חוייה דחליש ליה עלמא, אמר להו צביתו ליה זוורתא (תרגומו צדה לדרך), לסוף איתפח, הוה מיכסיף רב פפא למיחוייה, א"ל מאי חזית, אמר להו אין הכי הוה, ואמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקים במיליה לא תקומו בהדיה שנאמר נושא עון ועובר על פשע, למי נושא עון למי שעובר על פשע, עכ"ל, ובחופת אליהו רבא שער שלשה וז"ל: רב הונא בריה דרב יהושע חלש ונמשך באותו עולם כמה לילות וכמה ימים (הוא מה שקורין העולם הי"ן הע"ר פלע"מ, וגם אאמו"ר הגאון החסיד נר"ו נמשך בזה כמה ימים וסיפר שאחד למד עליו זכות שהיה עדיין רך בשנים ויכול לתקן בעולם ופטריווהו, ובבואו שמעו העומדים סביב לו איך הוא מדבר עם שר האש ושרי מעלה), כשחזר אמרו לו כמה פסורך, אמר להם בני אשרי מי שאינו מעמיד על מדותיו, העבודה באר כתות של מלאכי השרת ולמדו עלי זכות ולא קבלו מהם, עד שבא מלאך ואמר להם על

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) כאמר זה תמצא בראשית חכמה שער הענוה פ"ג.

תושבתן אינן כנוונא דרוא דשנא קדישא עלאה דאיהו כללא דתושבתא דכלא ואינן דא ותושבתא בתראה דאיהו כללא דתושבתא דכלא דכתיב הללויה הללו אל בקדשו וכו' עכ"ל, וכן הבחי' ז"ל הביא בשם מדרש שאותיות ח"ט לא היו בשמות השבטים, נמצא בוהר שם (דף ר"ל ע"א) יעו"ש:

אות ח

חופת אליהו רבא. מובא קצת ממנו בס' מנורת המאור הר"ר ישראל א), והוא כעין מעשה תורה שחבר רבינו הקדוש (וא"א הגאון החסיד המפורסם נ"ר) השלימו מבבלי ומירושלמי ותוספתא וספרא וספרי ומכילתא ואני הצעיר הוספתי ממדרשים) גם בו בא הבאור כמה שבא בבבלי בקצור. אמרו ז"ל (שבת קנב ב) וז"ל: אמר רב מרי עתידים צדיקים דהו עפרא דכתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה. הנהו קפולאי דהו קפלי (פי' חופרים) בארעא דרב נחמן נחר בהו רבי אחאי בר יאשיה (שהיה קבור שם), אתו ואמרו ליה לרב נחמן נחר בן נברא, אתא וא"ל מאן ניהו מר, א"ל אנא אחאי בר יאשיה, א"ל ולאו אמר רב מרי עתירי צדיקי דהו עפרא, א"ל ומנו מרי דלא ידענא ליה (פירש"י ואיני חש לדבריו), א"ל והא קרא כתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה.

הערות ונוספות מהמו"ל

א) הרב ר' ישראל ב"ר יוסף אלנקוה, אשר נשרף על קדוש השם בטולטילא הוא והר"ר יהודה בן אשר נכד הרא"ש [ובניו ואשתו וחמותו אשת הגאון ר' יעקב בעל הטורים הרגו זה את זה על קדושת השם] וס"ת עמם (עמר השבחה) בשנת ה"א קנ"א (ונמצא שיר ממנו משנת ה"א קכ"ג), חבר ס' מנורת המאור, המכליל בקרבן מוסר חכמה ויראה ספר גדול בשערים ופרקים, נמצא בכ"י רד"א ועודנו לא נדפס עד היום, וחלק קטן ממנו נדפס בקראקא בשנת שנ"ג בשם מנורת זהב כלה (ובירושלים תר"א בשם מנורת זהב) שכולל בו ה' פרקים מספרו מנורת המאור הנ"ל, והם: פרק המצות, פרק גידול בנים, פרק משא ומתן, פרק הדינין והדיינין, פרק דרך ארץ, ואח"י מאמר בשם חופת אליהו רבא, והוא מדרש קדמון או ברייתא עתיקתא המדבר מעניני דרך ארץ בכלל ובפרט לכל אדם, ובו בספרו מנורת המאור נמצא לראשונה העתקת מדרש חופת א"ר זה, והוא כת"י אוקספורד רשימת דר' נוביווער 1312, או שהמחבר בעצמו העתיקו וחברו לספרו מנורת המאור, או שנתחבר להב"י אח"כ ע"י מעתיק אחר, ומאמר זה הוא מעין ספר מעשה תורה שחבר רבינו הקדוש.

וכאשר בא הר"ר אליהו די ויראש להוציא לאור את ספרו ראשית חכמה (אשר השלימו בצפת שנת של"ה) שנית בקראקא שנ"ג [ראשונה וויניציא של"ט] באותה שנה ובאותו מקום שנדפס ספר מנורת זהב ב"ל הנ"ל, וראה את הה' פרקים וגם מאמר חופת אליהו רבא, שענינם מעין ספרו ר"ח, כי כלם מדברים מעניני דרך ארץ, עשה מהם חוט המשלש ויאמר לדבק טוב הוא, וחברם לסוף ספרו, גם את הה' פרקים, גם קצור ממאמר חו"א ר הנ"ל, גם כלל קצור ספר מנורת המאור, כמ"ש בהקדמתו לספרו, וע' כמנורת המאור מר' יצחק אבוהב [נפטר ה"א רנ"ג] (נר ג' כלל ז' ח"ב פי"ג) שמביא: וגרסין בחופת אליהו רבא הנותן צדקה עולה ויושב כנגד כסא הכבוד וכו', וכל העושה צדקות נקרא ישר וכו', והעושה צדקות גוסל שכר בעוה"ז ובעוה"ב וכו' עוד כמה מאמרי צדקה, ובחוא"ר אשר בסוף ס' ר"ח המאמרים האלה אינם וכנראה ששמו ממנו מאמרים רבים בארך הזמן מעניני צדקה וחבל על דאבדון. ולדעת הרחמ"ה בכבוד חופת אלוהים רבא זה שנועד על סדר המספרים הנספח לר"ח אינו החו"א ר שזכרם בעל מנורת המאור ר"י אבוהב ומנורת המאור של ר' ישראל. — החו"א ר נוסד על סדר המספרים ויחשב אחד אחד כל מאמרי רז"ל הנמצאים בש"ס ומדרש במנין שלשה, ארבעה, חמשה וכו' וקא חשיב ואזיל עד ט"ו, והוא ע"ד אמרם ז"ל בירושלמי שקלים פ"ה: וא"ר אבהו כתיב ומשפחות סופרים יושבי יעבץ מה ת"ל סופרים, אלא שעשו את התורה ספורות ספורות, חמשה לא יתרומו, שמונה דברים חייבין בחלה, ט"ו נשים פוסרות צרותיהן, ל"ו כריתות בתורה, י"ג דברים נאמרו בנבלת עוף טהור, ארבעה אבות נזיקין, אבות מלאכות מ' חסר אחת וכו', מה ת"ל סופר, כשם שהיה סופר בד"ת כך היה סופר בדברי חכמים. אח"י מסדר ד"ל מאמרי רז"ל בש"ס המתחיל בלשון "לעולם" כ' פרקים, נקרא בשם אור עולם, וכן לשון "גדול" או "גדולה" נ"ב כ' פרקים וג"כ בשם אור עולם. ורוב דברי הספר חופת אליהו נמצא בכ"י די רומי הנכתב בשנת ג' לאלף השישי.

מפי רשב"י וחבורתו, אבל בדורותם לא נכתבו על סדר נכון אלא בקונטרסים מפוזרים, ובמשך הזמן חוברו כהלכתן, ויש בו הוספות מתלמידיו כמו שהוסיפו במשנה משמת רבי במלה עונה ויראת חמא. ואדונינו אבי הגאון זצלה"ה חבר כמו שלשים חבורים גדולים על כל חלקי הזהר ואמר בפה מלא שלא יבוש לאמרן בפני רשב"י ז"ל:

זהר חדש (א) ומרש הנעלם שנמצא אחר הרפסת ספר הזהר סדר אותו ונתנו לדפוס ר' שלמה בר יצחק והוא על התורה ושה"ש ורות וקצת איכה ועם תיקונים מרשב"י, ונפלו בו טעויות וא"א הגאון הכ"ס זצלה"ה הגיה אותו הרבה: זהר גדול זהר המופלא. מובא בספר טעמי המצוה לה"ר מנחם רקאנטי ובספר מאה שערים בהקדמה שנראה שחברו ג"כ הרקאנטי. וגראה שלחראשונים ז"ל היה בידם ספר הזהר כמו מגלת סתרים ולא רצו להזכירו בפירוש, אבל הביאו דבריו. ראה אבי גם ראה שרש"י ז"ל פירש על הא דא"ר יוסי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום, הן שני מומרים הללו את ה' מן השמים, והללו אל בקדשו, זה לא נמצא בשום מדרש רק בזהר פ' פקודי (דף רל"ב ע"א) וז"ל: הללויה הללו את ה' מן השמים וגו' ת"ח תושבחתא דא אמר דוד לקבל רוא דשמא קדישא דאיהו כללא דתושבחתא דכלא, תרי תושבחן

הערות ונוספות מהמו"ל

(בשה"ק מ') שנה אחרי מותו קרוב לזמן התיבת המשנה, וקבלתי ע"פ שזה החבור הוא כ"כ גדול הכמות שאם היה נמצא כלו יחד היה משא גמל. אמר יש"ר שמעתי מפי מגידו אמת ישכשנת ש"פ כשבזו הספרים עיר היירובירגה לקה מבית עקר הרועים (אקרימאה) כמה אלפים ספרים מכל לזמן וביניהם כמה ספרים קדושים כתובים על קלף גם שם ספר הזהר על כל עשרים וארבעה משא סבל וקצתם שולחו לרומא לחשמן וקצתם לקח דוכס באווראיה גם לספר שולחו קצת מהם. אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך. עוד כתב בספר הנ"ל ודע כי כבר הוא מוסכם בישראל כמו שראיתי בספר יוחסין שדבר שזה החבור לא יחלוק על הגמרא או שהוא דבר שאינו כפויש בגמרא והוא מפרשו דאולינן בתריה, כמו אמר אחר גאל ישראל שיש מחלוקת בין הפוסקים אחרונים, אולינן בזהר הזהר שאינו רוצה, וכן רוצה קרוש בסעודה שלישית של שבת, ואינו רוצה תפלין בחוה"מ, וכרכת סוון דיחיד אינה טעונה כוס וכיוצא בזה וכו'. עוד כתב וז"ל וראיתי בספר יוחסין דבר מתמיה ובאתי להעתיקו לפניך והוא בשנת כמו ה' אלפים ג' [עת נתגלה ס' הזהר] נמצאו כתות אנשים שאמרו כי דברי הזהר את אשר הם בלשון ידושלמי הם דברי רשב"י, אבל את אשר הם בלה"ק אינם דבריו, וי"א שהרמב"ן מצאו בא"י ושלחו לקטלוגיא אחר הלך לארגון ונפל ביד ר' משה דיליאון כי ב' ע"כ בס' יוחסין ומאריך יותר הרבה. אבל אני מאמין כי הכל הכל והאמת יהיה שרשב"י וחבורתו הקדושה אמרו הדברים ההם ויותר הרבה אבל יוכל להיות שלא נכתבו בדורותם על סדר נכון אלא בקונטרסים מפוזרים ובמשך הזמן חוברו כהלכתן. ואל תתמה מזה כי כן עשה רבינו הקדוש בחבור המשניות שהיו מפוזרים הקונטרסים בארבע כנפות הארץ וכן עשה רב אשי בחבור הגמרא עכ"ל שה"ק ומובא במצורף. וע' שה"ג (אות ז' זהר): ראיתי כתוב מהרב מהר"א רוויגו [תלמיד הג"מ משה זכות] וז"ל: מצאתי בזהר כ"י ישן נושן אצל מורי מהר"ם זכות נר", מצאתי כתוב באמת כי ראש המקובלים ר' נחוניא נ' הקנה והוא חבר ספר הכהיר ואחריו רשב"י עשה ספר הזהר וחבר בו כמה חבורים כמו התיקונים, וכשמת רשב"י ור"א [בנו] וכל הדור ההוא אברה חכמת הקבלה, עד שהקרה ה' לפני מלך אחד ממלכי מזרח שצוה לחפור במקום אחד על עסקי ממון, ונמצא שם ארון אחד ובו ספר הזהר ושלוש לחכמי אדום ולא ידעו ולא יבינו, שלח את היהודים באו אצלו וראו הספר וא"ל אדונינו המלך זה הספר עשאו חכם אחד והוא עמוק ואין אנו מבינים אותו, א"ל וכי אין יתורני בעולם שמכין אותו, א"ל יש במדינת מוליטולא, והמלך שלח הספרים עם גבוריו למוליטולא וכשראוהו חכמי מוליטולא שמחו בו שמחה גדולה ושלוו למלך מחנות רבות ומשם נתפרסמה הקבלה בישראל, ע"כ מצאתי כתוב מהרב הנזכר, עכ"ל שה"ג.

(א) זהר חדש נדפס ראשונה בשאלונקי שני' [על שער הספר נזכר ג"כ רות ולא נמצא ולכן נשמט בשארי הרפוסים שאחריו]. עוד עם תוספת הגהות האר"י ז"ל ורבות זולתו ע"י ה"ר משה מדרכי בר שמואל מרגליות קראקא שס"ג, וויניציא תכ"ג, אמ"ד תס"א, קושטא ת"ק, מלאוויטא תקנ"ג, ואלקווא תקנ"ד ותקס"ד ותקצ"ד ועוד, ובזוויא"א נדפס בשנת תרמ"ה.

תא חוי והיכלות ואידרא רבא פ' נשא (ויש אצלנו פ' ר"מ לוצאמו פ' נפלא א) ואדרא זומא בפ' האוינו, והוא נקרא מדרש יהי אור בספר מנורת המאור של ה"ר ישראל ב) כנהו על שמו של רשב"י אף מה שלא עשה, רק תלמידי תלמידיו חברו על מה שקבלו ממנו כמו שאמרנו שהמשנה וספרא וספרי ותוספתא כלוהו אליבא דר"ע אע"פ שאלו הספרים נעשו על פיו יותר מס' שנה אחר מותו (ר"ל ספרא נעשה ס' שנה אחר מות ר"ע) כן נתחבר הוהר אחר מות רשב"י מתלמידי תלמידיו. וכתב בעל שלשלת הקבלה אלו היה ס' הוהר בשלמות היה משא גמל. ורבו הרעות והמחלוקת מי חברו, ועיין בס' מצרף לחכמה כי קשה עלי להעתיקם), אמנם דעת הישר הוא דעת השה"ק, שזה יצא מפ' מפי

הערות ונוכפות מהמ"ל

ופסק הר"ר יצחק דילטאש להתיר הרפסתו, ג"ח: מנטובא ישי"ח — ש"ך 4°, ובכרך א' קרימונה ש"ך פאליא 2°, ובעל אמרי בינה (פ') על מלות חמורות בספר הוהר הנדפס כפראג ש"ע"א ראה זהר ד' וויניציא ע' הקדמת ספרו. עם ככה תוספות וחידושים ועם הגהות ותקונים לה"ר נתן שפירא, לובלין שפ"ג 2°. עם תוספת הגהות רבות ותקונים ע"פ ספר דרך אמת להאר"י ז"ל וקצת מאמרים אשר בראשונים באו שלא במקומם ואשר חסרו מהם לגמרי, ועם פ' המלות מספר אמרי בינה וסימני הדפין בזהר הנדפסים לפניהם, ובסופו פתח עינים למ"מ הפסוקים, וולצבאך תמ"ד. [זהר קרימונה ולובלין וולצבאך שלשתן נדפסו בכרך חצי בויגין, והדף הראשון מתחיל: בראשית בריש הורמנותא דמלכא, אשר בספרי הוהר שלפנינו (ברפוס מנטובא ויתר הרפוסים) מאמר זה הוא בדף מ"ז ע"א, ובאותה שנה שהדפיסו אותו בקרימונה נדפס הוהר גם בעיר מנטובא בכרך קטן והחליפו בו הסדר והנוסחאות וקראו כל המאמרים מ"ד חוקיה פתח עד דף מ"ז ע"א בשם הקדמת ס' הזהר ועד דף מ"ח ע"ב בסדר אחר ונוסחאות אחרות ואחרים נמשכו כל המדפיסים שבאמ"ד קושט' וסלונקי וארץ אשכנז ורוסיה ופולין, אבל העיקר הוא הסדר של רפוס קרימונה ולובלין וולצבאך]. עוד ככל הנ"ל וכפי דפוס מנטובא דף על דף וכל הנוספות הנ"ל ועם מ"מ לרמ"ק וציונים וסימנים שונים ג"ח: אמ"ד תע"ה ותפ"ח ותקל"ב ותקס"ה, קושט' תצ"ו, פפר"א ת"ק, זאלקווא תק", קארין תקל"ח, ליוורנו תקנ"א, סלאוויטא תקס"ד ותקע"ט, קאפוט תקס"ט, שקלאב תק"ע — ע"ה, לבוב ת"ר, קראטאשין תר"ד ותרי"ח (שני אלה האחרונים נדפסו בחסרון מקום ושנת דפוס וכתוב עליהם בשער רק "כמ"ש באינטרדס"), זיטאמיר תרכ"ב, ווארשא (דפוס ג"מ) ת"ר... ועם נמוקי הר"ר חיד"א וזולות בה' חלקים: ליוורנו תקפ"א, בג"ח ירושלים תר"ד — ר"י, עם פ' המלות ועם ב' פירושים שם האחד ירמיה ושם השני ירמיה והוא ח"ב מס' שתי ידות להר"ר אברהם בר' יהודה חזקוני, ובעל שפתי ישנים ראה קונטרס א' ממנו ד' ווילמרשדארף, ולאחרונה נדפס הוהר בוויילנא ד' ראש בתכלית ההדור והשלמות עם הפירושים האלה: הוספות בתגהות מהר"י ז"ל, הגהות השל"ח, נצוצי אורות מהר"ר חיד"א ז"ל, שביבי נוגה, הוא ילקוט חדש לפירושי זוה"ק מס' פדרס רמזנים להרמ"ק ושמונה שערים למהר"ח, זהר הרקיע, זהרי תמוה, אספקלריא המאירה, באורי הרב מלארי, נור ישראל, אשמורות הבקר ועשרת צבי, פירוש על הבהיר (הנוסף לבסוף) [כ"י] מאחד מתלמידי הרשב"א (פ') כתי"ה היה סמוך באוצר כ"ק של הגר"א ז"ל, עם הגהות ובאורי הגר"א ז"ל. עומד מן (כ"י) פ' על האר"י מהר"מ רי לונאנו. יהל אור (כ"י) באורי הגר"א ז"ל, והוא כולל: א) באור על כל ג' חלקי הוהר, ב) באור על היכלות דפ' בראשית ופ' פקודי. ג) באורו על הרע"מ, ד) לקוטים רבים בסוף כל חלק, ה) הגהות המיוחדות לו שנעתקו מכ"י בנו הג"מ אברהם ז"ל (מתברר ספר זה) נדפסו בסוף ח"א, ספרא דצניעותא עם באור הגר"א ז"ל, קרני אור (כ"י) מבעל יסוד ושרש העבודה, נפש דוד (כ"י) מהגר"ל ז"ל. ועוד הוספות רבות ותקונים.

זהר הנ"ל מתורגם בלח"ק ע"י ר' ברכיאל ב"ר קורבא עוד לא נדפס והוא בכ"י רד"א וכ"י מינענץ. לפי עדות הח' לאנדרויער בתוספות עק"ד (עלי קרים) — ליטעראטורבלאטס דעם פריענעטס, פֿירסט, ליפציג 1840—51) תרה, קצתו בלה"ק (אוצה"ס). — זהר איכה עם באורי מהר"ם קורדוביו, כ"י רד"א, א) נדפס לפני שנתים בווארשא ע"י הרה"ג ר"ש לוריא בשם "אדיר במרום". ב) ע' בהערותי לעיל צד 48.

ג) ז"ל ישם: „ושמע נא דברי ס' שה"ק שכתב וראוי שתרע כי רשב"י ובנו לא כתבו ספר הוהר אשר הוא בירינו היום אבל היו תלמידיו ותלמידי תלמידיו שכתבו הקונטרסים שכתבו הם וחבריהם כמו ששים (בשה"ק מ') שנה אחרי מותו קרוב לזמן תחית המשנה, וקבלתי ע"פ שיה החבור הוא כ"כ גדול הכמות שאם היה נמצא כלי יחד היה משאת גמל. אמר ישי"ר שמעתי מפי מגידי אמת שבשנת ש"פ כשכחו הספרים

קודדובירו, וקרא אותו בסבא טעמא) ורעיא טהימנא כפ' פינחס וחרושי בהיר ומאמר
הא

הערות ונוספות מהמ"ל

ומכרע בראיות והוכחות הרבה כי רק עד לכתו להמעה היה נקרא ר"ש סתם, כמ"ש סתם ר"ש הוא ר"ש
בן יוחאי (עיין מבוא התלמוד בקצור כללי הגמרא ועיין רש"י ב"ב (קבי) אמרו ר"ש בן יהודה אימר משום
ר"ש, ופירש"י משום סתם ר"ש והיינו ר"ש בן יוחאי ועיין שה"ג בסדר תנו"א), וכל המאמרים הכתובים
בש"ס בשם ר"ש סתם הם הנאמרים ממנו קודם בואו להמעה, ואחרי צאתו מן המעה נקביו בשם בן
יוחאי או ר' שמעון בן יוחאי והמאמרים הנאמרים ממנו בש"ס בשם ר"ש בן יוחאי אותם
חקר וגלה אחרי צאתו מן המעה. ומלבד כל ראיותיו והוכחותיו הרבות לעיליות למעלה ממספר מאה
עיקר ראיותיו מן המעה בעצמה. כי זה לשון הגמרא (שבת לג:) יתבי ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון
(סתם) ויתבי יהודה בן גרים גבייהו וכו' ונשמעו למלכות אמרו וכו' שמעון שגינה יהרג, אול הוא ובריה
וכו' אולו טשו במערתא וכו' יתבי תריסר שנין במערתא, אתא אליהו וקם אפתחא דמערתא, אמר מאן
לורעיה לבר יוחאי דמית קיסר וכו', אמר ההוא סבא מיהר בן יוחאי בית הקברות וכו', ראינו בספור
זה בעצמו כשהזכירו שמו טרם לכתו למעה קראוהו בשם סתם ר' שמעון ומיד בצאתו מן המעה קראוהו
אליהו והוא סבא בשם בן יוחאי כנ"ל, כי אז גולר שם זה לר"ש, וכ"כ במדרשו של רשב"י (פרשת
חיי"שרה) כדאתי רשב"י לטבריה א"ל יוראי מקשטקאי אולינא אטימריה דבר יוחאי וכו' א"ל אנת בר
יוחאי, א"ל אנא בר יוחאי וכו', ומת שקראוהו בן יוחאי ולא ר' שמעון בן יוחאי, הטעם לפי שאמרו
לקרות לרבו בפניו ר' פלוגי בשמו לדעת מי שאומר שאליו היה תלמידו כמבואר (סנהדרין צ"ח), ע"ש.
זיען כי בין כל תלמידיו ר"ע רבו של ר"ש לא נמצא אחד בזמנו ששמו ר"ש וזלחו גם בבית מדרש ר"ש
וחבריו ר"ס ור' יהודה ור' יוסי לא היה איש ששמו ככה, לכן קראוהו מלפנים ר"ש סתם, ונודע כי הוא
זה ר"ש ולא אחר, ויהי לתקופת י"ב או י"ג שנה משך זמן היותו במעה גולר ביניהם ההנא ר"ש בן
אלעזר, ואחריו ר"ש בן יהודה, ואחריו ר"ש בן נסיוא (כמבואר ברש"י ביצה כו') אז הוכרחו לקרוא את
שמו ר"ש בן יוחאי, להבדילו משאריו התנאים ששם שמעון. וע"ש בב"י שיוכיח עוד כי כל עוד שהיה
נקרא ר"ש סתם לא נשמע ממנו שום אות ופלא ורק מעת צאתו מן המעה שאז בא בהשתלמותו עד
למעלה ראש בהבדילו ובהפרישו את עצמו מכל תענוגי תבל, רק בחורת ה' הגה כל ימי רעה אלה
ומחמדי העולם כאס ותחו נחשבו לו, מאז והלאה מיוחסים הרבה מאמרו פליאה לר"ש ובהוספת "בן
יוחאי" כמו: אליהו שולח לר"ש בן יוחאי משמים לבשר לו דמית קיסר ובטיל גזרתו (שבת לג:), חזיה
ר"ש בן יוחאי ליהודה בן גרים אמר עדיין יש לזה בעולם נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות (שם לר:).
ר"ש בן יוחאי הוא חד מלקט שביעית קרא עילויה ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הוית שנשכו נחש לההוא
גברא ומית (ירושלמי שביעית פ"ט), לר"ש בן יוחאי נכרת ברית כשיצא בראשונה מן המעה וישב על
הסף על ידי צפור, שבע ב"ק שהצפור הנלכד במצודה או ימלט ונכלט (שם). כותי א' קבר מת במקום
שמיהר רשב"י לכהנים בטבריה למען התלוצץ בו ולהכחיש דבריו, צפה רשב"י ברוה"ק שכותי זה עשה
זאת, אמר גזר אני על העליונים שירדו ועל התחתונים שעלו, וכן היה שהכותי החי נשקע ואת המת
הקיאה הארץ (שם). ספרא א' התלוצץ על דבר שמיהר המקום שנחשב לקברות מקדש, נשבע רשב"י כי
מן השמים שמע שכתבתי עתידה להטיר, וכעס על ספרא זה שלא האמין דבריו, מיד נעשה גל של עצמות
(שם, ובבלי שבת לג:). מעשה באשה אחת בצירן ששהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה ורצה בעלה
לגרשה, ויצר להם מאד כי אהבו וא"ו, הלכו אצל רשב"י עמד והתפלל עליהם ונפקרו (שה"ש רבה פ'
נגילה ונשמחה). כל ימיו של רשב"י לא נראתה קשת בענן (ירושלמי ברכות פ"ט), אמר ר"ש בן יוחאי
בקעה בקעה המלואי בדיגרי זהב והיתה מתמלאת (ב"ר פל"ה). שר בן תמלון עייל בבת קיסר ונשתנעה,
גזר רשב"י שיצא ממנה, וכיון דקרי ליה ר"ש בן יוחאי נפק אויל ונתרפאת (מעילה יז:), ויך ר"ש בן
יוחאי לפניו שהוא מלומד בנסים (שם). ר"ש בן יוחאי עייל בלא בר באספקלריא המאירה (סנהדרין צו:).
ר"ש בן יוחאי קל את ר' אלעזר ברי"א וא"ל אל יחזיר הבן אצל אביו ואחוזתו אסכרה, חזר רשב"י והתפלל
עליו ונתרפא (תוס' בשם הירושלמי, מעילה יז:). ריב"ל אשכחיה לאליהו דהוה קיימא אפתחא דמערתא
דרשב"י, א"ל אתינא לעלמא דאתי, א"ל אם ירצה הארון הזה, א"ל ריב"ל ב' ראיתי וקול ג' שמעתי,
ופירש"י דשכינה הוה בהדיה (סנהדרין צח') ועוד כמה מאמרים כאלה נמצאים ממנו וכל אלה המאמרים
נחתם עליהם גם שם "בן יוחאי".

ולפי המקובל נחתב ספר הזהר גם על נביאים וכתובים, ואנו אין בדינו רק על התורה בלבד
ובחסרון עוד כמה פרשיות שלמות ומעט מוער נמצא גם על המגלות. נדפס ראשונה, עם הקדמה ארוכה
ופסק

עפר משלו וציין בהקדמתו מדרשים וספרים אשר לקט מהם בספרו וציין בתכם מדרש
 ו' שועיב וחפשתי בתוך ספר שלמי הגבורים הנ"ל ומצאתי מאמר שהביא בשם מדרש ו'
 שועיב הוא ממש מה שכתוב בס' דרשות ו' שועיב נדפס בקראקא שנת של"ג א':
 (מדרש ויושע ג'). מובא בס' בחיי פ' בשלח, וז"ל: וע"ד המדרש והנה מצרים נוסע
 אחריהם, שר של מצרים ראו שהיה נוסע מן השמים לעזור את מצרים,
 והוא היה עזא, וכן ראיתי במדרש ויושע עזא שר של מצרים עכ"ל, ומובא ג"כ בספר
 מנחת שי שהבר ר' רפאל מנורצי פ' בשלח:

אות ז

ז' (דובבליג). הביא החכם ר' אברהם א"ע פ' שמות, ונדפס עם מעשה תורה ואלה
 הדני, ובסוף ס' זרובבל אמר סליק דברי מטטרון לזרובבל בן שאלתיאל
 פחת יהודה גדול בימי מלכות פרס ויכתבם זכריה בן עדי ואליהו ז"ל, עכ"ל. והוא
 נמצא בקבוצת ספרים של ר"ד אופנהיים ז"ל וא"ע כתב אל תאמין לדברי זרובבל, אבל
 הדיוק חשבו לברייתא, וז"ל בספר יין הרקח ברות על פסוק ית' ה' את האשה וגו' כרחל
 ובלאה וגו' וקרא שם בבית לחם זה המשיח באותו שם לך אל נניח היא רומי כראיתא
 בכרייתא זרובבל עכ"ל:

ז' (ד). תלמידי רשב"י עם סתרי תורה וספרא דצניעותא ומדרש הנעלם ותוספתא על
 קצת פרשיות וסבא על פ' משפטים (ויש אצלנו פ' הסבא כ"י מהגאון ר"מ
 קורדובירו

הערות ונוספות מהמז"ל

(א) י"א בי ס', מלחמות בני יעקב" שמוכרו הרמב"ן עה"ת בפ' וישלח פסוק ויענו בני יעקב הוא
 הוא מדרש ויסעו, ובע"ס הישר הבליעו כלו בתוך ספרו בפ' וישלח שם, והרמב"ן קורא למדרש ויסעו,
 שהוא מדרש חז"ל, מלחמות בני יעקב, אבל אין להאמין שהרמב"ן ואמר על מדרש חז"ל בלשון, ואם
 נאמין בספר מלחמות בני יעקב" וכו'. והג"מ חיד"א כתב שהוא ברפוס ישן נושן. גם נמצא מדרש ויסעו
 בקובץ כ"י מן י"ט ספרים שונים אשר בברושים מוועאום בלינדון 27089, עיין בהערות לעיל דף כ',
 ובינינו אלה נדפס המדרש ויסעו בקובץ בהמ"ד חדר ג' ס' א' (לייפציג תרי"ז) ותוכן כל המדרש הזה הוא
 נאמת מלחמות בני יעקב, וע' לקמן בהערות לס' הישר.

(ב) על שירת משה וצייתא מצרים, נדפס ראשונה קישט' רע"ט בקובץ י"ח מדרשי אגדה, גם
 בקובץ דברי הכתובים מוגה ע"פ דפוס ישן וב' כ"י ישנים. גם בקובץ בית המדרש ח"א, ובל"א בפראג
 בלי שנת הדפוס, ועוד שארי דפוסים וכעת נדפס גם בווארשא, ונקרא מדרש ויושע ע"ש התחלתו בפסוק ויושע.
 (ג) זרובבל. אגדות קדמוניות מועניני הקץ וימות המשיח, נדפס ראשונה בקובץ אגדות וספורים
 קדמונים, קושט' רפ"ד, שנית בתוספת דברים מפורקי היכלות ופסקתא רבתא וילקוט וס' חסד לאברהם
 גלוח לס' מלכאל, וזולגא תקע"ט, שלישית בקובץ בהמ"ד ח"ב.

(ד) זהר, נקרא זהר ע"ש עצמותו וצורתו שמוהיר ומנהיג ומאיר עיני חכמים ונפש נבונים כזהרי חמה,
 וכס"ש ברעיא מהימנא פ' נשא (דף קכד). גם ע"ש התחלתו בג' דפוסים הראשונים שהוא: בראשית כריש
 דרמנותא דמלכא ומתחיל בפסוק והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע, הרשב"ן בשו"ת תשב"ץ שלו (ח"ג
 שאלה נ"ז ונ"ו) ובחיי פ' משפטים ועבודת הקדש לד"מ ו' גבאי וקראוהו בשם מדרשו של רשב"י.
 היוחסין במלח רשב"י — מדרש יחי אור, ר"י אבן שועיב בספרו עולת שבת (ט' ע"א) קוראנו מדרש
 הזהר. בטעמי מצות לקראנטי נקרא ספר הזהר הגדול ולמדרש הנעלם קורא ספר הזהר המופלא.
 גם ר' יהודה חייט בספרו מנחת יהודה (פ') על מערכת האלהות מרכיני פרץ רבו של הר"ן מפרש הר"ף)
 קרא אותו זהר המופלא. — לפי המקובל חובר ע"י חתנא ר' שמעון בן יוחאי ד' אלעזר בנו בהיותם
 נתבאים במערה י"ג שנים, ותלמידי תלמידיהם מצאו איזה קונטרסים ממנו וכס' שנה אחרי מותם חברו
 אותו לספר שלם ומימיהו (שה"ק).

[דרך אנב אעיר לך הקראא און לשמוע דברי הר"מ קוניץ בספרו בן יוחאי (שער א) שמוכית

שם ישראל אבל נבי אדם וחי בהם הל"ל למיכתב כהנים ליום וישראלים כמו שרנ"ב בכל מקום כדכתיב אמר אל הכהנים, ואל הלויים תדבר, דבר אל בני ישראל, והבי איתא במדרש ויכלו מה אקב לאקבה אל שלא הזכיר שמו על פורענות, אדם כי יהיה בעור בשרו, נגע צרעת כי תהיה באדם ולא בישראל, אלה יעמדו לברך את העם, ונבי פורענות אלה יעמדו על הקללה והא דפריך התם כו' עכ"ל, ובשמה מקובצת מביא והכי איתא במדרש ויכלו רבה וכו' עכ"ל, וכן מה שהביאו תוס' (תענית ג' א') ד"ה ואלו מל וכו' ועוד מצאתי כשאמר ועל כל הארץ וכו' כי אין הש"י מזכיר שמו וכו', נראה שהוא ג"כ מדברי מדרש ויכלו הנ"ל. וכן מביא הרוקח (סימן שכ"ו) וז"ל: במדרש ויכלו וליף מחנה שהיתה מתפללת י"ח ברכות, רמה קרני, מגן אברהם. ממות ומחיה, מחיה מתים. אין קדוש, האל הקדוש. דעות, חונן הרעת. ונכשלים אורו חיל, הרוצה בתשובה. מוריד שאול ויעל, חנון המרבה לסלוח. שמחתי בישועתך, גואל ישראל. מקים מעפר, רופא. שבעים בלחם, מברך. חסידיו ישמור, מקבץ. ידיו, אוהב צדקה ומשפט. ורשעים בחשך, מכניע. קשת גבורים, מבטח לצדיקים. קרן משיחו, דוד. אין צור באלהינו, שומע. אל תרבו תדברו, שאותך לברך ביראה נעבוד. יצא עתק מפיכם, הטוב. ויתן עז למלכו, עשה השלום. עכ"ל. ובילקוט [שמואל רמז פ'] הביא זה בשם מדרש ילמדנו א):

מדרש ויסעו. מובא בילקוט פ' וישלח וז"ל: ויסעו ויהי חתת אלהים, אמרו אם שני בני יעקב עשו הדבר הגדול הזה, אם יאספו כלם יכולים להחריב את העולם כלו ונפל פחדו של הקב"ה עליהם, לכך לא רדפו אחרי בני יעקב. רבותינו אמרו אע"פ שלא רדפו אחריהם בפעם ההיא, אבל לאחר ז' שנים רדפו ונתכנסו כל מלכי האמרי על בני יעקב ובקשו להרנס בבקעת שכם. לפי שלאחר מכאן חזר יעקב ובניו לשכם ועמדו שם וישבו שם, אמרו לא די להם שהרגו כל אנשי שכם אלא שיורשים את עצמם, נתקבצו כלם ובאו עליהם להרנס, כיון שראה יהודה כך קפץ לתוך מערכות הרגלים הנלחמים עמהם והרג בתחלה לישוב מלך תפוח שהיה מכוסה מראשו ועד רגליו בברזל ונחשת והיה רוכב על סוס והיה מורה חניתות בב' ידיו מעל הסוס מלפניו ומלאחריו ולא יחטיא בכל מקום שהיה מטיל כי היה גבור בכחו לירות בשתי ידיו. כיון שראהו יהודה לא נתירא ממנו ולא מגבורתו, קפץ ורץ לקראתו נטל אבן מן הארץ משקלה ס' סלעים והשליכה עליו והוא היה רחוק ממנו ב' חלקי רים שהן קע"ז אמות ושליש, והוא היה בא לקראת יהודה מקושט בכלי ברזל ומורה חניתות והכהו יהודה באותה אבן על מגנו והפילו מן הסוס וכו' עכ"ל וציין מדרש ויסעו, ובס' הישר כעין זה, וכתב ה"ר יחיאל בסה"ד שמצא בס' א' מדרש ויסעו מר"ן שזע מר רב חפץ עכ"ל, וזה א"א כי ידוע שהשמעוני לא לקט אפס מהבבלי ומדרשים ולא הביא שום דבר גאון רק בפ' בהעלתך, ואודיעך דעתי בזה באות ר' בעזה"י, ע"כ אומר שמעיה הרואה שצ"ל שראה בס' דרשות נ' שזע"ב מביא דברי מר רב חפץ וכן ראיתי בס' שלמי הגבורים שחבר ר' אברהם הרופא ממנטובא אין על עפר

הערות ונוספות מהכו"ל

א) ורב יהודאי גאון (גאון בסורא ד"א תקפ"ז) בהלכות גדולות שלו (הל' ברכות פ"ה) מביא מדרש זה בלשון "אמרין במערבא" ומציין בצדו מדרש ילמדנו (כבה"ג ר' יג"ס), והוא כי הילמדנו היא אנרת א"י. גם בס' הפרדס (ס' כ"ס) מביא כלשון הבה"ג. גם נזכר מדרש ויכלו בס' גיטותאיות של תלמידי רבינו יהודה חסיד כת"י על קלף (שה"ג). גם ברוקח ס' ק"ח: במדרש ויכלו מי מנה עפר יעקב שישארל מטמינין ערלתו בעפר. ובס' קצ"ב: בכל מערבין עירובי תחומין חוץ כמים ומלח (ירושלמי) לפי שהוא מין קללה ואין הגוף ניזון הימנה, והשעם במדרש ויכלו בפסוק וה' המסיר על פדום. ומדרש ויכלו זה אבר ואינו.

לקרותו על מלתו וכו' אמר אביי אף ת"ח מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי, ובמדרש ויכלו ז"ל: כשבא א' מישראל לישן ואינו ישן עד שממליך לקוב"ה לא ישכב עד יאכל טרף שאומר ה' אלהינו ה' אחד, והמחבלין שומעין שהוכיר שמו של הקב"ה מלחשין אחריו בשכמל"ו ובורחין והוא נסמך בזה ופוקד נפשו בידו אחר שמע בידך אפקיד רוחי, והשומרין בלילה מוסרין אותו לשומרי היום שנאמר נפשי לה' משומרים לבקר עכ"ל, וכן הוא ממש במדרש תנחומא פ' בלק, פי' שמוסר נפשו לה' בלילה מיד שומרים בבקר והן שומרי יום עכ"ל מובא ברוקח ר"א גרמיוא (סי' שכ"ו). וכן אמרו ז"ל (שבת קיט): אמר רבא ואיתימא ריב"ל אפילו יחיד המתפלל בע"ש צריך לומר ויכלו דאמר רב המנונא כל המתפלל בע"ש ואומר ויכלו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית וכו'. כתב הרוקח (הלכות שבת סי' מ"ט) וז"ל: ומסיק רבא במדרש ויכלו ג' פעמים חייב אדם לומר בשבת ויכלו א' בתפלה וא' לאחר התפלה וא' על הכוס עכ"ל. נראה שצ"ל ומסיק רב מפני שהרוקח גורס אמר רב ואיתימא ריב"ל אפילו יחיד המתפלל וכו' ועליה קא ומסיק רב ורב חברו כמ"ש בשאר ספרי דבי רב כמ"ש באות כ' במדרש כונן בעזו"י, וזה המאמר הוזכר גם כן בהגהות מיימוני (הלכות שבת פ' כ"ט) ע"ש, שהוא כנגד ג' אשר שכתוב בפ' ויכלו, ועיין תוס' פסחים (קו א) שכתבו טעם אחר משום יו"ט שחל להיות בשבת וכו' עכ"ל, וכן אמרו חז"ל (ב"ק פב א) עשרה תקנות תיקן עזרא כו' ושיחיו קורין בשני וחמישי, עזרא תיקן והא מעיקרא הוה מיתקנא דתניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים כיון שהלכו ג' ימים בלא תורה עמדו נביאים שביניהם ותקנו להם שיחיו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני כו' כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה. כתבו בתוס' וא"ת מ"ש שתקנו ב' וה', וי"ל משום דאמר במדרש משה רבינו ע"ה עלה בחמישי לקבל לוחות אחרונות ויירד בשני ונתרצה לו המקום, ולפי שהיה עת רצון באותה עליה וירידה קבעו בב' וה' ולכך נמי נהגו להתענות בב' וה' עכ"ל. כתב הרוקח (הלכות ר"ה סי' ר"ט) וז"ל: ומה שמתענין בב' וה' אומר בתנחומא בפסוק וה' המטיר על סדום ועל עמורה. כשחטאו בעגל עלה משה בחמישי וסוף מ' יום היה יום שני מכאן תקנו חכמים שמתענין יום ב' ויום ה' בעליות וירידתו, וכן מדרש ויכלו פ' בהעלתך עכ"ל. ובשבלי לקט סי' צ"ב א' הביא זאת גם כן בשם מדרש תנחומא פ' וירא, וכתב ויש נותנין בו סימן דרשו ה' בהמצאו בה' מצאו יום שב"ד של מטה ושל מעלה שוין עכ"ל. ולא מצאתי בתנחומא פ' וירא ב' עיין מ"ש באות ת' בעזו"י. ונפלאת היא בעיני מה שלא הזכירו תוס' זאת בשם מדרש ויכלו, כי בעלי תוס' ראו מדרש ויכלו וגם הביאו (סנהדרין נט א) מיתבי היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עו"ג ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים ליום וישראלים לא נאמר אלא האדם וגו' הא למדת שאפילו עו"ג העוסק בתורה ה"ה ככה"ג וכו'. כתבו בתוס', פירש"י ולית ליה לר"מ אתם קרויים אדם וקשה דבפ"ק דכריתות (ו') פטר סך משמן המשחה לעו"ג, ומשמע דהוי טעמא משום דכתיב על בשר אדם לא ייסך אתם קרויין כו', ור"ת מפרש ריש חילוק בין אדם להאדם תדע וכו' וה"ר משולם פי' דוקא גבי פורענות קרא אותם כו', דאין ראוי לכתוב

שם

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) סי' צ"ב הוא בשבלי הלקט הקצר ובשבלי הלקט השלם הוא בס' רע"ו.
 (ב) אמת נכון הדבר כי במדרש תנחומא שלנו הגרפס אינו, אכן במדרש תנחומא הוצאת באכער נמצא המאמר כצורתו בפ' וירא פסוק וה' המטיר וגו'.

המלך מביא מענין עשרה הרוגי מלכות מעשה מס' היכלות ע"ש, וכתב הערוך בערך
אבן המנוגעת שיש היכלות רבתי והיכלות זוטרתו ע"ש וז"ל: [חגיגה י"ד] ת"ר ארבעה
נכנסו לפרדס זהו המפורש בהיכלות רבתי ובהיכלות זוטרתו שהיו עושין מעשים ומתפללין
תפלות במהרה ומשתמשין בכתר וצופין בהיכלות ורואין היאך משמרות מלאכים במעמדם
והיאך היכל אחר היכל לפנים מהיכל וקאמר להו ר"ע כשאתם מגיעים אצל אבני
שיש טהור אל תאמרו מים, ואם אמר הרי אלו מים, נהדף לפי כי שקר הוא ואמר וכן
מפורש בהיכלות רבתי בלשון הזה. ומפני ששומרי פתח היכל שיש, מטילין אלף אלפי
גלי מים ואין שם אפילו טפה אחת [אר"ע נראה כמי שיש בו גלי מים ואין בו אפילו
טפה אחת] אלא אויר זיו אבני שיש טהור, שהן כלולות בהיכל שהיה זיו פניהם דומה
למים ואם אמר מים הללו מה מיכן כו' עכ"ל. ובס' שומר אמונים (פ' כי תשא) מביא
יותר קצת וז"ל: בפרקי היכלות יש היכל ידוע למעלה וכשמוגיע שם העולים למרכבה,
ונראה להם באותו ההיכל ענינים גדולים והוא מדמה בדעתו שהוא מים ואומר מה מיכן
של אלו המים, מיד יצא בת קול ומכריו על זה האיש שהוא ממנשקי העגל ומיד נענש
עכ"ל, עיין בקונטרס אחרון. ובספר לקוטי שכחה ופאה [גרפס בפירארה ש"ו] (שחברו
הג"מ אברהם ב"ר יהודה אלימלך) דף כ"ג ב' בענין סוד שר הפנים וז"ל: ואמרו בפרקי
היכלות בפרקי ר' עקיבא ששבעים שמות נקראו לו (ר"ל למט"מ) כלם נודעים לפי
צירופם ולפי גימטריאות וכו', דע כי השם הראשון של מטטרו"ן משבעים שמותיו הוא
יהו"א וסודו כן והוא שם המיוחד יו"ד ו"ו והוא כפל ש"ם והנה הו"א גוא"ל כי הוא
בכל לב"ך והוא מנהיג את העולם כלב המנהיג את הגוף כלו וסודו ב"ם ועליו נאמר
סוס ורכבו רמה ב"ם והוא פועל באה"י והוא מחב"ב כל איש אלתי וגם אמר נכח"ו
תחנו על הים זה מט"ט ששמו חנוך ואלה הדברים וכו', עכ"ל:

הבדלה דר' עקיבא. בביבליטיקא של ר' דוד אופנהיים, שמות לבטל כשוף ושאר
ענינים ופי' על פיוט האוחז ועל שמות היוצאים מברכת כהנים, ופי' עשרה
שמות הקדושים אשר נגלו מימי קדם עד עת קץ הימין א'. ומובא בס' החשק ובוהר פ'
בראשית (ע' קע"ח) וז"ל: ובהבדלה דר"ע אמר עזא ועזאל רזי דמאריהון גליין ונקב יתהון
מנחיריהון ותלא יתהון בסורי קבל דשמשא לא חוין ורוחא לא נשבא על אפיהון כו' ב' ע"ש
וכן מובא זה ברקאנטי פ' בראשית:

אות ו

מדרש ויכלו. הביאו רש"י (או לפי י"א תלמודי רש"י) בפ' דה"א (ג א) רז"ל אמרו
(ברכות ד.) אמר ר' יוחנן לא כלאב שמואל דניאל שמו ולמה נקרא שמו
כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה. במדרש ויכלו וז"ל: בד"ה כתיב שני דניאל
לאביגיל ובשמואל כתיב והשני כלאב לאביגיל לפי שדוד נשא אביגיל אחר מות נבל
יהיו חושדין אותו הכן שהוא של נבל לכך קראוהו ב' שמות כלאב ודניאל, דניאל דני
אל כלאב כלו אב עכ"ל. ושם (ד:): אריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בבהב"נ מצוה

הערות ונוספות מהמו"ל

א) ובאוצה"ס כתב שהוא קבלה על נוסח הבדלה וענינו, ומיוחס לר"ע, ונמצא בב"ר דה"א ג' כ"י ממנו,
ונזכר בס' נר אל הים כ"י מונכען דף קנ"ב, להרה"ח רמש"ש נראה שמחברו של ס' נר אל הים הוא
ר' אברהם אבואלעפיא שהיה ה"א נ' וחבר כ"ו ספרים בחכמת הקבלה, ועיין על אדותיו בשו"ת הרשב"א סי'
חקמ"ח, והוא כולל סודות ברכת כהנים וטעמיה ע"פ קבלה,
ב) בוהר שלנו מאמר זה ליתא, אפס במדרש הנעלם רות ד' וויניציא דל"ה מצאתי כתוב: „(אמ"ו
[אמר משה וזכיתא] בוהר ד' קרימונה מו"א א' נמצא יותר וז"ל ובהבדלה דר"ע אמר עזא ועזאל רזי דמאריהון
וכו' לא נשבא על אפיהון כל זמן וכל שעה עכ"ל).”

לישראל מתוך החשך דכתיב לאמר לאסורים צאו וגו' וכתוב והלכו גוים לאורך וכו', עכ"ל:
ובספר המוסר שחבר ר' יהודה כלץ פ"ב וז"ל: וגרסינן במדרש השכם א"ר שמואל בר
נחמני גדולה היא דרך ארץ שקדמה לתורה כ"ו דורות שנאמר לשמר את דרך
עץ החיים, דרך זו דרך ארץ, החיים זו תורה עכ"ל. ותמצא זאת בהתחלת תנא רבי
אליהו ולא נזכר שם התנא. ובפרק ט"ו וז"ל: כדגרסינן במדרש השכם אמר הקב"ה
לדיינין אני אמרתי אלהים אתם (דיינין, כמו עד האלהים יבא דבר שניהם), ואתם לא
עשיתם כן, אכן כאדם תמותון ונתתי להם מה שלא נתתי לאומה אחרת שנאמר מגיד
דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן, עכ"ל. ובראשית חכמה (שער ענוה פ"ב) וז"ל: ואמרו
במדרש השכם על ענין זה, ומה משה רבינו שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא וברחמנות
נהג עם ישראל ונתן נפשו עליהם ואמר ואם אין מחני נא וגו' אב לחכמים ולנביאים
כשבעם שעה אחת נתעלמה ממנו הלכה, הדיוטות על אחת כמה וכמה, עכ"ל א':
הגדה. מביאו רש"י (סנהדרין לא ב) שלחו ליה למר עוקבא לדווי ליה כבר בתיה וכו'
פירש"י כמשה שהוא בן בתיה וכו', ומצאתי בס' הגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה
שנתן עינו באשה אחת והעלה לבו מינא ונפל בחוליו וא"א היתה, לימים נצרכה האשה ללוות
ממנו ומתוך דחקה נתרצית לו וכבש יצרו ופמרה לשלום ונתרפא וכשהיה יוצא לשוק היה
נר דולק בראשו מן השמים, ועש"כ קרו ליה נתן דעוציאת (שבת נו) חכא נמי להכי כתבו
ליה הכי ע"ש האור שהיה זורח עליו עכ"ל. וכתב הרב ר' יחיאל בסדר הדורות: ואולי
אותו ס' הגדה שמצא רש"י מר עוקבא צ"ל עוקבן בר נחמיה ואני מצאתי כי נתן דעוציאת
היה בזמן ר"ע בספר מעשיות של ר' נסים בר יעקב לרונש חתנו (דף לו) עכ"ל ע"ש:
פרקי היכלות (ב). ר' ישמעאל בן אלישע ור"ע. מובא בס' ציוני וברקאנפזי ובעמק המלך
ובעבודת הקדש ו' גבאי ובס' האמונות לר' ש"מ דברים נפלאים. וז"ל
ר' מנחם ציוני בפ' יתרו: ואל תמעה באגדת ר' ישמעאל בן אלישע ור' עקיבא וחבריהם
מאשר ספרו בספר היכלות והפליגו בשעור הקומה ובכסא ובדברים מופלאים ונוראים
בו וכלם נכוחים למבין וישרים למוציא דעת עכ"ל. ובפ' ויקרא כתב וז"ל: ואיתא בספר
היכלות א"ל שר הפנים לר' ישמעאל על שרמוטי הפרדת והיר דכפות עכ"ל. ובס' עמק

הערות ונוספות מהמ"ל

(א) ואני מצאתיו גם בספר שבלי הלקט השלם הלכות שמחות (ס' ב') וז"ל: „וכן מצאתי בספר
השכם” וכן בס' י"ז ומ"ד „מצאתי בספר השכם” וקורא לו תמיד בשם ספר ולא מדרש. גם רבינו
טוביה בפסיקתא וזמרתא (פ' וארא) אומר „דרשו רבותינו בספר השכם”, ובס' המכריע מרבינו ישעיה
מטראני הראשון (ס' יו"ד) כתב „וכן בספר השכם”, ובתניא רבתי (ס' ס"ד) „והכי איתא בס' השכם”, וכן
רבינו ירוחם ועוד כמה פוסקים יזכירוהו ומביאים ממנו מאמרים רבים כן בהלכה וכן בהגדה, ויש מהם
שעשו לו שם ספר ויש שיקראו תמיד את שמו מדרש, ונקרא השכם על שם החלו לדרוש את
הפסוק השכם בבקר (שמות ח' כז) בראש ספרו, ומדרש זה כבר אבד ואיננו, ומאמר הג"ל גדולה ד"א
וכו' נמצא גם בויק"פ פ"ט ופ"ה.

(ב) קבלה וסודות עמוקים על מערכת השמים וצבאותם וכסא הכבוד והיכל ה', וקצת גם על מעשה
בראשית והנפש ומסודר לכשינזות והלכות או לפרקים. ונקרא ג"כ ס' חנוך או ספרא דחנוך ע"ש
תחלתו בפ' ויתהלך חנוך כמו ככה מדרשים אחרים הנקראים ע"ש תחלתם, או כמ"ש בוהר שנקרא כן לפי
שהובר ע"י כטטרין זה חנוך, ויש קורין להם היכלות זוטרת י בערך אל ס' היכלות רבתי [היכלות
רבתי נדפס בקובץ בהמ"ד ח"ג] על חכמת האלהות בד' סדרים, והם: סדר רוחין, סדר עירין, סדר
דין, סדר מחנות, ובס' ציוני נקראו אגדת ר' ישמעאל ובכ"י דיווסי נקראו מדרש סוד
תורה ונדרס קצת כמנו גם אדון לבנון [הוא קובץ כולל ו' תבורים שונים: מדרש כונן, האמונה והבטחון
להרמב"ן, ס' הנקוד לר' גיקטליא, סוד החשמל, מעין החכמה מיוחס למרע"ה, פרקי היכלות לר'
ישמעאל כה"ג, כללי מדרש רבה לר' אברהם בן עקרא, וויניציא שס"א], וגם לבדו: שקלאב תקמ"ה,
זאלקווא תקצ"ג, וקצתם נדפסו בוהר בשם היכלות. רב האי גאון הזכירו בשו"ת הגאונים סימן
צ"ט ורב עמרם גאון הביא מאמרים ממנו בסדר תפלה שלו.

נאמר ותשחק ליום אחרון עכ"ל, ומאמר זה מובא בילקום סוף משלי ולא ידע המציין לציין אותו אבל במעט שנוי, וז"ל: א"ל אשתו מהיכן אלו א"ל ממה שפרנס הקב"ה, א"ל אם אין אתה אומר לי איני מועמט כלום, א"ל כך וכך היה המעשה, א"ל איני מועמט כלום עד שתאמר לי שאתה מחזירה במוצאי שבת, א"ל למה א"ל למחר אתה בא וחברך עמך והן נוטלין יותר ואתה נוטל פחות מהם למה שאין מתן שכרה של תורה אלא לעוה"ב שנאמר ותשחק ליום אחרון, ע"כ. וגם במדרש רבה שמות (פ' נ"ב) וז"ל: מעשה בתלמיד אחד של רשב"י שוצא חו"ל, ובא עשיר והיו התלמידים רואין אותו ומקנאין בו והיו מבקשין הן לצאת לחו"ל וידע ר"ש והוציאן לבקעה אחת של פני מרון והתפלל וכו' מעשה בר"ש בן חלפתא שבא ע"ש ולא היה לו מאן להתפרנס יצא לו חוץ לעיר והתפלל לפני האלהים וניתן לו אבן טובה מן השמים וכו' ע"ש. הוא אשר דברתי שכל המדרשים נכללו במדרש רבה ולכן נקרא רבה גם שר' יוחנן חבר אותו. ובפ' משא ומתן כתב הר"ר ישראל ז"ל וז"ל: גרסינן במדרש השכם ולא תונו איש את עמיתו יכול אונאת דברים או אונאת ממון כשהוא אומר אל תונו איש את אחיו, הרי אונאת ממון אמור, ומה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים. כיצד, אם בעל תשובה הוא לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם היה ב"ג לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך, שנאמר וגר לא תונה. היו חלאים ויטורים באין עליו או קיבור את פניו, אל יאמר לו בדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבר עכ"ל. ולא הבנתי שכתבו בשם מדרש השכם והוא ממש לשון הגמרא (ב"מ נח ב) ת"ר לא תונו איש כו', ואין לדנונו שלא ראה את הגמרא שהוא עצמו הביא שם: וגרסינן בב"מ אר"י משום רשב"י גדול אונאת דברים מאונאת ממון, ומאמר זה בא מיד אחר מאמר ראשון. ונראה שהמעתיק דילג כל המאמר במדרש השכם והתחיל ממאמר שהביא אח"כ בשם התלמוד. ובפ' הדינין כתב וז"ל: גרסינן במדרש השכם, חייבין ישראל למנות דינים שיהיו יראי שמים כדי שלא יהיה בהם משוא פנים ולא מקח שחר, שכששופטי ישראל ומנהיגיו וגדולי הדור הולכים בישרות ובתמימות ומתרחקים מן הכעור ומן הדומה לו ומן החמא כך הווין נמי כל ישראל שהגוף הולך אחר הראש. וכן מצינו במלכי ישראל, כשהיה המלך ירא חמא, היו כל ישראל מדקדקין על נפשותם והיו בהשקט ובכטחה והיו מתגברין על שונאיהם, וכשפשע המלך היו כל ישראל בפורעניות עכ"ל. ועפ"י יובן סמיכת מאמר ר"י בן תורתא (יומא ט א): מ"ר יראת ה' תוסף ימים ושנות רשעים תקצורנה, יראת ה' תוסף ימים זה מקדש ראשון וכו' מכאן ואילך צא וחשוב כאו"א לא הוציא שנתו. אמר ר' יוחנן בן תורתא כל כך למה (בגמרא חסר זה המאמר ומצאתי בעין יעקב שבגמ' מתחיל אמר ר' יוחנן בן תורתא מ"מ חרבה שילה ואין לו סמיכות, אבל מפני שאמר ריב"ז כל כך כו' בא מאמרו אח"ז מ"מ חרבה כו') לפי שהיו לוקחין אותה בדמים דא"ר אסי תרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דאוקמיה ליהושע בן גמלא ככהנא רברבא, ואמר ריב"ז מ"מ חרבה שילה כו', לכן דבר מחורבן, מפני שדבר ככהנים גדולים שאינם ראויים, והם גרמו לחורבן שהגוף הולך אחר הראש, לכן הביא חורבן שילה אף שהיה קודם כי מענינו הוא. וכן הביא ר' אברהם סבע בספר צרור המור סוף פ' תרומה וז"ל: כמוכר בזאת הפרשה במדרש השכם בפסוק וזאת התרומה וגו', וזה כנגד גלות בבל דכתיב ביה אנת הוא רישא דרעבא, וכסף גלות מדי דכתיב ביה הכסף נתון לך, ונחשת כנגד מלכות יון דכתיב ביה מעוהי (וידרעוהי) [וירכתה] די נחש (דניאל ב לב), ותכלת וארגמן וגו' וערת אילם מאדמים כנגד מלכות אדום דכתיב ביה מן האדום האדום הזה וכתיב מי זה בא מאדום וגו', שמן למאור זה מלך המשיח שנקרא וית רענן וית זך, לפי שעתיד להאיר לישראל

הזהיר את ישראל למנות שופטים שדנין דין אמת לאמתו ועובדין בצרכי צבור וגורדין להם פרצות ויתקנו את המקולקלות שכשדנין דין אמת לאמתו יהיה שלום בעולם ויתקיים שכך שנינו על שלשה דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום, ושלשתן בפסוק אחד נאמרו שנאמר אמת ומשפט שלום שפסו בשעריכם (זכריה ח) שכיון שנעשה הדין נעשה האמת ונעשה שלום, לפיכך צריכים הדיינים לדעת את מי הם דנין [ולפני מי הם דנין] והאיך הם דנין ולא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וגו', ר"ל שגורמין לעולם שיתמוטט וכן וירעשו מוסדי ארץ ואומר רועה התרועעה הארץ וגו' ואמר נוע תנוע ארץ וגו', וכל כך למה לפי שאין עושין משפט שנאמר וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט (ישעיה נט) אמר הקב"ה לדיינים אני אמרתי אלהים אתם (ר"ל דיינים) כמו עד האלהים וגו' ואתם לא עשיתם כן אכן כאדם המותו. נתתי לכם מה שלא נתתי לאומה אחרת שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו', ראה כמה אהוב וחביב לפניו המשפט ולפי שהדין סדר טובה לפני הקב"ה מסרה למשה קודם תרי"ג מצות שנאמר שם שם לו חק ומשפט ושם נסחו וא"ל סדרם לפני בני כשלחן ערוך דכתיב ואלה המשפטים אשר תשים וגו' כאדם שמשים בפי תינוק שנאמר שימה בפיהם. ולמה אהב כ"כ המשפטים לפי שהשלום תלוי בהם כי כשיש בין אדם לחברו דין ותחרות וקטטה ועושין ביניהם דין השלום נעשה ביניהם. בא וראה כמה הדין חביבין לפני הקב"ה ששקלן בעשרת הדברות שהדברות כל דבור ודבור הוא מצוה בפ"ע אבל הדין נאמר בהם י' מצות עשה וי' מצות לא ת. ואלו הן מצות עשה: א' ואלה המשפטים וגו'. ב' בצדק תשפוט עמיתך. ג' שופטים ושוטרים. ד' ושפטו את העם. ה' ושפטים צדק. ו' ונגשו אל המשפט ושפטום. ז' והפילו השופט (ח' חסר נ"ל שמצוה ו' ונגשו אל המשפט, ו' ושפטום, ח' והפילו השופט). ט' שום תשים עליך מלך. י' אשר יבחר ה' אלהיך בו. ועשרה לאוין אלו הם: א' לא תכירו פנים במשפט. ב' לא תגורו מפני איש. ג' לא תעשו עול במשפט. ד' לא תשא פני דל. ה' ולא תהדר פני גדול. ו' לא תטה משפט אביונך. ז' לא תטה משפט גר יתום. ח' לא תטה משפט. ט' לא תכיר פנים. י' ולא תקח שחד. הא למדת שהדין חביבין לפני הקב"ה בעשרת הדברות י' דברות כל מצוה ומצוה בפ"ע, ועל מצות הדין צוה כ' מצות עב"ל. ובפ' המצות שער ב' כתב וז"ל: גרסינן במדרש השכם מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רשב"י שיצא ח"ל ובא עשיר וכשראו התלמידים שהעשיר בקשו אף הם לצאת לחוץ לארץ, בא רשב"י והוציאן חוץ למדינה לבקעה אחת והתפלל לפני הקב"ה ונתמלאה הבקעה דיגרי זהב, א"ל כל מי שמבקש ליטול יטול אלא הו' יודעין שכל מי שנוטל מחלקו של עוה"ב הוא נוטל שאין מתן שכרה של תורה אלא בעוה"ב שנאמר ותשחק ליום אחרון. ומעשה בר"ש בן חלפתא שהיה בע"ש ולא היה לו מה לאכול באותו שבת עם חשבה יצא לחוץ לעיר להתפלל ונתנו לו אבן טובה ונתנה לשולחני ופירנס אותו שבת, א"ל אשתו ומנין לך כל זה, א"ל כך וכך היה המעשה, א"ל אשתו איני מועמת כלום עד שתקבל עליך להחזירה שלמחר באין חבריך ונוטלין חלקם שלם ואתה תמול חסר קבל עליו להחזירה, למוציא שבת החזירה ויצאה כמין פס יד ונטלתה וגדול הוא גם האחרון יותר מן הראשון לכך נאמר

הערות ונוספות מהמו"ל

והפרקים הנזכרים להלן פ' הדין, פ' המצות, פ' מישא ומתן שלו הם, ובעל ר"ח העתיקם במקו פפרו ראשית חכמה, לכן תמצא המאמרים האלה גם שם, ומדרש השכם זה המובא להלן נמצא גם במנורת המאור לר"י אבובב (נר ג' כלל ט' חלק א' פ"א). ואולי ראה מנורת המאור האחרון את מנורת המאור הראשון, כי האחרון נפסר ה"א רנ"ג, ק"ב שנה אחר הראשון, וע' לקמן אות ח' בהערתו על ס' חופת אליהו רבה.

אמרו (יומא פו א) א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך, ובמדרש הרנינו דרש רבינו גדול כחה של תשובה כיון שאדם מחשב בלבו לעשות תשובה מיד עולה ועומדת לפני כסא הכבוד אמר הקב"ה אפי' יש בכס עבירות עד כסא הכבוד שובה ישראל עכ"ל סי' י"ט א), וכן הביא רש"י בפי' בראשית רבה (פרשה מ"ב) וז"ל: עמק סכות שהוא מסוכך באילנות א"ר תנחומא גפן ותאנה כו', וז"ל רש"י ומפ' במדרש הרנינו שאין לך שביל ושביל בסדום שלא היו בו שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה שהיה כל השביל מסוכך בו לקיים מה שנאמר נתיב לא ידעו עיט עכ"ל. ובפרשה נ"ה א"ר לוי בר חיתא ב' פעמים כתיב לך לך ואין אנו יודעים איזו חביבה אם הראשונה אם השנייה, מן מה דכתיב ולך לך אל ארץ המריה הוי שניה חביבה מן הראשונה, וז"ל רש"י וז"ל: ובהרנינו מפורש מן מה דכתיב בי נשבעתי נאם ה' הוי השניה חביבה עכ"ל. ובפ' נ"ו בשעה ששלח אברהם אבינו את ידו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו בכו מלה"ש הה"ד הן אראלם צעקו חוצה, מה היו אומרים נשמו מסלות וכי אין אברהם מקבל עוברים ושבים, שבת עובר אורח האריך מד"א חדל להיות לשלח אורח, הפר ברית ואת בריתי אקים את יצחק, וז"ל רש"י: ומי יאמר לך שאין הפסוק הזה מדבר אלא במלאכי השרת, נאמר כאן ממעל לעצים ונאמר להלן שרפים עומדים ממעל לו ומפרש במדרש הרנינו מה היו צועקים נשמו מסלות היכן הוא מתן שכרן של עוברים ושבים שהיה אברהם מודיעך בעולם. שבת עובר אורח במל שכרן של אורחים שהיו באים מכל מקום והיו לנים אצל אברהם לאכול ולשתות ולעשות אותם שיברכו לבוא עולם אלא הפר ברית שאמרת לאברהם ואת בריתי אקים את יצחק הרי המאכלת על צוארן עד מתי אתה ממתין עכ"ל:

במדרש השכם. מובא באבודרהם בפ' א"ר ישמעאל בי"ג מדות התורה נדרשת וז"ל: ובמדרש השכם משלש עשרה מדות התורה נדרשת עכ"ל, ובמנורת המאור ר"י אבוהב (נר שליושי כלל מ' חלק ג' פ"ב) וז"ל: וגרסונן במדרש השכם לא גלתה יהודה אלא על שלא העמידו את הדין שנאמר היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וגו' מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה כך דייני ישראל באותו דור זה כובש פניו מפני זה וזה כובש פניו מפני זה, כך אמר להם הנביא שריך סוררים וחכרי גנבים וגו' ומהו שלמונים שהיו אומרים זה לזה עשה עמי היום ואני אשלם לך למחר והנביא צווח ואומר מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים, חכיתי להם שיעמידו שופטים ויקיימו את הדין והם לא עשו כן אלא שלהם עשו עיקר ואת הדין מפל, לפיכך נעשו הם מפלים לגוים בארצם שנאמר ויקו למשפט והנה מספח (פי' כמו ספחני נא אל אחת וגו') לצדקה והנה צעקה, ולפיכך ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם וגו', וכי בבתיהם היתה הגולה, אלא מתוך שצווחין היתומים והאלמנות והעניים על גולותיהם, והם מעלימים עיניהם, מעלה עליהם הכתוב כאלו הגולה בבתיהם שנאמר יתום לא ישפוט, ולפיכך אמר להם הקב"ה אין לי חפץ בקרבנותיכם ולא כו', אמרו ישראל ומה נעשה לשוב חרון אפך, אמר להם למדו היטב דרשו משפט ע"כ. וגמרו של המאמר ההוא עיין במנורת המאור ב' פ' הדיינין וז"ל: ובמדרש השכם גרסינן הקב"ה הזהיר

הערות ונוספות מהמח"ל

- (א) והכפילו בפי' רי"ז. וכן הביא עוד הרוקח בס' רי"ד: אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו ואם מחל לו נענה בהפלתו וכו', כשיורד ר"ע ואמר א"מ וכו' יצאה ב"ק וכו' שהעביר על מדותיו, וב"מ ביומא פ"ו וכן בב"ק צ"ט וכו' וכן בירושלמי פ' החובל ובמדרש הרנינו ובתוספתא דב"ק. (ב) הוא ס' מנורת המאור להר"ד ישראל אלנקוה וז"ל שנשרף על קדוש ה' בטולטילא ה"א קנ"א, והפרקים

כאשר דברת וסמך לנוסח זה במדרש דורשי רשומות שאומרים כי מנין ראשי תיבות של שמונה עשרה עולה אלף ות"ת כמנין המלאכים שמקבלין תפלותיהן של ישראל, ולפי הנוסח הזה יהיה החשבון מכיוון עכ"ל, וכן הביא הבחיי אחיו ו"ל פ' יתרו וו"ל: וסיוע לדבריו מה שרמזו במדרש דורשי רשומות כי לשון מיט"א סימן הריגה בלשון קדם עכ"ל:

אות ה

מדרש הרנינו. בספר תניא (דף ק"ז א') וו"ל: ובמדרש הרנינו שופר שניקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול מ"ט משום דכתיב וה' אלהים בשופר יתקע מה שופר של הקב"ה שלם אף שופר של ר"ה יהא שלם, ולמה תוקעין בר"ה לפי שהן נגאלין ממלאך המות עכ"ל. גם הובא בס' שבולי הלקט א' כ"ב ב"י סי' תרצ"א בשם שבלי לקט. חז"ל אמרו במסכת ערבין (ו') ומאי שוא בפסח דלא אמרינן כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהם, דפסח אינם חלוקים בקרבנותיהם ע"כ, ובמדרש הרנינו פרשה סוכה אמרו ו"ל הטעם במה שאין גומרים הלל בימי הפסח לפי שנמבעו המצרים, וכתיב בנפול אויבך אל תשמח ע"כ, וחפשתי בשבלי הלקט ולא מצאתי שהביא זאת 2): ודע כי שבלי הלקט הנדפס בוויניציא שנת הרנינו הוא לקומים משבלי לקט אשר ב"י והאגון ר"א גרמיוא כתב בס' רוקח (סי' ר"ו) וו"ל: במדרש הרנינו מפני מה נתנה קורת רוח עשרה ימים מר"ה עד יוה"כ כנגד קרבנות יו"כ פר אחד איל אחד שבעה כבשים שעיר אחד, וכנגד מ' מדות רחצו הזכו הסירו עד ריבו אלמנה (מ"ס בדבריו רש"י בישעיה שהביא בשם פסיקתא עשרה ואינם רק תשעה) וכתיב בתריה לכו נא ונוכח, מהו היוכוח, אמר הקב"ה עשו תשובה באלו מ' ימים אפילו יש בכס כמה עונות אני אלבינם כשלג ביום הכפורים. ד"א כנגד עשרה מאמרות, לכך רמז מן בראשית עד [יום הששין] יו"ד ימים, רמז ל' ימי תשובה. ד"א כנגד י' דברות שנתנו ב' בסיון ונשתברו הלוחות בעונותיהם ונתתנה ביוה"כ עכ"ל הרוקח. וזה המאמר הובא בילקוט ישעיה רמז רנ"ו ג) בשם פסיקתא רבתי בשני לשון מעט ולא ידעתי אם הרוקח קרא להפסיקתא מדרש הרנינו אם הוא אחר. ורוקח הביא בס' י"ח וו"ל: ובמדרש הרנינו שובה ישראל עד ה' אלהיך, כל מה שברא הקב"ה לא נשבע אלא על התשובה חי אני נאם ה' אם אחפון במות הרשע, אמר הקב"ה לישראל מתביישים אתם לעשות תשובה הנני שב ראשון כה אמר ה' הנני שב, ומה מי שאין לו חטא ולא סרחון ח"ו אומר אני שב, ב"א עאכ"ו שצריכין לעשות תשובה שלמה, ואף העבירות שעשה מתחלה אינן נזכרים שנאמר ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב, ומבשרות שלום שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב רחוק שנתקרב, שובה עד ה' שהוא במדת רחמים ובדברים מתקבל קחו עמכם דברים, ולא עוד אלא הולך ריקם וחוזר מלא ואמר כל תשא עון וקח טוב עכ"ל. ורו"ל אמרו

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) מאמר זה בס' רצ"ג בשם מדרש הרנינו, ועוד שם בס' זה: במדרש הרנינו שופר של בעל מום כשר לתקוע בו בראש השנה וכיוכל שנאמר והעברת שופר תרועת וגו' אבל לא על הזבחים.
(ב) מאמר זה הוא שם בענין ראש חדש (סי' קע"ד) וו"ל שם: במדרש הרנינו פרשת סוכה, וכן אתה מוצא כל שבעת ימי החג אנו גומרין את ההלל אבל בפסח אין אנו גומרין את ההלל אלא יום ראשון גלילי, ולמה, שמואל בן אבא אמר בנפול אויבך אל תשכח לפי שנמבעו בני המצרים עכ"ל.
(ג) בילקוט ד' גאלרמאן בנאראשא הוא רמז שפ"ט כפ' ובפרשם כפיכס.

ויואמר אם על המלך טוב יביאו אבן שהם וגחלי אש כו' עב"ל שם א'. ויגדל משה ר' יהודה אומר כל בנים אינם גדלים שהוא אומר ויגדל, אלא שהיה בן חמש שנים ונמצא כבן י"א שנה וכו' עב"ל: והבטו ידיר הקורא שהוא דברי תנאים ור"א בן עזרא ז"ל לא ראה שזכרו בו תנאים וכתב (שמות ב כב) על פסוק ותלד בן ויקרא את שמו גרשם וז"ל: ואשר כתוב בדברי הוימים של משה אל תאמין וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה וככה ספר זרובבל וגם ספר אלדר הדני והרומה להם עב"ל. ושם (ד כ) ויקח משה את אשתו וז"ל: לא ידענו אם נולד גרשם בימי בחרותו ובחרתו אל מדין או בזנותו ואל הסמוך על דברי הימים של משה כי הכל כל הכתוב בו ב' עב"ל. ואל תתמה עליו כי הרשב"ם היה יותר גדול ממנו ועשה פי' על ש"ם ובעבור שהעמיק שכלו בפשטיות ושטחיות באור המקרא לא עסק כ"כ במדרשות, עד שכתב על פסוק כי כבד פה כו' וז"ל: איני בקי בלשון כי בקטנותי ברחתי כו' וכי אפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקבל תורה מידו לידו היה ממגם בלשנינו, ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים ואין לחוש לספרים החיצונים עב"ל, כוונתו ג"כ על דברי הימים של משה, אבל לא ראה בשמות רבה (פ' א') וז"ל: והוא נוטל כרתו של פרעה ומשימו על ראשו וכו' ובא גבריאל ורחף את ידו ותפש את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון עב"ל:

מדרש דורשי רשומות ג) הביא ר"י בן הרא"ש במור או"ח כו' ק"ח, וז"ל: ונוסח אשכנזית ולירושלים עירך ברחמים השוב ותשכון בתוכה כאשר

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) סוף המאמר הזה עיין ילקוט שמות פסקא קס"ו.

(ב) גם אברכנאל בפירושו על התורה (פ' בהעלתך) כתב כי אין ראוי לסמוך על דברי הימים של משה, ע"ש.
(ג) "מדרש דורשי רשומות", בב"ק פכ"ב דורשי רשומות (מקראות, רש"י) אמרו אין מים אלא תורה זכו'. לפי הנראה הוא הוא, "מדרש דורשי רשומות" וראו ורא אחת היא, כי המדרש הוא ספר קבץ ואסף דברי חכמים ובעלי אסופות הדורשים בדברי אגדה, והמאמרים המפורסמים של דורשי רשומות הקדמונים נקבצו ובאו אחרי כן בספר אחד וקרא לו שם "מדרש דורשי רשומות", וע' במכילתא דיוסף פרשה א': דורשי רשומות אמרו לא מצאו דברי תורה שנמשלו למים, ומניין שנמשלו למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים, לפי שפירשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהיו קורין בתורה בשבת בשני ובחמישי וכו', ובפ' מדרות סופרים על המכילתא האריך במאמר זה, ובתוך דבריו כתב שם וז"ל: כן אני אומר שהחכמים סמכו תקנת עזרא למקרא ע"פ מדרש דורשי רשומות, וגם ענין שם דורשי רשומות מורה שלא העמידו בין מדרשים אלה בגדל המדרשים אשר מהם הוציאו הלכות, כי לדעתי דורשי רשומות הם היו החכמים שדרשו הפסוקים בדרך משל ומליצה ורמז ויצאים מגדר הפשט שכן ענין מלת רשום, ואף בכל מקום שאנו מוצאים מדרש שדרשו דורשי רשומות דרשנהו בדרך משל ומליצה ורמז כמו בברכות [כד ע"א] דורשי רשומות היו אומרים והוי חייך תלמים לך מגדל זה התולה את תפלו, ויורוהו ה' עין זה דברי תורה וכו' עב"ל, אולם בברכות שם הגירסא "חמורות" ולא "רשומות", וע' רש"י שם: דורשי רשומות, קשרים וסתומים הכלולים בתורה דורשי חמורות גרסונו והיא היא עב"ל, ובפסחים (גר') דורשי חמורות (מקראות סתומים, רש"י) היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם וכו', ובחולין (קלד') דורשי חמורות. (מקראות סתומים, רש"י) היו אומרים הורוע כנגד היר וכו' ולחיים כנגד תפלה וכו', וע"ש בתורה דורשי חמורות מ"ש בשם הערוך, המאמרים הנ"ל יור לנו כי מדרשי האגדה יקראו כדרש דורשי רשומות ומדרשי ההלכה הדורשים את המקרא להוציא ממנו דת ודין יקראו דורשי חמורות ולכן פירש"י דורשי רשומות כקראות סתם ודורשי חמורות פי' בכ"מ מקראות סתומים, ונמצא גם במד"ר קהלת פ"י דורשי רשומות אומרים האדם נידון אחר רובו וכו'. גם בפסרי עקב (פסוקא מ"ט): דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם, למד הגדה, שמתוך כך אתה מכיר את הקדוש ברוך הוא ומדבק בדרכיו, ובמכילתא דיוסף (בשלח פ"ג) בפסוק ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא וכו', דורשי רשומות אמרו וישראל קראוהו מן (כי מן לישנא דמוזי הוא, סוכה לט:).

עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב עכ"ל א). וכן הביא הב"י בסור א"ח (ס' קכ"ו) בשם הרב הגדול מהר"י אבוהב ז"ל, ולא נמצא בדר"א זוטא שלנו :

ב נ) דברי הימים של משה. ספורי מעשיות ממשה רבינו דפוס קושטא רע"ח ד) והובא בערוך ערך אהרן ובילקוט פרשת שמות ופרשת וילך ובסוף פ' שמות ציין דברי הימים הארוך. ורז"ל אמרו בסוטה (יא א) שלשה היו באותה עצה, בלעם ואיוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נדון ביסורין, יתרו שברח זכו מכני בניו וישבו בלשכת הגזית וכו' עכ"ל, פירש"י באותה עצה של הבה נתחכמה לו. והם דרשו ויאמר על עמו הוא התחיל בעצה תחלה לפיכך לקה תחלה דכתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך משמע שהוא יעץ תחלה קודם בלעם. ובדברי הימים של משה ראיתי שהיה עצה אחרת של בלעם וז"ל : ויהי בשנה השלישית ללדת משה ופרעה יושב על הכסא והגבירה יושבת מימינו ובתיה יושבת משמאלו והנער יושב בחיקה וכל שרי המלוכה יושבים אצלו, ויהי הם יושבים אל השלחן ויושט הנער את ידו ויקח את העטרה מעל ראש המלך וישם אותה בראשו, ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיה גדולה מאד. ויען בלעם הקוסם אחד מסריסי המלך ויאמר, זכר נא אדוני המלך את החלום אשר חלמת ואת פתרון עבדך, ועתה הלא זה העלם מילדי העברים הוא אשר אלהים בקרבם ומחכמה עשה זאת ויבחר לו מלכות מצרים, מה עשה אברהם אשר התיש חיל נמרוד מלך כשדים ואת אבימלך מלך גרר, ויירש את ארץ בני חת ואת כל ממלכות כנען, ומצרימה ירד הוא ויאמר אל שרה אשתו אחותי היא למען הכשיל מצרים ואת מלכה, גם יצחק מה עשה לפלשת אשר גר בגרר, ויעצם כחו מכל פלשתים, גם את מלכה רצה להכשיל באמרו לאשתו אחותי היא, ויעקב הלך בעקבה ויקח מיד אחיו את בכורתו ואת ברכתו, וילך פדנה ארם אל בית לבן אחי אמו ויקח את בנותיו ואת מקנהו ואת כל אשר לו, ויברח וישב בארץ כנען. מכרו בניו את יוסף וירד מצרימה ונתן בבית הכלא שתיים עשרה שנה עד אשר חלם פרעה הקדמוני חלומות ויוציאם מביית הכלא ויגדלוהו על כל שרי מצרים, על פותרו חלומותיו לו, ויהי בהרעים אלהים את הארץ וישלח ויבא את אחיו ואביו מצרימה ויכלכלם בלא מחיר והון ואתנו קנה לעבדים, ואם על המלך טוב נשפכה את דמו ארצה בטרם יגמל (צ"ל בטרם יגדל) ויקח את המלוכה מידך ותאבד תקות מצרים אחרי מלכו, וישלח אלהים מלאך ממלאכי קדשו ושמו גבריאל וידמה כאחד מהם, ויען ויאמר

הערות ונוספות מהמו"ל

א) כל המאמר הזה מובא מלה במלה בשבלי הלקט השלם (ענין תפלה ס' ח') וזה ידוע כי חספר תניא הוא קצור משבלי הלקט.

ב) [סוספה. מדרש דברים זוטא. הובא בילקוט שמעוני עשרים פעמים בספר דברים. והוא מדרש אחד על ספר דברים אשר היה לעיני בעל הילקוט והעתיק ממנו דברים לילקוטו ויכנהו בשם „אלה הדברים זוטא“, ובכ"מ אשר ציין „אלה הדברים רבא“ נמצאים המאמרים במד"ר דברים אשר בדינו היום והמאמרים שהביא בשם „אלה הדברים זוטא“ אינם נמצאים בו, ומדרש זה אבד ואיננו, ונשארו לפליטה רק המאמרים שהביא בשמו]

ג) [סוספה. מדרש דברי הימים. נזכר בילקוט ראובני הגדול (המסודר ע"פ פרשיות התורה הנדפס בוויילמרש-דארף תמ"א, אמ"ד ת"ס, אוסטרדה תקס"ו, לבוב 1860, וז"ר הקטן המסודר לערכין הנדפס בפראג ת"כ, הומבורג תע"ב ותפ"ב, לא נדפס רק ח"א ממנו, וח"ב נמצא בכ"י רד"א) ומביא מאמר ממנו שכ דף ע"ה ע"ב. וע' הקדמת ה"ר תנ"ן יחיאל (בעל שו"ת אהלי תם) לס' יוסיפון שמביא מדרש עזרא ומדרש דברי הימים, וע' לקצן באת ע' בהוספה שלי „מדרש עזרא“. ואולי הוא מדרש דברי הימים של משה הנוכח לקמן].

ד) ועד עתה נדפס פעמים רבות.

שמעתי שנמצא לרז"ל ספר הנקרא מס' גן עדן או פרקי ג"ע א' כעין פרקי היכולות ופרקי מרכבה ופרקי דרך ארץ, וכן כתוב שם בנוסח אחר כל השוטה מים בשבת בה"ש בין מנחה לערבית תוך שנה שמת לו מת הרי זה גזול את מתיו, ושם מפרש הטעם באותם פרקים לפי שהמתים יוצאים בשבת ושותין מים מן הנהר היוצא מעדן ולכך אין ראוי לו לגזול את מתיו אבל לאחר שנה קבל את דינו כבר עכ"ל. ועיין תוס' פסחים (ק"ה א' ד"ה והנ"מ) ועיין בס' מטה משה שחבר הגאון מ"ו משה סי' רצ"ב:

ויתכן מה שכתב בס' חסד לאברהם (עין משפט נהר ג"א) וז"ל: דע כי ג"ע התחתון נברא אלפים שנה ושם"ה שנים (2) קודם העולם השפל שאנו בו ושעור זה העולם אחד מששים בג"ע וזה הגן עומד לימינו של עולם לרוח דרומית מזרחית ודומה זה העולם לפני הגן כתינוק בן יומו לפני אמו, וקרקע העולם השפל רחוק מקרקע של גן טפח, וצפונה של עולם השפל אצל דרומה של גן, שם גיהנם סדור המזיקים ומלאכי חבלה וצורת עולם השפל כצורת א"ת ב' ואעפ"כ קשה בין לחיים בין למתים ללכת לג"ע מפני פחד המזיקים של גיהנם העומדים בצפונה של עולם וכו' עכ"ל. הוא לקוח ממס' ג"ע אורחות חיים לר"א הגדול (2):

אות ד

מסכת דרך ארץ רבא וזמא נרפס בש"ס, ור"א זוטא חסר בנוסחאות שלנו. זאת תראה בעליל בס' תניא (דף ה' א') וז"ל: וזמ"מ הפסיקו בין יתגדל ויתקדש לשאר שבחות, מצינו באגדה שי' דברות נכללים בעשרה מאמרות ובקדיש יש עשרה שבחות כנגד עשרה מאמרות, וכשם שהיה הפסק בין ב' דברות הראשונות וכו' וששתי דברות הראשונות נאמרו מפי הגבורה וח' דברות האחרונות שמעו מפי משה כך הפסיקו בקדיש בין ב' שבחות הראשונות לח' האחרונות, ואע"פ שיש הפסק ביניהם אסור לשוח שיחת' חולין ביניהם, דתניא במשנת דרך ארץ זוטא א"ר חמא בר חנינא פעם אחת הייתי מהלך בדרך פגע בי אליהו וזכר ליטוב ועמו גמלים טעונים אמרתי לו מה הגמלים הללו טעונים אמר לי טעונים אף ורוגו למספרים [ובין קדושה לקדושה] בין קדושה לברוך בין אי"ש רבא מברך ליתברך ובין כל ברכה וברכה, וכל המדבר בהן עליו

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) בעל שה"ג מביא בשם "פרקי ג"ע" לרז"ל וראה בדפוס וישן.

(ב) בחסד לאברהם ד' ווילנא תרל"ז הגירסא אלף ותת"ח שנים.

(ג) מסכת גן עדן הוא סדר גן עדן הנדפס מחדש בקובצי "בית המדרש" בכ' נוסחאות ח"ב ס"י וח"א, ולפ"ד רמשי"ש כוון לס' עולם הבא הנקרא גן עדן המיוחס לר' אליעזר בן הורקנוס, ונדפס בל"א עם מעשה דריב"ל האנווה ש"ס ותע"ח, ועם נוספות פראג ת"ז—ת"ס, והוא נמשך לצוואת ר"א הגדול. וע' בהמפתח לפרד"א מהרה"ח רח"מ הורוויץ פלפול ארוך בזה, והיוצא מפלפולו שם, כי רבינו אליעזר ב"ר יצחק מווארמיווא (דחת"י) (1050) הוא בעל צוואת ר"א הגדול והוא בעל סדר גן עדן והוא בעל אורחות חיים כי הוא חבר שלשה, ויען שהמחבר נקרא שמו אליעזר בחר גם בהמעשה של ר' אליעזר בן הורקנוס להציג בראש ספרו צוואת ר"א כמו מאשטא וישימה לראש דבר, ואבמ"ל בזה. וע' בס' שתי ידות כהר"מ די לונזאנו באצבע דרך חיים (דף קכ"ב) שכתב על ס' ארצות חיים שחברו ר' אליעזר הגדול שמוכרין הפוסקים שהיה גדול אחד שמו אליעזר והיו קורין לו ר' אליעזר הגדול וההקדמה שבראשו כמעשה ר' אליעזר בן הורקנוס נכתבה מהמעתיק ואינה מהספר, ע' שה"ג ואוצה"ס. ובס' עמק המלך דף ו' מביא שראה את ס' צוואת ר' אליעזר הגדול בכ"י גדול יתר מאד מהנדפס.

ונ"ל שלכן הביא ראובן לאמו מפני שהיו עיני לאה רכות כפי מה שקבלו חז"ל בשביל עשו. עוד תשוב תראה שאמרו ו"ל (ובחים קב א): כתנאי ויחר אף ה' במשה ר' יהושע ב"ק אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם, רשב"י אומר אף זה נאמר בו רושם וכו', ומקשה וכל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם והכתיב ויצא מעם פרעה כחרי אף ולא א"ל ולא מידי אמר ר"ל סמרו ויצא, פירש"י הכהו על לחיו עכ"ל. ומי אמר ר"ל הכי והכתיב ונצבת לקראתו על שפת היאר ואר"ל מלך הוא והסביר לו פנים וכו' איפוך אמר ר' ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך כו' עכ"ל. לכאורה דברי רז"ל דברי נביאות שסמרו דילמא העיו בו כמ"ש ר' יוחנן רשע הוא והעיו פניך, והגמ' תירץ הפך שהוא דברי ר"ל. אבל יוכן כמה שאמרו ו"ל במדרש הגלוי מובא בצרור המור פ' שמות וז"ל: ובמדרש הגלוי לכן נתאחר משה לילך אל פרעה כו' לפי שמשא אמר לא איש דברים אנכי, איני רואה בכאן אלא הדברים, לך אל פרעה ואמרת אליו, ואני יודע כי בדברים לא יוסר עבד וזה האיש שאני שלוח אליו הוא עבד ממשפחת עבדים שנאמר ובני חם כוש ומצרים וגו', ומה צריך לאיש הזה מקל להכות על קדקרו שנאמר שום לסוס ומתג לחמור, והמצריים נקראים כן שנאמר אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם, וכשראה הקב"ה דבריו, אמר יפה דברת וכך אני רוצה ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת בפועל להכות ולא בדברים, ולכן כתיב מיד וילך משה בזריות עכ"ל המדרש הנ"ל. ויש בו ג"כ מעמי מצות כמ"ש רז"ל (מנחות סו): אמר אביו מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, רבנן דבי רב אשי מנו יומי ומנו שבועי וכו' עכ"ל. ובמדרש הגלוי אמרו ו"ל מובא שם פ' אמר וז"ל: ובמדרש הגלוי וספרתם לכם שבע שבתות זאת הספירה היא לפי שהש"י אמר למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים. ולפי שהתורה היתה חביבה עליהם היו סופרים הימים והלילות והעתים אימתי יגיע הזמן, משל לאדם שיש לו להשיג חפץ מחופץ או לישא אשה לסוף חמשים יום, ומרוב תשוקתו הוא מונה הימים והעתים, כך ישראל, ולכן אמרו מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, עכ"ל המדרש הנ"ל:

מסכת גרים א) מסכת גיהנםב) תמצא באות מס ג)

מסכת גן עדן. כתב הבחיי פ' יתרו וז"ל: שנמצא במדרש כל השותה מים בע"ש בין השמשות הרניזה גזול את המתים כו', ומדרש זה לא ידעתי היכן הוא אבל שמעתי

הערות ונוספות מהמח"ל

בריתי, המשכיל על דבר אמת, והשלם בכל מדע, הרב מ' אליהו זאב הלוי לעווירעפשטיין ויחיה, כנאוו מארץ לחז"ל לבקר את בית אבותיו, ודמות אדם להנה אשר לא יחסר בס כל אבר מאברי האדם וכולטם המה מכל צד. לפעמים המצא ימצאון כמעבה האדמה פעם בתמונת וזר ופעם בתמונת נקבה ופעם אשה וילד יושב על ברכיה. ארך השרש הזה הוא כמו רבע באמה ועביו כמו מטה עב. גזעו שרש בארץ עמוק כמו חמשה מעטר וממנו יצא פרח וצוץ צוץ ממעל לארץ הנותן ריח טוב. וקבלה בידיהם מאבותיהם שם כי יועיל שרש זה להריון, ועד היום משתמשים בו שם בכתי המרקחת לרפואות וטעמו מר, וגם הערכים שם יקראום דו"איים. ואף גם בא"י המצא ימצאון רק לפעמים רחוקות מאד ואז יקר מחירם עד ערך חמשה ועשרים פראנק.

א) "מסכת גרים" אחת מו' מסכתות קטנות נזכרה במגדל עז (פי"ג מאיסורי ביאה) ונקראת בשם ירושלמי, והג"מ חיד"א מצאה בכ"י והדפיסה בספרו שמחת הרגל וגם נדפסה בש"ס ד"א תע"ד ובספר נחלת יעקב מה"ר יעקב ב"ר ברוך גוינמבורג, ובש"ס ד' זיטאמיר תר"כ, וזכעת נדפסה גם בש"ס החדש דפוס זולנא תר"מ. ב) "מסכת גיהנם" נדפס בראשית חכמה ובמגדל עז לה"ר יעבץ בעלית היראה, גם נדפס בווארשא (תרמ"ה) מסכת גיהנם ומצורף לו מאמרי גיהנם מס' חסד לאברהם להגאון ר"א אוולאי. ג) כ"כ בכת"י ובאות מ"ם אינם.

קבלה מס' הבטחון לר' יהודה בן בתירה עכ"ל ובס' הפליאה הובא מעשה זה מירמיה בסגנון אחר ע"ש:

אות ג

(א) מדרש הגלוי. הובא בס' צרור המור על התורה שחבר ר' אברהם סבע פעמים שונות. גם דברי המדרש הזאת הם תפוחי זהב נוצצים במשכויות דברי חז"ל בבלי כמ"ש (נדה לא א): והיינו דאמר ר' יוחנן מאי דכתיב וישבב עמה בלילה הוא (בראשית ל) מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה שנאמר יששכר חמור גרם (שם מט) חמור גרם לו ליששכר עכ"ל, ופירש"י וז"ל: הוא, קוב"ה סייע שנמה חמורו של יעקב לאהל לאה ואותו הלילה של האחרות היה עכ"ל. ובילקוט הגירסא מלמד שהקב"ה סייע באותו לילה אבל מה שאמרו חמור גרם אינו מובן כי הכתוב אומר ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני, אבל יוכן כמה שאמרו במדרש הגלוי שהביא בצרור המור. פ' ויצא וז"ל: ובמדרש הגלוי ראובן יצא לרעות חמורו של אביו וקשרו בשרש אחד של דודאים ותלך לו, וכשחזר מצא החמור מת מפני שעקר שרש הדודאים שהעוקרם מת ולקח הדודאים והביאם לאמו וזהו יששכר חמור גרם עכ"ל. וכן הביא החכם ר"י ג) קארו זקנו של הרב בית יוסף בס' תולדות יצחק פ' ויחי. וראיתי בספר ערוך הגדול רפואות ללשונותם למשפחותם שהדודאים הנק' מאַנדראגֶּרָא בלשון יוני ורומי שאין אדם רשאי לעוקרם מפני שהעוקרם מת, אלא קושרין חבל ראשו אחד בשרש וראש השני קושרין בצואר הכלב והכלב עוקרן ומת עכ"ל. דע וראה איך הגיעו ידיעות רז"ל בכל פרטי הנמצאים, ועוד מצאתי שמה שהדודאים הנ"ל הם רפואה מפוארה לכאב ושלחבת עינים ג). ונ"ל

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) [כוססה, "מדרש גדול וגדולה" נדפס מחדש בקיבוץ בית המדרש חדר ג' ס' י'].
(ב) הוא ר' יצחק קארו ב"ר יוסף זקנו של הרב ב"י, ה"א רנ"ח, והוא היה מיוצאי ספרד.

(ג) הרמב"ן בפירושו עה"ת (פ' ויצא) כתב וז"ל: וכתב ר"א הדודאים יש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידיים, וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו, והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות, וראובן הביא ענפי הדודאים הוא חפזי והוא כדמות תפוחים ולחן הריח הטוב אבל השרש והוא העשוי בצורות ראש וידיים לא הביא, והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועיל להריון, ואם תדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם, עכ"ל. וכ"כ בעה"ט דודאיים בגימט' כאד"ס. וכ"כ רבינו בחיי ע"ש, גם בשרשים לרד"ק כתב וז"ל: אפשר שתהיה האל"ף מהם נוספת או הם שרש אחר והם שרש עשב שהוא כדמות אדם וזר ונקבה מנדרגורש בלעז (Mandrāgōras, Mandragōra) עכ"ל, גם בהעתיקה המיוחסת לשכנים זקנים הועתק מנדרגורש שכן שמו בלשון יון ובד' רומי, ובד"א אלרוין, ובד' ערבי יברוח (כתרגום אונקלוס ויוב"ע זכר סנהדרין צ"ט ור' חייא בר אבא בב"ד) והוא הוא המנדרגורש. וכ"כ ר"ש בן מלך במכלל יופי (שה"ש ז'): הדודאים הם שרש עשב כדמות אדם וזר ונקבה מנדרגולא"ש בלעז עכ"ל, וי"א ששרש עשב זה יועיל לעורר התאוה והחשק, כמ"ש חז"ל על השום שמרבה זרע, ע' רכב"ן בפ' המעט קחתך את אישי וע' ספרינו שם. גם אמרו שזמן פריחתם הוא בעת הזמיר והוא זמן האהבה, ומעם דודאים מלשון דודי הנזכר בפסוק הדודאים נתנו ריח (שה"ש ו' יד) בתוספת אל"ף, וזה שהעתיק המתרגם האשכנזי: דיא בלומען דער ליעבע, או: דיא ליעבעסאפּפּעל. וי"א כי תכונתו וכשרונו להפיל תרדמה ושנה עמוקה על האדם. ואולי השתמשה לאה בדודאים אלה גם לרפואת העינים, כי עיניה רבות היו, ועל כי השרש הזה רפואה הוא לעינים וכנלה הוא להריון, ורחל עקרה היתה ועיני לאה רבות היו, לכן נפלו שתייהן על המציאה הזאת ורבו עליה.

ואני אמנם בעיני ראיתי את הדודאים האלה בירח סיון דהאי שנתא (תרנ"ב) שהביא אתו ידירי ואיש

ו' (א) וא"ר יוחנן משום ר' יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו כו', בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו וכו' אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו, א"ל משה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק כו', ובספר הבהיר באו דבריהם בהירים ומבוארים: א"ר רחומאי כך קבלתי כשבקש משה רבינו ע"ה לידע ידיעת השם הנכבד והנורא ואמר הראני נא את כבודך, בקש לדעת מ"מ צדיק ורע לו ורשע וטוב לו ולא הודיעו, ולא הודיעו ס"ד, אלא לא הודיעו מה שבקש, וכי תעלה על דעתך שמשנה לא היה יודע סוד זה, אלא כן אמר משה, דרכי הכחות אני יודע, אבל אני יודע היאך ואיך הם מתפשטים, יודע אני במחשבה האמת אבל לא ידעתי חלקיו ובקש לדעת ולא הודיעהו. מפני מה רשע וטוב לו וצדיק ורע לו מפני שצדיק שכבר היה רע לשעבר ועתה נענש, וא"ת וכי מענישין ע"י נערות והאמר ר"ש אין מענישין בב"ד של מעלה אלא מכ' שנה ומעלה, א"ל אמו (לא) בחיי אמרינא אנא דאמרינא שכבר היה לשעבר, א"ל חבריו עד מתי תסתום את דבריך, א"ל צאו וראו משל לאדם שנמע בגנו כרם לעשות ענבים ועשה באושים ראה שלא הצליח גדרו ובס' עה"ק הגי' פרצו) ונמעו ונקה הגפנים מן הבאשים, ראה שלא הצליח גדרו ונמעו. א"ל עד כמה א"ל לאלף דור והיינו תתקע"ב (נ"ל תתקע"ד) דורות וכו' ועמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור עכ"ל. כך הוא הגירסא בבהיר הנדפס (ואבל בס' עבודת הקדש י' גבאי (חלק העבודה פרק ל"ב) הביא זה המאמר וכל הלשון ממלת לא הודיעו לו עד מפני שצדיק שכבר היה אינו שם והוא נכון שהוא נגד הגמרא שאמרו שהודיעו לו):

ספר במדבר. ר' יהודה בן בתירה. הביאו רב חמאי גאון בספר היתד והקדוש קנה בס' הפליאה, כך כתב בס' עבודת הקדש (חלק התכלית פ' י"ז דף ע"ז ע"ב) וז"ל: וזוהי יבחן האמת כי אין לשקול בשקל השכל שום דבר ממה שבא סתום בספר ההוא (ר"ל בס' הזהר) ובשאר ספרים שהביא זכרונם שאין לפילוסוף חלק וזכרון בהם שהרי הודה שלא יכולם שכל שום חוקר וחכמת הספרים ההם אשר קבלוה וידעוהו רז"ל לא הפילוסופיא, שהרי ספר היכלות ופרקי היכלות וספר שעור קומה וס' הזהר התנאים שנאום וחברום וספר הבהיר הוא חבור מן אמוראים וזולתם הרבה כו' ומעולם לא נעתקו אלו הספרים, ולא יצאו מן האומה אל אומה אחרת, שהרי ספר יצירה מזמן אברהם אבינו נמצא בין אומתו הקדושה, וירמיה ע"ה בזמן בית ראשון היה מתעסק בו כמו שנמצא בספר הבטחון שעשה ר' יהודה בן בתירה ע"ה הביאו רב חמאי גאון ז"ל בס' היחוד וגם הקדוש קנה זל"ה הביאו בס' הפליאה, אמר שם (ר"ל בספר הבטחון) שירמיה הנביא ע"ה היה מתעסק בס' יצירה בינו לבין עצמו יצתה בת קול ואמרה קנה לך חבר, הלך אצל סירא בנו*) ונתעסקו בס' יצירה שלש שנים לקיים מ"ש או נדברו וירא ה' איש אל רעהו וגו' (ב) וכבר הודה ולא בוש בזה והוכירם וכו' עכ"ל, וס' הבטחון הנ"ל הוא קבלה כמו שמוכח ברשימת ספרי רד"א באות מ"ס מקור השכל וכו' ושאר לקוים בענין קבלה

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) מצינו ראינו להגאון תשב"ץ ז"ל (ח"ג שאלה דס"ג) וז"ל: „אם נאמין לספרים היצונים מצינו בספר בן סירא כי אמו נתעברה מש"ץ של ירמיה באמבטי, וסירא בגימט' ירמיהו" עכ"ל. וב"ב בלקוטו מהר"ל. ואולי נקרא שמו בן סירא ע"ש המאורע כי נתעברה אמו באמבטי (וויאנע), ואמבטי וסיר דא ודא אחת היא.

(ב) כ"ז הביא גם בעל חלקת מחוקק בראש חלק אבן העזר, בשם בעל עבודת הקדש, דק מ"ש: „וע' בס' עבודת הקדש להרב וכו' רבינו משה קורדוויורו בחלק התכלית", מעה בזה, כי ס' עבודת הקדש זה לא ר"מ קורדוויורו חברו כ"א ר' מאיר י' גבאי.

ותמצא ידיר הקורא ברמב"ן ובכחיו וברקאנטי ככל פרשה ופרשה מאמרים עמוקים, אשר לא נמצא בבחיר הקדפס, והם הביאו בשם הבהיר, ויש אצלנו פי' עליו כ"י מאחד מתלמידי הרשב"א ז"ל וז"ל: ואני המפרש לא מפני שחכמתי גדולה מכל מי שקדם לפני פרשתי זה הספר, כי מימיהם אני שותה, אכן קנא קנאתי לה' אלהי ישראל, ולמבארי ספרים ספרי האומות עו"ג ומעתיקים ומבארים בהם אלהיהם (כי היה בזמן חזריו שהעתיק ספר המדות של אריסטו וכן האלמושוניו שעשה פי' עליו וכן שאר המפרשים) וקוראים להם סתרי תורה, ולכן שמתי אני את לבי לגלות כבוד ה' כפי מה שקברתי והבנתי מפי רבותי, הרב ר' יהושע ז' שועיב (הוא מה שיש לנו ממנו דרשות ז' שועיב) ומפי הרב ר' שלמה מברצלונא שקבל מהרמב"ן והוא קבל מן בלימ"ה (נראה שהוא הרוקח שהתחלת למודו אצלו היה בעבור שהראה את הרמב"ן בפעולת רואה ואינו נראה כידוע) והוא קבל מן ר' יצחק מני נהור (בנו של הראב"ד ז"ל) והוא קבל מאליהו הנביא במהרה יבא אלינו וכו' עכ"ל. ואי' בכרכות ז'

הערות ונוספות מהמ"ל

קאריץ תקמ"ד, שקלאוו תקמ"ד, ובשנת תרמ"ג נדפס בוולנא ע"י הרה"ג מ"ר שמואל לוריא (המז"ל ספרי הגר"א ז"ל) עם פי' כ"י בשם "אור הגנוז" מאחד מתלמידי הרשב"א ז"ל ועם הגהות הגר"א ז"ל. בס' מצרף לחכמה להר"ר יש"ר מקנדיאה מביא מאמרים ממנו ז"ל: ובספר הבהיר המכונה לרבי נחוניא בן הקנה ז"ל מ"ד תפלה לחבוק הנביא על שגיונות, תפלה תהלה מיבעי ליה, אלא כל המספנה לבו מעסקי העולם (ומשתדל) [ומסתכל] במעשה מרכבה מקיבל לפני הקב"ה כאלו כחפז כל היום שנאמר תפלה, מאי שגיונות כד"א באהבתה תשנה תמיד ומאי ניהו מעשה מרכבה, ועוד שם אמר ר' רחומאי מ"ד ודרך חיים תוכחות מוסר מלמד שכל הרגיל במעשה בראשית ובמעשה מרכבה אי אפשר שלא יכשל שנאמר והמכשלה הזאת תחת ירך דברים שאין אדם יכול לעמוד עליהם אלא א"כ נכשל בהם (ל' הגמרא חגיגה יד') והתורה אומרת תוכחות מוסר אבל באמת זוכה לדרך חיים עכ"ל יש"ר. והריב"ל בתעורה שלו (פרק כ"א) מביא מאמר זה בשם הבהיר ההובא בהקדמת ס' ויקהל משה (הקדמות וספתח לחכמת הקבלה ובאור על קצת מאמרי זהר ועל דרוש אדם דאצילות להארז"ל) ומסיים בגירסא זו: והמכשלה הזאת תחת ירך אעפ"כ הוא אהוב וחביב לפני המקום שנאמר ודגלו עלי אהבה, וגירסא זו ליתא בבחיר הנדפס. וע' במאור עינים (פ' נ"ט) כתב: ראה רבינו בחיי פ' בשלה, והחייט במערכת השמות שהביאו בשם הבהיר זה המאמר, הדין נקודתא באותות דאורייתא דמשה כנשמתא דחיי בנופא דאניש" עכ"ל וע' בהערה למטה שם. ובדרך אנב אעיר על מה שראיתי במצרף לחכמה שהביא מהזהר פרשת בהר פסוק ושבתה הארץ שבת לה' ז"ל: וזכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם בלא ברכה דלא הוה לנא במצרים עול דלעילא, ת"ח עבדין פטורין מעול מלכותא דלעילא ועל דא פטורין מן המצות כו' ער ועל דא עבדין פטורין מעול מלכות שמים כו' וזה נראה נגד האמת שעבר עברי חייב כבן חורין בכל המצות כדאמרינן בקדושין (כב') ת"ר כי טוב לו עמך עמך במאכל עמך במשתה עד מכאן אמרו כל הקונה עבר עברי כקונה אדון לעצמו עכ"ל, ולא ידעתי להולמו, מה ראייה מכאן כי עבר חייב במצות? הלא כל דיוק המקרא הוא רק במאכל ומשתה כדברים גופנים, אבל לא במצות, אם אמנם עבר עברי חייב במצות אבל במקום אחר יוכיח, הבהי' (פ' תרו) מביא מאמר ממנו ז"ל: וכן תמצא בס' הבהיר ומ"ט אשר קדשנו וצונו ולא אמרינן קדשנו וצונו מלמד שחי העולמים כלולין בו המצות כולן וברחמינו עלינו נתנם לנו כדי לקדשנו בהם ואולי נזכר מאי טעמא כי בשעה שאנו נזכר בעוה"ז לעוה"ב הוא גדול, גם בתולעת יעקב (תפלת שחרית) הביא מאמר זה באותה נוסחא והלשון מנומגם, אולם כבהיר הנדפס הלשון כהיר טפי: ומ"ט אמרינן איש קדשנו וכו' כי בשעה שזכר [שזכרה] בעוה"ז לעשותם ג"כ נזכר לעוה"ב הגדול. ר' נחוניא בן הקנה זה הוא הנזכר בפ"ג דאבות ובמשינה ברכות פ"ד ב', היה חי ג"א תשכ"ח, בזמן הלל ויטמאי ור' יוחנן בן זכאי בזמן חרבן הבית, הוא היה רבו של ר' ישמעאל חברו של ר"ע ושל ר' ישמעאל בן אלישע כה"ג. הוא היה הראש למקובלים ואחריו רשב"י (כ"כ שה"ג מע"ט בשם מהר"א ריווגו שמצא כתוב בזהר ישן גישן). והוא התחיל לחבר ספרים שונים בסודות הקבלה בפרסום, ר"ל ספרים שניכר שהם סודות, ועשה ס' הבהיר על סודות הקבלה, ולדעת ו"א חבר גם ס' הפליאה, סודות נפלאים ומעשים נוראים בקבלה.

הראב"ה (פ"ט) כתב כי בתחלה היה נקרא מדרש ר' נחוניא בן הקנה ע"ש התחלתו, אר"ג בן הקנה ואח"כ נסתפקו אם הוא חברו, קראוהו אח"כ ע"ש התחלתו בפ' בהיר הוא בשחקים,

אות ב

מדרש ברכני. מובא בספר מקור חיים שחבר ר' שמואל צרצה המכונה נ' סנה בפ' ויקרא וז"ל: במדרש ברכני כמו שהתחננו צריכין לעליונים שימשכו מהם להם תועלת והברכות בן צריכים העליונים לתחתונים לברך אותם ולהתפלל שלא יפסקו החסד מהם עכ"ל. ובוה יובן מ"ש (ברכות ז') א' תניא א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים וכו' וא"ל ישמעאל בני ברכני וכו' א'. **ברייא דמלאכת המיטבן.** נדפס פעמים שונות והובא ברש"י ורמב"ן בפ' חומש ובתוס' מנחות פ"ו ב' ד"ה מחוץ ב'.

ספר בהיר ג'. ר' נחוניא בן הקנה והוא ספר עמוק ונפלא בקבלה. דפוס א' ת"א. כתב בעל שפתי ישנים וז"ל אבל לא נדפס רק מעט ועיין זהר עכ"ל. ותמצא

הערות ונוספות מהמז"ל

תהלתו משכיל לאיתן האדתי, ואומר שאכן עזרא כרא כרים לפני רכינו חס. (ו) עשר גליות [מדרש] (ג) דפוס. (ז) תבוע הקבר, תהלתו אמר ר' יצחק בן פרנץ כל עונותיו של אדם וכו' (דף אחד). (ח) סדר מתן תורה [מדרש] (ו' דפוס). (ט) פטירת משה רכינו, תהלתו: אחס נלנים משה עלה לקבוע ודשו רגליו ערפל (ה' דפוס). (י) מדרש אחר ממשה רכינו: רבות בנות עשו חיל (דף אחד). (יא) מדרש שלמה המלך: כתוב כה אמר ה' אל יתהלל חכם (דף וחצי), כולל מפשה אשמודי, (יב) פרק דר' אליעזר בן סורקטוס, והוא מדרש לראש השנה: ראשית דכרנו ופתחון פינו חייבין לנו ליתן שבת והודאה לפני מנ"ה (ב' דפוס), (יג) סיפור של מדות עונות [סדר ארקים]: ה' בחכמה יסד ארץ (דף וחצי). (יד) יסוד ארץ בית (ג' דפוס): ארץ זה הקב"ה שהוא ראשון, וקריב לסופו כתוב: לכשינלא ח"ת שנה להרכין בית שני מתמעטין בני קדר... לכוף רג"ה שנה למינים מלכותן מסתלקת מן העולם, לכוף ש"ד לחשנן נא בן דוד אס יתלם הקב"ה וכו'. (טו) שלחן של ארבע: דוקע הארץ על המים (כ"א דפוס). (טז) פ"ה הגדה של פסח לר' יוסף גיקעליא עד חכם מה הוא אומר (ו' דפוס). (יז) מסעות ר' בנימין (י"ג דפוס), נתיבה אשכנזית קדומה יותר. (יח) ענין כורס ומעשו (דף וחצי) והוא מפ' דון יצחק לישעיה. (יט) מדרש ויסעו (ו' דפוס) (אגדת אגדות להרחמ"ס ח"א שעתיק מס' המזכיר להרמ"ש). במדרש זה שמשו בעל מדרש אבכור, מדרש עשרת הדברות בראשו שבס' קובץ בהמ"ד ח"א, מדרש אלה אוברת (שם ח"ב). מדרש עשרה הרוגי מלכות נוסחא א' שם ח"ו ונוסחא ב' שם, וכבר נודעו דבריו לבעלי התוספות מנחות ק"י ד"ה מובאל, ויש מדרשות חלוקות" ולבעל חכם הרזים (הרוקח) וסודי ריו והטור א"ח סי' ק"ב בשם מדרש ועל פיו הוסיף בעל עין יעקב את נוסחתו בחגיגה יב' שאינו בהש"ס ובאגדות התלמוד קושט"ו רע"ז. בן ישמשו באגדותיו ע"ד מס' המשיח האגדות מסוג זה. זמנו הוא במאה השמינית או התשיעית למספרם, וכנראה נוסד בתור מדרש לאחת משבתות דנחמא,

(א) [הוספה]. מדרש ברכת יעקב אבינו" ע"ה. נדפס מחדש בקובץ בית המדרש חדר ב' סי' י'.

(ב) [הוספה]. ברייתא דיוסף בן עזיאל, ס' קבלה, נזכר בקראנטי כבראשית בפסוק ואת להט החרב וז"ל: וכן מצאתי בברייא דרבי יוסף בן עזיאל ועוד וזלת זה בכ"מ, נמצא בכ"ר דר"א וב"י רוסו, ולדעת רמ"ש הוא יוסף בן עזיאל הנזכר בא"ב דבן סירא.

[ברייא דשמואל בסוד העבור נזכרה בדברי הראשונים, ולפ"ד הר"צ פיליפאוסקי הוא ס' פרקי דר"א ע' הקדמתו לס' העבור לר"א בר חייה הנשיא] ובכ"י וואטיקאן נמצא, סדר התקופות דרב שמואל (ה' דפוס) ואולי זה הוא (אוצה"ס). וע' מס' ר"ה כ: דתניא בסוד העבור פרש"י סוד העבור, ברייתא שניה ברמזים. ונראה שברייא זו אחרת היא ולא ברייתא דשמואל הנ"ל, מראמר ליה אבא אבוה דר' שמלאי לשמואל (שם) ידע מר האי מילתא דתניא בסוד העבור? והשיב לו, לא, ע"כ לא זו היא הברייא שחברה שמואל, כי מי לא ידע מה שכתב הוא עצמו בחבורו?

(ג) ע"ש התחלתו בפסוק בהיר הוא בשחקים (איוב ל"ז) והרמב"ן בפ' התורה ובספרו שער הגמול קורא לו תמיד מדרש נחוניא בן הקנה וכן הצייני, ועי' שה"ג ח"ב, ונדפס באמ"ד ת"א, ברלין חס"י, קאריץ

אותיות ר' עקיבא א. והם סודות על כל אות ואות כסדר א"ב דפוס וויניציא ש"י ג).
 כתב שפתי ישנים והוא רק מעט מס' הגדול. וכתב בס' עה"מ
 ח"ל: וגם אותיות דר"ע הוא ספר ארוך מאד ואין לנו אלא מעט מוצר עכ"ל ויש פי'
 ארוך לספר הזה (2) וכת"י עכ"ל. וברשימת רד"א הביא פי' על אותיות דר"ע מר' יעקב כהן
 בן יעקב. וברשימת ספרי ר"ד אופנהיים כתב שבס' אור זרוע מפלפל בהתחלת הספר
 באותיות של ר"ע ז"ל, ובס' סדר הדורות כתב שלכן יקרא שמו אור זרוע מפני שהמחבר
 היה מסופק בשם עקיבא אם הוא בסופו א' או ה' ובא לו בחלום פסוק אור זרוע
 לצדיק ולישרי לב שמחה ס"ת ר' עקיבא וע"ש זה קרא ספרו אור זרוע עכ"ל. ועליו
 נאמר. (סוטה מ"ט ב) משמת ר"ע במלו זרועי תורה ונסתתמו מעינות החכמה, פירש'
 עומק סברה ולסמוך מעמי תורה שבע"פ על מדרשי המקראות ואותיות היתרים ולשונות
 המשתנים במקרא עכ"ל, ועמ"ש באות כ'.

ספר אותות עליונים. מובא בס' חג הפסח וברשימת ספרי רד"א מביא ס' אותות שהראה
 הקב"ה לעזרא הכהן ולא ידעתי אם הם אחד. ובס' לקוטי ש"ס מביא
 ספר האותות והוא טעם תמונת אותיות.

ארחות תושיה. שמסרם צדקיא"ל המלאך לאברהם אבינו במסורת הברית מועתק בס'
 הפלאה, ובהקדמת פי' הראב"ד על ספר יצירה, ובספר שושן סודות
 שחבר תלמיד הרמב"ן כמו שמביא בשו"ע של הריו"ל נולפי דעתי חברו ר' יוסף כספי
 שמביא פעמים שונות כאשר בארתי באוצר ה' או שכתב אוצר ה' רובא והוא חברו
 ובס' הקנה. והמה חמשים שערי בינה הן ושמותיהן ות"ל בארתי אותו ע"פ אותיות
 ר"ע וספר התמונה:

אותיות ר"א. שיסד כ"ב צירופי א"ב. מובא במדרש יהי אור פ' בראשית דפוס
 קרימונה (דף כ"ב ע"ג) וז"ל: ר' יהודה אומר באתון גליפן דר' אלעזר אית
 קוטרי דאתון כ"ב קטירין כחדא תרין אתון דא סליק ודא נחית וכו' וסימנך דא א"ך
 ב"ך א"ל עכ"ל: (ד) מדרש

הערות ונוספות מהמ"ל

(א) ונקרא גם בשם: „אלפא ביתא דר' עקיבא“, „מדרש ר"ע בכתרי אותיות“, והרמב"ן בשער הגמול
 קורא לו „הגדה של ר"ע“, וכבר נרפס כמה פעמים, ופעם ראשונה נרפס בקונסטנטינא רע"ו, ונמצא ב"ב
 בהעתקה לטינית. (ב) ועם קצת תוספות, קראקא של"ט. (ג) כמ"ש הר"ר יש"ר סקנדיא בספרו נובלות
 חכמה דף קצ"ה.

(ד) [הוספה. „הלכות ארץ ישראל“ שמוכרים התוס' והרא"ש ריש חולין הם הלכות לחכם אחד בדיני שחיטה
 שאמר אלדר הדני הבא מעשרת השבטים בימי הגאונים, וכ"כ שלטי הגבורים ריש חולין ובריש
 ס' כרתי ופילתי ועמ"ש בריש ס' מחזיק ברכה על יו"ד (שה"ג), ואולי הוא הנקרא בפי קצת
 הקדמונים מסכת ארץ ישראל וע"ש שנקרא מסכת בפי קצתם הבאתיו כאן, ובעל
 אוצה"ס טעה וכתב „והמרדכי“ תחת „והרא"ש“].

(ה) [הוספה. מדרש המכונה „סדר ארקים“ [ארצות, ארקא בארמית הוא ארץ בעברית] או „סידור של מדות
 טובות“, שמו הראשון ע"ש התחלתו: ה' בחכמה יסד ארץ, המדבר מבריות העולם, ושמו השני
 ע"ש ענינו ע"ד כ"ב מדות טובות שבדא הקב"ה בעולמו. בראשו נרשם „וזהו סידור של מדות
 טובות“, ובסופו „חסילן המדות, סליק המדות הטובות“. עיקר יסודו הוא מספר חופת אליהו
 כ"י, וגם הוא טובב על מספר ידוע כמו החופת אליהו. יצא לאור ראשונה ע"י הרה"ח רח"מ
 הורוויץ בספרו כבוד חופת ע"פ שני כתבי יד: כת"י על קלף די רוסי 563 מהמאה הו"ג או
 הו"ד, וכת"י על נייר בריטיש-מוזעאום בלונדון 27089, נכתב בשנת רס"ד בעיר מינשטרי אצל
 וויניציאה. וסדר ארקים זה הוא הספר הי"ג אשר בהב"י הזה [כי הכ"י הזה מכיל י"ט ספרים שונים,
 והם: (א) פי' אבות להרמב"ם דפוס שולין. (ב) לוואת הרמב"ם לבנו ונ' שערי רפואה שלו (ט' דפים).
 (ג) איכה רכתי (י"ב דפים). (ד) פי' קלית מלות מליכה רכתי (י' דפים). (ה) פי' ס' יליכס (י"ט דפים).]

ובילקוט פ' בהעלתך ו"ל: אשר בצאתו מחם אמו ויאכל חצי בשרו, יש אדם אומר
 אעקור שני שנשכה את לשוני, אקטע את ידי שהכתה את בשרי, אין הצדיקים מושלים
 בעצמם אלא באחרים עכ"ל וציין מדרש אספה, ור"ל אמרו בפסחים (נו). אמרי רבנן היכי
 נעביד נימרינהו לא אמרו משה לא נימרינהו אמרו יעקב התקינו שיהו אומרים אותו
 בחשאי, אבל במדרש אספה לי בשעה שעלה משה למרום וסיימו ק"ש התחילו המלאכים
 לומר בשכמל"ו והלך משה והתקין שיהו אומרים אותו בחשאי עכ"ל, מובא בערוך א' סי'
 ש"ך. בס' סודי רזא ב' דף א' ו"ל ואמרינן במדרש אספה קמן וגדול שם הוא, וכי הרי הן
 שוין משל לשנים שירדו למלחמה אחד עלה והתרים שלו מקובע עטרות, ואחר עלה
 כל גופו מקובע חצים, איזה גדול, הוי אומר זה שעלה בעטרות, כך הרשע מת חוטמו
 נמק מפני שהרוח ריח ע"ג, עיניו נסתמות מפני שהלך לע"ג (חסר בלשון), ראשו נמויה
 בגיהנם מפני שבראשו ציצית שערו גדולות וארוכות להתנאות בגאון ציצית שבראשו שנאמר
 ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים (ויחזקאל ל"ב), אבל הצדיק גופו מלא מצות, בראשו
 תפלין, שניו קוראות בתורה, פיו שונה בהלכה, אפו מריח כמצות, ידיו נותנות צדקה,
 קרביו מלאים תורה ומתפלל לפני הקב"ה, גופו הברית תלוי בו, רגליו הולכות לבתי
 כנסיות ובתי מדרשות לפיכך כלו שלם עכ"ל.

מדרש אסתר. מובא בילקוט פ' בשלח ו"ל: יעשו עץ גבוה חמשים אמה והקב"ה
 צוח לא יהיה קלוסן (פי' העצה) ומה אני עושה לאברהם והוא עומד
 עליהם תחת העץ, ומה אני מפיים למשה ויורוהו ה' עץ, ההוא אמר ולא יעשה, והיה
 המן מבקש קורה של חמשים אמה ולא מצא אלא קורה שהיתה בביתו שהיה בנו פרשנרתא
 הגמון בקדרוניא (נ"ל שצ"ל בקדרוניא, על הרי אררט תרגם אונקלוס טורי קדרו, ארץ
 אררט (מ"ב י"ט ל"ו) מלכות ארעא קדרו, עצי גפר אעין דקדרוס, ותרגום ירושלמי
 דקדרונין, ועיין בס' מנחה בלולה פ' נח שציין האיק היא מדינת קדרו, ונטל נסר אחד
 מתבתו של נח, שעשה הקב"ה זכרון לעולם, שידעו דורות העולם שהביא מבול לעולם,
 שכן כתיב וזכר עשה לנפלאותיו, וכן כשנהפכו סדום ועמורה כתיב ותבט אשתו מאחרי
 ותהי נציב מלח, ועד עכשיו היא עומדת נציב מלח, למה, וזכר עשה לנפלאותיו שיהיו
 הדורות מתנין שבחו של הקב"ה עכ"ל וציין מדרש אסתר. ובספר שלמי הגבורים שחבר
 ר' אברהם הרופא ממנוטובא בהקדמתו ציין ספרים שהביא בחבורו וזכר שם מדרש אסתר י).

אותיות

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) נ"ל מ"ס וצ"ל, ברוקח" תחת "בערוך" כי כן נמצא באמת ברוקח סי' ש"ב זה המאמר בשם
 מדרש אספה, וגם אין סימנים להערוך. אמנם בערוך ערך אסכולא מביא: ובילמרנו באספה לי משל למלך וכו',
 ומה נראה כי גם לשאר מדרש יכנה ילמדנו.

(ב) סודי רזיא הוא לבעל הרוקח, והוא סוד המרכבה ושאר סודות ע"ד א"ב ועד אמצע אות נון
 נדפס בס' רזיאל המלאך, ולכן תמצא מאמר זה גם בספר רזיאל בר"ה לעולם יהא אדם ערוס ביראה,
 ונמצא בכ"י רד"א, ובת"י רח"ם, ובת"י מינבען וקצתו בפאריז, ויאל אלמנצי.

(ג) [הוספה]. „מדרש מגלת אסתר“. נדפס פעם ראשונה בקובץ יחד עם ספרים שונים בקושט' רע"ט ופ"ב בס'
 אגדת אגדות (ח"א) והוא קובץ מדרשים קטנים שהו"ל הרח"מ הורוויץ (ברלין תרמ"א). המדרש
 הזה הוא לקוטי הגדות חז"ל ממסכת מגלה, פד"א, אסתר רבה, תרגום ראשון ותרגום שני.
 גם ממדרש אבא גוריון נלקט הרבה. גם בקובץ בית המדרש ח"א נדפס מדרש קטן בשם „מדרש
 אחר על מגלת אסתר“ (כן יכונה בהכ"י שנעתק ממנו בבהמ"ד שמפני מדרש אבא גוריון שנעתק
 שם לפני מדרש זה ויכנה „מדרש אחר“, והילקוט שמעוני מכנהו בשם „מדרש“ סהס). מתחיל
 מ' איש יהודי עד בערב היא באה, מתוך כ"י אשר בהמבורג, ובגדה הוא רק חלק ממדרש
 אחר. ומדרש מגלת אסתר זה איננו מדרש אסתר הג"ל כי אין בו המאמר הנ"ל].

(א) מדרש אספה (ב). סוכה בילקום בשלח פסוק וירב העם עם משה, ובריש פ' במדבר ובפ' בהעלתך תשל"ח ובפ' חקת ויעש משה נדא נהשת ובפ' פנחס (תשע"ג) ובפ' ואתחנן פסוק לא תנסו, ובמנחת המאור לר"י אבוהב והבדיל פ' בהעלתך וז"ל: ובמדרש אספה לי מצינו י"ג דברים סיחורים להקב"ה, ואלו הן, הבסף והזהב, והכהנים, והלויים, וישראלים, והבטורות, והמוזבח, והתרומה, ושמן המשחה, ואהל מתעד, ומלכות בית דוד, והקרבנות, וארץ ישראל, והזקנים. הכסף והזהב שנאמר לי הבסף ולי הזהב, הכהנים דכתיב לקדש אותם לכהן לי, הלויים דכתיב והיו לי הלויים, ישראל דכתיב כי לי בני ישראל עבדים. בכורות דכתיב כי לי כל בכור, מוזב דכתיב מוזב ארמה תעשה לי, תרומה דכתיב ויקחו לי תרומה, שמן המשחה דכתיב שמן משחת קדש יהיה זה לי, אהל מועד דכתיב ועשו לי מקדש, קרבנות דכתיב להקריב לי, מלכות בית דוד דכתיב כי ראיתי בבניי לי מלך, א"י דכתיב כי לי הארץ, הזקנים דכתיב אספה לי כו' עכ"ל. ובילקום

הערות ונוספות מהמו"ל

מחבר ס' ויקהל משה (ר' משה ב"ר מנחם מפראג) — כולל הקדמות ומפתח לחכמת הקבלה ובאור על קצת מאמרי וזה ואדם ראצילות להאריז"ל — כותב על הגרד"א בהקדמתו וז"ל: „הגאון רד"א מראה בחריפות כמה פעמים דברי פוסקים סותרים אהרדי, או פוסק אחד סותר דברי עצמו או רש"י סותר ד"ע או תוספות סותרים ד"ע, והיה משוה דבריהם בחריפות". הרה"ג ר' אלישע ראב"ד בהוראנא בעל עיר גבורים בהקדמתו לספרו פי שנים כותב על הגרד"א וז"ל: „והפ' על הרא"ש ס' ורעים היה ספון כמה מאות שנה עד דוד (רד"א) הגדיל לתושיה, ובא עד הרא"ש, והביא לבית אוצר שלו, ששם נמצאו כלי חמדה, מה שלא נמצאו בכל העולם וגלה כבודו ותפארתו, ה"ה הרב הגאון הגדול מופת הרוז רשכבה"ג ונשיא בא"י מו' דוד גר"י וכו'.

הגרד"א בירשו גם מאביו גם מחותנו עובד גדול נכספה נפשו, וגם עלתה בידו, לאסוף איצר ספרים גדול מכל מקצעות התורה, עד כי רכש לו ערך שבעת אלפים ספרים וערך אלף כתבי יד ואיזה מהם נכתבים על קלף. הש"ס שנדפס בימיו באמסטרדם הוציא המדפיס למענו עקסמפלאר אחד על קלף מעובד מעשה ידי אמן להפליא אשר לא נראה כמוהו לוי"ט. הרב ב"ג מפאריז, אשר ראה את הש"ס הזה באוצר הספרים בודליאנא, העיד כי לא נעשה ספר גדול ויפה כמוהו לכל מלכי ארץ (המגיד שנה ב' 26), וכן היה דברו עם כל גדולי המדפיסים בימיו להדפיס בעדו מן הספרים שיצאו מבתי דפוסיהם עקסמפלאר אחד על נייר או קלף שלו לפי ערך הספרים. ושתי רשימות נדפסו מספריו: רשימת רד"א (המבורג תקמ"ב) וקהלת דוד (שם תקפ"ו). נפטר ז' תשרי תצ"ו (1736) בפראג, ומהונו אשר עלה לסק יותר מחמשים אלף שקל כסף (רייכסטהאלער) הקדיש חציו לה' וצוה לחלקם לעניים, ונהג ברבנותו חמשים שנה, — אוצר ספריו נמכר זה ארבעים שנה לבית מדרש החכמות אוניווערסיטאט אשר באוקספורד כמדינת בריטניא.

(א) [הוספה. „אלפא ביתא דבן סירא" או „בן סירא" מיוחס לבן סירא [נכד בן סירא הזקן, סה"ד] בן ירמיהו הנביא, ע' להלן בספר בטחון מ"ש המחבר בזה. מכיל ענינים שונים בדרך מדרש ומשלים ומעשיות בדרך רמו. נדפס ראשונה עם מעשה דר"י בן לוי, ועוד ענינים קצרים בקובץ י"ז ספרים קטנים קושט' רע"ט. ועם מעשה תורה לרבינו הקדוש וארחות חיים לר"ה הגדול, וויניציא ש"ד, ברלין תרי"ח ועוד דפוסים שונים, ונעתק גם לל"א, אמ"ד ת"כ].

(ב) מדרש אספה כבר אבד ואיננו, רק איזה מאמרים אשר אספם בעל הילקוט לתוך ספרו נשארו לפליטה עד היום, וחבל על דאבדון. ונקרא אספה ע"ש החלו דרשותיו ע"פ אספה לי שבעים איש (פ' בהעלתך). ואין למצוא פשר דבר אם כל המדרש הזה היה הולך וסובב רק על פסוק זה לכר או גם דרשות על פסוקים או פרשיות אחרות דיו בו. לפי השערת הגאון רש"ל רפאפורט בכרם חמד ח"ו (מכתב י"ד סי"ח) נוסד מדרש זה בערך ד"א תקמ"ב בימיו ובישיבתו של רב חנינאי [ונקרא גם אחוניאי] כהנא גאון וראש ישיבה, בר מר רב הונא ותלמידו רב יהודאי גאון ומו"ל אחריו, וע' ילקוט בהעלתך (רמו תשל"ו) בפסוק אספה לי, וע' שערי צדק [קובץ תשובות גאונים קדמונים] (ח"ד שער ג' סי"ב) שכתב רב האי גאון בתשובתו וז"ל: „ויש בידינו פסק דין שכתב אדוננו מר רב חנינאי כהנא בר הונא ריש מתיבתא תלמיד מר רב יהודאי [גאון] ז"ל וניתנתו לחיי עוה"ב מהור וקדוש, דהלכה כר"י בן ברקא", ולדעת מהרש"ל"ן בספרו על הדרשות חבר בבבל בערך ד"א תר"מ. ובילקוט פ' בהעלתך ציין כ"פ מדרש אספה.

היה רב על החצי השני כנראה מהסכמתו על ס' יפה ענף והוא (ר' ו"ש) היה תלמיד הר"ר יעקב רישר בעל שבות יעקב, נסמך בסמיכות חכמים בשנת תמ"ד, ובהיותו בן כ"ו (כ"ד?) שנה נבחר לאב"ד בעיר הגדולה ניקלשבורג בשנת ת"ג (ש"ת חות יאיר קס"ז), עיר אשר רבנים גאונים גדולים ורבים ישבו שם על כסא הרבנות, ובשנת תנ"א בא בהסכמה על ס' חות יאיר הג"ל אשר בו נמצאו גם כמה תשובות ממנו, בשנת תנ"ו בא בהסכם על ש"ס דפוס פפד"א בין קהל אדירי הגאונים, בשנת תנ"ח בא בהסכמה על ס' יסם שמואל (אב"ד רזשווילאוויטץ) הנדפס בפפד"א תנ"ט, וחותם: אב"ד דק"ק ניקלשבורג ובכל מדינת מעהרן ולע"ע נתקבל בק"ק ברוסק דלינא, ומהסכמותיו לכמה ספרים ומהקדמותיו אשר כתב לס' עבודת הגרשוני ולהחומש עם פ' רשב"ם הנדפס בברלין שנת תס"ה ומתשובותיו וחברותיו כ"י נראה כי כל דבריו ר"ל בשני התלמודים והמדרשים כלם היו אצלו כמונחים בקופסא, בשנת תס"ב נתעלה לאב"ד ולר"מ בק"ק פראג, שם הקים עולה של תורה והחזיק ישיבה גדולה, ובשנת תע"ג (28 אפריל 1718) השגיח תעודה מהמלך יוסף הראשון להיות לרב מדיני על חצי דקאליש נדפסו קצת חידושים (יב"ס 19 ספטמבר 1718 (תע"ה) המלך קארל הרביעי על כל מדינת ביהם כמות חרב רז"ו שפירא בשנת תע"ה, וזכה לבנין וחתנין רבנן. בני יחידו הר"ר יוסף רב בהעלישויא חתן הנגיד הספורסם מו"ה שמשון ווירטהיים מווינ, וחתנו היה הר"ר מיכל אופנהיים, ובתו שרלה היתה אשתו הראשונה של הר"ר חיים יונה תאומים בעל עלה דיונה, ויחבר כמה חבורים ורובם עוד לא ראו אור הדפוס.

אשר נדפסו הם אלה: א) חידושים על סוגיא דארבע מיתות (פראג 1726), ב) מועד דוד, חידושים על מס' וי"ט והלכותיו בפרט וגם חידושים על מסכתות אחרות מס' מועד והלכותיהן, ובראש ס' בית יהודה מהר"ר יהודה בר ניסן אב"ד דקאליש נדפסו קצת חידושים לסמ' שבת ופס' וי"ט מהספר הזה. ג) הנהגת אדם, תפלות והנהגות ע"ד קבלת האר"י ז"ל, ושתי סליחות שחברן עת התחוללו חלאים רעים בפראג, ונדפסו בפראג בפקודת המחבר (קונטרס בפ"ע כולל ב' דפים) בחדש אלול תע"ג 40 לאמרם בכל יום שני וחמישי ובימי הסליחות, והן א) אערוך שיעוי, ע"ס א"ב ואח"כ תשר"ק, וסימני הקמרת פטום וכו' בסוף כל בית, ואח"כ חתום דוד אופנהיים (א"פ'נים 'הנוחים' ..., י'מליציו). ב) אדוני אדוני קודם, ע"ס י"ג מדות וי"א סימני הקמרת, — קצת מתשובותיו באו בשו"ת חות יאיר, שבות יעקב, שוירי כנה"ג, בית יהודה, נכנסת יחזקאל סי' כ"ה, אבן הששם (דיהרנפורט תצ"ג), בס' קול יהודה גלוגא (אמ"ר תפ"ט) ובס' נחלת יעקב (ק"ס תס"ה) בפ' וירא, חיי, שו"ת השיב ר' אליעזר ושם בהסכמתו על ס' שו"ת זה (תפ"ב) כותב על המחבר מ ח ו ת נ י, ועוד.

ואשר עוד לא נדפסו הם: א) תהלה לדוד (כ"י), דרושים נחמדים, קל"ח סימנים, עם מפתח בסופו והקדמה ארוכה בראשו, השלימו ה' אייר תנ"א, 20 (פֶּאָלִיאָ). ב) עיר דוד (כ"י), בית אב כולל אלף חדרים וכו' יבואר ענין אב אחד לכלנו ואם כל חי אדם וחיה קין והבל הן ותולדותיהן וגם דבריו בבחש נשמעין בדרכיו ותחבולותיו, מחזיק תי"ח דפים ועוד עד חדר תת"ו על שפ"ו דפים בקצת שנויים, נכתב בשנת תע"ב 20 (פֶּאָלִיאָ), ג) עיר דוד (כ"י), נחלק לששים בתים ע"ס א"ב, וכל בית יפרד לכמה חדרים ולכל בית א"ב שם מיוחד, כולל דרושים גדולים ונפלאים וחידושי דינים הלכות ופסקים ולקוטים כעין ילקוט חדרש תתקט"ז דפים ברביעית בויגין (קווארט) בה' כרכים, ד) מקום דוד (כ"י), ה' חלק כולל דרושים לתנ"ך, ובסופו פ' על פרק שירה בדרך דרוש, תקנ"ז דפים 20 (פֶּאָלִיאָ). ה) יד דוד (כ"י), דרושים כסדר התורה וחמיש מגלות, ונוכרים מאתו ה' חלקים מהספר, ונדפס דרוש ממנו בהקדמת ס' בית יהודה הג"ל, ו) ילקוט דוד (כ"י), וכל חלק לערכים, גם הוא כולל דרושים ופלאים וענינים נחמדים. ז) נשאל דוד (כ"י), שו"ת כסדר הר' מרדכי ק"ב סימנים, אשר נשאל מחכמי דורו והשיב להם, ונמצא ממנו מהר"ק ומהר"ב, ח) לב דוד (כ"י), כולל ג"כ תשובות, ט) חכם לב (כ"י), חידושים על מסכת מגילה ועל מסכת שבת עד דרך חידושים ובקיאיות (י) מציאת דוד או מציאת בית דוד (כ"י), חידושי גפ"ת בפלאים ארזים בדרך חידושים על מס' 20 מ" (פֶּאָלִיאָ). יא) חידושים על מס' ב"ק וב"ב (כ"י), עם כמה לקוטים ודרושים וענינים שונים, יב) חידושים על מס' חילוק (כ"י), בפלאול גדול ובאריכות 20 (פֶּאָלִיאָ). יג) מי שלוח (כ"י), חידושים על מס' גיטין כרך גדול 20 (פֶּאָלִיאָ). יד) שלל דוד (כ"י), כרך גדול הכולל קבוצ מן האגרות והכתבים מחידושי תורה אשר נכתבו לו מגדולי דורו ככ"י ממש וחתומים עדיין מונחת על רוכס, הנם הר"ר שמואל קיירינבר והר"ר יאיר חיים בכרך והר"ר אהרן תאומים ובעל נחלת בנימין והר"ר יעקב רישר והר"ר פייבל תאומים ובנו הר"ר חיים יונה תאומים וכמה גדולים אחרים וגם כמה תשובות ופסקים וחידושי תורה וחילוקים (להב, ב' כרכים, טז) ויברך דוד (כ"י), טז) מצודת ציון (כ"י), ילקוט מדרשים ע"ד סדר ילקוט ראובני. יז) הגהות והערות לס' שוירי כנה"ג א"ח, וס' בית יהודה, ועוד כתבים חרבה נמצאו ממנו בכרכים גדולים בחידושי הלכות ואגרות, דרושים ופירושים, לספרי קבלה, יח) ויקן דוד. כן קרא בעצמו את שם רשימת ספריו הדבים, אשר מנעוריו ועד זקנה ושיבה חשקה נפש הרב לאספם הביתה ולקבצם לאחד אחר.

נר שיאיר לפניך ולא לאחריו שמא לא יאיר ע"כ, עכ"ל. ופי' כי אין יודע ובטוח בכן כי מי יודע החכם יהיה או סכל וישתדל לעשות ספר. ועיין בשבט מוסר פי' על הצדקה. ונראה שבפרקי ג"ע הנדפס בס' מענה לשון תפלות ס' נוי' המה נעתקו גם כן מאורחות חיים הגדול, וכן בספר דרך הישר בל"א מביא ג"כ פרקי ג"ע בזה הסגנון ומתחיל כל פרק אר"א, וזה אות שחברו ר"א הגדול. וכן כתב החבר בספר הכוזרי מאמר ראשון וס' קט"ו וז"ל כבר קדמו חכמים לספר גן עדן וגיהנם ומדדו אותם לאורך ורוחב וסיפור נעלמות והיסודין יותר וכו', עכ"ל: עיין בקונטרס אחרון:

מדרש אנור נדפס בספר שתי ידות א. ר' מנחם די לונזאנו יד השני אצבע ב' דפוס וויניציא שנ"ח ושע"ח.

מדרש איוב. מובא ברקאנטי פ' בראשית ב' וז"ל. מדרש איוב, וזה היום יום שעשה משתה, שנאמר והלכו בניו ועשו משתה, ויבא השטן נתן לו רשות ליכנס לפניו, וכן נאמר לפתח חטאת רובץ, הכל הומך [ואולי: ממך] אם רצית ואלו תשוקתי הרי נכנס בגופך, ואם רצית הרי אימתך עליו, ראך וברח. כך אמר הקב"ה על פני כל הדורות שלם יצה"ר באדם שלם בו החטא שלט הוא ביצורו הוא כובשו, ראהו וברח מלפניו, והמלאך המסור לו מזכיר טובותיו לפני יוצרו עכ"ל.

מדרש אלה אזכרה (יש בביבליאטיק של הגאון מוהר"ר דוד אופנהיים סמוך להמבורג ד). מדרש

הערות ונוספות מהמ"ל

(א) המדרש אגור הוא אחד ממדרשי רז"ל, ובספר שתי ידות לא נדפס המדרש אגור מפני קוצר יד המחבר כמ"ש בסוף ספרו, ורק כשמונה שנים אחר הדפסת ספר שתי ידות הדפיס הר"מ די לונזאנו את המדרש אגור לבד, בעיר צפת או בכפר עין ותן או כפר בירי הסמוך לצפת, וכ"כ הר"ר יוסף שווארץ בספרו תולדות יוסף ח"ב מאמר מעשה הארץ (מאמר זה נספה גם לס' חבת ירושלים): „ראיתי ס' מדרש אגור שהדפיס הר"מ די לונזאנו שם (צפת) שנת שפ"ו".

(ב) גם נזכר בילקוט איוב רמז תתצ"ז ובמתנות כהונה ויק"ר פט"ו. ומאמר זה שהביא המחבר מרקאנטי, חפשי בו ולא מצאתי, ותחת זה מצאתי שם מאמר אחר בשם „מדרש איוב" וזה הוא: אמר הקב"ה לאיוב אמרת כלה ענן וילך אם ילך אדם לפני הציור ויאמר לו עשה לי צורתו של אבא מה הציור אומר לו הראני איקונין שלו ואם לאו לא אוכל לעשותו, ואני בראתי אדה"ר שלא באיקונין עאכ"כ המתים שכל אחד ברקיע וזו איקונין שלהם לפני.

(ג) מדרש אלה אזכרה על מעשה עשרה הרוגי מלכות (ד' ישמעאל וד' שמעון ב"ג, ר"ע ור"ח בן תרדיון, ר"א בן שמעון ור' ישעיה הסופר, ר' חנינא בן חכונאי ור' יהודה בן בבא, ר' חזקיה המתורגמן ור' יהודה בן דמאי), מתחיל כשברא הקב"ה את האילנות ומסיים ויצאה נשמתך בטהרה. קצתו נדפס בספר לקוטי הפרדס, ובמכ"ע א"ג ח"ד (דף תמ"ט), וכלו נדפס בקובץ בית המדרש ח"ב ס' ט' ליופציג תר"ג.

(ד) פעמים רבות תפגוש בדברי המחבר או בהערותי אלה את רשימת כ"י רד"א, והוא ר"ת: כתבי יד ר' דוד אפענהיים, ולמען דעת מי הוא האיש המצוין והדגול מרבבה הוה, אציגה נא לפניך את ספר תולדותיו בקצרה, וזה הוא: הגאון האדיר ר' דוד אפענהיים ז"ל, נצר משפחת גגדים ושועים קצרים מפורסמים בומניהם זה מאות בשנים, שלשלת היוחסין מגאונים גדולים ועשירים אנשי שם, ובנוי משפחתו אפענהיים הוא על שם העיר אפענהיים בקרבת מיינץ כי כמנה יצאה. גולד בווריימישא (ווארמס) בשנת תכ"ד לאביו הפרנס והמנהיג ראש וקצין ר' אברהם אפענהיים (הוא ר"א אפענהיים היה אחי הנגיד המפורסם הר"ר שמואל אפענהיים בוין אשר ניתן לו רשות מן הקיסר לשבת שם אחרי אשר גורשו משם היהודים, כשביל שהיה קרוב למלכות). הוא היה ראש רבני דורו חריף ובקי בכל מקצועות התורה, ולמד במין בישיבת הגאון ר' גרשון אולף אשכנזי בעל שו"ת עבודת הגרשוני, והיה גם תלמיד מובהק להר"ר יעקב ז"ק אבי הגאון הגדול חכם צבי אבי הגאון ר' יעקב עמנון, ושמש גם תלמידו חכמים אלה: הר"ר חיים בכרך בעל תשובות חזו"ה והר"ר בנימין וואלף עפשטיין בוורירבורג והר"ר בנימין וואלף בעל נחלת בנימין. אשתו הראשונה אשר נשא בשנת תמ"א היתה בת הפרנס והמנהיג הראש והקצין הר"ר רופמן כ"ץ מק"ק הנובר, ואחרי מות אשתו גנענדיל במגפה בשנת תע"ג בפראג נשא את שפרה באלמנותה בת הגאון ר' בנימין וואלף שפירא מגזע הרא"ש, והיה רב על חצי ארץ ביהם (כאפהמען) בשנת תנ"ה בעת שהגר"א היה

כל השומרים ברית קדש בעוה"ז ושלמים ביצורם, ואח"כ שומרי התורה. וכנגדם למעלה משרתי עליון מלאכים הנקראים אראלים וראש המעלה הזאת הוא יוסף הצדיק, והוא המשרת בחופה ראשונה שהוא בהיכל הראשון בג"ע. המעלה הב' היא המעלה לאותם הנקראים ישרים בדרכיהם, ושכל מה שעושים בעוה"ז ביושר לבם בלא הרהור דברים רעים וכל מעשיהם ישרים נגד בוראם, וכנגדם למעלה מלאכים הנקראים השמלים ואלו הן לפני ממעלת הצדיקים ועל אלו ואלו נאמר אך צדיקים יורו לשטן ישבו ישרים את פניך וראש המעלה היא פינחס בן אלעזר, הוא המשרת בחופה הזאת שהוא היכל ב' שבג"ע. המעלה הג' היא מעלה לאותם הנקראים תמימים ההולכים בעולם הזה בתמימות לבם ואינם מהרהרים אחר מדותיו של הקב"ה והשתדלו במעלות הראשונות בצדק ביושר בתום לבבם ושמרו דברי התורה והמצות, וכנגדם למעלה אותם מלאכים הנקראים תרשישים וראש המעלה הזאת אלעזר בן אהרן הכהן המשרת בחופה הזאת בהיכל ג' שבג"ע. המעלה הד' היא מעלת אותם הנקראים קדושים והם דכתיב בהו לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם ואלו הם שכל מפתחות שערי ג"ע ברשותם. ובעת שהעמוד אשר באמצע הגן נמוע, מנגן מאליו, הרקיע אשר על ג"ע חוזר, אלה יוצאים תחלה לקראת בוראם, מתקרבים אצל העמוד והאיש לבוש הברים אוהו בארבע מבעות שברקיע, ועמוד הרקיע מכה בטבעת אשר במזרח הרקיע וכל האילנות אשר בגן מרגנים ומשבחים ואז כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים והארץ האירה מכבודו והו' ג"ע מעלת קדושים ואז אלו פותחים תחלה ואומרים ק' ק' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ועל מעלות קדושים הללו הוא אהרן הכהן קדוש לאלהיו. המעלה החמישית היא מעלת בעלי תשובה אשר שברו דלתות נחשת ושבו לבוראם כראוי. וכנגדם למעלה משרתי עליון קדוש ומכון מעלתם למעלה במקום אותם אופנים (צ"ל אותם מלאכים הנקראים אופנים) ואין מי שישגיג מעלתם, כי מעלתם גבוהה מאד, ונועם השם מגיע עליהם מזהר התשובה העליונה אשר עין לא ראתה כו'. הצדיקים נכונים מחופתם של אלו, ואפילו הרשעים שבניהם רואים זוהר מעלתם וצועקים ואומרים רבש"ע משוא פנים יש בדבר, אנו ושבחופה הגדולה ההיא חטאנו יחד ועברנו דרך התורה מפני מה יש להם המעלה הגדולה ההיא ואנו בני (צ"ל בני) צלמות ומדורנו בגיהנם. מיד נזדמן להם ברקיא"ל המלאך ואומר להם שומים שבעולם נוח לכם שלא תצאו לעולם, אותם חבירים חטאו כמותכם והרהרו בתשובה ואח"כ חזרו לקונם לפיכך וכו' לכל הכבוד הזה ומנשה מלך יהודה ממונה עליהם. מעלה הששית היא תינקות של בית רבן שלא חטאו והיא מעלה פנימית יותר מאלו, ובכל יום ויום ממטרון שר הפנים יורד דרך העמוד ולומד להם תורה, ומחיצתן גדולה מכלן ובחצות הלילה עולים למתיבתא עילאה והקב"ה לומד להם תורה ומשתעשע בהם, וכנגדן למעלה מלאכים הנקראים כרובים, ועליהם נאמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים. וראש המעלה הזאת הוא יהושע בן נון נער משרת משה. המעלה השביעית היא מעלת אותן הנקראים חסידים, היא המעלה הפנימית מכלן, וכנגדן למעלה היא מעלת החיות הנקראות חיות הקדש, ואברהם ויצחק ויעקב ממונים עליהם ואדם הראשון (וציין אור החיים דף ג' ע"א, וצ"ל אורחות חיים). ובפ' פינחס הביא בעל ילקוט ראובני (דף קמ"א א) וז"ל שבע מעלות הצדיקים שבג"ע וכו' (וציין צוואת ר' אליעזר הגדול דף ג ע"ב) והוא ממש מה שהביא בפ' בראשית אפס קיצר בכאן ומשמע שהעתיק מאורחות חיים הגדול השלם והוא ראה אותו בדפוס שמביא דף ג' ואין דרך הסופרים לציין בספרי כ"י דפים כי המה מתחלפים לפי רצון ומאויי הכותבים לא כן הנדפסים; והוא דפוס קראקא [שנת ת"ח].

והגבאי כתב בס' עבודת הקדש וז"ל ובצוואת ר' אליעזר הגדול גרסינן עשה לך נר

צוואה שצוה לבנו קודם מותו. ר' קראקא שע"ב. ונקרא אורחות חיים ע"ש שאמרו (ברכות כ"ח ב) ת"ר כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו א"ל ר' תלמדנו אורחות חיים ונוכח בהן לחיי העוה"ב.

ודע ידיד הקורא מה שנדפס הוא קיצור רק מה שהביא ממנו בעל שבט מוסר לענינו. וכתב בעמק המלך שראה ממנו כרך גדול וז"ל גם ר"א הגדול חיבר ספר אחד הנקרא צוואת ר"א הגדול וראיתי חלק גדול ממנו עכ"ל. ודע שיש בו מעניני גיהנם וגן עדן כמו שהביא החסיד ר' שם טוב בספר האמונות שער ששי פרק ששי וז"ל: ובארחות חיים לר"א הגדול גלה סודו לעת פטירתו, והביא סידור ההיכלות והרוחות אשר שם בגן עדן, וכתב בני דע כי בשחון הצדיקים הוא הטוב הגנוז מבחר תבל ארצו, והוא מקום גנוז וסתום אין כל בריה יכולה לעמוד באותו מקום זולתי הרוחות הקדושות המזומנות לאותו מקום, והמקום מטע שעשועיו של הקב"ה וכו' (עכ"ל) הוא בנוסחא שלנו וכאן הוא מסיים (נראה שהוא חסר) ג' חומות יש לו לג"ע וכו' קרקעית הגן הוא כשברא הקב"ה ג"ע נטל עפר מתחת כסא הכבוד וממנו נעשה קרקע הגן הוה. וזה קרקעית הגן נוגע ואינו נוגע עם הארץ הוה שהוא תבל למעלה מכל הארצות כו', כשעולות הנשמות בע"ש לג"ע של מעלה כמה כרוזים מכרוזים מעלה ומטה וכלם מתפשטים מאותו מלבוש ועולים למעלה ושם ברקיע ערבות עומד מיכאל השר הגדול ומזבח לפניו ומקריב נשמות צדיקים ע"ג מזבח ההוא (עי' אות ח' חכם הרוזים) ואז באותו ריח מבושם שהיו עושים מעשיהם בעוה"ז הקב"ה משיב רוחו אליו, כי ברוח היוצא באים בעולם הוה ואותו הרוח וכו' כי גן עדן של מטה הוא אשר נטע ה' ממקום עדן העליון, אותו גן עדן הוא לירכתי צפון של מעלה, כענין ירושלים של מטה דכתיב הר ציון ירכתי צפון וכו', וכתב רש"י הנ"ל גם כי באו הדברים סתומים וצריכים פירוש ארוך מקובל ממקבלי האמת מ"מ למדנו ג"ע של מטה וג"ע של מעלה עכ"ל. וכן בילקוט ראובני (דף י"ב א) מביא ג' חומות לג"ע וכלן של אש החומה היצונית היא של אש שחורה נראית ואינה נראית ולהם החרב המתהפכת סביבות חומה היצונית מתהפכת ור' פתחים באותה חומה היצונית ושיעור בין כל פתח ופתח ק"ך כאמה ולהט החרב מתהפכת כל היום וכל הלילה ואינה שוקטת ואוכלת כל ירק עשב וכל דבר קרוב אל הגן שיעור מיל. מאותה חומה היצונית עד חומה השניה היא כמדה ת"ר כאמה ושם החסידים שבעובדי כוכבים ומזלות אותם שהצילו ישראל וכו' (ציוני ר"א הגדול) צ"ל, "ציוני בשם ר"א הגדול" והוא מאורחות חיים ר"א הגדול שהביא רש"י בס' האמונות, כי באו הציונים בילקוט ראובני רב המעיות כמ"ש (ברך ז' ב) בשעה שנוף הקב"ה בלבנה ונפלו ניצוצים עמה ע"פ הקרקע (צ"ל הרקיע) ומוזה נעשו הכוכבים ולפי שנפלה מאורה נשארה חשכה, וגם הניצוצות שהם הכוכבים אינם מאירים כמו שהיה חלון לבנה מאירה כשמש ולכן נקראו כוכבים לפי שכבו. וציון "מדרש תולדות יצחק" וצ"ל, "מדרש הובא בספר תולדות יצחק" ואני הכותב ראיתי בספר תולדות יצחק שחבר ר' יצחק קארו זקנו של הרב בית יוסף שמביא זה המדרש בפ' בראשית. גם הביא בילקוט ראובני (דף י"ד א) שבע מעלות הצדיקים הן בג"ע בשבע חופות נפרדו אלו מאלו כפי מעלתם. מעלה א' היא מעלת אותם הנקראים צדיקים והם

כל

הערות ונוספות מהמו"ל

הורקנוס בהקדמה שם הוא מהמעתיק ואינו מהספר, ע' שה"ג ואיצה"ס, וע' בהמפתח לפדר"א מהר"מ הורוויץ פלפל ארוך בזה והעלה בפלפולו כי הוא רבינו אליעזר בר יצחק מווארמיוא (1050) יהיה ג"כ מיטן זקני באגדה והוא בעל הצוואה ובעל סדר ג"ע וזכר ג"ע נקרא ג"כ צוואת ר"א הגדול או פרקי ר"א ע"ש.

מעכבין אותן כו', והיו בנות ישראל סבורות שנמחרו והולכות ומשמשות לבעליהן שנא' ואת אשר ישכבון את הנשים הצובאות משכיבין הנשים ממאות לבעליהן. מי גרם להם כל זאת, הקרבנות שלא היו מקריבין בשעתן, שנא' מעבירים עם ה' מחטאים אין כתיב כאן אלא מעבירים, שהיו מעבירין אותן משעה לשעה כו' עכ"ל. וכוונת הבבלי ג"כ ואת שתירץ ישכבן כתיב חסר פועל יוצא שמשכיבין את הנשים ממאות עם בעליהן וכן מה שתירץ רב הונא בר"ר יהושע מעבירים כתיב פ' פועל יוצא שהיו מעבירין אותן משעה לשעה. ויש בהגדת בראשית פ"ג פרשיות כי בכמה סדרות הוא דורש ב' פעמים או ג' פעמים פ' תורה פ' נביאים פ' כתובים, וכן מובא בס' שומר אמונים פ' ויחי וז"ל דאיתא במדרש אגדה שמע ישראל עי"ן גדולה לפי שהקב"ה ברא מעשיו בעין. כיצד, ישראל א' משבעים באומות, האומות ע"ג א' משבעים בשרים, שרים א' משבעים במלאכים, והקב"ה מלך על כלן ע"כ. וזהו עלי עין א' משבעים כו' עכ"ל. וכן הביא רש"י ז"ל (תענית ד' א') ז"ל בתנחומא אשר לא צייתי כו' ובאגדה קא חשיב כלב בהדיהו אשר יכה את קרית ספר וכו' עכ"ל. הכל מוכן לס"ד, כל מקום שהביאו אגדה רובן לא נמצא אתנו.

אגדת רות מובא בילקוט יהושע רמז ל"ה. ואינו לא מדרש רות ולא רות רבתי. אגדתא דבי רב. מובא בזהר פ' ויקרא (דף ל"ו) וז"ל ובספרא אגדתא דבי רב אמרינן (נ"א אמרי) אע"ג דאורייתא מפי גבורה איתמר כלה מפי עצמו של משה כמו כן איתמר ומאי איהו כגון קללות שבמשנה תורה ולבתר אתכללן בגבורה. הה"ד משה ידבר והאלהים יענו בקול וכו' עכ"ל: באגדתא דבי רב תנינן אמאי ו' ד' כלולין ביו"ד אלא נטיעה דיגנתא ו' אקרי גינתא יו"ד אקרי נטיעה ואית גינתא אחרא דאיהו ד' ובגין כך אקרי אב לכלא כו'. ויש בו דינין ג"כ כמ"ש (סנהדרין נ"ז ב) אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג (בוה"ב) בדין אחד ובעד אחד שלא בהתראה מפי איש ולא מפי אשה ואפי' קרוב משום ר' ישמעאל אמרו כו'.

אגדת הסודות. ר' נחוניא בן הקנה. סודות ובהינות ממשית מובא בשפתי ישנים ובספ"ד. וראיתי בספר שמות ר' נחוניא בן הקנה והוא צרופי שמות מסודר לכמה משניות ופי' על ספר הכהיר של רנב"ה, ג"כ צירופי שמות העתיקו הראקנטי וז"ל נדפס. ואפשר הוא ספר שמות שמואל ברוקח שרש קדושת היחוד וז"ל: ספר המרכבה וס' מעשה בראשית וס' יצירה וס' שמות וס' הכבוד אין לכתוב בספר הזה וסודות חמשים שערי בינה ואלפא ביתא יהיו לך לדרך סוד ה' ליראיו ואת ישרים סוד, עכ"ל.

אגדתא דרב ייבא סבא. מובא בזהר פ' האינוני (דף רצ"ב) וז"ל בספרא אגדתא דרב ייבא סבא אמר מצח דעתיקא כו' עכ"ל.

ספרא דאגדתא דרב המנונא סבא. מובא שם וימלך תחתיו הדר הדר ודאי כד"א פרי עץ הדר, ושם אשתו מהושבאל כד"א כפות תמרים א'.

אדרא רבא זוטא בזהר.

ספר אגדתא. מובא בזהר פ' אמור פסוק ובחמשה עשר יום לחדש וז"ל ובספרא דאגדתא ותתעב אחותו מרחוק וגו' דא הוא באר מים חיים וכלא קשורא חד וכו' עכ"ל.

אורחות חיים ר' אליעזר בן הורקנוס ג' (והיה מורעו של משה, בחיי בשר מדרש) והוא צוואה

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) גם בזהר פינחס (דל"ז ע"ב) מצאתי: אשכנחא בספרא דרב המנונא סבא.

(ב) ולרעת הרב ר"מ די לונגאנו בספרו שתי ידות באצבע דרך חיים (דף קכב) חכרו ר' אליעזר הגדול שמוכרין הפוסקים שהיה גדול אחד ושמו אליעזר והיו קורין לו ר' אליעזר הגדול, ומעשה ר"א בן הורקנוס

שכל המכוין בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם, שנאמר תכין לבם תקשיב אונך, עכ"ל. ועי' פ"י של אינה חוזרת ריקם בס' בית אלהים ובשל"ה.

וסבת מה שנעדרו המדרשים מסנו, כי כל המדרשים אשר אזכור והגדת בראשית ואגדת רות ואגדת משלי נתחברו מתנאים ואמוראים שונים כמ"ש (ברכות י' ע"א) רב שימי בר עוקבא הוה שכיח קמיה דר"ש בן פזי והוה מסדר אגדתא קמיה דר' יהושע בן לוי, ובשבת (קנו) כתוב אפנקסיה דריב"ל מאן דבחד בשבתא כו', ובעירובין (כא) אמר רב חסדא לההוא מרבנן דהוי מסדר אגדתא קמיה, וביומא (לח) א"ל רבינא לההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה, ובשבת (קנב) רב כהנא הוה פסיק סידרא קמיה דרב, פירש"י מסדר פרשיות של פסוקים. (יומא פו א) רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי, פירש"י מסדר פרשת מקרא של נביאים או של כתובים. (חולין ס:) א"ל רב חסדא לרב תחילפא בר אבינא זיל כתוב קניגין ובליסטרי באגדתך ופרשה, וכתוב ארונקי באגדתך ופרשה. (צב א) א"ל ר' אבא לרב ירמיה בר אבא כי דריש להו רב להני קראי באגדתא, ובמנחות (ע א) מ"ש מדכתב אפנקס' דאילפא ביצי נבלת עוף מהור כו'. ובתמורה (יד ב) ר' יוחנן ור"ל הוה מייניי בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי עת לעשות לה' הפרו תורתך אמרי מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל.

כל תלמיד היה מסדר לפני רבו מאמרים רבים עד שעלו לספר אחד וקראו מדרש או הגדת פלוני ע"ש התחלתו והיה המדרש נקרא בפי כל ע"ש הסדר כמ"ש (פסחים ק"ה ב) א"ל אנא לא חכימאא אנא ולא חוואא אנא וכו' אלא גמרנא אנא ומסדרנא, פירש"י מסדר שמועות לפני רבותי. ובמדרש שוחר טוב (מומור נ"ה) ואתה אנוש כערכי מהו כערכי כסדרי שמסדר עלי ההלכות. ובקדושין (סו א) ההוא סמיא דהוה מסדר מתנייתא קמיה דמר שמואל. והמדרשות אשר נמצאו בינינו חברים ר' יוחנן ועשה קיצור מכל המדרשים וכלל כל מאמריהם כאשר אבאר לך בארוכה באות ר' בעז"י (וכבר העתקתי בקונטרס א' לתועלת המעיין). והגדת בראשית הוא על ספר בראשית, הוא דורש פ' תורה מעין הסדרא ופ' נביאים השייך לפ' הנ"ל ופ' כתובים עד כלות בראשית.

והרב רבי ישראל בס' מנורת המאור שלו פ' גדול בנים מביא ממנו ב' פרשיות, והוא פרק מ' פ' תורה ופרק מ"א פ' נביאים ויש בו נוסחאות שונות, והגהתי ממנו בנוסחת הרפוס. אבל לא ידע ר' ישראל הנ"ל כי ב' פרשיות הנ"ל הם מהגדת בראשית וכתב וז"ל: וזה הדבר נתבאר לך בתנא דבי אליהו וז"ל ויהי כי זקן יצחק וז"ה יראה אל עבדיך פעלך וגו', סלוק פ' תורה. פ' נביאים, ועלי זקן מאד כו' ע"כ מצאתי, ועם היות שיש מקצת מעיות כלשון הענין מובן, ולא מצאתי ספר להגיה כראוי, עכ"ל. ועיין ראשית חכמה מוסר (רפ"ח ע"ב). ובשבת (נ"ה ב) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא מועה וגו' אלא הא כתיב אשר ישכבון ישכבן כתיב והא כתיב מעבירים א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב. וכתב רש"י ז"ל קשה בעיני שם החכם הנוכר כאן כי אומר אני שמעות גדול הוא ולא גרסין לה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורה הגדולה שמנויין שם כל התיבות דלא כתיב בהן וז"ר וקורין ולא נמנה זה והם מנויין עפ"י החשבון וזו אינה קושיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו) והכי קאמר להו לא מוכה השמועה אשר אנכי שומע עם ה' מעבירים ומכרזים וקובלים עליכם והאי מעבירים לשון דבים הוא ואעפ"י קאי ולא אנכי עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל. ואלו ראה דברי ר' סימון בהגדת בראשית (פ' מ"א) לא היה כותב שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים, וז"ל, א"ר סימון נקיים היו בני עלי מדבר שכתוב את אשר ישכבון את הנשים, אלא כך היו עושין לא היו מקריבים בשעתן את הקרבנות אלא היו מעבכין

היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע בו מוזק נלחם עמו, והיתה אמו אומרת לו הבא לי מספרים ואכרות שררך. בהגדת בראשית. לך הדלק לי את הנר. בראשית רבה, עכ"ל. גם ר' אברהם גרלי' שעשה פי' על ילקוט שמעוני שנדרסם בליוורנו בחלק שני הוסיף כמה מאמרים מאגדת בראשית, וזה המדרש נדרסם בס' שתי ידות לה"ר מנחם די לונאנו אצבע ו' דפוס וויניציאה שנת ש' ונראה ששמו הגדת בראשית כאשר הביאו רש"י ז"ל. ותדע מקום שהביאו בשם אגדות נמצא במדרשים שלנו כמו בב"ר (פרשה ה) בנהוג שבעולם אדם מפנה כלי מלא בתוך כלי ריקן, שמא כלי מלא בתוך כלי מלא, כל העולם כלו מים במים ואת אומר אל מקום אחד, אלא מכאן שהמועט החזיק את המרובה, וכלהו איתנהו נמי במדרש קהלת ובאגדת דיוקרא רבה עכ"ל, בוראי הוא דברי המעתיק, ותמצא ביוקרא רבה סוף פ' צו א"ר אלעזר כל ישראל ס' רבוא ואת אומר אל פתח אהל מועד אלא זה אחד מן המקומות שהמועט החזיק את המרובה, ודכותה יקוו המים כו' עכ"ל. והטעם מה שקראו למדרש רבה אגדת מפני שהוא אגדת ירושלמי כמו שכתב רש"י ז"ל בפ' ויגש על פסוק ומקצה אחיו לקח וז"ל וזאת היא לשון בראשית רבה שהיא אגדת ירושלמי, עכ"ל. אבל כל מקום שהביאו הגדת לא תמצא מאמרו במדרשים הנמצאים לנו. וקצתו תראה בערוך נקד וז"ל ובהגדת משלי בפ' בשפתיו ינכר שונא למה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד, אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת אלו אומר לו כבר נקדתי עליהן, ואם יאמר לי יפה כתבת אותם אסלק נקודותיהן מעליהן, עכ"ל. וחפשתי במדרש משלי ולא מצאתי (6). וכן הביא ר"א הלוי בתשובות זקן אהרן סי' כ"ה וז"ל מצאתי בהגדת מעשה בר' זקנים שהלכו להקביל למלכות פנימית והיה להם פילוסוף א' חכם, ואלו הם, ר"ג ור"ע ור' יהושע וראב"ע, א"ר יהושע לר"ג רצונך שנלך ונקבל פני אריסטו הפילוסוף הברנו, א"ל הן, הלכו וטפח לו ר' יהושע על הדלת וכו', עכ"ל. וזה המעשה נזכר ג"כ באבות דר"נ אבל לא נזכר אריסטו כי היה בזמן שמעון הצדיק שהיה רבו של אלכסנדר מוקדון וזמנו קדם להם ש' שנה. ויש שהביאו אגדה או אגדתא ולא ידעתי מקומן. בשבלי לקם (סי' כ"א) וז"ל, באגדה ר"ע היה יושב ובוכה, א"ל תלמידיו למדתנו רבינו וקראת לשבת ענג א"ל זהו עונג שלי עכ"ל. ובסי' ז' באגדתא דר"א הוה קא אוזיל באורחא ופגע ביה אליהו ועמו ד' אלפים גמלים טעונים. א"ל מה אלו טעונים א"ל אף וחמה. א"ל למה, א"ל לעשות נקמה באף וחמה ממי שמספר בין קדוש לברוך (פי' לברוך כה"מ) בין גאולה לתפלה בין ברכה לברכה, בין פרשה לפרשה בין פרק לפרק, בין איש"ר ליתברך, ועל כל מי שאינו מכין בתפלתו, שכל

הערות ונוספות מהמ"ל

והם: (א) מדרש תמורה, על תמורת העתים ושאר דרשות, מיוחס לר' ישמעאל ור' עקיבא, לקוח מס' שה"ג ח"ב. (ב) מסכת גרים, אחת מו' מסכתות קטנות, ונקראת בשם ירושלמי, נדרסה ראשונה ע"י הג"מ חז"א. מהעתקה מש"ס כ"י ישן ונחלק למקרים ולהלכות כדרך הירושלמי. (ג) מסכת גיהנם, (ד) מסכת חבוט הקבר, שניהם לקוחים מס' ראשית חכמה. לפי הנראה מס' התשבי אות ח' ערך חבוט הקבר הוא חלק ממדרש ר' יצחק בן פרנך וע' להלן ב"פרקי חבוט הקבר". (ה) מעשה או ברייתא דר' יהושע בן לוי, מובא בשבלי הקט* (ו) ובכל בו. (ז) מסכת כלים של בהמ"ק או ברייתא דמלאכת המשכן לקוח מס' עמק המלך ונחלק ל"ב משניות (ומובא מס' כלים זו פה בהקדמת המחבר). (ז) מסכת אצילות, ברייתא בקבלה. (ח) ברייתא מפרקי מרכבה, לקוח מס' יחוס הצדיקים. כל אלה חוברו ויחור והקדים להם הקדמה יקרה בראשם (וויילנא תקס"ב), ובעת כבר נדרסם פעמים הרבה. (א) ע' אדר"ג פ' ל"ד, וע' מהדרין מג:

* כן העיד הרב סמחנר באגדת בראשית שלו, ואני נקטתי בכל השבלי הקט השלם ולא מלאתי, ואולי נמצא בשבלי הקט ח"ב ואז עודנו ככתובים עד היום הוס ועוד לא ראה אור הדפוס.

גדפם בספר ארזי לבנון ספר שביעי) ו"ל, ואומר המדרש על פסוק ברכות שמים מעל, וז' אוכרות שבבעל, וראיתי א' מן האחרונים ז"ל שפי' אוכרות שם מקום שבבעל, ר"ל שהם במקום נבזה, ולא נתחורו' דבריו בעיני עד שזיכני האל וראיתי מדרש אבכיר מכתיבת יד במצרים כי ירבעם בן נבט היה מוחק שמות ההויה וכותב במקומם שמות הבעל, והוה ומעל, הוא מלשון ומעלה בו מעל, ומי שפירש שם מקום או מקום נבזה הטעתו המשך המאמר עכ"ל. ורוקח סי' שס"א הביא ג"כ וז"ל כשמתעטף משליך הכנפים מאחוריו כדאיתא במדרש אבכיר בפ' והמים להם חומה שהכניו גבראל למים שאחריהם הוזהרו שעתידין להשליך ציצית לאחריהן וקשר של תפלין. ובילקום פ' בראשית וז"ל, מדרש אבכיר אמרו מתושלח צדיק גמור היה, וכל דבור ודבור שהיה יוצא מפיו היה מושל, ר"ל משלים בשבחו של הקב"ה, והיה שונה ט' מאות סדרי משנה, כיון שמת שמעו קול רעש בררע, שהיו עושין לו הספר והיו יורדין דמעות מעיני החיות על מקום פטירתו, וכיון שראו - עשו לו הספר מלמטה עכ"ל. אבל בא המעות והחסרות בדרפוס. ובס' כד הקמה אות אבל מביא וז"ל וכן אמרו במדרש מתושלח צדיק גמור היה ולמה נקרא שמו מתושלח שכל דבור שהיה מוציא מפיו היה מושל עליו מאתים ושלשים משל בשבחו של הקב"ה והיה שונה תשע מאות סדרי משנה. שלש מאות באלפים של תהו ושלש מאות באלפים של תורה ושלש מאות באלפים של ימות המשיח. ובשעה שמת נשמע קול רעם בגלגל גדול שהיו עושין לו הספר תשע מאות שורות ושל מלה"ש כנגד תשע מאות סדרי משנה שהיה שונה וכו' עכ"ל. מדרש אבא גוריון א) מובא בילקום שמעוני חמש מגלות באסתר פעמים רבות אבא גוריון איש צדיין אומר וגם בשופטים רמז ג"ג. ובפסוק בימים ההם כשבת וז' מביא מדרש סתם. ובסופו כתב. באבא גוריון ובתרגום מוסיף מעט. ואפשר הוא אבא דרורש הנזכר בשמות רבה (פרשה מ"ב) וז"ל זו היא שמת אבא הדורש עכ"ל ב).

אנדתא דבראשית ג) מביאו רש"י (אויב כא יא) ישלחו כצאן עויליהם וז"ל בעת לירתה היה

הערות ונוספות מהמח"ל

- א) מדרש אבא גוריון, נקרא ע"ש ראשיתו אבא גוריון (ג"א אוריון) איש צידן, והוא מדרש על מגלת אסתר לבר, ונמצא בכ"י די רוס' 563, נדפס לראשונה בקובץ "בית המדרש" חדר א' ע"פ כ"י הנמצא באוצר הספרים בהמבורג, לייפציג תר"ג, ועתה יצא לאור שנית בשלמות [עפ"י כ"י ישרן נוסח הגנוז ברומי, וע"פ השוואה עם עוד המשה כת"י אחרים הממונים באוצרות הספרים באוקספורד ככ"י אופנהיים מער, ברימיש מוזעאוס, כביהמ"ד בלאנדאן, בקאמברידג', ובפארמא] בצירוף עוד ב' מדרשים [מדרש פנים אחרים, ומדרש לקח טוב] כלם יחד תחת שם ספרי דאנדתא, עם הקדמת בקרת והערות והגהות וס"מ מהחכם מהר"ש באבער (ווילנא תרמ"ז). ויש קירין לו "אנדתא דמגלתא" גם "מדרש מגלת אסתר", "מדרש מגלה", וברש"י מ"א (י' י"ט) אגדת מגלת אסתר, והוא מדרש קדמון בראשית ימי הגאונים ונכתב בארץ ישראל. ויש אבא גוריון איש צידן [צדיין] תנא שנוכר פעם אחת במשנה (קדושין פב'). בילקום שמעוני אסתר העתיק ממנו דברים הרבה והזכירו בשם "אבא גוריון". רוב דבריו נמצאו במדרש אסתר רבתי, וכן בעל מדרש לקח טוב שמש בו. בעל מ"ע ראהו כ"י במדרש הנדב"ר יצחק איש פאנו אורת פירארה (אמרי בינה פנ"ז).
- ב) [סופסה. מדרש ג'] (אבן) שוע מר רב חפץ מצאתי בספר אחד, בהקדמה לס' שלטי הגבורים [להר"ד אברהם ב"ר דוד משער אריה הרופא] מביא: מדרש ר"ע בכתרי אותיות, מדרש ישעיה, מדרש יוסע, מדרש אסתר, מדרש ג' שוע, עכ"ל סה"ד, וז"ל תחת שועי — שועיב, והוא דרשות על התורה לר' יהושע אבן שועיב בסוף המאה הראשונה לאלף הששי, והוא היה תלמיד הרשב"א (ע' דרשותיו פ' בשלח וס' ויקרא ובדרוש ראשון לפסח) ורבו של הר"ר מנחם בן זרח בעל צדק לדרך, ומרן הב"י מזכירו באו"ח סי' תצ"ג, ובעל שלטי הגבורים קראם בשם מדרש ג' שוע, ואיננו מדרש חז"ל, ונרפס בקונשטנטינא רפ"ב ובקראקא של"ג, וכן חבר פירוש על התורה בשם "מדרש התורה", כת"י רשימת אורי חי סארוואל, נרפס במרעטט 1853].
- ג) מדרש אגדת בראשית הוה הוציא לאור הגאון הסתבר הוה בעצמו בצירוף עוד מדרשים קטנים, והם

וזה החלי, בעזר צורי ונואלי:

רב פעלים אות א

מדרש אבכיר א) מובא בילקוט פעמים שונות. ושמעתי שנרפס מקרוב ז). ורע שבמדרשים בא הבאור אל מה שנרמז בתלמוד במלות קצרות כמו שאמרו (יומא ס"ז ב) תנא דבי רבי ישמעאל עזאל שמכפר על מעשה עזאל ועזאל. ובא הבאור במדרש אבכיר וז"ל, שאלו תלמידיו את רב יוסף מהו עזאל א"ל כיון שעמדו דור המבול ועברו ע"ז היה הקב"ה עצב, עמדו ב' מלאכים שמחויו ועזאל ואמרו לפניו רבש"ע הרי אמרנו לפניך כשבגדת עולםך, מה אנוש כי תזכרנו. א"ל והעולם מה יהי עליו, א"ל רבש"ע היינו מסתפקין בו. א"ל גלוי וידוע לפני, אם הייתם שרויים בארץ, היה שולט בכם יצה"ר והייתם קשים מבני אדם. א"ל תן לנו רשות ונדור עם הבריות ונראה איך אנו מקדשין את שמך. א"ל לכו ותדורו עמכם. מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות מיד ראה שמחויו כו' כיון שראו שמחויו ועזאל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים הווא והיאי (וראיתי שכתב הסופר שמואל מפופינדארף בקורא הדורות שחיבר, שהווא והיאי הם חברו לוחות הראשונות בארץ סבא, היא ארץ חינא) כו'. וכן הביא הר"ר ישעי' הורוויץ בשל"ה (רת"ב) כאשר העתיק כללי המדרשות בשם חכם אחד (נראה שהוא מר' אברהם עקרא אשר נרפס

הערות ונוספות מהמוציא לאור

א) לא שמר המחבר סדר שטות הספרים לסדרם ע"פ האל"ף ב"ת רק לפי אות הראשונה מהכלה לבד ולא גם לפי אות השניה והשלישית וכו', ויען כי שמותם מכל אות מעטים המה, לא רציתי לשנותם מכפי אשר נסדרו בהכת"י.

ב) עוד לא נרפס עד היום וכבר אבר ואיננו. אכן לפני שלש מאות שנה עוד היה בכת"י, ובעל מאור עינים ראהו, וז"ל בספרו חלק אמרי בינה (פנ"ז): „ולא כן אנחנו לפי מה שראיתי בפסיקתא דרב כהנא נמצאת אצל מדרשי אבכיר ואבא גוריון בספר קרמון שראיתי במדרש הנדב יצחק איש פאנו אורח פירדה", ובפ' מנחור מר' שמעון כת"י די ראסטי כתוב אשר בגלל סיום דרשותיו "אמן" ברוך [או "בימינו"] כן "יהי" רצון נקרא בשם זה, כמו שהיה נהוג לסיים הדרשות בברכה ודברי נחמות במדרש ילמדנו. גם דבינו טוביה בספרו מדרש לקח טוב המכונה פסיקתא זוטרות העתיק כמנו כמה דרשות, כמ"ש החכם מהר"ש באבער כמבואר לפסיקתא זוטרות, יען כי נמצאו בלחם טוב כמה דרשות אשר לא ידענו מקורם, ואמנם במצאנו הדרשות בילקוט ע"ש מדרש אבכיר, מבורר הדבר שהר"ט ראהו והשתמש בו, כנראה ממאמרו הילקוט שהביא ממנו היו אגרותיו, גם בנגלה גם בנסתר, על כל ס' בראשית ושמות, וע"פ האגדה משמחואי ועזאל (ילקוט בראשית רמז מ"ד) המובאה בשמו, וזכרת ג"כ בכת"י מינכען פ' אחרי צד 96 „שינוי באגדה", הכתב שנת ד"א תתקצ"ג, נראה כי הוא מדרש קרמון ומגיע זמנו באמצע ימי הגאונים הקדמונים, גם בעל ילקוט ראובני בערך מלאך הביא מאמר ממדרש אבכיר וז"ל: „מיכאל היה המלאך א"ל הקב"ה עשית בעל מום לכהן שלי, א"ל הוא כהן בארץ ואני כהן בקיע, א"ל לא לכבודי עשיתי אלא לכבודך, א"ל הקב"ה מעכשיו תהא ממונה עליו ועל זרעיו". ובערך סמאל הביא מאמר ממדרש אבכיר: „ויתורצני הבנים בקרבה שהיו חולקים בשביל עזה"ו ועזה"ב, באותה שעה רצה סמאל להרוג ליעקב במעי אמו, אלא שעמד מיכאל כנגדו, באותה שעה עמד עמר מיכאל ורצה לשרוף לסמאל עד שהשובי הקב"ה בתי דינין ביניהם" עכ"ל, והכפיל מאמר זה גם בערך עולם הזה ועולם הבא שם, ומעשה עזאל ועזאל הג"ל ע' בילקוט שטעני בראשית פיסקא מ"ד באריות.

הקדמה

ותנא רבי ר"י גלגל הוא שחזור בעולם. ואפשר ראה במדרש בשנוי לשון, כאשר מצאנו כמה ענינים שבש"ס שבמדרש משונה הוא.

עוד שם וז"ל ואמרו חז"ל אלו נתקבצו כל היסורין לצד אחד ועניות לצד אחד מכרעת את כלם צא ולמד מאיוב כו' עכ"ל. לא נמצא בסגנון זה.

עוד שם (ל"א א') וארז"ל כל המתעמף בציצית קדושתו כפולה מחבירו שנאמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם עכ"ל. זה המאמר לא נמצא איתנו לא בש"ס ולא בסמרי.

עוד שם (ב) ואמחו"ל כל המקיים מצות תפלין סופו לקיים כל התורה לפי שמקבל עליו במצוה זו עול שמים, ומתוך כך תבא בלבו יראת שמים לבלתי יחטא שנאמר והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך וכתוב ולמען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו עכ"ל. גם זה נעלם.

עוד שם (ל"ב א') ועוד ארז"ל מי שאינו מניח תפלין יש עליו שלש מאות עונשין בכל שנה כנגד ש' ימים שראוין להניח בהן תפלין בשנה עכ"ל.

עוד שם ואמר רבא כל המניח תפלין ומתעמף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ואמר אבוי מערב אני בו שאין גיהנם שולט בו. רב פפא אמר אני מערב בו שכל עונותיו נמחלים עכ"ל. ואינו בש"ס ובמדרש שלנו, רק בשמושא רבא. שם (ל"ד ב') ומצינו במדרש א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי לאלהיו זכור לטוב ועמו ארבעת אלפים גמלים מעונים אמרתי לו מה אלו מעונים אמר לי אף וחמה לעשות נקמה באף וחמה מי שמספר בין קדוש לברוך, בין ברכה לברכה, בין פרק לפרק וכו', ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת שנאמר ולא אותי קראת כו' עכ"ל. מובא ברוקח, ולא נזכר שאין תפלתו כו'. ונלאיתי להעתיק יותר שלא להכביד על הקורא, ודי בזה לרוות צמאון הדורש מעשה חיבור חלזה ומה ראה על ככה, כי בעו"ה דורש אין להם מכלל דבעו דרישה, דרוש וקבל שבר, ואם לא נדע והסרון, מה נבקש. ע"כ יצאתי אחר החיפוש מה שמצאתי לקבץ אחד לאחר, ואשוב לאשר יעדתי לסדרם בסדר א' ב' בעזרת השי"ת:

עמוד עד ירושלים של מעלה, לא זכתה נשאר שם וכו' עכ"ל
 עוד שם פ' וירא וז"ל, ובמלת או ישיר רמז לעשר ספירות כי האל"ף כוללת לשלשה
 הראשונות, והוי"ן לשבעה קצוות, וכן ארו"ל במלת או, בואו ונקלם ליחיד הרוכב
 על שבעה.

זכ"ס' הנייר קריאת התורה וז"ל, ובמדרש מעם אחר למה קורין בעריות ביום הכפורים
 לומר רבון כל העולמים הזהרתנו שלא לגלות ערוה אף אתה אל תגל ערותנו ביום כ'
 ותכפר לנו על כל פשעינו עכ"ל.

ובספר תיקון יששכר הביא, כתב החכם בן עזרא ז"ל שאלו חכמי קירואן לרבינו האי ז"ל
 למה היהודים הדרים במערב נהגו להשמר שלא ישתו מים בשעת התקופה, והשיב
 כי נחוש הוא בעלמא בעבור שהוא תחלת השנה או תחלת רביעיתה ולא ירצו לשתות
 מים שימצאו בחנם על כן יאכלו בה כל מתוק להיות שנתם מתוקה, ואני אומר
 מתוקה שנת העובד הש"י' הבוטח בו. והנה היודעים תקופות האמת לא אמרו שתזיק
 לאוכל ושותה, ודבר הנפוח שיחת זקנים הוא, ודרש שנשחט יצחק ובת יפתח יש לו
 סוד כי לא נשחטו כלל כאשר פירשתי בספרי עכ"ל. ומ"ש דרש שנשחט יצחק ובת יפתח,
 וגם דבר הנפוח, הוא שמצאתי כתוב שיש לזהר בכל תקופה ותקופה מארבעתן שלא
 לשתות מים בשעת התקופה משום סכנה שלא יזוק ויתנפח מפני שתקופת ניסן היא לפי
 שנחפכו מימי מצרים לדם לפי רגע. ותקופת תמוז, לפי שבשעה שאמר הש"י למשה
 ולאחרן ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והם לא עשו כן והכו אותו וזב ממנו דם
 שנאמר הן הכה צור ויוזבו מים ואין זיבה אלא דם שנאמר ואשה כי יזוב זוב דמה, באותה שעה
 לקו כל מימות שבעולם בדם. ותקופת תשרי, לפי שבאותו פרק בא אברהם לשחוט את
 יצחק בנו ומפפפה הסכין דם, ואותה מפה נתפרשה במימות. ותקופת סבת, לפי
 שבאותו פרק נשחטה בת יפתח, ונחפכו כל המימות לדם וא"א לעולם בלא צחצוח דם
 באותן הפרקים, והוא מלקה לכל השותה מים בהם. וי"א שר' מלאכים ממונים על המים
 בארבע תקופות אלו כל אחד ואחד תקופתו ומתחלפין, וכשזה יוצא וזה נכנס עומדין המים
 בלא שמירה. וי"א שהשטן משליך מיפה של מרה במים. וי"א כי עקרב מתגרה עם אורה
 ועקרב משליך מפת דם במים כשנפלה התקופה עכ"ל. דברים כאלו לא מלבם הוציאו,
 ומהבכרת שהיה להם איזה מדרש.

עוד מצאתי בס' המוסר שהיבר ר' יהודאן' בלך אשר נדפס (בקראקא) ש' שנ"ח ומדבריו ניכר
 שהיה בקי בש"ס ובספרא וספרי והלכות ואגדות ומדרשים שונים, והיו לו ג"כ מדרשים
 כ"י אשר אבדו בזמן הזה כמו שהביא מדרש השכם בפרק מ"ו ובפרק כ' מספרו הנ"ל
 (עיי' באות ה'), המחבר הזה הביא ג"כ מאמרים בשם רז"ל והעלים מקומם ומהם בשנויים
 ואעתיק קצתם שלא להלאות. וז"ל בפ"א, וגרסין במדרש, ברוך אתה בעיר יברוך
 אתה בשדה. א"ר יצחק שלא יאמר אדם אילו נתן לי הקב"ה שדה הייתי מוציא מעשרות
 מתוכה, אלא אם אין לו שדה נותן ממה שיש לו בעיר עכ"ל. ורז"ל דרשו על זה הפסוק
 (ב"מ ג"ז ב' ובאלה הדברים רבה) ענינים אחרים ולא נזכר זה המאמר.

עוד שם וז"ל וארו"ל בשעה שהאדם עשיר יעשה צדקה ויחסר ממנו קודם שיחזור עליו
 הגלגל ומתרושש, ומעשה בחסיד אחד כשהיו עניים עומדים על פתחו היה אומר לאשתו
 רחם על העניים האלו כדי שירחמו בני אדם על בניך אם יצטרכו לבריות, אמרה לו אשתו
 למה תפתח פ"ך לשטן אמר לה גלגל כו' עכ"ל (ותמהני שכתב מעשה בחסיד אחד ולא
 הזכיר שמו), ובשבת (קנ"א ב') א"ל ר' חייא לרביתו כי אתה עניא אקדים ליה ריפתא כי
 היכי דליקדמו לבניך, א"ל מילם קא לייסת להו, א"ל קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה

הקדמה

היה עדיין המדרש בכ"י ובדפוס חסרו בעבור המדפיסים שאינם בקיאים, וגם נכרים אשר לא מבני ישראל המה.

עוד ממה שהביאו קדמונינו ז"ל ולא ידעתי מקומם ומהם נמצאו בסגנון אחר מהנמצא בירינו. בספר גדולת מדרכי גיטין וז"ל, ולשון גמ הוא כמו שמצינו במדרש אבן אחת יש בכרכי הים וגם שמה ומגירת לכל חברותיה ממצבותיה, מפי הר"ר אברהם מאיסטריקוויאה עכ"ל. ובשלמי הנבירים שם וז"ל, ולשון גמ הוא כמו שמצינו בירושלמי אבן אחת יש בכרכי הים ומגירת כל חברותיה, מפי הרב ר' אברהם הנ"ל, ולא ידעתי מקומו. בספר ראב"ן סי' רע"א, לא תבשל גדי וכו' בספרי דבי רב אחד לאיסור אכילה כו' ובלישנא אחרינא דאגרתא נאמר ג' פעמים לא תבשל גדי, א' לאיסור בשר בחלב, ואחד לאיסור מניקת של חבירו שאמורה עד כ"ד חדש שהם תשל"ב ימים [פי' ב' פעמים שס"ו ימים כי שנת חמה שס"ה ימים ח' שעות ומקצת היום נחשב ככלו] וזהו לא תבשל"ל, ואחד על בישולי ביכורי פירות שאסור להמתין באילן עד שיתבשלו כל פירות שבאותו אילן אלא כיון שנתבשל אחת מהן עושה לה סימן וכן לשנית וכן לשלישית עד שיתבשל מהן כולא כלי ואינו צריך להמתין עד שיתבשלו כל פירות האילן שנאמר לא תבשל גדי ואין גדי האמור כאן אלא פרי שנאמר וממנו גרש ירחים ע"ב, עכ"ל. בס' דאקנטי בפ' בראשית על פ' ויגרש את הארם וכו' וז"ל, ומצאתי בדברי רז"ל כקים יש ששמו חצמות, ולפני ההצר שדה ולפני השדה נחל, ודומה משמרן, מדברין ואין קולן נשמע אוכלות ושותות ואין קולן נשמע, ובתיב מות ירעם. וראיתי לקצת חכמי קבלה האחרונים שהתכו כי מצאו בספר חנוך בן ירד כשלקח אותו כתוב בו סוד זה עם שאר סודות מופלאות, וכבר הזכירו רז"ל הספר ההוא בס' הזהר, ולפ"ד הספר ההוא, דע כי ג"ע של מטה הוא מוכן מיום שנבראו רוחות הצדיקים לגור שם בצורתם (וכן תרגם המתרגם בפסוק גן נעול כגינתא דערן דלית רשו לגבר למעל לגוה אלהן צדיקא דמשתלחן תמן נפשיהן על יד מלאכיא כו') ומשם פורחות למעלה ומהורין ומשיגין השגה אמיתית כל אחד לפי מעלתו. ובהיותם בג"ע של מטה לובשין סוד המלבוש המחדש להם בהריחם אויר ג"ע ונתון הלבוש ההוא לכל רוח ורוח באותה צורה ודמות שהיה בזה העולם כמש' (סימן לדבר כי שמואל הנביא ע"ה בהראותו לבעלת אוב אמר עומה מעיל) ונמשך להם אור השכינה ממעלה דרך חלונות הרקיע שע"ג גן עדן והצדיקים משתחווים נגד האור ההוא ונוזנין באור ההוא שהוא סוד המן שנוזנין ממנו מלאכי השרת (וכשרז"ל משרתיו אש לזהם, מהיכן הן ניוזנין, ר' יודן בשם ר' יצחק מזוי השכינה דכתיב באור פני מלך חיים. ר' הגי אמר ואתה מחיה את כלם אתה מהיה לכלן וכו'), וזו השכינה על ראשיהן עמרה, וכשפורחין בג"ע של מעלה או פושטין מעליהם המלבוש ההוא והוא העליה והירידה, ואמר חנוך וראיתי שם מלאכים ממונים גדולים ועונין קדוש קדוש קדוש וכו' עכ"ל.

שם עוד מצאתי לרבותינו ז"ל, תנא שבעה פתחים לנפשות הצדיקים להכנס עד מקום מעלתן ועל כל פתח ופתח שומרין. הפתח הראשון נכנסה במערת המכפלה שהיא סמוכה לג"ע, ואדם הראשון שומר עליו, וזתה הוא מכריז ואומר, פנו מקום שלום בואך. יצאה מפתח ראשון אל הפתח השני לשערי גן עדן, ומוצאה את הכרובים ואת להם החרב המתהפכת, וזתה נכנסה לשלום ואם לאו תקבל עונשה ותשפט בלהם הכרובים. וכנגדן היו הכרובים במקדש, ובשעה שהיה נכנס כהן גדול ביום הכפורים, וזה היה נכנס בשלום, לא וזה, מבין שני הכרובים יוצא להם החרב המתהפכת ושורף אותו מבפנים ומת, והיו ככוונים אלו כנגד אלו אשר בשער גן עדן לצרוף הנשמות. וזתה נותנין לה פרדס, סימן ליכנס נכנסת לגן עדן אשר בארץ ועמוד אחד של עץ ונונה מעורב זה בזה ועשן סביביו שנא' וברא ה' על כל מכון הר ציון וגו' והוא נעוץ מלמטה למעלה, וזתה לעלות עולה באותו

לאֱלֹהִים, כִּי אִם יִהְיֶה לִי מִמּוֹן אַעֲשֶׂה לָךְ עֲמֶרֶת זָהָב. הֵם מִסְפָּרִים יָחִדוּ עַד שְׁקוֹל קוֹרָא אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר יֵשׁ לִי אִשָּׁה הָרָה וְרוֹצִיָּה לָלֶדֶת וְאֵין לִי כֶסֶת בְּמָה שְׁחַלָּה אוֹלִי תַעֲשׂוּ עִמִּי חֶסֶד וְתַתְּנוּ לִי שׁוֹם כֶּסֶת. וַיַּעֲנֶה רִ"ע רָאִי שְׁהִיטִיב לָנוּ הַקֶּבֶל"ה. וַיְהִי מִיָּמִים וַתֹּאמֶר לוֹ שִׁמְעִי אֲדוֹנִי וְקַח עֲצָתִי וְלִמַּד תּוֹרָה מִרֹ"א ור' יְהוֹשֻׁעַ י"ב שָׁנָה וְכו' (כֹּל זֶה אֵינוֹ בְּגִמְרָא) וְלֹא הָיָה לָהּ מָה שְׁתִּלְבֹּשׁ וּזְלָת בְּגָדִים קְרוּעִים, וַתֹּאמֶר יוֹדַע צָדִיק דִּין דְּלִים (בְּגִמְרָא נִפְשׁ בַּחֲמָתוֹ) וְכו' וַיִּתֵּן לוֹ חֲצִי מִמּוֹנוֹ וַיְהִי עֹשִׂיר גָּדוֹל וַיַּעַשׂ לָאִשְׁתּוֹ עֲמֶרֶת זָהָב כֹּאשֶׁר אָמַר לָהּ וְכו' עכ"ל. וְלֹא יָדַעְתִּי מֵהֵיכָן הָעֵתִיק וְאֵת וְשִׁמְעָתִי לֵאמֹר שֶׁמִּדְּרַשׁ אֲבִיכִיר הוּא מֵלֵא מַעֲשִׂיּוֹת, וְאַפְשָׁר מִשֶּׁם הוֹצִיאוּ וְהָעֵתִיקוּ כֵּאֵן.

וְכֵן כָּתַב הַגָּאוֹן הַמְּקוֹבֵל הָאֱלֹהִי מו"ה נָתַן נֹטַע שִׁמְצָא בְּשֵׁם מִדְּרַשׁ טַעַם מָה שֶׁנִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ (בֶּן נֹן) * וְהַמְּרַגְלִים קִרְאוּ אוֹתוֹ דִּין רִישׁ קִטְיָעָא *). שֶׁאֲבִיו שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ דָּר בִּירוּשָׁלַיִם וְאִשְׁתּוֹ עִקְרָה וְהָיָה הַצָּדִיק מִתְּפַלֵּל לִנְכַח אִשְׁתּוֹ וַיַּעֲתֵר לוֹ ה'. וַיְהִי כִי הִרְתָּה הָיָה הַצָּדִיק מִתְּעַנֶּה וּבֹכָה יוֹם וָלַיְלָה מֵאֵין הַפּוֹגוֹת, וַיִּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי אִשְׁתּוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ הָיָה לָךְ לִשְׁמוֹחַ כִּי שָׁמַע ה' אֶת תְּפִלָּתְךָ, וְלֹא עָנָה אֲלֵיהָ. וַיְהִי כַּדְּבָרָה אֵלָיו יוֹם יוֹם וְתִלְצָהּ בְּדַבְרָהּ. וַיַּגִּד לָהּ אֶת כֹּל לָבוֹ, כִּי הִגִּידוּ לוֹ מִשְׁמֵי מְרוֹם כִּי הֵבֵן הוּא הַנּוֹלָד לוֹ יִתֵּן אֶת רֹאשׁוֹ וְהִאֲמִינָה לְדַבְרָיו, כִּי יָדְעָה כִּי כָּל דְּבָרָיו בְּאִמּוֹנָה. וַיְהִי כֹאשֶׁר יָלְדָה וְהָנָה הוּא בֶן, וְתִקַּח לוֹ אִמּוֹ הִבָּה וְתַחֲמָרָה בְּחֶמֶד וּבֹזֶפֶת וְתִשֶׁם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד וְתִשְׁלַךְ אוֹתוֹ בְּתוֹךְ הַיָּאֹר, וַיִּמָּן ה' דָּג גָּדוֹל לִבְלוֹעַ אֶת הַתָּבָה, וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתָּה לְכָל שִׂרְיָו וְעַבְדָּיו, וַיִּלְכּוּד אֶת הַדָּג שֶׁבִלְעָ הַתָּבָה וַיִּבְיָאֶהוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, וַיִּשְׁסַעְהוּ וְהָנָה נֶעֶר בֹּכָה וַיִּתְּמָה הַמֶּלֶךְ וְכָל שִׂרְיָו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהַבִּיא אִשָּׁה לְהַנִּיחַ אֶת הַיֶּלֶד. וַיִּגְדַּל הַנֶּעֶר בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וַיִּפְקֵד אוֹתוֹ לְהִיּוֹת סֵנֶרְמוֹר (תִּלְיוֹן, שֶׁר הַמְּבָחִים). וַיְהִי אַחֲרֵי הָרַבִּים הָאֵלֶּה חָטָא אוֹתוֹ הַצָּדִיק אֲבִיו לִמְלַךְ מַצְרַיִם וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ לְהַסְנֶרְמוֹר לְחַתּוֹךְ אֶת רֹאשׁוֹ, וַיִּקַּח אֶת אִשְׁתּוֹ וּבְנָיו וּרְכוּשׁוֹ לַעֲצֻמוֹ כְּמִשְׁפָּטָם בַּעַת הָהִיא. וַיְהִי כֹאשֶׁר קָרַב אֶל אִמּוֹ לִבְוֹא עֲלֶיהָ, אוֹ נִתְמַלֵּא כָּל הַמִּטָּה חֶלֶב מִדְּרִיָּה, וַיַּחֲדָר חֲרָדָה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּטּוֹל אֶת חֲנִיתוֹ לְהִרְגָּהּ בְּאִמְרוֹ כִּי מִכְשָׁפָה הִיא, וְתוֹכוֹר אִמּוֹ אֶת דְּבָרֵי אֲבִיו הַצָּדִיק ז"ל, אֵף הִיא תִּשְׁיֵב אֲמָרֶיהָ לוֹ, אֵין זֶה כְּשׁוֹף כִּי אִם חֶלֶב שְׁהִינִיקוּ אוֹתְךָ טַפְנֵי שְׁאֵנִי אִמֶּךָ, וּסְפָרָה לוֹ כָּל הַמֵּאוּרֵעַ, מִיָּד בְּרַל עֲצֻמוֹ מִמֶּנָּה, כִּי גַם הוּא נֹזֵר שְׁמוּעָתוֹ שֶׁנִּמְצָא בְּדָג אִפְסָ לֹא יָדַע כִּי הָיָה אֲבִיו וַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה, וְלִכֵּן קִרְאוּ אוֹתוֹ בֶּן נֹן טַפְנֵי שֶׁנִּמְצָא בְּדָג, וּבִלְשׁוֹן אֲרָמִי נֹן, וְרִישׁ קִטְיָעָא קִרְאוּ אוֹתוֹ הַמְּרַגְלִים עַל שֵׁם מַעֲשִׂיו הָרָאשׁוֹנִים מִהַ שְׁעָשָׂה לְאֲבִיו עכ"ל. וְכֵן אָמְרוּ (קְדוּשִׁין כ"ה א) א"ל לֹא הִמְנוּנָא אֲלֵא קִרְנוּנָא. וּפִי ר"ת ז"ל אֵתָּה אוֹמֵר חֶסֶם נֹנָא דָּג חֶסֶם וַאֲיִנוֹ כֵּן אֲלֵא קִרְ נֹנָא דָּג שֶׁהוּא קִר עכ"ל. וְכֵן כָּתוּב בְּמִגְלָה עֲמוּקוֹת וו"ל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹן שְׂדוּמָה לְדָג לִשְׁמוֹעַ תַּחֲנוּנִים שְׁלוֹ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ עכ"ל, וְלֹא יָדַעְנוּ מִקִּדְמָה.

עוֹד תִּשׁוּב תִּרְאֶה שֶׁמִּדְּרַשׁ רַבָּה חֶסֶד כַּעֲרוֹךְ עֵרֶךְ סִנְטָמָא וו"ל בּוֹיָקְרָא רַבָּא פ' שְׁמִינִי, ר' עוֹרִיָּה קִבַּע סִנְטָמָא בְּגוֹ צִירָא דְּהִרְעָא וְהוּא מִפְּנֵי מַלְגִּי, וְהוּא שְׁתֵּי מַלְכֵּר. כָּתַב הַמוֹסָף אֲמַר בְּנִימִין בְּנוֹסְחָאוֹת לֹא נֹזֵר ר' עוֹרִיָּה וְהִג' שְׁלָנוּ הָב לִי מִינִי בְּהִדִּי נֹקְבָא אֶת מִפְּנֵי מַלְגִּי וְאֵנָּה שְׁתֵּי מַלְכֵּר עכ"ל. וְכֵן בַּעֲרֵךְ פִּלַּח הַרְבִּיעִי וו"ל בּוֹיָקְרָא רַבָּה פ' וַיְהִי בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי ר' עוֹרִיָּה אִם שְׁתֵּי פִלְחִיָּה חֶמֶד יִתְרַמֵּן פִּלְחִי חֶמֶד עכ"ל, כָּתַב הַמוֹסָף בְּנוֹסְחָאוֹת לֹא נֹזֵר ר' עוֹרִיָּה וְלֹא נִמְצָאוּ כְּתוּבִים דְּבָרֵי כַּעַל הָעֵרֶךְ עכ"ל. כִּי בַּעַת ר' נָתַן כַּעַל הָעֵרֶךְ

(*) הַסְפָּר מִיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹן נִמְצָא גַם בְּס' מַעֲשִׂיּוֹת שְׁחִיבֵר רַבִּינוּ נָסִים גָּאוֹן ז"ל.

(**) רִישׁ קִטְיָעָה מוֹבָא בְּסוּמָה (לֵה') רִישׁ קִטְיָעָה וּמַלְל, מִירַשׁ רִש"י מִי שְׂרָאשׁוֹ קְטוּעַ שְׁאֵין לוֹ בְּנִים לְיִשְׁרָאֵל חֶלֶק בְּאֶרֶץ הוּא יִדְבַר בְּפָנֵינוּ. וְהָעֵרֶךְ (עֵרֶךְ רֶש) פִּי לְהִכִּי קָרוּ לֵיהּ רִישׁ קִטְיָעָה לְפִי שְׁקָרָא מִשְׁתָּ יְהוֹשֻׁעַ כְּלוֹמֵר רֹאשׁ שְׁמוֹ קְטוּעַ, לְפִי שְׁהוּ"ד אוֹת קִטְיָעָה הִיא. הַמּו"ל

הקדמה

ידען להם ויאמר רבותי הנחתם בעלי עושר וכבוד ובאתם אלי והקב"ה יודע כי אין בבית כי אם ב' ככרות לחם ויאמרו לו יספיק לנו הנמצא אצלך ולא נמריחך לדבר אחר. וישם לפניהם ויאכלו לחם וישתו מים ויברכו ברכת המזון ויאמרו לו הנך רואה שבאנו אליך ולא רצינו ללכת לאנשי עירך לכן הגד לנו מה מעשיך. ויאמר להם רבותי אתם רואים עניי ואין לי מלאכה אחרת וזולת עבודת הגן שראיתם, ויאמרו אעפ"כ הודיע אם בעבודה הזאת היית עוסק מנעורך ועד עתה, ויאמר להם אם יש את נפשכם שאודיעכם אודותי ועניני אנלה לכם הכל. דעו באמת כי היה אבי ז"ל מגדולי העיר הזאת ומעשיריה וצ' שנפטר לבית עולמו אבדתי העושר ההוא ויראוני אנשי העיר ויגרשוני וישנאו אותי ואצא ואבכה ואבנה בכאן בית ואטע הגן הזה וזרעתי בו ירקות ומטה שאני מוציא מן הגן אני מוכר אותו ונותן החצי לצדקה לעניים והחצי מתפרנס אני ואנשי ביתי. ואמרו לו דע שירבה לך הקב"ה שכרך מאד מאד כי ראינו ביד המלאך חלוק לכן ומנוהץ, ויאמר לנו המלאך כי שלך הוא, אבל היתה חסרה שפה לפיו, ע"כ באנו להודיעך ולבשרך שייטיב לך הקב"ה הרבה ואולי תוסיף בזכותך. ויברכם האיש וישבכם וילכו לדרךם, ותאמר לו אשתו שמעתי מה שאמרו לך חכמי ישראל מחסרון שפת חלוקך, ועתה שמעני וקח עצתי ועשה והשתדל להשלים החלוק. ויאמר לה בעלה כדבר אחת הנדיבות תדברי אכן את יודעת עניי ודלדולי ואין לי ממה שאעשה שום דבר ושום זכות. ותאמר לו שמעני אדוני וקח עצתי למען ייטב לך, ועתה הוציאני ומכרני בשוק ותן מחירי בצדקה לעניים אולי תהיה שלמה חלוקך. ויאמר לה אני מפחד שמא יפתה אותך הקונה ויאנוס אותך ואפסיד החלוק כלי. ותאמר לו אשתו אני אשבע לך באמונת שמים שלא תבא תקלה זו על ידי לעולם. וישמע בקולה וילך וימכרה ויתן דמיה בצדקה לעניים. וירא אותה אדוניה שהיתה יפה ורצה לכבשה ולא יכול עמה, ושם אותה על בית נכאתו ויתן לה מפתחותיו, ותאמר לו אדוני אני ראויה להיות סוכנת לך, ויקצוף עליה מאד ויתן אותה לרועה צאנו ויצוהו לכבשה ולא יכול לפתותה ויקחה הרועה ויך אותה הכה ופצוע ולא יכול עמה וימרר חייה בעבודה קשה ובכל צרה והיא מתאפקת ומיחלת רחמי שמים, ויעברו ימים רבים עליה, ויתחפש וירא אותה בעלה ויבא אליה ויתנכר אליה וימצאה והיא מרת נפש ורוח, תחת פארה רוב שברה, ותחת פתיגיל מחגורת שק כי תחת יופי. ויאמר לה היש רצונך שאקנה אותך ואשאך לאשה ואצילך מצרתך. ותאמר לו אדוני לא יתכן הדבר הזה, כי אנכי בעלת בעל, ויוסף לפתותה בדברים רבים ולא שמעה לקולו. וכשראה בעלה כך נתברר לו שלא עברה על שבועתה ולא הפרה בריתה. ויסר המסוה מעל פניו ותכירהו וישקו איש את רעהו ויתחבקו ויבכו בכי גדול ותעל שועתם אל האלהים וישמעו קול קורא התבשר כי נשלם החלוק שלך וחלוק של אשתך טוב הוא מחלוקך לך למקום פלוני ותמצא בו ממון גדול שטמן אחיך. וילך ויעש כן וימצא כסף וזהב ואבנים יקרות ויקח אותו ויפדה את אשתו ויוסף לעשות צדקה וחסד כל ימיו עכ"ל. ולא מצאנו ממנו לא כלו ולא מקצתו במדרשות שלנו ולא בילקוט.

ואל תתמה על החפץ עיין בספר מקרא קדש שחבר החכם החסיד ר"ע מברסלוב ז"ל ותמצא בו דברים יקרים בענין החלוקים ולבושים של הנשמות. וכן מעשה דר"ע עם בת כלבא שבוע שהביאו חז"ל (כתובות פ' אעפ"י) הביאו הרב ר' נסים הג"ל יותר באריכות. וז"ל אמרו חז"ל שהיה איש בארץ ישראל ושמו כלבא שבוע וכו' והיה ר"ע רועה צאנו והיה לכלבא שבוע בת אחת יפה וגאה ותאהב את ר"ע, ותאמר קח אותי לאשה ויאמר אעשה כדברך ויגד לכלבא שבוע ויחר לו עד מות וידר גדר לה' שלא יתן לה מממונו כלום לפי שרצהה בעם הארץ, ולא חששה בתו לכל זאת ונשא אותה ר' עקיבא וידבר על לבה ויאמר לה ראה ענינו ודלדולנו והתאפקן והוחילי

ור"ש במקלל בחבורה ומקלל כהבערה לא מצינו בפירוש לא כמשנה ולא בברייתא גבו' ופולגתא דר"י ור"ש במקלל בחבורה קים ליה להש"ס או בקבלה או שמא ברייתא שנויה בשום מקום עכ"ל.

ודע הקורא המשכיל והאהוב, כי מהמעט מדרשים הנשאר לנו הם עוד חסרים כמה שתשוב תראה בדברי הרב ר"י ב"ר שלמה יעבץ בספרו תורת חסד בחלק תהלות ה' על פסוק כרחם אב על בנים וגו' (תהלים כג) וז"ל ובמדרש רבה פ' וישלח והוא עבר לפניו הם ה"ה. כרחם אב על בנים. אמרו רבותינו כד שמע יואב לדור אמר כן תמה ואמר כלום אבא מרחם על בנוי מפי מאמהון והלא אמהן רחמימן עליהון סניא דהיא מצטערא עליהון בעבורא והיא מרביא להון והוא אמר כן לא אמר יאות. איול ואיחמי מה דברייתי דברין. וארץ אי אמר קושטא. עמר בכל תחום ישראל ואשכח חד סב ומסכן דהוו ליה י"ב בנים דהוא זון יתהון בדוחקא באגר מירחא דטרח בכל יומא. נם ליה דליובין חד מכווהי ואפרנס ב' לך ולאנתתך ולשאר בנין דילך. כד שמע ההוא סבא כרין נוף ביה ואייל ליה. אול לאנתתיה ונם לה עד די בסוף ובין יתיה במאה דינרין דרהב. ובליילא כד אתא סבא למיכל כד שמע כן שרא מעציב סניא ולא אכל אשת בההוא ליליא. כצפרא קם ונסב הנהו דינרין בידיה דאי אשכח לנברא דזבן בריה דלא יבעי למהדר ולמשקל ממונא דהוה קטיל ליה. עד דאשכח ליואב ואמר ליה לא תוסיף למללא דאי לא מהדרת לי ברי או אקפלינך או תקפלינני. כד שמע יואב נסיב ממונא ואהדר ליה בריה ואמר יאות אמר דוד כרחם אב על בנים ולא כרחם אם על בנים דאלו דין מליא אמיה זכינתה דלא טרחא במוזניה ואבזה דטרח במוזניה מסר נפשיה עלוהי לקטלא הוי כרחם אב על בנים עכ"ל, ע"ש שנתן טעם למה שינה יואב הדברים להזקין אמר באופן אחר ולאשתו אמר באופן אחר, ולא מצינו המאמר הזה לא במדרש רבה פ' וישלח ולא בילקוט פ' וישלח ולא בילקוט תהלים. וכן תראה בפ' שמיני ראה ויתר גוים רב אמר דמן התיר לא תחיה כל נשמה ואכלת את שלל אויבך. ר' הונא אמר התיר דמס כדכתיב מוסר מלכים פתח. עולא ביראה בשם רשב"י אמר משל לאחד שיוצא לגורן וכלבו מחמר כו'. ובבבאי פ' זו תמצא זה המאמר באריכות וז"ל דמס התיר להם שנאמר והגוים חרוב יחרבו (ישעיה ט) נפשם התיר שנאמר לא תחיה כל נשמה. ממנום התיר שנאמר ואכלת את כל העמים. רשב"י אומר אללן שנאמר לתור את הארץ (פי' שתרגום של ויתורו ויאללו). ר' אחא אומר הקפיצן לגיהנם שנאמר לנתר בהן על הארץ. רב הונא דצפורין אמר התירן כענין שכתוב מוסר מלכים פתח. ר' תנחום בר חנילאי אומר התיר להם את האיסורין שקצים ורמשים למהד"ד לבעל הבית שהיה לו גורן והיה עמו חמור וכלב כו' ע"ש עכ"ל. וכן הביא הערוך פעמים שונות בשם מדרש רבה ולא נמצא אתנו כמו בערך שרץ ג' וז"ל בויקרא רבה פ' זאת תהיה תורת. והסיר ה' ממך כל חולי זו שירפה עכ"ל ואינו בנוסחאות שלנו.

וכן מ"ש החכם רבינו נסים בר יעקב לדונש חתנו בהנחמו. וז"ל אמרו חז"ל שר"א ור' יהושע עלו להגל לבהמ"ק ויהי ערב צום כפור המה בהר הבית והנה מלאך בא לקראתם וכידו חלוק לבן ומזויה כשמש ולא היה שפה לפיו סביב ויאמרו איש אל רעהו החלוק הזה לאחר ממנו הוא. ויקרבו עד המלאך וישאלהו לאמר לאיזה מהן הוא החלוק. ויאמר [יש] חלוקות רבים ונכבדים מזה. אבל החלוק הזה לאיש א' מאשקלון ושמו יוסף הגנן וילכו לדרכם וכששלמו ימי הרגל יצאו יחדו אל האיש האשקלוני וישמחו אנשי אשקלון עליהם ויצאו לקראתם ויבקשו מהם להתארח אצלם ולא רצו. ויאמרו לא נתארח אלא בבית יוסף הגנן וישלחו עמם אנשים לבית יוסף עד שהגיעו לפתח גנו ויראו אותו מרחוק מלקט אורות והקדימוהו בשלום והשיבו להם שלום ויאמרו לו רצוננו להתארח אצלך.

הקדמה

אשר סידר. והברייתא כל חלבה הורם ע"י זקני ב"ש וזקני ב"ה לכן רב נתן דעתו לחדש דבר מעתה חידוש ממש אשר חלו בו ידים. ורבי חייה העדיף מטובו לחבר מהתוספתא אשר מתוכה הורמה משנת רבינו הקדוש אשר הרים, והיה הנשאר משיטא סדרי של זקני ב"ש וזקני ב"ה חוברה לה התוספתא. ור' הושעיא ובר קפרא חברו הברייתות מהנשאר מת"ר סדרים שמהם הרימו ב"ש וב"ה לסדר השיטא סדרי משנה ומתוכם יתבארו דברי המשנה שסידר רבינו הקדוש.

והרב המובהק אבי עד שר שלום כתב בספרו א"ח (דף מ"ז ב') וז"ל דע כי קודם רבינו הקדוש היו שונים המשניות והמסכתות בעל פה. והראיה ממ"ש בברכות פרק ד' עדיית בו ביום נשנית. ובהוריות פרק ג' מוכח שבמי ר"ג היו שונים עוקצין, וכן ממה ששנינו סוף כלים א"ר יוסי אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת במהרה. אמנם כל תנא ותנא היה מוסיף מה שהיה מחדש, ולא היו הדברים מסודרים כל הצורך עד שבא רבי וסדר הכל, ואחר מותו לא הוסיפו במשנה כי אם מעט מועד כמו משמת רבי במלה ענוה ויראת חטא, ובסוף עוקצין אריב"ל עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל וכו'. עוד דע כי גם בימי רבי היו שונים הגמרא, ובהדיא אמרין במסכת ב"מ פרק ב' [ל"ג] דבימי רבי שבקי כ"ע מתניתין ואולי בתר גמרא הדר דרש להו ולעולם היו רץ למשנה יותר מן הגמרא. אבל עד רב אשי כל אמורא היה מוסיף מה שהיה מחדש, עד שבא רב אשי וסידר כל ההלכות, ולא יכול לסיימו בחייו והוסיפו בו הרבה דברים מר בר רב אשי ואחרים, ונחתם התלמוד בימיהם, ועכ"ז רבנן סבוראי הוסיפו בו איזה דברים. עוד דע שכל המשניות היו לומדים אותו בע"פ עד שרבינו הקדוש כתבם זהו לפי דעת הרמב"ם אבל לפי דעת הרב חאגיז בעל עץ החיים לא נכתבו המשניות עד אחר מות רב אשי, וכמ"ש בהקדמתו, ועד רב אשי היו לומדים כל הגמרא בע"פ עד שנסדרו בספר כמו שסדרו המשניות, וגם בס' הזהר כך היה, שכל האדרא רבא וזמא נכתבה תיכף ומיד שנאמרה שכן כתוב שם, ר' אבא יכתוב וכו'. אמנם שאר הדרשות של רשב"י ושל שאר כל החכמים היו לומדים בע"פ עד שנסדרו בספר. ודומה לזה ממש הוא מדרש רבה. לפי שכתב בעל ס' יוחסין שרבי הושעיא חיבר מדרש רבה, ושר' יוחנן תלמיד ר' הושעיא היה. והרי מצינו שם כמה דרשות שנאמרו מן החכמים שקדמו הרבה לר' חייה ור' הושעיא אלא שהיו לומדין אותם בע"פ עד שבא ר' הושעיא וסדרם, ואחר ר' הושעיא החכמים שבאו אחריו הוסיפו בו דרשות הרבה. ולכן תמצא בו כמה דברים שאמרו החכמים שהיו אחר ר' יוחנן ור"ל ובפ' שמיני בשם רב נחמן. והמאסף האחרון למדרש רבה לא נודע אצלי מי הוא נועיין באות רי"ש דעתי בזה, ואל תתמה איך בימי רשב"י כתבו האידרא אם אפילו בימי רבינו הקדוש לא נכתב שום דבר מתורה שבע"פ לפי שבהגדה הקילו וכך העלה הרב בעל עץ החיים בהקדמתו ממאי דאמרי בתמורה (פרק ב') אמר רב דימי אי אשכחיה דכתיב אגרתא שלחי ליה לרב יוסף לא תסמי מנחת נסכים ממתינתא וכו'. ופריך בגמרא, ואי הוה ליה אגרתא מי אפשר למשלחא והא אמר ר' אבא בריה דר"ח בר אבא א"ר יוחנן כותבי הלכות כשורפ' תורה והלמד בהם אינו נוטל שכר דרש ר' יהודא בר נחמני וכו' דברים שע"פ אי אתה רשאי לכותבם וכו' דלמא מלתא חדתא שאני דהא ר' יוחנן ור"ל מעייני בספרא דאגרתא בשבתא והקלו בדברי אגדה שיכתבו מבשאר הלכות. אפשר משום דבהלכות הכל היו משתדלים בהם ולא יבאו לירי שכתה אבל הגדות מצינו הרבה שלא היו בקיאים בהם כמו רב ספרא בפ"ק דע"ז וכו' ואפשר שישתכחו ח"ו ור' יוחנן אמר בירושלמי (פרק ה' דברכות) ברית כרותה הלומד תורה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח עכ"ל. ותוס' כתבו ג"כ שיש ברייתות שלא ידעו אותן (סנהדרין פ"ד ע"ב תוס' ד"ה מאן) פלוגתא דר"י

ליהנות ממעשה ידיה עכ"ל, ואינו נזכר מזה בתוספתא על מס' נדה כלל. וברייתא דעל הסדר שהזכיר התניא הוא ברייתא דמס' מגלה. וברייתא ממעשה דריב"ל הנדפס במ' כל בו פוסק ובס' שבלי לקט הוא ברייתא דמסכת כתובות. וברייתא דמלאכת המשכן הוא שייך למסכת מדות, וכן היו לכל הש"ס כסדר המסכתות ונאבדו ממנו מכל וכל, אנה פנה ונבקשנו עמך, הן על זאת דוה לב כל נבון. וכן תשוב תראה מה שנוזכר בספרים בשם דברי רז"ל. בכלי יקר (שמואל א יו) וישלפה מתערה מה שחז"ל שהיתה מסוגרת באין פותח אותה לשלפה כתערה ונערו של פלשתי היה יודע לפתחה ונדר לו דוד לתת לו בת ישראל לאשה שיפתח החרב וישלוף מתערה, ואז ענש הש"י לדוד שיקח הנער אשתו של דוד היא בת שבע כי נער נושא הצנה אוריה הוה עכ"ל. ובשמואל ב' י"א כתב וז"ל כמ"ש חז"ל כשבא גלית והיה הכובע סגור ואין פותח כדי לכרות ראשו אז אמר לו אוריה אם אפתח לך תתן לי אשה א"ל אתן אמר הקב"ה בנות ישראל אתה מחלק חייך אשתך נתונה לו היא בת שבע הראויה לדוד וז"ש הלא זאת בת שבע בת אליעם שאתה נתת לאוריה החתי עכ"ל. וכן תמצא בס' בחיי וצירוד המור ודרשות ו' שוועיב. וכן היו ברייתות על דברי הימים כמ"ש בפסחים (ס"ב ב) ר' שמלאי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל נתני לי מר ספר יוחסין פירש"י ברייתא דדברי הימים עכ"ל. ואמרו שם בין אצל לאצל ארבע מאה גמלי. וכן נראה מהירושלמי דהוריות ומדרש רבה קהלת שהתוספתא והברייתא הם ב' חבורים שונים. לכתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו להיבדורו רב חבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי דמשנה, ור' חייא חיבר התוספתא לבאר עניני המשנה, וכן ר' הושעיא ובר קפרא חיברו ברייתות לבאר המשנה עכ"ל. ור"י בן מיגש רבו של הרמב"ם ז"ל כתב בתשובה והביאה בשיטה מקובצת ב"מ על דף י"ט א' וז"ל ברייתא היא הלכה בפני עצמה ואין כוונתה לפרש המשנה. ואין מנהגו כלל שתהא הולכת הברייתא על מלות המשנה לפרשה ואין הברייתא באה לפרש אותם ולא זו הדרך עכ"ל בקיצור וע"ש באורך. ורבינו בצלאל בכלליו כ"י הביא בקיצור דברי ר"י בן מיגש הנו' והוסיף עליהם וז"ל ובפ' ד' מיתות (סו"ט) שנינו הבא על נערה המאורסה אינו חייב עד שתהא נערה בתולה מאורסה והיא בבית אביה כו' ובגמרא ת"ר נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה בבית אביה פרט וכו' ופרש"י ז"ל ת"ר נערה ולא בוגרת אקרא קאי כי יהיה נערה בתולה וגו'. פי' אע"ג דנקט לפרושי פרטיה דקרא דכי ימצא איש מקמי דפרט' דבית אביה דכתיב בפרשת מוציא שם רע כתיבא ברישא מפי ניהא בהכי ולא לומר דאמתניתין קאי, דאין דרך התלמוד שתהא הברייתא הולכת על מלות המשנה עיין בפ' הרמ"ה ז"ל שם עכ"ל והגם שתמצא ברייתא שנראית מפרשת על כל תיבה ותיבה דע שקדמה לה ברייתא אחרת, שהיא אומרת כלשון המשנה, וזו ברייתא שניה לה, קיימא על הברייתא קודמת כמ"ש הר"י בן מיגש בתשובה הנו' שם. התוספתא היא מה ששייר רבינו הקדוש ז"ל משתא סדרי שנסדרו מב"ש וב"ה והברייתא היא מה ששייר וקני ב"ש וב"ה מהת"ר סדרים שקדמו להם כמ"ש בס' הקנה וכן במחזור ויטרי על קלף וז"ל מימות משה ועד הלל שעלה מבבל היו שש מאות סדרי משנה כמו שנתן הקב"ה למשה בסיני ומהלל ואילך נתמעט העולם, וחלשה כבודה של תורה, ולא תקנו הלל ושמואי כ"א ששה סדרים והם אנשי משנה מהלל ועד ר' נתן והם היו סוף המשנה עכ"ל וכן בס' הקנה (דף פ"א א') וז"ל מימות משה רבינו עד הלל הזקן היו ת"ר סדרי משנה וזקני ב"ש וזקני ב"ה סדרו ששה סדרים והניחו השאר עכ"ל, וא"כ אין הברייתא והתוספתא באות לפרש תיבות המשנה. ועפ"ז ניהא לשון הרמב"ם ז"ל דנקט דרב יהוב דעתיה לחבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה כי הני דרשות לחיד והמשנה לא נבררה מהם משא"כ התוספתות כי רבינו הקדוש תרם ממנה שתא סדרי

הקדמה

שישבו ישראל לקדמותן ויקחו כבוד ויקרת עולם כשימצא להם איש דוד בן דוד שמו ויתגלה לו הכסף והזהב כשיתקבצו ישראל כלם ויעלו עליה שלמה לירושלים. אמן.
משנה י ואלו הן משקלי כסף הגנוזים בעין כחל ע"י ברוך וצדקיה ככרי כסף ק"ב רבוא. של כסף טוב ק"ס רבוא. כלים של נחשת סירים של נחשת טוב מאתים רבוא ושל ברזל ק"י רבוא ושפתים שאין להם מצוקים ומצוקים של נחשת סביבות שער הנחשת. כרובים שאין להם משקל. כיורים של נחשת שאין להם משקל. מתבת של זהב טוב ג' אלפים. ושלחנות של זהב טוב מתחת עץ החיים העומד בגן הקדש שבעים שהיה עליהם לחם הפנים אין ערך לדמיהם. שקמים של זהב שכל מיני מעדנים תלוים בהם. והם של זהב מווקק שזקק דוד המלך ע"ה כל אלו גנום צדקיה.

משנה יא ואוצרות של זהב וכסף מימי דוד ועד צדקיה ועד שגלו ישראל לבבל מגנים של זהב רבי רבבות ושל כסף שאין להם מדה. מרגליות ואבנים טובות אלף אלפים וש' אלפים ונ"ג אלף. כל אלה צפונים וגנוזים בחומת בבל ובהל ברוך לתחת ערבה גדולה שבבבל שהיו תולים עליהם כנורותיהם. ומבית יער הלבנון לקחו זהב מדת כורין אלף אלפים ותשע אלפים. וכל הנביאים וכל החכמים והסופרים לא יוכלו לחשב העושר והכבוד שהיה בירושלים.

משנה יב ועוד י"ב אבנים טובות ביד חילוק בן שימור הלוי נמסרו בידו להצניעם ולהחזירם להשכמים. שהיו שמות השכמים חקוקים עליהם. שהיו מאירות על ראשי השכמים. מעולות ויקרות בדמיהן זו למעלה מזו. ואלו מלך ונביא ואיש לא ידעו באיזה מקום גנוז. אלא חילוק בן שימור הלוי. ושאר עושר וכבוד שהיו בירושלים לקח אותם שמשאל המלאך וחזרו והביאו אותו שימור וחילוק וחבריהם הלויים למינאל ונבריא. וכל ישראל החביאו כליהם עד שיקום מלך צדק לישראל ולא עוד אלא שנשבעו שבועה גדולה אלו ואלו. שלא יגלו הכלים עד שיקום דוד בן דוד וימסרו בידו כלי כסף וכלי זהב שהטמינו בשעה שיתקבצו גליותיהם של ישראל מר' רוחות העולם. ויעלו בגדולה ומעלה גדולה על א"י. ובעת ההיא יצא נהר גדול מבית קדש הקדשים ששמו ניהון וישמוף עד מדבר הגדול והנורא ויתערב בנהר פרת ומיד יעלו ויתגלו כל הכלים (פליק המשניות):

[באן חסר בכת"י]

וכתב רבינו שרירא הגאון מסרו החכמים אחד לחבירו הכרת פנים וסדרי שרמוטין מקצתן אמורים בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק שלאחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרין סתרי תורה ודיון אלא למי שרואין בו סימנים שראוי לכך אלו דברי הגאון ומסיים הרמב"ן ז"ל ולא זכינו בהם עכ"ל מפני שבימיו לא נגלה עדיין ס' הזהר להרשב"י ז"ל וכן היה להם בקבלה בענין שמושי השדים כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שם פסוק ואחות תובל קין נעמה וז"ל ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה עכ"ל.

ונראה כמו שיש תוספתא על כל הש"ס כן היה ברייתא על כל הש"ס בסדר התוספתא ואפס קצתו תראה ברמב"ן פ' ויצא פסוק אל יחר בעיני אדוני כי לא אוכל לקום וז"ל, והנכון כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד וכו' וכמו שהוכיחו רבותינו בברייתא של מסכת נדה, ר' נחמיה אומר אפילו הדבור שיוצא מפיה הוא טמא, אמר ר' יוחנן אסור לאדם להלך אחר הגדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כו' ואסור

רבוא . ושל זהב טוב ששים רבוא . ושל כסף ק"כ רבוא . וחמשה אלו כתבו אלו המשניות בבבל ושאר נביאים שהיו עמדם . ועזרא הכהן הסופר .

משנה ד מאה ושלשים מהלויים נהרנו . ומאה נמלמו עם שימור הלוי וחבריו והם גנוזו קערות של זהב טוב חמשים רבוא . ושל כסף ק"כ רבוא . קשוות של זהב טוב חמשים רבוא ושל כסף מאה ועשרים רבוא ועל כל קשוה וקשוה מרגליות חמשה ואבנים טובות שנים ודמי כל אחד ואחד של אבן טובה מאה כבר זהב . כל דמי המרגליות מאתים אלפים ככרי זהב . חצוצרות זהב ל"ו . כל אלו החביאו וגנוזו במגדל בארץ בבל בכרך ושמה בגדת (רב חנא בגדתאה) . מנורה של זהב טוב עשרה רבוא . ו' נרות על כל א' וא' . כ"ו אבנים טובות על כל מנורה ומנורה שמרגלית כל א' מהם לא נודע דמיה . ובין כל אבן ואבן מאתים אבנים ג"כ לא נודע דמיה .

משנה ה שלחנות של זהב שבעים ושבעה וזהבם מקירות של גן עדן שנתגלה לשלמה ומוהירין כוהר חמה ולבנה שמוהירין ברום עולם . וכל כסף וזהב שהיו בעולם מששת ימי בראשית עד יום שמלך צדקיה לא היו שוים ערך הזהב שהיה מצופה על היכל הבית מבית ומחוץ . אין חקר ואין שיעור ואין קצבה ואין משקל לאותו הזהב שהיה מצופה על ההיכל ועל פני ההיכל ועוד שבעה אלפים ככרי זהב . כל אלו החביאום וגנוזם בסגל הבר . אבנים טובות שהיה ההיכל בנוי בהם ונדרבין ג' של אבני יקר ונדרבך אחד של עצי אלמוגים והשלשה נדרבכים הן מאבנים טובות . וארך אבן טובה אחת של שבע באמה ורחבו חמש באמה שתיקן דוד . וארך מרגלית אחת עשר באמה . כל אלה הכין דוד לבית הגדול לשלמה בנו .

משנה ו מנין של אבנים ל"ו אלף ומנין המרגליות כך . כל אלו היה ההיכל בנוי בהם . ג' נדרבין ונדרבך אחד של עצי אלמוגים והיו מחופים זהב טוב ונתונים כבנין . כל אלו החביאום הכשרים שבישראל מפני נבוכדנצר והאלמוגים מזהירים כוהר הרקיע . **משנה ז** אבנים טובות ומרגליות וכסף וזהב שהקדיש דוד המלך לבית הגדול אלף אלפים ככרי זהב ומאת אלפים כבר זהב אילנות של זהב פרוים שהיו עושים פירות . שש מאות וששים ושש רבוא ככרי זהב טוב שהיה מתחת עץ החיים בגן הקדש . כל אלו נגלו לחקיקה הסופר ומסרם לשמשואל המלאך שישמרהו עד שיקום המלך דוד וימסור בידו הכסף והזהב עם הזהב שהתנרב שלמה ועמדם ככרי זהב ואבנים טובות שאין להם דמים . כל אלו גנוזים ונסתרים ושמורים מפני חיל כשרים במקום הנקרא בורסיף .

משנה ח פרכת של זהב שבעה שנכנס בהן י"ב אלפים ככרי זהב . מלבושי הלויים ואבנמים שלהם י"ב אלף מלבושים ואפוד של כה"ג שהיה משרת בהן ומעילו חץ ממלבושי הכהנים ע' אלף ואבנמיהם ומצנפותיהם ומכנסיהם . כל אלו שעשה דוד להם לרצון על ישראל . ולקחום הכשרים בסוד שנתגלה להם כל התשמיש הזה להיותם לעתיד לרצון על ישראל .

משנה ט כנורות שעשה דוד אלף ונבלים ו' אלפים לרצון על ישראל . צלצלים לשיר ולתשבחות להודות ולהלל לאלהי ישראל שנתנו לו למשה מסיני וכתוב עליהן מתחת רגלי כסא הכבוד אבן ספיר דמות כסא . והכנורות מעצי אלמוגים היו מצופים זהב טוב ואבנים חמשה על כל כנור וכנור שהיו מביאין אותן עננים ושעירים והרוחות שהיו משועבדים לשלמה ועל כל כנור וכנור היה פעמון של נחשת קלל מלפני כסא הכבוד ואבן אחת טובה ויקרה ומעולה שחצב משה בהר סיני מתחת כסא הכבוד של אבן ספיר . הכל צפונים וגנוזים (בעין צדקיהו) (בפני הצדיקים) שהיו יודעים הכשרים בסוד שיפלו ח"ו ביד צר שהיה שונא לישראל . שכלים הללו אין משתמשים בהם אלא לרצון על ישראל . והיו גנוזים אותם ברוך וצדקיה שהכשרים לא ישתמשו בהם ח"ו והממינם עד יום

יהודה מעשה תמר ואמר הוציאוה ותשרף ושלחה לו ואמרה הכר נא מיד הודה ואמר צדקה ממני וגסלה לו על אותו עון מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י ה' המרבה לכלוח. כשמררו המצרים חיי אבותינו אמר הקב"ה לישראל וגאלתי אתכם מיד פתחו מלה"ש ואמרו בא"י גואל ישראל. כשנצטער א"א על המילה בא רפאל ורפאו מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י רופא חולים. כשורע יצחק אבינו ומצא מאה שערים מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י מברך השנים. כשבא יעקב אבינו במצרים וראה יוסף ושמעון ונתקבצו הוא ובניו כולם כאחד מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל. כשנתנה תורה לישראל א"ל הקב"ה למשה ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. כשטבעו המצרים בים מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים. כשאמר הקב"ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך שמה ובטח על דברו של מקום ובשעה שנפטר יעקב מן העולם ונתן ב' ידיו על עיניו ונשקו ובכה עליו מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י משען ומכסת לצדיקים. כשבנה שלמה בהמ"ק מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י בונה ירושלים. כשנושעו ישראל ועברו בים סוף ואמרו שירת ויושע מיד פתחו מה"ש ואמרו מצמיח קרן ישועה. כשנאנחו ישראל וצעקו לאל ושמע ועתם כמ"ש ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויועקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י שומע תפלה. כשעשו ישראל את המשכן וירדה שכינה לבין הכרובים מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י המחזיר ברחמי שכינתו לציון. כשהכניס שלמה את הארון לפניו ואמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך וגו' ונתן הודאה ושבח לפני המקום ואמר ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל וגו' מיד פתחו מה"ש ואמרו ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות. כשנכנסו ישראל לארץ ונתקיים עליהם המקרא ונתתי שלום בארץ מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י עושה השלום. לפיכך כשבאו אנשי כנע"ג ותקנום כסדר הזה בחכמתם מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו ברוך חכם הרוים שנתן מחכמתו ליראיו שהם בני נוי גדול, כמו שאמר להם משה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו, באגדה, עכ"ל ספר תניא הישן (מובא בב"י), והברייתא הזאת הובאה ג"כ בס' שבלי הלקט, וכן הביא הגאון המקובל מ"ו נפתלי בס' עה"מ וז"ל (* אלו המשניות כתבו חמשה צדיקים גדולים והם: שימור הלוי, וחזקיה, וצדקיה, וחגי הנביא, וחזקיה בן עדי הנביא והם נגזו כלי בהמ"ק ועושר האוצרות שהיו בירושלים ולא יתגלו עד יום בא משיח בן דוד במהרה בימינו אמן וכי"ר.

משנה א אלו הם כלים המקודשים והגנוזים כשחרב בהמ"ק. המשכן ופרכת מגורת הקדש וארון העדות, ציץ הזהב נזר הקדש לאהרן הכהן חשן המשפט וחצוצרות כסף. הכרובים ומזבח העולה והפרכת לאהל מועד המזולגות והקשוות. השלחן ומסך השער. מזבח הנחשת. והבגדים לאהרן הקדושים שהיה מלובש הכהן הגדול ביום הכפורים. פעמונים ורמונים שהיו על שולי המעיל וכלי הקדש שעשה משה בהר סיני במצות (הקדש) [הקב"ה] המטה וצנצנת המן.

משנה ב אלו כלי הקדש וכלי בהמ"ק שהיו בירושלים ובכל מקום וקדש כתבום שימור הלוי וחבריו יזל לוח נחשת וכל כלי בית קדש הקדשים שעשה שלמה בן דוד ובמקום שימור היו עמו חזקיהו צדקיהו חגי הנביא וחזקיה בן ברכיה בן עדי הנביא. **משנה ג** אלו הכלים לקחה הארץ. הבריחים והיתדות. הקרשים והמבעות ועמודי החצר. אלו הכלים מורקי כסף מאה ועשרים רבוא. מורקי זהב חמשת

(*) גם בספר שערי ירושלים הביא כל הנוסחא מאלו המשניות בשם עה"מ הנ"ל.

והוא דחוק אבל במס"ג (פ"א הל' ב') אם אמר איני כדאי פוטרין אותו והולך לו. הלכה ג' קיבל עליו הורידוהו לבית המבילה וכו' עכ"ל ועיין בתוספות שם, וכן אמרין שם מי שמל ולא טבל ר"א אומר וכו' ר' יהושע אומר וכו' שכן מצאנו באמהות כו' א"ל ר"ע וכו' דנין אפשר כו', כתב רש"י ז"ל ומאן דגריס ר' יהושע קשיא האמר ר' יהושע דנין מאמהות עכ"ל, אבל במס' גרים (פ"א הלכה ו') מל ולא טבל טבל ולא מל הכל הולך אחר המילה דר"א רע"א אין טבילה מעכבת, צ"ל אין מילה מעכבת, אבל הוכחת רש"י אינה לפי זה כי הוא דבריו ר"ע במקום אחר. ב) מסכת כותים הזכירה הרמב"ן בחידושי ב"מ ז"ל ועוד מצאתי בחיצונה במס' כותים משבע מסכתות קמנות דתני אבל מלוין אותן ולוין מהם ברבית ושם נראה שאותה ברייתא בגרי אמת קתני ואפ"ה לענין רבית מותר ומ"מ לסדרו שהמדובקים בעבודת כוכבים ומזלות היה מותר [בזמן הבית] להלותם ברבית וכן כופר להכעים דק"ל מין הוא (בפ' אין מעמידין) עכ"ל (מובא בש"מ ב"מ ד' ברלין דף קכ"ח ב') וכן כתב בעל התרומות בשער מ"ו הלך ד' ממש זה הלשון רק שכתב מצאתי במסכת כותים מו' מסכתות קמנות ותמיהני שהיה תלמידו ולא ראה דבריו. ומ"ש באותה ברייתא בגרי אמת תנן נראה שהוא מס' גרים ששם ראיתי (פרק ג' הלכה ג) אין משיאין לו ולא נושאים מהם נשים ולא מלוין אותם ולא לוין ממנו ברבית עכ"ל, וצ"ע. ג) מס' ציצית שהזכירה הרמב"ן. ד) מסכת א"י שהבטיחו המדפיסים בהקדמת ש"ס דפוס פד"מ להדפיסו אבל לא נרפסה. ומס' גיהנם שהזכירה להעתקה (בעל ראשית חכמה ובחסד לאברהם וכאר אותו במלות קצרות ור"י עמדה בס' מגדל עוז) אינה ממנינם, שאין יוצאין ממנה דינים (*). אפס שמעתי מאדוני אבי הגאון נר"ו (***) שהשבע מסכתות קמנות המה חוץ מאשר נמצא לנו והן מס' תפלין ומס' חנוכה ומס' מזוזה כו' ולא ביאר לי מי הביאום וכן נאבדו ממנו ברייתות עד אין מספר כמו בספר תניא הביא „ברייאת דעל הסדר" ר"ל אמרו (מגלה י"ז ב') תפלה מנלן דתניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני ר"ג על הסדר ביבנה א"ר יוחנן וא"ל במתניתא תנא ק"ך זקנים ובהם כמה נביאים תקנו י"ח ברכות על הסדר כתב התניא ז"ל שנינו בברייאת מאי על הסדר זה סדר עולם שכך מצינו י"ח ברכות של תפלה מעולם היו מתקנות זו אחר זו כיון שבאו אנשי כנסת הגדולה כללום ותקנום כסדרן. כשניצול אברהם אבינו מאור כשרים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מגן אברהם. כשנעקד יצחק ע"ג מזבח ונעשה דשן והיה אפרו מושלך ע"ג הר המוריה, מיד הביא הקב"ה עליו טל והחיה אותו לפיכך אמר דוד כמל תרמון שיוורד על הררי ציון, כמל שהחיה בו הקב"ה את יצחק אבינו (וכן ראיתי במדרש אחד שאפרו של יצחק הוא יסוד של המזבח) מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מחיה המתים. כשבא יעקב אבינו ופגע בשערי שמים והקדיש שמו של הקב"ה פתחו מיד מה"ש ואמרו בא"י האל הקדוש. כשבא פרעה להמליך את יוסף במצרים בדקו אם יודע כשבעים לשונות בא גבריאלי ולמדו שבעים לשון מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י חונן הרעת. כשעשה ראובן מעשה בלהה פילגש אביו ונקנסה עליו מיתה מיד חזר בתשובה דכתיב וישב ראובן אל הבור א"ר יוחנן שחזר בתשובה וחיה שנאמר יחי ראובן ואל ימות וגו' מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י הרוצה בתשובה. כשעשה

(*) ובעל שה"ג (ח"א דף כ"ד) מונה השבע מסכתות קמנות כן: סופרים, שמחות, כלה, ד"א רבה וחסא (כי אצל הראשונים נכללו רבה וזוטא בחדא מסכתא ונקראת הלכות ד"א, ע' ברכות כב') שדפסו הם ד' מס' כותים ומס' גרים ומס' ארץ ישראל, ואולי הוא „הלכות ארץ ישראל" שמצוירים התוס' ודא"ש ריש מסכת חולין, ע"ש. המו"ל
(**) ולהלן בפרק חבוס הקבר" מוזכר במלת הכ"ם [ר"ת הריני כפרת משכבו] וכן בעוד כ"ט, ומה נראה שעסק בחבדו זה בשנת מות אביו הגאון ז"ל, היא שנת תקנ"ח.

הקדמה

בימיהם הברייתות והמסכתות קמנות כמו שתראה בברכות (ח). ר' חייא ור' יונתן הו' שקלי ואולי בבית הקברות הוה קא שריא תכלתא דידיה א"ל ר"ח דלי' כדי שלא יאמרו כו', חוס' ותימא והא אמרין פרק התכלת (מא). ההיא שעתא ודאי רמינ' ליה פי' נותנין ציצית בטליתותיהן משום לועג לרש וי"ל כו' ועוד אומר ר"ת ששמע מאנשי לותר דמסירין הציצית דציצית עולה תרי"ג וכו' ומיהו י"ל דאנו סומכין על מס' שמחות (פ"ב) שצוה אבא שאל לבנו הטילו תכלת מאפיליונו ואע"פ שהגמרא חולק עליו יש דברים שאנו מניחין הגמרא שלנו ואנו עושים כספרים חיצונים (פי' ברייתות) כמו מחזון ישעיהו כפסיקתא וכמו ויחל משה שיש בגמרא (מגילה לא). דבתעניות קורין ברכות וקללות ובמסכת סופרים (פי"ז) מפרש ויחל והריצב"א היה רגיל וכו' עכ"ל, ובבבא בתרא (דף עד). בתוספות (ד"ה פסקי חרא קרנא דתכלתא) משמע הכא שיש ציצית למתים כו' וכן יש במדרש למה נסמכה פרשת מקושש לפ' ציצית לומר לך שהמתים חייבים בציצית כו' ועוד דאנו סומכין על מס' שמחות כו' ויש לגרוס התירו מדקאמר מאפיליונו ור' חיים כהן צדק פי' וכו' ועוד אומר ר"י דההיא שעתא ודאי רמינ' להו היינו שמימינ' בו ציצית ומסלקין אותו מיד להודיע שקיים מצות ציצית וכו' וכן נוהגין בארץ אשכנז וכו' עכ"ל, (עיין יו"ד סימן שנ"א) וכתב הרמב"ן בספר מלחמות סוף מועד קטן וז"ל ראשוני הדור שלפנינו הקשו קושיא זו שלא עמדו על עיקרה כפי מה שזכר מדברי קצתם (במסכת שמחות) בס' המאור והיא ממ"ש בברייתא במסכת שמחות אבא שאל כו' ובמסכת מנחות אמרו בההיא שעתא ודאי כו' ומפני שנשתנו המנהגים מפני קושיא זו כפי השתנות הסברות בתירוצה והיא הטענה נמורה הוצרכתי להעמיד הדבר על בוריו ולהודיעו שנו בברייתא במסכת ציצית משבע מס' קמנות אין מתירין ציצית על המת אבא שאל בן בטנית מתיר, אמר אבא שאל אבא אמר לי כשאמות התיר לי ציצית לפי שיש בה משום קדושה, וחכמים אומרים אין בה משום קדושה, והלכה כדברי חכמים דקיימא לן תשמישי מצוה נזרקים מ"מ מודה אבא שאל בזקן שעשאה לפי כבודו דבההיא שעתא רמינ' ליה שאין בזה משום קדושה לפי שהטלית פטורה ואין הציצית שבה אלא משום לועג לרש ועל כל פנים הקושיא מתורצת שהלכה כדברי חכמים עכ"ל. ובס' תורת האדם שחיבר האריך יותר. וידוע שהרב ב"י לא ראה ס' מלחמות ה' לכן לא הביאו לא בחיבורו הגדול ולא בקטן והשבע מסכתות קמנות שהזכיר לא נמצא אתנו רק ג'. א) מסכת סופרים (כי הרמב"ן הזכירה בס' תורת האדם וז"ל ובמסכת סופרים משבע מס' קמנות, ב) מסכת שמחות, ג) מסכת דרך ארץ רבא וזוטא אבל אבות דר' נתן הוא ברייתא דמס' אבות וכו' כמו שכתבו תוס' בב"ק ועוד ד' הם: א) מס' גרים נדפס בספר שמחת הרגל להגאון ר' חיים יוסף דוד אוזולאי, והזכירה הרב מגדל עוז (פי"ג מהל' איסורי ביאה) רז"ל אמרו ביבמות (מוז') ת"ר מי שבא ואמר [בזמן הבית] גר אני יכול נקבלנו ת"ל אתך במוחזק לך כו' בארץ צריך להביא ראיה בחו"ל א"צ להביא ראיה ד"ר יהודה, וחכ"א בין בארץ בין בחו"ל צריך להביא ראיה ופסק ר' יוחנן הלכה כחכמים (בא"י מקבלין ובחו"ל אין מקבלין אותו), והרמב"ם ז"ל פסק שבחו"ל צריך להביא ראיה לא כר"י ולא כחכמים ולא יכלו נושאי כליו שאת על זה עד שמצא בעל מגדל עוז סיוע ממס' גרים וז"ל אבל בירושלמי מסכת גרים גרסי' סתמא חביבה א"י שמכשרת גרים האומר בא"י [בזמן הבית] גר אני מקבלין אותו מיד ובחו"ל לא היו מקבלין אותו אלא א"כ היו עדיו עמו ע"כ, ע"ש שתידין בזה דברי הרמב"ם, הזכיר בלשוננו שהוא ירושלמי וכן תראה שהוא ד' פרקים וכל פרק נחלק להלכות כדרך ירושלמי. ודע שרז"ל אמרו (יבמות שם) ת"ר כותי שבא וכו' בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת וכו' אי אתה יודע שישראל בזמן הזה כו' אם אמר יודע אני ואיני כדאי כו' פי' רש"י ואיני כדאי, ואיני ראי להשתתף בצרתן ומי יתן ואזכה לכך עכ"ל

אליביה כמ"ש סתם מתניתין ר"מ ויודע שר' יהודה הנשיא סדרו, כן כאן הוא אליבא דר"א, וכן חזר כל המדרשים * כמ"ש ז"ל (יומא ער.) דתנו רבנן ורב יוסף בשאר וספרי דבי רב מנין ליוה"ב שאסור ברחיצה בסיכה בנעילת הסנדל ובתשה"מ ת"ל שבתון שבות, פירש"י שאר ספרי דלאו [תורת כהנים ספר וידבר ואלה] הדברים עכ"ל, ובב"ב [קכ"ד:] הני ר' חייא ובגמ' רב נחמן בשאר ספרי דבי רב בבל אשר ימצא לו ופרט לשבח שהשביחו יורשין לאחר מיתת אביהן, פי' רשב"ם ז"ל ספרא דבי רב היינו תורת כהנים ברייתא של ספר ויקרא, שאר ספרי דבי רב קרי למדרש של ספר במדבר מוישלחו מן המחנה עד סוף הספר אלה הדברים ומכלתא דהיינו מדרש אלה שמות מהדרש [הוא לכם עד סוף הספר] כללו איקרו שאר ספרי דבי רב והיינו דאמרין בעלמא [סתם מתני' רבי מאיר סתם] ספרא רבי יהודה סתם ספרי ר' שמעון סתם סדר עולם ר' יוסי סתם תוספתא ר' נחמיה וכולן אליבא דר' עקיבא עכ"ל, ובנוסחא שלנו בסנהדרין [לא נזכר] סדר עולם. וראה וחכם שהרשב"ם ז"ל חשב בשאר ספרי דבי רב להמכילתא והוא חיבור ר' ישמעאל וההכרחי לומר כל מקום ששונה סתם הוא אליבא דר' ישמעאל. וכן שאר המדרשים נקראו שאר ספרי דבי רב חוץ ממדרש כונן נזכר בו אמר שמואל ב' וזרעות הללו כו' [עיי' באות כ' מדרש כנז] וכן יחס הרמב"ן ז"ל ברייתא דסוד העבור לשמואל ז"ל בפירושו על איוב (כו) אבל בברייתא דשמואל של סוד העבור אמרו נחש בריח בעבור שהוא כמו מעוות והוא מבריה מן הקצה ועד הקצה עכ"ל.

ודע הקורא הנעים, שערך שאר מדרשים אל המדרש רבה כערך תוספתא וברייתות אל המשניות, שידוע מה שקוצר במשנה בארו בתוספתא וברייתא כמ"ש ז"ל בפסיקתא מלאית משפט כגון משנתו של ר' חייא ור' אושעיא ושל בר קפרא, ופי' הגאון ר"ש לבית לוי מפני שמשניות של רבה"ק הן קצרות והתוספתא הם מבררים ומבארים וממלאים דבריו עכ"ל, ובמדרש תהלים (פרשה א') ר' אבא אמר אם חפצת בתורה סופה נקראת על שמך כגון משנתו של ר' הושעיא ובר קפרא וכיוצא בהן ולמה נקראת על שניהם לפי שיגעו בה כו', ושם בפ' ק"ד זה הים גדול ורחב ידים מדבר בדברי תורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, שם רמש אלו מסכתות דבר קפרא ורבי חייא ודרב ודרבנן בבליא, חיות קמנות עם גדולות אלו התלמידים הקטנים עם הגדולים שמחדדין זה את זה וכו'. וכן ר' יוחנן בירושלמי קיצר מאד דבריו וסמך שיראה הלומד בתוספתא שמזכיר תחלת התוספתא ופוסק בידוע להעוסקים בה לפי שהיו כל הברייתות שגורות בפיו וכן רבינא ורב אשי כל הברייתות היו שגורות בפיהם וכן כל המדרשים לכן קצרו ברשונם וסמכו על הבקאים בהם אבל רוב הברייתות והמדרשים כללו בדבריהם הנחמדים, ולפי שכללו כל הברייתות בש"ס ומדרשות במדרש רבה כמעט הכמות התחילו כל העולם ללמוד אותם, ונשארו מדרשים אחרים גלמוד, ואין שונה אותם, איש אל מדרש רבה פונה, ולמדרשים אחרים אין עונה, ולכן אבדו מן העולם ולא נשארו כי אם אל יחידי הדור כמו ר' אליעזר מגרמזיא בעל הרוקח אצלו היו כלם וכן אצל ה"ר מנחם די לונגאנו היו נמצאים איו מדרשים ישנים והשאר אבדו כמו שתראה בספרי הגאונים והראשונים אשר הזכירו הכלבו ושבולי לקט והתניא בתוך ספריהם הכל אבדו מאתנו מפני שהאחרונים העתיקו קצור מדבריהם, וכן קרה לשש מאות סדרי משנה שאזכור בזה החיבור וכן כל הברייתות וכל המדרשים שזכרנו, ובעבור זה באה לפעמים שניאה לגדולי הפוסקים מפני שאבדו

הפד"א אשר בידינו היום הוא מעט מזער מאשר נמצא עוד בכתובים עד היום הזה, יוכל היות

כי המאמר הזה לו ה א באמת. המ"ל

(*) וכ"כ בעל צדה לדרך בהקדמתו שרב חבר מ כ י ל ת א ספרא וספרי.

הקדמה

יוסף וכו' עכ"ל, ותני הלל (גדר מד): תני רבי נתן בר' אושעיא (שם נא), וכן אמר ג'ירושלמי דהוריות (קהלת ו') איש אשר יהן לו האלהים עשר ונבסים וכבוד וכו', כבוד זו תוספתא, מכל אשר יתאוה אלו משניות גדולות כגון משנת רבי חייה נור' אושעיא ומשנת בר קפרא, ובמדרש שיר השירים אשקך מיץ הרקח אלו משניות גדולות, כגון משנתו של ר' חייה רבה (ומשנתו של ר' הושעיא) רבה ובר קפרא וכו' עכ"ל, והוה שכתב הרמב"ם ז"ל שהברייתות חברו ר' הושעיא ובר קפרא לבאר דברי המשנה (של רבינו הקדוש). ודע ידידי הקורא כי הם כלולים בדברי רבינו הקדוש (במשנתו ורבינא ורב אשי סדרו הברייתות) כל א' לענינו או שהקשו בלשון תנן התם או בלשון נרמיהו ובררו שיהא כל אחד נכון במקומו (וקבצו הברייתות) וההלכות והמדרשות והפי' שנאמרו על המשניות מוזמן הראשונים ובררו מכלל כל הצורך לשעה נולדורות וקבעו להם בש"ס מבחר דבריהם מהמדרשים על דרך המשלים ויחידות סתומות בחכמה נפלאה עד אשר כללו (בדבריהם הקדושים תוכן כל המדרשים) כאשר הראיתך לדעת אצל המדרשים שאזכור אותם בסדר א"ב בעוה"י, וכן עשה ר' יוחנן במדרש רבה (עיין רש"י ז"ל בפ' (מקץ) ויגש ע"פ ומקצה אחיו) שר' יוחנן חברו) שכלל בחכמה עליונה תוכן כל המדרשים וכן חבר מדרש שוחר טוב על ספר תהלים ושאר המדרשים הנזכרים כאן חברים רב או שמואל, כי מן המועט תלמד להמרוכה, כמ"ש בפרקי ר"א אמר רב (אנא הויתא בכרבי דימא *) וכו', ממנו תדע שרב חברו ומה שהוא מיוחס לר"א, שסתם

(*) חפשי ובקשתי בכל הפדר"א ולא מצאתי מאמר זה, אולם אח"כ מצאתי ראיתי לקמן באות פ' פרקי ר"א הגדול" שמביא שם שמאמר זה מביא ס' הציוני בשם פרקי ר"א ובפדר"א אינו לא מניח ולא מקצתה ע"ש. אולם הרה"ח רח"מ הורוויץ בהספתת שלו לפדר"א יאמר, כי לבשל הציוני נתחלף לו הוזהר פ' תולדות דף קלז ע"א בפרקי דר"א, מאמר נסתר בשם רב ובלשון ארמית, אבל יען כי

דהוקיות ומדרש קהלת ולא יסליטנו האלהים זה בעל אגדה. בילקוט שה"ש סמכוני באישות אלו הלכות רפדוני בתפוחים אלו אגדות שריחן כתפוחים כי חולת [אהבה אני כשהיתה] הפרוטה מזויה אדם מתאוה דבר משנה דבר הלכה ותלמוד ועכשיו שאין הפרוטה מזויה [וביותר שאנו חולים מן] הגלויות אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא דבר אגדה, ועיין בס' צאר הגולה [מהר"ל מפראג] ד"מ ע"כ ג"ד יסוד נכון בדבר האגדה עש"ב. ובילקוט תהלים (ס' י"ט) ובקלה תכל אלו האגדות שמקדשין שמו של הקב"ה בהן. אין אגדה לבדליים שהם גסי הרוח (*). ומוכת שאור נכרא קודם ג"ע. פ"ק דב"ב (ע:): רוחך לדקה וחסד ימלא חיים, פי' רש"י בעלי אגדה שרודפין ומושקין לבו של אדם והכל מכדיין אותו. [ירושלמי פ' כל כתיבי (פט"ו ה"ה) ומס' סופרים (פט"ו) והשומעה] אינו מקבל שכר התיבון והכתיב פנים (אל פנים) [בפנים] פנים ב' בפנים ב' הרי ד' פנים למקרא ולמשנה [פנים להש"ס ולאגדה. ואין לומר] כפשוטו פנים אל פנים דהא כתיב כי לא יראני האדם וחי. ואין לימוד על לימוד אגדה, וז"ש [ראב"ע] לר"ע מה לך אלל הגדה (*). (אדרת אליהו פ' תזריע בשם ה"מ יונה בעל עלה [דיונה] זה אגדה שמושכת לבו של אדם כחמרא דמגרי גריר, בילקוט וישב (רמ"ה ע"ב) [מה גפן זו יש בה ענבים ומוקים] כך ישראל יש בהם מקרא משנה הלכות ואגדות:

(*) המהגר לא טין מקור מאמר זה ובוט' בירושלמי פסחים פ"ה ה"ג, וז"ל בירושלמי שם: ר' שמלאי אחא לבני ר' יוסקן ז"ל אלפן אגדה, ז"ל מסורה בידי מאבזים שלא ללמד אגדה לא לבדלי ולא לדרומי שהם גסי רוח ומעוטי מורס ולא נהרדעאלי ודר כדורס. ובבבלי שם ס"ב ע"ב, ומ"ש בבבלי יו"ס ח"ן היינו סגד ה.

(*) ע' הנינה יד' סנהדרין לה: ושם סז:.

הקדמה

זוה החלי בעזה"י.

דע כי לפנים קודם שהתירו לכתוב תורה שבע"פ להיות גלוי לכל, או כל אחד היה כותב לעצמו [מה שקבל מרבותיו והם*] נקראים מגלת סתרים וכל אחד היה כותב כפי קבלתו, וכן המדרשות כל אחד כותב [כפי שסדר לו רבו], וכן הבריות [כ"א היה] כותב כפי מה שלמד בישיבה שהיה שונה בס"ש [ברכות כ' ע"א] [ואנן קא מתנינן בעוקצין] תליסר מתיבתא, פירש"י וז"ל [ב"ג פנים יש] בינינו משנה וברייתא של ששה סדרים ומסכת עוקצין גם היא ב"ג פנים כגון משנת רבי ור' חייא ומשנת בר קפרא ולוי ותנא דבי שמואל [והכי אמרינן במסכת] נדרים [מא.] רבי מתני הלכתא ב"ג פנים עכ"ל. אמנם רש"י פי' בנדרים שהיה שונה למדורו ב"ג פנים ובתוס' [תליסר אפי הלכתא] י"ג פנים של הלכות משנה עכ"ל, ובכתובות פרק נערה [נגז] כתב רש"י וז"ל תני לוי, דלוי סידר ברייתא בששה סדרים כר' [חייא וברבי אושעיא, **] ושמואל ואבימי ורב

(*) הרף הראשון מהכת"י נלפה בחסר ורקבון ומחציתו לארכו חסר לגמרי, ובעטל שעמלתי סלאתי כל שורה ושורה לפי ענין המאמר והסגרתו בין ב' חצאי מרובע. המו"ל
(**) ברש"י שלפנינו ליתא „ושמואל ואבימי ורב יוסף“.

זה מצאתי על הגליון בראש הכת"י כדבר בפ"ע.

[יחזיו דגן בתלמוד ויפרחו] כגפן באגדה [מד"ר ריש ויקרא]. סמכוני באשיות אלו ההלכות, רפדוני בתפוחים אלו האגדות שריחן ומעמן כתפוחים [מד"ר שה"ש]. הלומד אגדה הקב"ה בעלמו הולך עמו, ומסוס האי טעמא [אין הגדה] לגסי הרוח. בירושלמי דשבת פ' כל כתבי [פט"ו ה"א] ובמס' סופרים [פ"א] [פט"ו] הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק [במ"ס לעיה"ב] הדורשה מתחרך, עיין בתשובת דב"ז ח"א ובבאר הגולה למהר"ל מפראג דכוונת בירושלמי לאסור משום דברים שכתב וע"ס:

[מדרש תהלים (כ"ח)] כי לא יבינו אל פעולות ה' אריב"ל אלו אגדות ובפ"ק דב"ב (ד' ט') דודק לזקה זוכה לבנים בעלי אגדה דכתיב [וכבוד] וע' במ"ע אמרי בינה פט"ו דע"ז ע"א עכ"ג בירושלמי דמעשרות ולוח לון ספרי קסמי, ובמ"ס פ"ו אגדתא [לא מתנה לכתב]. ובהגזקין [גיטין ס'] ר"י הוה מעיין בספרא דאגדתא שבת. ובפ' כל הגשעין [שבוטא מ"ו] ספרי דאגדתא מיתמי דבדרים העשויין להשאל, פירש"י [שאין אדם עשוי ללמוד זו תדיר]. ובפ' אין דורשין [חגיגה י"ד] משמע משען מיס אלו בעלי אגדה [שמזכין לבו של אדם כמים]. ובספרי פ' האזינו אמרו כיין ודס ענב השתה חמר, [ובמכלתא] בשלח פ"ו כזרע גד אמרו כמן. ובמדרש קהלת ותענוגות בני האדם אלו האגדות. ובספרי [פ' עקב (פיסקא מ"ח)] על כל מולא פי ה' אלו הלכות ואגדות, [שם] פיסקא מ"ט [ר'אך שסביר] מי שחמר והיה העולם למוד אגדה. ובפרק מי שמת [ב"ב קמ"ס] עתה נכסין זה בעל אגדות. ובירושלמי חגיגה [אין למדין] הלכה מאגדה. ובירוש'.

לבית אביו הגאון החסיד ז"ל לשרתו בקדש ולהתבסס מתורתו בנגלה ונסתר אשר לא מנע ממנו גם מה שבתוך פיו, שלא גלה לשום אדם (כמו שאמרו רז"ל בא בנו נותן לו מה שבתוך פיו). וכאמת מה שנראה פרשת גדולת המחבר ז"ל מחבוריו שהרפסתי, ה"ה פי' על תהלים, באורו הנפלא על הקדמת התיקונים, באורו הנפלא והנשגב על כל לקוטי ובאורי הגר"א ז"ל בנסתרות, הגה הם כטפה מן הים נגד כל החבורים בכל חדרי התורה וכל המדעים שהניח אחריו ברכה בכ"י (לא אספיק עתה לרושם, בל"ג ארשום אותם). — החכם רח"ס ראה ותמה והתפלא כשמצא בכת"י שתח"י מהמחבר ז"ל איך לעשות נר תמיד שלא יכבה, אשר החכם הנ"ל יגע בזה כמה שנים (כידוע בהצפירה) ולא קלע אל השערה כמותו. —

מוברחני להפסיק באמצע דברי, הש"י יתננו לחוג בריצה החג הקדוש הבע"ל מרב כל, ונוכח לאור התורה, ויתן חלקנו עם מוכי הרבים, וחפץ ה' בידנו יצלח, כנפש אוהבו אמת. הכותב בל"ס ודור"ש ומצפה למכתבו.

שמואל לוריא.

גם אנכי הוא המעיד שהכת"י הוא עצם כתב יד קדשו ממש של הגאון המחבר ז"ל כאשר ראיתיו והכרתיו היטב.
ידידו שמואל הנ"ל.

מכתב

מידידי הרב השגון מלא וגדוש בתורה ותושיה, בחכמה ובידיעה, שלשלת היחס, מהרי"ב, נרו יאיר ויזרח, שמו ינון ויפרח.

בעז"ה, ווארשא, בראשון לחדש השלישי, אמת ליעקב לפ"ק.

לידידי הרה"ח השלם המופלג בתו"ד, איש דעת וגבון דבר, צמ"ס, כ"ש ר' שמעון משה חאנעס ג"י.

יקירי, אהודך בכל לבי כי הראיתני את הספר היקר רב פעלים, פעל פעל רב פעלים מקבצאל (כמדרשו) ארי כן ארי, הוא הגר"א בן הגר"א זצ"ל, ועליו הפלאת להאיר בהערות מאירות, כיד ידיעתך המובה עליך. הן לא נעלם ממך יד ידידי כי עתותי פה טפחות הנה, ולבי סחרחר, לכן סלח נא לי, כי לא עברתי על פני כלן. אמנם אלה אשר הזמן נתנני לבחנן, שמחוני לראות כי גם אתה רב פעלים הנך, ולבי במוח כי יברכך טובים ויהללך נבונים על ספעלך.

יהי נעם יי' עליך ומעשה ידך יכונן, ומצא חן בעיני אלהים ואדם, ככרכת אוהבך המוקירך בערכך והמברכך בכל לבו.

יעקב בכרך בעל המאמרים *).

(*) זה חדש ימים אשר הוציא לאור בווארשא את חבורו אשר חבר הנקיב בשם מהעבור ומנין השנים, הוא כולל שני מאמרים: א) עבוד יחזקיהו המלך, ב) ירח למועדים.

הארץ לחפשם ממטמונים ולהביאם ברכה לביתו נאווה קרש. [ובין כ"י מוהר"א בן הגר"א ז"ל מצאתי כתוב בכ"י ענין זה"ל: „אברך ואודה ה' אשר עזרני לקבץ בלילה אחד סך הפ' מדרשים שהוזכר במדרש על פסוק ושמונים פילגשים *] הביאו הרוקח ז"ל, והוא חבור רב פעלים מקבצאל]. ויצר לבי מאשר למרדתי, ולאשר אין אתי פה שום ספר [כי דירתי עתה בליאדין] ע"כ אין אתי לסדר שום הצעה או הקדמה לפני החבור היקר הזה, מגדולת מחברו, והפלאת חבוריו הנפלאים בכל חלקי התורה ובכל המדעים, וכללים ויסודות נאמנים בכל שבע החכמות אשר המה בכתובים וכו' וכו'. ואולי יעורני הש"י לענוד עמרת הצעה מתולדות המחבר ופרשת גדולתו בראש החבור (כידוע שהלומד באיזה חבור צריך לידע גדולת מחברו) בעוהש"י. וה' יעזרהו בזכות הרבים להוציא החבור הנפלא הזה לאור לעיני כ"י בתכלית השלמות וההגהה כיד ה' המובה עליו, וצדקתו תעמוד לעד, והש"י יתן חלקנו ממוכי הרבים להגדיל תורה ולהאדירה, וחפץ ה' בידנו יצלח, וימלא למנוחה כל משאלותינו כנפש ידידו אמת הנכסף לראות בצאת אור החבור הנ"ל לאור בעוהש"י מברכו בכ"מ.

ידידו אמת שמואל לוריא.

מכתב ב (מהנ"ל)

בעוהש"י עש"ק באחד לחדש השלישי, מ"ה למ"ממונים, קריטשוב.

הברכה והשלום, כבוד ידידי ואהובי, הכוזב'ל השניון, משביל ושלם, ידיו רב לו במלאכת הקדש, ועינו עין הברכה להגיה אורות ס"ק מאפל השבושים, האברך היקר הנכבד חו"ג מוהר"ר שמעון משה חאנעס נ"י, בכל אשר יפנה ישיכל, ויהי ה' עמו סלה.

יקרתו מן ועש"ק העבר, נכון הגיעני לנחת מאשר יודרו ויחלץ חושיו, להאיר עיני שלמים וכן רבים בהחבור הנפלא והנשגב רב פעלים הזה, ה' יחוננהו לבצע מעשהו להצלחה בעוה"ז והקדן יהיה שמור לו לעולם הנצחי. — והנה מפני מרדת עש"ק וגם לכאב עיני ל"ע, מוכרחני להשיב (על הסדר) בקצרה. יצר לבי מאד אשר אין לי שום ספר מספרי (כי כלם הם בליאדי, אשר אני מתגורר עתה שם, בבית בני שיחי') שהיה אפשר לי להוסיף מתוכם ציצים ופרחים להחבור רב פעלים בעוהש"י עלי, וכו' וכו'.

לסדר תולדות המחבר והפלאותו, הנה מלבד אשר אנכי אינני מבעלי צחות הלשון וגם אור עיני ועתי אין אתי עתה, אין אתי פה שום כת"י מחבוריו. והנה כבר מפורסם המחבר הגאון הנ"ל אשר היה נמע שעשועים של רבינו הגר"א ז"ל אור העולם, אשר מאז הולדו שם עינו ולבו עליו לחנכו ולחכמו בתורה ויראה וכל המדעים, ולהקדישו קדש לה' ולהעניקו מכל רוי התורה [כידוע אשר מאז התחלת למודו החזיק הגר"א ז"ל הסלמר והמורה שלו בביתו למען ישגיח על סדר למודו והנהגתו עד פרק נשואיו שהיה כן י"ב שנה (ע' בס' האשכול אות אברהם) ומאז למד בישיבות עד שנתגדל בתורה ושם לבית

(*) ובהקדמתו למדרש אגדת בראשית יאמר: הלא תראה בספר תקונים לרשב"י ז"ל כתב (בדף קמ"ג) ז"ל, ד"א ראשך עליך ככרמל רישא דילך על כולהו חיילין סלקין על ששים המה מלכות דאינון שתיין מסכתיו ושמונים פילגשים דהוו תמניין ספרי דאגדתא עכ"ל. ומספר יין הרקח מבעל הרוקח ז"ל הביא ז"ל: ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות, ושמונים פילגשים אלו שמונים מדרשות, ועלמית אין מספר אלו ברייתות דמעשה בראשית דמעשה מרכבה עכ"ל. המו"ל

הקדמת המוציא לאור

ואני אודה לאלהי חסדי כי השלים חפצי להוציא יקר מזולל, ממחשכים לאור עולם, להאיר עיני שלמים וכן רבים בהספר הנחמד הזה. והדפסתיו מתוך עצם כתב יד הגאון המחבר ז"ל *).

המוציא לאור שמעון משה כהר"ר גדליה ז"ל חאנעס יליד ווילנא (מגיה בדפוס)

מכתב א

אשר בא אלי מידיד נפשי, הנודע למשגב, הרב הג' וכו' מהר"ש לוריא נ"י.

בעזרת הש"י ועש"ק טו"ב למ'טמונים, קריטשוב, תרנ"ב.

החזה"ש, כבוד ירידי ומאהבי, המופלג השלם ומשכיל, יקר רוח, איש תבונה ויודע דעת, איש מהיר וזהיר במלאכתו מלאכת שמים כו' כו' הר"ר שמעון משה חאנעס נ"י, בכל אשר יפנה ישכיל סלה.

זה עתה באתי שלום מרכי מקיוב, והשגתי פה לענג ודי נחת מכתבו מן א' שמיני מהדפסת החבור הנעלה — רב פעלים — הנפלא פלא פלאים. וגם רותי נחת תלמי לבבי בהכבדי לראות. במכתבו פ"ש ירד ה' ועמו הרב הכהן הגדול מאחיו, המאיר עיני דור אחרון בחבוריו היקרים המצדיקים אה"ר ומקריבים לבב עב"י לאביהם שבשמים כש"ת מוהר"ם נ"י (אשר זרני במכתבו על אדות החבור היקר הזה, המו"ל) [אחלה פני ירדי, אנא לברך בשמי הרה"ג הנ"ל ולתת לו בגיני תח"ח ורב תודה בעד פ"ש], וזה אשר יש לי להעיר לך על אדות החבור הנפלא הזה, מעשה ידי אמן מופלא, הרב הגאון רב פעלים מוהר"א בן רבינו הגר"א זללה"ה. הנה אנכי זה שנים רבות (עת שהדפסתי את ה"ת עם פ' רבינו הגר"א ז"ל ופ' בנו הנ"ל על הקדמת ה"ת) פרסמתי והודעתי בשער בת רבים, כי נכון אנכי להוציא לאור החבור רב פעלים הנ"ל אשר מצאתיו כתוב מסודר בעצם כתב יד מחברו הגאון ר"א הנ"ל בתוך כל כת"י מרן אביו הגר"א ז"ל, ורבים ושלמים מגאוני וחכמי הזמן העירוני ויפצירוני בזה להאיר עינם ולשמח לבבם בהחבור הנשגב והנפלא הזה, אך לאשר לכל זמן כמו שאמרו רז"ל ע"כ לא עלה בידי חפץ לבבי או להופיע אור החבור הזה לחכמי הדור, וע"כ מה מאד שמח לבבי כי גלגל הש"י נסבות להביאו לידי ירדי ולהוציאו לאור עולם. וע"כ תחזקנה ידי ירדי בזה בעזהש"י להדפיסו, כי כבר נודע ומפורסם אשר חותמו של אברהם בן הגר"א ז"ל החתום עליו חותם אמת הוא, וגם כבר הובא החבור הזה בהקדמת ספר אנגדת בראשית אשר הוציא הה"ג ר"א בן הגר"א ז"ל ראשונה מכ"י לאור עם הערותיו עליו הנדפס בוויילנא תקנ"ח [תקס"ב]. גם עצם החבור [לכד עצם כתב יד קדשו ממש הידוע לנו] יעיד על חותם האמת של מחברו, ומי יכון לקבץ כל המדרשים שהיו בימי הראשונים, וזולת האדם הגדול בענקים רב פעלים מקבצאל מ' אברהם בן רבינו הגר"א ז"ל, אשר לפניו היו גלויים ונהירין כל כ"י המדרשים והאגדות וכל תוספות עתיקות וכל ספרי הגאונים אשר היו גנוזים בית אביו מרן הגר"א ז"ל, אשר מנעוריו מסר נפשו בקדש להיות גולה ולשוטט בכל כנפות הארץ

(*) וכמה הדפסקאי עדו עליה, על ס' רב פעלים זה, עד אשר בא על ידי לדפוס, וכמה יגיעות יגעתי ועמלתי בהגהתו מאשר שלטה בו יד היקבון והחסרון. המו"ל.

עוד בילדותו הצמיח הגאון ר"א בכשרונותיו הנפלאים עד כי גם אביו הגר"א ז"ל השתומם על רחב לבו ותבונתו, וכמה פעמים פירש דברי אביו הגאון ז"ל בהרחבת הבאר לבאר הכוונה ולפרש רמזותיו, ותירץ כמה שאלות וקושיות אשר הקשו גדולי הדור על דברי אביו, ובהשתדלותו ויגיעתו הובאו כמה מספרי אביו הגר"א ז"ל לדפוס.

הוא הוציא לאור ספר תמים יחדיו [הוא ספחתות ס' הוהר כסדר התורה וכל מדרשי רשב"י ז"ל על התורה] אשר חבר הר"ג ר' מנחם מענדיל ז"ל מלובלין בתוספת הגהות רבות והשלמות, ועשה לו הקדמה נחמדה, ווילנא תקס"ח.

עוד נמצאו ממנו בכת"י באורים על כמה מסכתות מש"ס בכלי, הגהות וחדושים על כל תלמוד ירושלמי, פירוש גדול ורחב על תנר"א, באור על מדרש רבה, חדושים על שו"ע או"ח, באור על תהלים בשם באר אברהם עד מזמור ק' (נדפס בווארשא תרמ"ו), באור נפלא על הקדמת התקונים בתק"ו (נדפס בוויילנא תרכ"ו), באור נפלא ונשגב על כל לקוטי ובאורי הגר"א ז"ל בנסתרות (נדפס), מיני תרגימא על המלות הקשות בתלמוד ומדרשים, והמדות והמשקלות בתלמוד, ביחוסם אל המדות והמשקלות הגהוגות בינינו ובימים הקדמונים, ובאחד מכת"י מוכיר המצאת אש נצחית בתחבולה כימית.

גם חבר ספר גבולות ארץ (געאגראפיא) מהאומות ולשונותם ומקומות מושבותם והערים הגדולות והישנות ומהיהודים הנדחים בכל קצוי ארץ, נדפס בברלין תקפ"א [תקס"א] (ע' קריה נאמנה צד 208), ובעל „אוצר הספרים" הביאו ולא ידע כי מחברו הוא הגאון ר' אברהם ז"ל.

גם נמצא ממנו ספר אחד כת"י בשמות הערים והמקומות שבאו בתלמודים ומדרשים, ועוד כתבים רבים בענינים שונים השאיר אחריו ברכה. ועיין בכנ"י להחכם פ"ן בערך אברהם שהעיד כי כתב יד רב פעלים זה היה כבר לנגד עיניו. הרב הגאון הגדול הזה נוסף על תורתו היה חכם גדול מאד וסופר מהיר בשפת קדש, והיה פרנס ומנהיג לעדתו, ראש גבאי בית בקור חולים החדש אשר הוקם מטעם הממשלה. ועל פי ידיעתו בחכמת הרפואה השכיל אל דל לסעדו על ערש דויו ויכלכל וינהל את החולים באהבה כאשר תעיד עליו מצבתו. ונפטר ביום [הרביעי] כ"ה כסלו (א' דהנוכה) שנת תקס"ט.

וזה נוסח מצבתו :

אב בחכמה	הפליא עשות
בתורה ללחמה	חבורים לומשות
רחשו נעמה	סודות כבושות
הדרה להקימה	יפצץ כפמישות
מרבח למלל לאברהם	דרך אביו החסיד
בבינה דלה	מורנו אדוננו ורבינו
הלומי מחלה	אדם כי ימות באהל
גר ונקלה	לפרט השנים
אפלתם כלכלה	יום כ"ה כסלו
ויאר הלילה	הלך לאלהים
נצר מטע הגאון	ואיננו כחנוך ואליהו.

הקדמת המוציא לאור

הספר הזה אשר אנכי נותן לפניכם היום קוראים יקרים, ואשר הוצאתיו לאור בפעם הראשונה, הוא מעשה אצבעותיו של האדם הגדול בענקים, גאון בתורה וכליל המדעים, הרב הגאון מו"ר אברהם ז"ל בן הגאון החסיד רבינו אליהו [הגר"א] ז"ל מווילנא.

הספר הזה רב פעלים שמו, ורב פעלים הנהו. בו תגלה ותראה בקיאותו הנפלאה כי רבה ובקרתו הנמרצה כי חרה מאד. הוא הספר אשר הגאון המחבר ז"ל רמו עליו בהקדמתו היקרה לספר מדרש אנגדת בראשית, אשר בכבודו ובעצמו הוציאו לאור [בצירוף כמה מדרשים קטנים: מדרש תמורה, מסכת גרים, מסכת גיהנם, מסכת חבוט הקבר, מעשה [או ברייתא] ר' יהושע בן לוי, מסכת כלם של בהמ"ק, מסכת אצילות, ברייתא מפרקי מרכבה עם באורים קצרים ונכחים] בוויילנא שנת תקס"ב, ושם יאמר עליו כי הוא זה, כי בה אמר שם: „אפס קצהו קראת לדעת בההקדמה הזאת וכלו לא תראה כאן, (*) [כי במקום אחר הארכתי במסלותיהם ומסלוליהם] [של המדרשים] הלכתי אחר כף רגליהם לידע ולהבין דרך מעגליהם, ראיתי כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם, הרביתי כמו עשרים ניירות גבולה, ששים גבורים סביב לה] ופה לא עשיתי מאומה". ועוד הוא אומר שם: „ואם תרצה לידע שמות המדרשים כלם ובאיזה ספרים הובאו קצת מאמרים מהם, לשכנו תדרשנו במקום שהארכתי [הוא ספר רב פעלים זה], אולי ה' אותי להדפיס פסיקתא רבתי לא אכחיד תחת לשוני להוריע שמותיהם ומי חבר כלם" עכ"ל. מזה נראה שהיה הספר הזה כעין הקדמה לספר הפסיקתא שהיה ברעתו להוציאה לאור, — בחקרו בהקדמתו הנכבדה הנ"ל במציאות המדרשים יקרי המציאות ובלתי מפורסמים, הראה את כחו הגדול בחכמת הבקרת בקורות המדרשים ומחבריהם כיור רוח הבקרת הגדולה עליו. וערך ההקדמה הזאת גדל כל כך, עד שהעירה תאות החמדה בלב איש אחד ושמו יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי **) להכחיד את שם הגאון ר' אברהם ז"ל ולקרוא שמו עליה בהדפיסו שנית את הספר מדרש אנגדת בראשית הנ"ל בזאלקווא שנת תקס"ד בתוך זמן הנאסר ע"י הגאון מהר"א ז"ל, שנתים ימים אחרי ההוצאה הראשונה. והרע לעשות עוד יותר כי השמיט גם שם אביו הגר"א ז"ל בכ"מ שמוכירו שם ובשער הספר הזכיר רק הדפסת אנגדת בראשית בוויניציא ה"א שע"ח ולא זכר כלל את הדפסת הגאון ר"א הנ"ל בוויילנא תקס"ב. והחכם צונץ שאב ממנה ידיעה רבה והשתמש בה בספרו על קורות המדרשים [גר"פ ד"י, צד 90] ולא ידע גם הוא כי גנובה היא. גם הראב"ה בהשגותיו על ספרו של החכם צונץ לא ראה את הספר הנ"ל דפוס וויילנא ולא זכר את אברהם, אבל אמר על ר' יעקב בר נפתלי הירץ הנ"ל „שרוב דבריו שבהקדמה זו שמע מש"ב בן אחות אבי הגאון ר' אפרים ולמן מרגליות ז"ל מבראדי, ויותר הדברים המה יגיע כפיו" (השגה לג), ועיין עוד שם בראב"ה (פרק כב) שהראה כי כמה וכמה בקיאותיו של צונץ לקח מההקדמה של אנגדת בראשית הנ"ל.

עוד

(*) המוסגר הזה השמיט ה"ר יעקב בר נפתלי בהדפסתו ואחריו נמשך גם המדפיס כמ"ש להלן.

(**) חבר פ' קצר על מדרש שו"ט שמואל ומשלי, נדפס וזאלקווא תק"ס, ילבוב תקס"ח, סדילקאוו 1833, לבוב 1850, גם פ' ישועות יעקב על תנר"א. גם הרב מהרש"ב במבואו למדרש תנחומא צד 84 פורש את שכו, ע"ש.

ויען אשר בקש ממני כבוד הרב מו"ה שמעון משה ג"י המוציא לאור להוסיף פרפראות וחדושים לספר רב פעלים הג"ל ולספחן בראש הספר, או בסופו כדי למלאות הגליון, הנה נעזרתי לבקשתו הטהורה לכתוב איות חדושים והערות מה שעלו ברועיו בעת עיוני בעלי הקארעקטין שהובאו לפני ספר רב פעלים הג"ל, וזה החלי בעזר השם:

באות ג' ד"ה „מדרש הגלוי" הביא שם הגאון המחבר מספר לרור המור בפרשת ויאל שכתב שם בשם מדרש הגלוי דבר נפלא מאד. שראובן ואל לרעות חמורו של אביו וקשרו בשם אחד של דודאים והלך לו וכשחזר מאל החמור מת מפני שעקר שרש הדודאים שהעוקרם מת ולקח הדודאים והביאם לאמו וזהו ישכר חמור גרם עכ"ל המדרש ועוד נמאל שמה שהדודאים הן רפואה מפוארה לכאב ושלכבת עינים עכ"ל הגאון המחבר ז"ל שם. וראיתי להוסיף על דבריו, כי לכאורה מדברי המדרש הג"ל הוא סתירה לדברי הרמב"ן בפ"י החומש בפ' ויאל שהביא שם מפירוש הרב אבן עזרא כי הדודאים יש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח וכן על לורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידיים, וי"א כי ויעלו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו, והסבון כי רחם בהן להשתעשע ולהתענג בריחן, כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות, וראוי הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות תפוחים ולכן הריח הטוב אבל השרש והוא הענף בצורת ראש וידיים לא הביא, והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועיל להריון, ואם הדבר אמת הוא בסגולה בזה לא בטבע, אבל לא ראיתי בן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם עכ"ל הרמב"ן ז"ל שם. ובאמת לפי דברי המדרש הג"ל לקח ראובן גם השרשים, ואולי דראובן כוון בהבאתו לדודאים לשתי פעולות, להשריש לקח בשביל תועלת ההריון והפרי לקח בשביל ריח טוב. ואגב דאירי בד' הרמב"ן ז"ל ראיתי להעתיק בזה מה שכתבתי על גליון הרמב"ן שלי בעז"ה ש"ל שם, מש"כ רבינו על מש"כ רש"י דודאים היינו סיגלי ובלשון ישמעאל יסמין, דלית בן כי יסמין בלשון ערבי כך שמו מדברי רבותינו כדאמרין בפרק במה עומנין וכו', והראוי לקבל דודאים דעת אונקלוס שפרגם בהם יצרוחין וכן הוא במדרש רבה וכו', ואני תמה דהא פירש"י דודאים היינו סיגלי בן מפורש בסנהדרין (דף ט"ז ע"ב) לדעת לוי דאמרין שם מאי דודאים אמר רב יצרוחו לוי אמר סיגלי ר' יונתן אמר סביסקי, ורש"י לקח לו פירוש שפירש לוי וגם מה שהביא מדברי התרגום והמד"ר הן הן דברי רב בש"ס דילן ומה הולך להביא זה מדברי המדרש, וגם מה שהביא בשם הראב"ע דיש להם דמות ראש וידיים נראה דחסר כאן וז"ל ידיים ורגלים וכו"ה בפ"י התורה לרבינו העזר ז"ל, ואולי דגם בדברי הראב"ע כתוב כן, וכן ראיתי בענמי אותן הדודאים שהביא איש אחד מופו לפה וזילנא וראיתי שהם כתמונת ראש ממש בפה ומלא ומוטס ופרטוף פנים ממש וידיים ורגלים מחוברין לו וגם ירכים ומחמוריים יש להם כתף ועגבות כמו אדם ממש ועל הלב מלפניו גדל עוד פרטוף פנים עם החוטם וידיים ורגלים ואותו פרטוף פנים הוא קטן כדמות לורה של תינוק והוא מנפלאות הצורה שנתן טבע בראש לגדל למחים כאלו שיש להם דמות אדם ממש. וראיתי זה אור ליום ה' ח"י שבט שנת תרנ"ד לפ"ק — ע"כ לשוני על הגליון שם:

באות א' ד"ה מדרש אסתר הביא בשם הילקוט שהעץ צבוח חמשים אמה שהבין המן היה מתצתו של נח שהיה בנו פרשנדתא הגמון בקרדוגיא והוא ארץ אררט וכו'. נראה דדברי המדרש מתאימים למה שאמרנו חז"ל בסנהדרין (דף לו ע"א) דסנהריב אשכח דפא מתיבזתא דנח אמר היינו אלהא רבא דשחיבין לנח מעופאנא אמר אי אילן הוא נברא ומללח מקרב להו למרין צבוחי קמך שמעו צבוחי וקטלוהו היינו דכתיב ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ופי' רש"י נסרוך לשון נסר, וכתיב אמר זה והמה נמלטו ארץ אררט ולקחו הנסר עמם, וע' במדרש תלפיות ענף האשורוש שהביא בשם רשבי דר"א פ"ג דהעץ ששעה המן היה מבית קדש הקדשים שגאמר ויעש אולם העמודים חמשים אמה (*) ואלה לקיים דברי הפדר"א עם המדרש דמתחלה היה העץ במקדש וכשנחרב הבהמ"ק לקחו המן ושם אותו בביתו ע"ש, ואכן לפי מש"כ דאוצר העץ מאל סנהריב ובניו הביאו הנסר עמם לארץ אררט ומשם לקח פרשנדתא העץ, מוכח דהפדר" דר"א מחולק עם המדרש מגלת אסתר ומדרשים חלוקים הם. הנלע"ד כתבתי בעז"ה:

עכ"ל הגאון ר"ש הבהן הב"ל.

(*) בן מוכח לשון הפסוק גם כפדר"א, אבל בפסרים שלנו כתוב: זאת אולם הסמודים עשה חמשים אמה ארפי (מ"א ו'). המו"ל.

מיוולנא [אשר בשם הגר"א ז"ל יכונה], וקרא בשם רב פעלים. ויסוד של הספר הזה הוא להביא כל מדרשי חז"ל אשר לא באו בדפוס עד היום, רק הם מובאים בספרים יקרים ועתיקים שנתחברו מגאונים ראשונים ואחרונים ז"ל, שהיו לפנייהם המדרשים בכת"י אשר כל המדרשים שהובאו בספרים הג"ל הם דברים עתיקים שיצאו מפי רבותינו התנאים בעלי המשנה ובריותא לא יערכם זהב ופז ולא יסולה בכתם אופיר, וכלול בדבריהם כמה רמזים וסודות התורה בדברים העומדים ברומם של עולם מתוך לחך ומרפא לנפש, וגם ספרי הגאונים בעלמם שהובאו בהם המדרשים הג"ל הם יקרי המציאות מאד ולא נמצא רק אחד בעיר וכו', וכבוד הגאון החסיד המקובל הג"ל ז"ל קבץ כעמיר נרנה והביא כל מחנות הקדושים של ספרי הגאונים ז"ל נדפסים וגם מכת"י הנמצאים בבתי עקדי הספרים שהובאו בהם דברי מדרשי חז"ל, וסדרם על סדר א"ב, כל רו לא אינם ליה בדבריהם ז"ל, ומלאכה גדולה שיש בה חכמה עשה לנו באסיפת הספרים הג"ל. ובפרט אשר ברוב המקומות ראינו שהביא כמה בלזורים נכונים על דברי המדרשים, וגם כתב מדיליה כמה דברים מועילים וידיעות נשגבות ורמות ברמזי וסודות התורה והם נלרכים מאד לכל המעינים בספרי האמת. והספר היקר הזה היה מונח בכת"י אצל כבוד הרב הגדול בתו"י וכו' ירא וחרד על דבר ה' ותורתו מו"ה שמואל לוריא נ"י וכבר היה מוכן לדפוס זה כעשרים וחמש שנה למפרע ע"י הרב מוהר"ש נ"י, כמו שכתב הרב הג"ל בעלזמו בריש ס' תקוני הזהר הנדפס בפה ווילנא בשנת תרכ"ז עס באורי הגר"א ז"ל ע"י הרב מוהר"ש הג"ל, וגדפס שם הקדמה מאת הרב הגביר המרומם וכו' מו"ה שמריהו צוקערמאן שכתב שם בזה"ל וחבל על דלכדין המה כתבי יד קדשו בכאורו על ס' הזהר אשר שיינו יחזו בכת"י בנו חמי זקני הגאון כמוהר"ר אברהם ז"ל בדברו מספר הזהר כתב בזה הלשון: ואדוני אבי הגאון הג"מ חבר עליו שלשים חבורים ואמר כי לא יבוש לאמרום בפני רשבי עכ"ל, וכתב הרב מוהר"ש נ"י בהגהה למטה מש"כ שהניחו זקנו מו"ה אברהם ז"ל כתב בזה"ל וכו' שכתב כן בעבורו הנפלא רב פעלים כולל זכרון כל השמונים מדרשים ועוד ספרים עתיקים המוזכרים בדברי הראשונים והגדו כדפס עתה במלות הרב הגביר הג"ל עכ"ל. והנה הנס שלא היה לפני עמס הכת"י לשון זה ממש בספר רב פעלים היוצא כעת לאור הדפוס (*). — והנה הנס שלא היה לפני עמס הכת"י אשר ממנו הדפים כבוד הר"ר שמעון משה נ"י המוציא לאור לראות אם הוא עמס כת"י של הגאון המהביר ז"ל אשר היה מונח תחת יד הרב מוהר"ש לוריא נ"י, מ"מ סומך אני על רב האי גאון שבא קדישא לדיק יסוד עולם המנוח מו"ה נצי"ב ז"ל הגאב"ד דק"ק וולוז'ין ז"ל, ויבדלו ההיים מה"מ ה"ה כבוד הגאון הגדול האמיתי המפורסם מוהר"ש זנוויל נ"י הגאב"ד דק"ק וורשא, וכבוד הגאון הגדול המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הלוי עפשטיין נ"י הגאב"ד דק"ק נאווהרדאק ז"ל, וכבוד הגאון הגדול המפורסם מו"ה חיים ברלין ז"ל ובעת הוא אב"ד בק"ק קוברין ז"ל, אשר כתבו מכתיבי תעודה והסכמות ע"ד הדפסת הספר הג"ל ותמכו בידיו של הרב המדפיס ועולה ספר היקר הג"ל וגדרו גדר שלא להסיג גבולו, והגאון אב"ד דק"ק וורשא נ"י הכ"ל כתב בהסכמתו בזה הלשון הנה כבוד וכו' מוציא לאור ספר רב פעלים וכו' שהיה נמצא תחת ידו עמס הכתב של הרב הגאון ר' אברהם ז"ל וכו' עכ"ל [ומסתמא קנה הזכות מיד הרב וכו' מוהר"ש לוריא נ"י או שנתן לו במתנה הכת"י להדפיסו על הוצאות שלו], וגם בפרט אשר כבוד הרב המופלג מו"ה שמעון משה חאגנעם נ"י המוציא לאור הוסיף על הספר הג"ל בשולי הידיעה לציין ופרחים לספר הקדוש הג"ל וקראם בשם הערות וגופפות, ובאמת מה דהוסיף ספיר קא מוסיף, כי נמצא בהם כמה מרגלויות טובות ובקיאיות נפלא ובקורות בכמה ספרים יקרים אשר משם בארה לד' הגאון המהביר ז"ל בספר רב פעלים, והם כתופהי זהב במשכיות כסף, ומאירים עינים לכל באי הספר רב פעלים הג"ל בכ"מ, כאשר עיני המעיין תהווה מישרים. ולכן גם אנכי בחתי לאצטרופי בבדי הגאונים הגדולים המסכימים על הדפסת ספר הג"ל עם ההערות וגופפות של המוציא לאור, ואפרוץ נמשייה לכבוד הרב מו"ה שמעון משה חאגנעם נ"י על אשר יגע ואזן וחקר להוציא לאור הדפוס ס' היקר הג"ל ולהוסיף עליו לציין ופרחים, והלילה להסיג גבולו, ובמתכנתו לא יעשו כמוהו לא מיניה ולא מקצתיה, וחוקם על שארית בכ"י שלא יעשו עולה. וזכות הגאון החסיד המהביר ז"ל יעמוד להמו"ל שיראה טוב בעמלו. ואין מן הנורך לבקש לאחיו בכ"י לקנות את הספר כשיצא מבית הדפוס, כי מובטחי שבדואי יהא קפצי עליה זכני, כי מי לא יראה לקנות את הספר היקר הלזה אשר יצא מפי קדוש עליון בנו של מרן הגר"א ז"ל, ובדואי כל אחד ואחד יקנוו בכסף מאל להביא ברכה אל ביתו. ולא באתי רק לברך לכבוד המוציא לאור שיבצע ה' מחשבתו הטובה, להוציאו לאור הדפוס במהרה, ברשיון הצעמור, כדי שיהיו ממנו רבים מיד ולדורות. וע"ז בחתי עה"ה ביום ג' כ"ה אדר ראשון, לפעם ספר יקר ונחמד רב פעלים לפ"ק.

נאם שלמה בלא"מ מו"ה ישראל משה הכהן מו"ר רפ"ק ווילנא.

(*) לשון זה ממש נמצא באמת בס' רב פעלים זה באות ז' ד"ה זהר (דף כ"ט ע"ב). המו"ל.

נקיטנא בשפולי גלוימי דמר גיסי וח' גאון ישראל מוולאזין ולא נזרכה חלא להעדפה לחוק ידיס רפות של הרב המופלג היקר וי"א מוהר"ר שמועון משה האנעם י"ו אברהם בן רבינו הגדול והקדוש הגר"א ז"וק"ל כהערות ונוספות נחוצות ומועילות ממחרש"מ הנ"ל, וכל בית ישראל בעת יקנו הספר המופלג הזה ולהמחזיקים תבוא ברכת טוב. כה דברי העובר אורח פה ווארשא לקבל ספרי ערוך השלחן הנדפס פה וקאיימנא חד כרעא וכו', ובאתי עה"ח יום כ' ז"ך שבע תרג"ג לפ"ק.

נאם יחיאל מיכל הלוי עפשטיין.

החונת בק' נאוהורדק.

וע"ז באתי הנה בהיותי פה"ק ווארשא.

נפתלי צבי יהודא ברלין.

זה הספר רב פעלים אשר הרב המופלג היקר ושנון מו"ר שמועון משה האנעם נ"י מפה ק"ק ווארשא, מו"יא לאור עולם, פרי הגאון הנפלא מ' אברהם בן רבינו הגר"א ז"ל אינו רריך לשום הסכמה, כי פעל אדם הגדול ז"ל יעיד עליו, והסכמת אדם כמוני, לא תבוא כי אם להמשיט אורו, ולא באתי כי אם לבקשת המו"יא לבית הדפוס, אשר הרבה בעורח ובהוצאות, וירא לנפשו, שלא יסוג אחר גבולו, כאשר אירע להגאון המחבר ז"ל, שנכב אחר דבריו וראש פעלו, והו"יא על שמו. ע"כ נדרשתי למבוקשו ולהגיד לכל אדם, כי מי שיגע בכחו של המו"יא לאור הוא הרב ר' שמועון משה נ"י, הוא עון פלילי וגונב את הקסוה הוא, שאם אין נענש בידי אדם, הרי הוא בדין שמים כאחד מחייבי מיתות בידי

בעזרה"ת.

בעזרת השם יתברך.

הנה כבוד הרב היקר מופלג ושלם מ' שמועון משה במהרה"ג האנעם נ"י מו"יא לאור ספר רב פעלים מכ"י של הרב הגאון הרר"א בנו של רבינו הגר"א ז"וק"ל, שהיה נמלא תחת ידו עטס הכ"י של הרב הגאון ר' אברהם ז"ל. והנה הס' כשמו כן הוא אשר קצן בו איש חי רב פעלים כל מדרשי רז"ל וכלם בשם יקרא ומו"יאם במספר ספיר גזרתם ומקומות הנזכרים בדברי הראשונים. והנה הרב המו"יא לאור הנ"ל הוסיף עליהם כמה הערות מועילות ויקרות. אי לזאת אמינא לפעלא טבא יישר חילו, וחלילה לאחר להסוג גבולו לעשות כמתכנתו באשר כבר זכה בו והו"יא עליו הוצאות הדפוס, וכן לא יעשה הן עפ"י ד"ת והן עפ"י חוקי הקירוב"ה, ומוכנתני שסאריט ישראל לא יעשו עולה, ורק כל אחד יקבלהו בסבר פנים יפות, ויחזיק טובה להמו"ל. וגם אנכי אקבל על"ס' אחד כשיא מביהד"ס, ולרא' באתי עה"ח יום א' י"א אד"ר תרג"ג לפ"ק ווארשא.

שמואל זנוויל קלענפיש מו"צ דפה"ק הנ"ל.

ובעה"ח כיום ב' לסדר מחנה אלהים זה, וברוך תהיה לפ"ק.

נאם חיים ברלין, האב"ד דקאברין, באורח נטה ללון, פה ווארשא.

ביהודה ועוד לקרא, הנני נטפל לדברי כבוד מר אבא רבינו הגדול אור ישראל זללה"ה הכ"מ, ולבוא גם אנכי בדברי תודה וזכרה, להמו"ל, הרב היקר מופלג ושלם, מ' שמועון משה האנעם הי"ו, בעד המרגלית היקרה הזאת שהביא לנו חמדה גנוזה, אשר בכתס אופיר לא תסולה, הן מאד מחברה המו"יין דדורו, הגאון השלם מ' אברהם, בן רבינו הגר"א ז"ל, הן מאד עטס יקר תפארת פעולתו הנפלאה, אשר עבד בה, לאסוף ולחרוז את כל מדרשי רבותינו הראשונים כמלאכים, כחרוזות פנינים, ולפענא לפנותיהם, למקומותיהם בשמותיהם, ועליהם הוסיף הרב המו"ל, כמה הערות יקרות המאירות עינים, בעינים האלה. ואשר לתועלת גדולה יהא הספר הנפלא הזה, לדורשי רשומות ומחפסי מטמוני אבני חפץ מדברי רבותינו ז"ל, וכמה ככרין דנרד למרי דכי. המקום יהא בעזרו, להו"יא כלי למעשהו. וגם אנכי הנני נמנה לקבל באהבה ספרו זה באתו לאור עולם, בצלות ה' דרכו.

הנה יד שלוחה אלי מאת כבוד הרב המופלג בתו"י השלם מו"ה שמועון משה האנעם נ"י בנו של הרבני היקר המנוח אי"א מו"ה גדליהו ז"ל מילידי עירנו ווילנא, איך שזכה ה' להיות מדפיס ועולה על מזבח הדפוס בעיר ווארשא ספר המיד ונהמד מאד לא יסילה בכתס אופיר, אשר יאז מכבוד הגאון הגדול החסיד המקובל האחד היה אברהם ז"וק"ל, בנו של מרן הגאון החסיד רבכנה"ג רבינו אליהו ז"ל מוויילנא

אחרי הדפסת הספר רב פעלים הנסדר בדפוס מעצם כתב יד הגאון המחבר ז"ל מהדורא בתרא (קווארט), הגיעני עוד כת"י מהדורא קמא בכרך קטן (120). ויען כי בכת"י הראשון נחסר שער הספר ועשיתי אני הכו"ל בעצמי, ובכת"י השני מצאתיו כתוב הדר ביד המחבר, אמרתי כי לא למותר הוא להעתיק פה לשונו, וזה הוא:

„ספר רב פעלים. וקראתיו כן על שם הכתוב רב פעלים בן איש חי מקבצאל לפי שקבצתי בו דברים יקרים בהיותי בן איש ח"י שנה, ואש הבחורות והנערות העלה על לבי לעורר ענין חדש ולאסוף דברים אשר לא נתעוררו עליו קדמונים. גם אצתי לכתבו ביום אחד רק מה שהיה בזכרון לבבי ומאו לא עברתי עליו שנית. והוא הקדמה רחבה שעשיתי למדרש אגדת בראשית שיש תחת ידי כתיבת יד, לידע מבטן מי יצאו המדרשים ותמצא בתוכו דברים נעימים לשומעם". ולמטה שם כתוב: „הועתק כלו בתכלית ההדור בחבור על קווארט, ומוכן לדפוס".

ועוד מצאתי שם בסוף הכת"י הקדמה אחת קטנה וזאת היא:

„דע ידיד הקורא האהוב והנחמד, כי התועלת אשר תגיע לנו ממדרשים שונים, חסתעף לסעיפים רבים. האחד, יבארו כמה מאמרים אשר באו סתומים בתלמוד בבלי, כאשר הראיתוך לדעת בעצם הספר למהר. השני, יגלה לנו ספיקות בדינים, כמו שתראה בס' יש"ש קידושין פ"א סי' ס"ג, וז"ל: מצאתי כתוב שאם האב מוחה בבנו שלא יאמר קדיש על אמו כי מקפיד עליו מאחר שהוא חי, כבודו קודם. ולי נראה דאין לשמוע לו מאחר שנהנו מאבותינו הקדושים לומר קדיש יתום מעובדא דר' עקיבא שמורה מסנו שהוא זכות וניח נפש לשוכני עפר לומר קדיש הוי כאלו אומר לו שלא יעשה דבר שהוא מדברי סופרים וכו' עכ"ל. ועובדא דר"ע היא, בס' כל בו סימן קי"ד וברבי"ש סי' קמ"ו הביאוהו בשם מדרש אגדה וכן בסידור ר' הירץ*) כפי"ש"ע, ובס' זכרון תורת משה בערך עונש הביא תחלת המעשה קצת ממנו בשם מסכת נלה. אמנם בספר המוסר פ"ו ובס' ר"ח גדול בנים הביאוהו בשם מדרש תנחומא יותר בארוכה, ובוהר חדש מדרש רות מביא ג"כ כעין מעשה ההוא ומסיים והיינו ר' נחום הפקולי, אמאי קרו ליה הפקולי כמד"א פקו פליליה דאפיק לאבוה מז דינא דההוא עלמא עכ"ל בפסוק ולנעמי מודע.

טעם שני שאצתי לכתוב בימי נעורי והריני כבן שמונה עשרה שנה בן איש ח"י רב פעלים בסבת שראיתי בדברי ר' יהודה פסיד סי' תק"ל וז"ל: וכל מי שגלה לו הקב"ה דבר ואינו כותב"ה ויכול לכתוב הרי גזול מי שגלה לו כי לא גלו לו אלא לכתוב, דכתיב סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם עכ"ל. הוא ז"ל גלה דבר נחמד בבאור הכתוב הזה בריתו להודיעם שהוא ברית כרותה ליראיו שיוודיעו הדבר שנגלה להם מסוד ה'".

*) הוא סידור תפלה עם סי' ע"ט קבלה מלוקט מס' הוהר ובהיר וציוני ושערי אורה וזולתם לה"ר נפתלי הירץ מריוויש ש"ץ, שהינגען ש"כ, ברלין תס"ג. סמו"ל

הסכמות גאוני זמננו *

ב"ה יום ו' עש"ק ט"ז אייר תרנ"ה, קאוונא
 כבוד ה"ה הרב המופלג והשנון היקר מו"ה
 שמעון משה חאנעם נ"י סוכט"ס.
 אחדסה"ט מכתבו ע"ס ספרו רב פעלים
 הגיעני ומחמת חולשתי נתאחרת תשובתי עד
 היום. והנה ע"ס ספרו היקר ז"ל להסכמות
 כידוע לכל. והערותיו המועילות הם כתפוחי
 זהב במשכיות כסף. ואשרי חלקו שזכה להוציאו
 לאורה על פני תבל, וזכות הגאון הגדול
 החסיד קקש"ת מו"ה אברהם ז"ל תנן עליו
 להלליחו ולברכו ברוב חו"ש ונחת רב. ומי
 שיקנה את הספר היקר הזה יביא ברכה
 לתוך ביתו ויתברך ברב טוב סלה.
 ממני ידידו דו"ש ומברכו ברוב חו"ש והללחתו

יצחק אלחנן החופ"ק

אשר לא יסוער בכח אנוש גודל המפעל הזה,
 בהסכמתי. רק לברך את המוציא החבור הזה לאור כי ילחץ במפעלו כנפשו ונפש
 החותם לכבוד התורה יום ג' ז"ך כסלו תרנ"ה. אורח נטה ללון פ"ק ווארשא.

אליהו חיים מייזל אבר"ק לאדז

(*) אלה ההסכמות באו אלי אחר הדפסת הספר רב פעלים, לכן שנו את סקובין. המו"ל

ספר רב פעלים

בו יפתח מקור לכל מדרשי רז"ל ואגדותיהם למקומותם
בשמותם, מאין יצאו ולמי הם, ואיה איפה הם מובאים
בספרים ישנים גם חדשים, קדמונים ואחרונים.

ע ש ה ו

איש חי רב פעלים מקבצאל [שרבה וקבץ פעלים לתורה],
הוא הגאון הגדול, חכם הכולל, חוקר ומבקר מומחה, מו"ר אברהם ז"ל,
בן הגאון החסיד רבינו אליהו [הגר"א] ז"ל מווילנא.

(יצא לאור בפעם ראשונה על פי עצם כתב יד הגאון המחבר ז"ל).

עם

הערות והארות, ונוספות

מאתי המוציא לאור שמעון משה בהר"ר גדליהו ז"ל האנעם מווילנא.
גם בפנים הספר מצאתי להעיר כמה דברים ותקונים נחוצים והסגרות במוסגרים מרובעים.
גם נקבצו באו בו כל מאמרי מדרש אבכיר, ומאמרי מדרש אספה, ומדרש ויסעו,
ומדרש אלה אזכרה, אשר אני המוציא לאור לקטתם מתוך ספר ילקוט
שמעוני ומשאר ספרים, ואספתים אל תוך ספר זה להיות לאחדים
בידך, כאשר עיניך תחזינה מישרים בסוף הספר:

ווארשא

בדפוס האלמער ואייזענשטאדט נאלעווקי 7
שנת רב פעלים לקבץ לפ"ק

Сеферъ Равъ Поолимъ

т. е. ЛЕКСИКОНЪ КЪ МИДРАШУ

ВАРШАВА

Типогр. М. И. Гальтера и М. Айзенштадта, Налевки 7.

1894.

2m

From the Library of
Rabbi Joseph Bronner

